

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AĞRI
İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

ISSN:2149-3006
e-ISSN:2149-4053

EKİM/OCTOBER

VOLUME: 6/2 - 2020

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Âdem YERİNDE
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz ŞENGÜL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Prof. Dr. Faruk KAYA
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati AKYOL
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT
(Atatürk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU
(Erzurum Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇALIŞOĞLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Meral DİNÇER
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Arş. Gör. Salih ÖZYURT
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını bağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz; yazıların bütün bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The opinions and views in papers published on the journal belong only to its authors and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher, all the scientific and legal responsibility of the writings belongs to the authors

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT
Rektör

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Arş. Gör. Salih ÖZYURT

EDİTÖR YARDIMCISI

Öğr. Gör. Yelda KÖKSAL

Türkçe Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Burak ARMAĞAN

Rusça Dil Editörü

Arş. Gör. Dr. Ersin ÇETİNKAYA

İngilizce Dil Editörü

Arş. Gör. Mehmet KAYGUSUZ

Arapça Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK

BASKI

SELER MATBAASI/Ankara

Dizgi ve Tasarım

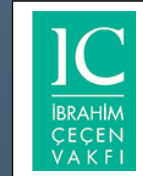
Salih ÖZYURT

Dergi Sekreteryası

Temel ATMACA

Sümevra GENÇ

Bu dergi,

tarafından

desteklenmektedir.

DİZİNLER

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet BEŐE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alparslan CEYLAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KÖSE (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil KOCA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsnü KAPU (Kars Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. İnyet PEHLİVAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerem KARABULUT (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ATALAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Memmed RIZAYEV (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Mesut DOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer DEMİREL (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

- Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat H. YANIK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray KARACA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ogün COŞKUN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇINAR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan DENİZ (Yüzüncüyıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman MERT (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer ŞENEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep GÜRSOY (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Saliha KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Serkan HAZAR (Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk ŞİMŞEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümit KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN (Yüzüncüyıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Zübeyir SALTUKLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulcabbar KAVAK (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet TOPAL (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Asuman GÖKHAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

- Doç. Dr. Erdoğan TOZOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Figen ATABEY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. İlknur EMEKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Salih GEÇİT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ertuğrul ÖZTÜRK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Emin KAYSERİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehrali CALP (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin BAYRAM (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat ÇALIŞOĞLU (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazım KARTAL (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazire ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer ÇINAR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Servet TİKEN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Eyüp AKMAN (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülhan ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mesut DOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ogün COŞKUN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Refik DİLBER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban ORTAK (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Zübeyir SALTUKLU (Atatürk Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Adem BALKAYA (Kars Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Ocak AKDEMİR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Alper Murat ÖZDEMİR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşe Aslıhan ERGÜDER EROĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşegül KARAKELLE (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Faruk POLATCAN (Sinop Üniversitesi)

- Doç. Dr. Fatih KARİP (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Feyyaz Cengiz DİKMEN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal BAKIR (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Meltem İNCE YENİLMEZ (Yaşar Üniversitesi)
Doç. Dr. Menduha SATIR KAYSERİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat SERÇEMELİ (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer İLHAN (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer OKUR AKÇAY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman ÇEPNİ (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer YALÇINKAYA (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sefa YILDIRIM (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Selçuk İLGAZ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Serap UZUNER YURT (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Yenal ÜNAL (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Zafer YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Abdulhakim TUĞLUK (İğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAHAN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Alpay GEZER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burak ARMAĞAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cihan YEMİŞÇİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erol ÇİYDEM (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TAŞTAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fuat KARABULUT (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hacı SAĞLIK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALILOĞLU (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUSDAĞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ELHUT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nihat DEMİRTAŞ (İskenderun Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Numan ERTAŞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sıddık BAKIR (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şekip YAZGAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Seher ULU (Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Başkanı

vii

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular, yoğun bir emek harcanarak hazırlanan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin, onikinci sayısını sizlerle paylaşmanın haklı gururunu yaşamaktayız. Bu sayımızda da Sosyal Bilimlerin farklı alanlarına ait kıymetli çalışmaları siz değerli okuyucularımızın istifadesine sunmaya çalıştık. Toplamda altıncı yayım yılında olan dergimizin altıncı cildinin ikinci sayısında yirmidokuz makale yer almakta olup, bu makalelerin yirmisekizi Türkçe, bir makale ise Arapça neşredilmiştir.

Birinci makale, *Sanayi'de Mekânsal Dönüşümler İzmir Örneği* başlığıyla kaleme alınmıştır. Çalışmada Türkiye'deki en büyük 500 sanayi kuruluşunun %10'una ve Ege Bölgesi'ndeki sanayi kuruluşlarının yaklaşık olarak yarısına sahip olan İzmir'in, sanayi yatırımları açısından önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde önemli bir ticaret ve sanayi şehri olan İzmir'in sanayileşme tarihi oldukça eski olduğu ifade edilirken, günümüzdeki görüntüyü oluşturan mekânsal örgütlenmenin, 1930'lu yıllarda yapılan sanayi yatırımlarıyla başladığı aktarılmıştır. Makalede Alsancak Limanı çevresinde yoğunluk kazanan sanayileşmenin, zamanla Halkapınar, Kemeraltı, Şehitler gibi alanlarda yeni sanayi merkezlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğu multidisipliner bir bakış açısıyla anlatılmıştır.

Ağrı'da Yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin Göç Anlatıları başlığı ile kaleme alınan ikinci makalede, Ağrı'da yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin göç anlatılarının derlemesinin yapıldığı gibi sadece göç sırasında yaşananlar anlatılmamıştır. Karapapak/Terekeme Türklerinin göç öncesi ve sonrası yaşadıklarına da değinilmiştir. Çalışmada ayrıca Karapapak/Terekeme ismi hakkındaki görüşlere, topluluğun kökenlerine, yaşadıkları göçlerin tarihî seyrine de yer verilmiştir.

Üçüncü makale, Ters Yüz Edilmiş Sınıf Öğretim Modeli ve Coğrafya Derslerine Yönelik Bir Değerlendirme başlığı ile kaleme alınmıştır. Bu araştırmada Ters Yüz Edilmiş Sınıf Öğretim Modelinin temel özelliklerini incelemek ve lise coğrafya derslerinde uygulanabilirliğini değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda literatürde yer alan modele ilişkin çeşitli araştırmalar doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Araştırmaya konu olan tüm çalışmalarda Ters Yüz Edilmiş Sınıf Öğretim Modelinin öğrencilerin derse katılımını olumlu yönde etkilediği ve bu nedenle lise coğrafya derslerinin amaç ve gereksinimlerine de uygun bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Söz konusu bulgulara dayalı olarak modelin lise coğrafya derslerinde etkin kullanımına yönelik çeşitli önerilere de yer verilmiştir.

Dördüncü makalede ise *Varoluş Kaygısı ve Çalışma: Sartre'in Varoluşçuluk Anlayışı Üzerinden Bir Gözden Geçirme* incelenmiştir. Bu çalışmada insanın kendine bir amaç belirleyip bu doğrultuda hareket etmesinin, kendisine, çevresine ve geleceğe faydalı olabilmesinin yöntemlerinden biri olan çalışma eylemi üzerinde durulmuş, çalışanların varoluş kaygılarının giderilmesi yönünden varoluşçu felsefe ile incelenmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu çalışmada varoluşçu filozoflar içinde özellikle Jean-Paul Sartre'in ele alınmış olmasının nedeni ise Sartre'in bu felsefe dalını açıklamak için çaba sarf eden önemli bir düşünür olmasıdır. Giriş kısmında, varoluşçuluk felsefesi, varoluş kaygısı ve çalışanların varoluş kaygısı ile çalışmayı ilişkilendirmenin gerekliliği aktarılmaya çalışılmaktadır. Sonuç kısmında, çalışanların varoluş kaygısına çözüm önerileri sunulmaktadır ve bu çalışmanın varoluş kaygısına faydaları aktarılmaktadır.

Türkiye'deki Z Kuşakların Eğitiminde Ailenin Rolü: Jean Jacques Rousseau'nun "Emile ya da Eğitim Üzerine" Örneği adlı beşinci makalede; Jean Jacques Rousseau'nun Emile ya da Eğitim Üzerine eserinden hareketle, Türkiye'deki Z Kuşakların Eğitiminde Ailenin Rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada Z kuşağı ve Jean Jacques Rousseau'nun Emile ya da Eğitim Üzerine eseriyle ilgili doküman incelemesi yoluyla veriler toplanmıştır. Elde edilen dokümanlardan Rousseau'nun eserine ulaşılabilirliği göz önüne alınarak, İsmail Yerguz (2009) ve Yaşar Avunç'un (2009) çevirisini yaptığı Emile ya da Eğitim Üzerine kitapları araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma sonucunda, Emile ya da Eğitim Üzerine eserinde Rousseau'nun, günümüz Z kuşakları ailelerinin eğitimlerine destek çıkacak ve onlara rehber olacak düşüncelerin yer aldığı görülmüştür.

Altıncı makale olan, *Kadınların Üst Düzey Yönetici Olmasına Engel Olan Nedenler: Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven ve Cam Asansör Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* adlı çalışmada; cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör gibi kariyer engelleriyle birlikte kadınların en çok temsil edildikleri mesleklerde karşılaştıkları sorunları ele alınmıştır. Çalışma araştırmaya dayalı derleme bir makaledir. Çalışma da cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör kavramları tanıtılmaya çalışmıştır. Çalışmanın özgünlüğünü toplum tarafından kadınlara yakıştırılan mesleklerde kadınlardan ziyade erkeklerin çok daha fazla temsil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınların egemen olduğu mesleklerde erkeklerin daha hızlı yükseldiği görülmekte ve bu durum cam uçurum bağlamında açıklanmaktadır.

93 Harbi'nin Türk Romanına Yansıması adlı yedinci makalede; 93 Harbi'nin sebep olduğu katliamlar, işgaller ve esaret hayatı, dönem romanlarının sayfaları arasında kendisine geniş yer bulduğu ifade edilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında tarihî romana ve 93 Harbi'nin tarihî gerçekliğine değinildikten sonra, 93 Harbi'nin Kafkas Cephesi'nde yaşananlar, Şemsettin Ünlü'nün Yukarışehir ve Toprak Kurşun Geçirmez; Hayrettin Ziya'nın Dadaş

Kız; Ahmet Dumlu'nun Meysun Ana; M. Talat Uzunyalalı'nın Efsane Kadın Nene Hatun gibi romanlarından hareketle 93 Harbi ve bunun edebiyat dünyasına yansımaları gösterilmeye çalışılmıştır.

Türk Edebiyatında Paris'in Feminin İmgesi adlı sekizinci makalede; Tanzimat sonrası Türk sanatçıları için bir kentten daha fazlasını ifade eden Paris'in, Batı'ya karşı duyulan bütün olumlu imajların temelindeki özelemleri simgelediği söylenmektedir. Çalışmada Osmanlı sanatçısını kendine hayran bırakan Paris'in ihtişamına, bakımlı kadınların cazibesinin yansıdığı ve Parizyen denilen modern bir kadın tipi ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu Parizyen tipin, Paris'e feminin bir nitelik yükleyerek Tanzimat'tan itibaren ilk Türk sanatçıları üzerinde etkili olduğu anlatılırken, Abdülhak Hamid ve Ahmet Mithat'la başlayan bu cazibenin etkisiyle sanatçılarımızın kadrına Paris'in arka sokaklarının hiç girmediği; Paris'in adeta bir cennet, Parizyen kadınların da birer "huri" biçiminde tasvir edildiği belirtilmiştir.

Kutsal Kitaplara Göre Hz. Nuh'un Gemisi Nerede Yapıldı, Nereden Kalktı, Nerede İndi? adlı dokuzuncu makalede; Hz. Nuh'un, tufandan önce Allah'ın emri ile bir gemi inşa ederek iman getirenlerin kurtuluşuna vesile olduğundan bahsedilmektedir. Günümüzde bu gemi hakkında birçok tartışma ve inceleme yapılmasına rağmen geminin nereye indiği noktası üzerinde durulmaktadır. Oysa geminin nereye indiği tartışılırken, geminin nerede yapıldığı hususunun gündeme getirilmediğinin dikkat çekici bir durum olduğu ve bu makalede yapılmakta olan tartışmalara iki boyut daha kazandırılmak istendiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Gemi nerede yapıldı, nereleri gezip dolaştı ve nereye indi? Sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Fahreddin Râzî'nin Tefsirinde Rü'yetullah Yaklaşımı başlığıyla incelenen onuncu makalede; Rü'yetullah konusunda Ehl-i sünnet ve Mu'tezile'nin görüşleri temel iki yaklaşımın öne çıktığı ifade edilmektedir. Ehl-i sünnete göre Allah'ın görülmesi mümkündür. Mu'tezile'ye göre ise Allah dünyada veya Ahirette hiçbir şekilde görülemez. Bu çalışmada iki görüşü birlikte ele almasından ve hem müfessir hem de mütekellim yönü bulunmasından dolayı Fahreddin Râzî'nin tefsirinde rü'yetullah yaklaşımını ele alınmıştır. Çalışma sonucunda yapılan değerlendirmelere göre Allah'ın Ahirette inananlar tarafından görüleceğini ileri süren ehl-i sünnetin delillerinin daha ikna edici olduğu belirtilmiştir.

Müze Yönetimi ve Organizasyonu adlı onbirinci makalede; müzelerin, dinamik yapılanmaları ve örgütlenmeleri ışığında Türkiye'nin en önemli özel müzelerinden olan Pera Müzesi organizasyon yapısı, Sakıp Sabancı Müzesi organizasyon yapısı, ABD'nin müzecilik faaliyetleri ve Smithsonian Enstitüsü'nün yapısı ile Hollanda Müzecilik yönetim faaliyetleri konu edinilmiştir.

27 Mayıs Darbesi Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555K başlığıyla incelenen onikinci makalede; 27 Nisan 1960'ta İstanbul'da başlayan olayların kısa sürede Ankara ve İzmir'e sıçradığı anlatılmıştır. Ankara'da 29 Nisan'da derslere girmeyerek durumu protesto etmeyi

kararlaştırılan öğrencilerin sabah saatlerinde Mülkiye önünde toplandıkları, olayların kısa sürede Hukuk, Fen ve Tıp Fakültelerinden de destek bularak, polis ve askerin fakülteleri kuşatmasına yol açtığı belirtilmiştir. İstanbul ve Ankara olayları üzerine iki ilde de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ankara'da tarihe 555K olarak geçen bir başka protesto gösterisi de yaşanmıştır. O dönemde basına sıkı bir sansür uygulandığı için özellikle 555K ile ilgili haberlere yer verilmediği, hatta bazı gazetelerin toplatıldığı görülmüştür. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 29 Nisan ve 555K olayları, hatıralar, haberler ve çeşitli kaynaklar ekseninde ele alınıp detaylandırılacak, dönemdeki siyasi ve toplumsal etkilerine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Şeyhî'nin Harnâme'sinde Yapı ve İzlek başlığıyla kaleme alınan onüçüncü makalede; Harnâme'nin, 15. yüzyılın önemli mesnevilerinden olduğu belirtilmiştir. Hiciv ve mizahî açıdan bir başyapıt olması, sanatsal açıdan estetik oluşu, zekâ ile yaşanmışlığın ürünü olan 126 beyitlik bu alegorik eser, modern roman ve hikâye tahlili yöntemlerine göre incelenmiş; mesneviye 21. yüzyıl modern tahlil penceresinden bakılmaya çalışılmıştır.

Kur'an'ın Bireysel ve Toplumsal Ahlakı Tedavi Etme Metodu adlı Arapça kaleme alınmış olan ondördüncü makalede; Kur'an'ın bakışıyla fert ve toplumda bulunması gereken ahlak incelenmiştir. Öncelikle ahlak kavramı ve Kur'an arasındaki ilişki ele alınmış daha sonra ahlak ve tahalluk arasındaki farka değinilmiştir. Çalışma, birey ve aile ahlakının nasıl olması gerektiği ve amacına katkıda bulunduğu gibi aynı şekilde nefsi terbiye etme, harama karşı gözleri kapatma, doğru söyleme, tevazu vb. insanda bulunması gereken Kur'anî emirlerde ve yalan, nifak, cimrilik, haset, zina vb. insanın kaçınması gereken nehiylerde şekillenen toplumsal ahlaka da değinmiştir.

Tarihçinin Anılarında Ağrı adlı onbeşinci makalede; yazarın 1989-1990 yıllarında yaklaşık bir yıl bulunduğu Ağrı'da yaşadığı döneme ait gözlemlerini ve bunlardan edindiği sonuçların toplumsal yapı ve kültürel açıdan bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kaynak olarak hatırat verileri tahlil edilmiştir.

Atatürk Dönemi Türk-Çin İlişkileri (1923-1938) adlı onaltıncı makalede; Türkiye'nin Çin ile ilk temasları ileri seviyelerde olmasa da Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzadığı belirtilmektedir. İlk yıllarda çoğunlukla Japonya üzerinden yürütülen diplomatik temasların 1929 yılından itibaren arada bazı aksamalar yaşansa da doğrudan Çin üzerinden yürütülmeye başlandığı ve bunun akabinde Çin'in Ankara'da büyükelçilik açması ve imzalanan dostluk ve ticaret antlaşmaları ile ilişkiler daha ileri seviyeye ulaştığı ifade edilmiştir. Atatürk dönemi Türkiye'sinin Çin ile ilişkilerinde bazı hususlar ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki Çin ve Japonya arasında Mançurya'da yaşanan krizdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu krizde uyguladığı politika taraf tutmaktan daha ziyade iki tarafı uzlaştırma üzerine olmuştur. Türk-Çin ilişkilerini belirleyen ikinci husus ise Doğu Türkistan'da yaşanan siyasî gelişmelerdir. Türkiye, Doğu Türkistan ile ilgilenirken dış politikasını romantik bir çizgiden daha ziyade realist bir seviyede tutmuştur.

Kısacası Atatürk döneminde Türk-Çin ilişkileri iki ülkenin kendi iç dinamikleri ve çevresel gelişmeler nedeniyle ileri seviyelere ulaşamamıştır.

Doğa ve Kamp Turizmi: Ağrı Balık Gölü Örneği: Bir Alan Araştırması adlı onyedinci makalede; doğa ve kamp turizmi kavramlarının, Balık Gölü'nün turizm potansiyelinin, Balık Gölü'nün il ekonomisine katkısını, Balık Gölü'nde hangi çalışmalar yapılırsa turizm yönünden daha etkin bir konuma getirilebileceği ve Balık Gölü'nün mevcut eksiklikleri tespit edilerek ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır.

Atebetü'l-Hakâyık'ta Eğitim, Bilim ve Akıl adlı onsekizinci makalede; 11. asrın sonu 12. asrın başında yaşayan Edib Ahmet Yükneki tarafından kaleme alınan Atebetü'l Hakâyık adlı eserde geçen, eğitim, bilim ve akıl kavramları ele alınmıştır. Çalışma, tarama modelinde olup doküman incelemesi yöntemine dayalı olarak yapılmıştır. Çalışmada akılla ilgili 21, bilgi-akılla ilgili 50 ve eğitimle ilgili 60 beyit tespit edilmiştir. Eserin başından sonuna kadar bu kavramlar birbiriyle ilişkili bir şekilde yer almıştır. Tespit edilen bu bulgular, Edib Ahmet'in beyitleriyle zamanına sığdıramayacak kadar büyük bir şair, âlim ve Atebetü'l Hakâyık'ın ise yüzyıllar öncesinden günümüze ve insanlığa yol gösteren bir eser olduğunu gözler önüne sermektedir. Zira Edib Ahmet'in bahsettiği kavramlar Kutadgu Bilig'de, Divan-ı Hikmet'te ve Makalat'ta da karşımıza çıkmaktadır. İnceleme sonucunda Yükneki eserinde ideal insanın hangi vasıflara sahip olması gerektiğine yer vermiştir.

Leyla Hanım ve Tarih Manzumeleri adlı ondokuzuncu makalede; Leyla Hanım'ın, 19. yüzyılın önemli kadın divan şairlerinden olduğu belirtilmiştir. Osmanlı toplumundaki kadınların her ne kadar arka planda kaldıkları bilirse de Leyla Hanım'ın Osmanlı Sarayı ile bağlantı kurduğu, sultanların kız kardeşleri (Atiye, Münire, Fatma, Refia, Naime) ile dostluk inşa ettiğinden dolayı dikkatleri üzerine çeken bir şair olduğu anlatılmaktadır. Leyla Hanım yaşadığı dönemin önemli olaylarına, saray fertlerinin önemli günlerine tarih manzumeleri yazarak dönemin sosyal yaşantısına ışık tutmuştur. Yazdığı bu tarz şiirlerde şairlik yeteneğini sergilemiştir.

Kuzey Makedonya Ulusal Müzesi'nde Bulunan Bazı Yanbol ve Kilimlerin Konya Dokumaları ile Benzerlikleri adlı yirminci makalede; Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan kilim ve diğer dokumaların Balkanlar'da yüzyıllardır devam ettiğine ve bu olaya en güzel örnek olarak ise Kuzey Makedonya Ulusal Müzesi'nde yer alan dokumalar olduğu belirtilmiştir. Müze envanterine kayıtlı olan dört adet kilim ve iki adet yanbol dokumasının teknik, desen ve renk özellikleri bakımından değerlendirilmiş ve Konya'daki benzer dokuma örnekleri ile birlikte çalışmaya konu edilmiştir.

Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği İlkelerine Yönelik Algı Düzeylerinin Ölçülmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği adlı yirmibirinci makalede; muhasebe meslek mensuplarının uymak zorunda oldukları meslek etiği ilkelerine yönelik muhasebe dersi alan öğrencilerin algı düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, muhasebe dersi alan öğrencilerin etik kavramını algılamasına yönelik, farklı etik boyutlar ele

alınarak bir analiz yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde çeşitli muhasebe dersleri almış 198 öğrenciye anket uygulanarak elde edilmiştir. Veriler frekans analizi, ortalamalar, t-testi ve ANOVA gibi çeşitli istatistiki teknikler ile analiz edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde muhasebe dersi alan öğrencilerin, muhasebe meslek mensuplarının dürüstlük ve şeffaflık etik boyutlarını daha fazla ihlal ettiğini düşündükleri saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin etik algılarında staj yapma durumu, okudukları bölümler ve cinsiyetlerine göre gruplar arası anlamlı bir farka rastlanamamıştır

Filipinler Cumhuriyeti Turizm Coğrafyasından Bir Kesit: Leyte Adası adlı yirmiikinci makalede; Leyte adasının coğrafi konumu, doğal ve beşeri özellikleri açıklandığı gibi turizm çekicilikleri ve turizm avantajları da kısaca ele alınmıştır. Çalışmada adanın başlıca kentleri, şelaleleri, mağaraları, akarsuları, doğa koruma alanları, inanç merkezleri ve tarihsel-kültürel çekicilikleri irdelenerek adanın turizm potansiyeli resmedilmeye çalışılmıştır.

El-Cezerî ve Çalışmalarının Stem Eğitiminde Kullanılması: Deneysel Bir Çalışma adlı yirmiüçüncü makalede; ortaöğretim öğrencilerinin STEM'e karşı tutumlarına El-Cezerî ve çalışmalarının etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada tek gruplu ön test –son test deneysel desen kullanılmıştır. 2019 sonbahar döneminde Sivas Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu lisesinde öğrenim gören 32 öğrenciyle yürütülen araştırmada veriler STEM'e Yönelik Tutum Ölçeği ile toplanmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel olarak bağımlı örnekler T-testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları, El-Cezerî ve çalışmalarının öğrencilerin STEM'e yönelik tutumlarını olumlu açıdan geliştirdikleri tespit edilmiştir. Asırlar öncesinde yaşamış büyük bilim adamının çalışmalarında STEM etkinliklerinin olması, öğrencilere de bu yönde ilham olmuş ve deneysel olarak da ispatlanmıştır.

Okuma Stratejilerinin (Yöntem ve Tekniklerinin) Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerle Uyumu adlı yirmidördüncü makalede; Türkçe Dersi Öğretim Programında gösterilen okuma stratejilerinin ders kitaplarındaki okuma metinleriyle uyumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma tarama modeli uygulanarak tamamlanmıştır. Veri toplama aracı olarak ortaokul Türkçe ders kitapları kullanılmıştır. Çalışma sonunda Türkçe ders kitaplarındaki bazı metinlerin müfredatta yer almayan okuma yöntem ve teknikleriyle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Tartışarak okuma, göz atarak okuma ve özetleyerek okuma yöntemlerinin müfredatta yer almasına rağmen ders kitaplarında bulunmadığı tespit edilmiştir.

Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Dersi "Maddenin Özellikleri" Ünitesinde Deney Yönteminin Kullanılmasına Yönelik Görüşleri adlı yirmibeşinci makalede; ilkokul 4.sınıf Fen Bilimleri dersi "Maddenin Özellikleri" ünitesinde deney yöntemi kullanımına yönelik ilkokul 4.sınıflarda öğretim gerçekleştiren sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama modeli uygulanmıştır. Çalışmanın verilerini toplamak için yarı-

yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya Ağrı İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilkokullarda görev yapan 4. Sınıflarda öğretim gerçekleştiren gönüllü 6 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmanın verilerinin analiz edilmesinde betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre sınıf öğretmenleri deney yöntemini birçok olumlu yönü olduğu için tercih ettiklerini belirtmişler, deney yönteminin öğrencinin derse olan ilgisini artırdığını, deney yönteminin öğrencinin akademik başarısını olumlu yönde etkilediğini bir katılımcı dışında tüm katılımcılar belirtmişlerdir.

Batı Felsefesinde Feminizmin Dini Kökenleri adlı yirmialtıncı makalede; Batı felsefesinde feminist düşüncenin mücadele etmesi gereken alanlardan biri de dini anlayış tarafından belirlenen düşünce ve eylem alanı olduğu belirtilmiştir. Din ile kültürün ortak etkileşimleri nedeniyle bazen bu iki kavramın etkisi birbirine karışabildiği ve bu karışıklığın önüne geçebilmek için doğrudan dini metinleri dikkate almak gerektiği ifade edilmiştir. Böylece hem toplumsal etkilerinin gücü hem de problemi daha net anlatması bakımından önümüzde sadece İncil ve Tevrat kalacaktır. Bu iki kutsal metnin belirlediği düşünce ikliminde feminist hareketleri tahrik eden bir anlayışın yeşerdiğini söyleyebiliriz. Yaratılış hikâyesiyle başlayan dini anlatı, kadın cinsini hem ikinci rolde hem de baştan çıkarıcı bir kötülüğe boyun eğmiş olarak resmeder. Ancak bu, anlatının eril bir yorumudur ve feminist bir yeniden yorumlama biçiminde resim başka bir şekilde görünecektir. Dolayısıyla kadın felsefe, hukuk, tarih ve sosyoloji alanında olduğu gibi dini alanda da sonradan yaratılmış bir algının kurbanı olarak karşımıza çıkacaktır.

Küreselleşme, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye adlı yirmiyedinci makalede; Türkiye’de kalkınma, bölgeselcilik kavramı, bölgesel kalkınma alanında atılan adımlar incelenmiştir. Değişen kalkınma anlayışının ve uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının Türkiye üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca Çizgi Filmleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme adlı yirmisekizinci makalede; milli kültürümüzün evrenselleşmiş tiplerinden biri olan Nasreddin Hoca’nın konu edildiği çizgi filmler belirlenerek, incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma nitel yaklaşımla ele alınmış, doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu amaçla Nasreddin Hoca’nın hangi çizgi filmlerin kahramanı olduğu, bu çizgi filmlerde Nasreddin Hoca’nın hangi fıkralarına yer verildiği, çizgi filmlerde sunulan Nasreddin Hoca tipi ve kendisiyle özdeşleşmiş fıkralarıyla ne kadar örtüştüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Nasreddin Hoca ile ilgili geçmişte birçok çizgi film yapıldığı, çoğu çizgi film senaryosunun Hoca’nın fıkralarından oluştuğu, günümüzde Nasreddin Hoca’nın dönüşüme uğrayarak fıkralarından bağımsız bir karakter olarak çizgi filmlerde yer aldığı ve genel anlamda Nasreddin Hoca tipine sadık kalındığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Tuzlukçu Ninnileri Üzerine Bir İnceleme adlı yirmidokuzuncu ve son makalede ise; Konya’ya bağlı Tuzlukçu ilçesinde toplumun hafızasında yaşayan ninnileri yazıya geçirmek, incelemesini yaparak Türk edebiyatına ve Türklük

bilimine kaynak oluşturmak amaçlanmıştır. Çalışmada literatür taramasından yararlanılmış, ilçenin beş mahallesindeki canlı kaynaklardan görüşme yöntemiyle ürünler ve bilgiler toplanmış, toplanan ürünlerin incelemesi yapılmış, ayrıca ortam ve icra yöntemine dair bilgiler toplamada imkân bulunan yerlerde gözlem yapılmıştır. Çalışma sırasında on üç canlı kaynaktan otuz beş ürün derlenmiştir. Derlenen ninnilerin biçim ve icra özellikleri ortaya konmaya çalışılmış ve konu bazlı tasnifi yapılmıştır.

Önceki sayılarımızda da ifade edildiği üzere dergimiz, yılda iki sayı (Nisan ve Ekim aylarında) yayımlanacak olup, seçici bir şekilde yayın hayatına devam edecektir. Dergimiz hem basılı hem de online yayın şeklinde okuyucularımızın istifadesine sunulmaktadır. Çalışmalarını dergimizde yayımlamak isteyen yazarlar, dergimizin Dergi Park ULAKBİM sayfasındaki (<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>) adresinden üye olarak, özgün bilimsel çalışmalarını online olarak gönderebilir ve süreci takip edebilirler. Hakemler (iki hakem oluru) ve yayın kurulu tarafından yayımlanması uygun görülen makaleler, öncelikle Dergi Park sisteminden yeni sayımız içinde yayımlanacak, ardından da basılı şekli yazarlara ve hakemlere enstitümüz tarafından gönderilecektir. Ayrıca dergimiz şu anda TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından izlenince veya takip sürecinde olup önümüzdeki sayılardan itibaren hem bu dizinde yer alması hem de yabancı alan indekslerine girebilmesi için çalışmalar devam ettirilmektedir. Günümüz itibarıyla ulusal ve uluslararası 10 farklı indekste yer alan dergimizin daha güçlü indekslerde iyi bir statü kazanabilmesi için gerekli girişimler sürdürülmektedir. Bu noktadan hareketle dergimizin ÜAK Doçentlik Kriterlerine uygun hale getirilmesi öncelikli amaçlarımız arasındadır. Ayrıca dergimiz Akademik Teşvik Kriterlerine uygun ve puan alınabilir bir şekilde faaliyetlerine devam etmektedir.

Dergimizin yayım hayatını sürdürmesinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT ve İC Vakfı Yönetim Kuruluna şükranlarımı sunuyorum. Dergimizin altıncı cildinin ikinci sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlerimize, editör yardımcılarımıza, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda özveriyle görev yapan bütün arkadaşlarıma teşekkür eder; dergimizin bilim camiasına ve eğitim hayatına katkı sağlamasını temenni ederim. Dergimizin gelecek sayılarında değerlendirilmek üzere kıymetli akademisyen dostlarımızın yeni çalışmalarını bekler, tüm okuyucularımıza selam ve saygılarımı sunarım.

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Editör

İÇİNDEKİLER

Sanayi’de Mekânsal Dönüşümler İzmir Örneği-1-19

Spatial Development and Cluster Analysis of The Industry in İzmir

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL

Ağrı’da Yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin Göç Anlatıları -21-49

Migration Narratives of Karapapak / Terekeme Turks Living in Ağrı

Öğr. Gör. Elif Gizem KARAOĞLU

Ters Yüz Edilmiş Sınıf Öğretim Modeli ve Coğrafya Derslerine Yönelik Bir Değerlendirme -51-69

Flipped Classroom Teaching Model and an Assessment on The Geography Courses

Abdullah ASLAN

Varoluş Kaygısı ve Çalışma: Sartre’in Varoluşçuluk Anlayışı Üzerinden Bir Gözden Geçirme -71-77

Existential Angst and Work: A Review Based on Sartre’s Understanding of Existentialism

Damla AYHAN

Türkiye’deki Z Kuşakların Eğitiminde Ailenin Rolü: Jean Jacques Rousseau’nun “Emile ya Da Eğitim Üzerine” Örneği -79-100

The Role of the Family in Education of The Generation Z in Turkey An Example of Jean Jacques Rousseau’s “Emile or on Education”

Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN

Kadınların Üst Düzey Yönetici Olmasına Engel Olan Nedenler: Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven ve Cam Asansör Arasındaki İlişkinin İncelenmesi-101-113

Reasons that Prevent Women from Becoming Top Executives: Investigation of the Relationship between Glass Cliff, Glass Escalator, and Glass Elevator

Fidan ALHAS

93 Harbinin Türk Romanına Yansıması-115-132

The Reflection of The ‘93 War Into The Turkish Novel

Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR

Türk Edebiyatında Paris’in Feminen İmgesi -133-146

The Feminen Image of Paris in Turkish Literature

Dr. Öğr. Üyesi Nusret YILMAZ

Kutsal Kitaplara Göre Hz. Nuh’un Gemisi Nerede Yapıldı, Nereden Kalktı, Nereye İndi?-147-171

Where Was Noah’s Ark Built, Where Did It Depart, Where Did It Arrive According To Holy Books?

Doç. Dr. M. Salih GEÇİT

Fahreddin Râzî’nin Tefsirinde Rü’yetullah Yaklaşımı-173-195

The Approach Seeng of Allah in The Comments Fahreddin Râzî

Öğr. Gör. Metin ÇETİN

Müze Yönetimi ve Organizasyonu-197-217

Museum Management and Organization

Dr. Öğr. Üyesi Oktay BAŞAK - Yaşar ÖZRİLİ

27 Mayıs Darbesi Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555K -219-241

Two Profiles from Ankara Upheavals During The Coup of 27 May: 29 April and 555K

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

Şeyhî'nin Harnâme'sinde Yapı ve İzlek-243-265

Structure and Theme in The Harnâme of The Şeyhî

Sezer OĞUZKAN - Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ

Kur'an'ın Bireysel ve Toplumsal Ahlakı Tedavi Etme Metodu-267-284

The Ethics of The Individual and Society Through The Quranic Perspective

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet HAMİTOĞLU

Tarihçinin Anılarında Ağrı- 285-296

Ağrı in Memoirs of a Historian

Prof. Dr. Fahri YETİM

Atatürk Dönemi Türk-Çin İlişkileri (1923-1938) - 297-310

Turkish-Chinese Relations in Atatürk Period (1923-1938)

Dr. Öğr. Üyesi Cihat TANIŞ

Doğa ve Kamp Turizmi: Ağrı Balık Gölü Örneği- 311-327

Nature and Camp Tourism: Example of Ağrı Fish Lake

Barış KARAMIZRAK

Atabetül -Hakâyık'ta Eğitim, Bilim ve Akıl - 329-338

Education, Science and Mind in Atabetül -Hakâyık

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN

Leyla Hanım ve Tarih Menzumeleri- 339-362

Leyla Hanım and Her Historical Poems

Dr. Öğr. Üyesi Sait YILTER

Kuzey Makedonya Ulusal Müzesi'nde Bulunan Bazı Yanbol ve Kilimlerin Konya Dokumaları ile Benzerlikleri- 363-380

The Similarities Between Konya Weavings and Some Yanbol and Kilims in the North Macedonia National Museum

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYTAÇ

Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği İlkelerine Yönelik Algı Düzeylerinin Ölçülmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği - 381-393

Measurement of Accounting Students' Level of Perceptions About Principles of Accounting Professional Ethics: Ağrı İbrahim Çeçen University Case

Dr. Öğr. Üyesi Utku ŞENDURUR

Filipinler Cumhuriyeti Turizm Coğrafyasından Bir Kesit: Leyte Adası- 395-415

A Section from The Tourism Geography of The Philippines Republic: The Leyte Island

Prof. Dr. Emin ATASOY

El-Cezerî ve Çalışmalarının STEM Eğitiminde Kullanılması: Deneysel Bir Çalışma- 417-432

Using of El-Cezerî and His Studies in STEM Education: An Experimental Study

Dr. Mesut POLATGİL

Okuma Stratejilerinin (Yöntem ve Tekniklerinin) Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerle Uyumunu- 433-450

Reading Strategies (Methods and Techniques) Relevance with Texts in Turkish Course Books

Dr. Öğr. Üyesi Metin ERKAL - Damla ÇAĞRITEKİN

Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Dersi “Maddenin Özellikleri” Ünitesinde Deney Yönteminin Kullanılmasına Yönelik Görüşleri - 451-473

The Opinions of Primary School Teachers About The Use of The Experimental Method in The “Properties of Matter” Unit of The Science Course

Serkan ÇİL - Doç. Dr. Murat ÇALIŞOĞLU

Batı Felsefesinde Feminizmin Dini Kökenleri - 475-486

Religious Sources of Feminsm in Western Philosophy

Dr. Abdullah ÇAĞIL

Küreselleşme, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye - 487-512

Globalization, New Approach to Regional Development and Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Arzu YILDIRIM - Aziz AKİN

Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca Çizgi Filmleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme - 513-538

A Comparative Analysis of Nasreddin Hodja’s Cartoons from Past to Present

Doç. Dr. Ömer YILAR - Mustafa Halit KAKŞA

Tuzlukçu Ninnileri Üzerine Bir İnceleme- 541-553

An Investigation on The Lullabies of Tuzlukçu

Ali YİĞİT - Prof. Dr. Akif ARSLAN

SANAYİ'DE MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMLER İZMİR ÖRNEĞİ

Spatial Development And Cluster Analysis Of The Industry In
İzmir

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Coğrafya Bölümü

cigdem.unal@ikc.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0515-495X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	07.05.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	17.06.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 1-19	https://doi.org/10.31463/aicusbed.733962

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

SANAYİ'DE MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMLER İZMİR ÖRNEĞİ¹

Spatial Development And Cluster Analysis of The Industry In Izmir

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL

Öz

Ülkemizdeki en büyük 500 sanayi kuruluşunun %10'una, Ege Bölgesi'ndeki sanayi kuruluşlarının yaklaşık yarısına sahip olan İzmir, sanayi yatırımları açısından önemli bir yere sahiptir. Yerleşme merkezinin çevresinde var olan zengin tarım alanlarının varlığıyla birlikte, elverişli olan ulaşım şartları, İzmir'in canlı bir ticaret merkezi olmasına neden olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde önemli bir ticaret ve sanayi şehri olan İzmir'in sanayileşme tarihi oldukça eskidir. Günümüzdeki görüntüyü oluşturan mekânsal örgütlenme, 1930'lu yıllarda yapılan sanayi yatırımlarıyla başlamıştır. Alsancak Limanı çevresinde yoğunluk kazanan sanayileşme, zamanla Halkapınar, Kemeraltı, Şehitler gibi alanlarda yeni sanayi merkezlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sanayinin yapısal değişimi ile birlikte gelişen yeni sanayi odakları, bölgenin dinamiklerini de şekillendirmiştir. Bugün kuzey, güney ve doğu ilçelerine doğru ilerleyen üç büyük kuşak, İzmir sanayisinin mekânsal gelişiminin sonucudur. İzmir'de gerçekleşen mekânsal değişim-dönüşüm sürecinin sanayi sektöründeki yansımaları; sanayi alanlarının merkez dışına yönlendirilerek, diğer coğrafi etkenlerin yönetiminde, ana ulaşım koridorları boyunca yeniden örgütlenmesi biçiminde olmuştur. Kümeleşme eğilimlerinin belirlenmesinde "imalat sanayi işletmelerinin sayısı" belirleyici değişken olarak kullanılmıştır. Kuzey yönüne doğru ilerleyen sanayi kuşağında, kimya, demir çelik, plastik, makine imalatı ön plana çıkarken; güneye ilerleyen kuşakta gıda imalatı, doğuya doğru ilerleyen kuşakta ise makine parçaları ve çeşitli yan sanayi imalatının ön planda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İzmir, sanayi, mekânsal gelişim, kümelenme analizi

Abstract

Izmir, which has 10% of the 500 largest industrial enterprises in our country and approximately half of the industrial establishments in the Aegean Region; has an important place in terms of industrial investments. With the presence of the rich-fertile agricultural areas around the settlement center, the convenient transportation conditions caused Izmir to become a active trade center. The industrialization of İzmir, which is an important trade and industrial city in the Ottoman period, is quite old. The spatial organization that constitutes the present day started with the industrial investments made in the 1930s. Industrialization, which gained intensity around

¹ I. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur

Alsancak Port, was influential in the emergence of new industrial centers in areas such as Halkapınar, Kemeraltı and Şehitler. With the structural change of industry, the new industrial focuses have shaped the dynamics of the region. Today, the three big generations of the north, south and east districts are the result of the spatial development of the İzmir industry. Reflections of spatial change-transformation process in the industrial sector in İzmir; and the reorganization of the industrial areas through the main transport corridors in the management of other geographical factors. ‘‘The number of manufacturing industry enterprises’’ was used as the determining variable in the determination of cluster trends. In the industrial belt advancing in the north direction, while the chemical, iron and steel, plastic and machinery manufacturing are at the forefront; Food production in the region moving south, in the region moving towards the east, manufacturing of machine parts and various sub-industry is at the forefront.

Key words: İzmir, industry, spatial development, cluster analysis

Giriş

Bir bölgede yapılan sanayi yatırımlarının özellikle organize sanayi bölgeleri şeklinde örgütlenmesi; sanayileşme ve kentleşme bağlamında da bazı değişimlerin yaşanmasına neden olabilir. Zira OSB sadece yakın çevrelerinde değil, daha geniş bölgelerde de çekim merkezleri olmakta, sundukları istihdam potansiyelleri ile çevresindeki yerleşmelerde de yeni bir mekânsal gelişime sebep olabilmektedir. Şehirlerin büyümesiyle belirli bir örgütlenmeye gitmek zorunda kalan bu faaliyet alanları, aynı zamanda yerel dinamikleri de şekillendirmektedir.

Osmanlı Dönemi’nde İstanbul gibi İzmir de; İmparatorluğun önemli sanayi merkezlerinden biri konumundaydı. XIV ve XV. yüzyılda küçük çaplı imalat ve tamirat üzerinde yoğunlaşan faaliyetler sonraları, tarımsal ürünleri temel girdi olarak kullanan, çok sayıda insanın çalıştığı fakat cinsi ve hacmi imkân vermediği için ihtisaslaşıp örgütlenemeyen, sınırlı seviyedeki ileri üretim teknolojisine dayanan bir sanayi yapısı özelliğine sahipti. Bütün bu kısıtlamalara rağmen İzmir, bu dönemde Avrupa’nın önemli ticaret merkezlerinden birisidir (Baran, 2003:2). XVIII. yüzyılda Fransızlar tarafından kurulan ilk basma fabrikası, bu dönemde yaşanan önemli bir sanayileşme hamlesi olmuştur. Daha sonra takip eden yeni dokuma, iplik ve hatta kurulan bir kâğıt fabrikasıyla bu gelişim devam etmiştir. Çok uzun ömürlü olmayan kâğıt fabrikasının kapanmasına rağmen; tekstil, gıda ve metal sanayinde yeni fabrikalar ortaya çıkmıştır. Ancak gümrüklerin yüksek olması nedeniyle yerli sanayi çok fazla gelişemediği ve 1850’den sonra, Avrupa sanayi ürünleri pazara hâkim olduğu görülmektedir (EBSO, 1995).

Foto 1. On dokuzuncu yüzyılda kurulan depo ve üretim tesisleri ile başlayan Liman Arkası Bölgesi İzmir'in ilk sanayi bölgesi olarak kurulmuş, yakın zamana kadar işlevini sürdürmüştür. Günümüzde bu alanda on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başına ait büyük ölçekli sanayi tesisleri halen ayaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sanayi faaliyetlerine belirli yatırımlar yapılmışsa da, gelişmelerin sınırlı olduğu söylemek çok yanlış olmaz. İzmir İktisat Kongresi'nin 1923 yılında İzmir'de yapılması, bölge için belli bir önemi ortaya çıkarmışsa da; sanayi yapısının değişmesinde etkili olamamıştır. Zaten ülkemizde önemli sayılabilecek sanayileşme faaliyetleri özellikle 1950'li yıllardan sonra, bazı büyük kentlerde önemli bir ekonomik faaliyet olarak ortaya çıkmakla birlikte aynı zamanda bu kentlerin mekânsal gelişiminde de önemli belirleyici bir etken görevini görmüştür. Günümüzde daha çok konuşulmaya başlanan kentleşme ekonomileri, ağırlıklı olarak çeşitli sanayi kollarını içerir ve büyük kentsel alanlarda belirleyici bir dönüşümü de ortaya koyar. Kentleşme ekonomileri, aynı mekânsal alanda birçok ürün için uzmanlaşma sağladığı gibi endüstriler arasında ekonomik faaliyetlerin koordinasyon maliyetinin azaltılması yönünde de önemli katkılarda bulunmaktadır (Seyfeddinoğlu ve Ayoğlu, 2007: 172-174). Yerelleşme ekonomisinde benzer firmaların coğrafi mekânda yakınlığı sağlamaları düşüncesi firmaların coğrafi mekânda belirli yerlerde yoğunlaşması bağlamında değerlendirilmelidir. Aynı şekilde kentleşme ekonomileri de

farklı sanayi kollarının belirli bir coğrafyada yığılmasını ele almakta ve mekânsal yoğunlaşma olgusunu tek bir sanayi kolu için değil birden fazla sanayi kolu ile ilişkili olarak değerlendirmektedir.

Ekonomik coğrafya yaklaşımı ile mekânsal yoğunlaşma arasında da doğrudan bir ilişki söz konusudur. Ekonomik faaliyetlerin neden bazı yerlerde ya da kentlerde yığıldığı problemi merkezci (yığılma) ve merkezkaç (dağılma) kuvvetlerinin karşılıklı ilişkisiyle açıklanmaktadır. Herhangi bir ekonomik faaliyet belirli bir yeri seçmekte ve bu belirli yerlerde coğrafi örgütlenmeler oluşmaktadır. Buradan hareketle ekonomik coğrafya teorik modeller yardımıyla bu tür mekânsal ilişkileri ekonomi perspektifinden açıklamaya çalışan bir uzmanlık alanı olarak dikkat çekmektedir. Kısaca ekonomik coğrafya, ekonomik faaliyetlerin neden bazı bölgelerde yoğunlaştığı sorusuna cevap aramaktadır. Dolayısıyla ekonomik coğrafya yaklaşımının (ve buna bağlı olarak yeni ekonomik coğrafya anlayışının) en temel problemi ekonomik faaliyetlerin mekânsal yoğunlaşmasını araştırması ve bu mekânsal yoğunlaşmanın nedenlerini ve sonuçlarını incelemesidir (Tiryaki, 2015: 10).

Küresel ekonomik ilişkilerin birer sonucu olarak beliren “*bölgeselleşme*” eğilimleri sanayinin küresel ölçekte yeniden mekânsal dağılımını sağlarken; sanayideki yapısal dönüşümün de yeni yer seçimi eğilimleri yarattığı gözlenmektedir. Sanayi üretimindeki coğrafi kaymalar, ekonomik coğrafya literatüründe sanayi faaliyetlerini yeni kuramsal yaklaşımlarla ele almayı ve sanayi faaliyetlerindeki mekânsal süreçleri yeni kavramlaştırmalarla açıklamayı zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede “*sanayi kümelenmesi* (industrial cluster), yeni ekonomik coğrafya literatüründe küresel ve bölgesel ölçekte sanayi faaliyetlerinin coğrafi boyutunu açıklayan temel kavramlardan biridir (Kaygalak, 2013: 70-71). Porter’e göre; “küreselleşmeyle birlikte kümelenmenin eski nedenleri önemini yitirdiği takdirde, giderek daha karmaşık, bilgiye dayalı ve dinamik bir ekonomide kümelenmelerin rekabet üzerindeki yeni etkileri önem kazanmaya başlayacaktır”. Yine Porter, sanayideki kümelenmeyi “birbiriyle ilgili sanayi kollarındaki firmaların, şirketlerin, uzmanlaşmış tedarikçilerin, hizmet sağlayıcılarının işbirliği içinde rekabet ettikleri ortak kuruluşların coğrafi olarak bir araya toplanması” şeklinde açıklamıştır (Porter, 2000:15).

Sanayi üretiminde beliren yeni yapısal dönüşümler aynı zamanda, sanayinin yeni yer seçimi eğilimlerini de belirlediği için; son yıllarda başta ekonomik coğrafya olmak üzere başka birçok alanlarda da kümelenme çalışmaları önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, İzmir’de sanayinin

mekânsal gelişim süreci ele alınmış ve süreç sonrasında ortaya çıkan sanayi kuşakları tespit edilmiştir. Sahada yapılan gözlemler ve görüşmelere bağlı olarak; sanayi kuşakları boyunca ortaya çıkan sanayi kümelenmeleri ve bu alanlardaki ürün yoğunlaşmalarının tespiti yapılmıştır. İşletme sayısı dikkate alınarak, kümeleşmeyi sağlamada hâkim olan imalatın türü tespit edilmiş ve sahadaki yoğunlaşmanın nedenleri üzerinde durulmuştur. Ekonomik coğrafya yaklaşımı çerçevesinde çizilen haritalarda sanayinin mekânsal gelişimi, hâkim ürün türleri ve OSB'ler gösterilmiştir.

İzmir'de sanayinin mekânsal gelişimi

Türkiye'nin en büyük liman şehirlerinden biri olan İzmir aynı zamanda en önemli ticaret ve sanayi şehri olma özelliğine de sahiptir. XVI. yüzyıla kadar ticari yönden çok zayıf olan İzmir şehri ve Limanı, 1581 yılında İngiltere Kraliçesi Elizabeth ile Osmanlı Sultanı III. Murat arasında yapılan bir antlaşma sonunda gelişmeye başlamıştır. Bu antlaşmaya göre Osmanlı ile İngiliz arasındaki deniz ticareti "Levant" adlı bir şirket tarafından yürütülecektir. Bu şirket, Osmanlı sınırlarında ticari merkez olarak üç yer belirlemiştir bunların içinde (İstanbul, Halep) İzmir de yer almaktadır. Şirket bu üç şehirde fabrikalar, ticari işletmeler kurabilir ve tüccarlar buralarda yaşayabilirdi (Baran, 2003: 2). İzmir'in belirlenen bu üç şehirden biri olmasında, şüphesiz sahip olduğu coğrafi konum, korunaklı bir limanın olması ve çevresindeki verimli tarım arazilerinin varlığı da etkili olmuştur. Zaten bu tarihlerden itibaren İzmir aynı zamanda ticari kervan yollarının da son duraklarından biri olarak; ticaretteki önemini giderek artırmıştır. Ticaretin gelişmesiyle birlikte kent merkezinde fabrikaların sayısı da artmaya başlamıştır. 1915 yılı sanayi verilerine göre, İzmir şehri ve çevresinde 62 adet sanayi işletmesi bulunmaktaydı. Bu işletmelerin payı İmparatorluk genelinde yaklaşık %22'lik bir orana sahiptir (Ünal, 2010: 25). İşletmelerin özellikle gıda sektöründe yoğunlaştığı, bunu ağaç, dokuma ve kimya sanayi imalatını takip ettiği görülmektedir (DİE, 1997: 13). Ancak bu araştırmada; İzmir sanayisinin Cumhuriyet Dönemindeki mekânsal gelişimi esas alındığı için bu döneme ait gelişime yer verilmemiştir.

İzmir'de 1950'lere kadar sanayi yer seçiminde daha çok şehrin merkez eksenini tercih edilmiştir. Merkezde ve öncelikle liman çevresinde ortaya çıkan sanayi alanları, 1950'li yıllardan itibaren Bornova, Gazimir, Çiğli ve Buca'da gelişmeye başlamış ve yeni sanayi bölgeleri oluşmaya başlamıştır. Şehir merkezi ve liman dışında, ilçelerde ortaya çıkan bu yeni sanayi odaklarının genellikle ulaşım güzergâhları boyunca oldukları görülmektedir. Başlangıçta yerleşme alanlarından uzakta oluşturulan bu

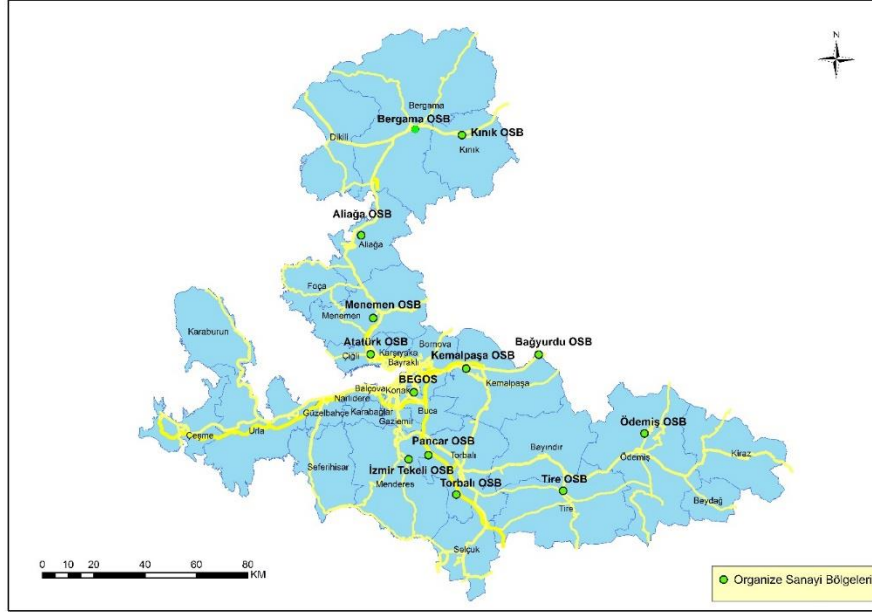
alanların birçoğunun, günümüzde her iki yönlü gelişmenin sonucunda; yerleşmelerin içlerine kadar sokuldukları dikkat çekmektedir. 1950’li yıllarda İzmir’de faaliyete geçen ilk sanayi sitesi, 1965’te kurulan merkezde kurulan Halkapınar 1. Sanayi Sitesidir. Başlangıçta tek merkezli olarak belirlenen İzmir merkez eksenli ve bunun periferi (hinterlandı) sanayi ve ticaret sektörü yapısı ile desteklenmesi öngörüsü, ana karayolu arterlerinin geçtiği yerleşim bölgelerinde çok hızlı gelişmeler göstermesine neden olmuştur (İTO, 2002:1).

Tablo 1. İzmir’de Organize Sanayi Bölgeleri

Kuruluş tarihi	OSB	Kuruluş tarihi	OSB	Kuruluş tarihi	OSB
1976	İAOSB	1999	İzmir Pancar OSB	2006	Ödemiş OSB
1993	Tire OSB	2002	İTOB	2008	Bağyurdu OSB
1997	Kınık OSB	2002	Buca Ege OSB	2011	Kemalpaşa OSB
1997	Bergama OSB	2004	Torbalı OSB		
1997	Aliağa OSB	2004	Menemen OSB		

Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verileri

Merkez dışındaki çevre bölgelerdeki sanayi gelişimi, merkezi ve yerel yönetim kararları ile yerleşim merkezlerinden kopuk ve genel olarak önemli ulaşım aksları boyunca yer seçmiştir. Önceleri tek işletme ölçeğinde kurulan işletmeler; zamanla bir araya gelerek yoğunlaşmaya neden olmuş, bu durum sonuçta daha büyük sanayi alanlarının oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Yeni sanayi bölgeleri özellikle merkez ilçeler ile güçlü ulaşım bağlantıları olan Aliağa, Kemalpaşa ve Torbalı akslarında ortaya çıkmıştır. Bugün sanayi kuruluşları özellikle üç aks boyunca gelişim göstermiş ve bu akslar içinde OSBler ve Serbest Bölgeler de yer almıştır (Şekil 1). Bunlar; Pınarbaşı-Işıkkent-Kemalpaşa aksı, Çiğli-Menemen aksı ve Karabağlar-Torbalı-Menderes sanayi akslarıdır. İzmir kenti çeperlerinde gelişen sanayi alanlarının organize olmuş bir alanda toplanmaları için çok sayıda OSB alanı ayrılmıştır (Eceral ve Çiftçi, 2018: 397).

Şekil 1. İzmir'de Organize Sanayi Bölgeleri

Merkezi Sanayi Alanı

XIX. yüzyılda kurulan depo ve üretim tesisleri ile başlayan Liman Arkası Bölgesi İzmir'in ilk sanayi bölgesi olarak kurulmuş, yakın zamana kadar işlevini sürdürmüştür. Günümüzde bu alanda XIX. Yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başına ait büyük ölçekli sanayi tesisleri halen ayakta. Bu dönemlerde önemli üretim merkezleri olan bu fabrikalardan, Havagazı Fabrikası (Foto 2), Elektrik Fabrikası, Şark Sanayi ve Sümerbank Basma Fabrikası sanayi kültür mirasına dâhil edilebilecek önemli eserlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu alanda yağ, sabun, un ve çimento gibi fabrikaların sayılarında bir artış ortaya çıkmıştır. Pamuk dokuma ve boya fabrikaları gibi işletmelerin çevresel etkilerinin fazla olması bu tür fabrikaların bugün Basmahane adı verilen semtte, limandan daha içerde yoğunluk kazanmalarına neden olmuştur. 1922 yılında meydana gelen büyük İzmir yangını, İzmir'in mekânsal örgütlenme sürecinin yeniden ele alınmasında önemli bir faktör olmuştur. Yangınla birlikte özellikle kentin prestijli bölgesini oluşturan kıyı kesimi büyük oranda yok olmuş, alanda yer alan ve çoğu yabancı sermayeye ait yatırımlarda yangınla birlikte ortadan kalkmıştır. 1925 yılında hazırlanan Danger sanayi planında Halkapınar çevresi, Meles Çayı'nın körfeze ulaştığı yer ile Alsancak Limanı ile gaz ve havagazı fabrikalarının güneyinde yer alan bölge sanayi

tesislerinin yer seçeceği alanlar olarak tasarlanmıştır. Kereste fabrikalarının limanın güney kıyı şeridinde yer alan Çankaya'ya taşınması öngörülmüştür. Danger planı bugünkü kent dokusunun oluşumunda çok önemli bir plan olarak karşımıza çıkmaktadır (Karataş, 2006: 196).

Foto 2. Havagazı fabrikasının yapımına 1862 yılında başlanmıştır. 1955 yılında kapatılan fabrika binalarının büyük bir bölümü günümüze ulaşamamıştır. Son olarak Eshot ve İzulaş tarafından kullanılan fabrika binası koruma kurulundan gerekli izinler alındıktan sonra yenileme çalışmaları başlamıştır².

1950'li yıllara gelinceye kadar bu alanlarda dokuma, gıda, ağaç ve mobilya, zirai aletlerin parçaları gibi küçük makine ve araç gereçlerin üretimini yapan sanayi dallarının geliştiği görülür. Alsancak Limanı'nın 1950'li yıllarda yeniden planlanmasıyla limanın güneyinde, başka yeni sanayi alanları da ortaya çıkmıştı. Sanayi alanlarının merkezden çevre ilçelere sıçraması da yine bu dönemde başlamıştır. Başlangıçta, Alsancak Limanı'nın büyük bir ticaret limanına dönüşmesi sürecinin hızlandırılması, Liman'ın güneyindeki endüstri tesislerinin korunma kararının alınmasıyla, sanayi alanının yeni gelişim yönünün Halkapınar ve Salhane yönünde olması planlanmıştır (Çıkış, 2009: 11). Böylece günümüzdeki merkezi İzmir sanayi dokusunun iskeleti ortaya çıkmıştır. Sadece Liman'ın güney kıyıları değil kuzey kıyıları boyunca da ilerleyen sanayi işletmeleriyle; Halkapınar,

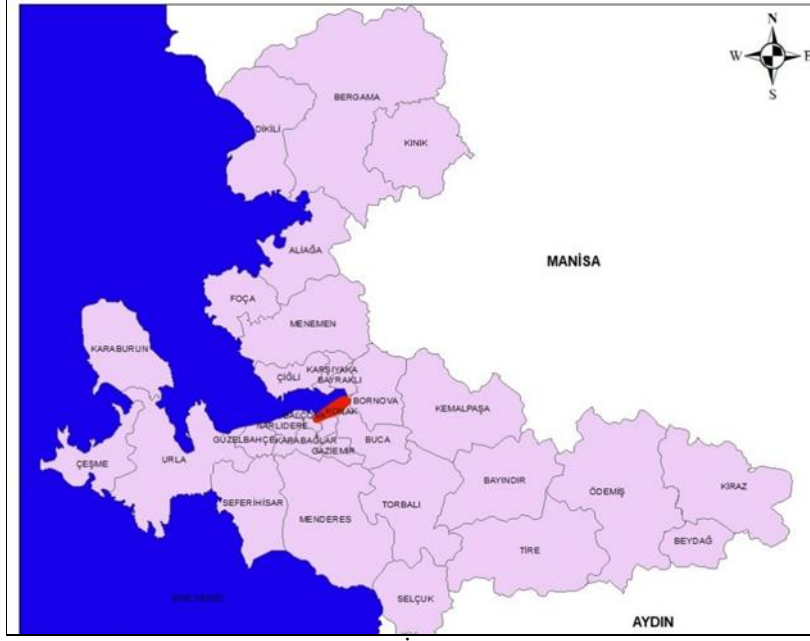
² Çıkış, Ş. (2009). Endüstriyel Bir Miras Alanında Dönüşüm: İzmir Liman Arkası Bölgesi. Ege Mimarlık Dergisi, Temmuz sayısı

Alsancak, Salhane ve Turan'a kadar uzanan kıyı şeridi endüstri bölgesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Kentleşme hızına paralel olarak artan sanayi tesisleri bu alanı kentsel büyüme açısından bir çekim noktası haline dönüştürmüştür. Bu dönemin en önemli olgularından birisi de gecekonduların giderek artması olmuştur (Karataş, 2006: 199).

Merkezi sanayi alanı olarak belirlenen bu kuşakta; sanayileşmenin mekânsal gelişimi limandan içerilere doğru halkalar şeklindedir. Limanın hemen çevresini oluşturan ve günümüzde sanayi işletmelerinin çoğunlukla ortadan kalktığı birinci halka gelişim dinamiğini kaybetmiştir. Birinci halkaya çeviren ikinci halka ise; ana limanın art bölgesinden özellikle kuzey kıyı kuşağı boyunca gelişim göstermiş ve dinamikliğini nispeten koruyan bir özelliğe sahiptir. Bayraklı, Buca, Karabağlar, Bornova Sanayi Bölgeleri merkezden çevreye genişleyen bu halkalar içerisinde yer almaktadır.

Foto 3. Halkapınar'da bulunan eski tarihi un fabrikası bugün, Fabrikasyon Laboratuvarı (FabLab) yani kişisel fabrika ortamı sağlayan küçük ölçekli ve insanların özgürce üretim yaptıkları yaratıcılık atölyelerine dönüştürülmüştür.

Şekil 2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'de gelişen merkezi sanayi alanı

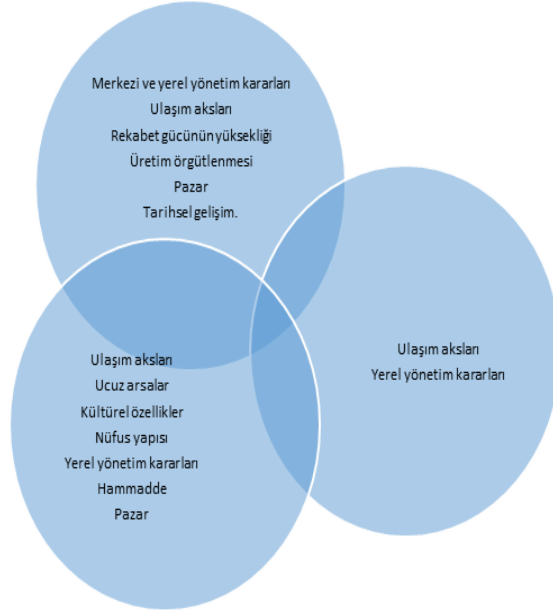
Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir'in merkezi sayılan Alsancak Limanı ve yakın çevresinde yer alan bu sanayi alanları, günümüzde küçük sanayi siteleri şeklinde neredeyse şehrin her tarafında bir dağılım göstermektedir. Özellikle Bornova'da yoğunluk kazanan küçük sanayi sitelerinde, çoğunlukla oto sanayi tamirhaneleri, küçük makine parça ve ekipmanlarının imalatının yoğunluk kazandığı görülür. Doğu sanayi kuşağının başlangıç güzergâhında yer alan bu sanayi sitelerinin bir bölümünün daha doğuya, Kemalpaşa İlçesi'ne taşınması konusunda çalışmalar devam etmektedir. Limanın güneyinde Karabağlar'da yer alan sanayi sitelerinde mobilya ve metal sanayi imalatı yoğunluk kazanmıştır. Küçük sanayi sitelerinde her ne kadar belirli ürünlerin imalatında bir kümelenme göze çarpsa da; bu sitelerde gıda ve tekstil imalatı da yaygındır. Zaten 1960'lı yıllara kadar gelişen sanayi sektörleri pamuklu ve yünlü dokuma sanayi olmak üzere zeytinyağı, bitkisel yağlar, gıda, inşaat malzemesi olmuştur. 1970'li yıllarda ise metal, kimya, makine, madeni eşya, otomotiv yan sanayi, ziraat aletleri ve elektrikli makine sanayi sektörlerinde yatırımlar dikkati çekmektedir.

Kuzey yönlü sanayi kuşağı

1970'li yılların sonuna doğru, İzmir'de sanayi kuruluşları kent içinden çıkarak, oluşan yeni sanayi aksları doğrultusunda toplanmaya başlamıştır. Anakent dış sınırına yakın konumda kurulmuş olan OSB ve sanayi siteleri bu toplanmada belirleyici rol oynamıştır. Nitekim Karadağ'ın 2000 yılında yaptığı araştırmada; anket uyguladığı sanayi kuruluşlarının %38,7'sinin kent merkezine 10-20 km uzaklıkta, %42,9'unun 20-30 km uzaklıkta olduğunu tespit edilmiştir (Karadağ, 2000:182).

Kuzey yönünde gelişimini sürdüren sanayi aksı içerisinde Çiğli, Menemen, Aliğa. Bergama ve Kınık OSB yer almaktadır. İzmir-Çanakkale kara yolu güzergâhı boyunca ilerleyen ve gelişen sanayi bölgesinin mekânsal gelişiminde etkili olan çeşitli faktörler vardır. 1976 yılında İzmir sanayi merkez alanı hinterlandına yakın olan Çiğli İlçesinde İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulmasıyla bu yönlü aksın başlangıç temelleri de atılmıştır. Yaklaşık 700 hektarlık bir alan üzerinde projelendirilen Bölgenin çevre yolu ile havalimanı, otopark, liman ve şehir merkezine bağlantısı oldukça kolaydır. Firmaların %10'nun yabancı sermayeli olduğu ve 580 firmanın bulunduğu OSB'de yaklaşık 40 bin kişiye istihdam sağlanmaktadır (<https://www.iaosb.org.tr> ve saha araştırmaları).

Menemen OSB her ne kadar 2004 yılında faaliyete geçmişse de; 1988 yılında Menemen'e bağlı Maltepe Köyü yolu üzerinde bulunan Organize Deri Sanayi Bölgesi, 200 hektar alan üzerinde kurulmuştur. Yaklaşık 920 hektar alanda, Menemen Gökova mevkiinde kurulan Menemen Plastik İhtisas Organize Sanayi Bölgesi ise Türkiye'nin tek plastik ihtisas sanayi bölgesi olması nedeniyle oldukça önemlidir (<https://www.impiosb.org.tr/>).

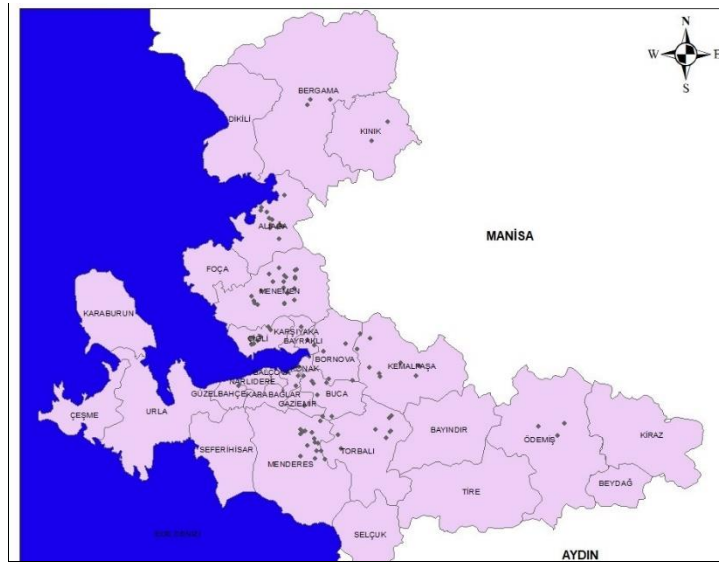
Şekil 3. İzmir’de sanayinin kuzey-güney ve doğu yönlü mekânsal gelişiminde etkili olan nedenler

Bu sanayi kuşağında yoğunlaşmanın olduğu üçüncü sanayi alanı, Aliağa ilçesinde yer almaktadır. Aliağa Organize Sanayi Bölgesinin temelleri her ne kadar 1997 yıllarına dayansa da; Türkiye’de 1960’lı yılların başında planlı kalkınma dönemine girilmesi ve 1965 yılında Aliağa’nın İzmir’in sanayi alt bölgesi olarak planlanmasıyla, bu sahada sanayileşme hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. 1997 yılında henüz tam anlamıyla alt yapıları tamamlanmamış ve tam kapasiteyle üretime geçmemiş olan; Bergama ve Kınık OSB kurulmuştur.

Sanayi faaliyetlerinin İzmir’de önemli olmasının çeşitli nedenleri vardır. Bunlar; geniş bir hinterlandının olması, liman kenti olması, önemli ulaşım aksları üzerinde yer alması, çevresinde verimli ve ürün çeşitliliğine sahip tarım alanlarının bulunması gibi. Ancak bütün bu ana faktörlerin dışında, özellikle belirli kuşaklar boyunca yeni sanayi alanlarının ortaya çıkması ve yoğunlaşmasını sağlayan başka faktörlerin de etkisini göz ardı etmemek gerekir. Kuzey yönünde gelişen sanayi kuşağının ortaya çıkmasında; Merkezi ve Yerel Yönetim kararları, ulaşım aksları, rekabet gücü yüksek olan sanayilerin kurulması, üretim örgütlenmesinin çok iyi olması, pazar imkânları ve tarihsel gelişimin etkileri büyüktür (Şekil 3).

Güney yönlü sanayi kuşağı

Bu yönde gelişen sanayi kuşağı içerisinde; Menderes, Torbalı, Tire ve Ödemiş OSB yer almaktadır. İlk ortaya çıkan sanayi kuşağı kuzey yönlü olduğu için bu alanda kurulan OSB'nin kuruluş tarihi çoğunlukla 1990'lı yıllarda olurken; Güney kuşağında kurulanların ise genellikle 2000'li yıllarda olduğu görülmektedir. İTOB Menderes 2002 yılında, Torbalı 2004'te, Ödemiş 2006'da kurulmuştur. Tire OSB ise daha eski olup 1993 yılında faaliyete geçmiştir. İzmir-Aydın karayolu boyunca gelişme gösteren bu sanayi alanının ortaya çıkmasında hava alanına yakınlık ve ucuz arsa fiyatlarının da etkisini göz ardı etmemek gerekir. Güney yönünde gelişen bu sanayi kuşağının belirgin bir görünüm kazanmasında önce yine bu kuşak üzerinde değerlendirebileceğimiz Torbalı ve Tire'de küçük sanayi alanları oluşmuştur. İzmir-Aydın demiryolu hattında; İzmir-Torbalı hattının 1860 yılında, Torbalı-Tire hattının 1883 yılında açılması (Akbulut, 2010: 107), üretim ve ticaretin artmasına neden olmuştur. Çevredeki verimli tarımsal alanların varlığı, özellikle gıda sanayisinin gelişmesinde etkili olmuştur. Güney yönlü ilerleyen bu sanayi kuşağı, Küçük Menderes Havzası boyunca doğruya doğru belli sıçramalarla gelişimine devam etmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. İzmir'de sanayinin kuşaklar halinde gelişim yönleri

Doğu yönlü sanayi kuşağı

İzmir-Ankara kara yolu boyunca doğuya doğru ilerleyen sanayi alanları kuşağını oluşturmaktadır. Bu kuşağın ortaya çıkmasında ulaşım ve yerel yönetimlerin etkisi ön plandadır. Gelişen ulaşım olanakları ile 1950'li yıllarda Ankara yolundaki ucuz arsalarla kurulan firmalardan üretiminin niteliğini değiştirenlerin zaman içinde bu aksta oluşan işlevsel yoğunlaşmalar, artan yer seçim maliyetleri ve kentsel dokunun yayılması nedeniyle ikinci bir sıçrama yaparak Kemalpaşa'ya doğru yönelmişlerdir. Özellikle metropoliten merkezden metropoliten alan içindeki bu sanayi bölgelerine doğru bir yer değiştirme şeklinde ortaya çıkan gelişimde, merkezin yakın çevresinde, yeni kurulan küçük ve orta ölçekli firmalar yaygındır (Özatağan ve Güvenç, 2012: 176).

İzmir'de sanayileşmeyle birlikte mekânsal gelişiminde yaşanan değişimler; kentsel dönüşüm sürecinin önemli dinamiklerinden birisini de oluşturmuştur. Sanayinin mekânsal organizasyonu hem anakent hem de bölgesel düzeyde gelişme göstermişlerdir. Merkez dışında, çevre yakınındaki ikincil kent merkezlerine kayarak, bu yerleşmelerde istihdamla birlikte nüfus artışını da sağlamışlardır. Özellikle 2000'li yıllarda metropoliten alandan belirli yönlere doğru kuşaklar halinde ortaya çıkan bu gelişim; sanayi kümeleri hatta sanayi odaklarının³ oluşmasına neden olmuştur. Bu sanayi kuşaklarını ortaya çıkması kuzey ve güney aksında daha çok yeni firmaların kurulmasıyla kendini gösterirken; doğu aksında özellikle merkezde yer alan firmaların yer değiştirmesiyle şekillenmiştir.

Sanayi kuşaklarının toplandığı bu alanlar bugün yoğun konut yerleşimine de sahne olmaktadır. Kentin yeni gelişen konut alanlarının da bu alanlara yakınlığı kentsel genişleme ve sanayi kuruluşları ilişkisini doğrulamaktadır (Karadağ, 2000:175).

Sanayi kuşaklarındaki kümelenmeler

Sanayide kümelenmenin “birbiriyle ilgili sanayi kollarındaki firmaların, şirketlerin, uzmanlaşmış tedarikçilerin, hizmet sağlayıcılarının işbirliği içinde rekabet ettikleri ortak kuruluşların coğrafi olarak bir araya toplanması” şeklinde ifade edilebileceğini daha önce açıklanmıştı. Araştırmanın bu bölümünü oluşturan verilerde firmaların sayısı dikkate alınmıştır.

³ Sanayi odakları belirli konularda uzmanlaşmış, üretim ilişkilerinin birbiri ile yoğun olduğu özel ürün türlerine yönelik olan sanayilerin sağladığı ivme ile gelişen mekânsal birimler olarak tanımlanır

Kuzey yönlü sanayi kuşağındaki kümelenmeler

İzmir Limanının kuzeyinde yer alan ve Çiğli İlçesinden başlatılan bu kuşağın başlangıç durağında, aynı zamanda İzmir’in en büyük Organize Sanayi Bölgesi olan İAOSB yer almaktadır. Bu sanayi bölgesinde başta makine, metal döküm, kauçuk ve plastik imalatı olmak üzere; gıda ve içecek, tekstil ve giyim, kimyasal maddeler, elektrikli teçhizat imalatı yoğunluk kazanmıştır. Sanayi kolları açısından karma kümelenmenin dikkati çektiği bu bölgede 600’e yakın firma faaliyetini sürdürmektedir.

Bu kuşak üzerinde yer alan ikinci yoğunlaşma Menemen ilçesindedir (Şekil 4). İzmir’de bulunan iki Serbest Bölge ve Teknoloji Geliştirme Bölgesinden birisi burada yer alır. Bölge Türkiye’deki deri üreticilerinin bir araya gelerek toplam 138 ortaklı olarak 1998 yılında kurulan dünyanın ilk deri ağırlıklı serbest bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. Yatırımları halen devam eden Menemen Plastik İhtisas Organize Sanayi Bölgesi’nde plastik ve kimyasal ürünlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sahada yer alan küçük sanayi sitelerinde ise çeşitli makine ve gıda üretimleri de küçük çapta gelişimlerini sürdürmektedir.

Aliağa Sanayi Bölgesi bu kuşakta yer alan en önemli kümelenmelerden birisidir. PETKİM ve TÜPRAŞ’ın burada yer alması; sahayı sadece Ege Bölgesinin değil Türkiye’nin en önemli Petro Kimya ve diğer çeşitli petrol ürünleri üretimde önemli bir noktaya taşımıştır (Ünal, 2019: 182). Ayrıca Gemi Geri Dönüşüm Sanayi, demir çelik üretimi açısından önemlidir. Türkiye’deki tek Kimya İhtisas Organize Sanayi Bölgesi ALOSBI aynı zamanda oldukça modern bir alt yapıya sahiptir. Bu sanayi bölgesinde kimya sanayi, metal ve döküm sanayisinde yoğunlaşmalar görülmektedir. Kısacası Aliağa’da ihtisaslaşmış bir sanayi limanı ile birlikte yatırım ve ara mallarının üretimini amaçlayan büyük ölçekli bir sanayi kümelenme alanı ortaya çıkmıştır.

Kuzey yönlü sanayi kuşağının en kuzey uç noktalarında yer alan Bergama ve Kınık Organize Sanayi Bölgeleri henüz tam anlamıyla alt yapısını tamamlayamamış ve faaliyete geçememiştir. Genellikle gıda ve tekstil üretiminde yoğunlaşmalar vardır. Ancak Bergama Organize Sanayi Bölgesi (BOSBI), yerli ve yenilenebilir enerji konusunda faaliyet gösteren firmaların kümelenildiği bir bölge olmak için birtakım yatırımlar yapmaktadır.

Güney yönlü sanayi kuşağındaki kümelenmeler

Güney yönlü kuşak içerisinde yoğunlaşmanın en fazla olduğu Menderes Sanayi Bölgesi’nde, ürün çeşitliliği bakımından başta gıda, kimya olmak üzere makine ve metal sanayilerin kümelendikleri görülmektedir.

Torbalı'da otomotiv, kimya ve gıda sanayilerinin; Tire'de ise gıda, makine, plastik ve tekstil sanayilerinde yoğunlaşmalar dikkati çekmektedir (Şekil 4).

İzmir'in ikinci serbest bölgesi olan *Ege Serbest Bölgesi*, bu kuşakta, Gaziemir ilçesinde 2.2 milyon m²'lik bir alan üzerinde kurulmuştur. Bölge, Uluslararası Adnan Menderes Havalimanı'na 4, İzmir Limanı'na 12, otoyol ağlarına ise 1 kilometre mesafededir.

Doğu yönlü sanayi kuşağındaki kümelenmeler

Bornova'nın sanayi sitelerinin doğuya doğru ilerlemesiyle ortaya çıkan bu kuşak; Kemalpaşa ilçesinde Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulmasıyla, sanayi kuşağının bu yönlü gelişimi de hızlanmıştır (Şekil 4). İzmir-Ankara kara yolu boyunca gelişimi devam eden bu alanda ilk sıralarda makine imalatı, demir çelik yan sanayi olmak üzere mermer, seramik, plastik, gıda ve kimyasal maddelerin imalatında da kümelenmeler vardır. Bornova küçük sanayi sitelerinin bu yönlü yer değiştirmeleri, İzmir'de sanayinin zamanla doğu yönünde gelişen bu sanayi aksını daha önemli hale getirecektir.

SONUÇ

İzmir'in geniş bir hinterlanda sahip olması, sanayi kuruluşlarının burada toplanmalarının en büyük nedenidir. Zengin tarım potansiyelinin varlığı, ulaşım imkânlarının elverişliliği, limanlar, kara yolu ve demir yolu ile limanlara bağlantının kolayca sağlanması sanayinin gelişimini sağlayan önemli etkenlerdir. Ayrıca kentin kendisinin büyük bir pazar olması, diğer büyük pazarlara yakınlığı, sanayi kuruluşlarını buraya çeken diğer unsurlardır.

Sanayi sektörü, 1950'li yıllardan bu yana İzmir'de temel ekonomik faaliyet olarak, kentin biçimlenmesinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Başlangıçta şehrin merkezinde yer alan sanayi işletmeleri, çevre ilçelere doğru yayılma eğilimine girmiştir. Sanayi yer seçimi avantajlarına bağlı ve bölge coğrafi yapısına göre şekillenen sanayi gelişimi belirli akslar üzerinde gelişme göstermişlerdir. Önemli ulaşım aksları, yerel ve bölgesel yönetim kararları, mekânsal gelişimin en önemli belirleyicileri olmuştur. Bu sürecin ilk dönemlerinde, merkezdeki sanayi alanları, etkileşim alanlarını genişleterek yerleşme içerisinde büyümeye çalışmışlardır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren çevre ilçelere sıçrayan sanayileşme ile İzmir'in kuzeyi, güneyi ve hatta doğusunda yeni sanayi odaklarını oluşturmuştur. Ancak bunların iki büyük sanayi kutbunu, kuzey yönünde gelişen İzmir-İzmir ile güney yönünde gelişen İzmir-Torbalı kuşağı oluşturmaktadır

İzmir'de sanayinin mekânsal gelişiminde, sanayinin gelişmesini sağlayacak en uygun alanlar seçilerek buralara OSB kurulsa da; yerleşim merkez alanı içerisinde halen yoğun sanayi alanları olduğu görülmektedir. İzmir'de sanayinin mekânsal gelişiminde, merkezde yer alan sanayi işletmelerinin çevresindekilerle işlevsel olarak bütünleştiği, metropoliten alanın genişleyerek *bir kent bölgeye* dönüştüğü belirlenmiştir. Kent bölgeye dönüşüm sürecinde sanayinin mekânsal organizasyonunun yeniden yapılandığı ve bu süreçte bir taraftan ana kentlerin çevresinde, farklı alanlarda uzmanlaşmış yeni sanayi odakları ortaya çıkarken; diğer taraftan da geçmişte ana kent merkezinde yoğunluk kazanan sanayi işletmelerinin bir bölümünün yer değiştirerek özellikle doğu kuşağına kaydıkları görülmektedir.

Kuzey yönlü sanayi kuşağında petrokimya, çeşitli kimyasalların üretimi, makine, demir çelik sanayinde büyük firmalar yoğunlaşmayı sağlarken; güney yönünde ilerleyen sanayi kuşağında tarımsal ürünlere dayalı sanayi daha ön plandadır. Doğu yönünde ortaya çıkan sanayi kuşağında ise makine imalatı ve demir çelik yan sanayi firmaları yoğunluk kazanmıştır.

Sonuç olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze değin, sanayinin mekânsal gelişiminde, belirli dönemlerde hazırlanan ve hayata geçirilen kent planlarıyla; sanayi, yerleşme ve hatta gecekondu alanları planlanmış ve sanayinin şehir içindeki mekânsal gelişimi dikkatle yönlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak günümüzde Ege Bölgesi'nin en büyük sanayi şehri olan İzmir'de kentsel yerleşim alanları ile sanayi alanlarının birlikte büyüdüğü ve iç içe yer aldığı görülmektedir. Nitekim Özatağan ve Güvenç'in 2012 yılında yaptıkları araştırmada da; İzmir'de imalat sanayinin yapısının değişim içinde olduğu, sanayi üretiminin teknoloji yoğunluğunu artırarak gerçekleştirmeye yöneldiği belirtilmiştir. Bizim burada vurgulamamız gereken önemli noktalardan birisi de; bu yeni sektörlerin büyük bölümünün dış pazarlara üretim yaptığı, son yıllarda İzmir'in katma değeri yüksek ürünlerde dış satımının arttığı ve özellikle de makina, elektrik ve elektronik sanayinin dış satımda lider sektörler konumuna geldiğinin dikkate alınmasıdır.

Türkiye'deki sanayi üretiminin yaklaşık %9,3'ünü sağlayan İzmir, 13 Organize Sanayi Bölgesi, 4 Teknoloji Geliştirme Bölgesi ve 2 Serbest Bölgesine sahiptir.

KAYNAKÇA

Kitap

- Akbulut, G., (2010). Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye’de Demiryolu Ulaşımı. Anı Yayınları, Ankara.
- Baran, H., (2003). İzmir Ticaret Tarihi. İTO yayınları.
- Ege Bölgesi Sanayi Odası (1995). Ege Bölgesi Sanayi Odası’nın 50. Yılı. İzmir: Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları, Ankara.
- Karadağ, A., (2000). Kentsel Gelişim Süreci, Çevresel Sorunlar İle İzmir. Titizler Yayınevi İzmir.
- Ünal, Ç., (2000). Türkiye’de Sanayi (Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Yapısı). Atatürk Üniversitesi Yayınları No:985, KKEF Yayınları No:127, Araştırma Serisi No:52, Erzurum.
- Ünal, Ç. (2019). Aliağa İlçesinde Sanayinin Tarihsel Gelişimi Yapısal Özellikleri ve Önemi. Gece Akademi Yayınları.
- İTO.,(2002). İzmir Stratejik Planı Kalkışa Geçiş Dönemi (1996 -2002). İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- İZKA. (2010). İzmir Kümelenme Analizi. Yayın No. İZKA-R/2010-01

Makale

- Çıkış, Ş. (2009). “Endüstriyel Bir Miras Alanında Dönüşüm: İzmir Liman Arkası Bölgesi”. Ege Mimarlık Dergisi, Temmuz sayısı
- Eceral ve Çiftçi., (2018). “İzmir’de Yenilikçi Firma Yer Seçimlerinin Farklılaşması Üzerinden Bir Değerlendirme”. *MEGARON* 2018;13(3). S. 395-406.
- Eraydın, A., (2002). “Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması”. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Karataş, N., (2006). “Ege Bölgesi’nde Sanayi Gelişim Süreci Ve Mekânsal Yansımaları – İzmir Örneği”. Selçuk Üniv. Karaman İİBF Dergisi Sayı:11, Yıl:9
- Kaygalak, İ., (2013). “Türkiye’de Sanayi Coğrafyasında Endüstriyel Kümelenme ve Bölgesel Yoğunlaşma Eğilimi” *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1),67-81.
- Porter, Michael E., (2000). “Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy”. Volume: 14 issue: 1, page(s): 15-34 Issue published: February 1, 2000 <https://doi.org/10.1177/089124240001400105>.

Seyfeddinoğlu, Ü. ve Ayoğlu, D. (2007). “Türk İmalat Sanayisinde İllere Göre Yerleşme ve Kentleşme Ekonomilerinin Belirlenmesi”. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 43, 2007, s.163-192

Bildiri

Özatağan, G., Güvenç, M., (2012). “Kent Bölgeye Dönüşümün Dinamikleri: İzmir'de Sanayinin Mekânsal Organizasyonunda Yaşanan Değişimin Kent Bölge Oluşumuna Katkısı”. 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu 6-7 Aralık 2012 Ankara

DİE. 1997. Osmanlı Sanayii 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri. DİE yayınları Yayın No: 2014, Ankara
<https://osbbs.sanayi.gov.tr/citydetails.aspx?dataID=225>

İnternet Kaynakları

<https://www.iaosb.org.tr>

<https://www.impiosb.org.tr>

AĞRI'DA YAŞAYAN KARAPAPAK/TEREKEME TÜRKLERİNİN GÖÇ ANLATILARI

Migration Narratives of Karapapak / Terekeme Turks Living in Ağrı

Öğr. Gör. Elif Gizem KARAOĞLU

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

elifkaraoglu@karabuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9144-4229>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Derleme/İnceleme Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	04.12.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	07.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 21-49	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.655052

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI'DA YAŞAYAN KARAPAPAK/TEREKEME TÜRKLERİNİN GÖÇ ANLATILARI

Migration Narratives of Karapapak / Terekeme Turks Living in Ağrı

Öğr. Gör. Elif Gizem KARAOĞLU

Öz

Kafkasya, jeopolitik ve stratejik konumu açısından tarih boyunca birçok devletin hâkimiyeti altına almak istediği bölgelerden biri olmuştur. Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında kilit rol üstlenen ve Arap coğrafyacıların Cebelü'l-Elsân (dillerin dağı) diye adlandırdıkları bu bölgeye birçok Türk topluluğu gelmiş ve burayı mesken tutmuşlardır. Bu topluluklardan biri de Karapapak/Terekeme Türkleridir. At üstündeki savaşçı kabiliyetleri ile bilinen Karapapak/Terekeme Türklerinin kadim yurtları Kafkasya'da yer alan Gürcistan'ın Borçalı bölgesidir.

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası Rus Çarı I. Petro'nun vasiyeti olarak telakki edilmiş ve bu uğurda Ruslar, her türlü plan ve programı yapmışlardır. Bunlardan biri de Kafkasları ele geçirmek ve bu bölgeyi Türklerden arındırmaktır. Bölgedeki söz konusu hâkimiyetlerini 1828 Türkmençay Antlaşması ile tasdikleten Rusya, Kafkaslardan özellikle Gürcistan'ın Borçalı mevkinden binlerce Karapapak/Terekeme Türkünü göç etmeye mecbur kılmıştır. Ardı sıra yaşadıkları göçlerle anavatanlarından çıkarılan Karapapak/Terekeme Türkleri göç yollarında nice dramlar yaşamışlardır.

Ağrı'da yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin göç anlatılarının derlendiği bu çalışmada sadece göç sırasında yaşananlar anlatılmamış; göç öncesi ve sonrası yaşananlara da değinilmiştir. Çalışmada ayrıca Karapapak/Terekeme ismi hakkındaki görüşlere, topluluğun kökenlerine, yaşadıkları göçlerin tarihî seyrine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karapapak/Terekeme Türkleri, Kafkasya, Göç Süreçleri, Göç Anlatıları, Ağrı.

Abstract

In terms of its geopolitical and strategic location, the Caucasus has been one of the regions that many states wanted to dominate throughout history. Many Turkish communities came to this region, which Arab geographers call Cebelü'l-Elsân (mountain of languages), which plays a key role between Asia, Europe and Africa and are settled here One of these communities is Karapapak / Terekeme Turks. The ancient homeland of the Karapapak / Terekeme Turks, known for their warrior abilities on horseback, is the Borçalı region of Georgia located in the Caucasus.

Russia's policy of landing in the warm seas was considered as the will of the Russian Tsar Peter I, and for this reason, the Russians made all kinds of plans and programs. One of them is to capture the Caucasus and cleanse this region from Turks. Having affirmed their sovereignty in the region with the 1828 Turkmençay Treaty, Russia forced thousands of Karapapak / Terekeme Turks to migrate from the Caucasus, especially from the Borçalı location of Georgia. The Karapapak / Terekeme Turks,

who were expelled from their homeland with their successive migration, experienced many tragedies on their migration routes.

In this study, where the migration narratives of Karapapak / Terekeme Turks living in Ağrı were compiled, not only what happened during the migration was described; The experiences before and after migration are also mentioned. The study also included the opinions about the name Karapapak / Terekeme, the origins of the community and the historical course of the migrations they lived.

Keywords: Karapapak/Terekeme Turks, Caucasus, Migration Processes, Migration Narratives, Ağrı.

Giriş

Kökenleri çok eskilere dayanan, birçok Türk boyu ile akrabalığı ilişkilendirilen, günümüzde Türkiye ve Kafkasya başta olmak üzere Azerbaycan, İran, Gürcistan, Ermenistan gibi ülkelerde yaşayan Karapapak/Terekeme Türkleri, tarihin güçlü milletlerinden olan Türk milletinin bir parçasıdır. Karapapak/Terekeme Türklerinin isimleri, kökenleri, yaşadıkları coğrafya, göçleri, ağızları ile ilgili birçok kıymetli çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan yola çıkarak Karapapak/Terekeme Türkleri hakkında tozlu bilgiler aydınlığa kavuşmaktadır. Karapapak/Terekeme Türklerinin kadim yurtları Kafkasya topraklarıdır. Kafkasya bölgesi, jeopolitik ve stratejik konumundan ötürü tarih boyunca birçok devletin hâkimiyet altına almak istediği bölgelerden biri olmuştur. Çeşitli mücadelelerin yaşandığı bu coğrafyada; cesur kimlikleri, savaşçı kabiliyetleri ile bilinen Karapapak/Terekeme Türkleri de bulunmaktaydı. Bu topluluk, bilhassa Rusya'nın devlet politikası olan sıcak denizlere inme projesi ve bu projenin tezahürü olan Kafkasları ele geçirme, bölgeyi Türklerden arındırma amaçlarından ötürü öz vatanlarına garip kalmış, göç etmeye maruz bırakılmışlardır. Kimisi zorunlu kimisi gönüllü olan göçler (gönüllü olanlarda da mecburiyet bulunmaktadır) sonucunda Anadolu'ya ayak basan Karapapak/Terekeme Türklerinin yerleşim yerlerinden biri de Ağrı ili ve ilçeleri olmuştur. Yine dönemin siyasî şartları gereği birden fazla göç yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin göç anlatıları nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiş ve tarafımızca yapılan çalışma neticesinde bu bölgedeki anlatılar derlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın derleme metodu, görüşme yöntemi olarak belirlenmiştir. Nüfusça yoğunlukları bilinen merkez köyleri ve ilçelerine gidilmiş; kaynak kişiler ile soru-cevap şeklinde ses kaydı alınarak görüşme yapılmıştır. İlaveten Ağrı'nın yerel kurumlarında bulunan yazılı kaynaklara müracaat edilmiş, konuyla ilgili ulaşılabilen birçok makale, kitap, bildiri vb. çalışmalar incelenmiş ve aktarılmaya çalışılmıştır.

Karapapak/Terekeme Adı Hakkında Görüşler

Van Gölü'nün kuzeyinden Kafkasya'ya kadar uzanan coğrafyada yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin isimlerinin menşei hakkında yazılı ve sözlü kaynaklarda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu bölümde önce yazılı kaynaklardaki bilgilere yer verilecek, sonrasında sözlü kaynakların düşünceleri değerlendirilecektir.

Karapapak

Birinci görüşe göre Rusça Sözlük'te kalpak yahut papak, şapka demektir. Karapapak terimi bu halkın siyah şapka giymeleri dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Türkler arasında kalpak ve papak giymenin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2015: 165). İkinci görüşe göre Karapapak adının ortaya çıkışı 1503'te Şah İsmail'in Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın torunu Elvend İbn Yusuf'u yenmesiyle birlikte Şiiliği resmî ideoloji olarak kabul ettiği döneme rastlamaktadır. Karapapaklar, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın on iki imama atfen müritlerine giydirdiği on iki dilimli "Taç" adlı kıvılcı kavuğa karşı çıkarak Dağıstan'da yerleşik "Karabörklü" adıyla anılan Kıpçak/Kuman-Komuk boyu gibi Sünniliklerini belirtmek üzere "karapapak" giymeye başlamışlar ve "Resm-i Sünni" adlı vergiyi vermişlerdir (Tanrıverdi, 2009: 1-2).

Terekeme

Terekeme ismi ile ilgili görüşler Karapapak ismi ile ilgili görüşlerden daha fazladır. Çünkü papak genel geçer yargıda başa takılan bir şapkadır ama Terekeme ismi hem Arapçada hem Türkçede anlam olarak yer bulan bir isimdir. Terekeme adının Türkmen kelimesi ile ilgili olduğu, Türkmen kelimesinin çoğulu olan Terâkime'den geldiği (Güneş, 2013: 31), göçerliği temsilen "Terk-i Mekân'dan" bozma ya da Arapça "toplanma, yığılma" anlamına gelen "terakümden" bozma olabileceği, Kumukların hayvancılık/tarımla uğraşanlarına denilen "Terekme" sözcüğünün zamanla "Terekeme'ye" dönüştüğü, Mekke'den kovulma anlamına gelen "Terk-i Mekke'den" geldiği, Terekeme sözcüğünün Arapça kökenli "Türkmenler" anlamına gelen "Terakime" sözcüğünün Türkçe dil yapısına uygun olarak "Terekeme'ye" dönüştüğü (Çiftçi, 2015: 28-29) Terekeme ismi ile ilgili görüşlerdendir. Görüşlerden bir diğeri de şöyledir; Terekemelerin kendi aralarındaki rivayetlere göre de bu ismi "eski vatanlarını terk ettikleri" için almışlardır. Eskiden Terekemelerin ataları Kuzey Kafkasya'da bulunan Terek Irmağı çevresinde yaşadıklarından Terekeme terimi ile Terek Irmağı arasında bir bağlantı düşünülebilir. Buna göre Terekemelerin ataları Terek Irmağı

çevresinde yaşarlarken bazı sebeplerden dolayı buraları terk etmişler ve Gürcistan ile Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Gürcistan ve Türkiye'ye geldiklerinde diğer yerli toplumlar onları Terekeme olarak adlandırmışlardır. Yani Terekeme terimini “yurtlarını terk edenler” anlamında kullanmışlardır (Kemaloğlu, 2012: 57). Bir diğer farklı bakış açısı da Terekeme kelimesinin yapı olarak Türkmen sözünün Arapça çoğul şekli olan Terâkime'nin halk ağzıyla söyleniş biçimi olduğudur (Kafkasyalı, 2012: 272).

Bu isimlendirmelerle birlikte, taranan çalışmalarda değinilen bir isimlendirme daha olmuştur. Fahrettin Kırzioğlu'na göre; XVI.-XVII. yüzyıl Osmanlı-İran savaşlarında Şirvan sipahilerinin akraba ve askerileri olan Lezgi ve Karabörklüler, Sünni Osmanlıların yanında savaşmıştır. Adı geçen Karabörklüler sonradan Karapapak adıyla anılmıştır. Safeviler devrinde bazılarının Şii olup önce İranlıları, sonra Sünni olup Osmanlıları tutmaları sebebiyle Şiiiler tarafından Dönük (veya Dönek) adı verilmiştir. Faruk Sümer de bu ismin verilmesindeki etkenin bunların eski yurtlarına dönmeleri yüzünden olduğunu ifade eder (Tozlu, 2005: 87).

Bu bilgiler ışığında genel bir yargıya varacak olursak Karapapak terimi, başlarına taktıkları şapkadan dolayı verilen bir isimdir. Terekeme terimi ise buldukları yerden ayrıldıkları, göçer durumda oldukları için verilen bir isimdir. Günümüzde Karapapak terimi, bu topluluk için kullanılan en kapsayıcı isimlendirmedir.

Görüşmelerdeki bilgilerin aktarılması bilimsel realiteler dışında fikirsiz zenginlikler açısından önem arz eder. Göç eden topluluk kültürlerini nesiller arası yolculukla aktardığı için şimdiki neslin cevapları bize farklı kapıların açılacağını da gösterir. Görüşmelerde, Karapapak ve Terekemelerin ayrı olduğunu düşünenler olduğu gibi aynı olduğunu da ifade edenler olmuştur.

Görüşmelerde mezhepsel farklılıklar, Karapapak ve Terekeme isminin farklılaşmasındaki etkenlerden biri olarak tespit edilmiştir. Örneğin, Eleşkirt Remikan köyünden Kemal Bey, “Karapapak ve Terekeme aynı mı?” sorusuna; aynı olduklarını fakat bazı farklılıklarının olduğu cevabını vermiştir. Azerbaycan'dan gelen Karapapakların ibadetlerde Caferi ve Şia'ya daha yakın olduklarını ve şivelerinin de farklı olduğunu belirtmiştir (K18, 2018). Mengeser köyünden Zübeyit Bey, farklılıklarının mezhep olduğunu vurgulayanlardan olmuştur. Terekemelerin İğdır'da yaşadıklarını, ibadet şekillerinin farklı olduğunu (el açık namaz kılmaları ve oruç tutmamaları) ve onlara Acem dediklerini belirtmiştir (K6, 2018). Mengeser köyünden Muhtar Bey de Terekemelerin Acem, kendilerinin Karapapak olduklarını;

konuşmalarının aynı ama peygamber olarak onların Hz. Ali'yi kabul ettiklerini belirtmiştir (K3, 2018).

Coğrafya ayrımı da isimlerin farklılaşmasındaki etkenlerden bir diğeridir. Örneğin, Gülesor köyünden Mecit Bey Karapapak ve Terekemelerin iç içe yaşadıklarını, aynı kökten geldiklerini ama Karapapakların daha çok Batı Kafkaslar, yani Şeyh Şamil taraftarlarının milleti olduklarını; Terekemelerin İran bölgesine özellikle Nahçıvan'a yakın olduklarını, Ardahan'ın tamamen Terekemelerin yaşadıkları yer olduğunu belirtmiştir (K8, 2018).

Hem coğrafya hem de giyimlerinden ötürü isimlendirmenin farklı olduğunu da Küpkıran köyünden Galip Bey, bize nakletmiştir. Terekemelerin, Terek Gölü çevresinde yaşadıklarından, Karapapakların da uzun kara papak taktıklarından ötürü bu ismi aldıklarını belirtmiştir (K14, 2018).

Bu fikirlerin yanı sıra Karapapakların ve Terekemelerin aynı olduğunu da düşünenler olmuştur. Mengeser köyünden İsmail Bey, iki topluluğun aynı olduğunu, mezheplerinde de bir farklılık olmadığını düşünenlerdendir (K1, 2018).

Karapapakların/Terekemelerin Kökeni, Tarihi ve Anadolu'ya Göçü

Karapapaklar ya da diğer adıyla Terekemeler ile ilgili birçok çalışma (tezler, makaleler, kitaplar) yapılmıştır. Bu çalışmalar, topluluğun geçmişine ve geleceğine ışık tutacak niteliktedirler. Bu ışık sadece Karapapakları/Terekemeleri aydınlatmamakta; diğer Türk toplulukları ile ilgili bilgilerin netliğe kavuşması açısından da önem arz etmektedir.

Bu bölümde Fahrettin Kırzioğlu, Ali Kafkasyalı, Salih Yılmaz, Semra Alyılmaz gibi bilim insanlarının çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu çalışmaların dışında da kaynaklar incelenmiş ve bir elekten geçirilmiştir. Bunların sonucunda elde edilen bilgiler sunulacaktır.

Karapapakların/Terekemelerin Kökeni

Karapapakların/Terekemelerin kökenleri birçok Türk topluluğu ile ilişkilendirilmektedir. Sakaların, Hazarların, Kazakların, Peçeneklerin ve Kıpçakların; Karapapaklar/Terekemeler ile akraba oldukları yönünde çalışmalar mevcuttur. Bunların dışında Ayrumlu/Ayrumlu aşiretinden geldikleri de söz konusudur. Hatta bu aşiretten gelmeleri Osmanlı Devleti ve İran arasında bazı çekişmelere neden olmuş, her iki devlet de bu topluluğun kendilerinin vatandaşı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Karapapakların/Terekemelerin kökenine dair bilgiler şöyledir:

Araştırmacıların bir kısmı, Karapapakların Kuman-Kıpçak ve Bulgar Hazar Türklerinin bir kolu olduğunu ve Hazar kağanlarına kız veren en itibarlı Kıpçak

boylarından birini teşkil ettiğini; bir kısmı, Karapapakların/Terekemelerin Hun, Sabir ve Oğuz olmayan kollardan meydana geldiğini; bir kısmı Aral bölgesindeki Karakalpakların bir kolunu teşkil ettiklerini ve esas itibarıyla Kıpçak olduklarını; bir kısmı ise Karapapak ve Terekemelerin iki ayrı Türk boyu olduklarını, Türkmenlerle Kıpçakların birleşmesinden oluştuklarını ve geride kalan bin yılı aşkın süre içerisinde aynileştiklerini ileri sürmektedirler (Alyılmaz, 2015: 179).

Salih Yılmaz, bu konudaki makalesinde konuyu daha da genişleterek tarihi olaylara bağlar. Yılmaz, Karapapakları/Terekemeleri Sakalarla ilişkilendirir. Sakaların soyundan gelen Arşaklılar sülalesi Kral II. Mitridat Dönemi'nde Azerbaycan ve Gürcistan'ı topraklarına dâhil ettiğini, Horasan ve Kafkasya'ya geldiklerinde Türkler ve Araplarla münasebetleri neticesinde hem Türkleşip hem de Müslüman olduklarını; günümüzde yaşayan Karapapakların bünyesinde bu Saka boylarının bulunduğunu ifade eder. Yılmaz ayrıca, Karapapakların Hazarlar ile akraba olduğunu; Hazarların Azerbaycan ve Gürcistan'a göç edip orada kaldıklarını, belli süre sonra da Hazar ifadesinin bunlar arasında kaybolduğunu, Hazarların Kabar ve Boruçoğlu olmak üzere iki önemli kabilesinin olduğunu da ekler. Burada Boruçoğlu kabilesi önemlidir çünkü bunlar Bizans kaynaklarında Barsula olarak geçer (Yılmaz, 2015: 168). Bu konuda Fahrettin Kırzioğlu'nun makalesinde Zeki Velidi Togan'ın Boruçoğlu hakkındaki bilgilerinden bahsetmek elzemdir:

Togan, Arap kaynaklarında, "Edil-Bulgarları ile Khazarlar'ın mühim bir boyu sıfatıyla Barsula, Al-Borşaliye yahut Al-Borsul adını verdikleri bir kabileyi" andıklarını; Bizans kaynaklarında bu adın, Barselia ve Barsla'lar biçiminde yazılıp; "Edil-Bulgarları rivayetlerinde Baraç ve Kıpçak kabile adlarında Boroç-oğlu şeklinde yazılan isimlerin de, aynı kabilenin adı olduğu tahakkuk etmiştir." diyor ve "Orta-Kür ırmağı sağında, eski Gogaren ülkesinin doğu kısmında, kendi adları ile Borçalı tesmiye olunan sancakta Borçalılar adıyla yaşamakta" olan kolun, "Kafkasya güneyine, eski Khazarlar zamanında geçmiş göründüklerini; Khorenli'de "Barsil'k" (Barsil'ler) denilen bu kavmin, İbn Khurdadbeh'te anılan, "Khazar denizi batısında bir yerde Sasaniler'e tabi Bor(u)can isminde bir Melik'in" adının, İran dilince Boruç'un (Boruç'ân diye) "cemi' olduğunu zannediyorum" diyor ki, pek doğrudur (Kırzioğlu, 1972: 3).

Yılmaz, Karapapakların Peçenekler ile akrabalığından da söz eder. Peçeneklerin sekiz uruğundan ilk üçü olan Ertim, Çur ve Yula asil oldukları için "Kangar" olarak adlandırılmışlar; bu boylar Kafkasya ile Karadeniz'in kuzeyine göç etmişlerdir. Günümüzde Kars, İğdır, Çıldır ve Arpaçay Kangar ismine rastlanmaktadır. Aynı makalede Yılmaz, Karapapakların Kıpçaklarla olan bağına da ağız özelliklerinden hareketle ilişkilendirir (Yılmaz, 2015: 169).

Karapapakların Kıpçaklar ile akraba olduklarına dair farklı bir bakış açısı da şöyledir:

Eski Karabörk tayfasının ortaya çıkış tarihi çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde izah edilmektedir. XI. yüzyılda İrtiş Irmağı sahillerinde yaşayan Kıpçaklar batıya doğru hareket ederek önlerine çıkan Peçenekleri yenmiştir. Peçeneklerin cüzlerinden olan Verende, Gov ve Tuba adlı tayfa/aşiretler, Kıpçakların terkiğine dâhil olmuş ve bu tarihten sonra Kıpçakların Karabörk kolu olarak anılmaya başlamıştır. XII. yüzyılın ortalarına ait 1146 tarihli Rus kaynaklarında bu gruplar için “Çerniy Klobuk” (Kara+Papak= Karapapak) adı geçmektedir. Kalpak/ papak anlamına gelen “Klobuk” kelimesi, Türkçe olmalıdır. Azerbaycan’da, özellikle Şirvan bölgesinde, Karabörk tayfası XVI. yüzyılda güçlü ve savaşçı tayfalardan biri olarak tanınmaktaydı (Albayrak, 2012: 437).

Karapapakların Kazaklar ile akrabalığı da şu şekilde açıklanır:

Kazak sözü, M. H. Veliyev’in kaydettiği gibi, Kıpçak kökenli Türk boy adını aksettirmektedir. Bir dizi kaynakta Kazak adlı boyun ilk orta asırlarda Kuzey Kafkasya’daki Kuban düzlüklerinde, ayrıca “Deşt-i Kıpçak”ta yaşadıkları ifade edilmektedir. İvan Şopen ve M.H. Veliyev’e göre, Kazakların bir bölümü Gürcü Çarı II. Georg’a (1072-1089) savaşçı güçleriyle yardım etmek amacıyla Doğu Gürcistan’a gelmiş ve ardından buranın muhtelif mıntıklarına yerleşmişlerdir. İlya Petruşevski’nin eserinden anlaşıldığı üzere, XVI. yüzyıldan itibaren Kazaklar, Kızılbaş tayfalarından biri olarak kabul edilmiştir. Verilen bilgilere göre, XIX. yüzyılın ortalarında bu eski ve tanınmış Türk tayfası; Karapapaklı, Büyük Çoban Kara, Saraşlı/ Saraçlı, Demircili, Gafarlı, Caferli, Karabağlı, Eli-Şerurlu, Kerimbeyli, Gödekli, Cam-Millî, Şeyhler, Çakırlı, Kerkibaşlı, Ayrımlı, Muğanlı, Şahidli, Kara-Koyunlu, Kengerli tire/cemaatlerine bölünmüştür. Bugün bile isimleri zikredilen tire/cemaatler tarafından oluşturulan yerleşim birimleri ve yer adları Kafkasya Azerbaycan’ı, Türkiye ve Güney Azerbaycan’da varlıklarını sürdürmektedir (Albayrak, 2012: 437).

Karapapakların/Terekemelerin kökenleri hakkında birçok farklı görüş olsa da bu kavmin savaşçılıkları, hürriyetlerine düşkünlükleri ve vatanperver olmaları sebebiyle Türk dünyasının bir parçası olduğu su götürmez bir gerçektir.

Tarihî Dönemlerde Karapapaklar/Terekemeler

Tarihte Kafkasya, jeopolitik konumu nedeniyle her daim devletlerin odak noktasında olmuştur. Bu bölgeye Türk topluluklarının gelmesi milattan önceki dönemlere kadar dayandırılmaktadır. En eski Gürcü kaynaklarından Moksevai Kartlisa salnamesinde, M.Ö. 330’da Makedonyalı İskender’in Gürcistan taraflarındaki askerî harekâtlarında Bun Türkleriyle karşılaştığı ve onlarla savaşmayı göze alamayarak çekildiği yazılır. “Bun”un kelime anlamı ‘asıl yerli’ demektir (Bilim adamı Nikolay Marr bu anlamı belirtmiştir). Bu

bölgede ayrıca Kıpçak, Hazar ve Sabirlerin de varlığından söz edilmekte ve bölgedeki Türk mevcudiyetinin eskiliğine ve köklülüğüne vurgu yapılmaktadır (Memmedli ve Memmedova, 2009: 12).

Karapapaklar/Terekeme Türklerinin tarih sahnesine çıkışlarıyla ilgili dikkate değer bir değerlendirme şöyledir:

Karapapakların mensup olduğu Türk boyu Kıpçaklar, Kafkasya'nın Daryal ve Derbend geçitlerinden aşarak Kafkaslara inmişlerdir. Daryal'dan geçen Kıpçaklar, Kazak, Borçalı, Sıgrak ve Zagatala bölgelerine; Derbend'den geçenler ise Azerbaycan'ın orta bölgelerine yerleşmişlerdir. Azerbaycan'ın Kazak şehrinin Karapapak köyü ile Gökçay'ın Karabörklü köyünün bu tayfalar tarafından kurulduğu kabul edilir. Karapapakların en kadim yurtlarından biri olan Gürcistan'daki Borçalı bölgesi ile Kıpçak tayfalarından Burçoğlu/Borçoğlu tayfasının adındaki benzerlik de tesadüfi olmasa gerek. Togan, Kıpçaklardan 16 kadar büyük uruğun bulunduğunu ve bunlardan birinin Kara Börklü adını taşıdığını, ayrıca Borçoğlu veya Borocoğlu diye bahsi geçen Türklerin bu bölgeye adlarını veren Borçalılar olduğunu bildirir. Ermeni müelliflerden Abbas Katina ve ondan naklen Musa Horen de 197-216 yıllarında Borçalı Türklerinin Dağıstan'da oturduklarını daha sonra aşağılara indiklerini bildirir. Karapapaklar, zamanla bugünkü İran coğrafyasının içlerine yayılırlar. Hatta Zagros yaylalarında yaşayan Kaşkaylar arasında bulunan ve bir kısmı Moğollarla birlikte Doğu Avrupa seferine giden Külah-ı siyah adlı tayfa ile Güney Azerbaycan'ın Meşkin çevresindeki Gön Papaklar ve Fars eyaletinde Baharlu Türkleri arasında yaşayan Külah-ı pusti'lerin de Borçoğlu/Karapapak Türkleri olduğu ileri sürülmektedir (Kafkasyalı, 2012: 273).

Karapapak/Terekeme Türkleri sırayla; Selçukluların, Harzemşahların, Altın Orda Devleti'nin egemenlikleri altında hayatlarını sürdürmüşler ve her dönemde de devletlerine bağlılıklarıyla dikkat çekmişlerdir (Çiftçi, 2015: 36-39). Karapapakların tarihine ilişkin bilgilerin netliğine dair Selahattin Tozlu şu açıklamaları yapmıştır:

Karapapaklar, ilkin Orta Asya ve Hazar Denizi civarlarında yaşamış olmakla birlikte; sonra Rus, Acem ve Türk devletlerine dağılmışlardı. Bu açıdan Rusya, İran ve Türkiye tarihinde mühim bir yerleri vardır. Ama onlara ait kayıtlar 16. asırdan itibaren netlik kazanmıştır (Tozlu, 2005: 86).

Karapapak/Terekeme Türklerinin Anadolu'ya Göçleri

16. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti-İran arasındaki savaşlarda ve anlaşmalarda birçok mağduriyet yaşayan ve sıkıntı çeken bu topluluk, 19. yüzyılın başlarından itibaren Rusların Kafkasya'daki Gürcistan bölgesine egemen olmasıyla aleyhlerinde

hazırlanan planlar neticesinde bu bölgeden uzaklaştırılmak istenmiş ve binlerce Karapapak/Terekeme Türkü öz topraklarına yabancı kalmıştır.

Borçalı bölgesinden yapılan Osmanlı ülkesine göçler (sürgün ve kovma şeklinde olanlar) daha çok 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde olmuştur. Başlıca göç dönemleri şunlardır: 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı Dönemi, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Dönemi, 1853-1856 Kırım Harbi Dönemi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Dönemi, 1904-1906 Borçalı'da Ermeni-Müslüman (Türk) Çatışması Dönemi, 1918-1920 Güney Kafkas'ta Bağımsız Cumhuriyetler Dönemi, 1921-1924 Gürcistan'ın Sovyetlerce İstilâsı Dönemi, 1930-1931 Sovyetlerde Kolektifleşme (Kolhoz) Dönemi (Memmedli ve Memmedova, 2009: 14).

20. yüzyılın ortalarına kadar göç sürecini yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin günümüzde yaşadıkları yerler; Gürcistan, Azerbaycan, İran, Ermenistan, Kazakistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Özbekistan, Kırgızistan, Türkiye ve Afganistan'dır (Kemaloğlu, 61:75).

Türkiye'de yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin bir bölümü - özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türkiye'ye göç etmek zorunda kalanlar- bugün Ardahan, Kars, Ağrı, Sivas, Amasya, Tokat gibi şehirlere yerleşmiştir. Türkiye'de genelde "Karapapak" veya "Terekeme" olarak bilinmesine rağmen Tokat'ın Zile İlçesinde "Papaklılar" ve Amasya'da, Şirvan'ın Rus işgaline uğraması üzerine buradan geldikleri için bölge halkı tarafından "Şirvanlılar" olarak bilinirler. Amasya'ya Şirvan'dan Şeyh İsmail Siraceddin Efendi müritleri ve hane halkıyla gelerek yerleşmiştir (Çiftçi, 2015: 52).

Ağrı'da Yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin Göç Sebepleri ve Göç Anlatıları

Ağrı, yüzyıllardan beri geçit yeri olması sebebiyle birçok göçmen kavmin geçiş noktası olmuştur. Karapapakların/Terekemelerin Anadolu'nun giriş kapısı olarak nitelendirilen Ağrı'ya, görüşülen kaynak kişilerden elde ettiğimiz bilgilere göre göçleri (Türkmençay Antlaşması ile Kars, Ardahan, Iğdır bölgelerine gelen Karapapakların/Terekemelerin) 93 Harbi yıllarında olmuş, farklı dönemlerde gelen göçlerle birlikte en son göç; 1930'larda yaşanmıştır. Karapapak/Terekeme Türklerinin öncelikle Kars-Ardahan-Iğdır bölgelerine göç etmelerindeki en büyük sebep Rusya'nın Kafkasya bölgesini ele geçirmek istemesi ve bölgeyi Türklere arındırma politikası ile ilgilidir. Bu bölgelerden Ağrı'ya göç etmelerinde de, Rus Harbi'nin patlak vermesi ile bölgede Rusların egemenliğinde yaşamak istememeleri etken olmuştur. 1930'larda yaşanan göçün sebebi ise Rusya'nın Türklere uyguladığı

politikanın ağır şartlarıdır. Bu göç dalgalarıyla gelip yerleşen Karapapak/Terekeme Türklerinin yerleşim yerleri şöyledir: Ağrı il merkezi ve Yekmal, Hacıhano, Dambat, Yoncalı, Küpkıran, Mengeser, Gülesor, Keşiş, Sofyan, Gerger, Demizhan, Birikan, Aşağı Gündeperi, Yukarı Gündeperi köyleri. Eleşkirt: Remikan, Hanzır, Molla Süleyman, Mardo, Hoşyan, Çeli, Çilikan (Haylaz), Salmanın Hanı köyleri. Tutak: Esmer, Bayındır, Şeyh Zilan, Sincan, Musik, Tezeköy, Aşağı Komik, Ohan, Suvar, Hanik, Sevik, Yukarı Derik, Molla Şemdin, Yukarı Dadıkan, Gültepe, Palandöken köyleri (Yılmaz, 2006: 424).

Çalışmanın ana unsuru olan göç anlatılarının ne olduğu ve neden önemli olduğuna dair Yapıcı, önemli açıklamalarda bulunmuştur.

Göç anlatıları, insanların bireysel ya da toplu olarak bir yerden başka bir yere göç etme deneyimlerini anlatan hikâyelerdir. Bu anlatılar göç olayları ile ilgili oldukça kapsamlı ve ayrıntılı bilgileri içerirler. Ancak bu anlatıları içerdikleri bilgi açısından değerli kılan en önemli özellik, bu anlatılarda göçün gerçekleşen bir olay olarak değil kişisel bir subjektivite çerçevesinde yaşanan bir deneyim olarak anlatılmasıdır. Göç anlatıları, göç olgusunu araştıran özellikle göçün niteliksel çerçevesinde açıklamayı hedefleyen pek çok araştırmacı için oldukça ayrıntılı ve dikkat çekici bilgiler içeren önemli kaynaklardır. Ancak bu anlatıların önemi, yalnızca araştırmacılar açısından değerli bilgiler içermelerinden kaynaklanmaz; bu anlatılar, onları derlemek isteyen kişilerin olması sebebiyle ortaya çıkan ürünler ya da metinler değildir. Göç anlatıları, göçmen topluluklarının sözlü anlatı geleneğini oluşturan ve göçmenler açısından büyük bir öneme, anlama ve işleve sahip kültürel ürünlerdir. Dolayısıyla bu anlatılar, yalnızca derlendikleri zaman varlık ya da işlev kazanan metinler değil; göçmen topluluklarının yaşantısı içinde zaten gerçekliğe ve işleve sahip olan ürünlerdir (Yapıcı, 2008: 82-83).

Göç sürecinin sebepleri ve bu süreçte yaşananlara dair anlatıları derlemek üzere, Ağrı yöresinde yaşayan Karapapak/Terekeme Türkleri ile görüşmeler yapılmış ve ses kayıtları alınmıştır. Bu bölümde göçler sıralanacak, tarihsel veriler ışığında anlatılara yer verilecektir.

1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması'ndan sonra, Karapapak/Terekeme Türklerinin bir bölümü Kars'a, bir bölümü de Güney Azerbaycan'ın Sulduz bölgesine göç etmiştir. (Kemaloğlu, 2012: 58). 1829 yılı Eylül'ünde imzalanan Edirne Antlaşması'yla da Borçalı, Ahıska ve Ahılkelek yöreleri kesin olarak Rus hâkimiyetine geçince, yine göç hareketi olmuştur. Göçe katılanların bir kısmı Çıldır, Kars taraflarına gelip yerleşmişlerdir. Bu göçmenlerden bir kısmı Çıldır yörelerinde boş olan Yıldırımtepe, Köçgüden, Göldalı, Meredis, Köğas köylerine yerleşmişlerdir. Bu dönemde Gürcistan'daki Türk ahaliye Osmanlı ülkesine serbestçe göç

edebilme imkânı verilmiştir. Ruslar, bu suretle Türk unsurunu Borçalı'nın verimli topraklarından kaçırarak yerlerine Ermeni, Rus, Alman gibi Hıristiyan unsurları getirip yerleştirmiştir. Yurtlarının Ruslara bırakıldığını öğrenen Gürcistan Türklerinin bir kısmı, belirlenen yeni sınırın Osmanlı tarafında kalan mıntıklardan Çıldır'a, Çıldır'dan da Kars'a, Kağızman'a ve başka yörelere giderek yerleşmişlerdir (Memmedli ve Memmedova, 2009: 14).

Bu tarihlere ilişkin veriler görüşmelerde karşımıza çıkmıştır. Tutak-İsaabat köyünden Yavuz Bey, Orta Asya'dan gelip Gürcistan'a yerleştiklerini, o bölgenin zamanla Rus işgaline girdiğini ardından da Rusların zorlaması ile hem dedelerinin hem de büyük bir kitlenin göç ettiğini söylemiştir. Dedelerinin 1828'de Kars'ın Çıldır ve Arpaçay ilçelerine geldiklerini, orada 15-20 yıl kaldıklarını belirtmiştir (K7, 2018). Tutak'ta Yavuz Bey'in vasıtasıyla tanıştığımız Âdem Bey de benzer bilgileri kaydetmiştir. Borçalı'nın Tiflis-Osmanlı sancağıyken buradaki tebaanın o dönem çok rahat içinde olduğunu, Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Borçalı'nın Rusların eline bırakıldığını belirtmiştir. Rusların da o dönemde halka göç etmeleri için müsaade ettiklerini, isteyen Rusya'da kalabileceğini isteyen de Osmanlı'ya ya da İran'a göç edebileceğini yani tercihin oradaki halka sunulduğunu, dedelerinin de 1828'de Borçalı'nın Arıklı köyünden Kars Çıldır'a göç ettiklerini anlatmıştır (K19, 2018). Gülesor köyünden Mecit Bey, Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Karapapakların/Terekemelerin bu bölgede yerleşik düzene geçtiklerini, bölgede gömülerin çok olduğunu bölge halkı tarafından belirtildiğini, bunun da sebebi olarak insanların uzunca bir yerde ikamet edemediklerini, göçer durumda olduklarını anlatmıştır (K8, 2018). Kılıçgediği köyünden Süreyya Bey, 4. kuşaktan dedelerinin Gürcistan'ın Faraşlı bölgesi diye adlandırılan Borçalı mevkinden Kars Çıldır'a yerleştiklerini anlatmıştır (K10, 2018). Eleşkirt-Remikan köyünden Kemal Bey de en büyük dedesinin Işık Dede olduğunu ve Işık Dede ve ailesinin Ahıska'nın Borçalı bölgesinden Kars'a yerleştiğini anlatanlardan olmuştur (K18, 2018).

Bu anlatılardan yola çıkarak, Borçalı bölgesinden kitlesel göçlerin en fazla Kars'ın ilçelerine olduğunu görmekteyiz. Yapılan röportajlardan da edinilen bilgilere göre, göç edilen yerlerde uzaklık-yakınlık meselesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Borçalı'ya en yakın bölge Kars civarları olduğu için buraya kitlesel göçler yoğun şekilde olmuştur. Ayrıca bu bölgeye sonradan göçenlerin de aile bağları sebebiyle gittikleri tespitinde bulunmak mümkündür.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda yapılan Berlin Antlaşması ile Rusya'ya savaş tazminatı olarak Kars-Çıldır ve Batum verilmiştir. Bu dönemlerde yaşanan göç dalgasının birden çok sebebi vardır. Bunlardan ilki Berlin Antlaşması'ndan 7 ay sonra İstanbul'da 1879 Şubat'ın 8'inde imzalanan "Muahede-i Katiyye" nin özellikle 7. ve 8. maddeleridir. İkincisi Rusların yöre halkı üzerindeki baskısıdır. ¹ Üçüncüsü, Kars ve içindeki Rusların Kars ile Batum ve Ardahan'da yaşayan Türklerin emlak arazilerinin tapularını fazla fiyatla alıp Türkleri buradan uzaklaştırmaya çalışmaları, Türkiye'den gelen Hristiyanlara da bol bol para vererek bu Türk köylerine Rum ve Ermenileri yerleştirmek gayretini gütmeleri ve parayla tuttukları adamlar ile göçü teşvik etmeleridir. Göçü tetikleyen en önemli unsurlardan bir diğeri de Rusların yumuşak tutumunu zamanla keskinleştirmesi ve bunun örneklerini halkın önceden yaşamış olmasıdır. Resmî Rus istatistiklerine göre 1878'den 1881 yılına kadar Kars elinden 82.000 ve yalnız Kars şehrinden 11.000 Karapapak, Türkiye'ye göçmüştür (Yılmaz, 2006: 100-102).

Bu dönemle ilgili yaşananları Tutak-İsaabat köyünden Yavuz Bey şöyle anlatıyor:

Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kars toprakları Osmanlı Devleti'nin elinde fakat Osmanlı, toprak kaybedince Kars, Rus işgalinde kalıyor. Rus işgalinde kalınca oradaki Rus egemenliği furyası baskıya başlıyor. Sonra az önce de belirttiğim gibi Sultan Hamit Dönemi'nde bir göç muahedesi yapılıyor Rusya'yla. Diyor ki isteyen Kars'ta kalır, isteyen Osmanlı'ya geçer. Bizimkiler de diyor ki biz Rusya egemenliği furyasında kalmayız, biz Allaha'tan Al-i Osman'ı isteriz. 1893'te Hacı Yusuf Paşa (Kars'ın subaylarından) Kars'ta bir isyan var onu bastırmaya gidiyor. Bu isyanı bastırmaya giderken Çıldır'a askeri ile geliyor. Askeri ile gelince oranın yetkilileri diyorlar ki herkes üçer beşer asker götürsün bu askeri istihdam edelim. Hacı İsa da orada ve Hacı İsa gidiyor, Hacı Yusuf Paşa'nın alayının tümünü alıyor diyor ki: Bu alayın tümünü işte o zaman 50 kişi mi 100 kişi mi alıyor diyor benim misafirim olun. Bir hafta Hacı Yusuf Paşa'yı misafir ediyor dostluk oradan başlıyor. Hacı Yusuf Paşa'yla sonra Hacı İsa dedem hacca giderken Hacı Yusuf Paşa da hacca gidiyor orada da kardeş oluyorlar. Muahede olunca da Hacı Yusuf Paşa dedeme mektup yazıyor diyor ki buradan Ermeni çekiliyor bize bir emir gelmiş, sen oradan alabildiğinince insanları al Ağrı Tutak'a gel. Burası boş, Ermeni çıkacak. Hacı İsa dedem oradaki eşrafla görüşüyor diyor ki böyle

¹ Beş sene müddetle Evliye-i Selâse (işgal altındaki üç il) halkından olan Müslümanlar serbest olarak emlak ve arazisini satıp diğer eşyalarını hayvanlarını alarak Türkiye'ye gidebilir ve iki tarafın gümrükleri de hiçbir resme tabi olmadan geçebilirlerdi. Aynı şekilde Osmanlı tebaasında yaşayan bütün Hristiyanlar da emlak ve arazilerini satıp eşyalarını ve hayvanlarını alarak Rusya'ya gidebilirler, kaydı vardı. Ruslar bu 5 sene müddetin sonunda bütün toprakların Rus idaresini geçeceğini ve artık kanunlarının burada tatbik edileceğini halka ilan etmişlerdir. Bunun üzerine Türkler arasında büyük bir göç başlamıştır (Yılmaz, 2006: 100-102).

iken böyle ne diyorsunuz? Rusya'da artık kalacak halimiz kalmadı çünkü başlar ayak oldu ayaklar baş oldu; biz bu duruma dayanamayız. Biz buradan yallah edip çıkacağız ve oradaki Karapapaklarla sözü bir ediyorlar. Sadece o 13 köy gelmiyor oradaki Karapapakların hepsi geliyor. Bir kısmı geliyor Ağrı'ya yerleşiyor, bir kısmı Taşlıçay'a gelip yerleşiyor (K7, 2018).

Dönemsel anlatılardan bir diğeri de Gülesor köyünden Mecit Bey tarafından nakledilmiştir. Karapapak/Terekeme Türklerinin Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi zamanında Murat Nehri boyunca Kumlucak köyünden başlayarak Tutak'a kadar yerleştiklerini, o dönemde bu bölgelerin Ermeni ağırlıklı olduğunu, hatta hâlâ köyün çayırılık kısmında Ermenilerin mezarlığının olduğunu aktarmıştır. 93 Harbi'nde ise Ağrıdaki köylerine ilk yerleşenlerin köyden tanıdıkları olan Ali Hoca ve ailesinin olduğunu kaydetmiştir (K8, 2018).

Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre 93 Harbi'nde Kars'a ve Sivas'a gidip oradan Ağrı'ya göç edenlerin olduğu bilgisine de ulaşılmıştır. Örneğin, Ağrı'nın Dambat köyünden Servet Bey, dedelerinin Osmanlı-Rus Harbi'nde Tiflis'in Bezekli köyünden Sivas Yarhisar köyüne geldiklerini, amcaoğullarının orada kaldığını; 7 kardeşin de Ağrı'nın TRT Aşkale köyüne yerleştiklerini belirtmiştir (K5, 2018). Küpkıran köyünden Galip Bey, 93 Harbi'nde 3-4 ailenin Kars'ın Subatan köyüne geldiklerini ve 1914 yılına kadar dedelerinin orada kaldığını, sonrasında o muhittten Ağrı'ya göç ettiklerini anlatmıştır (K14, 2018).

1904'te Borçalı yöresinden 90-100 hanelik bir grup yerleşmek için Osmanlı Devleti'ne müracaat etmiştir. Bu müracaatlar kabul edilerek, bir kısmı Ağrı, Tutak ve Eleşkirt'e, diğerleri Adana'ya göç etmişlerdir (Memmedli ve Memmedova, 2009: 15). (Bu döneme dair herhangi bir anlatıya rastlanılmamıştır).

I. Dünya Savaşı'nda; 4 Kasım 1914'te Rusların sınırı geçmeleri, Doğubayazıt ve Diyadin'i işgal etmeleri üzerine halk göç etmeye başlamıştır. Yöre halkı bu zulümleri önceden de yaşadığı için Rusların ve Ermenilerin yaşadıkları bölgeye geldiklerini duymalarıyla beraber Ağrı ve ilçelerindeki Karapapak/Terekeme Türkleri daha güvenli gördükleri Erzurum, Sivas, Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Yozgat, Kayseri, Adana, Elâzığ ve Mardin gibi illere göç etmişlerdir. 1914-1915 yıllarındaki bu büyük göç dalgalarına "Kaç-kaç" adı verilmiştir. Türklerin büyük çoğunluğu Sivas'a göç etmiştir. Bunun nedeni, 93 Harbi'nde Kars'tan göçenlerin bir kısmının Sivas'a gitmesidir. Mihrali Bey'in de Sivas'ta olması göçmenlere güvence olmuştur. Fakat Mihrali Bey'in Yemen'de şehit olduğunu öğrendiklerinde derin bir üzüntü

duymuşlardır (Yılmaz, 2006: 306-376). Tutak İsaabat köyünden Yavuz Bey, Ermeni ayaklanmasının başlamasıyla Rusların bölgeyi işgale başladığını, 1918 yılında Tutak'taki Karapapak/Terekeme Türklerinin Erzurum-Erzincan hattından Sivas'a kadar gittiklerini aktarmıştır (K7, 2018). Bu dönemle ilgili kaç-kaç göçlerinin sadece civar şehirlere olmadığını, yakın ve güvenli görülen yerlere edilen göçlerin de kaç-kaç göçleri olarak nitelendirildiği görüşmelerden tespit edilmiştir. Gülesor köyünden Mecit Bey, Ermeni çetelerinin haberini alan köylülerin, düz olan köylerden dağ köylerine kaçtıklarını ve buna kaçakaç göç dediklerini, Mardik köyünün girişinde üç mezarın olduğunu, bu mezardakilerin anneannesinin dedesi, kardeşi ve amcaoğluna ait olduğunu, onların Ermeni çetelerine karşı bu bölgeyi müdafaa ederken şehit edildiklerini anlatmıştır (K8, 2018).

1920-1924 ve 1929-1930 yılları arasında Gürcistan'dan yine bir dizi Türk göçü gerçekleşmiştir. Özellikle, 1921 Gümrü ve Kars antlaşmalarıyla karar verilen nüfus değişikliği dolayısıyla, Aran-Arıklı, Kepenekçi, Ağalık, Fahralı, Darvaz, Oruzman, Yırğançak, Bezekli, Gamerli, Keşeli, İlmezli, Garayazı, Loru, Garaçöp ve Ahıska'nın Lebis, Hosbiye, Göyye köylerinden 45 bin Gürcistan Türkü Türkiye Cumhuriyeti'ne gelmiştir. Bu suretle, Gazah, Borçalı ve Ahıska'dan göç ederek gelenler "Gürcistan Terekemeleri" olarak adlandırılmışlardır. 1929'da Borçalı yöresi idarî olarak ilçelere (rayonlara) bölünerek, köylülerin ellerindeki topraklara el konulup 'kolhoz'lara (kolektif tarım çiftlikleri) dönüştürülünce, Sovyet hükümetine karşı, Sarvan, Görarlı, Gızılhacılı, Gaçağan, Sadaklı, Arıklı, Fahralı köylerinin ahalisi isyan etmiştir. Bu durum üzerine Sovyet ordusu 'Temizlik Operasyonu' adıyla isyanı bastırmak için harekât düzenlemiş, yakalanan çok sayıda Türk kurşuna dizilmiştir. Kurtulmayı başaranlar ise çareyi Türkiye'ye kaçmakta bulmuşlardır (Memmedli ve Memmedova, 2009: 16). Bu tarihsel veri ile anlatılar arasındaki tek paralellik; muhacirlerin kaçarak Gürcistan'dan Ağrı'ya gelmeleri olmuştur. Bu verilerdeki göçün sebebi ile anlatılardaki göçün sebebinin farklı olduğu görülmüştür. Bu dönemdeki göçlerle gelenlerin en çok Ağrı'nın Tezeren köyünde ikamet ettikleri tespit edilmiştir. Köye ilk gelenlerin nesillerinden Mafıl Bey, büyük kardeşinin Tiflis'te çalıştığını, o dönemlerde Karapapakların tamamının öldürüleceğine dair bilgi almasıyla eve gelip ailesine haber verdiğini ve bu olaydan sonra göç etmek zorunda kaldıklarını anlatmıştır (K2, 2018). Aynı köyden Mehmet Bey, babası ve amcalarının 4 kardeş olduklarını, evin en büyüğünün yani dedelerinin köy hocası Molla Beder olduğunu ve onun da muhbirler tarafından Rus askerlerine "halkı örgütüyor" şeklinde bilgi vermeleri neticesinde, askerler tarafından

gecenin 12'sinde alıp götürüldüğünü ve onların da bu olaydan korkup kaçarak göç ettiklerini anlatmıştır (K11, 2018). Yavuz Bey de dedelerinin göç etmelerindeki sebeplerinin hem maddi hem manevi olduğunu nakletmiştir. Rusların bunları zor şartlara sürüklediklerini; onlara askerlik, memurluk, işçilik gibi hakları vermediklerini; sadece çobanlık gibi işler yapabildiklerini ve bunun da onları geçindirmediklerini, sonrasında Rusların Türkleri öldüreceklerine dair haberi aldıktan sonra göç ettiklerini anlatmıştır (K17, 2018). Döneme ait bir başka göç sebebini de Tezeren köyünden Yakup Bey aktarmıştır. Dedesinin geldiklerinde 18 yaşında olduğunu, Atatürk'ün o dönemlerde Kafkasya'daki Türklere Türkiye'ye gelin diye çağrı yaptığını, dedesi ve ailesinin de buralara göç ettiğini anlatmıştır (K12, 2018). Bu dönemde göç edenlerin çok daha büyük sıkıntılar yaşadığını Tutak'tan Âdem Bey aktarmıştır. O göçün SSCB'nin komünist rejim zamanındaki göç olduğunu, onlara büyük zulümler edildiğini, camilerin kapatılıp ibadetlerin yasaklandığını, ailelerin dağıtıldığını; o dönemde Türk/İslam isminin kullanılmadığını bunların da göçe sebebiyet verdiğini anlatmıştır. Bir kısmının Türkiye'ye geldiğini, bir kısmının Kırım'a, bir kısmının da Sibirya'ya sürüldüklerini belirtmiştir (K19, 2018).

Göç Sırasında Yaşananlar

Karapapak/Terekeme Türkleri göç yollarında nice dram ve hüznün yaşamışlardır. Aile fertleri yollarda kaybolmuş; kimilerinden haber alınamamış, kimileri de yıllar sonra bulunmuştur:

Kardeşler kaybolmuş, bacılar ölmüş, burada mesela bir aile geliyorsa yollarda hastalanan, ölen çok olmuş. Çok sıkıntı çekmişler. 1877'den 1914 yılına kadar Kars'ta kalmışlar. 1915 yılında katliamdan dolayı buraya gelmişler. Ruslar karışmamışlar, Ermeniler büyük zulüm çektirmişler (K14, 2018).

Göç sırasında çok sıkıntılar olmuş. Ruslar, Türkleri zorla göçe tabi tutmuşlar. Mesela akrabaları trenlere bindiriyorlarmış hiçbir akrabayı bir vagona bırakmıyorlarmış; bunlar parçalansın, dağılsın, nesilleri tükensin diye. Birini doğuya birini batıya gönderiyorlarmış. Çoğusu mesela treni kilitlemişler, vagonun ağzını kapatmışlar, içerde günlerce aç susuz kalmışlar. Affedersiniz tuvalet ihtiyaçlarını her şeylerini vagonun içinde yapmışlar (K15, 2018).

Babaannem anlatırdı biz çocukken, annesini babasını kardeşlerini yolda kaybetmiş, yolda kaybolmuşlar. Akrabalarını 1987'de buldu babaannem; onlar da Erzurum'un Pasinler ilçesinde (K18, 2018).

Göç sırasında kaybolan aile fertleri dışında yollarda ölen aile bireyleri de muhacirlerin aklından çıkmayacak trajedilere sahne olmuştur:

Göç sırasında Aras nehrinden geçenler de olmuş, suda boğulanlar da olmuş. Yaşlılardan hasta olanlar ölmüş. Bebekler açlıktan ölmüş. Dedem anlatırdı bunları (K12, 2018).

Göç yollarında çekilen açlık ve yaşam mücadelesi göçün vahametini gözler önüne seren faktörlerdendir:

Dedem anlatıyor: 1910/20'li yıllarda yollarda açlık ve kıtlık yaşamışlar. Dedemin bir teyp kaydı vardı oradan hatırlıyorum. Dedem diyordu ki: Toprak parçasına kol derlermiş o zaman dedem diyordu herkes bir iki kol toplarken ben 5-6 topluyordum. Mesela yolda ne yemişler, anlatayım. Farelerin bizim oradaki tarlalarda yukarı çıkardığında top gibi siyah bir kütle görünür ya toprak kütleli fareler oraya bir tür soğanlı bitkinin köklerini taşıyorlar, kuruyor ve orada kalıyor bu kökler. Bunlar, yolda buraları açıp farelerin kışa biriktirdikleri o şeyleri yemişler. Nişastaya benziyor (K18, 2018).

Göç yollarında çok sıkıntı çekmişler. Açlık, susuzluk. Annem anlatıyor (oğlu konuşuyor). Ona da annesi anlatmış. Diyordu ki çok açlık, kıtlık vardı. Kedi eti, köpek eti yemişler; taş yemişler. Köpek eti yiyene bir şey olmuyormuş ama kedi eti yiyen ölüyormuş. Hepsi verem oluyormuş. Tiflis'ten Sivas'a gelirken bu sıkıntıları çekmişler. At pisliğinin içindeki arpaları seçip yiyorlarmış. Kevek taşı var ya yumuşak sarı taş; bu taşı öğütüp yiyorlarmış. Bundan yiyenlerin de böbrekleri şişiyormuş ve sonra ölüyormuş. Çok zorluk çekmişler. Sivas'tan Ağrı'ya gelirken de zorluk çekmişler ama 93 harbi gibi değil. Buradan Tiflis'e giderken nineler buğdayı arpayı kuyuya basmışlar gitmişler; döndükten sonra onları yemişler (K5, Dambat köyü, 2018).

Göç yollarında kimi zaman da Ruslarla çatışmalar yaşanmış ve göç eden ahali canını zor kurtarmıştır:

Bizim dedelerimiz geldiklerinde yedi kardeş, kırk nüfuslarmış. Çok birlik-beraberlik varmış. Orda biraz geçim sıkıntısı yaşamışlar. Kars'a geçmişler. Dedemler Kars'ta Colut köyüne gelmişler. Colut köyündeki müdürden yardım istemişler. O da onlara yardım etmiş. Ama bunlar Ahıska'dan Ardahan'ın orda bizim tarafa akan bir su var, oradan bu tarafa geçerken Ruslarla çatışma yaşamışlar. Bunlar mallarla saldırmışlar elde silah yok. Allah'ın hikmeti nasıl o çatışma kopmuş ki bir tepeden iki asker inmiş öyle iner inmez Ruslar kaçmış. Bir daha mermi patlamamış geçene kadar. Ama o Rus sağdatlardan birisinin mermisi merkebi vurmuş. Üstünde de bu göç kafilesinden bir kadın var o kurtulmuş. O kış biz Kars'ta kalmışız (K4, 2018).

Doğa şartlarının zorluğu da göç yollarındaki sıkıntılar arasındadır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin iklim özelliklerinden biri olan soğuk hava şartları muhacirleri hayli zorlamıştır:

Nenemin anlattığına göre savaş var, o dönemde açlık çekmişler, kışı çok sert yaşamışlar bu dönemki gibi değil ki (K13, 2018).

Göç yollarında at, öküz ya da kağnılarla gelenlerin dışında kaçak geldikleri için yürüyerek gelmek zorunda kalan muhacirler de olmuştur. Bu durum muhacirlerin daha çok sıkıntı yaşamalarına neden olmuştur:

Bunların dışında kaçarak gelenler de olmuş. Yürüyerek gelmişler. Mesela, dedem bana diyordu yatağımızı yorganımızı ipe sardık, dağdan gelirken çoğu yerde dağdan yuvarlana yuvarlana geldik. Yorgun bitkin düşmüşler artık gelememişler. Oradan gelmiş bu tarafa geçmişler (K17, 2018).

Kaçak gelenlerden yolunu bulamayan olmuş. Yürüyerek gelmişler (K12, 2018).

Vagonlara doldurulup zorla göç ettirilen muhacirlerin yaşadıkları insanı hayrete ve dehşete düşürecek türdendir:

Orada gidip gördüğüm kentte (Kazakistan-Çimkent) akrabalarımın Münevver nene var. Orada o, öyle şeyler anlattı ki anlatırken hem o ağladı hem biz ağladık. Onları tren vagonlarına doldurup göç ettirmişler zorla. Vagon dediğimiz böyle normal insanların göç ettiği, oturup da yolculuk yaptığı vagonlar değil hayvanların taşındığı vagonlarmış ve onları oraya doldurmuşlar. Vagonlarda ölüleri kaldırıp kaldırıp atıyorlarmış. Bizim bir akraba ölmüş onu saklamışlar demişler ki onu gömelim mezarı belli olsun. Mesela bizim o akraba için demişler ki uyuyor, uykusu ağırdır diye hâlbuki ölmüş; vermemişler Rus askerine. Bu göç yolculuğunda çoğu soğuktan ölmüş, açlıktan çocuklar ölmüş. Nenemiz anlatırken ağlamaktan duramıyordu. İşte vagonda öyle günler oldu diyor iki gün üç gün sırayla uyuyorduk ki bizi nerede indireceklerse akrabalarımızı kaybetmeyelim diye sırayla bekliyorduk. Tren durduğunda asker gelip onları bir düzlüğe iterek atıyormuş affedersiniz yani hayvan muamelesi görmüşler (K15, 2018).

Bu acıların yanında muhacirlerin göç yollarında birbirlerine yardım etmeleri anlatılarda dikkat çeken unsurlar arasındadır. Göç yollarının sıkıntısını bilen, yaşayan muhacirler ellerinde ne varsa olmayan muhacirlerle paylaşmışlar, bu paylaşımları ailelerine anlatmışlar; nesiller sonra bu aile fertleri tesadüf eseri birbirlerini bulup bir araya gelmişlerdir:

Başka bir hatırayı da dedem anlatıyordu; Mansır dedem. Burdan Sivas'a göçüp giderken iki tane öküzü varmış. Yolda Karadenizlilere rastlamışlar. Yolda giderken iki öküzle gidiyorlarmış yedekte de bir öküz varmış. Laz'ın da arabasının bir yanında bir eşek varmış, inek varmış. Gitmiş bir yerde konaklamışlar Allah ne veriyse yemişler. Dedem yedek öküzü laza vermiş. Laz demiş ki: Dede biz kaçıyoruz Rus'tan, Ermeni'den. Param yok. Dedem demiş gadan alim eski Türkçede derdini alayım demek. Benim öküzüm fazladır para istemiyorum al, götür demiş. O zaman Laz soruyor; sen nerelisin dede? Dedem diyor Ağrılıyım, Dambat köyündenim. İsmi nedir? Mansır Ağa. Sonra ikisi başka yerlere gidiyorlar. Laz bunu oğullarına söylüyor muhacirler giderken Mansır Ağa isminde biri, bana yardım etti. Öküzünü bana verdi. Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur. Bu insanlara denk gelerseniz bu yardımlarının karşılığını verin. Dedemin tek oğlu vardı evleri burada. Traktör almışlar. İlkbaharda, traktör eskimiş ve traktörü götürmüşler Iğdır'a yaptırmaya.

Iğdır'da birkaç gün yaptırıyorlar, paraları artıyor. Iğdır'dan birkaç tabla kayısı alıyorlar diyorlar, köydekilere dağıtalım. Meğer motorda mazot yok. Iğdır'dan Doğubayazıt'a rampa var tam orda araba istop etmiş. Mazot yok. Ne yapacaklar kalmışlar orada. Doğubayazıt'tan Trabzon'a giden arabalara el etmişler. Bir tanesi demiş ne oldu onlar da olayı anlatmışlar. Bize mazot ver, biz de kayısıları verelim demişler. Trabzonlu demiş sen nerelisin amca? Demiş ben Ağrılıyım, Ağrının neresinden demiş Laz. O da Dambat köyünden demiş. Laz da o zamanında yardım edilen adamın oğluymuş. Laz demiş Dambat'tan birisini sorsam tanır mısın? Amcam demiş tabii, küçük köydür tanırım. Laz demiş Mansır Ağayı tanır mısın? E demiş benim babam. Laz demiş vallahi buldum. Amcam demiş neyi buldun? Adam gelmiş mazotu doldurmuş. Anlatmış. Demiş ki muhacirliğe giderken Ruslardan kaçarken benim babama senin baban öküz vermiş, 93 Harbi'nde. Babam dedi bizde bu insanlara denk gelirseniz yardım edin diye. Demiş amca ben sizi daha bırakır mıyım? Gitmişler köye. Koç yedirmiş amcam. Sonra adam gitmiş (K5, 2018).

Göç sırasında ve sonrasında "kadın" profili de önem arz etmektedir. Anlatıcıların bazıları, kadınların bu göç sırasında en büyük elemini yaşadıklarını; çocuklarını doyurmaya, kabileyi ayakta tutmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra düşman kuvvetleri tarafından kötü hareketlere maruz kaldıkları da anlatılanlar arasındadır:

Kadınlar göç esnasında çok sıkıntı yaşamışlar. Ruslar, Ermeniler çok kötü şeyler yapmışlar. Mesela, Gürcistan'da güzel Türk kadınları varsa onları bırakmıyormuş göç edip gelsinler diye. Gürcistan'da Ruslar tren yollarını hep Türklere yaptırmışlar köle gibi aylarca. Sonra kızları ve yaşlıları alıkoymuşlar genç erkekleri de cephede savaşınlar diye alıkoymuşlar. Diğerlerini de vagonlara doldurmuş, göndermişler. Aylarca yol gitmişler. Bazı hamile kadınları süngüye takıyorlarmış, çocuğu annenin karnından alıyorlarmış (K12, 2018).

Mesela derler ki emedi bahari yani baharının oğlu. Kadınlar o göç yolunda o zorlukta, meşakkatlerde çocuk dünyaya getirmiş. Askere çorap dokumuş analık etmiş de herifin arkasında aynı nene hatun gibi durmuş (K7, Tutak, 2018).

Muhacirler yanlarında taşınabilir eşyalarını ve hayvanlarını getirebilmişler, kalanları ise atayurtlarında kalan aile fertlerine bırakılmıştır. Bazıları yolda eşkıyalara mallarını kaptırmış ve köye elleri bomboş gelmiştir: Şimdi o zaman almışlar mallarını ellerinden. Buraya sadece kuru elleriyle gelmişler. Herhangi bir şey getirememişler. Rusların ve Ermenilerin harbi de varmış (K6, 2018).

O zaman kağıyla zaten ne götürülebilir ki... Kamyon yok tır yok o zaman. Öküz kağınlara en fazla kap kacağını, yiyeceğini vs. koymuşlar. Yani

sürülerini önlerinde sürerek götürüyorlar ama yani bir kağnıda iki kağnıda beş kağnıda... Büyük aile... Yani büyük ailenin en fazla oturma grubu, kanepeler yok en fazla kap kacağını, kilimini, keçesini götürebilir (Âdem Bey, 2018).

Göç sırasında; göç yollarında ortaya çıkan duygusal terennümler farklı sözlerle ifade edilse de yaşanan his ortaktır. Şüregel (Kızılçakçak) Tiknis köyünden olup keçecilikten geçinen zengin bir kimse iken göçerek Eleşkirt'in Yekmal köyüne yerleşen "Fırat" mahlaslı Derviş Usta göçler sırasında Hz. Peygamberimizden manevi yardım dileyen şu ağıtı söylemiştir (Yılmaz, 2006: 103-104).

Ya Muhammed

Göçümüz göçe çitendi
Düşmanlar bize şitendi
Ayak gitmez yüz utandı
Eriş bize ya Muhammed
Gelin camiye namaza
Çoğumuza tutman aza
Kimisi gitti Suvaz'a
Eriş bize Ya Muhammed
Kimisi gitti Kalaya
Yığıldılar bir araya
Kimisi gitti Zara'ya
Eriş bize ya Muhammed
Bu dünyanın buhurunda
Kimse kalmaz ahirinde
Hep kavurma-çukurunda
Eriş bize ya Muhammed
Bu dünyada böyle kalmaz
Urus'ta itibar olmaz
Ölüyü mezara koymaz
Eriş bize ya Muhammed
Şehitler yatağı yandı
Gaziler ocağı söndü
Güzel Kars virana döndü
Eriş bize ya Muhammed

Kars'ın Çıldır ilçesine bağlı Urla Köyü'nde yaşayan Hacı İsa ve ailesi 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle 1893'te Ağrı'nın Tutak

ilçesine zorunlu olarak göç ettiklerinde söylediği şiir şöyledir:² (Yılmaz, 2006: 106).

Elveda elveda dumanlı dağlar,
Göllerde yeşilbaş sunalar kaldı.
Levhu gevher ak suvaklı binalar,
Cennete bir teşbih haneler kaldı.
Kaleler kuleler dem dem haneler,
Ona malik idi mürşid haneler.
Medrese mescidi hoş minareler,
Her taşı yakuttan binalar kaldı.
Gelen Allah'tandı beyhude yanma,
Sefil Hacı İsa'yı derdi yok sanma,
Vatandan ayrılmak gam değil amma,
Emektar atalar, analar kaldı.

Tutak ahalisinin kaç-kaç göçlerinde yaşadıklarını anlatan acıklı göçü Şair Müftü Tevfik Balcı şiirinde şöyle anlatmıştır (Yılmaz, 2006: 365-366):

TUTAK'TAN KAÇARKEN (Hicret esnasında manzum bir mektup)

1915

İlâhi, kâmeni şirin-zebân et.
Sözüm makbûl-i bezm-i ârifân et.
Bu mektubu işiten ehl-i idrâk,
Ma'ârif-bağınım serv-i bülend;
İşit, târif edeyim mâcerâyı,
..... (Bu mısralar kayıp)
Çü düşman geldi Tutak'a yanaştı,
Belâ bahri taşup başlardan aştı
Vesaitten eser yoktu arada.
Çoluk, çocuk yola düştü piyâde,
Kimi ağlar, kimi feryad ederdi,
Alup başını bir yana giderdi.
Kimi kadın, sebisini atardı,
Yolun üstünde kor, berfe katardı.
Fakir de arkama aldım ŞEFİK'İ
Zarûri onların oldum refikî

² Bu şiirlerle ilgili Akkom köyünden Sivas'a göç eden Âşık Ceyhuni'nin duygularını ifade ettiği "Muhacirlik Destanı" olduğuna dair bir bilgi vardır. Muhacirler arasında o kadar çok meşhur olmuştur ki zamanla kişiler tarafından kelimeleri değiştirilerek söylenmiştir. Bu sebeple Hacı İsa'nın da üç kıta olarak söylemesi bu destan ile bağlantısını gösterir.

Biraz gittim, yoruldum yolda kaldım;
Bıraktım çocuğu, çünkü bunaldım.
Biraz da validesi aldı anı,
Çocuğuna acıdı, yandı canı.

Göç Sonrası Yaşananlar

Ardı Sıra Yaşanan Göçler ve Uyum Güçlükleri

Karapapak/Terekeme Türklerinin göçleri birden fazla olmuştur. Çünkü Kafkasya'dan çıkmaları ile tam anlamıyla yurt tutmaları pek kolay olmamıştır. Bölgeden 1828 Türkmençay Antlaşması ile başlayan göç yolculukları 1930'lara kadar devam etmiştir. Bu süreçte önce Anadolu'ya göç etmişler; ardından da Anadolu içlerinde göç etmeye devam etmişlerdir. Görüşmelerden edinilen bilgilere göre; Karapapak Türkleri önce Iğdır, Kars, Ardahan merkez ve ilçelerine yerleşmişler, ardından savaş ve diğer nedenlerden ötürü Ağrı'ya gelmişler yine burada Ermenilerin mezalimleri vb. nedenlerden Sivas, Tokat vilayetlerine göç etmişler, geride bırakılan aileler ya da alışma güçlükleri nedenleriyle tekrar geri dönmüşlerdir. Yani en az 4 kez göç ettikleri anlaşılıyor. Kaynak kişilerden Yavuz Bey, Ermeni ayaklanmasının başladığını ve buraların Rus işgaline girdiğini, 1918 yıllarında kaçkaç göçleri ismi verilen göçü yaşadıklarını; Erzurum, Erzincan, Sivas hattına gittiklerini, 1925'te Sivas'tan Ağrı'ya tekrar göç ettiklerini anlatmıştır. Bu göçlerin sebeplerinden birinin Rus egemenliğinde yaşamak istememeleri, diğerininse Sivas'a gidenlerin Tutak'ta kalanlara duydukları hasretten geri olduğunu belirtmiştir (K7, 2018). Tutak ilçesinden Âdem Bey de aynı göçü yaşadıklarını anlatmış; göçleri Borçalı'dan Kars'a 1. göç, 2. göç 1893'te Ağrı/Tutak'a, 3. göç Tutak'tan Sivas'a ve 4. göç Sivas'tan Ağrı'ya geri dönüş olarak sıralamıştır (K19, 2018). Dambat köyünden Servet Bey, Rusların merhametli; Ermenilerin zalim olduğunun anlatıldığını, 1. Dünya Savaşı'nda dedelerinin köyden çıkarıldığını, onların Hamur'dan Tiflis'e gittiğini, sonra Tiflis'ten tekrar Ağrı'ya geri döndüklerini anlatmıştır. Ağrı'ya geri dönmelerindeki sebebin de 93 Harbi zamanlarında köye altın gömdüklerini, bu altın için döndüklerini belirtmiştir. Göç yollarını şu şekilde aktarmıştır: Tiflis'ten Sivas'a 93 Harbi zamanında, Sivas'tan Ağrı'ya, Ağrı'dan Tiflis'e, Tiflis'ten Ağrı'ya, Ağrı'dan Sivas'a (Laz olayı), Sivas'tan Ağrı'ya (amcaoğulları ile anlaşamadığı için) (K5, 2018). Gülesor köyünden Mecit Bey göç yollarını şöyle aktarmıştır: Kafkasya'dan Tokat'a, Tokat'tan Sivas'a, Sivas'tan Ağrı'ya (K8, 2018). Eleşkirt Remikan köyünden Kemal Bey, göçün Işık Ağa zamanında olduğunu, Işık Ağa'nın Ahıska'dan Kars Selim'e, Kars

Selim'den Eleşkirt Süzgeçli köyüne geldiğini belirtmiştir (K18, 2018). Yekmal köyünden Erol Bey, 1800'lerde 1890'larda göç olduğunu, dedesinin Hamidiye Alayı komutanlarından biri olduğunu, bunların Kars/Arpaçay/Tiniz'den Rus savaşında kapışarak Sivas'a kadar geldiklerini sonra tekrar Ağrı'ya geri döndüklerini anlatmıştır (K13, 2018). Küpkıran köyünden Galip Bey, dedelerinin Kars'tan Ağrı'ya göç ettiklerini, oradan da Sivas'a göç ettiklerini, Sivas'ta intibak sağlayamadıklarından tekrar Ağrı'ya geldiklerini, bu göçün basit bir göç olmayıp altı ay sürdüğünü anlatmıştır (K14, 2018). Mengeser köyünden Muhtar Bey de Azerbaycan'dan Iğdır'a göç ettiklerini, sonra Iğdır'dan Ağrı'ya geldiklerini, Ağrı'da Ermeni zulmü yaşandığını bu sebeple Sivas'a kadar gittiklerini, ardından Sivas'ta idare edemeyip Ağrı'ya tekrar geldiklerini aktarmıştır (K3, 2018).

Bu göçlerin sayısının fazla oluşu, Karapapak/Terekeme Türklerinin yerleşik düzene geçmelerinin zaman aldığını ve uyumlarının da o güçlükte zorlaştığını göstermektedir.

Bölgedeki Ermenilerle Yaşananlar

Karapapak/Terekeme Türkleri, Ağrı'ya geldiklerinde yerleştikleri bölgelerde Ermenilerin yaşadığına dair bilgiler hem tarihî kaynaklarda hem de görüşmelerde yer almaktadır. Burada yaşayan Ermeniler, 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve ilerleyen süreçte de Rusların yanında yer almaları ile Ağrı ve çevresinden ayrılmışlardır. Kimisi giderken herhangi bir zarar vermeden gitmiş, kimileri de büyük kıyımlar yapmıştır. Mengeser köyünden Zübeyit Bey, yerleştikleri ilk köyün Ermeni köyü olduğunu, harp yüzünden onların çekilip ailesinin geldiğini belirtmiştir (K6, 2018). Eleşkirt Remikan köyünden Kemal Bey, köye ilk gelenlerin dedelerinin olduğunu, bunu da köyün arazilerinin büyük kısmının onlara ait olduğundan böyle bir çıkarım yaptığını, köyün doğu kısmında Ermenilerin yaşadığını, bir süre onlarla yaşadıklarını anlatmıştır. Ermenilerin onların yemeğini yemediğini ama onların Ermenilerin yemeğini yediklerinden bahsetmiştir. Ermenilerin isyan etmeleriyle beraber sorunların çıktığını, hatta dedelerinden bir tanesini Ermenilerin giderken götürdüklerini, ondan sonra kimsenin haber alamadığını belirtmiştir (K18, 2018).

Ermenilerin mezalimini de Dambat köyünden Servet Bey şöyle anlatıyor:

Ama bu yollarda Ermeni'den yana çok sıkıntı çekmişler. Laf anlamazlarmış. Burada Rus'a yok desen çekip gidermiş. Ama Ermeni bir şey istese yok desen hemen öldürmüş. Bizim köyde şimdi iki kuyu var. Ermeniler doldurmuş insanları buraya. Ateşle yakmışlar onları. Kemikleri hâlâ ordadır. Annemin annesi anlatırdı: (Burda bir

mağara var; ismi İskenderin Mağarası). 93 Harbi'nde Ermeniler bizi kesmesin, bir şey yapmasın diye mağaraya saklandık. O sırada çocuk ağlıyordu, Ermeniler sesi duymasınlar diye çocuğun ağzını yorganla kapattık. Çocuk boğuldu, öldü. Bir de köpek bize karşı havlıyordu; onun da ağzını kapattık, boğuldu, suya attık. (K5, 2018).

Ermeni mezalimlerine dair bir diğer anlatıyı da Yavuz Bey nakletmiştir:

Biz burada zulmü Rus'tan görmedik. Hani diyorlar ya biz bu bölgede ispiyonculuğu ve şiddeti eziyeti Ermenilerden gördük, o ispiyonculukları yapan Ermeniler. Buradan ileri gelen insanları toplamış götürmüşler. Bir kısmını yolda şehit etmişler. Bir kısmını da hapishaneye atmışlar ve zehir içirmişler. Serbest bırakılanlar da bir hafta on gün sonra hepsi burada şehit olmuştur. Bakın şunu unutmayın: Ruslar bir köye gittiği zaman çocukların eline tuzlu ekme vermiş ve hiçbir kadına çoluğa çocuğa karışmazmış. Ama Rus gittikten sonra Ermeni bütün kadınları ve çocukları ahıra doldurup yakmıştır (K7, 2018).

Bölgede yaşayan Ermenilerle ilişki noktasında mezalim dışında olumlu anlamda yaşananlara dair bir anlatı da yine Yavuz Bey tarafından aktarılmıştır:

O zaman en lüks araba çift atlı faytonmuş. Dedem çift atlı faytonla şu anda Ermeni'nin bıraktığı konak köyü var oraya geliyor. Ermeni'nin oğlan çocuğuna dığa derler. Geliyor bakıyor ki konağın dibinde bir Ermeni dığası öylece konağın önünde duruyor. Dedem diyor ki sen neyi bekliyorsun neden duruyorsun. O da diyor, babam dedi ki oradan gelen bir beydir, bir ağadır konağın anahtarını ver perişan olmasın. Oğlan, konağın anahtarını veriyor, konağı açıyor dedem içeri giriyor ki konaktan bir çöp alınmamış. Konak sarılı sofrası, sinisi dört dörtlük o zamanın şartları neyse dört dörtlük diyor. Bunu niye toplamadınız, niye götürmediniz diye soruyor dedem. Çocuk da yok diyor; babam dedi ki gelen buraya bir beydir ağadır konaktan çöp alma. Dedem diyor ya bu adam bunu yaptı ben ne yapayım? Oğullarına diyor ki faytonu geri çevirin atların arpasını da yükleyin bu giden de belli ki bir ağadır; Tiflis'e yayan gitmesin. Faytonu da atı da o Ermeni dığasının önüne katıyor onlara hediye ediyor (K7, 2018).

Karapapak/Terekeme Türklerinin Yurt Tuttukları Toprak/Arazi Meseleleri

Ermenilere, Ağrı bölgesindeki yerlerinden ayrıldıklarında bıraktıkları toprağın karşılığı ne ise ya devlet paralarını ödemiştir ya da Karapapaklar onlara ücretlerini tahsil etmişlerdir. Dambat köyünden Servet Bey, dedesi ve ailesinin Osmanlı Rus Harbi'nde Tiflis'in Bezekli köyünden Sivas Yarhisar köyüne geldiklerini, amcaoğullarının orada kaldığını yedi kardeşin buraya (Ağrı'ya) TRT Aşkale köyüne geldiklerini, burda Bello diye bir Ermeni'den

101 kızıl altına bu köyü satın aldıklarını anlatmıştır (K5, 2018). Mengeser köyünden İsmail Bey, Iğdır'ın çok sıcak olduğunu; sinek, sıtma gibi hastalıklardan ötürü göç ettiklerini, geldikleri köyün Ermeni köyü olduğunu, babalarının parayla burayı devletten aldıklarını belirtmiştir (K1, 2018). Tutak'tan Âdem Bey, devletin Ermenilerden tapularını para karşılığında aldığını, değeri neyse Ermeniye verildiğini anlatmıştır (K19, 2018).

İskân Meselesi

Göç eden muhacirlere Osmanlı topraklarında yer verilmesi için de görevli memurların olduğu anlatılır arasındadır. Tutak ilçesinden Âdem Bey, arazi taksimatı için Taştan Bey'in görevlendirildiğini, kendi arazilerinin taksimatını yapanın da Şiviloğlu Taştan Bey olduğunu anlatmıştır (K19, 2018). Yavuz Bey de Hacı Yusuf Paşa'nın dedelerine Hanik, Sevik ve Derik köylerinden toprak verdiğini aktarmıştır (K7, 2018).

Göç Sonrası Barınma ve Geçim Sıkıntısı

Göç sonrası barınma ve geçim problemi muhacirlere bir müddet sıkıntı yaşatmıştır. Özellikle ardı sıra göçler Karapapak/Terekeme Türklerinin bir bölgeye uyum sağlayamamasında etkili olmuştur. Nihai göçlerde mesken tutulan topraklarda evler inşa edilmeye çalışılmış, geçim tarım ya da hayvancılıkla sağlanmaya çalışılmıştır. Tezeren köyünden Mehmet Bey, o zaman kimsenin idaresinin olmadığını; dağı eşip kendilerine ev yaptıklarını, ilk muhacirlerin burada yaşadıklarını ve o dönemde çok açlık çektiklerini nakletmiştir (K11, 2018). Zübeyit Bey de köye geldiklerinde hayvan saklanmasını, buğday-arpa ekmeği bilmediklerini; sonradan öğrendiklerini, köye ilk babasının geldiğini, hizmetkârlık ve devecilikle geçimlerini sürdürdüklerini anlatmıştır (K6, 2018).

Muhacirlerin Özlem Duygusu

Göç sonrasında yaşanan duygulardan en yoğunu şüphesiz anavatana hasret duygusudur. Vatanını, toprağını bırakan muhacirler geldikleri yerlerde bir yandan alışma sürecini yaşarken bir yandan da vatan özlemi yaşamışlardır. Görüşmelerden birinde özlem duygusu ve vatan topraklarından ayrılmanın acısı şu sözlerle izah edilmeye çalışılmıştır: “Yanlarında ne getirirlerse getirsinler. Mal, mülk hepsi olsun ama vatan topraklarındaki sağların yanında ölümlerin de bir hatırası vardır. Ölümlerimizin yattıkları mezarlardan uzak kalmak da bizim için hasrete nedendir.”

Mesela benim amcamın oğlu Sefer amca vardı. O, karısı ve iki kızını bırakıp gelmiş. Bizim burada Galo Deresi diye bir yayla var. İzzet Emmi anlatırdı, diyordu mesela, Sefer Emmi taşın dibinde öyle durur ağlardı. Demişler neden

ağlarsın? Ben orda çocuklarımı karımı bir gece bıraktım çocuklarımın iki gözünü öpüp bıraktım onları özlüyorum, onlardan haber alamıyorum diyormuş (K17, 2018).

Ata yurda Ziyaret ve Sonrası Gözlemler

Göç eden neslin üç nesil sonrası, dedelerinin topraklarına gitmiş ve oraları görmüşlerdir. Buna dair gözlemler yapmışlar ve tespitlerde bulunmuşlardır. Tutak'tan Âdem Bey, bu gözlemlerini aktaranlardandır. Kültürün en büyük yozlaşma sebebinin dilin kaybolması olduğunu belirtmiştir. Orada dillerinin tamamıyla yozlaştığını; asimilasyona uğradığını aktarmıştır. Göç eden grupla göç etmeyen grup arasında kültürel farklılık noktasında da komünizm rejiminin göç etmeyen grubu perişan ettiğini, bunların özellikle din açısından çok müşkül durumda olduklarını aktarmıştır. Camilerin kapalı olduğunu, hocanın ve Kuran'ın olmadığını, Türk isminin kullanılmadığını belirtmiştir. Son zamanlarda özellikle TİKA'nın faaliyetlerinden dolayı yeni yeni gelişmeler olduğundan bahsetmiştir. Oranın kültürünün Rus kültürüne benzediğini, mesela otomobile maşın denildiğini, bardağa istikam denildiğini aktarmıştır (K19,2018).

Karapapak/Terekeme Türklerinin Günümüzdeki Göçleri ve Tespitler

Karapapak/Terekeme Türklerinin yerleştikleri köylerdeki hane sayısı ciddi bir azalma ile 250'den yirmi beş-otuz düşmüştür. Bu göçlerin yaşanmasında; memur kesimin artması ve yaşam koşullarını iyileştirme çabası, sanayinin yaşadıkları bölgede gelişmemesi, diğer şehirlere önceden giden ailelerin kendilerini çağırması, özetle maddi ve manevi sebepler etken olmuştur. Özellikle genç neslin göç etme düşüncesinin fazla olup köyde yaşayan kadınların köy şartlarından ötürü göç etmeye erkeklerden daha meyilli olduğu da birkaç kayıta mevcuttur (K16-K12, 2018). Hâlâ göçler devam etmekte olup göçün sebepleri görüşmelere yansımaktadır. Tabii bunların yanı sıra aklımdan göç düşüncesi geçmeyen hatta şehirden tekrar köyüne dönmek isteyen Karapapak/Terekeme Türkleri de vardır (K10, 2018).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanılarak bazı çıkarımlar yapılmıştır: Göç dalgalarının birden fazla olduğu tespit edilmiş ve bu dalgaların da göçten sonraki "uyum" aşamasını geciktirdiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ağrı muhitine gelen Karapapakların/Terekemelerin sadece Gürcistan'ın Borçalı mevkiinden gelmediği, Azerbaycan, Erivan ve Nahçıvan'dan da gelen Karapapak/Terekeme Türklerinin olduğu; bu farkın en çok ağızlardan anlaşıldığı belirlenmiştir. Örneğin, Dambat köyündeki Karapapak/Terekeme ile Gülesor köyündeki Karapapak/Terekeme ağzı aynı

değildir. Bu da geldikleri coğrafyanın farklı olduğunu gösteren ayrımlardan biridir. Çıkarımlardan bir diğeri, isimlendirme ile ilgilidir. Bölgedeki Karapapaklar/Terekemeler kendilerinin daha çok Karapapak ismi ile bilindiklerini, Iğdır ve Ardahan dolaylarındakilerin de Terekeme olarak bilindiklerini belirtmişlerdir. Bu farklılıklarda mezhep, coğrafya, giyim gibi birtakım faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Tarihsel veriler ve anlatılarda göze çarpan nokta 1930'lu yıllardaki göçlerdir. Tarihsel verilerdeki göç sebebi ile anlatılardaki göç sebebinin farklı olduğu tespit edilmiştir.

Göç yollarında yaşanan dramlar ve hüznler sözlü kaynaklardaki bilgilere göre derlenmiştir. Kaynak kişiler dinledikleri hatıraları kendileri yaşamışçasına derin bir hüzn ile anlattıkları da gözlemlenmiştir. Göç eden atalarının topraklarını merak edenler olmuş ve Gürcistan'a gidip oralarda tespitler yapan kişilerin de bilgilerine müracaat edilmiştir.

Vatan sevdalısı bu muhacir Türkler, günümüzde Ağrı ve ilçelerinden hızla ayrılmaktadırlar. Maddi ve manevi sebeplere dayandırılan bu göçlerde, günümüz şartlarına göre müreffeh bir hayat yaşamak isteyen ya da eğitim nedeniyle bölgeden ayrılan Karapapak/Terekeme Türklerinin hane sayılarının 250'den 30'a kadar düştüğü aktarılmıştır. Bir görüşmede de kadınların göçe daha meyilli oldukları, bunun da sebebi olarak köy şartlarının zorluğu olduğu ifade edilmiştir. Bunların aksine şehirden yine köy hayatına dönmek isteyen nadir de olsa birkaç kişinin fikrini beyan ettiği de yapılan görüşmeler arasındadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, R. (2012). Türklerin İrani. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Alyılmaz, S. (2015). "Borçalı Karapapaklarının/Terekemelerinin Tarihine Dair". Yeni Türkiye Dergisi, (21)78, 179-182.
- Çiftçi, Ö. (2015). Karapapak Türklerinin Tarihi, Gelenek ve Görenekleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, B. (2013). Borçalı (Gürcistan) Karapapak / Terekeme Ağzı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kafkasyalı, A. (2012). "Karapapak Türkleri". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 48, 269-304.
- Kemaloğlu, M. (2012). "Terekeme - Karapapak Türkleri Yerleşim Alanları". Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1/3 2012, 55-81.

- Kırzioğlu, F. (1972). Karapapaklar-Borçalı-Kazak Uruğunun Kür-Araz Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış. Erzurum: Türkocağı Şubesi Yayınları.
- Memmedli, Ş., Goca-Memmedova, G. (2009). “Gürcistandan Türk Göçleri”. Bizim Ahıska Dergisi, (15), 12-17.
- Tanrıverdi, M. (2009). Karapapakların Anadolu’ya Göçü (1877-1914). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tozlu, S. (2005). “Karapapaklar Hakkında Bazı Notlar-1”. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 7, 86-96.
- Yapıcı Kaderli, Z. (2008). Bulgaristan Göçleri Bağlamında Türk Kadınlarının Göç Anlatıları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A. (2006). Tutak Tarihi. Ankara: MLE Organizasyon.
- Yılmaz, S. (2015). “Kafkasya Topuluklarından Karapapak/Terekeme Türkleri Kimdir?” Yeni Türkiye Dergisi, (21)78, 164-177.

Çalışmada görüşülen kaynak kişilerin listesi şöyledir:

Köy	İsim-Soyisim	Doğum Tarihi	
Mengeser köyü	İsmail Kara	1926	K1
Tezeren köyü	Mafil Karakuş	1927	K2
Mengeser köyü	Muhtar Ağacan	1930	K3
Tezeren köyü	Kıyas Kahraman	1937	K4
Dambat köyü	Servet Seyhan	1941	K5
Mengeser köyü	Zübeyit Koçeri	1943	K6
Tutak/İsaabat köyü	Yavuz Kılıç	1955	K7
Gülesor köyü	Mecit Taşdemir	1956	K8
Gülesor köyü	Şaban Akbaba	1958	K9
Kılıçgediği köyü	Süreyya Cengiz	1959	K10
Tezeren köyü	Mehmet Türk	1965	K11
Tezeren köyü	Yakup Sarı	1973	K12
Yekmal köyü	Erol Kılıç	1965	K13
Küpkıran köyü	Galip Tosun	1965	K14
Tezeren köyü	Gülali Kayış	1974	K15
Tezeren köyü	Mahiyet Sarı	1974	K16
Tezeren köyü	Yavuz Karakuş	1976	K17
Eleşkirt Remikan köyü	Kemal Şimşek	1976	K18

Tutak	Âdem Çelik	1977	K19
-------	------------	------	-----

DERLEME SIRASINDA ÇEKİLEN FOTOĞRAFLAR

**TERS YÜZ EDİLMİŞ SINIF ÖĞRETİM MODELİ VE COĞRAFYA
DERSLERİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME**

Flipped Classroom Teaching Model and an Assessment on The
Geography Courses

Abdullah ASLAN

Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi

abdullah2033@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6804-9500>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN:

e-ISSN:

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	07.07.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	07.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 51-69	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.765928

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TERS YÜZ EDİLMİŞ SINIF ÖĞRETİM MODELİ VE COĞRAFYA DERSLERİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME ¹

Flipped Classroom Teaching Model and an Assessment on the Geography Courses
Abdullah ASLAN

Öz

Ters Yüz Edilmiş Sınıf (Flipped Classroom) Öğretim Modeli son yıllarda dünyada yaygın hale gelmiştir. Bu model, geleneksel ders anlatımının bir elemanı olan bilgi aktarımını dijital araçlar kullanarak sınıf dışına taşımak ve aktif öğrenmeyi sağlamak amacıyla bir dizi interaktif etkinlikle yer değiştirmeyi esas alan bir temele sahiptir. Bu araştırmanın amacı, Ters Yüz Edilmiş Sınıf Öğretim Modelinin temel özelliklerini incelemek ve lise coğrafya derslerinde uygulanabilirliğini değerlendirmektir. Bu kapsamda literatürde yer alan modele ilişkin çeşitli araştırmalar doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Araştırmaya konu olan tüm çalışmalarda Ters Yüz Edilmiş Sınıf Öğretim Modelinin öğrencilerin derse katılımını olumlu yönde etkilediği ve bu nedenle lise coğrafya derslerinin amaç ve gereksinimlerine de uygun bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Söz konusu bulgulara dayalı olarak modelin lise coğrafya derslerinde etkin kullanımına yönelik çeşitli önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tersyüz Edilmiş Sınıf Modeli, Coğrafya öğretimi, Aktif katılım

Abstract

Flipped Classroom teaching model has become common in recent years. This model has a framework that is based on replacing transfer of information, which is the element of traditional lectures, by using digital tools, and with a series of interactive activities to enable active learning. The aim of this research is to examine the basic features of the Flipped Classroom Teaching Model and assess its applicability in high school geography courses. In this context, various studies related to the model in the literature have been examined through document analysis. According to all the studies involved in this research it was determined that the Flipped Classroom Teaching Model positively affected the engagement of students in the courses and therefore the model is suitable for the goals and requirements of high school geography courses. Based on these findings, further suggestions for implementation effectiveness of the model in high school geography lessons are also included.

Key words: Flipped Classroom, Geography teaching, Active engagement

¹ Bu makale, yazar tarafından Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde sürdürülen doktora tezine dayalı olarak hazırlanmıştır

Giriş

Teknoloji yerküreyi bir köy haline getirmiştir (Tümertekin & Özgüç, 2012: 2). Artık toplum için sonuçları on dokuzuncu yüzyıldaki Sanayi Devrimi kadar büyük olacak bir Bilgi Devrimi ile karşı karşıyayız. Teknolojideki gelişmeler coğrafya pedagojisini ve metodolojisini etkilemektedir (Freeman, 1997: 202). Coğrafya dersinde de farklı duyulara hitap eden öğretim yöntemlerinin birlikte kullanılması önem kazanmıştır (Doğanay, 2002: 172). Bu bağlamda zengin bir öğrenme ortamı sağlayan Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) coğrafya eğitiminde kullanılması kaçınılmazdır (Şahin & Gençtürk, 2007: 219).

Teknolojide, özellikle BİT alanında meydana gelen gelişmeler toplumsal hayatı etkileyen en önemli dinamikler haline gelmiştir. İnternet, iletişimde başlıca araçlardan biri olmasının yanı sıra bilgiye erişmek için de en fazla başvurulan kaynak olmuştur (URL 1). BİT'lerin yaygınlaşması eğitim alanında da farklı içerik ve uygulamaları gündeme getirmektedir (Watty, McKay, & Ngo, 2016: 2). Teknolojinin eğitimde kullanılmasının yararları konusunda bazı tartışmalar olsa da (Cuban, Kirkpatrick, & Peck, 2001; Dinc, 2019; Goodchild & Speed, 2019; Latchem, 2014; Meabon Bartow, 2014; Monmonier, 1991; Natow vd., 2017; Ritzhaupt, Dawson, & Cavanaugh, 2012) eğitim kurumları her gün yeni teknolojilerle karşılaşmaktadır (Bøe, 2018: 1).

Teknolojinin eğitimde kullanılması konusunda tam bir görüş birliği olmasa da dünyanın tüm bölgelerinde BİT giderek modern eğitim sisteminin bir parçası olmaktadır (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2011). Gittikçe artan teknolojik imkânlar öğrencilerin geleceği açısından eğitimde farklı yöntem ve tekniklerin kullanılmasını mümkün kılmaktadır (Watty vd., 2016: 2). Bilgi ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler geleneksel öğretim metotlarından farklı olarak uzaktan eğitim, çevrimiçi öğretim, web tabanlı öğrenme, e-öğrenme vb. yöntemleri gündeme taşımıştır. Harmanlanmış öğretim metotları da bu süreçte ortaya çıkmış yüz yüze ve çevrimiçi öğretimi birleştirmiştir. Literatürde harmanlanmış öğretim metotlarından biri olan Ters Yüz Edilmiş Sınıf (Flipped Classroom) Modeli son yıllarda birçok araştırmaya konu olmaktadır.

Ters Yüz Edilmiş Sınıf (TYS) Modeli; geleneksel ders anlatımının elemanı olan bilgi aktarımını dijital araçlar kullanarak sınıf dışına taşımak ve aktif öğrenmeyi sağlamak amacıyla bir dizi interaktif etkinlikle yer değiştirmeyi esas alan bir öğretim yöntemidir (Lage, Platt, & Treglia, 2000: 32). Model, geleneksel öğretim yaklaşımını ters yüz ederek dersin öğretimini

sınıf dışında, ev ödevlerini ise öğretmen rehberliğinde sınıf içerisinde gerçekleştirmektedir (Bergman & Sams, 2012: 13).

Harvard Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Eric Mazur, 1990'lı yıllarda "akran öğretimi" adıyla TYS Modelini derslerinde kullanmıştır (Crouch & Mazur, 2001). 2000 yılında ise Miami Üniversitesi öğretim elemanları ilk kez bir araştırma kapsamında TYS Modelini kullanmışlardır (Lage vd., 2000). 2007 yılında ABD'de iki kimya öğretmeni dersi kaçıran öğrenciler için ders videoları hazırlayarak öğrencilerle paylaşmışlardır. Öğrencilerin videolarla ders anlatımını desteklemesi sonucu, derslerin anlatımı videolarla yapılmış ve ders süresi içinde ise laboratuvar etkinlikleri gerçekleştirilmiştir (Bergman & Sams, 2012: 4-6). Diğer okullarda da modelin kullanılması sonucunda TYS Modeli yaygınlaşmaya başlamıştır.

TYS Modeline ilişkin araştırmaların sayısında 2010 yılından bugüne kadar önemli bir artış yaşanmış olup, çalışmaların büyük çoğunluğu yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilmiştir. Cheng, Ritzhaupt ve Antonenko (2019: 814) bu durumu araştırmacıların üniversite öğrencilerinden daha kolay veri toplamalarına bağlamışlardır.

Literatürde lisans öğrencileri ile gerçekleştirilmiş çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır (Al-Zahrani, 2015; Foldnes, 2016; Garner & Chan, 2019; Graham, McLean, Read, Suchet-Pearson, & Viner, 2017; Jdaitawi, 2019; Kazanidis, Pellas, Fotaris, & Tsinakos, 2018; Rudow & Sounny-Slitine, 2015). Lise düzeyinde gerçekleştirilen çalışmalar ise nispeten daha sınırlı kalmaktadır (L.-L. Chen, 2016; Hodgson, Cunningham, McGee, Kinne, & Murphy, 2017; Katsa, Sergis, & Sampson, 2016; Schultz, Duffield, Rasmussen, & Wageman, 2014). Ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmalar ise daha düşük düzeydedir (Kostaris, Sergis, Sampson, Giannakos, & Pelliccione, 2017; Tsai, Shen, & Lu, 2015).

TYS Modeli üzerine gerçekleştirilen araştırmalar ders ve branş yönünden çeşitlilik göstermektedir. Matematik (Hodgson vd., 2017; Kumar, Chang, & Chang, 2017), Mühendislik (Blair, Maharaj, & Primus, 2016), Sağlık (L.-L. Chen, 2016), İşletme (Foldnes, 2016; Garner & Chan, 2019), Bilgisayar (D. Chen & Faichney, 2019; Kazanidis vd., 2018), İngilizce (Mubarok, 2019; Zainuddin & Perera, 2019), Edebiyat (Shaffer, 2016), Kimya (Schultz vd., 2014), Sosyal Bilgiler (Mazur, Brown, & Jacobsen, 2015) gibi farklı ders ve branşlarda gerçekleştirilmiş çeşitli çalışmalara rastlanabilmektedir.

Literatürde TYS Modeli konusunda gerçekleştirilen araştırmaların yöntemlerinde de çeşitlilik görülmektedir. Deneysel araştırmalar (L.-L. Chen,

2016; Clark, 2015; Foldnes, 2016; Hodgson vd., 2017; Schultz vd., 2014), eylem araştırmaları (Abushammala, 2019; Graham vd., 2017), durum alışmaları (D. Chen & Faichney, 2019; Rudow & Sounny-Slitine, 2015), meta analiz (Cheng et al., 2019; Lo & Hew, 2017) gibi farklı araştırma desenleri ile gerçekleştirilmiş çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye’de TYS Modeline ilişkin ilk araştırmalardan biri Turan (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2015 yılından sonra gerçekleştirilen çalışmalarda dünyayla benzer şekilde artış gözlenmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmaların önemli bir kısmı da üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir (Aydemir, 2019; Debbağ, 2018; Gökdemir, 2018; Özüdoğru, 2018; Turan, 2015). Lise düzeyinde gerçekleştirilen çalışmalarda da artış görülmektedir (Ayçiçek, 2018; evikbaş, 2018; ukurbaşı, 2016; Karagöz, 2019). Araştırmaların büyük bir kısmı deneysel modelde gerçekleştirilmiştir (Ayçiçek, 2018; Aydemir, 2019; ukurbaşı, 2016; Gökdemir, 2018; Güven Demir, 2018; İyitoğlu, 2018). Bunun yanı sıra durum çalışması (Çevikbaş, 2018), eylem araştırması (Erdoğan, 2018) şeklinde gerçekleştirilen araştırmalar da bulunmaktadır. Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmaların ders ve branşlara dağılışı da farklılık göstermektedir. İngilizce (Ayçiçek, 2018; Aydemir, 2019; İyitoğlu, 2018), Matematik (Çevikbaş, 2018, Özdemir, 2016), Bilgisayar (ukurbaşı, 2016; Turan, 2015), Öğretim İlke ve Yöntemleri (Debbağ, 2018; Özüdoğru, 2018), Sosyal Bilgiler (Erdoğan, 2018; Gökdemir, 2018) gibi farklı ders ve branşlara özđü çalışmalar yapılmıştır.

Coğrafya alanında TYS Modeli kapsamında gerçekleştirilen araştırmaların sayısı ise oldukça düşüktür. Graham, McLean, Read, Suchet-Pearson ve Viner (2017) lisans öğrencileri ile Beşerİ Coğrafya dersinde eylem araştırması şeklinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Rudow ve Sounny-Slitine (2015) ise durum çalışması şeklinde bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Türkiye’de Karagöz (2019) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans çalışması dışında TYS Modeli ile gerçekleştirilmiş coğrafya alanında bir çalışmaya rastlanılamamıştır.

TYS Modeline ilişkin gerçekleştirilen çalışmalarda farklı değişkenler incelenmiştir. Akademik başarı (Albalawi, 2018; Ayçiçek, 2018; Blair vd., 2016; L.-L. Chen, 2016; ukurbaşı, 2016; Debbağ, 2018; Jdaitawi, 2019; Kazanidis vd., 2018; Kumar vd., 2017; Lo & Hew, 2017; Özdemir, 2016; Schultz vd., 2014; Turan & Goktas, 2016; Zainuddin & Perera, 2019), öğrenci motivasyonları (Ayçiçek, 2018; Davies, Dean, & Ball, 2013; Debbağ, 2018; Hung, 2018; Katsa vd., 2016; Kazanidis vd., 2018; Kumar vd., 2017; O’Flaherty & Phillips, 2015; Sammel, Townend, & Kanasa, 2018; Zainuddin

& Perera, 2019), öğrenci tutumları (Blignaut & Moser, 2019; Burgoyne & Eaton, 2018; D. Chen & Faichney, 2019; L.-L. Chen, 2016; Gökdemir, 2018; Gilboy, Heinerichs, & Pazzaglia, 2015; Lo & Hew, 2017; Schultz vd., 2014), yaratıcı düşünme (Al-Zahrani, 2015), okuma ve yazma becerileri (Aydemir, 2019; Mubarak, 2019), bilişsel yük düzeyine etki (Turan & Goktas, 2016) gibi değişkenler literatürde TYS Modeli bağlamında araştırılmıştır.

TYS Modeli kapsamında literatürde yer verilen değişkenlerden biri de öğrencilerin derse katılımıdır. Öğrencilerin derse katılımı öğretimin temel hedefleri arasındadır. Bu nedenle öğrencilerin derse katılımını artıracak stratejiler uygulandığında başarının da artacağı öngörülmektedir (Hodgson vd., 2017: 248).

Amaç

Bu araştırmanın amacı, Ters Yüz Edilmiş Sınıf Öğretim Modelinin kullanım amacını ve temel özelliklerini inceleyerek lise coğrafya derslerinde uygulanabilirliğini değerlendirmektir.

Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak hazırlanmış olup temel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Makalenin amacına uygun olarak tercih edilen doküman incelemesi, araştırma konusu hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011: 187).

Örneklem

Araştırmanın örnekleme TYS Modeli ile öğrencilerin derse katılım verilerini içeren araştırmalardır. Bu nedenle amaçsal örnekleme yöntemi seçilmiştir. Amaçsal örnekleme araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların derin olarak araştırılmasına imkân vermektedir (Büyüköztürk, vd., 2013: 90).

Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla ilgili literatür taranmıştır. Bunun için EBSCOhost, ProQuest, JSTOR, Google Akademik, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, YÖK Tez ve ERIC veri tabanlarında yer alan tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra akademik düzeyde yayınlanmış kitaplardan yararlanılmıştır. Ulusal düzeydeki araştırmaların tamamı Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan lisansüstü tezlerden oluşmaktadır.

Veri Analizi

Literatür taramasından elde edilen veriler içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. İçerik analizi metinlerin belirli kurallara göre kodlanarak

daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik ve yinelenbilir bir tekniktir (Büyüköztürk, vd., 2013: 240). Bu tür çalışmalarda dokümanlardan elde edilen verilerin mutlaka sayısallaştırılması gerekmeyebilir. Araştırmacı belirlediği kategoriler ve analiz birimi doğrultusunda bulduğu sonuçları düz yazı şeklinde de rapor edebilir (Yıldırım & Şimşek, 2011: 200). Bu çalışma da elde edilen verilerden hareketle bazı sayısal analizler yapılmış, bunun yanı sıra sonuçlar düz yazı biçiminde açıklanmaya çalışılmıştır.

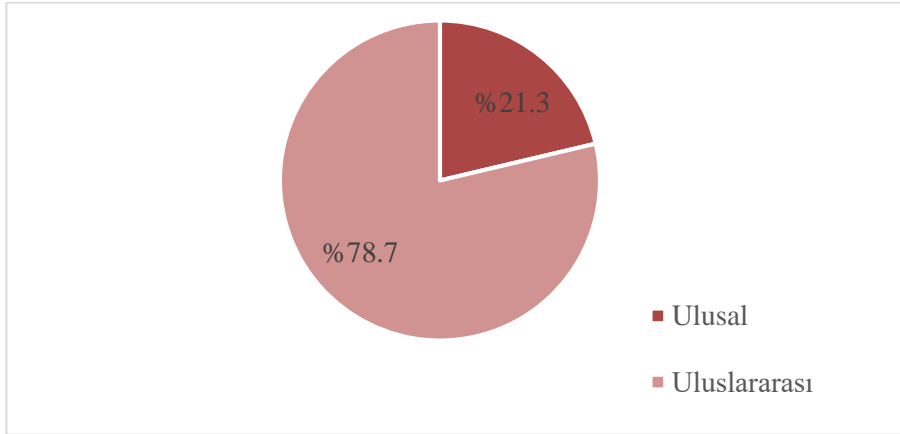
Bulgular

Araştırma kapsamında literatür taraması yoluyla TYS Modeli kapsamında öğrencilerin derse katılımını içeren çalışmalar incelenmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir. Uygun görülen çalışmalar ulusal/uluslararası, ders ve branş, yöntem, örneklem ve bulguların sonuçları yönünden sınıflandırılmış, tablo ve grafikler halinde düzenlenmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen araştırma sayısı 23 olup, bunlardan 18'i uluslararası düzeyde, 5'i ise ulusal düzeyde gerçekleştirilmiştir (Tablo 1, Şekil 1).

Tablo 1. Çalışmaya dâhil edilen ulusal ve uluslararası çalışmaların dağılımı

Araştırmaların yapıldığı düzey	Ulusal	Uluslararası	Toplam
Araştırma sayısı	5	18	23

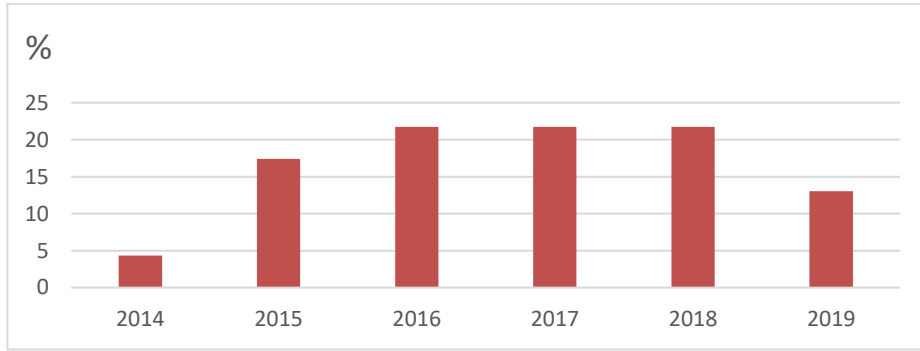

Şekil 1. Çalışmaya dâhil edilen ulusal ve uluslararası araştırmaların yüzdeleri dağılımı

TYS Modeline ilişkin araştırmaların sayısında 2010'dan bugüne kadar önemli bir artış meydana gelmiştir. Çalışmaya alınan araştırmaların büyük çoğunluğu 2015 ve sonrasında gerçekleştirilmiştir. En fazla araştırma 2016, 2017 ve 2018'de yapılmıştır (Tablo 2, Şekil 2).

Tablo 2. Yıllara göre gerçekleştirilen araştırma sayısı

Yıl	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
Araştırma sayısı	1	4	5	5	5	3	23

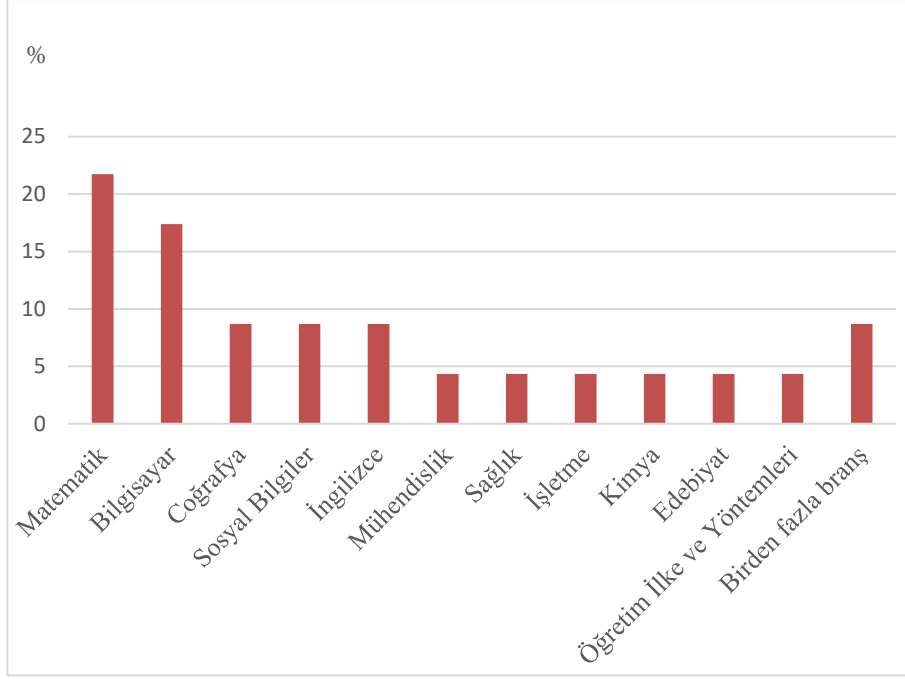

Şekil 2. Yıllara göre gerçekleştirilen araştırmaların yüzdeler dağılımı

Araştırmaların gerçekleştirildiği branşlarda çeşitlilik görülmektedir. Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların büyük çoğunluğu Matematik ve Bilgisayar alanlarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaların ders ve branşlara dağılışı tablo şeklinde verilmiştir (Tablo 3, Şekil 3).

Tablo 3. Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların ders ve branşlara dağılımı

Branşlar	Matematik	Bilgisayar	Coğrafya	Sosyal Bilgiler	İngilizce	Mühendislik	Sağlık	İşletme	Kimya	Edebiyat	Öğretim İlke ve Yöntemleri	Birden fazla branş	Toplam
Sayı	5	4	2	2	2	1	1	1	1	1	1	2	23

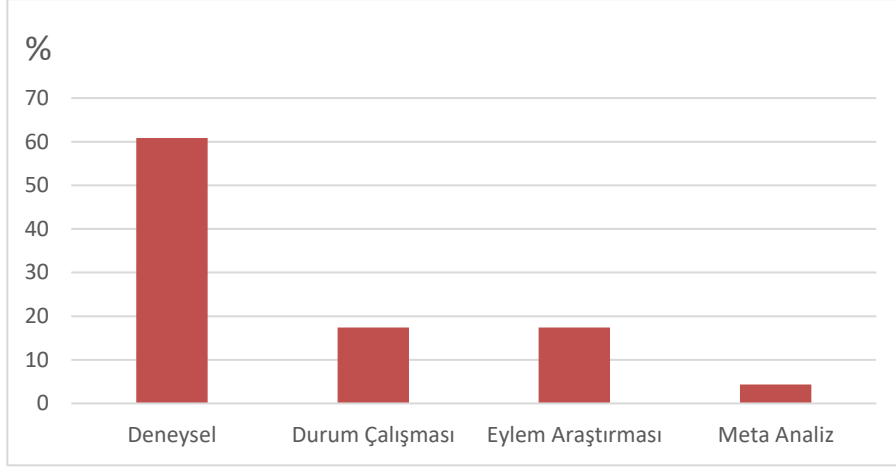

Şekil 3. Çalışmaya dâhil olan araştırmaların branşlara göre yüzdelik dağılımı

Çalışmaya konu olan araştırmaların büyük çoğunluğu deneysel araştırmalardan oluşmaktadır. Deneysel araştırmaların yanı sıra durum çalışması, eylem araştırması ve meta analiz gibi farklı araştırma türlerine de yer verilmiştir (Tablo 4, Şekil 4).

Tablo 3. Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların yöntemlerine göre dağılımı

Araştırma türü	Sayı
Deneysel	14
Durum Çalışması	4
Eylem Araştırması	4
Meta Analiz Araştırması	1
Toplam	23

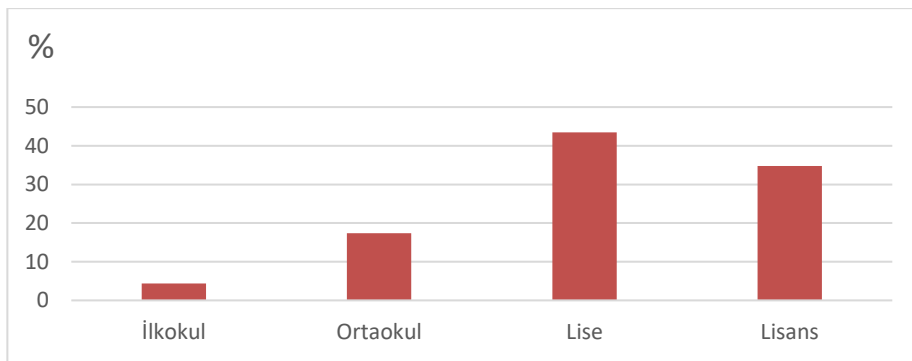

Şekil 4. Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların yöntemlerine göre yüzdeleri dağılımı

Tablo 5'te çalışmaya dâhil olan araştırmalar örneklem yönünden sınıflandırılmıştır. Araştırmaların 10'unda lise öğrencileri, 8'inde lisans öğrencileri, 4'ünde ortaokul öğrencileri ve 1 araştırmada ise ilkökul öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir (Tablo 5, Şekil 5).

Tablo 4. Araştırmaların örneklem gruplarına dağılımı

İlkokul	Ortaokul	Lise	Lisans
1	4	10	8

Şekil 5. Araştırmaların örneklem gruplarına göre yüzdeleri dağılımı

Çalışmaya konu olan araştırmaların tümü TYS Modelinin öğrencilerin derse aktif katılımını artırdığına ilişkin bulgulara yer vermiştir. Modelin derse katılımı olumsuz yönde etkilediğine ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır.

TYS Modeli ile coğrafya dersi konusunda üç çalışmaya rastlanmıştır. Bunlardan ikisi öğrencilerin derse katılımını da konu almıştır. Graham vd. (2017) lisans öğrencileriyle Beşerî Coğrafya dersinde TYS Modeli üzerine deneysel bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre TYS Modeli iyi işlemiş ve esnek bir öğrenme ortamı sağlayarak öğrencilerin sınıf içi etkinliklere daha fazla katılmasına fırsat vermiştir.

Rudow & Sounny-Slitine (2015) Coğrafi Bilgi Sistemleri konusunda lisans öğrencileri ile durum çalışması şeklinde bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılara göre coğrafya eğitiminde TYS Modelinden yararlanılabilir. Model üst düzey düşünme becerilerini ve sınıf tartışmalarını kolaylaştırırken, öğrencilerin kendi aralarında ve öğretmenle problemleri çözmesine fırsat vermiş ve derse katılımı artırmıştır.

Karagöz (2019) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tezi kapsamında, 10. sınıflarda deprem ve yangın konularının TYS Modeli ile öğretimi ve akademik başarı değişkeni arasındaki ilişki ölçülmüştür. Öğrencilerin derse katılımına yönelik herhangi bir bulguya yer verilmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

Görece yeni bir öğretim modeli olan TYS'nin öğrencilerin derse aktif katılımını artırdığı görülmektedir. Hodgson vd. (2017:257) TYS Modeli ile yüz yüze öğretim ortamlarında öğrencilerin derse katılım davranışlarını karşılaştırmak amacıyla lise düzeyindeki üç okulda gözlem araçları kullanmışlardır. Araştırmacılara göre sınıf bağlamında yapılan analizler derse katılımın yalnızca öğretim metodundan kaynaklanmadığını bunun yanı sıra öğrencilerin özellikleri ile öğretmenin beceri ve beklentilerinin de derse katılımı belirleyici olduğunu göstermiştir. Clark'a (2015:112) göre TYS Modeli öğrencilerin derse katılımını artırması yönüyle büyük bir potansiyele sahiptir. Model, araştırmaya ve sorgulamaya dayalı aktif öğrenmeyi destekleyerek öğrencilerin derse katılımını artırmaktadır (Mazur vd., 2015: 3).

TYS Modelinde dersin anlatımı sınıf dışında ders videoları ile sağlandığından sınıf içerisinde etkinlik yapmak için daha fazla zaman oluşmaktadır (Clark, 2015; Foldnes, 2016; Kostaris vd., 2017; Schultz vd., 2014). Bu da öğrencilerin derslere daha aktif bir şekilde katılmalarına fırsat vermektedir (Rudow & Sounny-Slitine, 2015: 2). Öğrencilerin çoğunluğu dersin videolarda anlatılmasını yüz yüze anlatıma tercih etse de (Gilboy vd.,

2015) bazı araştırmalara göre videoların öğrenciler tarafından yeterince izlenmediği (Beatty, Merchant, & Albert, 2019; Burgoyne & Eaton, 2018; Sammel vd., 2018) ve bu durumun sınıf içerisinde etkinliklerin yapılmasını güçleştirdiği anlaşılmaktadır (Aydemir, 2019; Blignaut & Moser, 2019; L.-L. Chen, 2016). Sammel vd. (2018: 55-56) ders videolarını izlemeyen öğrencilerin bu videolarla bağlantılı ders etkinliklerine katılamadıklarını ve sınıf içi etkileşimin azaldığını aktarmışlardır.

TYS Modelinde sınıf içi etkinliklere öğrencilerin aktif katılım sağlaması öğrencilerin videoları aktif bir şekilde izlemesine (not alma, tekrar izleme, özet çıkarma vb.) bağlıdır. Etkinliklere başlamadan önce öğrencilere videoların içeriğine ilişkin sorular sorularak öğrencilerin videoları izleyip izlemediğinden emin olunmalıdır (Alsancak Sirakaya & Ozdemir, 2017: 86). TYS Modelinde sadece ders videolarına dayanarak öğretim yapılmadığı, bununla beraber sınıf içi etkinliklerin aktif öğretimi sağlayacak şekilde tasarlanmasının gerektiği unutulmamalıdır (Abushammala, 2019; L.-L. Chen, 2016; DeLozier & Rhodes, 2017; Mazur vd., 2015).

TYS Modeli ile coğrafya eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmaların sayısı oldukça düşüktür. Bulgularda yer verilen çalışmaların her ikisi de yurt dışında lisans öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de lise öğrencileri ile gerçekleştirilen farklı branşlarda çalışmalar bulunsa da coğrafya eğitimi alanında sadece Karagöz (2019) tarafından bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak burada da TYS Modeli ile öğrencilerin derse katılımı hakkında bir bulguya yer verilmemiştir.

Coğrafya doğa ve insan ilişkisini inceleyen multidisipliner bir bilim dalı olduğundan, coğrafya dersinde öğrencilerin farklı konular arasında ilişki kurması önem taşımaktadır. Bunun için öğrencilerin sorgulama, analiz ve sentez becerilerini harekete geçirecek etkinlikler yoluyla aktif olarak öğrenme sürecine katılmaları sağlanmalıdır. Geleneksel öğretimde dersin büyük bir bölümü konu anlatımına ayrıldığından sınıf içerisinde etkinlikler için süre, çoğunlukla yetersiz kalmaktadır. Bunun yanı sıra öğrenciler bu süreçte genelde pasif kalmaktadır. TYS Modeli öğretim sürecinin bir bölümünü sınıf dışına taşıyarak, sınıf içerisinde etkinlik yapmak için fazladan süre oluşturmakta, böylece öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılmasına olanak vermektedir. Bu yönüyle model, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan Coğrafya Dersi Öğretim Programının (CDÖP) benimsediği Yapılandırmacı öğretim yaklaşımının gereği olan sorgulama, araştırma, keşfetme, problem çözme, tartışma, arkadaşlarıyla işbirliği yapma

gibi niteliklerin yanı sıra öğrenim sürecine etkin katılımı da desteklemektedir (MEB, 2018: 13).

TYS Modeli öğrencilerin teknolojiyi daha etkin kullanmasına imkân vermektedir. Eğitimde teknoloji kullanımının çeşitli yararları vardır. Bunlar; verimi artırma ve daha etkin bir öğrenme sağlama, yeni öğretim metotları kullanma, eğitim sürecini zevkli hale getirme, daha fazla materyal kullanma, verilerin depolanması ve gerektiğinde tekrar kullanılması, öğretmene daha fazla zaman kazandırma, işleri kolaylaştırma ve çağın gerektirdiği teknolojiyi öğrencilere kazandırma vb. olarak ifade edilebilir (Doğanay, 2002: 212-213).

Türkiye eğitim sisteminde öğrencilerin kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceriler, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) sekiz anahtar yetkinlik ile belirlenmiştir. TYÇ’de yer alan dijital yetkinlik öğrencilerin günlük hayatta bilgiye erişim, bilgiyi üretme, kullanma, depolama ve paylaşmada BİT’leri etkin bir şekilde kullanımını kapsamaktadır (MEB, 2018: 6-7). CDÖP BİT’lerin coğrafya konularının öğretiminde kullanılmasını desteklemektedir (MEB, 2018 :14).

MEB tarafından Ortaöğretim projesi kapsamında ortaöğretim öğretmenlerine yönelik Özel Alan Yeterlikleri ve bu yeterliklere dayalı Performans Yönetim Sürecine yönelik bir çalışma yapılmıştır. Coğrafya öğretmeni özel alan yeterliklerinde öğretmenlerden dersin içeriğine, fiziksel ve teknolojik koşullara uygun materyal, ortam hazırlama ve etkinlikler hazırlanması beklenmektedir (URL 2). Coğrafya, doğası gereği görsel bir bilim olduğundan bu bilimin lise düzeyindeki öğretiminde de teknolojiyi destekleyen öğretim metotlarının kullanımı önem taşımaktadır. Bu nedenle coğrafya konularının eğitim ve öğretiminde öğrencilerin ufuklarını açan ve hayal güçlerini artıran araç-gereç ve görsel unsurların sıklıkla kullanılması önerilmektedir (H. Doğanay & S. Doğanay, 2014: 3).

Bu çalışmada yer verilen tüm araştırmalarda TYS Modelinin öğrencilerin derse katılımını artırdığına yönelik bulgulara yer verilmiştir. Derslerin videolarla anlatılması sınıf içi etkinlikler için fazladan süre oluşturmaktadır. Ders süresi içerisinde gerçekleştirilen etkinlikler sırasında öğrenciler derslerde daha aktif hale gelebilmektedir. Videoların sınıf içi etkinliklerle uyumlu olması ve öğrenciler tarafından aktif bir şekilde izlenmesi, sınıf içi etkinliklerinin öğrenci seviyelerine uygun olması öğrencilerin derslere aktif katılımını sağlayan etkenlerdir. Bunun yanı sıra öğrencilerle materyal paylaşımı ve iletişimi etkin bir şekilde sağlayacak dijital bir platformun kullanılması da derse aktif katılımı artıran unsurlar arasında yer almaktadır.

Öğrenciler arasında iş birliği ve etkileşimi destekleyen grup etkinlikleri, probleme dayalı tartışmalar, soru-cevap vb. yöntemler elverişli bir öğrenme ortamı oluşturabilir. Bu bakımdan coğrafya dersinde aktif öğretime dayalı etkinlikleri gerçekleştirmede TYS Modelinin kullanılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. TYS Modeli ile coğrafya dersi öğretimini konu alan çalışmaların alan yazında sınırlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle, TYS Modeli ile coğrafya dersinin öğretimini konu alan farklı çalışmalar yapılmasının ilgili literatüre ve coğrafya öğretimine katkı sağlayacağını ifade etmek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abushammala, M. F. M. (2019). The effect of using flipped teaching in project management class for undergraduate students. *Journal of Technology and Science Education*, 9(1), 41–50. <https://doi.org/10.3926/jotse.539>
- Al-Zahrani, A. M. (2015). From passive to active: The impact of the flipped classroom through social learning platforms on higher education students' creative thinking. *British Journal of Educational Technology*, 46(6), 1133–1148. <https://doi.org/10.1111/bjet.12353>
- Albalawi, A. S. (2018). The effect of using flipped classroom in teaching calculus on students' achievements at University of Tabuk. *International Journal of Research in Education and Science*, 198–207. <https://doi.org/10.21890/ijres.383137>
- Alsancak Sirakaya, D., & Ozdemir, S. (2017). The effect of a flipped classroom model on academic achievement, self-directed learning readiness, motivation and retention. *Malaysia Online Journal of Educational Technology*, 6(1), 76–91.
- Ayçiçek, B. (2018). Teknoloji destekli ters yüz sınıf modeli uygulamalarının İngilizce öğretiminde lise öğrencilerinin derse katılımları, akademik başarıları ve sınıf yaşamı algıları üzerindeki etkisinin incelenmesi (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 542040)
- Aydemir, E. (2019). The impact of flipped classroom approach on the reading and writing achievement self-regulated learning, and classroom interaction of pre-service English teachers (Unpublished doctoral dissertation) Bahçeşehir University, İstanbul, Turkey.
- Beatty, B. J., Merchant, Z., & Albert, M. (2019). Analysis of student use of video in a flipped classroom. *Tech Trends*, 63(4), 376–385. <https://doi.org/10.1007/s11528-017-0169-1>
- Bergman, J. & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. Alexandria, VA: International Society for Technology in Education.

- Blair, E., Maharaj, C., & Primus, S. (2016). Performance and perception in the flipped classroom. *Education and Information Technologies*, 21(6), 1465–1482. <https://doi.org/10.1007/s10639-015-9393-5>
- Blignaut, N. S. G. N., & Moser, V. W. C. (2019). The flipped classroom: supporting a diverse group of students in their learning. *Learning Environments Research*, 22(2), 297–310. <https://doi.org/10.1007/s10984-019-09281-2>
- Bøe, T. (2018). E-learning technology and higher education: the impact of organizational trust. *Tertiary Education and Management*, 24(4), 362–376. <https://doi.org/10.1080/13583883.2018.1465991>
- Burgoyne, S., & Eaton, J. (2018). The partially flipped classroom: The effects of flipping a module on “junk science” in a large methods course. *Teaching of Psychology*, 45(2), 154–157. <https://doi.org/10.1177/0098628318762894>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chen, D., & Faichney, J. (2019). Flipping a programming class to improve student performance and student satisfaction. *International Journal of Adult Vocational Education and Technology*, 10(1), 27–39. <https://doi.org/10.4018/ijavet.2019010103>
- Chen, L.-L. (2016). Impacts of flipped classroom in high school health education. *Journal of Educational Technology Systems*, 44(4), 411–420. <https://doi.org/10.1177/0047239515626371>
- Cheng, L., Ritzhaupt, A. D., & Antonenko, P. (2019). Effects of the flipped classroom instructional strategy on students’ learning outcomes: a meta-analysis. *Educational Technology Research and Development* (Vol. 67). Springer US. <https://doi.org/10.1007/s11423-018-9633-7>
- Clark, K. (2015). The Effects of the flipped model of instruction on student engagement and performance in the secondary mathematics classroom. *The Journal of Educators Online*, 12(1), 91–115. <https://doi.org/10.9743/jeo.2015.1.5>
- Crouch, C. H., & Mazur, E. (2001). Peer Instruction: Ten years of experience and results. *American Journal of Physics*, 69(9), 970–977. <https://doi.org/10.1119/1.1374249>
- Cuban, L., Kirkpatrick, H., & Peck, C. (2001). High access and low use of technologies in high school classrooms: Explaining an apparent paradox. *American Educational Research Journal*, 38(4), 813–834. <https://doi.org/10.3102/00028312038004813>
- Çevikbaş, M. (2018). Ters-yüz sınıf modeli uygulamalarına dayalı bir matematik sınıfındaki öğrenci katılım sürecinin incelenmesi (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 524468)
- Çukurbaşı, B. (2016). Ters yüz edilmiş sınıf modeli ve lego-logo uygulamaları ile desteklenmiş probleme dayalı öğretim uygulamalarının lise

- öğrencilerinin başarı ve motivasyonlarına etkisi (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 448207)
- Davies, R. S., Dean, D. L., & Ball, N. (2013). Flipping the classroom and instructional technology integration in a college-level information systems spreadsheet course. *Educational Technology Research and Development*, 61(4), 563–580. <https://doi.org/10.1007/s11423-013-9305-6>
- Debbağ, M. (2018). Öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretim programı için hazırlanan ters-yüz edilmiş sınıf modelinin etkililiği (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 514604)
- DeLozier, S. J., & Rhodes, M. G. (2017). Flipped classrooms: a review of key ideas and recommendations for practice. *Educational Psychology Review*, 29(1), 141–151. <https://doi.org/10.1007/s10648-015-9356-9>
- Dinc, E. (2019). Prospective teachers' perceptions of barriers to technology integration in education. *Contemporary Educational Technology*, 10(4), 381–398. <https://doi.org/10.30935/cet.634187>
- Doğanay, H. (2002). Coğrafya öğretim yöntemleri. Erzurum: Aktif yayınevi.
- Doğanay, H. & Doğanay, S. (2014). Coğrafya'ya Giriş. Ankara. Pegem Akademi
- Foldnes, N. (2016). The flipped classroom and cooperative learning: Evidence from a randomized experiment. *Active Learning in Higher Education*, 17(1), 39–49. <https://doi.org/10.1177/1469787415616726>
- Freeman, D. (1997). Teaching and learning geography. D. Tilbury & M. Williams (Eds.), *Using information technology and new technologies in geography* (1nd ed., pp.202-217). London and New York: Routledge
- Garner, B., & Chan, M. (2019). Student perceptions of learning and engagement in a flipped versus lecture course. *Business and Professional Communication Quarterly*, 82(3), 357–369. <https://doi.org/10.1177/2329490619833173>
- Gilboy, M. B., Heinerichs, S., & Pazzaglia, G. (2015). Enhancing student engagement using the flipped classroom. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 47(1), 109–114. <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2014.08.008>
- Goodchild, T., & Speed, E. (2019). Technology enhanced learning as transformative innovation: a note on the enduring myth of TEL. *Teaching in Higher Education*, 24(8), 948–963. <https://doi.org/10.1080/13562517.2018.1518900>
- Gökdemir, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmeni yetiştirmede ters yüz öğrenme: Bir karma yöntem çalışması (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 526835)

- Graham, M., McLean, J., Read, A., Suchet-Pearson, S., & Viner, V. (2017). Flipping and still learning: experiences of a flipped classroom approach for a third-year undergraduate human geography course. *Journal of Geography in Higher Education*, 41(3), 403–417. <https://doi.org/10.1080/03098265.2017.1331423>
- Güven Demir, E. (2018). Ters yüz sınıf modeline dayalı uygulamaların ilkököl 4. sınıf öğrencilerinin akademik başarı ve planlama becerilerine etkisi (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 519317)
- Hodgson, T. R., Cunningham, A., McGee, D., Kinne, L., & Murphy, T. J. (2017). Assessing Behavioral Engagement in Flipped and Non-Flipped Mathematics Classrooms: Teacher Abilities and Other Potential Factors. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 248–248. <https://doi.org/10.18404/ijemst.296538>
- Hung, H. T. (2018). Gamifying the flipped classroom using game-based learning materials. *ELT Journal*, 72(3), 296–308. <https://doi.org/10.1093/elt/ccx055>
- İyitoğlu, O. (2018). The impact of flipped classroom model on EFL learners' academic achievement, attitudes and self- efficacy beliefs: A mixed method study (Unpublished doctoral dissertation). Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey.
- Jdaitawi, M. (2019). The effect of flipped classroom strategy on students learning outcomes. *International Journal of Instruction*, 12(3), 665–680.
- Karagöz, M. (2019). Coğrafya dersi deprem ve yangın afeti konularının öğretiminde ters yüz edilmiş sınıf modelinin akademik başarıya etkisi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 571728)
- Katsa, M., Sergis, S., & Sampson, D. G. (2016). Investigating the potential of the flipped classroom model in K-12 mathematics teaching and learning. 13th International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age, 210–218.
- Kazanidis, I., Pellas, N., Fotaris, P., & Tsinakos, A. (2018). Can the flipped classroom model improve students' academic performance and training satisfaction in Higher Education instructional media design courses? *British Journal of Educational Technology*, 50(4), 2014–2027. <https://doi.org/10.1111/bjet.12694>
- Kostaris, C., Sergis, S., Sampson, D. G., Giannakos, M. N., & Pelliccione, L. (2017). Investigating the potential of the flipped classroom model in K-12 ICT teaching and learning: An action research study. *Educational Technology and Society*, 20(1), 261–273.
- Kumar, K., Chang, C., & Chang, C. (2017). International forum of educational technology & society the impact of the flipped classroom on

- mathematics concept learning in high school. *International Forum of Educational Technology & Society* Linked references are available on JSTOR for, 19(3), 134–142.
- Lage, M. J., Platt, G. J., & Treglia, M. (2000). Inverting the classroom: A gateway to creating an inclusive learning environment. *Journal of Economic Education*, 31(1), 30–43. <https://doi.org/10.1080/00220480009596759>
- Latchem, C. (2014). BJET Editorial: Opening up the educational technology research agenda. *British Journal of Educational Technology*, 45(1), 3–11. <https://doi.org/10.1111/bjet.12122>
- Lo, C. K., & Hew, K. F. (2017). A critical review of flipped classroom challenges in K-12 education: possible solutions and recommendations for future research. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(1). <https://doi.org/10.1186/s41039-016-0044-2>
- Mazur, A. D., Brown, B., & Jacobsen, M. (2015). Learning designs using flipped classroom instruction | Conception d'apprentissage à l'aide de l'instruction en classe inversée. *Canadian Journal of Learning and Technology / La Revue Canadienne de l'apprentissage et de La Technologie*, 41(2). <https://doi.org/10.21432/t2pg7p>
- Meabon Bartow, S. (2014). Teaching with social media: Disrupting present day public education. *Educational Studies*, 50(1), 36–64. <https://doi.org/10.1080/00131946.2013.866954>
- MEB, (2018). Coğrafya Dersi Öğretim Programı. Ankara.
- Monmonier, M. (1991). Ethics and map design. Six strategies for confronting the traditional one-map solution. *Cartographic Perspectives*, 10, 3–8. <https://doi.org/10.14714/CP10.1052>
- Mubarok, A. F. (2019). Effect of flipped classroom model on Indonesian EFL students' writing achievement across cognitive styles, *DINAMIKA ILMU* 19(1), 115–131. doi: <http://doi.org/10.21093/di.v19i1.1479>
- Natow, R. S., Barnett, E., Boatman, A., Cormier, M., Mayer, A., & Smith, S. (2017). How and why higher education institutions use technology in developmental education programming. *Center for the Analysis of Postsecondary Readiness*, (September).
- O'Flaherty, J., & Phillips, C. (2015). The use of flipped classrooms in higher education: A scoping review. *Internet and Higher Education*, 25, 85–95. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2015.02.002>
- Özüdoğru, M. (2018). The effect of flipped learning on pre-service teachers' achievement and perceptions related to classroom environment (Doctoral dissertation). Retrieved from Higher Education Council National Thesis Center (Thesis Nu: 520476)
- Ritzhaupt, A. D., Dawson, K., & Cavanaugh, C. (2012). An investigation of factors influencing student use of technology in K-12 classrooms

- using path analysis. *Journal of Educational Computing Research*, 46(3), 229–254. <https://doi.org/10.2190/EC.46.3.b>
- Rudow, J., & Sounny-Slitine, M. A. (2015). The use of web-based video for instruction of GIS and other digital geographic methods. *Journal of Geography*, 114(4), 168–175. <https://doi.org/10.1080/00221341.2014.977932>
- Sammel, A., Townend, G., & Kanasa, H. (2018). Hidden expectations behind the promise of the flipped classroom. *College Teaching*, 66(2), 49–59. <https://doi.org/10.1080/87567555.2016.1189392>
- Schultz, D., Duffield, S., Rasmussen, S. C., & Wageman, J. (2014). Effects of the flipped classroom model on student performance for advanced placement high school chemistry students. *Journal of Chemical Education*, 91(9), 1334–1339. <https://doi.org/10.1021/ed400868x>
- Shaffer, S. (2016). One high school English teacher: on his way to a flipped classroom. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 59(5), 563–573. <https://doi.org/10.1002/jaal.473>
- Şahin, S. & Gençtürk, E. (2007). Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi S. Karabağ & S. Şahin (Ed.), Coğrafya eğitimi bilgi ve iletişim teknolojileri (1. baskı, ss. 175-221). Ankara: Gazi Kitabevi
- Tsai, C. W., Shen, P. Di, & Lu, Y. J. (2015). The effects of problem-based learning with flipped classroom on elementary students' computing skills: A case study of the production of eBooks. *International Journal of Information and Communication Technology Education*, 11(2), 32–40. <https://doi.org/10.4018/ijicte.2015040103>
- Turan, Z. (2015). Ters yüz sınıf yönteminin değerlendirilmesi ve akademik başarı, bilişsek yük ve motivasyona etkisinin incelenmesi (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 394794)
- Turan, Z., & Goktas, Y. (2016). The flipped classroom: Instructional efficiency and impact on achievement and cognitive load levels. *Journal of E-Learning and Knowledge Society*, 12(4), 51–62. <https://doi.org/10.20368/1971-8829/1122>
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2012). Beşerî Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan. İstanbul. Çantay Kitabevi
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2011). Transforming education: The power of ICT policies. Paris: UNESCO.
- Watty, K., McKay, J., & Ngo, L. (2016). Innovators or inhibitors? Accounting faculty resistance to new educational technologies in higher education. *Journal of Accounting Education*, 36, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2016.03.003>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Zainuddin, Z., & Perera, C. J. (2019). Exploring students' competence, autonomy and relatedness in the flipped classroom pedagogical model. *Journal of Further and Higher Education*, 43(1), 115–126. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2017.1356916>

İnternet başlıkları

URL 1.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30574> (Erişim Tarihi: 04.07.2020)

URL 2.

https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13160431_COYRAFYA.pdf (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

VAROLUŞ KAYGISI VE ÇALIŞMA: SARTRE'İN VAROLUŞÇULUK ANLAYIŞI ÜZERİNDEN BİR GÖZDEN GEÇİRME

Existential Angst And Work: A Review Based on Sartre's Understanding of Existentialism

Damla AYHAN

Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi

damla.ayhan92@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4518-8524>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	01.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	17.06.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 71-77	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.668880

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

VAROLUŞ KAYGISI VE ÇALIŞMA: SARTRE'İN VAROLUŞÇULUK ANLAYIŞI ÜZERİNDEN BİR GÖZDEN GEÇİRME

Existential Angst And Work: A Review Based on Sartre's Understanding of Existentialism

Damla AYHAN

Öz

Araştırma da varoluş kaygısı ve çalışmanın varoluş kaygısına sunmuş olduğu katkılar incelenmektedir. İnsandaki varoluş kaygısı, yalnızlık, anlamsızlık ve özgürlüğün yarattığı gerilimler üzerinden aktarılmaktadır. Kaygıların temelinde insanın kendini anlamlandırma arayışı yattığı ve bunun kolay bir iş olmamasından dolayı da yaşamını sağlıklı devam ettirme konusunda zorlandığı vurgulanmaktadır. Bu çalışma, insanın kendine bir amaç belirleyip bu doğrultuda hareket etmesinin, kendisine, çevresine ve geleceğe faydalı olabilmesinin yöntemlerinden biri olan çalışmanın, insanların ve çalışanların varoluş kaygılarının giderilmesi yönünden varoluşçu felsefe ile incelenmesinin gerekliliğine dayanarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada varoluşçu filozoflar içinde özellikle Jean-Paul Sartre'in ele alınmış olmasının nedeni ise Sartre'in bu felsefe dalını açıklamak için çaba sarf eden önemli bir düşünür olmasıdır. Giriş kısmında, varoluşçuluk felsefesi, varoluş kaygısı ve çalışanların varoluş kaygısı ile çalışmayı ilişkilendirmenin gerekliliği aktarılmaya çalışılmaktadır. Sonuç kısmında, çalışanların varoluş kaygısına çözüm önerileri sunulmaktadır ve bu çalışmanın varoluş kaygısına faydaları aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Varoluşsal kaygı, Çalışma, Anlam Arayışı, Varoluşçuluk, Amaç Belirleme.

Abstract

In this research, existential angst and the contribution offered by work to this concept have been examined. The existential angst suffered by humankind has been conveyed though loneliness, meaninglessness and stress created by freedom. It has been emphasized that humankind's quest for a meaning regarding its own self is the foundation of these anxieties, since this is easier said than done, humankind suffers from difficulties when it comes to maintain their lives in a healthy manner. This research is made out of the necessity that work, as a determination of a purpose by humankind and their gravitation towards that purpose in question, is beneficial towards their own self, their environment and future had to be analyzed via the lens of existential philosophy from the point of work itself utilized as a compensator for humankind's and employees' existential angst. The reason why this research especially focuses on Jean-Paul Sartre among existentialist philosopher is Sartre is an important thinker who put serious effort in order to explain this branch of philosophy. In the introduction, we have tried to narrate the necessity of relating existentialism, existential angst and employees' existential angst with work. In the conclusion we have provided suggestive solutions about the existential angst of employees and benefits of this research regarding existential angst.

Keywords: Existential Angst, Working, Search for Meaning, Existentialism, Purpose Determination.

GİRİŞ

Bu makalede çalışan olmak varoluşçuluk bakış açısıyla ele alınarak yazılı doküman ve belgelerin analizi yöntemiyle incelenmiştir. Varoluş kaygısını gidermek için çalışmanın ne şekilde çözüm olabileceğinin açıklanabilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmaya başladığımız andan itibaren bu eylem, hayatımızın büyük bir kısmını içine almaktadır, hayatı şekillendirmekte, kimi zaman hayatın kendisi haline gelmektedir. İnsan tüm varlığını yatırdığı bu eylemin üzerine düşünmemek gibi bir yanılgıya girdiğinde kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Kendi üzerine düşünme yetisine sahip olan insanın, hayatını ellerinin arasına alması gereken en önemli noktalardan biri de kendi çalışma yaşamı üzerinde ne derece etki edebildiği konusunda olması gerekmektedir. Bu da en temelde her şeyde olduğu gibi çalışmanın da bir felsefesi olduğunu fark etmekten geçmektedir.

Varoluşçuluk

Varoluş (existence) terimi Latince “exsistere” kökünden gelmekte ve var olmak, ortaya çıkmak anlamında kullanılmaktadır (Geçtan, 2013: 30; Mendelowitz ve ark, 2012: 482). Varoluşçuluk insanın anlam arayışından yola çıkmaktadır. İnsanın kendini ve maddeyi sorgulaması sonucu yanıtlayamadığı sorulara cevap arayan varlık felsefesi olarak tanımlanmaktadır. Kierkegaard, Heidegger, Sartre, Nietzsche gibi filozoflar bu felsefenin öncülerindedir (Özakkaş, 2011: 247). Varoluşçu yaklaşım, insanı bir birim olarak ele almak yerine, ortaya çıkan, olmakta olan yani bir varlık olarak anlamaya çalışmaktadır. İnsanın yalnızca yaşadıklarını değil, yaşayan insanı da incelemektedir (May, 2012:62,117; Geçtan, 2013:30). Varoluşçu felsefenin temeli insanın varoluşunu, insanı ve insanın dünyayı algılama şeklini, anlama gayreti olarak aktarılmaktadır. Varlığını fark eden tek yaratığın insan olduğunu ve bunu fark ettiğinde nedenleri sorguladığını, varlığına anlam aradığı dile getirilmektedir (Özakkaş, 2011: 263; Çelebi, 2008: 56).

Varoluşçuluğa göre insan daha önce tanımlanamamaktadır, belirlenmemektedir. Ancak sonradan bir şey olmaktadır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. İnsan önce var olur. Kavrayacak, tasarlayacak bir başka bir şey olmadığı için insan doğası diye bir şeyden söz edilememektedir. İnsan, kendini anladığı gibi ve aynı zamanda olmak istediği olmaktadır (Sartre, 1945: 61). Bir geleceğe doğru atılan ve bu atılışın bilincine varan bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır, öznel olarak kendini yaşayan bir tasarı olmaktadır. Bu tasarıdan önce anılacak kayda değer hiçbir şey bulunmamaktadır. İnsan, nasıl olmayı tasarladıysa öyle olmaya doğru yol

almaktadır. İnsan, olmak isteyeceği şey değil, tasarlayacağı şey haline gelmektedir.

Varoluşçuluk ve Çalışma

Çalışma, insan olmanın varlık temeli ile ilgili bir olgudur ve insanın özel bir eylemi olarak tanımlanmaktadır. İnsanın, hayatın bütün alanlarında meydana getirdiği veya getirmiş olduğu başarılar, her alanda uğraştığı veya uğraşmış olduğu her şey, onun çalışan bir varlık olmasına dayanmaktadır. İnsanın hayatta kalmasını doğa üstlenmemektedir. İnsanın doğada hayatta kalmak için özel çaba sarf etmesi gerekmektedir, yaşamak için her şeyi kendisi düşünmek, kendisi meydana getirmek zorunda kalmaktadır. İnsanın yaşaması, hayatta kalması için; teknik ve sanattan, beslenme, giyinme, barınma ve korunmaya kadar birçok şeye gereksinim bulunmaktadır (Maslow, 1943: 15). Bütün bunların, insanın kendisi tarafından yaratılması, öğrenilmesi, hazırlanıp işlenmesi gerekmektedir. Fakat insanın tek başına bunun altından kalkması zor olmaktadır. İnsanın, varlığını korumak için başka insanların yardımına gereksinimi olmaktadır. Burada başka insanlar deyimi ile insanın yalnız kendi kuşağı, kendi kuşağının başarıları, deneyimleri değil, uzak veya yakın bir geçmişte yaşayan insanların, ulusların başarıları da düşünülmektedir. İnsan daha önce başka kuşaklar tarafından gerçekleştirilen başarıları, başka kuşakların deneyimlerini devralmaktadır ve kendisi de bunları gelecek kuşaklara devretmektedir (Örnek, 1997:69)

İnsan, ne hayvan gibi günü gününe yaşar, ne de yaşayabilir, bundan dolayı insanın tek olarak yalnız kendisi için değil, başka insanlar için, hatta yakın veya uzak bir geleceğin insanları için kaygılanması, çalışması gerekir (Mengüşoğlu, 1988:167; Kuçuradi, 1980:79). İnsan, yarını, öbür günü, uzak zamanları düşünmek; gelecek zamanlar için önceden önlem almak, kendisinin hayatta kalmasını sağlayan, devraldığı başarıları sürdürmek zorundadır. Bu, insana ödevler, sorumluluklar yükler. İnsanın bugünkü başarılarının sürekli bir çalışma ile oluştuğu düşünülürse, çalışmanın önemi daha iyi anlaşılabilir. Çalışma, yalın bir olay olarak ele alınmamaktadır; karmaşık, çok ögeli bir örgü olarak açıklanmaktadır. İnsanın, çalışabilmek için, çeşitli teknikleri öğrenmesi, araçlar arayıp bulması gerekmektedir (Navaro, 2014:26).

Sartre'a göre, varoluşun özden önceliği anlayışı, insanın bir öz ve doğa üzere dünyaya geldiği görüşünü tümüyle yadsır. Özsüz, doğasız ve yazgısız kalan kişi ne olduğuna, kim olduğuna, nereye gideceğine, kim olacağına kendisi karar vermek, böylece kendi varoluş değerini yaratmak zorundadır (Erhat, 1964:35; Sartre, 1945:54). Varoluşçuluğun temelinde

insanın kendini anlamlandırma çabası ve anlamlandırabildiği ölçüde insanlaşabildiği düşüncesi yatmaktadır. Kendini inşa etme durumunda olan insan, bunu yaşamında sürekli eylemde bulunarak yapacaktır (Sartre, 1946:71). İnsanın kendini anlamlandırma çabasını gerçekleştirebilmek için, aktif bir şekilde ürün ortaya çıkarabildiği bir alan bularak meslek sahibi olması gerekmektedir (Navaro, 2014:52).

Çalışanların Varoluş Kaygısı

Varoluşçulukta, insan her şeyden önce, kendisini manasız bir varlık ve beyhude bir hayat karşısında bulmaktadır. Bu durum ile karşı karşıya gelme, insanda bir irkilme ve tikslenme hali vücuda getirmektedir, Sartre, buna “bulantı” adı vermektedir. İnsan, bir yandan varlığın bütün ağırlığını kendi omuzlarında hissetmektedir diğer yandan da onun bir saçmalaktan ibaret olduğunu kavramaktadır. Bu, insan için bir varoluşsal sıkıntı halini almaktadır. Anlamsız ve yetersiz hisseden kendisini temellendiremeyen insan, kendisini tedirginlik içinde bulmaktadır (Ritter, 1954:13).

İnsanda varoluşsal gerilime sebep olan kavramlardan biri özgürlük olarak tanımlanmaktadır (Yalom, 2014:337; Mendelowitz, 2012:475; Tokat, 2013:96). Özgürlük, olumlu bir kavram olarak düşünülmesinin yanı sıra insanın kendi seçimlerinden sorumlu olması anlamına gelmektedir ve bu anlamda özgürlüğün korkutucu olduğu düşünülmektedir. Sorumluluk, varoluşçulukta özgürlükle yakından ilişkili bir kavram olarak yer almaktadır (Yalom, 2014:345; Mendelowitz 2012:475). Varoluşsal anlamda sorumluluk, insanın kendi hayatının, duygularının farkında olması olarak tanımlanmaktadır. Birey kendi dünyasını oluşturacak kadar sorumluluğu almadığı sürece dünyanın bir anlamı olmadığı belirtilmektedir (Yalom, 2014: 345). İnsan sorumludur denildiği zaman, yalnızca kendinden sorumlu olduğu anlamına gelmemektir, bütün insanlardan sorumlu olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Öznelcilik sözcüğünün çifte anlamlılık üzerinde bakıldığında, öznelcilik, bir yandan bireysel öznenin kendi kendini seçmesi, öbür yandan da insancıl öznelliği aşmanın kişinin elinde olmaması anlamına gelmektedir. Varoluşçuluğun derin anlamı bunlardan ikincisinde gizlenmektedir. İnsan kendi kendini seçer, bu her birimizin kendi kendini seçmesi demektir. Ama insan kendini seçerken bütün insanları da seçmiş olmaktadır. İnsanın, kendini seçmesi aynı zamanda bütün öbür insanları da seçmesi anlamına gelmektedir. İnsan, olmak istediği kimseyi yaratırken, herkesin nasıl olması gerektiği de tasarlamaktadır. Her bir edim, olmasını zorunlu saydığımız bir insan tasarımı doğurmaktadır. Şöyle ya da böyle olmayı seçmek, bir bakıma, seçtiğimiz şeyin değerli olduğunu belirtmek demektir. Bireysel edimler bütün insanlığı

bağlamaktadır. Kişi kendine karşı sorumlu olunca, herkese karşı da sorumlu olmuş olmaktadır. Seçilen belirli bir insan tasarısı kurulmaktadır, yani insan kendini seçerken gerçekte insanı seçmiş olduğu anlamına gelmektedir (Sartre, 1943:35). Çalışanlar kendi sorumluluklarını almanın yanı sıra hizmet verdikleri bireylerin sorumluluklarını da üstlenmektedirler (Engin, 2016:43). Bu sorumluluğu alırken iyi bir hizmet verebilmek için, çalışan kişi öncelikle kendini tanımalı, duygularının ve seçimlerinin farkında olmalıdır. Aynı zamanda hizmet verdikleri ve birlikte çalıştıkları bireylerin kendi sorumluluklarını almaları konusunda onları desteklemeleri gerekmektedir.

İnsanlarda varoluşsal gerilime sebep olan bir diğer kavram soyutlanma olarak tanımlanmaktadır. Varoluşsal soyutlanma insanın kendisi ile diğer kişiler arasındaki kapanmayan boşluğu ifade etmektedir. İnsan hem diğerinin parçası olmak hem de ayrılmak isteyerek bu varoluşsal çatışmayı yaşar. (Yalom 2014:553,554,556,563; Geçtan, 2013:43; Mendelowitz 2012:476). İnsanın derin ve anlamlı bir şekilde bağlanabilmesi için, kalabalığa girip kendine yabancılaşmak yerine, yalnızlıkla yüzleşmesi gerekmektedir. İnsan bunu kabul ettiği zaman sevgiye yönelmektedir (Yalom, 2014:565; Geçtan 2013:141). Etkileşim, gerçekçilik, duygudaşlık ve olumlu koşulsuz kabullenme üzerine kurulu ilişkilerde varoluşsal soyutlanma daha az hissedilmektedir. Çalışanların kendi varoluşsal yalnızlıklarının farkında olmaları, hizmet ettikleri ve birlikte çalıştıkları bireylerin yalnızlığını göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Çalışma ortamında, cinsiyeti, memleketi, dili, dini, görünüşleri ve görüşleri birbirinden farklı birçok insan ile etkileşime girerek ve sağlıklı ilişkiler kurarak varoluşun yalnızlık veya soyutlanma kaygısını çözüme kavuşturması gerekmektedir.

İnsanlarda varoluşsal gerilime sebep olan bir diğer kavram anlamsızlık olarak tanımlanmaktadır. Bilinçli olduğu kadar duygulu da bir varlık olan insanın, hayatına bir anlam bulmaya ihtiyacı bulunmaktadır. İnsanın, kendi özünü kendi özelliklerine uygun bir biçimde gerçekleştirmiş bir birey olabilmesi için, anlam sorununun doğurduğu ihtiyacı da tatmin edici bulduğu cevaplarla karşılamış olması gerekmektedir (Yaran, 2001:79). İnsanlar kendi dünyalarını yaratırken neden ve nasıl yaşadıklarını, nasıl yaşamak istediklerinin cevaplarını bilmek istemektedir (Yalom, 2014:649; Mendelowitz, 2012:478). İnsanın ne istediğini algılayamadığında, yaşadığı boşluk, kendisini güçsüz hissetmesine ve kendi yaşamının kontrolünün kendi ellerinde olmadığı hissine sebep olmaktadır (Geçtan 2013:139). Çalışan insanlar bir amaç belirleyip bu amaç doğrultusunda hareket etmelidirler. İnsan amacını çalışma yaşamında gerçekleştirdiği zaman kendisine, çevresine ve

geleceğe faydalı olacaktır. Dahası yaşamından doğan gerilimi de çözüme kavuşturacaktır.

SONUÇ

Varoluşçuluk açısından çalışanlar da varoluşlarını sorgulamaktadır. Ancak varoluşları gereği meydana getirdiği üretim, yenilik ve daha anlamlı mesleki çalışmaları gerçekleştirebilmek için üzerlerine düşen sorumluluklarını göz ardı ettikleri düşünülmektedir. Çalışanların varoluşu için, bütün çalışanlar, iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Çalışanların var olan bilgiyi tekrarlamak yerine, kendi varoluş değerlerini üretirlerse bu durum varoluşlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışanların hizmet verdiği kişilerin sorumluluğunu alabilmesi için öncelikle kendi sorumluluklarını alabilecek bireyler olması gerekir. Diğer yandan çalışanların, var oluşuna bir tehdit olarak ortaya çıkan, varoluş kaygılarını anlamak ve çözüme kavuşturmak önemli olmaktadır.

Hayatın bir anlam ve amacının olduğu ve insanın kendi anlam ve amacını kendisinin yaratması gerektiğini bilmesi ve varoluş kaygısının yarattığı gerilimleri en aza indirmenin mümkün olduğunu bilmesi kişiyi ruhsal ve dolayısıyla bedensel problemlere karşı korumaktadır. Karşılaşılan küçük sıkıntılardan büyük felaketlere kadar pek çok şeyin aslında kendi anlamını yaratması açısından birer kapı olduğunu bilmek kaygı azaltıcı bir unsur olabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Çelebi, V. (2008). S. Kierkegaard ve J. P. Sartre'ın Varoluşçuluk Anlayışlarının Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Engin, E. (2016). "Türkiye'de Hemşire Olma Kaygısı: Varoluşçu Felsefe Bakış Açısıyla Bir Gözden Geçirme." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9:43.
- Erhat, A. (1964). "Sartre'in Sözcükleri." Yaşamak Dergisi, Ekim sayısı.
- Geçtan, E. (2013). Varoluş ve Psikiyatri. 8. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Maslow, A. H. (1954). Personality and Motivation. Harlow, England: Longman.
- May, R. (2012). Varoluşun Keşfi. çev., Erte, Ö, İstanbul: Okuyan Us (Orijinal çalışma basım tarihi 1983).
- Mendelowitz, E, Schneider, K, Yalom, I. (2012). Varoluşçu Psikoterapi. İçinde: (Darcan S., Çeviri editörü). Modern Psikoterapiler, İstanbul: Kaknüs Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 2011).
- Mengüşoğlu, T. (2016). İnsan Felsefesi. Doğu Batı Yayınları.

- Navaro, D. (2014). Kariyer ve Varoluş: Bir Benlik Eylemi. Ankara: Elma Yayınevi.
- Örnek, Y. (1997). Felsefede Antropoloji Geleneği ve Takiyettin Mengüşoğlu, Yüzyılımızda İnsan Felsefesi-Takiyettin Mengüşoğlu Anısına. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları: 69-82.
- Özakkaş, T. (2011). Varoluşçu Psikoterapi. ed., Takçı H, Bütüncül psikoterapi. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Ritter, J. (1954). Varoluş Felsefesi Üzerine. çev., Batuhan, H, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sartre, J. P. (2017). Bulantı. çev. Hilav, S, İstanbul: Can Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1938).
- Sartre, J. P.. (2014) Varlık ve Hiçlik. çev., Ilgaz, T, Çankaya, G, İstanbul: İthaki Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1943).
- Sartre, J. P.. (2015) Varoluşçuluk. çev., Bezirci, A, İstanbul: Say Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1946).
- Yalom, I. D. (2014). Varoluşçu Psikoterapi. çev., Babayiğit, Z. İ, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1980).
- Yaran, C. (2001). "İnsanın Egzistansiyel İhtiyaçları ve Dinin Perenniyel Cevapları." Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (12-13), 79-96.

TÜRKİYE'DEKİ Z KUŞAKLARIN EĞİTİMİNDE AİLENİN ROLÜ: JEAN JACQUES ROUSSEAU'NUN "EMİLE YA DA EĞİTİM ÜZERİNE" ÖRNEĞİ

The Role of the Family in Education of The Generation Z in Turkey An Example of Jean Jacques Rousseau's "Emile or on Education"

Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimler Bölümü
sevdakc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4205-0148>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Derleme Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	04.05.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	02.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 79-100	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.731696

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TÜRKİYE’DEKİ Z KUŞAKLARIN EĞİTİMİNDE AİLENİN ROLÜ: JEAN JACQUES ROUSSEAU’NUN “EMİLE YA DA EĞİTİM ÜZERİNE” ÖRNEĞİ

The Role of the Family in Education of The Generation Z in Turkey An Example of Jean Jacques Rousseau’s “Emile or on Education”

Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Jean Jacques Rousseau’nun Emile ya da Eğitim Üzerine eserinden hareketle, Türkiye’deki Z Kuşakların Eğitiminde Ailenin Rolünü belirlemektir. Araştırmada Z kuşağı ve Jean Jacques Rousseau’nun Emile ya da Eğitim Üzerine eseriyle ilgili doküman incelemesi yoluyla veriler toplanmıştır. Elde edilen dokümanlardan Rousseau’nun eserine ulaşılabilirliği göz önüne alınarak, İsmail Yerguz (2009) ve Yaşar Avunç’un (2009) çevirisini yaptığı Emile ya da Eğitim Üzerine kitapları araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma sonucunda, Emile ya da Eğitim Üzerine eserinde Rousseau’nun, günümüz Z kuşakları ailelerinin eğitimlerine destek çıkacak ve onlara rehber olacak düşüncelerin yer aldığı görülmüştür. Bu görüşlerin Z kuşağı ailesinin çocuk eğitimine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuşak, Z kuşağı, Eğitim, Aile, Jean Jacques Rousseau.

Abstract

The main purpose of this study is to determine the role of the family in the education of Generation Z in Turkey, based on Jean Jacques Rousseau's "Emile or on Education". In the research, data were collected about generation Z and Jean Jacques Rousseau's “Emile or on education” through the document analysis. Considering the accessibility of Rousseau's book from the documents obtained, the books "Emile or on Education", translated by İsmail Yerguz (2009) and Yaşar Avunç (2009), were included in the study. As a result of the research, it was seen that Rousseau's book, Emile or on Education, contains ideas that will support and guide the education of the families of the Z generations today. These views are thought to make significant contributions to the child education of the generation Z family.

Keywords: Generation, Generation Z, Education, Family, Jean Jacques Rousseau.

Giriş

Jean Jacques Rousseau 1712-1778 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız filozofu, eğitim felsefecisi ve Türk siyasi tarihinde ismi geçen batılı düşünürdür. Türkiye tarihinde ismi Tanzimat devriyle giren, Ziya Paşa (1825-80), İbrahim Şinasi (1826-71), Namık Kemal (1840-1888), Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) ve Ebüziyya Tefvik (1849-1913) gibi yazarlar

Rousseau'nun eserlerini okumuş, bu eserleri Türkçeye çevirmiştir (Orhan, 2013: 129; Ocak, 2019). Rousseau tarihi süreç içinde sadece bu yazarları etkilememiş özellikle Türk siyasi tarihinde Atatürk'ün en çok eserlerini okuduğu, düşüncelerinden etkilendiği düşünürlerin başında gelmiştir. Okul çağından başlayarak Atatürk'ün eserlerini okuduğu Rousseau “bireysel açıdan özgürlükçü, politik açıdan da Cumhuriyetçi bir fikir önderidir. Atatürk “ Rousseau'nun tüm eserlerini incelediğini 1 Aralık 1921'de TBMM kürsüsünden aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Ada, 2014: 232):

Bu Meşrutiyet kuramlarını bulan en büyük filozofların, bu kuramları kurmak için çalıştıkları esasları inceledim, bunların içeriğini anlamaya çalıştım. Benim gördüğüm şudur: Düşünmüşler ve nasıl yapalım da bu zorba kuvvet, o toplumsal ve ulusal iradenin aşağısında kalabilsin ya da sifıra ulaşabilsin diyorlar. Bunu başaramamak yüzünden büyük ve derin bir ıstırap duyuyorlar. J.J. Rousseau'yu baştan sona kadar okuyunuz! Ben bunu okuduğum vakit, gerçek olduğuna inandığım, bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ıstırap, diğeri bir cinnettir. Merak ettim, özel durumunu inceledim. Anladım ki bu adam mecnun idi ve cinnet durumunda bu eserini yazmıştır. Dolayısıyla çok ve pek çok dayandığımız bu kuram böyle bir dimağın ürünüdür.

J.J. Rousseau eserlerine duygularını aktaran ve bu duyguları derinden yaşayarak karşısındaki kişilerle paylaşan bir yazardır. Bundan dolayı birçok insanın duygularına tercüman olmuştur. Hatta sürekli olarak kendisini geliştirerek insanlarla daha iyi bir iletişim kurmanın yollarını aramıştır (Genç, 2015:25). Yeni düşünce ve eğitim anlayışları ile yaşadığı döneme ve günümüze önemli eserler bırakmıştır. Bu eserlerden biri çocuk eğitimi konusunda kaleme aldığı “Emile ya da Eğitim Üzerine” dir. 1762 yılında yazımına başladığı, orijinal adı “Emile ou sur L'Education” olan, yazımı dört yıl sürdüğü eseri beş bölümden ve bu bölümlere ait 42 alt başlıktan oluşmaktadır (Emiroğlu, 2009:873). Eserin ilk bölümünde; çocukların doğadan, insanlardan ve nesnelere öğreneceği çok şeyin olduğu belirtilmektedir. Bu öğrenmeler, çocukların gelecekteki yaşamına yön vermekte ve onların gerçek yaşamda bir deneyim sahibi olmasına katkı sağlamaktadır. Her kazanılan deneyim çocukların hayata güvenle bakmasına, kaygı düzeylerinin düşük olmasına ve daha sağlıklı iletişim kurmasına neden olacağı düşünülmektedir. Bütün bu öğrenme süreçlerinde çocuğun yaşama daha iyi hazırlanması ve karşılaşılan problemleri daha rahat çözmesi için özellikle anne ve babanın desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü anne ve baba çocuğun ilk öğretmenleridir. Çocuğu yaşama hazırlayan, çevreden gelen

her uyarıcıya karşı onu bilgilendiren ve ona davranışlarıyla model olan kişilerdir. Çocuğun dünyaya geldiği andan itibaren koruyucu kalkanıdır. Ona dünyanın olumlu-olumsuz yönlerini gösteren rehberidir. Davranışları ve bilgisiyle çocuğa model olan aile bireyleridir. Bundan dolayı Rousseau'nun da (2009) belirttiği gibi çocuk eğitiminde anne ve babaya büyük görevler düşmektedir. Bu görevlerde, anne ve baba farklı şekillerde sorumluluk almaktadır. Örneğin, anne, çocuğun beslenmesinden, sevgi duygusunu hissetmesine, özgür bırakılmasına, dünyayı keşfetmesine, acı ve sevinci yaşamasına kadarki bütün süreçlerde yanında olan kişidir. Rousseau annenin çocuk yaşamındaki bu önemini Emile ve Eğitim Üzerine adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir: "Anne olmayınca çocuk olmaz. Görevleri karşılıklıdır ve bir taraf görevini layıkıyla yerine getirmese öbür tarafta ihmal eder kendi görevini. Çocuk annesini sevmek zorunda olduğunu bilmeden önce sevmelidir" (Rousseau, 2009b:122).

Rousseau, eserinde çocuğun yaşamında annenin önemine vurgu yaptığı gibi, çocuğun gelişiminde ve hayata hazırlanmasında babanın da önemine değinmiştir. Rousseau'ya (2009b:125) göre bir "baba" türünün devamını sağlamakla sorumludur. Devlete yurttaşlar kazandırma konusunda çaba göstermelidir. Bu sorumluluk ve çaba içinde olamayan bir babanın "baba olmaya" hakkı yoktur. Benzer düşünceler "anne" için de geçerlidir. Anne de baba faktörü gibi çocuğun en iyi şekilde yetiştirilmesinde, topluma yararlı bireyler olmasında ve yaşadığı çağa uyum sağlamasında görevlerini yerine getirmelidir. Anne ve baba bu görevleri yerine getirirken de bir takım noktalara dikkat etmelidir. Örneğin, anne ve baba çocuğa bir şeyin doğruluğu ve yanlışlığı konusunda bilgi verecekse başta davranışlarıyla bunu çocuğa göstermelidir. Anne farklı baba farklı bir davranış içerisinde olmamalıdır. Davranışlarında mutlaka tutarlılık bulunmalıdır. Aksi takdirde tutarsızlık, çocuğun zihninde karmaşaya neden olacaktır. Bunun yanı sıra; çocuk eğitiminde bazı değerleri çocuğa kazandırmalıdır. Büyüklerine ve küçüklerine nasıl davranılması gerektiği konusunda çocuğa iyi bir örnek olmalıdır. Karşılaşılan problemlerin çözümünde çocuğa deneyimlerini aktarmalıdır. Olumsuz duygu ve düşüncelerle karşılaşıldığında kendini nasıl motive etmesi gerektiğini, hedeflere ulaşmada planlı-programlı çalışma yollarının neler olduğu konusunda çocuğun öğretmeni olmalıdır.

Çocuklar, anne ve babasından öğrendikleriyle yaşama hazırlanmaktadır. Sevgi-saygı, hoşgörü gibi birçok duyguyu aile ortamında öğrenerek hedeflerine ulaşmaktadır. İnsanlarla iletişim kurarken bu duygularını ön planda tutmaktadır. Zihinsel ve duygusal olarak bedenini bu

olumlu duygularla donatmaktadır. Bu duygular olumsuz durumlarla karşılaşan çocukların mücadelecisi ruhunu ortaya çıkarmaktadır. Rousseau'nun (2009) belirttiği, gibi güçsüz bir beden ruhu zayıflatmaktadır. Ruh ve beden birlikte sağlıklı olmalıdır. Sağlıklı bir beden, toplumların kalkınmasına öncülük edecek, şiddet ve toplumu olumsuz etkileyecek her düşünceden uzak tutacaktır. Olumsuz duygulardan uzak olan çocuk, düşüncelerini, duygularını kendisine verilen dil eğitimiyle doğru bir şekilde ifade edecektir. Duygu ve düşüncelerinde kendisine yararlı olacak bilgi ve becerileri ayırt edecektir. Emile ve Eğitim Üzerine' nin ilk bölümünde çocuk eğitimi konusunda dile getirilen bu düşünceler, ikinci bölümde farklı konularla devam etmiştir.

İkinci bölümde, Emile'nin 12 yaşına kadar devam eden çocukluk yılları anlatılmaktadır. Bu bölümde çocuklar anne ve babanın koruyucu ruhundan birazda olsa uzaklaşmaktadır. Çocuklarda çevreyi merak ve keşfetme duygusu ağır basmaktadır. Çocuklarda bu tür duyguların ortaya çıkması içinde bir takım öneriler sunulmaktadır. Bunlar: çocuklara sözlü ders vermeyin, onun yerine çocuklar hayatı, yaparak-yaşayarak öğrenmelidir. Ceza öğrenme sürecinde kullanılmamalıdır. Çünkü ceza çocuklara doğruyu göstermemektedir. Her çocuk aynı hızla öğrenmeyeceği ve aynı özelliklere sahip olmayacağı için öğrenme-öğretme sürecinde "sabırlı" olunmalıdır. Öğretmenler bu süreçte, çocukların yeteneklerini desteklemelidir Etkili bir iletişim sürecinin nasıl olması gerektiği çocuğa öğretilmelidir. Öğretmen çocuğa karşı doğal davranışlar sergilemelidir. Onun eşsiz bir birey olduğu hissettirilmelidir. Başka bireylerle kıyaslanmamalıdır (Rousseau, 2009a).

J.J. Rousseau eserinin üçüncü bölümünde, çocukların yetişkinlik evresine geçişini anlatmaktadır. Eserin bu bölümünde kız ve erkek çocukların gelişimsel özellikleri, ergenlik çağında göstermiş oldukları değişimlere vurgu yapılmaktadır. Çocukluk evresinden uzaklaşıp yetişkinliğe adımlar atan çocuklar, hayal güçlerini kullanarak, bir kimlik kazanmaya çalışmaktadır. Kimlikleri ergenlikle şekillenen bu çocuklara, baskı yoluyla kitap okutulmaması önerilmektedir (Rousseau, 2009a).

Dördüncü bölümde, yetişkin olan çocukların karşı cinse yaklaşımı anlatılmaktadır. Bu bölümde karşı cinse olan ilginin yanında Emile' nin dini inançları şekillenmektedir. Olaylara ani tepkiler verebilmektedir. Başkası tarafından yönetilmek istememektedir. Çocuk gibi değil, yetişkin olarak davranılmasını beklemektedir. Yetişkin olarak karşısındaki bireye duygularını açmak istemektedir. Bu duygular, onun için aile kurmak anlamına gelmektedir. Emile' nin son bölümünde ise, toplumu oluşturan en küçük yapı taşı olan aileye adım atılmaktadır. Aile kurumunun kadın ve erkeğin görevleri

ve eğitimleri bir birinden farklıdır. Çünkü kadının fiziksel ve bilişsel, duyuşsal yapısı erkeklerle aynı değildir. Kadın itaatkârdır. Kadın sabırlıdır, küçük yaştan itibaren şikâyet etmeden haksızlığa dayanmalıdır. Kadın çok şey öğrenmelidir, fakat öğrenirken kendisine ve ailesine faydalı olacak bilgileri davranışa dönüştürmelidir (Rousseau, 2009a).

Jean Jacques Rousseau Emile ve Eğitim Üzerine adlı eserinde çocuk eğitimi konusundaki düşünceleri geçmişten günümüze toplumları ve o toplumlarda yaşayan kuşakları etkilemiştir. Kuşaklar, Jean Jacques Rousseau gibi düşünürlerin görüşlerinden etkilendiği gibi dönemin siyasi, sosyal, teknolojik gelişimlerinden etkilendiği görülmüştür. Bunlardan ilki "Sessiz veya Olgun (1925-1946) Kuşaktır" . Sessiz ya da Olgun kuşak; ekonomik krizlerin yaşandığı, ikinci dünya savaşının patlak verdiği döneme denk gelmektedir. Şiddeti, korkuların olduğu, özgürlüğün olmadığı ve ölümleri yaşayan kuşaktır (Kurtoğlu, Sönmez ve Temiz, 2016:419). Sessiz kuşak, ailenin ve toplumun belirlediği kurallara uymaktadır. Yurtsever, ahlaki değerleri benimseyen, aile büyüklerine saygılı (DeVaney, 2015: 13), iş ve aile ortamında sabırlı davranışlar sergileyen nesildir (Acıloğlu, 2015:24). Böyle bir nesil, özellikle aile bireyleri içerisinde çocuğun eğitiminde en önemli sorumluluğu olan anneye yönelik gelişmelere tanıklık etmiştir. Örneğin, 1925-1945 yılları arasında Türkiye'de yaşanan gelişmelere bakıldığında, en önemli gelişmelerden birinin 4 Ekim 1926'de yürürlüğe giren "medeni kanun" dur. Medeni Kanun ile birlikte kadına erkekle eşit haklar tanınmıştır. Erkeğin aile yapısını koruması, tek eşliliğin benimsenmesi, evlilik güvencesinin sağlanması, çocukların gözetiminin anne-babanın her ikisine birden verilmesi, kanunda yer alan maddelerdir (Bilge Zafer, 2013:129). Bunun yanı sıra, 1930 yılında kadın ve çocukların korunmasına ilişkin "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" ile ilk düzenlemeler yapılmıştır. 1930 yılında kadınlara doğum izni düzenlenmesi yapılmıştır. 8 Haziran 1936'da ise İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesi kadınların iş yaşamında aktif görev alması sağlanmıştır (Bilge Zafer, 2013:131). Özellikle burada dikkat çeken anne sıfatındaki kadının çocukların beslenmesi ve bakımı için yasal izinlerinin olmasıdır. Çünkü çocukların bakımı küçük yaşlarda anne ve anne yerine geçen kişi için son derece önemli görülmektedir. Bu konuda Rousseau Emile ve Eğitim Üzerine adlı eserinde "anne" kavramını şu şekilde ifade etmiştir (Rousseau, 2009b):

Taze fidanı sula, yetiştir, ölmesin; vereceği meyveler günün birinde ağzına tat verecektir (s.108).

Anne zahmetli ve külfetli bir iş (s.119).

Yaşamla birlikte ihtiyaçlarda başlar. Yeni doğana bir sütüne gerekir. Anne kendi görevini yerine getirmek isterse ne ala; yapması gereken işler yazılı olarak bildirilecektir: çünkü böyle bir avantajın karşılığı vardır (s.138).

Anneler çocuklarına bakmaya tenezzül ederlerse ahlak, kendiliğinden yeniden biçimlenecek, bütün yüreklerde doğanın duyguları uyanacak, ülkenin nüfusu artmaya başlayacaktır... Aile yaşamının çekiciliği ahlak düşkünlüğüne karşı en etkili panzehirdir (s.121)

Sessiz ya da Olgun kuşaktan sonra ortaya çıkan ve bu kuşakların çocukları olarak bilinen Baby Boomer (bebek patlaması kuşağı) (1946-1964); insan hakları hareketlerine, radyonun altın çağına, ABD ile SSCB arasındaki soğuk savaşın patlak vermesine, petrol krizleri ve ekonomik sarsıntıların yaşanmasına, Türkiye'de ise çok partili hayata geçişe, kırsal alandan kentsel alanlara büyük göçlerin yaşanmasına ve 1960 ihtilalinin yaşandığı aralıklara tanıklık etmiştir. Özellikle bu dönemlerde, Türkiye'de 1950'li yıllarda İstanbul gibi iş imkânlarının çok olduğu büyük şehirlere yoğun göçler yaşanmıştır. Bu durum başta sosyal-ekonomik durumu iyi olan ailelerin bu şehirlerde yaşamlarını devam ettirmesini sağlamıştır. Sadece Türkiye sınırları içinde değil, başta Almanya olmak üzere farklı ülkelere de göçler yapılmıştır. Dış ülkelere yapılan göçlerde 'Gurbetçi', 'Alamancı' diye nitelendirilen aileler, çocukların farklı kültürlerde eğitim almasına, Türk kültüründen uzaklaşmasına/yabancılaşmasına, kültürler arasında çatışmaların oluşmasına neden olmuştur (Yaşar Ekici, 2014: 216-217).

Kırdan kente veya Türkiye'den farklı ülkelere yapılan göçler aile birliğini farklı şekillerde etkilemiştir. Örneğin, geniş aile yapısı yerine çekirdek aileye bırakmıştır. Aileler çalışma için ülkenin farklı yerlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum aile ve toplumda bireyselliği ön plana çıkarmıştır. Çocuklar bu bireysel anlayış çerçevesinde küçük yaşta çalışmış ve aileden alması gereken bir takım değerleri başka bireylerden öğrenmiştir. Yoksulluk, küçük yaşta çalışma hayatı ve diğer birçok neden beraberinde aileleri kendi içinde parçalamıştır. Yaşar Ekici (2014:216) bu olumsuz durumların çocuğun küçük yaşta iş yaşamına başlamasına, deneyim sahibi olmadan hayatın zorluklarıyla mücadele etmesine neden olduğunu belirtmektedir. Tabi çocuk için bu olumsuz süreçler anne ve babayı da etkilemiştir. Anne çocuğun beslenmesinden gelişimine kadarki süreçlerde çocuğun yanında olamamıştır. Ona yeterli zaman ayıramamıştır. Oysaki Rousseau'ya göre aile içerisinde anne ve babanın çocukla ilgilenmesi beklenmektedir. Çünkü çocuklar gelişimlerinin her evresinde anne ve babanın yanında kendilerini güvende hissetmektedir. Çocuklar, beslenmeye,

sevilmeye, ihtiyaçlarının karşılanmasını istemektedir. Bunlar yapılmadığında çocukta güvene karşı güvensiz duygular oluşmaktadır. Duygu ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edememektedir. Rousseau'nun (2009b) belirttiği gibi;

Köyde, bütünüyle kırsal yaşam koşullarına göre beslenen çocuklarımızın sesleri daha gür çıkacaktır ve kent çocuklarının belirli belirsiz kekemeleri görülmeyecektir onlarda; köylü ifadesi ve ses tonu görülmeyecektir onlarda ya da en azından doğumlarından başlayarak yanlarından ayrılmayacak olan ve her gün yanlarında bulunacak olan... öğretmenleri" olacaktır. (s.164).

Yukardaki açıklamalara karşın Baby Boomer, çalışkan, iyi eğitimli, idealist, otoriteye saygılı, kanaatkâr, verdiği kararları savunan ve eğlenceye düşkün kuşaktır (Adıgüzel, Batur ve Ekşili, 2014:172-173). Böyle bir nesil çekirdek ailede yetişmiştir. Batılılaşma süreci ve kitle iletişimle beraber bu ailelerin çocukları, özellikle aile bireylerinden annenin denetiminde olmakta, çocuğun eğitiminde anne ön planda olmakta, baba iş alanında aktif görev almaktadır. Bu dönemde aynı zamanda, ailenin sosyo ekonomik özelliklerine göre anne tüketim toplumu anlayışıyla modern dünyanın kendisine sunduğu imkânlardan yararlanmaya çalışmaktadır (Durakbaşa ve Cindoğlu, 2012: 88; Kandiyoti, 2012:21). Tüketim ve modern toplum anlayışı arasında kalan anne ve babanın çocuk üzerinde baskı yapmaması ve alınacak kararlarda çocuğun da düşüncelerinin önemli olduğu gerçeğini göz ardı etmemelidir. Bu konuyu Rousseau şu şekilde ifade etmektedir (Rousseau, 2009b):

Eğer öğrenciniz sizden hiçbir şey öğrenmezse başkalarından öğrenecektir. Siz gerçek yoluyla yanlışların önüne geçmezseniz bir takım yalanlar öğrenecektir o....(s.238).

Onu sürekli yönlendirmeye kalkarsanız, kendisine sürekli 'git, gel, dur, şunu yap, bunu yapma' deseniz gerçekten aptallaştırırsınız çocuğu. Eğer onun kollarını her zaman sizin kafanız yönlendirirse kendi kafasının bir yararı olmaz. Ama işin başında söylediklerimi hatırlayın; siz sadece bilgiçlik taslayan bireyseniz beni okumanıza gerek yoktur. (s.239).

Çocuğu özgür bırakın, hiçbir davranışa ses çıkarmayın; neyi nasıl yaptığına bakın. Hiçbir zaman özgür olduğunu kanıtlama ihtiyacı içinde olmayacağından hiçbir şeyi şaşkınlıkla yapmayacak, bütün eylemleri her zaman kendisine egemen olma amacına yönelecektir...(s.311).

Baby Boomer kuşağından sonra gelen, 1960 yıllardan sonra dünyada X (1961/1965 ve ya 1980/1981 yılı) olarak adlandırılan ve Türkiye'de "68

kuşağı” olarak bilinen bir dönem başlamıştır. Makal’a (2015:233) göre 68 Kuşağı, II. Dünyaya savaşından sonra dünyaya gelmiş, adalet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi değerleri savunmuştur. Bu kuşak girişimci bir ruha, yaptığı işten zevk almaya çalışan, aile odaklı, ailenin gelenek ve göreneklerini benimsemeden önce sorgulayan, aile ve iş ortamında onaylanmayı bekleyen, teknolojiyi kullanan ve özgürlükçü bir anlayışa sahiptirler (Zhang ve Bonk 2010; Elmore 2011). X aynı zamanda anne ve babanın boşanmalarına tanıklık eden ilk jenerasyondur (Montana ve Petit 2008). Bu sebeple, X farklı kuşaklarla empati kurmakta ve grupla çalışmak yerine tek başına çalışmayı tercih etmektedir.

1980 – 1999 yılları arasında doğan Y kuşağı ise tıpkı X kuşağı gibi ailelerinin boşanmalarına tanıklık etmiştir. Bu kuşak diğer kuşaklara göre okul ortamında daha fazla zaman geçirmiş, iyi bir eğitim almak için farklı şehirlere gitmiş, eğitimi başarının anahtarı olarak görmüş, annenin iş hayatında yoğun çalışması sonucu evde tek kalmış, bu sebeple yaşam mücadelesi verme yolunda küçük yaşta tek başına kararlar almak zorunda bırakılmıştır. Y kuşağı bu yönleriyle diğer kuşaklardan kendilerini daha becerikli olarak görmektedirler. Y nesli bu özelliklerinin yanı sıra diğer kuşaklardan teknolojiyi daha aktif kullanmışlardır. Aile ortamında, anne ve babasını model almak yerine, teknolojinin kendilerine sunmuş olduğu imkânları kullanmış, yemek tariflerinden, arkadaş edinmeye, gelenek ve görenekleri kavramaya, kütüphanede kitap okumak yerine internet ortamında kitapları okumayı tercih etmişlerdir (Kyles, 2005: 54; Etlican, 2012:5-7). Y kuşağının aile yapısına bakıldığında, kadının erkeklerden daha fazla iş ortamlarında çalıştığı görülmektedir. Aile ekonomisine erkekten fazla katkı sağlaması, erkeğin ev ortamında ev işlerine yardım etmesi geleneksel toplumlardaki kadın-erkek rollerine farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır (Göktaş ve Çarıkçı, 2015:22).

2000-2021 yılları arasında dünyaya gelen “Kristal nesil”, “Google Kuşağı”, “.com kuşağı”, “yeni sessiz kuşak”, “internet kuşağı” veya “i-kuşak” olarak da adlandırılan kuşak Z ‘dir (Çetin ve Karalar, 2016). Aysel’in (2018) yapmış olduğu bir araştırmaya göre, diğer kuşaklardan farklı olarak sosyal medyada daha çok ürün araştırması yapan, doğuştan tüketici olan, şuan ülke nüfusu içerisinde oranı en fazla olan, sağlık harcamaları konusunda diğer kuşaklardan önde olan bir kuşaktır. Teknoloji ile kurmuş oldukları iletişim, onların sosyalleşmesine, aileleri ile zaman geçirmelerine engel olmaktadır. Buna karşın, kitle iletişim araçları dünyanın farklı bir yerinde bilgiye ulaşması konusunda bu nesle olumlu imkânlar sunmaktadır. Z kuşağın aileleri bile

çocukların eğitimlerinden, beslenmelerine, temel ihtiyaçlarının karşılanmasına kadarki süreçte bu iletişim araçlarından yoğun bir şekilde yararlanmaktadır. Aile yapılarına bakıldığında X ve Y kuşaklarının ailelerine göre, boşanma oranları azdır (Williams ve Page, 2011: 10). Aileler çocuklarının daha iyi bir eğitim alması için bütün imkânları çocuklarına sunmakta ve bilinçli bir şekilde çocukların eğitimleriyle ilgilenmektedir. Bilinçli bir aile profili ile çocuklara sunulan bu imkânlar çocuğun kendisine olan güvenini de artırmaktadır. Çocuklar aileleri tarafından eleştirilmek değil, övülmek, ödüllendirilmek istemektedir. Rousseau’nun (2009) belirttiği gibi, çocuk dünyanın en saf varlığıdır, bu varlığın mimarı ailedir.

Kısaca, Rousseau’nun düşünceleri hem günümüz Z hem de geleceğin alfa kuşakları için her zaman geçerliliğini koruyacağı söylenebilir. Z kuşağı bugün aileden aldığı eğitimle, okuldaki öğretim faaliyetlerini pekiştirmektedir. Artık yapılandırmacı eğitim anlayışıyla aile okulun bir parçası haline gelmiştir. Hatta eğitimin vazgeçilmez ögesi olmuştur. Ailenin çocuk üzerindeki önemi, bu sebeple önemli görülmektedir. Böyle bir önem bu gün Z kuşaklarının aileleri olarak nitelendirilen “çağdaş aile” profili ile Rousseau’nun Emile ve Eğitim Üzerine adlı eserinde görülmektedir. Rousseau eserinin ilk iki kitap bölümünde aileyi çok ön planda tutmuştur. Çünkü kitabın ilk bölümü çocuğun bebeklik, ikinci bölüm ilkökul dönemi olarak nitelendiren gelişim dönemine denk gelmektedir. Bu dönemlerde aile çocuğun yaşamında bir rehberdir, kaynaktır ve öğretmendir. Eserde aileye yüklenen bu görevlerden hareketle, günümüz Z kuşaklarının ailelerinin çocuklara verdikleri eğitim araştırılmıştır. Araştırma yapılırken, Emile ve Eğitim Üzerine adlı eserde ailenin çocuk eğitiminde izlediği yolların Z kuşak ailelerinin bunu nasıl uyguladığı sorgulanmıştır. Bu sorgulamalardan hareketle, araştırmanın problem cümlesi Türkiye’deki Z kuşakların eğitiminde ailenin rolü olarak belirlenmiştir. Araştırmada Z kuşaklarının eğitimi ele alınırken ve ailenin bu eğitimdeki rolünü belirlerken, Jean Jacques Rousseau’nun “Emile Ya Da Eğitim Üzerine” adlı eserinden yararlanılmıştır.

Yöntem

Türkiye’deki Z kuşakların eğitiminde ailenin rolü belirlenirken, Jean Jacques Rousseau’nun Emile Ya da Eğitim Üzerine adlı eserinden alıntılar yapılarak incelenmiştir. Araştırma veriler nitel yöntemlerden doküman analiziyle elde edilerek toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılacak olay, olgular hakkında, bilgi içeren yazılı materyalleri kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma kapsamında Jean Jacques Rousseau’nun Emile adlı eseri ile ilgili; Yaşar Avunç (2009a), İsmail Yerguz (2009b), Cumhur Atay

(2011), Jean Jacques Rousseau (2014), Ülkü Akagündüz (2014) kitapları, kuşaklar konusuyla ilgili de, Ulusal, Uluslararası ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından makale ve tezler incelenmiştir. Elde edilen dokümanlardan Rousseau'nun eserine ulaşılabilirliği göz önüne alınarak, İsmail Yerguz (2009) ve Yaşar Avunç'un (2009) çevirisini yaptığı Emile ya da Eğitim Üzerine kitapları araştırma kapsamına alınmıştır. Daha sonra Z kuşağı, Emile ve Eğitim Üzerine konusunda yazılan dokümanlara ulaşılmıştır. Sonra dokümanların konu ile ilgili ilişkili olup olmadığı kontrol edilmiştir.

Araştırmada Jean Jacques Rousseau'nun Emile ve Eğitim Üzerine adlı eseri araştırma kapsamına alınırken, belirli ölçütler dikkate alınmıştır. Bu ölçütlerden en önemlisi araştırma probleminde ele alınan "Z kuşakları" kavramıdır. Çünkü Z kuşağı, 21. yüzyılın ilk kuşağı olarak bilinmektedir. Z kuşağı, teknolojiyi iyi kullanmakta, teknolojiyle çok zaman geçirmekte, birçok bilgi ve beceriyi sanal ortamda öğrenmektedir. Bu kuşak, günümüzde her ne kadar iyi kullansa da yaş itibarıyla "çocuk" olarak nitelendirilmektedir. Z kuşaklarındaki açıklamada vurgulanan yaş kriterinden hareketle araştırmada Jean Jacques Rousseau'nun Emile ve Eğitim Üzerine eserindeki beş kitap bölümünün beş bölümü değil, ilk iki bölümü dikkate alınmıştır. Çünkü eserin içerisinde yer alan beş kitap bölümünün;

- İlki "doğuştan ilk çocukluk çağının sonuna kadar (0-5 Yaş)",
- İkincisi "çocukluğun ikinci devresi: konuşan çocuk çağı (5-12 yaş)",
- Üçüncüsü "ilk gençlik çağı (12-15 yaş)",
- Dördüncüsü "buluş: insanın gerçek kişiliği bu çağda başlar (15-20 yaş)"
- Beşincisi "genç adam: hayata girişten (20 yaş ----)" oluşmaktadır.

Bu kitap bölümlerinde dikkat edildiğinde Z kuşağını temsil eden yaş sınırı ilk iki bölümle sınırlı olmaktadır. Bu bölümlerde "çocuk" ve çocuk eğitimi" konularına daha fazla vurgu yapılmaktadır. Diğer üç kitap bölümünde yetişkin bir Emile karakteri bulunmaktadır.

Bulgular

Bu bölümde Jean Jacques Rousseau'nun Emile Ya da Eğitim Üzerine eserinden yararlanılarak, Z kuşaklarının eğitiminde ailenin rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Jean Jacques Rousseau "Bitkiler tarımla, insanlar eğitimle yetiştirilir." sözüyle insan yaşamının doğuştan eğitimle başladığını, anne ve babanın çocuğun eğitiminde sabırlı olması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre çocuk; sevgi, saygı, hoşgörü, iyilik, paylaşma gibi birçok değeri topluma uyum sağlamak için davranışa dönüştürmektedir. Bu dönüştürme sürecinde çocuk,

iki yaşından, ergenlik çağına kadar gelişme gösteren insan olarak tanımlanmaktadır (Aytaş ve Yalçın: 2003:13; Sınar, 2007:16; Şirin, 2011:21). Çocukluk, insanoğlunun özel ve masum dönemlerine denk gelmektedir. Bundan dolayı çocuklar ilk dünyaya geldiklerinde masumiyet duygusuyla korunmaya, yardıma ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu anlayış kuşak farkı olmaksızın her zaman savunulmaktadır. Yani çocuklar, dünyaya ilk gözlerini açtıkları aile ortamından başlayarak güven, sevgi, saygı, beslenme, korunma gibi yaşam koşullarını devam ettirmeyi sağlayan temel unsurlara gereksinim duymaktadır. Anne karnında başlayan bu duygu ve ihtiyaçlar yaşam boyu eğitimlerinde de devam etmektedir. Maslow'a göre anne ve babanın çocukların bu ihtiyaçlarını (Bakınız: Şekil 1) karşılamaları her zaman beklenmektedir. Çünkü ihtiyaçlar bireyin yaşamının devamlılığı için gerekli görülmektedir.

Şekil 1. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi (Shunk, 1996).

İhtiyaçlar hiyerarşinde görüldüğü üzere, ilk önce bireylerin temel (fiziksel) ihtiyaçları karşılanması gerekmektedir. Fiziksel ihtiyaçlar arasında, bireyin beslenmesi, nefes alması, uyuması ve cinselliği yer almaktadır. Bu ihtiyaçlar arasında en dikkat çeken beslenmedir. Beslenme, çocuk için temel ihtiyaçlardan biridir. Çocuğun bu ihtiyacı anne ve ya anne yerine geçen kişi tarafından karşılanmaktadır. Çocuğun beslenme ihtiyacı anne tarafından karşılanırken, çocuk ile anne arasında "güven" bağı gelişmektedir. Güven bağı çocuğun bütün yaşamını etkileyen çok önemli bir duygu olarak görülmektedir. Karşılanmadığında çocukta güven yerine güvensizlik duygusu ortaya çıkmaktadır. Onun için güven" duygusunun ilk temelleri annenin çocuğu beslemesi ile başlamaktadır. Rousseau bu konunun önemini Emile ve Eğitim Üzerine eserinde şu şekilde vurgulamaktadır (Rousseau, 2009a):

Zaman zaman, çocuklarını beslemek istiyormuş gibi gösteren genç kadınların bu küçük hilesine tanık oldum. Bu fanteziden vazgeçme konusunda

nasıl baskı yapıldığı biliniyor: İşe kocalar, doktorlar, özellikle de anneler ustaca karıştırılıyor. Karısının çocuğunu beslemesine rıza göstermek cesaretini gösterecek koca mahvolmuş bir adam olur; karısından kurtulmak isteyen bir katil olarak görülür. Tedbirli kocalar, babalık sevgisini dirlik düzen adına feda etmeniz gerekir! (s.19).

Başka kadınlar, hatta hayvanlar bile, annesinin vermek istemediği sütü ona verebilirler: Anne sevgisinin yerini ise hiçbir şey tutamaz. Kendi çocuğu yerine başka bir annenin çocuğunu besleyen kadın kötü bir anneyken, nasıl iyi bir sütanne olacaktır? Olabilir ama yavaş yavaş; alışkanlığın doğayı değiştirmesi gerekecektir: Ne var ki iyi bakılmayan çocuk da sütanesi ona anne şefkati gösterene dek defalarca ölebilir... Annenin çocuğunu başka bir kadının kendisi kadar ve daha çok sevdiğini görmesi, çocuğun kendi annesine olan sevgisini korumasının bir teşekkür, sütannesine karşı olan sevgisinin de bir görev olduğunu hissetmesi söz konusudur; bir anne özen gösteriyorsa, oğulun da bağlılık duyması doğal değil midir? (s.19).

Anne, çocuğun yaşamında her zaman önemli bir yeri olan, onun beslenmesinden hedeflerine ulaşmasına kadarki zaman dilimlerinde onunla beraber hareket eden kişidir. Bu sebeple çocukların ilk güven duydukları kişiler arasında yer almakta ve annenin aldığı kararlar, düşünceler çocuk için çok değerli görülmektedir. Anneden aldığı bu güven duygusu yaşam boyu öğrenme sürecinde çocuğun her zaman başarılı olmasında etkili olacağı bilinmektedir. Çocuğun anneye güven duyması, daha sonraki yaşamında başka bireylere güven duymasına neden olacaktır. Böyle çocuklar bu güven duygusuyla içe değil, dışa dönük bireyler olarak toplumda büyük başarılarla imza atacaklardır. Günümüz Z kuşaklarına bakıldığında, bu güven duygusunun aile bireyleri tarafından verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu gün sekiz yaşında olan ve Demirkaya, Akdemir, Karaman ve Atan'a (2015:190) göre 2013 TUIK sonuçlarında Türkiye nüfusunun %23'nü, 2016 yılında ise %27'ni (Altunbay ve Bıçak, 2018:131) oluşturan Z kuşağı, ailede kazandırılan güven duygusuyla teknolojiyi kullanmaktan, bilgiye ulaşmaktan, sorgulamaktan, karşılaştığı problemleri çözmekten, olaylara dürüstçe yaklaşmaktan, grup içinde yer almaktansa bireysel çalışmaktan zevk almaktadırlar. Aynı zamanda "merak" duygusuyla çevresinde olan olayları araştırmakta, analiz etmekte, yaratıcı düşüncelerle yeni ürünler ortaya koymaktadır. Bu beceriler, Z kuşağının girişimci olmasını, özgürlükçü bir

anlayışla kendisini toplum içinde rahat ifade etmesine yardımcı olmaktadır. Rousseau (2009a) bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Cisimlerin sıcaklığını, soğukluğunu, sertliğini, yumuşaklığını, ağırlığını, hafifliğini hissetmeyi, bunların büyüklüğünü, şeklini ve tüm ayırt edilebilir niteliklerini değerlendirmeyi, bakarak, elle dokunarak, dinleyerek, özellikle de görmeyi dokunmayla karşılaştırarak, parmaklarıyla hissedeceği duyumu gözüyle kestirerek öğrenir (s.40).

Bu kuralların asıl amacı, çocuklara daha çok gerçek özgürlük ve daha az egemenlik tanımak, kendi kendilerine daha çok şey yapmalarını ve başkasından daha az şey istemelerini sağlamaktır (s.44).

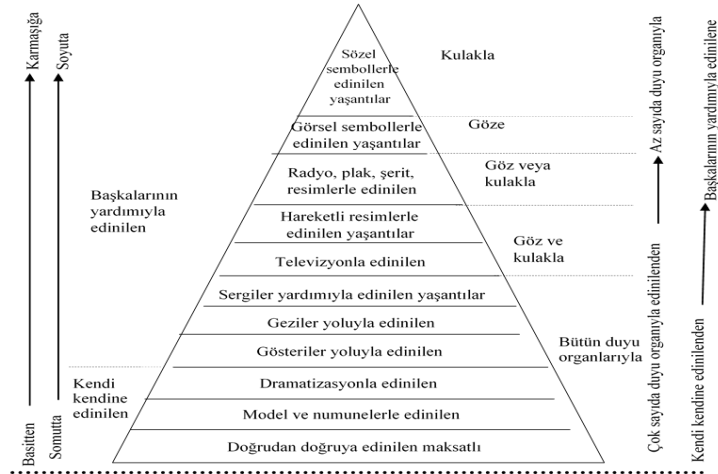
Onu tek başına özgür bırakın ve kendisine hiçbir şey söylenmeden nasıl davrandığını görün; yapacaklarını ve bunları nasıl yapacağını düşünün. Özgür olduğunu kendine kanıtlamaya gereksinim duymadığı için, hiçbir şeyi şaşkınlıkla yapmaz, yaptığını yalnızca kendi gücünü göstermek için yapar...(s.147).

Emile ya da Eğitim Üzerine eserinde vurgulandığı üzere, çocuklar yaparak-yaşayarak öğrenmektedir. Bu günün eğitim sisteminin de ele aldığı ve Z kuşaklarının öğrenme sürecinde etkin kullandığı yaparak-yaşayarak öğrenme, Rousseau'nun ana karakteri olan Emile' nin yetiştirme sürecinde de göz önünde bulundurulmaktadır. Başka bir deyişle, yaparak yaşayarak öğrenme, Z kuşaklarının öğrenci ve çocuk profilini yansıtmaktadır. Eser çocuk profilinin yanı sıra 21.yüzyıl aile profilinin nasıl olması gerektiği konusunda da ailelere öneriler sunmaktadır. Bu önerileri aşağıda maddeler halinde şu şekilde verilebilir:

• Çocuklar iyi birer gözlemcidir. Çocukların ilk iletişim kaynakları olan ailenin davranışları, tutumları ve becerileri ile çocuklarına iyi birer model olmalıdır. Çünkü çocuklar, çevresinde olup biten her şeyin farkındadırlar ve onları taklit ederler. Hareketli ve renkli olan bütün nesnelere, cisimlere onların dikkatini çekmektedir. Bu sebeple, ilk doğduklarından itibaren, taklit özelliklerini çok iyi kullanmaktadırlar. Anne ve babasını taklit ederek onlar arasında bağ kurmaya çalışmaktadır. Bu yönüyle çocuklar dünyayı keşfetmektedir. Dil becerilerine, sosyal ilişkilerine katkı sağlamaktadır. Emile karakterine de bu beceri yüklenmiştir. Rousseau'nun ifade ettiği gibi "Cisimlerin alanını, büyüklüğünü iyi değerlendirmek, ancak aynı zamanda bunların şekillerini tanımayı, hatta bunları taklit etmeyi öğrenmekle mümkün olur" (Rousseau, 2009a:128). Burada Rousseau taklit yoluyla çocukların bilişsel yapısının da gelişeceğine vurgu yapmaktadır. Örneğin Z kuşağı ailelerinin iş hayatında teknolojiyi aktif kullanması, çocukların onları bu

konuda model almasına yol açmaktadır. Özellikle ailelerin alışverişlerinin çoğunu internet ortamında yapması Z kuşağının da davranışlarına yansımaktadır.

• Günümüz Z kuşağına dışardan çok fazla uyarıcı gelmektedir. Teknolojinin hızlı gelişim gösterdiği çağda internetten, televizyondan, akranlarından, anne ve babasından, öğretmeninden farklı uyarıcılar alan bu kuşak, öğrenmelerini somut olarak gerçekleştirmektedir. Bu yüzden çocukların gelişim özellikleri dikkate alınmalıdır. Yaşları gereği somut dönemde olan Z kuşağı, çevreden gelen uyarılara tepki verirken, ilk kaynaklardan (anne, baba, öğretmen, yakın çevre vs.) bilgileri almaktadır. Z kuşağı için ilk kaynakların bilgileri, doğrudan elde edilecek yaşantılar için ön hazırlık olmaktadır. Örneğin, çocuklara “aslan” kavramı aile bireyleri tarafından çocuğa ilk önce resimlerle anlatılır, aslan figürüyle ilgili oyuncaklar alınır, televizyondan, internetten belgeseller izletilir. Ama ailenin günümüzde en sık yapmış olduğu davranışlar çocuklarını (Z kuşağı) hayvanat bahçesine götürmek ve çocuğun doğrudan yaşantılar elde etmesini sağlamaktır. Doğrudan yaşantılar Edgar Dale’ nin “yaşantı konisinde” (Bakınız: Şekil 2) vurguladığı ve çocuğun birçok duyu organını kullandığı önemli bir kavramdır (Köksal ve Varışoğlu, 2012: 57). Çocukların birçok duyu organını kullanması, öğrenmelerinin %90’ını gerçekleştirmektedir. Sülükçü’nünde (2011:107) belirttiği gibi, insanlar %83’ü görme, % 11’ini işitme, %3,5’ini koklama, %1,5’ini dokunma ve %1’ini tatma duyularıyla öğrenmektedir.

Şekil 2. Yaşantı Konisi (Çilenti, 1984:39).

Yaşantı konisinde vurgulanan doğrudan yaşantılar Emile' de şu şekilde vurgulanmaktadır (Rousseau, 2009a):

...çocuk saptamak için doğanın kendine verdiği ellerini, kedi ise doğanın kendisini donattığı o ince koku alma duygusunu kullanır... (s.108).

Bir çocuk yetişkin biri kadar büyük değildir; böyle bir insanın ne gücüne ne aklına sahiptir; ama onun kadar iyi ya da ona çok yakın derecede görür ve işitir; o kadar ince olmasa da aynı ölçüde duyarlı tatma duygusu vardır ve kokuları, aynı duyarlılıkla olmasa da, ayırt eder. İçimizde oluşan ve gelişen ilk yetilerimiz duyularımızdır. Demek ki duyular geliştirilmesi gereken ilk yetilerdir; unutilan ya da en çok ihmal edilenler de özellikle bunlardır(s.116).

• Z kuşakları, sosyal hayatta gerek aileleri gerekse arkadaşlarıyla yüz yüze değil, kitle iletişim araçları ile iletişim kurmayı tercih etmektedirler. Bu durum onların "benmerkezci" olmasına yol açabilmektedir. Okul öncesinden ergenlik çağına kadar devam eden benmerkezci duygu, çocukların yaşamına bazen olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Çocuğun sosyalleşmesinden, topluma uyumlu bir birey olmasına kadarki süreçte çocuğun yaşamına yön veren bir duygudur. Benmerkezci duygusu çocuğun ilerde "bencil olmasına, paylaşmamasına, yakın çevresindeki insanlara yardım etmemesine, farklı değerlere saygı duymamasına, üretken olmamasına, kendi yaşam alanı içinde farklı insanların problemlerine duyarsız kalmasına" neden olacaktır (Senbir 2004; Taş, Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017). Rousseau (2009a) çocuklardaki benmerkezci duygunun onlarda bu gibi yanlış davranışların daha da büyümesine neden olacağını ifade etmektedir.

Çocukların kaprisi hiçbir zaman doğanın değil, kötü bir disiplinin ürünüdür. Çünkü bu çocuklar ya boyun eğmiş ya da buyurmuşlardır; yüz kez söyledim, ne biri ne öteki olmalı (s.103).

• Z kuşaklarının X, Y ve diğer kuşaklara göre "oyun" oynama" alışkanlıkları farklılaşmaktadır. "Oyun" çocuğun gelecekte nasıl bir birey olacağı konusunda anne ve babaya mesajlar vermektedir. Oyun, çocuğu ahlaki değerleri, ben merkezi ve empati duygusunun olup olmadığı, dil becerilerini doğru kullanıp kullanmadığı, işbirliği içerisinde çalışıp çalışamayacağı, anne ve babanın çocuğun yanlış, kötü davranışlarını yakından takip edeceği en doğal öğrenme yoludur (Cirhinlioğlu; 2001: 167; Yörükoğlu, 2004: 66). Çocuğun gelişimi için önemli görülen bu öğrenme yolu, günümüzde Z kuşaklarının yaşamlarında farklı bir anlam kazanmıştır. Z kuşakları aileleri, çocuklarının daha iyi bir eğitim alması için çocuklarını küçük yaştan itibaren dershaneye, özel derslere, kurslara yönlendirmektedir. Z kuşakları

yaşamlarında eğlenme ve çocukluğun tadını çıkaracağı bir dönemde ailelerin yönlendirmesiyle “bir rekabet, yarışın” ortasına itilmektedir. Artık X, Y ve diğer kuşakların okullarda, evde ve sokaklarda söyledikleri “Oooo... portakalı soydum, Başucuna koydum, Ben bir yalan uydurdum, Duma duma dum, Kırmızı mum, Dedemin sakalına kondurdum.” “ Kutu kutu pense, Elmamı yense, Arkadaşım,Arkasını dönse” sözlerini çocukların bilişsel yapılarında eskisi kadar görülmediği söylenebilir. Oysaki oyunlar Emile’ de belirtildiği gibi çocukların iç dünyalarındaki duyguların yansımasıdır (Gökşen, 2014:254-257).

Çocukları sevin; oyunlarını, zevklerini, sevimli içgüdülerini destekleyin. İçinizden hanginiz gülümsemenin dudaklardan eksik olmadığı ve ruhun hep huzur içinde olduğu o yaşı kimi zaman özlemle aramamıştır? Bu küçük masumların, ellerinden çabucak kaçan bu kısacık zamandan ve kötüye kullanamayacakları bunca değerli bir maldan yararlanmalarını neden engellemek istiyorsunuz? Sizin için geri gelemeyeceği gibi onlar için de geri gelmeyecek olan bu kadar kısa ilk yılları neden üzüntü ve acılarla doldurmak istiyorsunuz? Babalar, ölümün çocuklarınızı beklediği anı biliyor musunuz? Doğanın onlara bahşettiği o azıcık anı ellerinden alarak kendinizi pişmanlıklara hazırlamayın: Onlar var olmanın zevkini hissedebilir duruma gelir gelmez bu zevkin tadını çıkarmalarını sağlayın; Tanrı'nın onları çağıracağı herhangi bir saatte, yaşamın tadını almadan ölmelerini sağlayın (Rousseau, 2009:54).

• Günümüzde eğitim anlayışı, “elit, mükemmel olan insan modeli” yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu insan modelini yetiştirmek içinde eğitim, toplumun elinde bulunan öğretim standartlarını yükseltmekle yetinmemeli aynı zamanda mükemmel olanın standartlarını da artırmayı hedeflemelidir (Merter, 2005:179). Böyle bir eğitim anlayışında çocukların anadilinin dışında en az bir yabancı dil bilmesi önerilmektedir. Çünkü dünyadaki gelişimleri takip etmek, diğer insanlarla iletişim kurmanın yolları dünya standartlarında kullanılan ya da farklı bir dili öğrenmekten geçmektedir. Numanoğlu’na (1999:348) göre bu farklı diller bireyin yaratıcı düşünceye sahip olmasını, yeni ürünler elde etmesini, risk almaktan korkmamasını, her şeye “evet” diyen değil, “hayır” demesini bilmesini, toplumda yaşamının kurallarını bilerek, insan haklarına saygılı olmasını sağlamaktadır. Ailelerde çocukların eğitimlerinin ülke sınırları içerisinde sınırlı kalmasını istemediklerinden çocuklarını farklı ülkelerde eğitim almasını istemektedir.

• Z kuşağı dijital çağın çocuklarıdır. Bu çağın çocuklara verdiği olumsuz olanaklarından biri ve ailelerin bile bazen kontrol edemediği davranış

“internet bağımlılığıdır”. Çocuklar internet ortamında saatlerce hareketsiz kalmaktadır. Böyle bir durum çocukların internet başında beslenme, bunun sonucunda obezite, çocukların psikomotor davranışlarında hareketsizliğin görülmesine neden olmaktadır. Artık Z kuşağı çocukları dışarda oyun oynamak yerine evde bilgisayar, televizyon başında zaman geçirmeyi tercih etmektedir. Ailelerde bu durumdan rahatsız olmasına karşın, çocuğa çok fazla müdahale edememektedir (Senbir 2004; Taş, Demirdöğmez ve Küçükoğlu, 2017).

• Z kuşağı herhangi bir işi yaparken, sabırsız davranışlar göstermektedirler. Gördükleri herhangi bir şeye hemen sahip olmak istemektedirler. Rousseau’nun bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

Çocuğunuzu mutsuz kılmanın en kesin yolunu biliyor musunuz? Onu her şeyi elde etmeye alıştırmak; çünkü gidermesi kolay arzuları durmadan arttığı için, er ya da geç, olanaksızlık karşısında bu arzuları ister istemez geri çevirmek zorunda kalacaksınız ve bu alışılmamış geri çevirme onu arzu ettiği şeyden yoksun kalmasından daha çok üzecektir. Önce elinizdeki bastonu isteyecek, yakında saatinizi, sonra da uçan kuşu isteyecektir; parladığını gördüğü yıldızı da, göreceği her şeyi de; Bilginin hızlı değişimine çok çabuk uyum sağlamaktadırlar getirmiştir (Rousseau, 2009a:63).

Kısaca, Rousseau günümüz Z kuşaklarının bilgi ve becerilerini yansıtan Emile ya da Eğitim Üzerine adlı eserinde ailelere, çocuklarının gelişimsel özelliklerini dikkate almalarını, çocukların yaparak-yaşayarak öğrenmelerini, çocuklara ceza verilmemesi gerektiğini, özgürlükçü bir ortamda çocukların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini önermektedir. Aileler çocukların aynasıdır. Çocukların yaşam boyu öğrenme sürecinde öğrenmelerini şekillendiren bireylerdir. Hayalleri, sevinçleri, üzüntüleri, başarıları-başarısızlıkları, korkuları, dışardan gelen tehlikelerden kendisini nasıl koruması gerektiğini aile ortamında öğrenen çocuklar için Rousseau (2009a) şu düşünceleri son olarak dile getirmektedir:

...büyük insan güçlü bir varlık, çocuk da zayıf bir varlıksa, bunun nedeni büyük insanın çocuktan daha çok mutlak güce sahip olması değil, büyük insanın doğal olarak kendi kendine yetmesi, çocuğun ise kendi kendine yetememesidir. Büyük insanın dolayısıyla daha çok istekleri, çocuğun da daha çok hayalleri olmalıdır (s.59-60).

Sonuç- Öneriler

Toplumlar geçmişten günümüze sürekli kendini yenileme ve geliştirme çabası içerisinde. Bu değişime yön veren en önemli unsur eğitimidir. Çünkü eğitim hem değişimi sağlamakta hem de gelişmelerin

etkisinde kendisi de değişikliğe uğramaktadır. Toplumsal olarak ortaya çıkan bu gelişmeler ve değişimler gösterdikleri özellikler bakımından toplumdaki kuşakların sınıflandırılmasına neden olmuştur. Kuşaklar arasındaki bu sınıflandırmada dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, teknolojik, eğitim anlayışları etkili olmuştur. Bunlar arasında en önemlisi teknolojik alanda yaşanan gelişmeler gösterilmektedir. Teknolojik gelişmeler sayesinde toplumun her bölümünde aile yapısı, çocuk yetiştirme anlayışı, eğitim politikaları vs. değişime uğramıştır. Örneğin tarım toplumunda erkek çocuk, tarlada babasını, kız annesini gözlemlemiştir. Sanayi toplumunda geniş aileden çekirdek aileye geçiş süreciyle çocuk fabrikada ustasını model almıştır. Bu toplumlarda disiplin ve düzen çalışma ortamındaki önemli kurallardır. Kurallara uyulmaması cezanın beraberinde geleceği anlamına gelmektedir. Çocuklara bu algı bu toplumlarda ilk önce aile ortamında verilmektedir. Aile, dönemin koşulları ve eğitim anlayışıyla çocuklarını otoriteye bağlı, sanayiye uygun uysal, itaatkâr ve masum insanlar olarak yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bunun yanı sıra aile, çocuk eğitimi görevini daha çok okullarda öğretmene yüklemektedir. Bilgi toplumu olarak adlandırdığımız ve bilginin sürekli değişime uğradığı toplumda çocuk, ailesini, öğretmenini, internette gördüğü bir karakteri, arkadaşını taklit etmektedir. Artık günümüzde çocukların (Z kuşakların) model alacağı insan sayısı artmıştır. Çünkü internet ve diğer teknolojik gelişmeler çocuğun yaşamına yön vermektedir. Aile, çocukların eğitiminde okul kadar sorumluluk almaktadır. Adeta eğitimin vazgeçilmez, “olmazsa olmaz” unsuru haline gelmiştir. Küçük yaştan itibaren aileler, çocukların öğrenme sürecine etkin katılım göstermesi, bilgiyi ezberlemesi yerine yapılandırması, bilgi okuryazarlık becerisine sahip olmasını, kitle iletişim araçlarını kullanmasını, duygu ve düşüncelerini özgür bir ortamda ifade etmesini amaçlamaktadır. Böyle amaçlar sadece günümüz Z kuşağı ailesinde göz önüne alınan bir konu olmamıştır. Rousseau'nun Eğitim ya da Emile adlı eserinde de dile getirilmiştir. Eserde, Rousseau adeta günümüz Z kuşaklarının eğitiminden bahsedercesine ailelere bir takım öneriler sunmuştur. Bu önerilerde;

- Çocukların annesi tarafından beslenmesine,
- Anne ve babanın bütün öğrenme süreçlerinde çocuğun yanında olmasına,
- Çocuğa iyi bir model teşkil etmesine,
- Çocuğun duygu ve düşüncelerini rahat ifade edeceği ortamların olmasına,
- Çocuğa ceza yerine ödül verilmesine,

- Çocuğun oyun oynamasına izin verilmesine,
- Çocuğun özgürlüğünün kısıtlanmamasına vurgu yapmaktadır.

Özetle, çocuklar bir toplumun geleceği, toplumların kalkınmasında önemli bir yapı taşı olarak görülmektedir. İnfomal olarak aileden aldığı ve formal olarak okulda gördüğü eğitim onun gelecekte nasıl bir birey olacağı konusunda bilgiler vermektedir. Unutulmamalıdır ki, aileden alınan eğitim okullardaki eğitimin başarılı olmasını sağlamakta ve çocuğun daha sonraki yaşamını etkilemektedir. Burada önemli olan ailelerin çocuklarının farklı becerilerle donatıldığını bilmeleri, her çocuğun özel bir yetenekle dünyaya geldiğini fark etmeleri ve bu farkındalıkla çocuklarına eğitim ortamı sunmaları beklenmektedir.

Öneriler;

- Rousseau'nun Emile ve Eğitim üzerine adlı eserinde "anne" ve "kadın" rolü üzerinde çok fazla değinilmiştir. Eserde "baba-erkek" rolü üzerinde durularak günümüz "baba" profili hakkında nitel çalışmalar yapılabilir.
- Günümüz aile ve çocuk profilleri karşılaştırılarak, bu profillerde ailelerin çocukların eğitimlerinde ne kadar etkili olduğu araştırılabilir.
- Geleceğin alfa kuşakları ve günümüz Z kuşaklarının aile eğitim anlayışları karşılaştırılabilir.
- Z kuşaklarının sahip olduğu 21. yüzyıl beceriler araştırılabilir ve bu becerilerde aile eğitimin önemi incelenebilir.
- Teknolojinin Z kuşaklar üzerindeki etkileri araştırılabilir ve çocukların (Z kuşağı) teknolojiyi kullanma becerisi hakkında aile eğitiminin önemi incelenebilir.

Kaynakça

- Acıloğlu, İ. (2015). *İş'te Y kuşağı*. Ankara: Elma.
- Ada, T. (2014). Atatürk'ün düşünce yapısını şekillendiren unsurlar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 211, Ağustos, 2014.
- Adıgüzel, O., Batur, H. Z. ve Ekşili, N.(2014). Kuşakların değişen yüzü ve y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: mobil yakalılar" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yıl: 2014/1, sayı:19, 165-182.
- Altunbay, M. ve Bıçak, N.(2018). Türkçe eğitimi derslerinde Z kuşağı bireyelerine uygun teknoloji tabanlı uygulamaların kullanım." *ZFWT*, 10(1), 127-142.

- Aytaş, G. ve Yalçın, A.(2003). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları. Ankara.
- Aysel, A. (2018). *Kuşakların tüketim davranışlarında değişim üzerine bir inceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Bilge Zafer, A. (2013). Cumhuriyet ile birlikte değişen Türk aile yapısı ve kadının durumu. *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 14, Sayı: 24, 2013/1.
- Cirhinlioğlu, F.G. (2001). *Çocuk ruh sağlığı ve gelişimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çetin, C.ve Karalar, S.(2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28):157-197, 2016.
- Çilenti, K. (1984). *Eğitim teknolojisi ve öğretim*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Demirkaya, H., Akdemir, A., Karaman, E.ve Atan, Ö. (2015). Kuşakların yönetim politikası beklentilerinin araştırılması. *Journal of Business Research-Türk*, 7(1), 186-204.
- Devaney, S. A. (2015). Understanding the millennial generation. *Journal of Financial Service Professionals*, 69(6): 11-14.
- Durakbaşı, A. ve Cindoğlu, D. (2012). Tezgâh üstü karşılaşmalar: toplumsal cinsiyet ve alışveriş deneyimi. (Haz. Deniz Kandiyoti-Ayşe Saktanber, Çev. Zeynep Yelçe) *Kültür Fragmanları; Türkiye’de Gündelik Hayat*. (2.baskı.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Elmore, L. (2011). Competing for jobs when you’re up against your mum, your grandpa, and your pers”, *WomenIn Business*, Summer, 37-39.
- Emiroğlu, S. (2009). Çocuk eğitimi üzerine idealist bir roman: Emile. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(3):872-880.
- Etlican, G. (2012). *X ve Y kuşaklarının online eğitim teknolojilerine karşı tutumlarının karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Genç, H. N. (2015). Jean-Jacques Rousseau’nun Emile’inde kadın eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)* 8(1): 25-34.
- Gökşen, C. (2014). Oyunların çocukların gelişimine katkıları ve Gaziantep çocuk oyunları. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 52, Erzurum 2014, 229-259

- Göktaş, P. ve Çarıkçı, İ. H.(2015). Kuşakların siyasal iletişim kültür ve liderlik açısından değerlendirilmesi. *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, 2(3): 7-33.
- Köksal, D. ve Varışoğlu, B.(2012). Yabancı dil öğretiminde temel ilke ve kavramlar.Kılınç, A., ve Şahin, A. (Ed). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*.(2. baskı). (ss.49-64).Ankara: Pegem A Yayınları.
- Kandiyoti, D.ve Saktanber, A.(2012). Parçaları yorumlamak. (Haz. Deniz Kandiyoti-Ayşe Saktanber, Çev. Zeynep Yelçe) *Kültür Fragmanları; Türkiye'de Gündelik Hayat*. (2.baskı.).İstanbul: Metis Yayınları.
- Kurtoğlu, R.,T., Sönmez, A ve Temiz, S. (2016). Tüketicilerin yaş kuşaklarına göre wom hakkındaki değerlendirmeleri. *Eurasian Academy Of Sciences Eurasian Business &Economics Journal* 2(2), 416-430.
- Kyles, D. (2005).Managing your multigenerational work force. *Strategic Finance*, 87(6): (53-55).
- Makal, A. (2015). *Ameleden işçiyeye*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Merter, F. (2005). *Postmodernizme ve postmodern eğitime sosyolojik bir yaklaşım*. Malatya: Öz Serhat Yayıncılık
- Montana, P.J. & Francis, P.(2008). Motivating generation X and Y on the job and preparing Z. *Global Journal Of Business Research*. 2 (2):139-148.
- Numanoğlu, G. (1999). Bilgi toplumu-eğitim- yeni kimlikler-II, bilgi tolu mu ve eğitimde yeni kimlikler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1):341-350.
- Ocak, B. (2019). Ebüzziya Tevfik'in Jean Jacques Rousseau Tercüme-İ Hâli. *Journal of Turkish Language and Literature* 5(3), Summer 2019, 471-487.Doi Number: 10.20322/littera.530595
- Orhan, Ö. (2013). Rousseau ve Türkiye. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2013 Güz, sayı:16, s.121-148 ISSN 1306-9535.
- Rousseau, J.J. (2009a). *Emile ya da eğitim üzerine*. (Çeviren: Yaşar Avunç). İstanbul: İş Bankası Yayınları .
- Rousseau, J.J. (2009b). *Emile ya da eğitim üzerine*. (Çeviren: İsmail Yerguz). İstanbul: Say Yayınları:
- Senbir, H. (2004). *Z son insan mı?*.İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Shunk, D. H. (1996). *Learning Theories* (2nd Edition). New York: Harper&Row.
- Sınar, A. (2007). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Morpa Yayınları.

- Sülükçü, Y. (2011). *Yabancılara Türkçe Öğretiminde (Temel Seviye A1) bilgisayar destekli materyal geliştirme ve bunun öğrenci başarısına etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Şirin, M. R. (2011). *BM çocuk hakları sözleşmesi kitabı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M. ve Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches*, ISSN:2528-9527 E-ISSN : 2528-9535 <http://opusjournal.net>
- Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yaşar Ekici, F. (2014). Türk aile yapısının değişim ve dönüşümü ve bu değişim ve dönüşüme etki eden unsurların değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science*. 30: 209-224.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zhang, K. ve Curtis, J. B. (2010). *Generational learners and e-learning technologies. handbook of research on practices and outcomes in e-learning: issues and trends*. USA: IGI-Global.
- Williams, K. C. ve Page, Robert, A. (2011). *Marketing to the generations*. *Journal of Behavioral Studies in Business*, 3,1-17.

**KADINLARIN ÜST DÜZEY YÖNETİCİ OLMASINA ENGEL OLAN
NEDENLER: CAM UÇURUM, CAM YÜRÜYEN MERDİVEN VE CAM
ASANSÖR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Reasons that Prevent Women from Becoming Top Executives:
Investigation of the Relationship between Glass Cliff, Glass Escalator, and
Glass Elevator

Fidan ALHAS

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yönetim ve
Organizasyon Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

fdalhas@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4254-3519>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	20.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	02.07.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 101-113	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.677598

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KADINLARIN ÜST DÜZEY YÖNETİCİ OLMASINA ENGEL OLAN NEDENLER: CAM UÇURUM, CAM YÜRÜYEN MERDİVEN VE CAM ASANSÖR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Reasons that Prevent Women from Becoming Top Executives: Investigation of the Relationship between Glass Cliff, Glass Escalator, and Glass Elevator

Fidan ALHAS

Öz

Bu çalışmanın amacı cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör gibi kariyer engelleriyle birlikte kadınların en çok temsil edildikleri mesleklerde karşılaştıkları sorunları ele almaktır. Çalışma araştırmaya dayalı derleme bir makaledir. Çalışma da cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör kavramları tanıtılmaya çalışmıştır. Çalışmanın özgünlüğünü toplum tarafından kadınlara yakıştırılan mesleklerde kadınlardan ziyade erkeklerin çok daha fazla temsil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınların egemen olduğu mesleklerde erkeklerin daha hızlı yükseldiği görülmekte ve bu durum cam uçurum bağlamında açıklanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven, Cam Asansör, Kadın ve Erkek Yöneticiler, Kariyer.

Abstract

The aim of this study is to address the problems women face in the professions where they are most represented, along with career disabilities such as glass cliff, glass escalator and glass elevator. The study is a compilation article based on research. The work has also sought to introduce the concepts of glass cliff, glass escalator and glass elevator. The originality of the work is due to the far greater representation of men rather than women in professions ascribed to women by society. In occupations dominated by women, men are seen to rise faster, and this is explained in the context of the glass cliff.

Key Words: Glass Cliff, Glass Escalator, Glass Elevator, Woman and Men Executive, Career.

Giriş

Feminist yaklaşımlar kadınlar ve erkekler arasında ayrımcılık yapılmamasını gerektiğini ileri sürmüştür. Bu yüzden de feminizmin odak noktası kadınlardır. Bunun için 18. yüzyıldan itibaren çokça çalışma yapılmaya başlanmıştır. 1792'li yılında Mary Wollstonecraft'ın sunmuş olduğu bir çalışma feminizm düşünce yaklaşımının önemli ölçüde gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu sayede feminist teorilere olan eğilimin artmış ve bundan sonra da kadına olan bakış açısı önemli ölçüde değişmiştir. Daha sonraları ise kadına olan bakış açısında aşama aşama değişimler gerçekleştiği görülmüştür. Feminist teorilerin üç dalga halinde gerçekleştiği görülmüştür. Birinci dalgada kadınlarda erkeklerle eşit haklara sahip olduğu öne sürülmüştür (Taş, 2016: 167). İkinci dalgada kadınların erkeklerle ne kadar eşit haklara sahip olursa olsun hem biyolojik olarak hem de ataerkil yapıdan kaynaklanan eşitsiz rollerin olduğu ortaya konulmuştur. Üçüncü dalgada ise kadınların ilerlemesini engelleyen ve kadınlara engel koyan görünmeyen ancak varlığı hissedilen durumlarla karşı karşıya olduklarını ortaya koymuşlardır.

Bu çalışma kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarını hedefledikleri zamanlarda daha fazla ve daha farklı engellerle karşılaşacaklarını ortaya koymasından önem arz etmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda kadınların orta düzey yöneticiliğe kadar yükselmek istedikleri düşünüldüğü için erkek yöneticiler tarafından buna göre engeller konulmuştur. Ancak bu çalışma da kadın yöneticilerin daha üst düzey yöneticilikleri hedefledikleri görülmüştür. Buna göre erkek yöneticiler tarafından kadın yöneticilere daha farklı isimler altında birtakım görünmeyen engeller konulmuştur. Bu çalışmanın kadın yöneticilerin daha fazla yükselmek istemeleri ve yükselmek istedikçe daha fazla engelle karşılaşacaklarını ortaya koymasından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın diğer bir katkısının ise kadın yöneticilerin yükselmesi konusunda konulan çok sayıda ve aynı anlamda engelin var olduğu ve bu engellerin de farklı isimler adı altında uygulandığıdır. Çalışmanın sorunsalı ise, kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarını hedefledikçe daha fazla engelle karşılaşp karşılaşmadıkları olmuştur. Bu çalışmanın amacı cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör gibi kariyer engelleriyle birlikte kadınların en çok temsil edildikleri mesleklerde karşılaştıkları sorunları ele almaktır. Çalışmada literatür taramasına dayanarak cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör kavramı açıklanmış ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna

gelememelerindeki engeller incelenerek aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma kadınların çalışma hayatı içerisinde daha fazla bilinmeyen engelle karşılaşacaklarını açıklamak amacıyla farkındalık oluşturmak ve cam uçurum olgusuyla birlikte cam yürüyen merdiven ve cam asansör arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik olarak teorik bir araştırma niteliği taşımaktadır.

Eray (2019) göre bu nokta da geçmişten günümüze kadar yapılan araştırmalarda ve feminist teorilerde kadınlara pek çok engel konulduğunu söyleyebiliriz. Sadece kadınlara konulan engellerin şekli ve bu engellerin konuluş tarzı toplumdaki değişim ve dönüşümlere bağlı olarak değişmiştir. Son zamanlarda kadınların çalışma hayatına atılmak istemeleri ve ilerlemelerini destekleyen toplum sayesinde kadınların iş hayatlarına atılmalarına kolaylaşmıştır. Bu bağlamda kadın yöneticilere destek verildiğini ve kendilerinin geri planda kaldıklarını düşünen erkek yöneticiler kadın yöneticilere koydukları engellerin şeklini değiştirerek bir yandan topluma sevimli görünmeye diğer yandan da kadınların kuyularını kazmaya çalışmaya başlamışlardır.

Kadın yöneticilere direkt engel koyamayacaklarını anlayan erkek yöneticiler engel koyma metotlarını değiştirerek kadın yöneticilere yeni görünmeyen engeller koymaya çalışmışlardır. Bunlardan birincisi cam tavan ikincisi ise, cam uçurumdur. Bu çalışmada kadınların artık daha da bilinçli hale gelmeleri sebebi ile kadınları normal şekilde alt edemeyeceğini anlayan erkeklerin bir hileyle kadınları kandırması olan cam uçurum kavramı ele alınmıştır. Cam uçurum ise literatürde kadınların işletmenin krizli, riskli, olumsuz ve kötü olduğu durumlarda üst düzey yöneticilik pozisyonuna erkeklerden ziyade kadınların atanması olarak ifade edilmektedir (Yıldız vd., 2016b: 511). Bu çalışmada kadınlara konulan engel olan cam uçurum, cam yürüyen merdiven ve cam asansör ilişkisi bağlamında kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonlarındaki durumu incelenmiştir.

Cam Uçurum

Bu kavramın kökleri üst düzey yöneticilik pozisyonlarında temsil edilen kadın yöneticilerin sayısının az olmasına dayanmaktadır. Muhtemelen bu da erkeklerden ziyade kadınların daha fazla risk ve tehlike içeren pozisyonlara atanmalarına neden olmaktadır (MacDonald, 2011: 8). Başka bir yazara göre ise cam uçurum; kadın yöneticilerin liderlik yolunda ilerlerken cam tavanı kırarak bir üst pozisyon olan üst düzey yöneticiliğe geçmemeleri için erkek yöneticiler tarafından geliştirilen bir kavramdır (Hect, 2017: 7). Boyd-Bowles (2013) ise, cam uçurumu; işletmenin ya da firmanın krizli, riskli ve olumsuz olduğu dönemlerde yani işletmenin ya da firmanın kötü

durumlarında var olan tehlikeli pozisyonlara erkek yöneticilerden daha fazla olarak üst düzey yöneticilik pozisyonlarına kadın yöneticilerin atandığını ifade etmiştir.

Dzanic (2009) göre muhtemelen kadın yöneticiler işletmenin olumsuz performans gösterdiği durumlarda “batan gemiyi kurtarmak” için devamlı bir şekilde üst düzey yöneticilik pozisyonlarına atanma deneyimi yaşayacaklardır. Bu durumda kadın yöneticilerin önceki kötü idare ve kötü yönetim ile zayıflayan işletmeyi devralmalarıyla ilişkilidir. Ayrıca hata ve eleştiri riskinin yüksek olduğu üst düzey yöneticilik pozisyonuna atanması durumuyla da ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Cam Uçurumun Kariyer İle Olan İlişkisi

Kadın yöneticilerin kendilerine ilk kez imkân verildiğini düşünerek bu tip olumsuz ve kötü durumdaki pozisyonlara yükselmeleri aslında kadın yöneticilerin kariyerlerinde, kariyeri için zararlı olabilecek yüksek bir kişisel başarısızlık riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Bruckmüller vd., 2014: 206). Özellikle siyaset alanına baktığımızda kamu yönetim göreviyle ilgili olan mesleklerde kadın yöneticilerin yükselmelerini zor şartlar altında gerçekleştirdiklerini gösteren bir takım kanıtlar vardır. Örneğin, Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher'ın politika hayatına baktığımızda Margaret Thatcher'ın maruz kaldığı “ilk kariyer fırcası”nın güvenli işçi koltuğuna aday olduğu, güçlü bir şekilde oturacağını düşündüğü ve Muhafazakar parti adayı olarak girdiği her seçimi kaybetmesidir (Ryan vd., 2010: 57).

Başka bir örnek daha verdiğimizde Avustralya'da geçmişten günümüze kadar iki tane başbakan olduğu ifade edilmiştir. Bunlar Victoria'dan Joan Kirner ve Batı Avusturulya'dan Carmen Lawrence'dir. Bu başbakanlardan her ikisi de ara dönemde atandıktan sonra partilerinde kendilerine yönelik aşağılayıcı skandallara maruz bırakılmışlardır. Sonuç olarak her ikisi de usulüne uygun olarak aslında kaybettikleri açıkça ortada olan seçimleri kazandılar (Ryan ve Haslam, 2005: 15).

Gupta (2018) ise, kadın yöneticilerin kariyerlerinde ilerlemek isterlerken benzer durumları yaşayan erkekler ile karşılaştırıldığında, yönetimde bir hata görüldüğü zaman erkeklerden daha çok kadınların liderlik pozisyonlarına yerleştirildiklerini ifade etmektedir. Buna göre kadın yöneticilerin kariyerlerinde ilerlemelerini engellemek ya da onları kötü duruma düşürerek çalışma hayatından ayrılmasını sebep olmak için cam uçurum hilesine başvurulmaktadır.

Cinsiyet Açısından Cam Uçurum

Günümüzde kariyer hayatlarında ilerlemek isteyen kadın yöneticilerin artık orta düzey yöneticilikten daha fazlasını istedikleri bir nevi geleceğe bir ok atma isteklerinin olduğu görülmektedir. Öte yandan erkek yöneticilerinde bunu fark ettikleri ve gelişen ve değişen toplum yapısı nedeniyle direkt olarak tepki koyamayacakları ve aynı zamanda kadınların birden yükselişine izin vermeyecekleri de çok belirgindir. İşte tam bu nokta da cam uçurum olarak ifade edilen bir hileli tuzağı işaret etmektedir. Erkek yöneticiler sırf kadınların iyi birer yönetici olmadıklarını hem kadınlara hem de topluma ispatlamak için böyle bir yola başvurumaktadırlar. Bu durum hisse senedi fiyatlarındaki düşüşün durumunda olduğu gibi erkeklerden daha çok kadınların atandığı zamanlardakinden farklı değildir (Ryan ve Haslam, 2009: 13). Bunun temelinde ise kariyerlerinde yükselmek isteyen kadınların kariyerlerinde yükselmelerine izin vermeyen erkek yöneticilerin kadın yöneticilerin cinsiyetlerine vurgu yapmaları yatmaktadır (Mulcahy ve Linehan, 2013: 2).

Kadınların üst düzey yönetici olmalarını istemeyen erkeklerin yaptıkları bu tür atamalar daha çok riskin ve hatanın daha yüksek olduğu durumlarda yapılmaktadır (Main ve Gregory-Smith, 2017: 136). Öte yandan yöneticilik koltuğunda genellikle erkekler düşünülüyor için yani “yönetici düşün-erkek düşün” düşüncesi ağır basmaktadır. O halde işletmenin krizli, sorunlu veya olumsuz olduğu dönemlerde ise, “yönetici düşün-kadın düşün” hakimiyeti esas kanıdır (Ashby vd., 2007: 776).

Cam Yürüyen Merdiven

Cam yürüyen merdiven örgütün içinde bulunan bireyin, hiyerarşik bazda örgütte bulunan bazı gruplara göre hızlı bir şekilde yükselişini ifade etmektedir (Alhas, 2016: 25). Yıldız ve arkadaşlarına (2016a) göre bu kavram genel olarak kadınların yoğun olduğu sektörlerde bu mesleği (örneğin, anaokulu öğretmenliği, hemşirelik, dadılık gibi.) icra etmek isteyen, yükselme beklentileri olan, cinsiyette görülen farklılıklar sebebiyle gerçekleşen ve erkekler için kullanılan bir kavramdır.

Alhas (2016) göre erkeklerin içinde bulunduğu bu durum aslında cam uçurum kavramının aksidir. Çünkü bu kavram erkeklerin kadın yoğun olduğu mesleklerde kadınlardan ziyade kendilerinin hızlı bir şekilde ilerlemelerini ifade etmektedir. Cam uçurumda kadın yöneticiler genellikle işletmenin veya firmanın krizli, riskli ve olumsuz olduğu durumlarda erkek yöneticilerden daha fazla atanmaktadır. Oysa burada erkek yöneticiler, kadın yöneticilere göre kadınların yoğun olarak buldukları sektörlerde kadınlardan ziyade kendileri hızlı bir şekilde yükselmektedir. Yani erkekler kendi egemen

oldukları mesleklerde kadınları cam uçurumdan aşağı atarlarken, kadınların yoğun olduğu mesleklerde de kendileri hızlı bir şekilde ilerlemektedir.

Williams (1992) göre erkek yöneticiler hızlı bir şekilde cam yürüyen merdiven ile yükselirken kadınlar ise kendi mesleklerinde bile erkeklerden daha az hatta daha çok yavaş yükselebilmektedirler. Örneğin, sınıf öğretmenliği, ebelik, anaokulu öğretmenliği gibi meslekler kadınların yoğun olduğu ve başka bir tabirle kadınların çokça mesleklerini icra ettikleri meslekler olup bu mesleklerde erkeklerin sayıca çok olduğu görülmektedir. Şaşırtıcı bir şekilde bu tip mesleklerde erkeklerin ya da erkek yöneticilerin, erkeklerin yoğun olarak çalıştıkları mesleklerden daha fazla, daha hızlı ve daha kolay bir şekilde yükselebildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca erkeklerin kariyer basamaklarını daha hızlı bir şekilde çıktığı söylenebilmektedir.

Bu durum ise bireylerde farklı şekillerde etki bırakabilmekte ve cam yürüyen merdivenin etkileri olarak ifade edilmektedir. Ayrıca kadınların daha fazla kariyer edindikleri alanlarda erkeklerden gelen baskılara maruz kaldıkları ve erkek meslektaşları tarafından yapılan bu baskıların kanuni bir şekilde kabul edildiği söylenmektedir (Yıldız vd., 2016a: 12).

Cam Yürüyen Merdivenin Kariyer İle Olan İlişkisi

Kadınların uzun yıllardan beri üst düzey yöneticilik pozisyonlarını hedefledikleri bilinmektedir. Ancak son zamanlarda kadın yöneticilerin üst düzey yönetici olmalarını engellemek için erkek yöneticilerden tarafından uydurulan bir kavram olan cam uçurum kavramı geliştirilmiştir. Bu kavram kadın yöneticilere uygulanan hileli bir durumu ifade etmekte ve kadın yöneticilerin; işletmenin olumsuz dönem yaşadığı durumlarda erkek yöneticilerden daha çok atanmaları ifade edilmektedir. Ayrıca asılsız, tehlikeli ve belirsizliğin daha çok olduğu durumlarda atandıklarını söylemek mümkündür.

Bununla ilişkili olarak kadın yöneticilerin kendi mesleklerinde ise, yeteri kadar var olmadıklarını söylemek mümkündür. Alhas (2016) göre kadın yöneticilerin kendilerini temsil ettikleri örneğin, sınıf öğretmenliği, ebelik, hemşirelik gibi mesleklerde bile yeteri kadar temsil edilmedikleri görülmektedir. Ayrıca Snyder ve Green (2008) göre sınıf öğretmenliği, ebelik, hemşirelik gibi mesleklerde kadınlar normal merdivenle çıkarken erkekler ise yürüyen merdivenle hızlı bir şekilde çıkabilmektedirler. Kadınlar kendi mesleklerinde ilerleyemezken erkekler içinde buldukları şirketler ya da firmaların sayesinde zirveye taşınmakta ve görünmeyen bir araç olan yürüyen merdivene (glass escalator) binmektedirler.

Cognard-Black (2012) göre kadınlara uygulanan yürüyen merdiven baskısı varken kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonlarına yükselmeleri zorlaşmaktadır. Bu nedenle kadın yöneticiler kariyerlerinde erkeklere göre daha yavaş yükselmektedirler. Erkek yöneticiler ise kadın yöneticilere göre daha hızlı bir şekilde yükselmektedirler.

Cinsiyet ve Cam Yürüyen Merdiven

Toplumların, bireylerin edindikleri mesleklere ilişkin belirlemiş oldukları bir takım rol kalıpları olduğu görülmektedir. Bu rol kalıpları cinsiyete ilişkin rol kalıplarını da kapsamaktadır. Buna göre hem erkeğin hem de kadının mesleğine ilişkin toplumsal prestij ve imajlar vardır. Bu imaj ve prestijlere yüklenen anlamlar ise bireylerin içinde buldukları durumlara göre pozitif veya negatif anlamlar yüklenebilmektedirler (Ünver vd., 2016: 1637). Örneğin, eskiden kadınlar yoğun bir şekilde hemşirelik mesleğini icra ederlerdi. Günümüzde 1954 yılında çıkarılan kanunlarla beraber erkek hemşirelerin kadınlardan daha fazla hemşirelik mesleğini icra ettikleri görülmektedir (Kaya vd., 2011: 18).

Bu nokta da kadınların normal şartlarda icra ettikleri mesleklere erkeklerin girişi aslında kadınlar tarafından yadırganması gereken bir durumdur. Öte yandan kadınlar tarafından eleştirilip düşmanca tavır takınılması gereken bu duruma kadınların ters tepki vermeyip erkeklerin kadınları ezmeye çalışması da hayret verici bir olaydır. Öte yandan cam uçurumun aksine bu mesleğe giren erkeklerde kadınlara karşı daha fazla kin, düşmanlık ve kıskançlığa ilişkin davranışlar görülmüştür. Örneğin, “hemşir” adı verilen bu erkek hemşirelerin çalıştıkları işyerlerinde kadınlara kadınlardan daha fazla baskı yaptıkları görülmüştür.

Cam Asansör

Mondal (2016) göre cam asansör kavramından kasıt kadınların üst düzey yönetici olmaları yolunda kariyer basamaklarını normal merdiven ile çıkarken erkeklerin aynı yöneticilik pozisyonları için cam asansör ile daha hızlı bir şekilde çıkmalarıdır. Erkek yöneticiler kadınların egemen oldukları mesleklerde buldukları örgüt içinde erkeklerin ve kadınların desteklemeleri sonucunda kadınlara göre daha hızlı bir şekilde ilerleyebilmektedirler. Ancak kadın yöneticiler içinse aynı durum söz konusu değildir.

Kadınların yoğun olarak temsil edildikleri mesleklerde çok zor ilerlediği erkeklerin ise genellikle daha fazla terfi bekledikleri görülmüş ve erkekler için pozitif olarak gerçekleşen olayları ifade etmek için cam asansör kavramı kullanılmıştır (Snyder ve Green, 2008: 271). Smith (2012) göre bu durumda kadın yöneticilerin kariyerlerinde çok fazla engelle karşılaştıklarını

söylemek mümkündür. Zaten alt ve orta düzey yöneticilik seviyesinden ileri gidemeyen kadın yöneticiler asıl meslekleri olan örneğin, hemşirelik, ilkökul öğretmenliği, anaokulu öğretmenliği gibi mesleklerde de engelle karşılaşmaktadırlar. Bu nokta da kadın yöneticilerin erkek yöneticilerden daha az yükseldiği ve daha az yüksek kariyerlere ulaştıklarını söylemek mümkündür.

Cam Asansörün Kariyer İle Olan İlişkisi

Cam asansör kavramındaki esas şudur: erkek yöneticiler, kadın yöneticilerin yoğun olarak buldukları mesleklerde kadın yöneticilerden daha hızlı bir şekilde ilerlemeleridir. Yani kadın yöneticilerin yerine erkek yöneticilerin daha hızlı bir şekilde cam asansörle aniden kadınlara ilişkin mesleklerde yükselmelerini sağlamaktır (Alhas, 2016: 25). Bu nokta da toplumun kendilerine yakıştırmadıkları ancak erkek yöneticilerin kendi buldukları gruplarda yer alan erkek yöneticilerin yaptıkları meslekleri icra edemeyeceklerini bildikleri için kadın yöneticilerin veya kadınların ağırlıkta buldukları meslekleri tercih etmektedirler.

Williams (2013) göre bunun sebebi ise kendi gruplarında ya da sektörlerinde yer alan mesleklerde yüksek düzeydeki pozisyonlara ulaşamayacaklarını bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Aslında kadın yöneticilerin veya kadınların yaptıkları mesleklerde kadınlar zaten kadınların kadın yöneticilere uygulamış oldukları birtakım engellerle karşılaşmaktadırlar. Öte yandan cam asansör kavramıyla karşılaşan kadınlar bu kez de erkek yöneticiler veya erkeklerin kendi buldukları sektörlerle girmeleri ile yeni bir engelle karşılaşmış olmaktadır.

Yeni bir engelle karşılaşan kadınlar daha üstlerinden kadın yöneticilerin koymuş oldukları engelleri atlatamadan bu kez de erkek yöneticilerin koymuş oldukları engellerle karşılaşmaktadırlar. Kadın yöneticilerin kadınlar ile olan rekabetinde yeni bir varlık olarak boy gösteren erkek yöneticiler kadın yöneticileri veya kadınları kadın rakiplerinden daha çok baskı altına almaktadırlar. Bu nedenle kadınlar kendilerinin yoğun olarak boy gösterdikleri sektörlerde ilerleyemezken erkek rakipleri bu cam asansör kavramı ile bahsedilen görünmeyen yardım ile rakiplerine göre çok daha hızlı veya çok daha kolay ilerleyebilmektedirler.

Cam Asansör ve Cinsiyetçilik

Cam asansör erkek yöneticiler için pozitif bir kavramken kadın yöneticiler için negatif bir durumu ifade etmektedir. Yani erkek yöneticiler veya erkekler kariyerlerinde hızlı ve emin bir şekilde ilerlerken kadın yöneticilerin veya kadınların kariyerlerinde adım adım ilerlediklerini ifade

etmektedir. Bu kavramın diğer bir ilginç yönü ise, kadınların yoğun olarak temsil ettikleri veya temsil edildikleri mesleklerde erkeklerin daha hızlı yükselmesidir (Kamberidou, 2010: 90).

Bu kavramın bir diğer ilgi çekici yönü ise aslında kadınların egemen oldukları mesleklerde karşı cins olan erkeklerin daha baskın olması ve içinde buldukları örgütte hem kadınlardan hem de erkeklerden daha fazla destek görmeleridir. Örneğin, eskiden kütüphanecilik mesleği kadınların en iyi yapabileceği işlerden biri olarak görülürdü. Ancak günümüzde bir kadının kütüphanecilik mesleğini icra ettiği yerde müdür olamamakta bunun yerine bir erkek müdür olabilmektedir. Genellikle içinde bulunulan örgütte ya da işyerinde bir kadından ziyade erkeğin daha hızlı bir şekilde yükselebilmesine izin verildiği de görülmektedir (Frydman ve Segall, 2016: 26-27).

Sonuç ve Öneriler

Son zamanlarda kadın yöneticilere çeşitli engeller konulduğu bilinmektedir. Bu yüzden de kadın yöneticiler üst düzey yönetici olmak istediklerinde yeni kariyer engelleriyle karşılaşacaklardır. Örneğin, cam yürüyen merdiven ve cam asansör gibi. Kadın yöneticilerin içinde buldukları örgütlerde birtakım görünmeyen ama varlığı hissedilen engellerle de yüzleşebileceği de görülmektedir. Kadın yöneticilerin içinde buldukları örgüt tarafından yükselmelerine engel olmak için bir takım hileli yöneticilik pozisyonlarına maruz bırakıldıkları da görülmektedir. Örneğin, cam uçurum gibi. Erkek yöneticiler içinde buldukları gruplarda yükselmeyeceklerini anladıkları için kendi gruplarının dışında kalan yani kadınların yoğun oldukları gruplarda yer almak istemekteler. Ayrıca erkek yöneticilerin kendi mesleklerinin dışında kalan mesleklerde daha hızlı bir şekilde yükselebildikleri sonucuna da ulaşılmıştır. Bu durum da Williams (1992) tarafından yapılan çalışma tarafından desteklenmiştir. Erkek yöneticilerin kadınların yoğun olarak temsil edildikleri mesleklere girmeleri kadın yöneticilerin kariyerlerindeki ilerlemelerinin yavaşlamasına neden olmuştur. Erkek yöneticilerin içinde buldukları örgüt tarafından desteklenilmeleri kadın yöneticilerin kariyerlerinde ilerlemelerinin yavaşlamasına neden olurken erkek yöneticilerin de hızlı bir şekilde yükselmelerine neden olmaktadır. Bu düşüncemizi Harley (2011) tarafından yapılan çalışma desteklemiştir. Bununla ilişkili olarak üst düzey yönetici olamayacağı aşikar olan kadın yöneticilerin alt ve orta düzey yönetici olarak kalacakları düşünülmektedir. Kadın yöneticilerin olumsuz ve kötü durumlarda boşalan koltukları kendileri için bir fırsat olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu düşüncemizi Oelbaum (2016) tarafından yapılan çalışma

desteklemiştir. Ayrıca kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonuna sahip olmak için bir koltuğa oturmaları durumu kadınlar için bir fırsat olarak görülebilir. Kendileri için bir fırsat olarak gördükleri ve kariyerlerindeki ilerlemelerine izin veren erkek yöneticilerin aslında şunu amaçladıkları söylenebilir: kadınları topluma ve ailelerine karşı küçük düşürmek. Bu düşüncemizi Mulcahy and Linehan (2013) tarafından yapılan çalışma desteklemiştir. Normal olmayan şartlar altında erkek yöneticiler kadın yöneticilerin kariyerlerinde ilerlemelerine izin vermektedirler. Erkek yöneticiler aslında şirketin ya da firmanın krizli, riskli ve olumsuz olduğu durumlarda kadınları suçlamak ya da bir başka deyişle günah keçisi ilan etmek için kadın yöneticilerin atanmalarına izin verdikleri görülmüştür. Bu düşüncemizi Smith (2020) tarafından yapılan çalışma desteklemiştir. İşletmenin ya da firmanın kadın yöneticilerin atanmadan öncede durumunun kötü olduğu bu durumun kadınların atanması ile ilgili olmadığı ve aynı zamanda kadınların atandıktan sonrada bu durumun değişmediği ve bu yapılan atamanında aslında kadınların cinsiyetine ilişkin vurgu yapmak için yapıldığını söylemek mümkündür. Bu düşüncemizi Sabharwal (2013) tarafından yapılan çalışma desteklemiştir. Elde edilen bir başka sonuçta kadınların son zamanlarda üst düzey pozisyonlarda yer edinmek için çokça çaba sarf ettikleridir. Bu çalışmanın cam uçurum, cam asansör ve cam yürüyen merdiven kavramlarını bir arada ele alarak incelemesi çalışmanın diğer çalışmalara göre güçlü bir yanını ortaya koymaktadır. Ayrıca üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmak isteyen kadın yöneticiler ne kadar uğraşırlarsa uğraşırlar üst düzey yöneticiliğe ulaşmalarını engelleyen yeni ve çeşitli engellerin konulacağını ortaya koyması açısından da diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Kadınlara yönelik uygulanan engellerin nitelik değiştirerek devam etmesini ortaya koyması açısından da diğer çalışmalara göre farklı bir bakış açısı katmaktadır. Cam uçurumla ilgili olarak az sayıda çalışmanın yapılması çalışmanın başlıca kısıtını oluşturmaktadır. Çalışmanın diğer bir kısıtı ise cam asansör ve cam yürüyen merdiven kavramlarına ilişkin yapılan çalışma sayısının yok denecek kadar az olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın bir diğer kısıtı da kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonuna ulaşmak istemesinden dolayı çok çeşitli engellerle karşılaşacağıdır. Ve bu durumda da kadınlara karşı konulan engellerin tümünden haberdar olmak mümkün değildir. Bu nedenle bu çalışmada son birkaç yılda kadın yöneticilere konulan yeni ancak bilinmeyen engeller ele alınmıştır. Kadın yöneticilere uygulanan engellerin ortadan kaldırılması için erkek yöneticilerin kadın yöneticiye ilişkin motive

edici hareketlerde bulunması gerekir. Erkek yöneticiler kadın yöneticilere huzurlu bir ortam sağlayarak kadın yöneticilerin kendilerini geliştirilmelerine olanak sağlamalıdır. İşletmeler ya da kurumlar kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmalarına yardımcı olmak için kariyer geliştirme danışmanlığı sağlanmalıdır. Kadın yöneticilere, erkek yöneticilere uygulanan pozitif ayrımcılık yapılmalıdır. Kadın yöneticiler yönetim takımının bir üyesi olarak kabul edilmeli ve üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşabilmek için gösterdikleri çaba için cesaretlendirilmelidirler. Bunlara ek olarak kadın yöneticilerin üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşabilmeleri ve sürdürebilmeleri için hükümetlerin politika ve projeler geliştirmeleri gerekmektedir.

Bu çalışma için önerilerimiz şunlar olabilir. Çalışma cam tavan ile ilişkilendirilerek yapılabilir. Çalışmada cam uçurum kavramı kullanılmış olup bu kavramla göstermelik terfi ve çifte engel kavramı incelenerek yapılabilir. Çalışma cam uçurum, cam duvar ve cam labirent kavramları ile ilişkilendirilerek yapılabilir. Ayrıca çalışma cam tavan, cam uçurum, cam asansör, cam yürüyen merdiven, göstermelik terfi, çifte engel, cam duvar ve cam labirent gibi kariyer engellerinin bir arada incelenmesiyle de yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alhas, F. (2016). Cam tavan ve cam uçurum olgusunun incelenmesi: öğrenciler üzerinde bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ashby, J. S., Ryan, M. K. & Haslam, S. A. (2007). Legal work and the glass cliff: evidence that women are preferentially selected to lead problematic cases. *William & mary journal of women and the law*, 13(3), 775-793.
- Boyd Bowles, B. (2013). The glass cliff: an examination of the female superintendency in south carolina. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Columbia, University of South Carolina, College of Education, Educational Administration.
- Bruckmüller, S., Ryan, M. K., Rink, F. & Haslam, S. A. (2014). Beyond the glass ceiling: The glass cliff and Its lessons for organizational policy. *Social issues and policy review*, 8(1), 202-232.
- Cognard-Black, A. J. (2012). Riding the glass escalator to the principals office. *Teorija in praksa*, 49(6), 879-900.

- Dzanic, L., (2009). The role of women in business: the case of bosnia and herzegovina. (Diploma Tezi), Bosnia and Herzegovina, University of Ljubljana, Faculty of Economics.
- Eray, Ş. (2019). Teorik bir tartışma olarak feminizm ve bürokrasi. Üçüncü sektör sosyal ekonomi dergisi, 54(3),1064-1077.
- Frydman, J. S. ve Segall, J. (2016). Investigating the glass escalator effect among registered drama therapists: A gender-based examination of professional trajectory. *Drama therapy review*, 2(1), 25-39.
- Gupta, S. (2018). Glass ceiling in 21st century: women in management. *International journal of management studies*, 3(5), 83-93.
- Harley, S. (2011). The glass escalator-male career paths in NZ libraries. Master of Information Studies, Australia, Victoria University of Wellington, of Information Management.
- Hect, T. (2017). Gender and leadership in business: a comparative analysis in germany and the united states. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Spain, Universitat De Barcelona, Business School.
- Kamberidou, I. (2010). The “glass escalator” &”gender fatigue”: getting gender back on the agenda. The 5th International Conference on Interdisciplinarity in Education ICIE’10, 17-19 June 2010, 89-98.
- Kaya, N., Turan, N. & Öztürk, A. (2011). Türkiye’de erkek hemşire imgesi. *Uluslararası insan bilimleri dergisi*, 8(1), 16-30.
- MacDonald, K. (2011). Examining The “Glass Cliff” Phenomenon: A Study Replication Using a Canadian Context. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), P.E.I., University of Prince Edward Island, School of Business.
- Main, B. G. M. & Gregory-Smith, I. (2017). Symbolic management and the glass cliff: evidence from the boardroom careers of female and male director. *British journal of management*, 29(1), 136-155.
- Mondal, J. (2016). Inequalitiesat workplace: the glass ceiling phenomenon- the present scenario and factors intrinsic. *Journal of management and technology*, (6), 36-43.
- Mulcahy, M. & Linehan, C. (2013). Females and precarious board positions: further evidence of the glass cliff. *British journal of management*, 25(3), 425-438.
- Oelbaum, Y. S. (2016). Understanding the Glass Cliff Effect: Why Are Female Leaders Being Pushed Toward the Edge?. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), New York, The City University of New York, Graduate Faculty in Psychology.

- Ryan, M. K. & Haslam, S. A. (2009). Glass cliffs are not so easily scaled: on the precariousness of female ceos' positions. *British journal of management*, 20(1), 13-16.
- Ryan, M. K. & Haslam, S. A. (2005). The glass cliff: evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. *British journal of management*, (16), 1-22.
- Ryan, M. K., Haslam, S. A. & Kulich, C. (2010). Politics and the glass cliff: evidence that women are preferentially selected to contest hard-to-win seats. *Psychology of women quarterly*, (34), 56-64.
- Sabharwal, M. (2013). From Glass Ceiling to Glass Cliff: Women in Senior Executive Service. *Journal of Public Administration Research and Theory*, Published electronically on June 13. doi:10.1093/jopart/mut030.
- Smith, R. A. (2012). Money, benefits, and power: a test of the glass ceiling and glass escalator hypotheses. *The annals of the american academy*, (639), 149-172.
- Smith, A. E. (2020). On the edge of a glass cliff: women in leadership in public organizations. *Public Administration Quarterly*, 39(3), 484-517.
- Snyder, K. A. & Green, A. I. (2008). Revisiting the glass escalator: the case of gender segregation in a female dominated occupation. *Oxford journal*, 55(2), 271-299.
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik hassasiyetler*, 3(5), 163-175.
- Ünver, S., Avcıbaşı, İ. M., Özkan, Z. K. & Motör, D. (2016). Hemşirelik bölümünde okuyan erkek öğrencilerin sosyal çevrelerinde yaşadıkları sorunlar. *İnsan ve toplum bilimleri araştırma dergisi*, 5(6), 1636-1648.
- Williams, C. L. (1992). The glass escalator: hidden advantages for men in the 'female professions'. *Social problem*, (39), 253-267.
- Williams, C. L. (2013). The glass escalator, revisited: gender inequality in neoliberal times. *Sws feminist lecturer, gender and society*, 27(5), 609-629.
- Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö. & Yıldız, H. (2016a). Cam uçurum: kadın yöneticiler cam tavanı ne zaman aşar?. *Ankara üniversitesi sbf dergisi*, (2016), 71(4), 1119-1146.
- Yıldız, S., Sakal, Ö. ve Alhas, F. (2016b). Cam tavan'dan cam uçurum'a kriz düşün kadın düşün, 24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitapçığı, 29-31 Mayıs 2016, 509-519.

93 HARBİNİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

The Reflection of The '93 War Into The Turkish Novel

Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

maydemir758@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6039-6081>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	29.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	10.07.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 115-132	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.681929

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

93 HARBİ'NİN TÜRK ROMANI'NA YANSIMASI¹

The Reflection of The '93 War Into The Turkish Novel

Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR

Öz

Tarihî bellek, bir ulusun millî bilincinin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bir toplumun ne olduğu, taşıdığı hususiyetleri ve potansiyelleri göstermesi bakımından tarih, kolektif bilinçaltını oluşturan en önemli unsurdur. Edebiyat ve tarih birbiriyle önemli ilişkileri ve ortak noktaları bulunan iki alan olarak dikkati çekmektedir. Bu yönüyle edebi metinler, yazılı belgelerin yanı sıra yaşanan anın tanıklığını göstermesi bakımından bünyesinde önemli malzemeler barındırmaktadırlar. Tarihî bilincin halka ulaşmasının ve onları etkilemesinin en etkili yolu, kurgusal bir metin olan roman türüyle mümkün olur. Bu bağlamda tarihçi, geçmişte gerçeğin peşine düşerken, romancı düşseli veya kafasında canlandırdığı bir geçmiş anlatır. Dolayısıyla tarihî romanı, gerçeğin hayal gücüyle yoğrulmuş yeni bir tarzda oluşturulması olarak değerlendirmek gerekir.

Tarihte 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Türk toplumunun hafızasında derin izler bırakmıştır. Rusların Slav kökenli ulusları kendi kontrolüne çekme çabalarına karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı asayiş tedbirleri, iki ülke arasında önce gerilime sonra savaşa sebep olur. Savaşın Kafkas Cephesi Komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Nene Hatun'un şahsında somutlaşan Türk halkının kahramanlıkları, zamanla destanlaşarak dilden dile aktarılmıştır. 93 Harbi'nin sebep olduğu katliamlar, işgaller ve esaret hayatı, dönem romanlarının sayfaları arasında kendisine geniş yer bulur.

Çalışmamızın giriş kısmında tarihî romana ve 93 Harbi'nin tarihî gerçekliğine değinildikten sonra, 93 Harbi'nin Kafkas Cephesi'nde yaşananlar, Şemsettin Ünlü'nün *Yukarışehir* ve *Toprak Kurşun Geçirmez*; Hayrettin Ziya'nın *Dadaş Kız*; Ahmet Dumlu'nun *Meysun Ana*; M. Talat Uzunyaylalı'nın *Efsane Kadın Nene Hatun* gibi romanlarından hareketle verilecektir.

Anahtar Sözcükler: 93 Harbi, Kafkas Cephesi, Rus İşgali, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Nene Hatun.

Abstract

¹ Bu yazı, Atatürk Üniversitesinde düzenlenen **II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni**'nde (21-23 Haziran 2019) bildiri olarak sunulmuş, bazı eklemelerle ve makale formatına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

Historical memory has an important role in the formation of a nation's national consciousness. History is the most important element which constitutes the collective subconscious as it shows what a society is, its characteristics and its potential. Literature and history draw attention as two fields which have important relations and common points. In this respect, literary texts contain important materials in itself as it shows the testimony of the moment besides the written documents. The most effective way to transfer the historical consciousness to the people is only possible through the novel genre which has a fictional text. In this context, while the historian pursues the truth in the past, the novelist tells the past he imagines or the fiction. Therefore, it is necessary to consider the historical novel as a formation of the reality in a new style through imagination.

The 1877-1878 Ottoman-Russian War, known as the '93 war in history, had deep impact in the memory of Turkish society. The security measures taken by the Ottoman Empire against the attempts of the Russians to bring the Slavic nations under their control would cause first tension and then war between the two countries. The heroism of the Turkish people embodied in the person of the Caucasus Front Commander, Gazi Ahmet Muhtar Pasha and Nene Hatun, becomes epic and well known in time. The massacres, the occupations and the captivity caused by the '93 war are widely mentioned in the novels of the period.

After mentioning about the historical novel and the historical reality of the '93 War at the introduction part of our study, the events in the Caucasus Front of the War of 93, will be expressed based on the novels such as *Yukarışehir ve Toprak Kurşun Geçirmez* by Şemsettin Ünlü; *Dadaş Kız* by Hayrettin Ziya; *Meysun Ana* by Ahmet Dumlu; *Efsane Kadın Nene Hatun* by M. Talat Uzunyaylalı.

Key Words: The '93 War, Caucasian Front, the Russian Invasion, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Nene Hatun.

Giriş

Zihnin bir köşesinde hazır bekleyen anılar ve tecrübe edilmiş yaşantılar olarak tanımlanan bellek, sadece bireylere özgü bir birikim değil; aynı zamanda toplumsal hafıza olma özelliğine de sahiptir. Geçmişte yaşananlar, tarih açısından önemsiz görünse de bazen duygusal olarak toplumun kolektif belleğinde farklı bir şekilde karşılık bulabilmektedir. Toplumun geçmişi, geleceğe taşınması olarak tanımlanan kolektif hatırlamanın en önemli işlevi, millî bir kimlik inşa etmesidir. Ancak tarihî olaylar halk tarafından aktarılırken hatırlananların geçmişten farklı bir şekilde toplumun muhayyilesinde yeniden biçimlendirilerek sunulduğu görülür. Bu yolla tarihî olaylar, yüceltilerek gelecek mutlu yarınları müjdeleyen bir mite veya destana dönüşür. Toplumun üzen, huzursuz eden durumların günümüze taşınarak tekrardan konuşulması, onların içyapımızın derinliklerinde bıraktığı baskıyı azaltmak ve paylaşarak bu baskıdan kurtulmak asıl amaçtır. Duygusal tepkiler veren beynimiz, kaybın yarattığı travmayı aşmak ve ölenlerin bıraktığı

boşluğu doldurmak amacıyla o kişilerin anısını yaşatarak ve başkalarıyla paylaşarak bunu gidermeye çalıştığı bilinmektedir (Gülpınar, 2012: 93).

Toplumsal hafıza, geçmişi daima ideal yanlarıyla hatırlamaya çalışır. Bu anlamda taraflıdır ve salt doğruyu dile getirmesi söz konusu değildir. Böylece tarihî ve geçmişle ilgili hatıraların önemli siyasal ve psikolojik amaçlara hizmet ettiği bilinmektedir (Boyer; Wertsch, 2015: 296). Araştırmaya konu olan 93 Harbi'nin romanlardaki yansıması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Tarihsel romanları incelerken yaşananların gerçekliği zayıflar, yerini nostaljiye bırakır. Zira bu romanlardaki gerçekliği ölçmek ve açıklamak yerine, gerçeğin toplumun hafızasında bıraktığı imgeyi duyumsamak ve duyumsatmak daha önemlidir. İhmal edilen, görmezden gelinen veya unutulmaya terk edilen acılar, bu romanlarda öne çıkarılır. Türk toplumunun hafızasında derin izler bırakan tarihî hadiselerden biri de 93 Harbi'dir.

Rusya 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği Panslavizm siyasetinin bir sonucu olarak Balkanlar'daki Slav toplumu üzerinde faaliyetlerini arttırır. Özellikle Fransa'nın 1870'te Almanya karşısında yenilmesinden sonra Avrupa dengesinde ortaya çıkan durumdan faydalanan Rusya, Paris Antlaşması'nın kendisiyle ilgili hükümlerinden kurtularak Osmanlı Devleti'ne karşı daha aktif bir siyaset takip etmeye başlar. Şark meselesini halletmek üzere desteklediği ve silâh yardımıyla bulunduğu Balkan milletlerini isyana teşvik etmek için Hersek ve Bulgar isyanlarını kullanarak Bâbüâli'yi Avrupa siyasetinde yalnız bırakmaya çalışır.

Yaklaşık iki yüz kırk yıl boyunca belirli aralıklarla savaştığımız Rusların Balkanlarda etkinliğini arttırmak için Osmanlı karşıtı isyanları körüklemeye çalışması, iki ülke arasındaki ilişkileri gerer (Şirokorad, 2013: 9). İstanbul Konferansı'yla da bu sorun bir sonuca bağlanamayınca savaş kaçınılmaz olur. Rusların Slav kökenli ulusları kendi kontrolüne çekmek istemesi ve Osmanlı Devleti'nin buna karşı giriştiği asayiş tedbirleri, beraberinde Balkan Bunalımı'nı doğurur ve Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerine baskı kurmalarına yol açar. Rusya'nın asıl amacının İstanbul'u ele geçirmek ve sıcak denizlere inmek olduğu öteden beri bilinmektedir. Diplomatik yollarla bu iş çözülemeyince Balkanlarda ve Kafkaslarda iki ülke ve onların güdümündeki unsurlar arasında çatışmalar 24 Nisan 1877'de başlar. Rumî takvime göre 1293 yılına rastladığı için 93 Harbi olarak bilinen bu savaş, Tuna Cephesi ve Kafkasya Cephesi olmak üzere iki cephede cereyan

eder. 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi ile savaş Osmanlının ağır yenilgisiyle sona erer.

Doğu Anadolu'da Kars, Doğubayazıt ve Ardahan'a doğru üç koldan ilerleyen Ruslar; 30 Nisan'da Doğubayazıt'ı, sonra Ardahan'ı işgal eder. Buradan Erzurum üzerine yürüyen Ruslar 15 Temmuz'da mağlûp edilir. Ancak 18 Kasım'da Kars ele geçirilir. Bunun üzerine daha uygun bir savunma için Erzurum'a çekilen Osmanlı kuvvetleri, Aziziye tabyalarında Nene Hatun'un ahaliyi teşvikiyle büyük bir mukavemet örneği ortaya koyar.

Çalışmamıza konu olan 93 Harbi'nin Kafkas Cephesi'nde iki ülkenin de çeşitli ulusları kendi yanına çekerek savaşa dâhil ettikleri görülür. Özellikle "*Yerli ahaliden derlenen düzensiz ordulardan geniş ölçüde*" faydalanılan Kafkas Cephesi'nde "*Türk gönüllü birlikleri çeşitli kabilelere mensup Abhaz, Kürt ve Acarlardan; Ruslar ise Kürt, Ermeni, Çerkes vs.den*" oluşturulur. Osmanlı ordusuna komutanlık eden Ahmet Muhtar Paşa'nın üstün başarılarına sahne olan bu savaşta, Erzurum'un işgali sırasında Nene Hatun'un katkısı, incelenen romanlarda sıklıkla yer alır. Amaç, Osmanlılar açısından ağır sonuçları olan bu savaşın Doğu Cephesi'nin Türk romanına nasıl yansıdığını tespit etmeye çalışmaktır.

Çalışmamızda Şemsettin Ünlü'nün *Yukarışehir* ve *Toprak Kurşun Geçirmez*; Hayrettin Ziya'nın *Dadaş Kız*; Ahmet Dumlu'nun *Meysun Ana*; M. Talat Uzunyaylalı'nın *Efsane Kadın Nene Hatun* romanları üzerinde durulmuştur.

1. 93 Harbi'nin Türk Romanına Yansıması

Osmanlının son döneminde Elazığ yöresini konu edinen *Yukarışehir*² romanında yakında patlayacak olan 93 Harbi'nin gelişi ve roman kahramanı Yusuf'un babasının şehit olmasına neden olan Kırım Savaşı konu edinilir. Romanda 1856-1876 yılları arasında meydana gelen devrin siyasi, ekonomik ve sosyal problemleri, küçük bir Anadolu kenti olan Harput'ta yaşanan olaylardan hareketle verilir. Osmanlı sınırları içinde yaşayan azınlıkların sahip oldukları hakları suiistimal etmesi ve misyonerlerin gizli faaliyetleri etrafında şekillenen romanda Osmanlı-Rus savaşlarında (1853-1866) babasını kaybeden Dabak Yusuf'un yetimliği ve bağ komşularının kızı Hermin'e âşık oluşu da işlenen bir diğer konu olur. Roman, Dabak Yusuf'un da içlerinde olduğu 1272 doğumlu gençlerin silahaltına alınıp Erzurum'a doğru yola çıkmalarıyla son bulur. İki farklı kesimin karşılaştırılması şeklinde ilerleyen

² Eserin araştırmamıza da esas aldığımız ilk baskısı, Remzi Kitabevi tarafından 1986'da yapılmıştır.

romanda gayrı Müslimlerin savaşa alınmaması, ekonomik anlamda onların lehine gelişirken, Müslüman tebaanın savaşlar nedeniyle fakirleştiği dikkatlerden kaçmaz (Yılmaz, 2019: 351).

Şemsettin Ünlü'nün *Yukarışehir*'in bir devamı niteliğindeki *Toprak Kurşun Geçirmez*³ adlı romanı, Yusuf'un askere alınmasıyla evine dönmesi arasındaki süreci kapsar. 93 Harbi'nin çıktığı koşullar, savaşın seyri ve sonuçlarının konu edindiği romanda fedakârlığa karşın, savaşın mağlubiyetle sonuçlanmasının sebepleri detaylıca işlenir. Romanda özellikle Ahmet Muhtar Paşa'nın kişiliği ve askerlik dehası üzerinde durulur. Osmanlı ülkesinin ve yönetiminin en sancılı süreci diyebileceğimiz bu zaman diliminde hem içerden hem dışardan eleştirilen yönetim, kaybedilen topraklar, ilan edilen Kanun-ı Esasi ve gündün güne zayıflayan ordu, iflas eden ekonomi gibi hususlar detaylıca irdelenir. Balkanlarda ve Doğu Cephesi'nde tamamen fedakârlıklarla direnen halk ve ordu, nihayet yenilgi anlaşmasıyla yok olmaktan kurtulur. *Yukarışehir* eserinde değinilen azınlıklar, yoksulluk ve bozulan düzen gibi temalar bu romanın da temel çerçevesini oluşturur. Roman, Hermin'in ölümü ve Yusuf'un savaştan dönüşüyle sonuçlanır.

Hayrettin Ziya'nın 93 Harbi'ne iştirak etmiş iki gencin aşk hikâyesi çerçevesinde oluşturulan *Dadaş Kız*⁴ romanında Güllü'nün şahsında Türk kadınının gösterdiği cesaret ön plana çıkartılır. Bölgede hüküm süren ve tamamen erkeklerin hâkim olduğu yaşam kültürü içerisinde Güllü'nün yapıp ettikleri, romanın ana konusu olur. Sadece erkekler için kullanılan "*Dadaş*" vasfını hak eden Güllü'nün sevdiği adam Kadir'in peşinden cepheye gitmesi, dikkatleri oraya çevirir. Ahmet Muhtar Paşa'nın komutasındaki Türk ordusu, güçlü silahlarla saldıran Rus ordusu karşısında Erzurum halkının gösterdiği cesaretle ayakta durur. Romanda amca çocukları olan Güllü'yle Kadir'in fırtınalı aşk hikâyesi işlenirken Kadir'in hovardalıkları, hem amcasının hem de Güllü'nün kırgınlığına sebep olur. Güllü, yaptıklarına rağmen Kadir'den vazgeçemezken, babası kızını Kadir'e vermemekte ısrar eder. Baba kararının mutlak olduğu yörede Güllü kurtuluşu ancak Kadir'e kaçmakta bulur. Ancak kaçmayı tasarladıkları gün Kadir, Ruslarla savaşmak için cepheye gider. Bunun üzerine Güllü de onun peşinden cepheye koşar. Kucağında ruhunu teslim eden Kadir'in intikamını almak isteyen "*Dadaş Kız*", "*harp usullerini bilmediği için yağın kurşunlardan*" (Hayrettin Ziya, 1939: 174) korunamaz.

³ Eserin araştırmamıza da esas aldığımız ilk baskısı, Remzi Kitabevi tarafından 1988'de yapılmıştır.

⁴ İlk baskısı 1939 yılında Trabzon'da yapılan bu kitap alıntılarımıza da kaynaklık teşkil edecektir.

Evlenmek istediği Kadir'ine kavuşma hayaliyle bir kayanın dibinde “başını, Kadir'in kan ile boyalı gelinliğine koy”ar ve ruhunu teslim eder (Hayrettin Ziya, 1939: 174).

Ahmet Dumlu'nun *Meysun Ana*⁵ romanında Erzincan yöresinde 93 Harbi'nden I. Dünya Savaşı'na dek uzanan süreçte yaşananlar ele alınır. Rus işgaliyle başlayan “*Ermeni mezalimi*”nin merccek altına alındığı bu romanın önsözünde “*hakiki hayat sahnelerinin yaşanmış acı günleri*” ibaresinin yazılması, içerik hakkında ön bilgiler vermektedir (Dumlu, 1990: 5). Erzincan'daki Ermenilerin 93 Harbi'nden önceki süreçte de yaptıkları katliamlar, Onnik Çavuş'un şahsında verilmektedir. Bu durum gençlerin seferberlik çağrısına ve savaşa katılmalarına sebep olur. Savaşın yanı sıra Mehmet ile Meysun'un ayrılık hikâyesi de romanda detaylıca ele alınır. Meysun, düğünleri yapılmadan nişanlısı Mehmet'i askere yollar; ancak on yıl boyunca ondan haber alamayınca teyzesinin oğlu Cemal ile evlenmek zorunda kalır. Çevresindeki tüm insanların ölümüyle yapayalnız kalan Meysun, artık çok yaşlanmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarındaki Rus işgaliyle gittikçe azıtan Ermenilerin uyguladığı vahşet, Rusların geri çekilmesiyle bir toplu kıyım halini alır. Roman, Meysun Ana'nın Erzincan'daki orduevine doldurulmuş üç yüz kadar masum insanı diri diri yakılmaktan kurtarmasıyla sonlanır. Erzincan'a ulaşan Türk ordusunun ve Meysun Ana'nın kahramanlıkları, Türk'ün bağımsızlık tutkusunu simgeleyen bir mesaja dönüşür.

Erzurum'un 93 Harbi'nde Ruslar tarafından işgal edildiği yılları konu edinen *Efsane Kadın Nene Hatun*⁶ romanında, bir Anadolu kadınının cesaretine tanık oluruz. Rus saldırıları karşısında Ahmet Muhtar Paşa ve Osmanlı ordusu yeterli takviyeyi alamadığı için Erzurum'a kadar çekilmek zorunda kalırlar. Uzun süren savaşlarda yorgun düşen halk ve Nene Hatun gibi kahramanlar her şeye rağmen vatani savunmak için Aziziye Tabya'sına koşar. Sivil halkın bu cesaretinden etkilenen askerler de harekete geçince, Rus ordusu çekilmek zorunda kalır. Romanda dönem halkının çektiği sıkıntıların yanı sıra Ahmet Muhtar Paşa ve Nene Hatun gibi halk kahramanlarının mücadele azmine de genişçe yer verilir.

1.1. Savaş Öncesi Genel Durum

⁵ Romanın araştırmamızda da esas ilk baskısı 1990'da Erzincan Ticaret Matbaacılık tarafından yapılmıştır.

⁶ İlk baskısı 2006 yılında yapılan bu kitaptan bundan sonra yapacağımız alıntılara da kaynaklık teşkil edecektir.

Yukarışehir romanı, Salih Sıtkı Paşa'nın Yukarışehir'e vali olarak atanması ve yeni bir kent olan Mezre'nin kurulmasıyla başlar. Romanda yakında patlayacak olan 93 Harbi'nin gelişi ve bu savaştan önce gerçekleşen ve Yusuf'un babasının şehit olmasına neden olan Kırım Savaşı konu edinilir. Osmanlı İmparatorluğunun içerde ve dışarda karışıklıklar yaşadığı bu dönemde seferberlik ilan edilmiş, terhisler kaldırılmıştır. Osmanlı-Rus savaşının (1853-1866) bütün şiddetiyle sürdüğü yıllarda Yusuf'un babası Ferhat Ağa da bu savaşa gitmiş ve bir daha da dönmemiştir. Müslim-gayrimüslim komşular arasındaki dostane komşuluklar, başka ırklara ve inançlara karşı hoşgörü gibi ilişkiler, romanda önemli bir yer tutar. Bu zorlu yıllarda on üç on dört yaşına giren Yusuf, bağ komşuları Bogos Bezirciyan'ın kızı Hermin'e âşık olur. Kuytu yerlerde buluşan bu ikili, ülkede bir süre sonra baş gösterecek huzursuzluklardan habersiz, bir gönül ilişkisi yaşamaya başlarlar. Yusuf, bir yandan geçinmek için çalışırken diğer tarafta Kuru Kadir Hoca'dan dersler almaktadır. Hermin'in Ermeni cemaatinden Nubar'ın oğlu Nişan'a verilmek istenmesi Yusuf'u derinden etkiler. Aralarında inanç ve milliyet farkını gözetmeden birbirlerini seven bu sevdalı gençlerin evlenmelerine babasının razı olmaması nedeniyle Yusuf, Hermin'i kaçırarak Dersim yöresindeki Zılfo Bey'e sığınır. Zılfo Beyin öldürülmesi sonucunda dayanaksız kalan Yusuf'la Hermin'in evlilikleri gerçekleşmez.

Kanun-i Esasi'nin ilanıyla birlikte oluşan özgür ortamın sebep olduğu faaliyetlere dikkat çekilen romanda Türk-Ermeni ilişkileri dikkat çekicidir. Meşrutiyet ile birlikte "*Ahalinin ayrısı gayrısı kalmayacak*", Meclis toplanacak ve eşitlik sağlanacaktır (Ünlü, 1986: 245-246). I. Meşrutiyetin ilan edildiği yıllarda Elazığ ve Tunceli yöresinde yaşayanlar hakkında bilgiler verilir. Gayrimüslim tebaadan olan Ermeniler ise hem bağ bahçe işleri hem de ticaretle uğraşırlar. Misyonerler ve ticaret vasıtasıyla İstanbul'la, Halep'le, Erzurum'la, Fransa'yla ve Amerika'yla ilişkileri ve iletişimleri olan Ermeniler, askere gitmemenin verdiği fırsattan istifadeyle hem çoğalmış hem de zenginleşmişlerdir.

Askere gidenlerin dönmediği, halkın fakirlikle mücadele ettiği, gayrimüslimlerin zenginleştiği ve itibar kazandığı bu yörede tüm sıkıntıyı yerli halkın çektiği görülür. Osmanlı'nın gayrimüslimleri savaşa almaması, hem nüfus hem de ekonomik bakımdan onların lehine işlerken, Müslüman tebaa, savaşlar nedeniyle hem fakirleşmiş hem de azalmıştır. Romanda savaşın bu olumsuzluğu şöyle öne çıkarılır: "*Nüfus azaldı, seyrelti buralarda. Geçen Rus Seferi... Eflak, Buğdan, Karadağ, Sırp, Bulgar, Dürzî ayaklanmaları... Siz daha iyisini bilirsiniz. Hesap etsek, şöyle yirmi, yirmi beş*

yıl... Gidenin gelmeyi, gelenin dölünden döşeğinden uzaklığı çok! Hangi eve baksan birkaç dul, birkaç yetim... Anası dul, kızı dul olanlar saymakla bitmez!" (Ünlü, 1986: 300-301).

Romanda azınlıklar meselesi, Yusuf'la Hermin'in aşkları çerçevesinde işlenir. Tanzimat Fermanı'yla birlikte Müslüman tebaayla eşit haklara kavuşan azınlıklar, bu fermanın ilanından hoşnutken, Müslümanlar "Şeriatın çiğnendiğini, Müslümanların gâvurlarla aynı seviyeye indirildiğini" iddia ederler (İnalçık, 2012: 172). Amerikan ve Fransız misyonerlerinin propagandasıyla uyarılan ve Rus devletinin kışkırtmalarına kulak kabartan Ermeniler, geçmişte hiç görülmemiş taşkınlıklara girişirler. Batı devletlerinin konsoloslukları eliyle, zayıflayan Osmanlı adeta azınlıklar bahane edilerek "terbiye" edilmeye çalışılır. Adi bir soruşturma için karakola çağrılan ve on yıldır burada olan Misyoner Wheller, yasal haklarından bahsederek ifade vermeye yanaşmayınca Binbaşı kızar:

"Ne iş yaparmış? Neden buradaymış on yıldır?"

Protestan cemaatinin hizmetindeymiş. Tanrı yoluna adanmışlar kendilerini. İnsanlık, kardeşlik, iyilik için çalışmış işleri.

Binbaşı sustu. Yorgun yüzünden bir karaltı geldi geçti, dişlerini sıktı." (Ünlü, 1986: 172).

Batı misyonerlerinin ve Rusların kışkırtmasıyla taşkınlıklara girişmeleri, Ermeni azınlığın ihaneti olarak kabul edilir. Romanda Batı devletlerinin ve medyasının baskısıyla Osmanlı yönetiminin bu taşkınlıklara sessiz kaldığı ve Müslüman tebaanın da bundan rahatsızlık duyduğu anlatılır. Hatta propagandanın etkisiyle olmayan şeyler, olmuş gibi rapor edilir: "Telgraf İstanbul'dan, dâhiliye Nezareti'nden Paşa Hazretleri. Yukarışehir'de arife günü olaylar çıktığı, ezcümle; gayrimüslimlerin kadınlarını başı açık, örtüsüz, saygısız çarşıda dolaştıkları, evlerde kadın erkek toplanıp eğlendikleri bahane edilerek; tekbir ile camilerden çıkan Müslümanların Hıristiyan dükkânlarını ateşe verdikleri, yağma ettikleri; Amerikalı iki misyonerle iki kızlarının kaçırıldığı ya da öldürüldüğü; Ermeni milletinin korkusundan kiliselere kapandığı, Müslümanların kiliseleri kuşattığı; can, mal güvenliğinin kalmadığı, ölenler, yaralananlar bulunduğu öğrenildiği yazılı!" (Ünlü, 1986: 99).

Romanda, II. Abdülhamit dönemine denk gelen süreçte, özellikle Amerikan ve Fransız misyonerlerinin Bölge'de sıklıkla faaliyet yürütmeleri, Ermeni gençlerini bilinçlendirmek için okullar açmaları, gençleri Amerika'ya veya Fransa'ya göndermeleri teması, romanda detaylıca işlenir. Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim öğretimle ilgili bir yasanın bulunmayışından

yararlanan yabancı devlet okulları, 1869'da hazırlanan nizamnameye dek hayli çoğalmış ve devletin her tarafına yayılmıştır. Hatta Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman, Avusturya, Rus devletlerinin desteğiyle kurulan bu okullardan Harput Amerikan Koleji'nin amacı Ermeni Protestan din adamı yetiştirmek olur (Polat Haydaroglu, 1990: 130).

Osmanlının zayıflaması, misyonerlerin ve uyruğu oldukları devletlerin iştahını kabartmış, konsoloslukları eliyle, Meşrutiyet devrinin verdiği imkânlardan fazlaca yararlanmışlardır. Adeta sorgulanamaz bir edayla faaliyet yürütmeleri, roman kişilerinin ağzıyla verilir. Bütün olayların sebebi, *“Müslümanlarla Hıristiyanları birbirine düşürüp hükümete baskı yapmaları için yabancı devletlerin eline geçerli bir koz vermek”* tir (Ünlü, 1986: 153).

Toprak Kurşun Geçirmez'de Yusuf evine dönmeden, Hermin bir araba kazasında hayatını kaybeder. Böylece romanın tek aşk serüveni de ülkenin kaderi gibi hüsrarla sonuçlanır. Yusuf geri döndüğünde Hermin'in babası ve kardeşleri Kamer ile Artin'in kurdukları tuzaklarla uğraşır. Yusuf, Misyoner Whelere ve kızına yapılan saldırıdan sorumlu görülerek tutuklanır. Bayram sabahı Ermeniler ile Müslümanlar arasında çıkan kavga, zamanla siyasi bir kimliğe devşirilir. Yaşanan kargaşa ve misyonerlik faaliyetlerinin ardında Yusuf ve arkadaşları, 1876'da askere alınır. Roman, Yusuf'un Hermin'i son bir defa uzaktan görmesiyle son bulur.

Romanda Osmanlı vatandaşı bazı Ermenilerin *“Rus birliklerinin sınırı geçtiği, Türk topraklarında ilerlemeye başladığı günlerde, dost deyip düşmandan yana çıkmış”* ve bunlar *“Altı hafta içinde Erzurum'u ele geçirip dindaşlarına özgürlük getireceğini söyleyen Çar ordusunun, girdiği yerde kalıcı olacağına”* inanmışlardır (Ünlü, 1988: 141). Rusların Erzurum'u muhasara altına alıp teslim çağrısı yapmasına Ermeni kesiminin tüm bireylerinden aynı tepkiler gelmez. Bir kısmı yüzyıllardır birlikte yaşadığı Müslümanlarla aynı kaderi paylaşmayı tercih ederken, diğerleri Rus ordusuna güvenerek bir bağımsız Ermenistan hayali peşinde koşar: *“Kimi Ermeniler, acıyla, suskunlukla karşıladılar olup biteni; Müslüman komşuları ile birlikte, teslim çağrısına karşı çıktılar. Kimileri ise, coşkuya kaptırdılar kendilerini; hemen yarın şehrin teslim edileceğini, direnmeye kalkışacakların ise kılıçtan geçirileceğini yaydılar.”* (Ünlü, 1988: 227).

Toprak Kurşun Geçirmez'de Ermeni cemaatinden bir kısmının Rus işgaline karşı çıktığını belirtilirken, bir kısım Ermenilerin Ruslara yardım ettiği ifade edilir. Yusuf'la Hermin'in ilişkisi çerçevesinde verilen *biz* ve *öteki* hassasiyeti paylaşım savaşının nesnel koşullarında daha trajik bir hal alır. Rus işgalinin *“haksızlığa, zorbalığa, tutsaklığa boyun eğmektense yok olmayı*

yeğleyen halkın direnişiyile” (Ünlü, 1988: 230) kırılması sürecinde “*kimi Ermenilerin gelen düşmandan yana*” çıkmaları, “*ordunun önünde arkasında Ruslara yataklık ettikleri*” haberi, “*oğulları, kocaları, kardeşleri askerde olanlar*”ın Ermeni komşularından soğumalarına yol açar (Ünlü, 1988: 281).

Meysun Ana romanında bir tarafta 1870’lerden itibaren Erzincan’da baş gösteren Ermeni olayları konu edinirken diğer tarafta olayların geçtiği şehrin kozmopolit yapısı hakkında da detaylı bilgiler verilir. Osmanlı Devleti’nin henüz zayıflamadığı, dolayısıyla Ermenilerin aktif rol aldıkları “mezalim”in henüz başlamadığı bir dönemde “*hayat canlanır, işler başlar*” ve herkes işine koşmaktadır (Dumlu, 1990: 7). Ancak romanın ilerleyen bölümlerinde Ermeni mezaliminin sebep olduğu dehşet ve karamsarlık, şehre hâkim olur (Dumlu, 1990: 248).

Efsane Kadın Nene Hatun romanında Doğu Cephesi’nde savaşan ordunun yardımına koşan insanların fedakârca tavırlarına dikkat çekilerek onların her şeyleriyle “*ordunun emri*”ne girişleri anlatılır. Bir Alman subayın bölge insanını “*dağ ağaçları gibi kuvvetli, uzun boylu, dik endamlı, adaleli adamlar*” diye tarif etmesi, onların cesur tavırlarının belirtisidir (Uzunyaylalı, 2006: 71). Romanda, halkın savaş boyunca yaptığı büyük fedakârlıklara rağmen ordunun geri çekilmesi, onları derinden etkiler: “*Tahkimat, inşaat, ulaştırma, iaşe temini işlerinde bütün imkânlarıyla ordunun emrinde çalıştı, çalışıyor. Fakat askerlerimizin Erzurum’a geri çekilmesi ve mevcudunun erimesi Müslümanların kalbine dokundu ki o derece olur.*” (Uzunyaylalı, 2006: 177). Romanda adı sıkça geçen ve halk tarafından da çokça sevilen Ahmet Muhtar Paşa’nın ağzıyla bölge halkı “*çocuğu da, genci de, ihtiyarı da, kadını da... Burada gördüğü gibi, hepsi aslandır.*” diye tanıtılır (Uzunyaylalı, 2006: 198).

Rusların Erzurum’a yaklaşmasından dolayı korkan yerli halkın batıya doğru kaçıışı romanda detaylıca yer alır. Daha Ruslar gelmeden korkunun etkili olduğunu ifade eden Erzurum eşrafı, insanların “*bu adamlar şehre zorla girerse*” ne ırzlarının, ne namuslarının, ne mallarının, ne de canlarının kalacağını belirterek, mücadele etmektense kaçmayı tercih ettiğini anlatır (Uzunyaylalı, 2006: 179). Ermenilerin halkın moralini bozacak eylemleri, bazı insanların şehri terk etmesi ve yaklaşan Rus ordusunun yaydığı korkunun “*dağ gibi kabar*”ması, Nene Hatun gibi kahraman kişileri harekete geçirir. Ayazpaşa Camisi Müezzini Abdullah Efendi’nin cami minaresinden gür sesiyle halka yönelik çağrısı, tüm Erzurumlular gibi Nene Hatun’u da galeyana getirir.

İşgalden önce insanları direnişe çağıran müezzinler, toplumu etkilemeye ve diri tutmaya çalışır. Rus ordusunun Aziziye tabyalarına girdiğini cami minaresinden haykıran Ayazpaşa Camisi Müezzini Hacı Abdullah Efendi, dinin halk üzerindeki olumlu etkisini kullanarak onları cesaretlendirmeye çalışır: “*Ey Ümmet-i Muhammed! Uyanın Müslümanlar! Düşman Aziziye Tabyası'na girmiş, askerlerimizi şehit etmiştir! Şu anda tabyada kanlı bir mücadele devam etmektedir! Allah'ını seven, eli silah tutan, asker evlatların imdadına yetişsin!*” (Uzunyaylalı, 2006: 234).

1.2. Savaş Sırasında Yaşananlar

Toprak Kurşun Geçirmez romanında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sebep olduğu trajedilerin Roman kahramanı Yusuf'un gözlemleriyle anlatımıdır. Aslında bu, girdikleri savaşın nedenini bilmeden memleket savunmasını ve özgürlük mücadelesini, canı pahasına yapan Anadolu insanının trajik öyküsüdür. Roman, Yusuf ve beraberindekilerin Erzurum'a doğru yola çıkmasıyla başlar. Erzurum'da savaş hazırlıkları yapılmaktadır. Daha önce orada görev yapmış olan Ahmet Muhtar Paşa, tekrar ordu komutanı olarak atanır. Rusya, Osmanlının İstanbul Konferansı ve Londra Antlaşması'nın hükümlerine uymadığını ve Hristiyan tebaaya yönelik kararları ihlal ettiğini gerekçe göstererek savaş ilan eder. Bütün bu gelişmeler arasında Yusuf, ilk olarak Ardahan'da Rus askerleriyle karşılaşır; ancak çıkan çatışmada bulunduğu tabyayı terk etmek zorunda kalır. Romanın bu bölümünde Erzurum ve çevre illerde meydana gelen çatışmalara detaylıca yer verilir. Rus saldırılarında Yusuf yaralanır. Bu arada Nişan ile Hermin evlenirler. Doğu Cephesi'nin yanı sıra Batı Cephesi'nden de bahsedilen romanda Plevne'nin kuşatıldığı haberi alınır. Rusya, Tuna'yı aşır Edirne önlerine kadar dayanır. Şartları çok ağır olan Ayestafanos antlaşması imzalanırsa da yürürlüğe girmez. Hermin, arabanın devrilmesi sonucunda ölür. Roman, Yusuf'un Yukarışehir'e dönüşüyle son bulur.

Toprak Kurşun Geçirmez'de baştan sona savaş işlenir. Bölge'nin doğusunda patlak veren 93 Harbi'nin çıktığı koşulları, seyri ve sonuçlarını tüm yönleriyle savaşın içinden veren yazar, onca fedakârlığa karşın, savaşın mağlubiyetle sonuçlanmasının sebeplerini detaylıca irdeler. Tüm olumsuz şartlara rağmen subaylarıyla birlikte girdiği destansı mücadelede halkın güvenini kazanan cephe kumandanı Ahmet Muhtar Paşa, “*yiğit yürekli insanlar*”ın öncüsü olarak tanıtılır (Ünlü, 1988: 36). Otuz iki yaşında müşirlik rütbesine yükselen bu kumandan, Yemen'den, Girit'e, oradan Makedonya'ya, Makedonya'dan Erzurum'a ve daha birçok bozgun cephesine gönderilmiş, her gönderildiği yerde başarı kazanmıştır. Birçok kritik hamlesini, İstanbul

yönetimine rağmen gerçekleştiren Muhtar Paşa, yapılan baskılar karşısında “*Ben verdiğim emri geriye almam... Beni görevden alın!*” diye İstanbul’a telgraf çekerek tepkisini ortaya koyar. Yapılanlar karşısında bocalamalar yaşasa da erzak ve teçhizat eksikliklerine rağmen Oltu’nun, Kars Kalesi’nin alınması az da olsa onu teselli eder. Ölümle burun buruna geçen savaş, onu yıldırılmaz “*elde edilen başarıların kalıcı olabilmesi için; hiç vakit geçirilmeden, eksikliklerin giderilmesi, ordunun yeni birliklerle güçlendirilmesi gerektiğini*” anlatır (Ünlü, 1988: 135). Ancak yapılan jurnaller sonuç verir ve Ahmet Muhtar Paşa, görevinden azledilerek, İstanbul’a çağrılır. Savaş biter ve yapılan Ayastefanos Antlaşması gereğince doğuda Batum, Kars, Ardahan, Beyazıt illeri Ruslara verilir.

Dadaş Kız romanında Erzurumluların 93 Harbi’ndeki kahramanlıkları anlatılırken erkeklerin dünyasına dair cesaret ve mücadele iradesi, Güllü adındaki genç kıza “*Dadaş Kız*” unvanı verilerek gösterilir. Yazarın bir yiğitlik unvanı olarak kullandığı “*Dadaş*” sözcüğü, Erzurumluların kendi aralarında kullandıkları bir sıfattır. Rusların başlattıkları saldırıların Erzurum surlarına dayanması, halkın cesaret hislerini kabartır ve direniş mücadelesi başlar. Yazarın “*gözlerini budaktan esirgemeyen, aslan yapılı dadaşlar*” dediği Erzurumlular, “*iri boylar*”ı, “*sert bakış*”ları ve bıyıkları tarak tutan heybetleriyle cesaret timsali olarak romanda tanıtılırlar. Bunlar ordunun Ruslara karşı geri çekilmesiyle harekete gelmiş, kendi inisiyatifleriyle askerlerin yardımına koşmuş kadınlı erkekli yiğitlerdir.

Dönemin Erzurum’unda yaşayan Ermeniler, kendi okullarına gönderdikleri kız çocukları ve Rus ordusuna verdikleri yardımla ön plana çıkarken, Türkler, Gazi Muhtar Paşa’nın ve Osmanlı ordusunun yanında yer almasıyla tanıtılırlar. Halkın tehlikenin farkına varması, Rus ordusunun şehre çok yaklaşıp Deveboynu civarına kadar gelmesiyle olur.

Romanda öne çıkarılan önemli hususlardan biri, savaşın tüm korkunçluğuna rağmen Doğu insanının takındığı cesurca duruştur. Ağır silahlarla donatılmış Rus ordusu karşısında tutunamayan ve Erzurum surlarına kadar çekilen Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki askerlere yardıma koşan halkın kahramanlığı verilmeye çalışılır romanda. Hem başkentteki yönetimden hem de geri çekilen ordudan ümidini kesen halk, kendi savunmasını kendisi yapar. Olanlar karşısında toparlanan halk, çok kısa zamanda “*eli kamalı, piştovlu, yatağanlı, baltalı, satırlı*” bir şekilde Topdağı eteğine doğru lav gibi süratle akmaya başlar (Hayrettin Ziya, 1939: 169).

Romanın önemli ayrıntılarından biri, Doğu Cephesinde Ruslarla çarpışan ordunun başarısızlığının Erzurumlular tarafından kaygıyla takip

edilmesidir. Romanın başında “Ahmet Muhtar Paşa gibi yılmadan çarpışan değerli kumandan” (Hayrettin Ziya, 1939: 111) onlara güven verse de zamanla ordunun gerilediği ve “Moskoflar”ın Deveboynu’na kadar geldiği haberi paniğe sebep olur. Ordunun geri çekilmesi, bir tarafta şehrin ihtiyarları tarafından münakaşa edilirken diğer tarafta Paşa’nın “tabansızın biri” olduğu fikrinin güçlenmesine sebep olur (Hayrettin Ziya, 1939: 115). Bütün bunlara rağmen onun “askerlerin en kurnazı” olduğunu savunanların olması, ona duyulan güvenin bitmediğini de gösterir (Hayrettin Ziya, 1939: 117).

Dadaş Kız romanında Rus ordusuna yardım eden Ermenilerin ihaneti, detaylıca işlenir. İki toplum arasındaki sosyolojik ve ticari farklılık, roman kişisi Cuma’nın bakışıyla verilir. Müslümanlar aleyhine oluşan durum, Ermenilerin ileride hangi hakları talep edeceklerinin de ipuçlarını saklar: “Bu hep böyle mi gidecek? Günden güne zenginleşiyor, kuvvetleniyorlar. Burası gâvur toprağı mı bizim mi?” (Hayrettin Ziya, 1939: 50). İktisadi ve siyasi seviyeleri yükselen Ermenilerin “evlerinde gizli gizli toplantılar” tertip ettikleri ve “her evde yüzlerce silah” (Hayrettin Ziya, 1939: 51) bulduklarının fısıltı halinde de olsa konuşulması, Rus ordusunun doğudan başlattığı işgal sürecinde doğrulanacak ve birçok Ermeni genci çeteler oluşturarak Osmanlı mülküne saldıracaktır. Rus ordusunun Erzurum surlarına kadar dayandığı bir zamanda Ermeniler, Ruslara gerek istihbarat ve propaganda gerekse lojistik destek sağlayarak Türk ordusunu ve milletini arkadan hançerler. Ermenilerin bu sinsî tutumları, “Domuz Ermeniler, düğün bayram yapıyorlarmış... Besle kargayı oysun gözünü” ifadeleriyle verilir (Hayrettin Ziya, 1939: 120). Romana yansıyan Ermeni imgesi olumsuzdur. Hatta Rus ordusunun propagandasını yapan Ermeniler, halkı korkutarak Erzurum’dan kaçırmak isterler: “Moskof girerse Erzurum’u üç gün üç gece soyacaklar, kadınların, kızların namusuna geçecekler, çoluk çocuk demeyip kesecekler diye uyduran o domuzlar değil miymiş?” (Hayrettin Ziya, 1939: 120).

Zaten seçkin bir zümre olarak yaşayan, eğitime önem veren bu kesim, Müslüman halkın dikkatini de çeker. Roman kişileri tarafından “Bizi içerden vurmak istiyorlar” (Hayrettin Ziya, 1939: 66) ifadeleriyle tasvir edilen Ermeniler, Türkçe bildikleri için Rus ordusuna istihbarat sağlayıp cephede değişik oyunlarla Osmanlı ordusunu çökertmeye çalışırlar. Türk askerlerinin parolasını öğrenen “Müdürgeli Ermeniler”in öncülük ettiği Rus askerleri “Aziziye istihkâmının üç tabyasından ikisini” kısa zamanda ele geçirirler. İstanbul’dan gerekli desteği alamayan Osmanlı ordusunun Ermenilerin de

lojistik ve istihbarat desteğiyle ilerleyen Ruslara karşı verdiği mücadele, ordudan ve halktan birçok insanın ölümüyle sonuçlanır.

Meysun Ana romanında 93 Harbi'nin sebep olduğu sıkıntılar ve yaşanan katliamlar, nişanlıyken askere götürülen ve on yıllık askerlikten sonra şehit düşen Mehmet'in şahsında verilmeye çalışılır. Yolunu on yıldır gözlediği nişanlısının askerden dönmemesi, Meysun'u teyzesinin oğlu Cemal ile evlenmeye mecbur bırakır; fakat bir süre sonra hem teyzesinin hem de Cemal'in ölmesi üzerine Meysun, kimsesiz yaşlı bir kadın olarak bu tehlikeli süreçte ayakta kalmaya çalışır. Romanda Rus işgaliyle başlayan Ermeni mezalimi ve Erzincan yöresinde yaşayan Müslüman Türklerin uğradığı zulümler konu edinilir. Bu savaşta Rusların ilerleyişi ve Osmanlı'nın zayıflama emareleri göstermesi, içerdeki Ermenilerin de Müslümanlara karşı *gizli hesaplar* yapıp cinayetlere girişmelerine neden olur. Bu dönemde Mehmet'in babasının öldürülerek Meysunların çayırlarına atılması ve Dursun Ağa'nın masum olduğu halde karakolda Onnik Çavuş tarafından işkenceyle öldürülüp Fırat'a atılmasıyla başlayan bu süreç, nihayet Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanır. Ermenilerin Türklere karşı giriştikleri "düşmanca faaliyetler"e ve savaşın başlamasıyla "değişen davranışlar"a dikkat çekilirken bunların müsebbibi olarak yine Ermeniler gösterilir (Kacıroğlu, 2017: 110).

93 Harbi'nin başladığı yıllarda askere alınan Mehmet, Meysun'la nişanlanmış, fakat düğünlerini yapamadan orduya çağırılmıştır. Mehmet, "vatan sevgisi imandan gelir" anlayışıyla Kars'a gider (Dumlu, 1990: 97). Dönemin yoksulluğunu ve şartların eşitsizliğini "Gâvur Urusun ordusu son sistem silahlar ile donatılmış, biz ise ekmek bulamıyoruz." (Dumlu, 1990: 98) sözleriyle dile getiren Mehmet, azim ve kararlılığını da "Türk kanı damarımızda olduğu müddetçe her güçlük bizim için bir zevktir, bir görev yapma aşkıdır." sözleriyle ortaya koyar (Dumlu, 1990: 185).

Rus ordusunun Bolşevik Devrimi nedeniyle geri çekilmesi, hayal kırıklığı yaşayan Ermeni çetelerinin kıyıma başlamasına sebep olur. Romanda "yılan" olarak tanımlanan Ermeniler, Rus ilerleyişini fırsat bilerek Doğu illerinde olduğu gibi Erzincan'da da toplu kıyımlara girişirler. Kısa süre önce nişanlandığı Mehmet'in de askere gitmesiyle yapayalnız kalan Meysun'un yaşadığı ıstırap dolu savaş yılları, tanık olduğu Ermeni ihanetleriyle doludur (Dumlu, 1990: 102).

Silahlı Ermeni çeteleri, Sovyet İhtilali neticesinde Rus kuvvetlerinin çekilmeye başlamasıyla sivil Müslüman halka yönelik toplu katliamlara girişirler. Türk ordusunun hücumla geçmesiyle Doğu'dan sökülüp atılan bu çeteler, geri çekilirken geride vahşet manzaraları bırakır: "Ermeniler her gece

sürüler halinde insanları topluyor, sabaha kadar katlediyorlardı. Lepoonun konağına, kar kuyularına hendeklere dolduruyorlardı. Evlerde öldürdükleri insanları evlere doldurup kapıları kilitliyorlardı, şehirde kokan cesetlerin çıkardığı kokular çekilmez olmuştu. Bu yüzden cesetleri yakmaya başladılar. Sokaklar kan gölleri halindeydi.” (Dumlu, 1990: 237).

Buna direnen Meysun Ana da üç yüz kişiyi toplu kıyımdan kurtardığında kendisini tebrik eden Türk subayına “*Ben Türk anasıyım. Ben ve bütün analar Müslüman Türk Milletinin yoluna canımızı adayan şefkatli, gerektiğinde cesur analarız.*” diyerek Türk kadınının azmini ve cesaretini belirtir (Dumlu, 1990: 250). Bu ifadelerden ve yaptığı cesaretle mücadeleden çok etkilenen Türk subayı da “*Kahraman Türk anası seni saygıyla selamlıyorum.*” diyerek mücadeleyi kazanacağımıza olan inancı artar (Dumlu, 1990: 251).

Efsane Kadın Nene Hatun romanında Rus ordusunun saldırısıyla öldürülen sivil insanlar ve askerler, savaşın en trajik sonucudur. Savaşın doğurduğu bu elim netice, roman kişileri aracılığıyla “*bir çocuk oyuncağı, bir eğlence değil savaş*” denilerek lanetlenir (Uzunyaylalı, 2006: 143). Romanda savaş yıllarının kötü koşullarında ayakta kalmaya çalışan Erzurum köylüsünün yaşadığı yoksulluğun sebebi olarak Rus işgali gösterilir. Romanda halkın sadece Ruslarla değil, yoksullukla da mücadele ettiği şöyle ifade edilir: “*Şehit oğul değil, züğürtlük belimi büküyor benim... Eve gidemiyorum, şehidin bebeleri yüreğimi yakıyor. Para yok. Bir külek yağ basmıştık, peynirle beraber onu da sattık, parayı icara verdik.*” (Uzunyaylalı, 2006: 164).

Efsane Kadın Nene Hatun romanında 93 Harbi'nde Erzurum'u kurtarmak için girişilen halk destekli savunma konu edilir. Aziziye Tabyası'nı geri almak için başlatılan mücadelede cesur tavırlarıyla çevresindekileri etkileyen Nene Hatun, bu özelliğiyle kahraman Anadolu Türk kadınının sembol isimlerinden biri olur. Kentte yaşayan Ermenilerin, işgalden önce “*gizli açık*” sevinç duymaları, yerli Müslüman halkta rahatsızlığa sebep olur. Kentte yaşayan Ermenilerin yaklaşan Rus ordusundan dolayı, “*coşkulu bir heyecan*” duydukları romanda yer alır. Roman kişilerinin anlatımıyla devrin Ermeni cemaatinin, Ruslar “*şehri işgal edecek diye bayram*” ettiğini, pek çok Erzurum Ermeni'sinin Ruslara kılavuzluk ettiğini bildirir. Erzurumlular komşuları olan Ermenilerdeki değişimi birbirlerine iletirler: “*Bu bizim Ermeniler hiç rahat değil, kalplerinde bin tilki dolaşiyor, hainleri de pek çok heriflerin.*” (Uzunyaylalı, 2006: 179).

Efsane Kadın Nene Hatun romanında Rus ordusunun saldırısıyla öldürülen sivil insanlar ve askerler, savaşın en trajik sonucudur. Savaşın

doğurduğu bu elim netice, roman kişileri aracılığıyla “bir çocuk oyuncuğu, bir eğlence değil savaş” denilerek lanetlenir (Uzunyaylalı, 2006: 143). Romanda savaş yıllarının kötü koşullarında ayakta kalmaya çalışan Erzurum köylüsünün yaşadığı yoksulluğun sebebi olarak Rus işgali gösterilir. Romanda halkın sadece Ruslarla değil, yoksullukla da mücadele ettiği şöyle ifade edilir: “Şehit oğul değil, züğürtlük belimi büküyor benim... Eve gidemiyorum, şehidin bebeleri yüreğimi yakıyor. Para yok. Bir külek yağ basmıştık, peynirle beraber onu da sattık, parayı icara verdik.” (Uzunyaylalı, 2006: 234).

Rusların Erzurum’a yaklaşması ve Aziziye tabyalarını alışıyla gayrete gelen Erzurum halkı, Rus askerlerini ellerindeki “baltalar, yatağanlar, bıçaklar, kamalar, tırpanlar, kazmalar”la kovalamaya çalışırken Nene Hatun, ölen kardeşinin kanlı giysilerini giyip saçını keserek erkek kıyafetine bürünür (Uzunyaylalı, 2006: 235). Diğer kadınlarla cepheye koşan Nene Hatun, hem askerleri cesaretlendirir hem de birçok Rus askerini öldürerek Aziziye Tabyalarının geri alınmasına vesile olur. Daha sonra oğlunu Çanakkale Harbi’nde kaybedecek Nene Hatun’un kahramanlıkları Cephe Komutanı Ahmet Muhtar Paşa tarafından da takdirle alkışlanır. Yanındaki Kaptan Paşa’ya, “aslanlar gibi saldıran genç” kadının şehit mi, gazi mi olduğunu soran Ahmet Muhtar Paşa, onun gazi olduğunu öğrendiğinde çok sevinir (Uzunyaylalı, 2006: 245).

Sonuç

İncelenen romanlarda 93 Harbi’nin Türk toplumunun kolektif belleğinde duygusal anlamda derin izler taşıdığı görülmektedir. Bu savaşla ilgili aktarımların roman kişilerinin bakış açısıyla yaşanılardan farklı bir biçimde yeniden biçimlendirildiği anlaşılmaktadır. Zira toplumsal hafıza geçmişte yaşanan olayları, ideal yanlarıyla hatırlamayı uygun görmüş, gerçeklik zayıflayarak yerini ideal olana bırakmıştır. Bu yolla geçmiş yüceltilmiş, kaybetmenin acısı, azaltılmaya çalışılmıştır. 93 Harbi’yle Rusya’nın tarihî emeli olan İstanbul’a ve sıcak denizlere sahip olma isteği, romanlarda açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca Ahmet Muhtar Paşa ve Nene Hatun gibi tarihî kişiliklerin Erzurum’un işgali esnasında gösterdikleri başarılar ve fedakârlıklar detaylıca ele alınmıştır.

93 Harbi’nin çıkacağı söylentilerinin sebep olduğu tedirginlik ve zorunlu göçler incelenen romanların hemen hepsinde işlenen ortak temalardır. Savaştan önce dostane komşulukların olduğu, başka ırklara ve inançlara hoşgörünün hâkim olduğu, ancak savaşla birlikte bu dostlukların yerini düşmanlıkların ve gizli hesapların aldığı ortaya konulur.

Türk Ermeni ilişkilerinin irdelendiği bu romanlarda Rusların desteği ve kışkırtmasıyla yüz yıllardır Osmanlıda güven ve huzur içinde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetlere giriştiği, çeteler yoluyla masum halkı katlettiği görülmektedir. Askere alınan Türk gençlerinden haber alınmadığı, halkın fakirlikle mücadele ettiği, gayrimüslimlerin müreffeh bir hayat sürdüğü romanlarda genişçe yer alır. Buna karşın diğer ülkelerin misyoner faaliyetleriyle kışkırtılan Ermenilerin taşkınlıklara girişmeleri, Türk halkı tarafından ihanet olarak değerlendirilmiş ve millî bir uyanışa sebep olmuştur. Ancak bütün olup bitenlere rağmen Ermeni cemaatinden bazılarının Rus işgaline karşı çıktığı, eski komşuları olan Türkleri sahiplendiği de dikkatlerden kaçmaz.

Savaş esnasında yaşanan trajik olaylar, roman kahramanlarının bakış açısıyla verilmiştir. Roman kişilerinin nedenini ve amacını bilmeden giriştiği özgürlük mücadelesi, bir bütün olarak Anadolu insanının trajik öyküsünü temsil eder. Roman kişilerinin yaşadığı bireysel aşkların zamanla vatan aşkına dönüştüğü de görülür. Ordunun yetersiz kaldığı durumlarda halkın bir bütün olarak mücadeleye gönüllü olarak katılması, direnişin destanlaşmasına sebep olur. Ancak verilen bütün mücadelelere rağmen savaşın kaybedilişi, roman kişilerinde derin hayal kırıklığı yaratır. Savaşın kaybedilmesinden çok, yıllarca aynı kaderi paylaşan Ermenilerin düşmanla işbirliği yapması, hatta çeteler yoluyla masum halkı öldürmesi, roman kişilerinde derin üzüntüye sebep olur. Özellikle Rus ordusunun Bolşevik Devrimi nedeniyle geri çekilmesi, hayal kırıklığı yaşayan Ermeni çetelerinin kıyıma başlamasını tetikler. Tarihî gerçeklikleri olan Nene Hatun, Meysun Ana gibi roman kişileri, cesaretleri ve kahramanlıklarıyla Türk kadınının sembol isimleri olurlar.

Kaynakça

- Boyer, C. & Wertsch, J.V., (2015). *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dumlu, Ahmet (1990). *Meysun Ana*, Erzincan: Erzincan Ticaret Matbaacılık.
- Gülpınar, Turgay (2012). “Anıtkabir’in Unutulan Kabirleri”, *Neye Yarar Hatıralar?*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hayrettin Ziya (Taluy) (1939), *Dadaş Kız*, Trabzon: Yeniyol Basımevi.
- İnalçık, Halil (2012). *(Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler) Tanzimat*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kacıroğlu, Murat (2017). *Türk Romanında Ermeni Sorunu ve Tehcir*, İstanbul: Asitan Kitap.

- Polat Haydaroglu, İlknur (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şirokorad, A.B. (2013). *Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Uzunyaylalı, M. Talat (2006). *Efsane Kadın Nene Hatun*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Ünlü, Şemsettin (1986). *Yukarışehir*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ünlü, Şemsettin (1988). *Toprak Kurşun Geçirmez*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, Nusret (2019). *Türk Romanında Doğu Anadolu*, İstanbul: Hiperyayın.

TÜRK EDEBİYATINDA PARİS'İN FEMİNER İMGESİ
The Feminine Image of Paris in Turkish Literature

Dr. Öğr. Üyesi Nusret YILMAZ

İğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

nusretyilmaz71@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0350-651X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	16.06.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	18.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 133-146	https://doi.org/10.31463/aicusbed.753545

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/2, 2020, 133-146

TÜRK EDEBİYATINDA PARİS'İN FEMİNEN İMGESİ The Femenin Image of Paris in Turkish Literature

Dr. Öğr. Üyesi Nusret YILMAZ

Öz

Tanzimat sonrası Türk sanatçıları için bir kentten daha fazlasını ifade eden Paris, Batı'ya karşı duyulan bütün olumlu imajların temelindeki özlemleri simgelemektedir. XVIII. Yüzyıldan itibaren tüm ülkelerden ziyaretçi ağırlayan bu kent, aslında Batı medeniyetinin örnek başkentidir. Tanzimat sonrası siyasi sorunlardan dolayı kaçanlar veya devlet eliyle öğrenime gönderilen öğrencilerin farklı amaçları olsa da Paris'te buldukları ortak bir duygu vardır: hayret. Hem şaşkınlık hem de hayranlık kokan bu duygu hali, sadece kentin sanayisine, mimarisine veya caddesine has değildir. Modern bir sistemle idare edilen kentte kültürel hayat da Osmanlı aydın ve sanatçısını hayrete düşürür. Osmanlı sanatçısını kendine hayran bırakan Paris'in ihtişamına, bakımlı kadınların cazibesi yansımış ve Parizyen denilen modern bir kadın tipi ortaya çıkmıştır. Bu Parizyen tip, Paris'e feminen bir nitelik yükleyerek Tanzimat'tan itibaren ilk Türk sanatçıları üzerinde etkili olmuştur. Abdülhak Hamid ve Ahmet Mithat'la başlayan bu cazibenin etkisiyle sanatçılarımızın kadrajına Paris'in arka sokakları hiç girmemiş; Paris adeta bir cennet, Parizyen kadınlar da birer "huri" biçiminde tasvir edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Paris, Kadın, Türk Edebiyatı, Femenin.

Abstract

Paris, which means more than a city for Turkish artists after the Tanzimat, symbolizes the longings at the basis of all positive images acquired against the West. This city, which has welcomed visitors from all countries since the XVIII century, is actually the exemplary capital of Western civilization. Although the students who fled due to political problems after the Tanzimat or were sent to education by the state have different purposes, there is a common feeling that they meet in Paris: amazement. This emotion that smells both amazement and admiration is not only unique to the city's industry, architecture or street. The cultural life in the city, which is managed with a modern system, also amazes the Ottoman intellectuals and artists. The splendor of Paris, which admired the Ottoman artist, was reflected in the charm of well-groomed women and a modern female type called Parisian emerged. This Parisian type attributed a feminine quality to Paris and influenced the first Turkish artists since Tanzimat. With the effect of this attraction that started with Abdülhak Hamid and Ahmet Mithat, the back streets of Paris have never entered the frame of our artists; Paris is depicted as a paradise, and Parisian women are depicted as "huri".

Keywords: Paris, Women, Turkish Literature, Feminine.

Giriş

İnsanın sahip olduğu değerler, varoluş sürecinde bir mekân ilişkisine muhtaçtır. Birey, bulunduğu mekânla bulunmak istediği mekân arasındaki ruhsal sarkacın titreşimlerine bağlı olarak duygu ve düşünce dünyasında değişimlere maruz kalır. Bu bireysel değişimler, bir sanatçı duyarlılığıyla birleştiğinde mekân, edebî eserde coğrafi bir detay olmaktan çıkıp özneye dönüşerek belirleyen konumuna yükselir. Nüfus yoğunluğu nedeniyle karmaşık ilişkilerin yapılandığı bir birim olarak şehir, edebî eserde bellek, kimlik ve estetiğin bir sentezidir. Ebru Burcu Yılmaz'ın da işaret ettiği gibi somut malzemelerle görünürlük kazanan şehirlerin edebiyata yansımaları, o malzemeye dokunan insanla ortaya çıkar. Başka bir deyişle edebiyatın mekân algısı, kişinin mekânla olan ruhsal temelli ilişkisine dayanır (Yılmaz 2019: 39).

İnsan ve kent ilişkisinin edebiyata en fazla yansıdığı bir özne mekân olarak Paris, sadece Fransız edebiyatını değil, dünya edebiyatını ve doğal olarak Türk edebiyatını da etkilemiştir. Dünya tarihine, beşiklik ettiği siyasal devrimin yanında edebî aurasıyla da yön veren Paris, bu anlamda tek yönlü bir şehir değildir. Bir arayışın içinde olan Osmanlı entelijansiyası için Paris, Mouhidine'in yerinde tespitiyle, "bütün erdemlerle bezenmiş" ve memlekette kaçan bütün öğrenci, asker, aydın ve sanatçılara "modernliğin bütün teminatlarını" sunmuştur. Paris'te bir süre yaşayan her sürgünün veya öğrencinin memlekete dönüşte kafasında "bir Fransız modeli" vardır artık (Gökhan-Mouhidine 2000: 11).

Paris, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Fransa'ya yaptığı seyahatte karşılaştıklarını "sadece dış görünüşleriyle değil, mahiyetlerini de öğrenmeye çalışarak" (Rado 2019:3) aktaran Yirmisekiz Çelebi Mehmet'i, düzenli bahçeleri, çok katlı binaları, kalabalık sokaklarıyla hayli etkilemiştir. İstanbul kadar büyük olmamakla birlikte alışverişlerin sadece kadınlar tarafından yapıldığı ve kadınların ev ev gezdiği bu sosyal yaşam, sefirimizin ilgisini fazlasıyla çekmiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Paris yolculuğundaki izlenimlerinde onu en çok hayrete düşüren şey, "kadınların fazlalığı" ve itibarlarıdır: "Fransa'da kadınlara verilen değer ve gösterilen itibar, erkeklere gösterilenden kat kat fazladır. Bundan dolayı kadınlar ne isterlerse yaparlar ve istedikleri yere rahatça gidip gelebilirler, onlara kimse bir şey demez." (Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi 2017: 47)

Osmanlı sefiriyle birlikte giden heyettekilerin de büyük şaşkınlıkla tanık olduğu Paris'teki sosyal durum, kadınların Osmanlı heyetinin sofralarına misafir olup kendilerini izlemesi, erkek elbiseleri giyip av partilerine

katılmasıdır. Kadınların Paris'te ulaştıkları bu sosyal statü, başta Çelebi Mehmet olmak üzere tüm heyeti çok etkilemiştir. Aynı etki Sultan Abdülaziz'in 1867 yılında Paris'e yaptığı ziyaret sırasında maiyetinde olan Ömer Faiz Efendi'nin rûznâmesine de yansır. Osmanlı heyetini şaşırtan birinci etken Fransa'nın "her türlü teknik üstün"lüğü ise ikinci etken her yerde karşılaştıkları kadınlardır. Mekânın cinsiyete göre taksim edildiği Osmanlı mülkünden uzak olan bu kentte kadınlar, elleri yüzleri açık ve rahat elbiseler giydikleri halde "sokakta, atölyelerde, fabrikalarda, lokantalarda, kafelerde, garlarda, sergilerde, üniversitelerde, erkeklerin arasında"dırlar (Caner 2017: 140-141).

Paris'e adım atan bütün Osmanlı vatandaşlarının "temaşa" ile başlayan serüvenleri, karşılaştıkları görkem, estetik ve intizama duyulan "hayret"le devam etmiştir (Caner 2017: 7-8). Aralarında zaman farkı olmasına rağmen bakış açısıyla birlikte olduğu Ziya Paşa "Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm/Dolaştım mülk-i İslâm'ı bütün virâneler gördüm." (Ziya Paşa, 1967: 66) sözleriyle bu etkilenmenin kurumsal boyutlarını gösterirken kadınlara değinmez. XVIII. yüzyılda kültür hayatının hemen hemen bütün sahalarında inkişaf eden ve bütün insanlığa meşalelik eden (Perin, 1946: 17) Fransa'ya bir yabancı gözüyle bakan ve gördüklerinden etkilenen Mehmet Çelebi'nin seyahat tarihinden bir asır sonraki Paris'i anlatan Victor Hugo, bu şehri "insanlığın tavanı" olarak nitelendirir. Sanatçıya göre bütün uygarlıkların kendisinde özet halinde yer aldığı "Paris denilen bu muazzam deha", 1789'dan beri bütün milletlerin kahramanları, onun düşünürlerinden, onun şairlerinin ruhlarıyla yoğrulup yaratılmıştır (Hugo 2017: 681-685).

Modern Fransız Sanatçıların Perspektifine Yansıyan Paris

Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin "sadece Paris şehrine mahsus, adına 'Opera' denilen bir oyun çeşidi varmış. Burada çok tuhaf sanat ve hüneler sergileniyor ve pek büyük bir kalabalık tarafından seyrediliyormuş." (Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, 2017: 91) diye yazdığı dönemden yaklaşık iki yüz yıl sonra Aragon da bu modern mekânların etkisini hissetmiştir. Sanatçının "derin bir dinin usulca doğumuna şahit olan mekanlar"dan (Aragon 2017: 19) kastı, Benjamin'in *Pasajlar*'ına ilham kaynağı olan *Paris Köylüsü* romanındaki mekân tasvirleridir. Aragon, galerilerin suç ortakları olarak nitelediği kadınların "farklı yaşta, farklı güzellikte, çoğu bayağı, bedenlerini ve ruhların başka niteliklerine rağmen kıymetini bir şekilde" yitirmelerini ve "salına salına gezerek zevke daimi bir

hak kazandıran”(Aragon 2017: 35-36) tavırlarını Paris çarşısının tamamlayıcı ögesi olarak anlatır.

Baudelaire, yaşamı boyunca çevresindeki “kötüler”in neden olduğu sıkıntıyı (Baudelaire 2007: 12) *Paris Kasveti*’ndeki öykülerde ve *Kötülük Çiçekleri*’ndeki şiirlerde anlattıktan sonra teselliye Paris’in ışıltılı pasajları ve alışveriş merkezlerinde bulur. Pasajların bu şöhretinin iki faktöre bağlı olduğunu belirtir: tekstil ticaretindeki büyük yoğunlaşma ve demir konstrüksiyon. Yazarın daha sonra eklediği cam ve camekânların da unutulmaması lazım (Benjamin 2018: 87-88).

Baudelaire’de lirik şiirin konusu olan Paris, yabancılaşmış sanatçının bakışlarını çevirdiği kenttir. Bir *flaneur* olarak gerek büyük kentin gerekse burjuva sınıfının eşiğinde olan sanatçı, pazarı temsil eden Paris’i temaşaya çıkmış bir aydın kişiliktir. Şehir sakininin hayatını kazanmasında “elzem bir unsur” (Weber 2018: 74) olan pazarları/pasajları temaşaya çıkan aydın kişiliğin/*flaneur*’un gezdiği Paris, bir “aynalar kenti”dir (Benjamin 2018: 87-88). Otomobil yollarının ayna gibi parlayan asfaltıyla, bütün bistroların önündeki camlardan bölmelerle paylayan bu kentte kadınlar, kendilerini her yerde olduğundan daha çok görebilmektedir. Parisli kadınların kendilerine özgü güzelliğini bu duruma bağlayan Baudelaire, bu parlak aynalarda kendilerini izleme imtiyazının sadece kadınlara has olmadığını erkeklerin de bu seyirden etkilendiklerini söyler. Paris’in bu haliyle Vezüv yanardağının toplumsal düzlemdeki yansıması olduğunu ve insanlar üzerindeki çekiciliğiyle “sanatın, neşeli yaşamın, modanın” başka yerlerde rastlanamayacak özellikleriyle dolu olduğunu yazar (Benjamin 2018: 260-265). Türk edebiyatında güzel kadınlarıyla yansıyacak olan Paris, her ne kadar kasvetiyle Baudelaire’i çileden çıkarmışsa da bu “sefil başkent”in “yosmaları”, “haydutları” bile hep “eşsiz hazlar sunar” ve “iblis cazibesiyile” şairi gençleştirir. Şair, bütün günahları ve sefaletiyle yine de “seviyorum seni” diye seslenir, *Paris Kasveti*’nin son şiirinin son dizelerinde (Baudelaire 2007: 349).

Osmanlı Sanatçısının Perspektifine Yansıyan Paris

Osmanlı idaresi için devletin muhtaç olduğu çeşitli iş kollarında çalışmak üzere eğitim almaları için gençleri gönderdiği Fransa’nın varlığı, edebiyattan önce Osmanlı İmparatorluğu’nda farklı alanlardaki reformlarda gözlemlenir. Fransa’nın kapitülasyonlar nedeniyle ilişki geliştirilen en önemli ülke olması Fransızcaya da yakınlık kurulmasına imkan hazırlamıştır. Paris, Fransız Devrimi’yle birlikte gelişen reformlar, III. Cumhuriyet döneminde

başlayan idari tasarruflar sayesinde, Osmanlı aydınlarının ikinci adresi olmuştur. Aslında bu aydınlar da Fransa'ya eğitim almaları için devlet eliyle gönderilen öğrencilerin öncülük ettiği bir kuşaktır. Paris; Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi halkı aydınlatmaya ve meşrutiyet rejimi kurmaya çalışan aydınların siyasal ve toplumsal konularda bilinçlenme ve edebiyat yoluyla Osmanlı toplumunu bilinçlendirme faaliyetleri için müstahkem bir mekân olarak öne çıkacaktır.

Fransa'nın 1626'da İstanbul'a gelen üç kişilik Capucin misyoner heyetinin Galata'da Hıristiyanlığın esaslarını öğretmeye yönelik faaliyetleri ve Fransız elçiliğine ve konsolosluklara tercüman yetiştirmek için gönderdiği öğrencilerle devamlılık arz etmiş (Haydaroğlu 1990: 12) ve daha sonra kurulan yabancı okullar ve çıkarılan gazetelerle Osmanlı yönetimi ve aydınları üzerinde kuvvetli bir etki bırakmıştır. Yuva, Ubcini'nin tespitiyle 1876'da İstanbul'da yayımlanan mevcut gazetelerin beşte birinin yayın dili Fransızca olduğunu hatırlatır. Hatta Jön Türklerin Avrupa'da yayımladıkları gazetelere baktığımızda bunların tamamen veya kısmen Fransızca olduğunu görürüz (Yuva 2017: 17). Fransızca eğitim veren kurumların Osmanlı mülkünde kuruluşları, tamamen Fransız müfredatı uygulanan *Mekteb-i Sultani*'nin (Galtasaray Lisesi) açılmasıyla Fransızca devlet eliyle öğretilmeye başlanmıştır. Yurt dışına gitmek için gerekli olan dil ihtiyacını bu tür okullardan ve Fransız mürebbiyelerden dil öğrenerek sağlayan Osmanlı aydını, Batı'yla arasındaki en önemli bariyeri aşmış bulunmaktadır. Ne Fransız hükümetinin art niyetli girişimleri ne II. Abdülhamit dönemi baskıları, aydınların ve doğmakta olan burjuvazinin bu dile duydukları çekimin gücüne gem vurabilmiştir (Yuva 2017: 16). Dolayısıyla Tanzimat dönemi aydınları için hem Fransa'nın hem de Fransızcanın özel bir yeri vardır. Zamanla Fransa'nın karşıladığı tüm olumlu anlamları, başkent Paris yüklenecek; hürriyetin, siyasi mücadelenin, sanat ve edebiyatın, hatta aşkın çağrıştırdığı tüm olumlu anlamları karşılayan bir imgeye dönüşecektir.

Şinasi'nin dil öğrenmek ve eğitim almak için devlet eliyle gönderildiği Paris'te Lamartine, Littré, Renan gibi Fransız edebiyatçı ve oryantalistlerle girdiği ilişki, onun öncülük ettiği Osmanlı aydın ve edebiyatçısı için bir ışığa dönüşmüştür. Yurda döndükten sonra gerek Agâh Efendi ile birlikte çıkardığı *Tercüman-ı Ahvâl* gerekse Namık Kemal'le birlikte çıkardığı *Tasvir-i Efkâr*, onun Paris'ten aldığı ilhamın halkı aydınlatmak için uygulandığı vasıtalarıdır. Paris'te bulunduğu dönemde Jön Türkler, Şinasi'nin "Asya'nın akl-ı pîranesiyle Avrupa'nın bîkr-i fikrini" (Tanpınar 1988: 203) izdivaç ettirme cehdindedirler. Victor Hugo ve J.J.

Rousseau'dan ilham alan Namık Kemal'le Ahmet Mithat Efendi'nin öznesi oldukları kültürel esinlenmenin burcunda Paris'in ışıltıdadığını hatırlamak gerekir. Paris, artık Türk irfan ve edebiyat dünyasının ufkunda parlayan bir kutup yıldızıdır.

Fransa başta olmak üzere Paris'in Osmanlı aydınındaki ışıltılı imajının cazibesinden kurtulamayan Ahmet Mithat, “medeniyetin payitaht-ı umumisi” (Ahmet Mithat 2000: 427) olarak nitelediği Paris'i görmeden Nasuh adlı karizmatik karakterini Parisli kadınların gönlünü fethetmeye gönderir. *Paris'te Bir Türk* romanında medeniyetin her türlü şubesinde söz sahibi bir karakter olarak Nasuh, Paris'teyken kadınların dikkatini cezbetme, onları kendine âşık etme noktasında çok iddialıdır. Matmazel Catherine'i kendisine “çıldırısıya âşık” edeceğine Cartrisse ile bahse tutuşan Nasuh, bunu gerçekleştirdiğinde de muhatabından “bir buse-i zafer” alacağını söyler (Ahmet Mithat 2000: 74). Bir süre kütüphaneye devam eden Nasuh, Paris'in mimarisi, tiyatrosu, cadde ve bulvarlarını¹ arada bir hatırlasa da genellikle vaktini kadınların bulunduğu balolara ve ziyaretlere ayırır. Ahmet Mithat'ın Nasuh'u için Paris fazlasıyla kadın kokar. Kadınların konuşmaları da tamamıyla aşk ve muaşaka üzerinedir. “*Karı*” kalplerini fethetmekte mahir Nasuh, Paris ziyaretini, kendisine ilan-ı aşk eden Virginie'in Müslüman olup kendisiyle evlenmesiyle noktalarak İstanbul'a döner.

Hocası Tahsin Efendi, Hamit'le birlikte Paris'e giderken, ona cennetin de cehennem de Paris'te olduğunu söyler. Hamit, Paris'i görünce Hoca Tahsin'in dediklerinde ne kadar haklı olduğunu anlar (Algül 2019: 103-117). Paris'e ulaştıktan sonra Fransa'nın başkentiyle Osmanlı başkentini karşılaştıran Abdülhak Hamid, İstanbul'un güzelliğinin kudret-i ilahiye tarafından verildiği halde Paris'in insanlar eliyle “tezyin” edildiğini söyler. Paris'teki peyzajın ve yapılaşmanın letafeti karşısında hayran kalan sanatçı

¹ Ahmet Mithat'ın on iki günlük Paris macerasına yer veren *Avrupa'da Bir Cevelan* isimli eserinde de durum tam tersidir. Paris'in kültürel, tarihi, mimari, coğrafi, endüstriyel ve teknik eserlerini büyük bir dikkatle izleyen ve bunları ayrıntılı bir şekilde kayda geçiren Ahmet Mithat, Paris'teki kadın şarkıcılarından ise ikrahla bahseder: “Acaba şu karşımızdaki sefil mahlûklar kadın addolunabilirler mi ki mesturiyet veya mekşufiyetlerinden bahsolunabilsin? “Kadın” hatta tabir-i galiziyle “karı” denildiği zaman hiç olmazsa rezail-i beşeriyeden bir parçacık olsun utanıp arlanması şanından bulunması lüzumunu insana ihtar edebilecek hal ve tavırda bir mahlûk hatıra gelmez mi? Bunlarsa rezalette ne kadar ileriye giderse onu o nisbette Memduh zanneden ve bu hünerleriyle müftehir bulunan şeylerdir ki nev-i beşerin ne erkeğini ve ne karısını bu halde görmekle mütelezziz olabilmek ne bileyim ama cibillet-i beşeriyenin de fevkindedir.”(Ahmet Mithat 2015:587-588)

Osmanlı insanının tembelliğinden yakınıdır: “Eğer halkımız tembel olmayıp da Frenklerin Paris’i imar ve inşada gösterdikleri sabr u gayreti kendi vatanımızın mamuriyeti yoluna biz dahi sarf etseydik, burası bizim memleketin bin kerre dununda kalırdı.” (Enginün 1995: 39) İstanbul’da para harcayacak bir “eğlence mahalli” olmadığı halde, Paris’te nefes almanın bile para ile olduğunu söyleyen sanatçı, buna delili olarak da para sarf etmek için memleketin her tarafında kurulmuş mesire yerlerinin fazlalığını gösterir (Enginün 1995: 41). Hamit, Paris’te bulunduğu ilk zamanlarda bu kenti süslü, ziynetli, marifetli, dirayetli “güzel bir kız”a benzetmesine rağmen yalnızlık nedeniyle sıkılmıştır. Uzaktan “seyr ile iktifa ettiği” (Enginün 1995: 51) kadınlarla daha sonra hoşça vakit geçiren sanatçı için Paris imgesi, sosyal yaşamın her yerinde bulunan kadınlarla bütünleşecektir.

Türk edebiyatının Batı’ya açıldığı ilk dönemlerden itibaren Türk sanatçısını etkisi altına alan Paris’in cadde ve sokaklarını, tiyatro ve mesire yerlerini bir *flaneur* edasıyla gezen Abdülhak Hamid’in tavrı, hayranlık kokar. Paris hakkında okuduğu ve dinlediği hatıralarla mest olan şairin, genç bir diplomat olarak gittiği bu kentteki temaşaları hakkında müstakil bir şiir kitabı yayınlaması, bu “fetiş” şehrin onda bıraktığı etkinin ölçüsünü göstermesi bakımından önemlidir. *Sahra* adlı şiir kitabındaki “Belde-güzin”den on yıl önce Paris’te yazılan *Belde* adlı şiir kitabının daha sonraki ismi *Divaneliklerim*’dir. Fransa’da “flaneur” ismiyle bilinen sanatçı tavrının yakın bir anlamını içeren *Divaneliklerim*, şairin Fransa’daki gözlemlerini içeren şiirlerden oluşur. Kitaptaki on yedi şiirden sadece bir tanesinin adının Türkçe olması, Paris’in tüm yönleriyle şairde bıraktığı etkinin gücünü gösterir. Abdülhak Hamid, bu şiirlerin çoğunda eğlenceyi seven genç bir adamın dolaştığı yerleri, sanatkârları, beraber bulunduğu kadınları ve Paris’teki mekânları anlatır (Tarhan 1979: 21).

Abdülhak Hamid’in “Böyle cennet görmedim rüyamda” (Tarhan 1979: 92) dizesiyle cennete benzettiği Paris; sokakları, caddeleri, parkları ve yapılarıyla onun hayal dünyasının tüm ihtiyacını giderecek keyfiyettir. Her köşesinin aşk koktuğu, insanı aşka çağırdığı bu kentte şair, güzel kadınları, nezih ortamları, mekânla somutlaşan romantik anlarıyla Paris’i, her anını “ibtida-yı aşk” olan bir muaşaka mekânı olarak görür. Şairin şiirlerindeki Paris, kadın imgesiyle buluşan bir şiirsel dekor olarak betimlenirken, adeta fantazyalarının harekete geçtiği bir *fetiş* mekâna (Kanter 2014: 90-94) dönüşür.

Genç Cumhuriyet’in ikinci yılında Paris’e giden Ahmet Haşim’i “baştan başa mamur, sekiz on katlı, bir hiza üzerine dizilmiş” kocaman

apartmanları, “ağaçlı ağaçsız sonu gelmez caddeler”, “mağazalar, kahveler, barlar, tiyatrolar, müzeler, bahçeler, parklar, heykeller, abideler, taklar”ı, günün her saatinde caddeleri dolduran “temiz, güzel, terbiyeli, endişesiz karıncalar gibi faal insanları” fazlasıyla etkilemiştir (Haşim 2008: 26). Ahmet Haşim, “*müstakbel otomobil şehri*” olarak nitelediği Paris’in bütün görkemine rağmen trafik sıkıntısının insanları yüksek binalara veya yer altına kurulacak caddelere yönlendireceğini not eder (Haşim 2018: 108). Haşim’in Paris’te dikkatini çeken ilk unsur olmamasına rağmen kadınların aktif rol aldığı sosyal yaşam, bir süre sonra onu da cezbeder. Kadınlar, hayatı boyunca onlara karşı çekingenden davranan Haşim’in görüş alanına, memleketinde olduğu gibi, Paris’te de ancak geceleri girer (Batur 2019: 178-181).

Haşim’in Paris’in güzelliği yanında belki de ondan daha fazla dikkatini çeken unsur, “nadiren güzel” olmalarına rağmen musikilerden daha güzel cıvıltıları, pudra ve lavanta kokularıyla etraflarına sarhoş edici tatlı havalar dağıtan kadınlarıdır (Haşim 2008: 27). *Bir Seyahatin Notları*’nda yer verdiği “Paris Kadını” adlı yazısında Paris’teki hayat kadınlarına değinen Haşim, bunların Paris kadınlarının imajını lekelemeyecek kadar önemsiz olduğunu hatırlatır. “Düşen” Fransız kadının yalnız fakir, safdil ve talihsiz olan sınıfa tabi olmakla birlikte ruhlarının, “kirli etleri içinde ışığı sönmeyen bir mücevher”e benzediğini ve ruhlarını cisimden ayrı tutmayı becermelerinden ötürü “büyük bir hüner ve kâfi bir fazilet” sahibi olduklarını söyler (Haşim 2018: 92).

İstibdat devrinde “Bu memlekette vali olacağına git, Avrupa’da kundura boyacılığı et, daha iyi!” (Ayvazoğlu 2001: 159) meşhur tekerlemesine uyarak Paris’e kaçan Yahya Kemal’in 1903-1912 arası yazdığı *Eski Paris* adlı şiirinde, orada bulunduğu birkaç yıl için “ömür” ifadesini kullanır: “Eski Paris’te bir ömür geçti.” (Beyatlı 2018: 97) İlk gençlik çağında okuduğu Alexandre Dumas’ın *Kamelyalı Kadın* romanındaki Paris’e ve bu romandaki hafif meşrep Marguerite Gautier’in büyümesine kapılan (Caner 2017: 194) Yahya Kemal, artık hayalindeki şehirdedir. Paris’te “yaşamış olmayan”ın bilemeyeceği böyle bir ömürde şair, “ideal rüzgârıyla” geçen yılları “hür” bir kişi olarak yaşamıştır. Adeta “başka yıldızda” geçen bir yaşama benzettiği bu yaşam kesitini “nurlu bir gece”ye benzetir. Memlekete dönmekle sona eren bu “his ve haz yüklü kâinat”; Verlaine, Baudelaire, Rodin gibi insanlığa aydınlık veren çehreler sayesinde “yaşamak zevki her saatte esen” bir rüyaya benzetilmiştir (Beyatlı 2018: 97). Paris aşkını “Büyük Şiir”de devam eden Yahya Kemal, Baudelaire hayranı bir genç olarak “hülyasında yarattığı iklim”le mest olmuş, “her zevki bir haram olan” bu “efsunlu

cennetin/koyunda” her nimetin bin türlü lezzetini almıştır. Osmanlı aydın ve sanatçısı için bütün olumlu tasavvurların mekânı olan Paris, şairin hatıralarında “gür defnelerle çevrili, afyonlu bahçeler”le süslüdür. Veda vakti geldiğinde, özgürce geçen bir hayat biçimini imleyen Paris, Yahya Kemal’de şiirle özdeşleşerek kalbinde solmayan “şiirin çiçekleri”ne dönüşür (Beyatlı 2018: 98).

Yaşadığım Gibi adlı kitabında toplanan yazılarında Paris’e dair izlenimlerine yer veren Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Paris’te dikkatini çeken ilk şey, “her cinsten, her milletten, her yaştan” (Tanpınar 2013: 273) oluşan bir insan kalabalığının gece geç vakitlere kadar her türlü rengiyle sokakları, caddeleri doldurmasıdır. Daha çok sanat eserleri ve sanatçılarına ilham veren mimarisıyla Tanpınar’ın dikkatini çeken Paris, Victor Hugo’ya ilham veren Notre-Dame’ı, Baudelaire’in şiirlerine ve sanatçı ruhuna ışık dağıtan vitrinleri, Mallarmé ve Valery’siyle büyüyen Fransa’nın beşiği olmuştur. Paris, insanlığa hediye ettiği politik, toplumsal, sanatsal ve edebî tecrübesiyle hem kendisini büyütmüş hem de insanlığa ufuk açmıştır.

Paris’e gidişinin asıl amacı, Fransa’da örgütlenmiş olan İlerici Jöntürkler Birliği’ne katılıp Nazım’ı kurtarmak (İlhan 2017: 8) olan Attila İlhan’ın yolu Paris’le üç kez kesişir. Burada dostluk kurduğu Margot adlı kadın sayesinde düşünce sisteminde, sanat anlayışında, dünyaya bakış tarzında önemli değişiklikler meydana gelen Attila İlhan’ın edebî kimliği, özellikle Paris’e ikinci gidişinde şekillenir (Çelik 2014: 27). *Abbas Yolcu*’da ilk karşılaşmanın etkisiyle Paris’e seslenen sanatçı için bu kent, şöhretinin yanında kadınsı tarafıyla da öne çıkmaktadır: “Anlı Paris, şanlı Paris! İhtiyar dünyanın ortası Paris! Kız oğlan kız! Apaş! Orospu!” (İlhan 2017: 110) Paris’in gece âlemlerinde “sinema yıldızları misali güzel ve çekici” hayat kadınları, erkek tavırlı erkek kılıklı kadınlarıyla şehvetin ve sefaletin ifşaatı Attila İlhan’ı oldukça şaşırtır (İlhan 2017: 111).

Gülten Akın, *Paris* şiirinde, Türk insanı için ayrı bir anlamı olan bu kentten döndükten sonra hatıralarını övünerek anlatan kişileri adeta alaya alır: “Ben ben ben Paris’teyken/Aman aman ben Paris’teyken/Bahardı dallarda gezen.” (Akın 2018: 56) Methiyeler dizilen Notre Dame, Sacré-Coeur’u “kölelerin gölgesi” olarak betimleyen Akın, Paris’in şaşasını da “kara ve beyaz işçiler”in emekleriyle her gece yeniden kurduğu bir ehrama benzettir. Kapitalist modernitenin emek sömüren kutsal mekânlarının borçlu olduğu “kara ve beyaz ölümler”in emeklerine yabancılaştığını hatta bu yabancılaşmanın da farkına varmadığını esefle hatırlatır. Şairin deyişiyle “kuran benim, yapan benim diyemeden” (Akın 2018:56) ömürlerini

tükettiğini ve Paris'in de bu ihtişamıyla “soğuk taşların” altında yatmakta olan bu ölülerin emekleri üzerine inşa edildiğini ve kendini yeniden üreterek ihtişam dağıtmaya devam ettiğini söyler. Paris, Gülten Akın'ın dizelerinde, Türk edebiyatındaki genel kanaatin aksine, insan kanyla beslenen bir Leviathan'dır.

Fransa'ya dil eğitimi için gittiği halde “Ben gitmedim ama Paris'e/Gidenler gördüler.” (Külebi 2018: 174) dizeleriyle bu kenti görmediğini itiraf eden Cahit Külebi'nin *Paris* adlı şiiri, Paris ve kadın imajlarının örtüşmesi bakımından önemlidir. “Paris deyince aklıma/Kalın sesli bir kadın gelir.” (Külebi 2018: 174) dizeleriyle Paris'in feminen rengini belli eden şair, kadının dillendirdiği vefasızlık ve yalnızlık temalı şarkının dinleyenlerce beğenildiğini vurgular. Bu sanat başkentiyle ilgili altı tane şiir kaleme alan Ataol Behramoğlu, seri şiirlerine ilk dizesindeki “Yalnızım” kelimesiyle başlar. Paris'teki yağmurlar, kapalı gökler şairin yalnızlığını çoğaltırken onu “bir sığınak” gibi kullandığı odasına yönlendirir. Köklerinden uzaklaşmış, bulunduğu Paris'i kendine ait hissetmeyen bu “yitik gezgin”, şiirlerinden koptuğuna üzülmemektedir. Kendisi gibi yalnız oturan bir kadının hayranlık uyandıran mahzun ve mavi gözleriyle “ipek gibi beyaz” tenine vurulan şair, “başka köklerin üstündeki fidan” (Behramoğlu 2015: 123) diye tanımladığı kadınla “başka köklerden kopup gelen” kendisini ortak bir noktada buluşturmak ister.

Behramoğlu, “uzak ülkem” olarak nitelediği yaşam dizgesinin bu kadınla nasıl uyuşacağından emin değildir. Zira şaire bir şahsiyet veren asıl niteliğin ülkesi olduğunu, ülkesinden kopan bir yabancıya başka bir yabancıya bir şey anlatamayacağına inanmaktadır. Paris'le kadın imgesinin birleştiği bu şiirde şair, kendi yalnızlığı ve kadının “hüzün”lü cazibesi yardımıyla “şuraya buraya dağılan” sesini toplamak ve bir şiir yazmak ister. Şair, kendisine ilham veren köklerinden/ülkesinden uzaklaştığı için kaybettiği sesine/şiirine, Apollinaire ve Baudelaire'in hayran kalacakları “mavi mahzun gözlü” kadın sayesinde kavuşmuştur:

“Bu Paris akşamı hüzünlü ve ıslak

Yalnızlığı daha daha da çoğaltan

Böylece bir şiir kazandırdı bana

Daha doğrusu bir şiir müsveddesi

Mavi mahzun gözlü bir kadın imgesi

Paris'ten, akşamdan ve ıssız yağmurlardan...” (Behramoğlu 2015:

124)

Türk edebiyatında Paris'le eşgüdümlü işlenen kadın imgesini bir diğer şiirinde de devam ettiren Behramoğlu, "Paris'in basınçlı tozlu yaz göğünden/Sarışın bir bulut" gibi geçip giden "düz sarı saçları, solgun yüzü" ile Baudelaire'in tasvir ettiği "şer çiçekleri"nden/kızlardan birine vurulur. Yahya Kemal'in *gül*, Puşkin'in *sümbül* imgeleriyle betimlediği kadın, Behramoğlu'nun "kederli sesinde" sır olur (Behramoğlu 2015: 126). Şair, "özgürlüğe giden yolu" (Behramoğlu 2015: 128) aradığı Paris'te onu avutacak bir aşktan, paylaşacak bir "şey"den ve paylaşacağı bir kimseden mahrum olarak içinde sızlayan çocukluğunu anımsar. Paris, şairin kendi köklerine, çocukluğuna, "derin akan sular gibi" (Behramoğlu 2015: 128) köklerinden kopmuş hayatına tekrar eğildiği, başka bir deyişle kendi bilinçdışıyla yüzleştiği bir ayna olarak algılanmaktadır. Çünkü kendi labirentinde boğulan ve kendi uçurumuna düşen şairin kendisiyle yüzleşmeyi başarması (ağlamaması) Paris'teki yalnızlığı sayesinde gerçekleşmiştir.

Şair, Paris ve kadın imgelerini eşsüremlî bir biçimde kullanarak bu kentten aşkla ilişkili çağrışımlarına kapı aralar. Aşkın en büyük bileşenleri olarak hasret ve yalnızlık, Paris'te su yüzüne çıkmakta ve şair, kendi varoluşsal kimliğini duyumsamaya başlamaktadır. Bu varoluşsal imkânın bir ucu çocukluğunun "o ıssız güneşine" uzanırken, diğer ucu "dilsiz bir kuytuda" ölen şiire bağlanır. Şair, memleketindeyken nasıl Paris'e merak duymuşsa Paris'teyken de memleketine hasret duymakta, fakat bütün bu duygulanımlar, aşk burcunda ve şiir bağlamında vücuda gelmektedir. Bu anlamda Paris, feminen bir imge olarak, hem özgür bir sanatsal devinimin gerçekleştiği nesne, hem de bu devinimi tetikleyen "özne"dir. Memleket dışında sığınılacak ve oradayken bir şair olarak yeniden konumlanacak bir özne-mekândır.

Homeros'un efsanesine göre Troya Savaşı'na neden olan Afrodit'i baştan çıkararak yakışıklı delikanlının ismi de Paris'tir. Bu efsaneden hareketle Nedim Gürsel, Paris'in hamurunda "çekici, güzel bir kadın gövdesinden izler" bulunduğunu, aksi halde "iklimi böylesine yumuşak, yapıları bu denli uyumlu, Seine nehrinin suladığı toprağı bunca verimli olmazdı." der (Gürsel 2016:165). Kadınla Paris'i aynı hazla kullanma durumu Batur'da da görülmektedir. Paris'te kendini hem göçmen hem evinde hisseden Enis Batur, Paris'e ikinci gelişinde Seine kıyısında yürüyüşünden sonra aşırı duygulanarak (Batur 2012: 12) *Gece Kurda Aittir-Resimli Paris Kılavuzu* şiirini yazar. Batur'un bu şiirinde geçen "Bu şehir kadar hiçbir kadın heyecan vermedi bana." (Batur 2015: 298) ifadesinde, Batılılaşma tecrübemizin ilk aktörleri olan yazar ve şairlerimizin Paris'teki hem siyasi düşüncelerinde hem de kadın erkek ilişkilerinde takındıkları serbestliğin etkisi sezilmektedir.

Çatı odaları ve yazarlar Paris efsanesinin ayrılmaz parçalarıdır. Bu efsane, Yahya Kemal’le başlayıp Attila İlhan’dan Demir Özlü’ye ve Nedim Gürsel’e dek uzanan izdüşümleriyle Paris, yalnızca Türk yazarlarını değil, Uzak Doğu’dan Güney Amerika’ya, Afrika’dan Asya’ya dek neredeyse bütün dünya yazarlarını büyülemiştir. “Hemingway için bayramdır Paris, Henry Miller için özgür aşkın yaşandığı kent. Cesar Vallejo Paris’te ölmek ister, garip bir biçimde bizim Nazım Hikmet de. Villon’dan Aragon’a, Baudelaire’den Apollinaire’e dek Fransız şiirinin en önemli dönemeçlerinde Paris’in karşımıza çıkması doğaldır belki ama İranlı yazar Sadık Hidayet’le Senegalli şair Senghor’un, Yunanlı romanca Vassilikos’la Şilili Pablo Neruda’nın Paris tutkusunda birleşmeleri oldukça şaşırtıcıdır.” Gürsel’in bu ifadeleriyle çerçevesini çizdiği Paris tutkusu; kahvehaneleri, müzeleri, tiyatroları, sanatsal ve sosyal yaşamıyla birçok yazar ve şaire ilham kaynağı olduğu gibi büyük bir kısmının da burnunda tütmüştür. Bundandır ki Yahya Kemal’in İstanbul’unda, sonuna dek bir Paris gizlidir (Gökhan-Mouhidine 2000: 286).

Batur, bizim edebiyatımızda uyanan İstanbul duyarlılığının müsebbibi olarak “Türk edebiyatında Paris, düpedüz bir fetiş boyutu taşımıştır.” (Gökhan-Mouhidine 2000: 285) derken fazlasıyla haklıdır. Sanatçıya göre Paris, yalnızca başka bir dünyaya, Batı’ya geçiş köprüsü olmakla yetinmeyip aynı zamanda başka bir çağa, yeni bir takvime geçiş olarak “Muasır Medeniyet” rüyasının “son sıçrama halkası için beşik”tir (Gökhan-Mouhidine 2000: 285). Bu beşik, hem Cumhuriyet öncesi hem de Cumhuriyet sonrası sanatçıların yetiştirmede ve bilinçlerini şekillendirmede hayli tercih edilmiştir.

Sonuç

Paris muhabbeti, Türk kültür ve edebiyat hayatına ciddi manada ilk kez Yirmisekiz Çelebi Mehmet’in anıları başta olmak üzere Abdülhak Hamid, Ahmet Mithat, Ahmet Haşim ve Yahya Kemallerle yansımıştır. Ahmet Mithat’ın görmediği halde Nasuh adlı kahramanını, bir karizmatik kişi olarak Paris’i ve Parisli kadınları fethetmeye göndermesi, şüphesiz ki vakarından vazgeçmeyen bir Doğulunun Paris aşkını anlatır. Bizim edebiyatımıza mimarisi, peyzajı, sanat ve edebiyat dünyasıyla giren Paris’le ilk karşılaşan sanatçılarımızda oluşan hayret sadece kentin kendisinden ibaret değildir. Kentteki sosyal yaşamın renkliliği, kadınların sosyal yaşamdaki rolleri ve edebiyata ilgisi, Osmanlı Türk sanatçıları için fazlasıyla ilgi çekicidir. Kent ve kadın olgusunun birlikte yansıdığı edebî metinlerde, Paris’teki en önemli

detay kadınlardır. Paris'e feminen bir karakter kazandıran cazibeli ve işvebaz kadınların, erkek egemen bir sosyal yaşam dizgesinin şekillendirdiği Osmanlı Türk sanatçıları üzerinde etkili olmaması düşünülemez. Bu bağlamda *Paris* ve *Parizyen* kadınlar, Tanzimat'tan bugüne, bu kentle tanışan sanatçılarımızı etkileyen önemli bir özellik olarak edebî metinlere yansımıştır.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi. (2015). *Avrupa'da Bir Cevelan*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi.(2000). *Paris'te Bir Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akın, G.(2018). *Uzak Bir Kıyıda 1984-2003/Toplu Şiirler 3*.İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Algül, A.(2019).“Abdülhak Hamit Tarhan'ın Anılarında Paris”, *Social Sciences (NWSASOS)*, 14 (3),103-117.
- Aragon, L.(2017). *Paris Köylüsü*. (Çev. Ayberk Erkay) İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Ayvazoğlu, B.(2001). *Bozgununda Fetih Rüyası*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Batur, E.(2012). *Paris, ecekent*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Batur, E.(2019). *Smokinli Berduş*. İstanbul: Edebî Şeyler Yayınları.
- Batur, E.(2015). *Tuğralar Perişey*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Baudelaire, C.(2007). *Paris Kasveti*. (Çev. Hasan Anamur, Beki Haleva) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Behramoğlu, A.(2015). *Yarım Yüzyıldan Şiirler*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Benjamin, W.(2018). *Pasajlar*. (Çev. Ahmet Cemal) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beyathı, Y. K.(2018). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Caner, E.(2017). *Paris Sevdası*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çelik, Y.(2014).“Attila İlhan'ın Hayatı”. *Attila İlhan*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 15-32.
- Enginün, İ.(1995). *Abdülhak Hamid'in Mektupları*. İstanbul Dergâh Yayınları.
- Gökhan H.-Mouhidine, T.(2000). *Türk Edebiyatında Paris*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gürsel, N.(2016). *Paris Yazıları I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Haşim, A.(2018). *Bize Göre ve Bir Seyahatin Notları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Haşim, A.(2008). Paris, Frankfurt... yahut Hiç!. İstanbul: Notos Kitap.
- Haydaroğlu, İ. P.(1990). Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hugo, V.(2017). Sefiller I. (Çev. Cenap Karakaya) İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlhan, A.(2017). Abbas Yolcu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kanter, B.(2014).“Abdülhak Hamid Tarhan’ın Şiirlerinde Duyusal Bir Mekân: Paris”. Türk Dili, 747, 90–94.
- Külebi, C.(2018). Bütün Şiirleri. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Perin, C.(1946). Tanzimat Edebiyatında Fransız Etkisi. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Rado, Ş.(2019). Paris’te Bir Osmanlı Sefiri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tanpınar, A. H.(1988). 19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tanpınar, A. H.(2013). Yaşadığım Gibi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarhan, A. H.(1979). Bütün Şiirleri I. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Weber, M.(2018). Şehir, Modern Kentin Oluşumu. (Çev. Musa Ceylan) İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yılmaz, E. B.(2019). Edebiyat Şehir Hafıza. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi. (2017). (Haz. Abdullah Uçman) Fransa Sefaretnamesi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yuva, G. M.(2017). Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ziya Paşa. (1967). Ziya Paşa’nın Şiirleri. Ankara: Edebiyat Yayınevi.

KUTSAL KİTAPLARA GÖRE HZ. NUH'UN GEMİSİ NEREDE
YAPILDI, NEREDEN KALKTI, NEREYE İNDİ?

Where Was Noah's Ark Built, Where Did It Depart, Where
Did It Arrive According To Holy Books?

Doç. Dr. M. Salih GEÇİT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

msgecit@agri.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7212-2291>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	26.05.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	15.07.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 147-171	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.742785

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KUTSAL KİTAPLARA GÖRE HZ. NUH'UN GEMİSİ NEREDE YAPILDI, NEREDEN KALKTI, NEREDE İNDİ?

Where Was Noah's Ark Built, Where Did it Depart, Where Did it Arrive

According to Holy Books?

Doç. Dr. M. Salih GEÇİT

Öz

Hz. Nuh, beşeriyetin Hz. Âdem sonrasındaki ikinci atası olarak tanınmaktadır. O, Allah tarafından insanlara peygamber olarak gönderilmiş, 950 sene insanları Allah'ın dinine davet etmiştir. Ancak insanlar onun ortaya koyduğu apaçık delillere rağmen inkâr ve tekzip yolunu ikrar ve tasdiğe tercih etmişlerdir. Bununla yetinmeyerek bir de meydan okuyup azap ve mucize talebinde bulunmuşlardır. Hz. Nuh da küçük bir grup dışında tasdik etmediklerini görünce onlara yönelik beddua etmiştir. Bunun üzerine Nuh'un Tufanı diye bilinen olay yaşanmıştır. Bu olaydan önce Allah'ın emri ile bir gemi inşa ederek iman getirenlerin kurtuluşuna vesile olmuştur. İşte bu gemi hakkında birçok tartışma ve inceleme yapılmaktadır. Söz konusu inceleme ve tartışmalarda olayı gündeme getirip insanlığa mesaj veren ayetlerdeki hikmet ve ibretlik noktaları tespit edip yeniden hatırlatmaktan ziyade geminin nereye indiği noktası üzerinde durulmaktadır. Geminin nereye indiği tartışılırken, geminin nerede yapıldığı hususunun gündeme getirilmediği dikkat çekici bir durumdur. Biz de bu makalemizde yapılmakta olan tartışmalara iki boyut daha kazandırmak istiyoruz: Gemi nerede yapıldı, nereleri gezip dolaştı ve nereye indi. Bu şekilde geminin mecrasını ve kalkış ve iniş sürecini Kutsal Kitaplar bağlamında inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hz. Nuh Tufanı, Hz. Nuh'un Gemisi, Geminin Kalkış Yeri, Geminin İniş Yeri

Abstract

Noah is known as the second fore father of humanity. He was sent as a prophet to people by Allah and invited people to Allah's religion for 950 years. However, people preferred denial to acknowledgement despite he appar ent evidence he put forward. On top of it, they demanded painand miracles. Upon seeing that they did not acknowledge it, except for a small group, Noah cursed them. Afterwards, the phenomen on known as Noah's Flood occurred. Before this event, he contributed to the salvation of people who had faith by building an ark with Allah's order. There are many discussion sandin vestigations about this ark. These investigations concentratemore on where the ship arrived. We want to add two more dimensions to the discussions in this paper: Where was the ship built? Which places did it visit? Where did it arrive? Thus, we will examine the course, departure and arrival processes of the ark in the context of the Holy Books.

Keywords: Noah's Flood, Noah's Ark, Departure Place of the Ark, Arrival Place of the Ark

Giriş

Kutsal Kitaplarda Hz. Nuh Tufanı

Hz. Nuh Tufan'ı kutsal kitaplarda, onların tefsir ve şerhlerinde, onlara dayanarak yazılan Peygamberler Tarihi ve Milletler Tarihi kitaplarında meşhur ve maruf bir olaydır. Bu olay Sümer, Babil ve Hitit medeniyetlerinden bize ulaşan kayıtlarda, Hintlere ait bir takım destanlarda, İngiltere'ye ait bölgelerden birisi olan Galler yöresinde anlatılan bir takım efsanelerde, Yunan ve Grek kültürüne ait bazı destanlarda, Kızılderili kültürüne ait bazı efsanelerde ve Çin kaynaklı öykü ve masallarda, Kuran- Kerim, Tevrat ve İncil'de birbirine çok benzer şekilde anlatılır. (Dölek-Özsoy: 2018, 3650) Bu sebeple Hz. Nuh hakkında birçok bilimsel çalışma ve tebliğ araştırması da yapılmış bulunmaktadır. Bütün bu çalışmalarda konunun birçok detayına inilmekle birlikte elinizdeki çalışmamızda araştırmaya çalıştığımız bir husus sanki gözden kaçmıştır. Bu husus da geminin yapılış ve kalkış yerinin aynı yer mi, yoksa farklı yerler mi olduğu detaydır. Bugüne kadar konuyla ilgili çalışmalarda bu ayırma dikkat çekilmediğini görmekteyiz. Biz de bu çalışmamızda Nuh'un Gemisi ile ilgili çalışmalarda gözden kaçan bu meseleyi ele alacağız. Çalışmamızda yorum ve te'vil yolunu kullanarak zihnimizdeki kanaati Kutsal Metinlere tasdik ettirme şeklinde sürdürülen temayüllerin aksine Kutsal Metinlerde geçen ayetlere ağırlık vereceğiz ve onların zahiri anlamlarına bir takım zorlama yöntemler kullanarak anlam üstüne anlam yüklemeye çalışanlar gibi mevcut naslara müdahale etmeyeceğiz. Bu nedenle baştan şunu belirtmek gerekir ki bu çalışmamızda Kutsal Metinlerden yapılan nakillere büyük ağırlık verilecektir. İşte elinizdeki makalemizde bu nakiller çerçevesinde hareket ederek yıllarca hakkında kitap, makale ve tebliğ yazılıp sunulan Hz. Nuh'un gemisi ile ilgili bilgileri ilk defa üç soru kapsamında ele alacağız:

1. Hz. Nuh'un gemisi nerede ve nasıl yapıldı?
2. Hz. Nuh'un gemisi nereden kalktı, seyir rotası nasıldı?
3. Hz. Nuh'un gemisi nerede indi ve nasıl indi?

Amacımız Hz. Nuh'un gemisinin oturduğu yeri tespit etmenin önemli olduğu kadar, nereden kalktığının tespitinin de bir o kadar önemli olduğunu ortaya koymaktır. Zira bu durumda Hz. Nuh'un Tufan Olayı öncesinde nereli olduğu ve nerede yaşadığı, helak olan ve bu olaya sebep olan günahları işleyen insanların kimler veya nerenin halkı olduğu, olaydan sonra Hz. Nuh'un ve beraberinde kurtulanların aynı yerde mi yoksa başka bir memlekette mi hayata devam ettiğini tespit etmiş olacağız. Gerçi olayın kendisi ve verdiği mesajı esas alanlar için nerede vaki olduğu veya nasıl bir mesafe katettiği bu kadar önemli değilse de, bilimsel ve tarihi bir hakikati tespit etmek adına bu noktayı bilmekte de birçok fayda görülecektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de gemiden bahsedilirken “وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ” yani “Nuh) dedi ki: "Binin içerisine. Onun akması da, durması da Allah'ın adıyladır. Hiç şüphe yoktur ki Rabbim çok bağışlayan ve çok merhametlidir.”

(Hûd: 11/41) Bu âyet de geminin “mecrâ” ve “mürsâ”sından bahsedilmektedir. Şayet bu kelimeler mastar olarak değil de ism-i zaman veya ism-i mekân anlamında kullanılırsa, bu durumda harekete gidiş yahut cereyan ettiği mekânlar ile indiği yerlerden bahsetmektedir. (Merâgî: 1394/1974, 12/37; Zemaşşerî: 2/394) Arasında bulunan atf harfinden hareketle ikisinin ayrı yerler olduğu görüşü ileri sürülebilir.

Günümüzde Nuh Tufanı Olayının gerçekleştiği mekân ve Nuh'un gemisinin indiği yer konusundaki yaygın kanı, Mezopotamya ve çevresidir. Bu kanılara dayalı araştırmalarda olay hakkındaki kabul edilen görüş, bugün Mezopotamya olarak ifade edilen coğrafyada, büyük bir tûfan olayının yaşandığı, Cudi ya da Ağrı dağında Nuh peygamberin gemisinin bulunduğu şeklindedir. Kutsal Kitapların anlatımında adı geçen “Ararat” veya “Cûdî” kelimelerinin yanı sıra Tûfanı anlatan birçok efsanenin Mezopotamya kökenli olması da bu düşüncüyü destekleyen önemli tarihsel unsur olarak kabul edilmektedir. (Dölek-Özsoy, 2018, 3650) Tabii ki burada bahsedilen Mezopotamya, geniş bir coğrafyayı ifade eden bir isim olması itibarıyla karşımıza birçok ihtimali de getirmektedir. Örneğin Ortaçağ İslam coğrafyacıları, Aşağı Mezopotamya bölgesine Irak, Yukarı Mezopotamya bölgesine de el-Cezire adı vermişlerdir. (Eroğlu: 2007, 41-88) Burada belirtmek gerekir ki Tufân Olayı sadece Kutsal Kitaplarda değil, aynı zamanda Gılgameş Destanı, Atrahasis Destanı gibi destanlar ile birçok kavim ve milletin yazılı ve şifahi kültüründe geçmektedir. (Eroğlu: 2007, 6) Nitekim eski dönem Ermeni yazıt ve kaynaklarında da Ararat kelimesi Urartu anlamında geniş bir coğrafyayı kapsayan bir memleketin adı olarak anılmaktadır. Buna göre Ararat kelimesi 5. Yüzyıla kadar Ararat Ülkesi, Ararat Krallığı ve Urartu adıyla anılmıştır. (İşhanyan: 2006, 51)

Ermeni tarihçilere göre Ararat veya Urartu Eski Ermenistan'ın değişik adları olup burası da tarihin belli dönemlerinde savaş ve barışla elde edilen 300 bin kilometre karelik bir alanı ihtiva etmektedir. (İşhanyan: 2006, 50) Şunu da belirtmek gerekir ki “Urartu” denildiğinde adlarına Assur kaynaklarında en erken M.Ö. 1273 yılında rastlanan ve Batıda Fırat Nehri'nden başlayıp doğuda İran Azerbeycan'ına ulaşan, Kuzeyde Gökçe Göl ile Aras vadisinden başlayıp güneyde Toroslar ve Urmiye Gölü'nün güneyine kadar varan geniş bir alanda bulunup bu alan üzerindeki birçok kavim ve milleti etkili bir şekilde yöneten büyük devletten bahsedilmektedir. Buna göre Urartu devletinin yerleşim alanları Doğu Anadolu başta olmak üzere yoğun bir şekilde Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan, İran ve Irak topraklarında yayılıp etkili olmuş bir ülkeyi ifade etmektedir. Bu bölgenin coğrafik yapısının en dikkat çekici tarafı da sert iklime sahip dağlık bir alan olması, yalçın kayalıklar üzerinde kurulan kaleler, mezarlıklar, saraylar, tapınaklar ve yerleşim birimlerinin bulunmasıdır. Bölgenin bir diğer özelliği de tarımsal hayatın gelişmesini sağlayacak koşulları barındırması, bu sayede toprak sulama yöntemlerinin geliştirildiği, uzun kanalların açılıp suyun değişik

bölgelere aktarıldığı, tarlaların işletilmesini sağlayan alet ve edevatın icad edildiği, nitelikli bağ, bahçe, mesken ve mekânların oluşturulduğu bir alan olmasıdır. (Salvini: 2006, 24-25)

Bölgenin dağlık bir yer alması ve Tufan'ın da dağlık bir alanda geçtiğinin bilinmesi, otomatikmen dikkatleri buraya çekmektedir. Bununla birlikte insanlığın bugünkü neslinin geçmişinin dayandığı ilk topluluk olarak görülen Hz. Nuh ve evlatlarının buradan dünyaya yayıldığı da tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. (Mes'ûdî: 1/32; Taberî: 2018, 1/192-226; Diyarbekrî: 2009, 1/125-126) Örneğin meşhur İslam tarihçisi Mes'ûdî bu konuda şöyle demektedir:

“Hz. Nûh b. Lâmek'in döneminde yeryüzünde kötülük artmıştı. Zulmün karanlıkları şiddetlenmişti. Bunun üzerine Hz. Nûh (a.s.) yeryüzünde insanları Allah'ın yoluna davet etmeye başladı. Onlar da azgınlık ve küfür sebebiyle karşı çıktılar. Hz. Nûh (a.s.) onların aleyhinde Allah'a yönelerek beddua etti. Allah (c.c.) Hz. Nûh (a.s.)'a vahiy göndererek gemi yapmasını emretti. Hz. Nûh (a.s.) geminin yapımını bitirince Cebrâil (a.s.) onun yanına Hz. Âdem'in cesedinin bulunduğu tabut ile geldi. Onların gemiye binış günü, Azâr ayından on dokuz (19) gecenin geçtiği Cuma günü idi. Böylece Hz. Nûh (a.s.) ve beraberindekiler suyun üstündeki gemiye girmişlerdir. Yeryüzünün her tarafı beş ay boyunca suya boğulmuştu. Daha sonra Allah (c.c.) yeryüzüne suyunu çekmesini, gökyüzüne de suyunu tutmasını emretti. **Gemi ise Cûdî Dağı'nın üzerine istiva etti.** Cûdî, Bâsûrî beldeleri ve Musûl beldelerinden olan Cezîre-i İbn Ömer taraflarında bulunan bir beldedir. Onunla Dicle arasında sekiz (8) fersah bulunmaktadır. Geminin kanatlarının yeri, son yıllara kadar bu dağın zirvesi üzerinde bulunmaktadır.” (Mes'ûdî: 2005, 1/32-33) Diyarbekrî de benzer ifadeler kullanarak geminin altı ay boyunca suyun üzerinde dolaşarak Harem Bölgesine geldiğini, buraya girmeyerek bir hafta boyunca Kabe hizasının etrafını dönüp dolaşarak geçirdiğini, daha sonra Cebrail'in müdahalesiyle Kabe'yi tavaf ettiğini, sonra Cudî'ye doğru gittiğini ve orada istikrar ettiğini, buranın da “Musul toprakları üzerinde bulunan el-Cezire'dei bir dağ” olduğunu ifade etmekte etmektedir. (Diyarbekrî: 2009, 1/131) Bu ifadenin devamında şöyle de demektedir: “Gemi yeryüzünün her tarafını iki defa gezdikten sonra Cudî'nin üzerine istiva etti. Bursî Musul'un yanındaki el-Cezire'de bulunan bir dağdır. Bir görüşe göre Şâm'dadır. Bir görüşe göre de Âmed'dedir.” (Diyarbekrî: 2009, 1/131)

Ebu Hanîfe ed-Dîneverî de şöyle demektedir: “Hz. Nuh'un yerleştiği yer Irak idi. Kavmi Hz. Nuh'u yalanladı, Allah da onları tufanda boğdu. Hz. Nuh ve gemide bulunanlar kurtuldu. Geminin demir attığı ve durduğu yer Cudî Dağı'nın tepesi idi. Cudî Cizre bölgesindedir ve ayrıca bu topraklarda Bakardî ve Bazedî adında yerler vardır” (Dîneverî: 2017, 50)

Hem Yahudî, Hıristiyan ve diğer dinlere mensup kültürlerde, hem de İslâm dinine mensup olanların kültüründe geçen tefsirler, hem de kutsal kitapların bizzat kendi metinlerinde zikredilen isim veya vasıflar dikkatleri Mezopotamya bölgesine çekmektedir. Başka bir ifade ile söylersek Tevrat,

İncil ve Kur'an'ın da burayı işaret etmiş olması nedeniyle Tufan ile Gemi etrafında oluşan kültürün bu bölgeyi gündeme getirdiğini bilmekteyiz. Bu çerçevede baktığımızda Tevrat'ta geçen "Ararat Dağları" veya "Ararat Dağı" konusu gündeme gelmektedir. Mirjo Salvini bu konuda şöyle demektedir: "*Efsanevi Ağrı Dağı (Ermenicedeki adıyla Masis) bu dağlık bölgenin ortak noktasındadır. İncildeki masoterik ünlüleştirilmeden ötürü bu dağ Urartu adının "r-r-t" ünsüzleriyle yazılması sonucu "Ararat" adını almıştır.*" (Salvini: 2006, 25) Bu dağ, etrafta bulunan ve yüksekliği 3000 m'yi geçen diğer dağlar (Küçük Ağrı Dağı, Tendürek Dağı, Aladağ, Süphan Dağı, Nemrut Dağı vs)'in arasında 5165 m'lik irtifasıyla en yüksek dağdır. Durum böyle olunca, Nuh Tufanı sonrasında geminin indiği yer olarak buranın gündeme gelmiş olması da normal gözükmemektedir. Bununla birlikte yükseklik açısından bu kadar olmasa da alanın içinde bulunması ve Kur'an'ın "Cudi" ismini zikretmesi itibarıyla "Cudi Dağı" da tabii bir şekilde gündeme gelmektedir.

Hz. Nûh'un, tûfan hadisesinin benzerini anlatan Sumer ve Bâbil versiyonlarında geçen kahramanlarıyla aynı kişi olduğu da ifade edilmektedir. Buna göre Sumertûfan kahramanına ölümsüzlüğü elde etmiş olması sebebiyle "*ömrü uzun olan*" anlamına gelmek üzere Ziusudra isminin verildiği, tûfan olayının benzerini anlatan Bâbil versiyonundaki kahramanın adı olarak da Ut-napiştim'in "hayatı yaşayan" anlamındaki ismin kullanıldığı, Nûh kelimesinin de benzer bir anlam ifade etmesi nedeniyle ona isim olarak verildiği ifade edilmektedir. Bazı kaynaklarda da Nûh kelimesinin "uzun zaman" anlamına geldiği ve "*ömrü uzun*" anlamında kullanıldığı söylenmektedir. Ayrıca bu kelimenin Habeş dilinde "*nâha*" kelimesinden türeyen bir kelime olduğu belirtilmektedir. Öte yandan Nuh kelimesinin kendisine nisbet edilen tufanın Hurri versiyonundaki kahramanın adı olan Na-ah-ma-su-le-el kelimesinin kısaltılmış şekli olduğu veya Akkadca "*nâh*" kelimesinden türediği de ifade edilmektedir. (Harman: 2007, 33/224-227) İlginçtir bölgede yerleşik insanların kullandığı ve kökü kadim tarihlere dayanan Kürtçe'de ve Farsça'da "Nuh" kelimesinin yakın sesteşleri olarak kullanan "neh-nehvêd (nûd)-nehsed" kelimeleri de "dokuz-doksan-dokuz yüz" anlamına gelmektedir ki her üç kavramın toplamı "999" Hz. Nuh'un yaşadığı "950" seneye yakın bir sayıyı ifade etmektedir. Nitekim Kur'an'da da Hz. Nuh'un 950 sene yaşadığı belirtilmektedir: "*Andolsun, biz Nuh'u kendi kavmine elçi olarak gönderdik, içlerinde elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulme devam ederlerken tufan kendilerini yakalayverdi. Böylece biz onu ve gemi halkını kurtardık ve bunu âlemlere bir ayet (kendisinden ders çıkarılacak bir olay) kılmış olduk.*" (Ankebut, 29/14-15)

Nuh Tufanı konusunda bugüne kadar yapılan araştırmalar, genellikle olayın gerçekleştiği zaman veya geminin indiği yer konusunu eksene alarak işlenmektedir. Araştırmacılar konunun belli bir yönüne ağırlık vererek, çalışmalarını önceden belirledikleri argümanlara dayandırmakta, bu da farklı ihtimaller üzerinden müşterek bir sonuca gitme şansını azaltmaktadır. Halbukî

konuyla ilgili merakları gidermek ve çalışmalarını belli bir sonuca bağlamak için gemi söz konusu olduğunda “nerede yapıldı, nereden yola çıktı, nereye indi”, Tufan Olayı söz konusu olduğunda “nerede gerçekleşti, nereleri kapsadı, nasıl sona erdi” soruları gündeme getirerek bir sonuca gitmeye çaba sarf etmek, bu konudaki çalışmalara önemli katkılar sunacaktır. Nitekim İslam tarihçileri ve Hz. Nuh’la ilgili ayetleri tefsir eden müfessirler tarafından bu konuda da bir takım detay bilgileri verilmiştir. Örneğin ünlü tarihçi Diyârbekrî’nin “*Târîhu ’l-Hamîs*” adlı eserinde verdiği bilgi bize yeni ufuklar çizmektedir. Buna göre bizim de yukarıdan beri işaret ettiğimiz gibi Hz. Nuh’un gemiyi inşa ettiği ve tufan olayının başlangıç safhasının vaki olduğu yer ile geminin oturduğu yerler bir değildir. Diyârbekrî şöyle demektedir: “*Tufanın başlama alameti olarak tandırın harekete geçmesi bildirilmiştir. Bu tandır da Nuh’un eşinin ekmeği pişirdiği tandırdı. Âlimler bu tandırın bulunduğu yer konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Mücahid ve eş-Şa’bî dediler ki: Bu tandır, Kûfe taraflarında bir yerdedir. İkisi dediler ki: Hz. Nuh gemiyi Kûfe Mescidi’nin ortasında inşa etmiştir. Tandır da mescidin içine girenin sağ tarafına düşecek şekilde Kinde Kapısının ötesinde idi. İşte bu tandırın kızıması Hz. Nuh için bir alamet idi ki işte o da bu mekândan gemiye bindi. Mukatil ise şöyle demiştir: Bu, Hz. Âdem’in tandırı idi ve Şâm’da Ba’lebek yakınlarında “Ayn-ı Verde” denilen bir yerde idi.” Envârü’t-Tenzil (Kâdî Beyzâvî) isimli tefsirde de şöyle denilmiştir: “Bu tandır, el-Cezîre arazilerinden olan Ayn-ı Verde denilen yerde idi.” İbn Abbâs’a göre ise, geminin bulunduğu yer Hindistan’da idi ve ona o gün iman edenleri hepsi binmişti.” (Diyârbekrî: 2009, 1/127) Görüldüğü üzere burada geminin yapıldığı, tufanın başladığı ve suyun kendisinden fişkırdığı tandır hakkında üç ayrı bölge adı geçmektedir: Irak’ın bir merkezi olan Kufe, Şâm’ın önemli bir mekânı olan Ba’lebek ve Hindistan. Taberî tarihinde de geminin yapıldığı yer konusunda birkaç farklı görüş zikredilmektedir. Örneğin bir yerde “Nuh gemiyi Bevz Dağında yaptı” (Taberî: 2018, 1/196) derken başka bir yerde de “Allah’ın Nuh ile arasında Tufan için bir alamet olarak kıldığı tandırın yeri hakkında ihtilaf vardır. Bazıları Hindistan’da idi, dediler. Tandır Hindistan’da taşı. Bazıları da Kufe bölgesindeydi dediler.” (Taberî: 2018, 1/199-200) Taberî ve diğer İslâm tarihçileri geminin indiği yer hususunda ur’an’da geçen “Cudî” kelimesini esas aldıklarından genellikle “*Gemi Cudî Dağına karar kıldı.*” (Taberî: 2018, 1/203) İfadesini kullanırlar. Bazıları da “Cudî” kelimesini özel isim olarak değil de “tepe” anlamında kullanıp Tevrat’taki “Ararat” kelimesini de kullanarak “Urartu Bölgesinde bulunan bir dağ” veya “Ağrı Dağı” olarak bilinen “Ararat Dağı” şeklinde yorumlamaktadırlar.¹ Buna göre tufan hadisesi bu yerlerden birisinden*

¹ Bu konuda Ağrı Valiliği ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi işbirliğinde düzenlenen Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuhun Gemisi Sempozyumu I, II, III vd. Bildiri Metinleri Kitapları ile Şırnak Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyum bildirimleri kitaplarına bakılabilir.

başlayıp Ağrı Dağı (Ararat Dağı/Dağları) veya Cudi Dağı'nda sona ermiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Ararat Dağları şeklinde çoğul ifadesi kullanıldığı zaman bu terkinin zımına hem Ağrı Dağı, hem de Cudi Dağı girmektedir. Zira ikisi de Ararat Dağları grubuna veya Urartu Dağlık alanlarına dâhil olmaktadır.

İşte bu konuda daha önce dağınık vaziyette bilgi verilen, ancak bu şekilde aynı anda konunun bütünlüğünü ortaya koymayan araştırmalara yeni bir boyut kazandırmak amacıyla yukarıda maddeler halinde sıraladığımız üç sorunun cevaplarını araştırmaya çalışacağız. Konuyu araştırırken de kutsal kitaplardaki bilgiler yeniden gözden geçirilecek ve birbiriyle mukayeseli bir şekilde ele alınacaktır. Burada esas alınacak kutsal kitaplar Tevrat, İncil ve Kur'an olacaktır. Ayrıca Zend Avesta, Mushaf-ı Reş, Kitabu'l-Cilve, Vedalar, Mushaf-ı Âdem gibi kitaplarda da konuyla ilgili birçok anlatım ve metin olmasına rağmen, bu çalışmamızda üç kutsal kitabı esas aldığımızdan, onları direkt olarak inceleme konusu etmeyeceğiz. Konunun tarih kitapları ve diğer kaynaklar açısından araştırılması yıllardan beri yapıldığından dolayı, bu makalemizde biz sadece Kutsal Kitapları kaynak olarak kullanmayı hedeflemekteyiz. Böylece başka bir kaynağa ineksizin ve Kutsal Kitaplardaki bilgileri diğer kaynakların verdiği bilgiler çevresinde yorumlama çabasına girmeksizin nasıl bir tablo ile karşılaşacağımızı tespit etmek istiyoruz. Zira bu makalemizin amacı, metin esaslı hareket ederek, diğer kaynaklara inmeden ve tefsir, yorum, izah, şerh ve haşiyelerine bakmadan literal bir bakış açısıyla Hz. Nuh Tufanı ve Gemisi hakkında nasıl bir anlam ve sonuca ulaşabiliriz sorusunu cevaplandırmaktır. Kutsal Kitaplar Nuh Tufanı olayını anlatırken bizlere birçok ayrıntılı bilgiler de sunmaktadır. Biz yukarıda bahsettiğimiz üç soruya cevap ararken öncelikle bu kitaplarda geçen bilgileri özetlemek durumundayız. Böylece konunun anlaşılmasının karşısında muğlâk ve mevhum istifhamların oluşması da engellenmiş olacaktır.

1. TEVRAT'TA NUH TUFANI

Tevrat'ta Hz. Nuh, Tufan ve gemisi hakkında çok ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Hatta Nuh Tufanı ve Hz. Nuh'tan bahsedilirken öncelikle Hz. Âdem ile Nuh arasındaki tarihin genel bir özeti çıkarılmakta, insanların neslinin Hz. Âdem'e kadar ulaşan şeceresine açıklık getirilmektedir.² Aşağıda Tevrat'ın metnine herhangi bir müdahale yapmadan Hz. Nuh ile ilgili açıklamalarını nakledeceğiz.

2.1.Âdem'den Nuh'a Âdem soyunun öyküsü: Tevrat'ta Hz. Âdem'in yaratılışından başlayarak Hz. Nuh'a kadar insanlığın gelişim haritası açıklanmakta ve onları idare edip bilgilendiren peygamberlerin veya yüce insanların isimleri peşpeşe bildirilmektedir. Bu bilgiler o kadar ayrıntılı bir

² Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Hüseyin Güneş, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı*, İlahiyat Yay., Ankara, 2014, s. 21-41.

şekilde anlatılmaktadır ki Hz. Âdem ve evlatlarının isimlerinin yanında bir de ne kadar yaşadıkları ve kaç yaşında öldükleri de beyan edilmektedir. Böylece biz bunlardan hareketle Hz. Nuh'un atalar silsilesini öğrendiğimiz gibi, ondan önceki sosyo-teolojik durumları da öğrenmekteyiz. Burada Tevrat'tan ilgili bölümü nakledeyim:

“Tanrı insanı yarattığında onu kendine benzer kıldı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı ve kutsadı. Yaratıldıkları gün onlara “*İnsan-Adem*” adını verdi. Âdem 130 yaşındayken kendi suretinde, kendisine benzer bir oğlu oldu. Ona Şit adını verdi. Şit'in doğumundan sonra Âdem 800 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Âdem toplam 930 yıl yaşadıktan sonra öldü. Şit 105 yaşındayken oğlu Enoş doğdu. Enoş'un doğumundan sonra Şit 807 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Şit toplam 912 yıl yaşadıktan sonra öldü. Enoş 90 yaşındayken oğlu Kenan doğdu. Kenan'ın doğumundan sonra Enoş 815 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Enoş toplam 905 yıl yaşadıktan sonra öldü. Kenan 70 yaşındayken oğlu Mahalalel doğdu. Mahalalel'in doğumundan sonra Kenan 840 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Kenan toplam 910 yıl yaşadıktan sonra öldü. Mahalalel 65 yaşındayken oğlu Yeret doğdu. Yeret'in doğumundan sonra Mahalalel 830 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Mahalalel toplam 895 yıl yaşadıktan sonra öldü. Yeret 162 yaşındayken oğlu Hanok doğdu. Hanok'un doğumundan sonra Yeret 800 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Yeret toplam 962 yıl yaşadıktan sonra öldü. Hanok 65 yaşındayken oğlu Metuşelah doğdu. Metuşelah'ın doğumundan sonra Hanok 300 yıl Tanrı yolunda yürüdü. Başka oğulları, kızları oldu. Hanok toplam 365 yıl yaşadı. Tanrı yolunda yürüdü, sonra ortadan kayboldu; çünkü Tanrı onu yanına almıştı. Metuşelah 187 yaşındayken oğlu Lemek doğdu. Lemek'in doğumundan sonra Metuşelah 782 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Metuşelah toplam 969 yıl yaşadıktan sonra öldü. Lemek 182 yaşındayken bir oğlu oldu. “RAB'bin lanetlediği bu toprak yüzünden çektiğimiz eziyeti, harcadığımız emeği bu çocuk hafifletip bizi rahatlatacak” diyerek çocuğa Nuh adını verdi. Nuh'un doğumundan sonra Lemek 595 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu. Lemek toplam 777 yıl yaşadıktan sonra öldü. Nuh 500 yıl yaşadıktan sonra Sam, Ham, Yafet adlı oğulları doğdu.” (Tevrat: Yaratılış, 11/32)

Görüldüğü üzere buraya kadarki açıklamalarda Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasındaki evlatları, onların ömür süreleri ve insanlığın Hz. Nuh'a kadar geçirdiği tarihinin yıl sayısına dair bilgiler verilmektedir.

2.2. Hz. Nuh ve Tufan Olayından Önceki Durum: Hz. Nuh'un yaşadığı dönemdeki insanların durumu ve onun insanlarla birlikte geçirdiği yaşam biçimi konusunda da Tevrat'ta ayrıntılı bilgi verilmektedir. Bu tür bilgilerden hareketle tufan ve geminin yapılış sebeplerini daha açık bir şekilde anlama imkânı doğmaktadır. Tevrat'ın bu konudaki ayetleri de şöyledir:

“Yeryüzünde insanlar çoğalmaya başladı, kızlar doğdu. İlahi varlıklar insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler. RAB, “Ruhum insanda sonsuza dek kalmayacak, çünkü o ölümlüdür” dedi, “İnsanın ömrü yüz yirmi yıl olacak.” dedi. İlahi varlıkların insan kızlarıyla evlenip çocuk sahibi oldukları günlerde ve daha sonra yeryüzünde Nefiller vardı. Bunlar eski çağ kahramanları, ünlü kişilerdi. RAB baktı, yeryüzünde insanın yaptığı kötülük çok, aklı fikri hep kötülüktedir. İnsanı yarattığına pişman oldu. Yüreği sızladı. “Yarattığım insanları, hayvanları, sürüngenleri, kuşları yeryüzünden silip atacağım” dedi, “Çünkü onları

yarattığıma pişman oldum.” Ama Nuh RAB'bin gözünde lütuf buldu. Nuh'un öyküsü şöyledir: Nuh doğru bir insandı. Çağdaşları arasında kusursuz biriydi. Tanrı yolunda yürüdü. Üç oğlu vardı: Sam, Ham, Yafet. Tanrı'nın gözünde yeryüzü bozulmuş, zorbalıkla dolmuştu. Tanrı yeryüzüne baktı ve her şeyin ne denli bozulduğunu gördü. Çünkü insanlar yoldan çıkmıştı. Tanrı Nuh'a, “İnsanlığa son vereceğim” dedi, “Çünkü onlar yüzünden yeryüzü zorbalıkla doldu. Onlarla birlikte yeryüzünü de yok edeceğim. Kendine gofer ağacından bir gemi yap. İçini dışını ziftle, içeriye kamaralar yap. Gemiye şöyle yapacaksın: Uzunluğu üç yüz, genişliği elli, yüksekliği otuz arşın olacak. Pencere de yap, boyu yukarıya doğru bir arşını bulsun. Kapıyı geminin yan tarafına koy. Alt, orta ve üst güverteler yap. Yeryüzüne tufan göndereceğim. Göklerin altında soluk alan bütün canlıları yok edeceğim. Yeryüzündeki her canlı ölecek. Ama seninle bir antlaşma yapacağım. Oğulların, karın, gelinlerinle birlikte gemiye bin. Sağ kalabilmeleri için her canlı türünden bir erkek, bir dişi olmak üzere birer çifti gemiye al. Çeşit çeşit kuşlar, hayvanlar, sürüngenler sağ kalmak için çiftler sana gelecekler. Yanına hem kendin, hem onlar için yenebilecek ne varsa al, ilerde yemek üzere depola.” Nuh Tanrı'nın bütün buyruklarını yerine getirdi.” (Tevrat: Yaratılış, 6/1-22)

Bu açıklamada da insanların çoğalıp kötü alışkanlıklara başlaması, Hz. Nuh'un uyarılarına kulak vermemesi ve Tanrı'nın gazabına müstahak olması sebebiyle geminin yapılış talimatı verildiği, daha sonra da bu geminin vasıfları hakkında Hz. Nuh'un bilgilendirildiği bildirilmektedir.

2.3. Tufan Olayı ve Sonrası: Gereken hazırlıkların bitiminden sonra artık tufan olayının gerçekleşme zamanı gelmiştir. İşte Tevrat daha sonra bu olayın serüveni hakkında da ayrıntılı bilgi vermekte ve bu konuda şu bilgileri sunmaktadır:

“RAB Nuh'a, “Bütün ailenle birlikte gemiye bin” dedi, “Çünkü bu kuşak içinde yalnız seni doğru buldum. Yeryüzünde soyları tükenmesin diye, yanına temiz sayılan hayvanlardan erkek ve dişi olmak üzere yedişer çift, kirlili sayılan hayvanlardan birer çift, kuşlardan yedişer çift al. Çünkü yedi gün sonra yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdıracağım. Yarattığım her canlıyı yeryüzünden silip atacam.” Nuh RAB'bin bütün buyruklarını yerine getirdi. Yeryüzünde tufan koptuğunda Nuh altı yüz yaşındaydı. Nuh, oğulları, karısı, gelinleri tufandan kurtulmak için hep birlikte gemiye bindiler. Tanrı'nın Nuh'a buyurduğu gibi temiz ve kirlili sayılan her tür hayvan, kuş ve sürüngenden erkek ve dişi olmak üzere birer çift Nuh'a gelip gemiye bindiler. Yedi gün sonra tufan koptu. Nuh altı yüz yaşındayken, o yılın ikinci ayının on yedinci günü enginlerin bütün kaynakları fışkırdı, göklerin kapakları açıldı. Yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdı. Nuh, oğulları Sam, Ham, Yafet, Nuh'un karısıyla üç gelini tam o gün gemiye bindiler. Onlarla birlikte her tür hayvan –evcil hayvanların, sürüngenlerin, kuşların, uçan yaratıkların her türü– gemiye bindi. Soluk alan her tür canlı çiftler çiftler Nuh'un yanına gelip gemiye bindi. Gemiye giren hayvanlar Tanrı'nın Nuh'a buyurduğu gibi erkek ve dişiydi. RAB Nuh'un ardından kapıyı kapadı. Tufan kırk gün sürdü. Çoğalan sular gemiyi yerden yukarı kaldırdı. Sular yükseldi, çoğaldıkça çoğaldı; gemi suyun üzerinde yüzmeye başladı. Sular öyle yükseldi ki, **yeryüzündeki bütün yüksek dağlar su altında kaldı. Yükselen sular dağları on beş arşın aştı.** Yeryüzünde yaşayan bütün canlılar yok oldu; kuşlar, evcil ve yabani hayvanlar, sürüngenler, insanlar, soluk alan bütün canlılar öldü. RAB insanlardan evcil hayvanlara, sürüngenlerden kuşlara dek bütün

canlıları yok etti, yeryüzündeki her şey silinip gitti. Yalnız Nuh'la gemidekiler kaldı. Sular yüz elli gün boyunca yeryüzünü kapladı.” (Tevrat: Yaratılış, 7/1-24)

Burada da Tufan Olayının nasıl gerçekleştiği, ne zaman vaki olduğu, kimlerin ve nelerin gemiye alındığı, daha sonra da nasıl nihayete erdiği konusunda bilgi verilmektedir. Görüldüğü üzere bu bilgilerin bir kısmı Kur'an-ı Kerim'e, bir kısmı da İslam tarihi kitapları ile tefsir kitaplarında geçen bir takım bilgilerle örtüşmektedir. Burada dikkatimizi çeken bir husus da suyun “yüksek dağlar”ı aştığının ifade edilmesidir. Bu ifade çalışmamızın ileriki bölümlerinde tartışılacağı üzere, “Ararat Dağı” veya “Ararat Dağları” kavramlarına ışık tutmaktadır.

2.4. Tufan Olayının Sonu: Tevrat'ta Tufan Olayının nasıl bittiği konusunda da ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Çalışmamızın esas maksatlarından birisi olan geminin nerede kalktı ve nereye oturduğu sorusunun cevabı da aslında bu konudan bahseden ayetler kümesi içerisinde geçmektedir. Bu konudaki ayetler şunlardır:

“Sonra Tanrı Nuh'u ve gemideki evcil ve yabani hayvanları anımsadı. Yeryüzünde bir rüzgâr estirdi, sular alçalmaya başladı. Enginlerin kaynakları, göklerin kapakları kapandı. Yağmur dindi. Sular yeryüzünden çekilmeye başladı. Yüz elli gün geçtikten sonra sular azaldı. **Gemi yedinci ayın on yedinci günü Ararat dağlarına oturdu.** Sular onuncu aya kadar sürekli azaldı. Onuncu ayın birinde dağların doruğu görüldü. Kırk gün sonra Nuh yapmış olduğu geminin penceresini açtı. Kuzgunu dışarı gönderdi. Kuzgun sular kuruyuncaya kadar dönmedi, uçup durdu. Bunun üzerine Nuh suların yeryüzünden çekilip çekilmediğini anlamak için güvercini gönderdi. Güvercin konacak bir yer bulamadı, çünkü her yer suyla kaplıydı. Gemiye, Nuh'un yanına döndü. Nuh uzanıp güvercini tuttu ve gemiye, yanına aldı. Yedi gün daha bekledi, sonra güvercini yine dışarı saldı. Güvercin gagasında yeni kopmuş bir zeytin yaprağıyla akşamleyin geri döndü. O zaman Nuh suların yeryüzünden çekilmiş olduğunu anladı. Yedi gün daha bekledikten sonra güvercini yine gönderdi. Bu kez güvercin geri dönmedi. Nuh altı yüz bir yaşındayken, birinci ayın birinde yeryüzündeki sular kurudu. Nuh geminin üstündeki kapağı kaldırıncaya toprağın kurumuş olduğunu gördü. İkinci ayın yirmi yedinci günü toprak tümüyle kurumuştü. Tanrı Nuh'a, “Karım, oğulların ve gelinlerinle birlikte gemiden çık” dedi, “Kendinle birlikte bütün canlıları, kuşları, hayvanları, sürüngenleri de çıkar. Üresinler, verimli olsunlar, yeryüzünde çoğalsınlar.” Nuh karısı, oğulları ve gelinleriyle birlikte gemiden çıktı. Bütün hayvanlar, sürüngenler, kuşlar, yeryüzünde yaşayan her tür canlı da gemiyi terk etti. Nuh RAB'be bir sunak yaptı. Orada bütün temiz sayılan hayvanlarla kuşlardan yakmalık sunular sundu. Güzel kokudan hoşnut olan RAB içinden şöyle dedi: “İnsanlar yüzünden yeryüzünü bir daha lanetlemeyeceğim. Çünkü insan yüreğindeki eğilimler çocukluğundan beri kötüdür. Şimdi yaptığım gibi bütün canlıları bir daha yok etmeyeceğim. “Dünya durdukça, Ekin ekmek, biçmek, Sıcak, soğuk, Yaz, kış, Gece, gündüz hep var olacaktır.” (Tevrat: Yaratılış, 8/1-22)

Görüldüğü üzere burada da Hz. Nuh'la birlikte eşi, oğulları ve gelinlerinin kurtulup yeryüzüne indikleri ve yeniden dünya hayatına başladıkları belirtilmektedir. Burada bizim için önemli olan hususlardan birisi

de cümleler arasında geçen “*Ararat Dağları*” ifadesidir. Bu ifade çoğul olarak kabul edilirse, geminin bir dağ silsilesi arasında bir yerde durduğu anlaşılabilir. Bu da bizim için geminin istiva ettiği yeri tesbit etme konusunda ufuk açıcı bir mahiyette de görülebilir.

2.5. Tufan Sonrası Dönem: Tufan Olayı sonrası da konumuz açısından önemlidir. İşte Tevrat'ta bu konuda da ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu konudaki bölüm de şudur:

“Tanrı, Nuh'u ve oğullarını kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın yeryüzünü doldurun” dedi, “Yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümü sizden korkup ürkecek. Yeryüzündeki bütün canlılar, denizdeki bütün balıklar sizin yönetiminize verilmiştir. Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum. “Yalnız kanlı et yemeyeceksiniz, çünkü kan canı içerir. Sizin de kanınız dökülürse, hakkınızı kesinlikle arayacağım. Her hayvandan hesabını soracağım. Her insandan, kardeşinin canına kıyan herkesten hakkınızı arayacağım. “Kim insan kanı dökerse, Kendi kanı da insan tarafından dökülecektir. Çünkü Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Verimli olun, çoğalın. Yeryüzünde üreyin, artın.” Tanrı Nuh'a ve oğullarına şöyle dedi: “Sizinle ve gelecek kuşaklarınızla, sizinle birlikteki bütün canlılarla –kuşlar, evcil ve yabani hayvanlar, gemiden çıkan bütün hayvanlarla– antlaşmamı sürdürmek istiyorum. Sizinle antlaşmamı sürdüreceğim: Bir daha tufanla bütün canlılar yok olmayacak. Yeryüzünü yok eden tufan bir daha olmayacak.” Tanrı şöyle sürdürdü konuşmasını: “Sizinle ve bütün canlılarla kuşaklar boyu sonsuza dek sürecek antlaşmamın belirtisi şu olacak: Yayımı bulutlara yerleştireceğim ve bu, yeryüzüyle aramdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Yeryüzüne ne zaman bulut göndersem, yayım bulutların arasında ne zaman görünse, sizinle ve bütün canlı varlıklarla yaptığım antlaşmayı anımsayacağım: Canlıları yok edecek bir tufan bir daha olmayacak. Ne zaman bulutlarda yay görünse, ona bakıp yeryüzünde yaşayan bütün canlılarla yaptığım sonsuza dek geçerli antlaşmayı anımsayacağım.” Tanrı Nuh'a, “Kendimle yeryüzündeki bütün canlılar arasında sürdüreceğim antlaşmanın belirtisi budur” dedi.” (Tevrat: Yaratılış, 9/1-17)

Artık insanoğlu yeryüzüne ikinci defa yerleşmiş ve yerleşik hayata yeniden başlamıştır. bu hayatta da öncelikle riayet etmesi gerekli bir takım kurallar ve yasalar bulunmaktadır. bu çerçevede insanın insan, hayvan, bitki ve çevreyle ilişkileri düzenlenmekte, helal-haram sınırları bildirilmekte ve bir daha azaba ve tufana müstahak olmamaları için yeni bir anlaşma ve sözleşme belirlenmekte, kanun veya yasaya benzer bazı sınırlar çizilmektedir. Bu da insanoğlunun kıyamete kadar dünyaya hâkim olacağını işaret etmektedir.

2.6. Tufan Sonrası Dönemde İnsan Neslinin Çoğalıp Dünyaya Yayılışı: Yerleşik hayat devam etmesi için insan neslinin artması ve çoğalması gerekmektedir. İşte Tevrat daha sonra Hz. Nuh'un evlatlarını tanıtmakta, onlar arasında günah işleyen Kenan'ın evlatlarının statüsü ile itaat eden evlatlarının statülerinin değiştiğinden haber vermekte, sonunda Hz. Nuh'un vefat ettiğini haber vermektedir:

“Gemiden çıkan Nuh'un oğulları Sam, Ham ve Yafet idi. Ham Kenan'ın babasıydı. Nuh'un üç oğlu bunlardı. Yeryüzüne yayılan bütün insanlar onlardan üredi. Nuh çiftçiydi, ilk bağı o dikti. Şarap içip sarhoş oldu, çadırının içinde çıplak uzandı. Kenan'ın babası olan Ham babasının çıplak olduğunu görünce dışarı çıkıp iki

kardeşine anlattı. Sam'la Yafet bir giysi alıp omuzlarına attılar, geri geri yürüyerek çıplak babalarını örttiler. Babalarını çıplak görmemek için yüzlerini öbür yana çevirdiler. Nuh ayılınca küçük oğlunun ne yaptığını anlayarak, şöyle dedi:“Kenan'a lanet olsun, Köleler kölesi olsun kardeşlerine. Övgüler olsun Sam'ın Tanrısı RAB'be, Kenan Sam'a kul olsun. Tanrı Yafet'e bolluk versin, Sam'ın çadırlarında yaşasın, Kenan Yafet'e kul olsun.” Nuh tufandan sonra üç yüz elli yıl daha yaşadı. Toplam dokuz yüz elli yıl yaşadıktan sonra öldü.” (Tevrat: Yaratılış, 9/18-22. Krş. Tevrat: Tarihler, 1/1-54)

Burada bizim için önemli olan husus şudur ki bu kadar ayrıntılı haber ve bilgilere rağmen geminin dağa oturmasından sonra gemi ile ilgili herhangi bir haberin ve bilginin verilmeyişidir. Gerçekten yeryüzüne indikten sonra Hz. Nuh ve evlatları gemiye ne yaptılar? İlahi bir mucizenin arta kalan hatırası olarak bir yerde beklettiler mi? Yoksa geriye bırakılmaması gereken acı bir yaşantının, tekrar yaşanmaması ve hatırlanmaması gereken bir azap hikâyesinin unutturularak bir an önce istikbale bakılması gerektiği mesajının verilmesi için yakıp imha mı ettiler? Yahut dağ başında sahipsiz bırakıp kendileri ovaya indiler ve arkasına bakmadan gemiyi kendi kaderiyle baş başa mı bıraktılar? İşte bu sorulara cevap olacak türden bir açıklamaya artık rastlayamıyoruz. Bu da bize Tevrat'a göre esas maksadın gemi meselesi olmadığını, geminin artık misyonunu tamamlamış olduğunu ve yeni bir tufanın da olmayacağı nedeniyle artık ileriye yönelik hedeflerin göz önünde bulundurulması gerektiğinin gizli bir mesaj olarak sunulduğunu iham etmektedir.

2.7. Tevrat'ta Ararat İsmi: Yukarıda geçtiği üzere Tevrat'ta Nuh Tufanı olayı anlatılırken mekân olarak “*Ararat*” kelimesi birkaç defa tekrar edilmektedir. Bu da olayın geçtiği mekân konusunda bize ipuçları vermektedir. Bu konudaki bilgileri şu şekilde sunmak mümkündür:

a. “*Gemi yedinci ayın on yedinci günü Ararat dağlarına oturdu.*” (Tevrat: Yaratılış, 8/4)

b. “*Bir gün ilahı Nisrok'un tapınağında tapınırken, oğullarından Adrammelek'le Şareser,³ onu kılıçla öldürüp Ararat ülkesine kaçtılar. Yerine oğlu Esarhaddon kral oldu.*” (Tevrat: 2 Krallar, 19/37)

³ Doğubayazıt'ta Nuh'un Gemisi olduğu iddia edilen yere yakın bir tepede “Şehresiyar” veya “Şéresiyâr” adlı eskiden beri ziyaret edilen ve Allah'ın veli bir kulu olduğu söylenen bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarın ziyaretgâh olduğu Osmanlı Salnamelerinde de geçmektedir. Yukarıda Ararat ülkesine kaçtığı belirtilen “Şareser” ismi ile bu ismin benzerliği dikkate değer bir husustur. Bu ismin bir yakıştırma mı veya tesadüfi bir benzerlik mi olduğu hususu tarih ve arkeoloji açısından araştırmaya değer derecede olmasa bile halkın tehayyül gücünü tesbit ve analiz etme ve sosyo-kültürel bazı hakikatleri ortaya koyma açısından araştırmaya değerdir. Bkz. 1318 Tarihli Erzurum Vilâyet Salnâmesi, s. 397.

c. "Bir gün ilahı Nisrok'un tapınağında tapınırken, oğullarından Adrammelek'le Şareser, onu kılıçla öldürüp **Ararat** ülkesine kaçtılar. Yerine oğlu Esarhaddon kral oldu." (Tevrat: Yeşaya, 37/38)

dd. Şiirsel bir ifadede de şöyle zikredilmektedir:

"Ülkeye sancak dikin!

Uluslararası boru çalın!

Ulusları Babil'le savaşmaya hazırlayın.

Ararat, Minni, Aşkenaz krallıklarını

Ona karşı toplayın.

Ona karşı bir komutan atayın,

Çekirge sürüsü kadar at gönderin üzerine." (Tevrat: Yeremya, 51/27)

Bu ifadelerde geminin yapıldığı ve kalktığı yerle ilgili "Ararat Dağları", "Ararat Ülkesi" "Ararat Krallığı" isimleri geçmektedir. Dolayısıyla Nuh Olayını geçtiği bölgenin adı öğrenilmekte, ancak geminin indiği dağın hangi dağ olduğu konusunda henüz kesin bir malumatı elde etmeye yarayacak bir ifade görülmemektedir. Zira "Ararat Dağları" ifadesinin nereyi kastettiğine dair bir açıklama bulunmamaktadır. Bu konuda söylenen şeylerin tümü de yorum ve tahminden öteye bir ilmî değere sahip değildir.

2.10. Tevrat'ta Geçen Nuh Olayını Değerlendirme: Görüldüğü üzere Tevrat'ta Hz. Nuh Tufanı'nın öncesi, kendisi ve sonrasında cereyan eden olaylar zikredilmiş, insanların Tufan'dan önceki hallerinden ve bu olayın gerçekleşme sebebinden bahsedilmiştir. Bu olaylar anlatılırken, Hz. Nuh'un yeryüzünün hangi bölge ve yöresinde yaşadığı, gemisini hangi ülkenin neresinde yaptığı, Tufan olayı yaşanırken geminin nereden kalkıp, nereleri dolaştığı hakkında bilgi verilmemektedir. Sadece mekân ismi olarak geminin indiği yer olarak "**Gemi yedinci ayın on yedinci günü Ararat dağlarına oturdu.**" (Tevrat: Yaratılış 8/4) Denilerek "Ararat Dağları" ismi zikredilmektedir. Bu ifade ise mutlak bir ifade olup, bir "dağ" yerine "dağlar" silsilesinden bahsedilmektedir. Bölgemizde öteden beri Ağrı Dağı'ndan başka "Ararat Dağı" veya "Ararat Dağları" şeklinde bu derece meşhur olan bir başka dağ veya dağ silsilesi bulunmamaktadır. Bu nedenle akla ilk gelen isim "Ağrı Dağı" olmaktadır. Bununla birlikte araştırmacıların Tevrat'ta geçen bu ismi "R-R-T" harfleriyle ilişkilendirerek "*Urartu*"ların hüküm sürdüğü bölgedeki diğer dağlara da nispet edebilmektedir. Bu yaklaşım farklı ihtimalleri gündeme getirdiğinden gemi ile ilgili mekân tespiti işini giderek zorlaştırmaktadır. Netice itibarıyla şunu söylemek mümkündür: Tevrat'ta geçen isimlerden hareketle geminin kesin yerini tespit etmek zordur. Zira söz konusu mekân isminin özel bir isim mi, bir dağ silsilesinin ismi mi, başka bir yerde bulunan bir dağın ismi mi olduğu hususunda bizzat Tevrat'tan hareketle söylenecek kesin bir söz imkânı bulunmamaktadır.

3. İNCİL'DE NUH TUFAN'I

3.1. İnciller'de Nuh Tufanının Ele Alınışı: İncil'ler Tevrat kadar Tufan Olayını ayrıntılarıyla ve geniş şekilde açıklamamaktadır. (Güneş: 2014

2014, 32) Sadece inananlarına bazı mesajları Hz. Nuh'un olayı ve peygamberlik mücadelesi üzerinden vermekle yetinmektedir. Bu konudaki İncil ayetleri şu şekildedir:

“O günü ve saati, ne gökteki melekler, ne de Oğul bilir; Baba'dan başka kimse bilmez. **Nuh'un günlerinde** nasıl olduysa, İnsanoğlu'nun gelişinde de öyle olacak. **Nuh'un gemiye bindiği güne** dek, tufandan önceki günlerde insanlar yiyip içiyor, evlenip evlendiriliyorlardı. **Tufan gelinceye**, hepsini süpürüp götürünceye dek başlarına geleceklerden habersizdiler. İnsanoğlu'nun gelişi de öyle olacak. O gün tarlada bulunan iki kişiden biri alınacak, biri bırakılacak. Değirmende buğday öğüten iki kadından biri alınacak, biri bırakılacak.” (Matta: 24/36-37) “İsa öğrencilerine şöyle dedi: “Öyle günler gelecek ki, İnsanoğlu'nun günlerinden birini görmeyi özleyeceksiniz, ama görmeyeceksiniz. İnsanlar size, ‘İşte orada’, ‘İşte burada’ diyecekler. Gitmeyin, onların arkasından koşmayın. Şimşek çakıp göğü bir ucundan öbür ucuna dek nasıl aydınlatırsa, İnsanoğlu kendi gününde öyle olacaktır. Ama önce O'nun çok acı çekmesi ve bu kuşak tarafından reddedilmesi gerekir. **Nuh'un günlerinde nasıl olduysa**, İnsanoğlu'nun günlerinde de öyle olacak. **Nuh'un gemiye bindiği güne** dek insanlar yiyip içiyor, evlenip evlendiriliyorlardı. Sonra **tufan gelip** hepsini yok etti. Lut'un günlerinde de durum aynıydı. İnsanlar yiyip içiyor, alıp satıyor, tohum ekıyor, ev yapıyorlardı. Ama Lut'un Sodom'dan ayrıldığı gün gökten ateşle kükürt yağdı ve hepsini yok etti.” (Luka: 17/22-29) “İman sayesinde Nuh, henüz olmamış olaylarla ilgili olarak Tanrı tarafından uyarılınca, Tanrı korkusuyla **ev halkının kurtuluşu için bir gemi yaptı**. Bununla dünyayı yargıladı ve imana dayanan doğruluğun mirasçısı oldu.” (İbraniler: 11/7) “Bir zamanlar, **Nuh'un günlerinde gemi yapılırken**, Tanrı'nın sabırla beklemesine karşın bu ruhlar söz dinlememişlerdi. **O gemide** birkaç kişi, daha doğrusu **sekiz kişi suyla kurtuldu**.” (Petrus: 3/20) “Tanrı günah işleyen melekleri esirgemedi; onları cehenneme atıp karanlıkta zincire vurdu. Yargılanıncaya dek orada tutulacaklar. Tanrı eski dünyayı da esirgemedi. Ama **tanrısızların dünyasına tufanı gönderdiğinde, doğruluk yolunu bildiren Nuh'u ve yedi kişiyi daha korudu**.” (Petrus: 2/4-5) “İman sayesinde Nuh, henüz olmamış olaylarla ilgili olarak Tanrı tarafından uyarılınca, Tanrı korkusuyla ev halkının kurtuluşu için bir **gemi** yaptı. Bununla dünyayı yargıladı ve imana dayanan doğruluğun mirasçısı oldu.” (İncil: İbraniler, 11/7) “Bir zamanlar, **Nuh'un günlerinde gemi yapılırken**, Tanrı'nın sabırla beklemesine karşın bu ruhlar söz dinlememişlerdi. **O gemide** birkaç kişi, daha doğrusu sekiz kişi suyla kurtuldu” (İncil: 1. Petrus, 3/20)

3.2. İncil'de Geçen Nuh Tufanı Olayının Değerlendirilmesi: Görüldüğü üzere İncil'de Nuh Tufanı Olayı Tevrat'taki kadar ayrıntılı, uzun ve geniş biçimde geçmemektedir. İncil'in açıklamalarında bu olay insanların ibret alması gereken bir olay olarak değerlendirilmekte, (Güneş: 2014, 32-33) kıyamet dehşetinin mukayese edileceği bir örnek olarak sunulmaktadır. Bu çerçevede İncil'in genel mesajları bu anlatımların içine sıkıştırılarak insanlar uyarılmaktadır. Bunun dışında zaman ve mekân açısından baktığımızda, Nuh'un günleri, Nuh'un gemiye bindiği gün, Tufan gelince, ev halkının kurtuluşu için bir gemi yaptı, Nuh'un günlerinde gemi yapılırken, o gemide, Tanrısızların dünyasına Tufan'ı gönderdiğinde ifadeleri geçmektedir ki, bu ifadelerden hareketle Tufan Olayı'nın geçtiği mekânları tespit etmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca Tevrat'ta geminin indiği dağ olarak zikredilen “**Ararat**

Dağı'na dair bir ifadeye de rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla İncil'de olayın zaman ve mekânından çok, içerdiği mesajların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu açıdan İncilin Kur'an'ın peygamber kısaslarını arz ederken takip ettiği mesaj ağırlıklı üslubuna benzer bir üslubun takip edildiği görülmektedir.

4. KUR'AN'DA NUH TUFANI

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh, Hz. Nuh'un Gemisi, Hz. Nuh Tufanı, onun kabilesi ve sürdürdüğü peygamberlik mücadelesi ile insanlara sunduğu daveti konusunda birçok ayet geçmektedir. (Bu ayetlerin geniş şekilde tahlili için bkz. Güneş: 2014, 33-41) Hz. Nuh, Kur'an-ı Kerim'de bir ço surede kendisinden bahsedilen ve Peygamber Efendimize ait hadislerde diğer peygamberlere oranla daha geniş bir şekilde tanıtılan bir peygamberdir. Kur'an'da bahsi geçen peygamberler arasında "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biri de O'dur. Kur'an'da yirmi sekiz sûrede hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. (Abdülhakî: 2012, 938-939) Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in yetmiş birinci (71) sûresi onun adını taşımaktadır. Bu sûre, bütünüyle Hz. Nuh'un tevhid mücadelesini anlatmaktadır. Ayrıca onun hayatıyla ilgili bir takım ayrıntıları da vermektedir. Bununla birlikte Hz. Nuh'un peygamberlik görevinden önceki hayatı ahut onun kavminin daha önceki durumu konusunda fazla bilgi vermemektedir. Kur'an, Hz. Nuh'un hayatının sadece peygamber olarak görevlendirildikten sonraki safhasından bahsetmektedir. Buna göre kendisine inanmamış, onun uyarılarına kulak asmamış, hatta onunla alay edip istihza vesilesi kılmış, Hz. Nuh da onları 950 sene ilahi dine ve tevhid inancına davet etmiştir. Bütün bu çabalara rağmen inanmak istemeyen, aksine isyanını arttıran kavmi tûfanla cezalandırıldığından tûfan hadisesi de ona nisbetle "Nuh Tûfanı" diye anılmaktadır. Nuh kelimesinin kökeni ve mensubu olduğu dil konusunda birçok farklı görüş beyan edilmekle birlikte onun Arapça asıllı olup "nevh" (ağlamak, dövünmek) kökünden geldiğini, bizzat kendi nefsinin kötülediğinden veya tövbe etmeden boğulup gitmeleri sebebiyle kavmi için üzülüşünden ona bu adın verildiğini söyleyenler de olmuştur. Bununla birlikte kelimenin Arapça olmadığı, Hz. Nuh zamanında başka dil veya dillerin kullanıldığı, Arapçanın o dönemde kullanılıp kullanılmadığının tartışmalı olduğundan hareketle bu görüş kabul edilmemektedir. (Harman: 2007, 33/223-224) Biz burada sadece kendi adını taşıyan Nuh Sûresi ile aynı olayı anlatan Hûd Sûresi'ni esas alarak konumuzu işleyeceğiz.

4.1. Nuh Suresinde Tufan Olayı: Nuh Sûresi'nde Hz. Nuh'un yaşadığı olaylar, peygamberlik mücadelesi ve tufan olayı hakkında şu ayetler geçmektedir:

"Doğrusu biz, Nuh'u; "Kendilerine acıklı bir azap gelmeden önce kavmini uyar." diye kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Şüphesiz ben sizin için (gönderilmiş) apaçık bir uyarıcı (peygamber)im." "Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki (Allah da) sizin günahlarınızı bağışlasın ve (azap etmeksizin) sizi belli bir vakte kadar geciktirsin. Çünkü Allah'ın (takdir ettiği)

vakti geldiği zaman artık geri bırakılmaz. Keşke bilseydiniz (iman ederdiniz)!” (Nuh tekrar) dedi ki: “Ey Rabbim! Hakikaten ben, kavmimi gece ve gündüz (imana) davet ettim. Fakat benim davetim, ancak onların (imandan) kaçışını artırdı.” “Doğrusu ben, kendilerini bağışlaman için (imana gelsinler diye) ne zaman davet etsem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, (şirke ve küfre sapmada) ısrar ettiler ve büyüklendikçe büyüklendiler.” “Sonra hakikaten ben onları, yüksek sesle davet ettim.” “Daha sonra ben, onlara hem açıktan açığa tebliğ ettim, hem de gizliden gizliye onlarla konuştum.” “Dedim ki: “Artık Rabbinizden mağfaret dileyin (istiğfâr edin ve yağmur için dua edin). Çünkü O çok bağışlayıcıdır. “(İstiğfârınız ve duanız sebebiyle Allah) gökten üstünüze bol yağmur göndersin.” “Sizi mallar ve oğullarla desteklesin, size bahçeler meydana getirsin ve size irmaklar akıtsın.” “Size ne oluyor da, Allah’ın büyüklüğünü takdir edip inanmıyorsunuz?” “Hâlbuki O, sizi türlü türlü hallere koyarak yarattı.” “Allah’ın yedi göğü (n katlarını/katmanlarını) birbiriyle ahenkli olarak nasıl yarattığını görmediniz mi?” “Bunların içinde aya aydınlık verip güneşi de (ışık kaynağı) bir kandil yapmıştır.” “Allah, bitkilerde olduğu gibi, sizi de yerden yetiştirdi.” “Sonra sizi yine oraya döndürecek ve (mahşerde kabirlerden) diriltilip çıkaracaktır.” “Allah, onda geniş geniş yollar (açıp) gidesiniz diye yeri sizin için bir yaygı yapmıştır.” “(Bundan sonra) Nuh dedi ki: “Ey Rabbim! (Bu öğütlere rağmen) doğrusu onlar bana karşı geldiler. Malı ve çocuğu kendisine ziyandan başkasını artırmayan (şımarık zengin) kimselerin peşinden gittiler.” “Büyük büyük hile (ve tuzak)lar kurdular.” “Dediler ki: “İlâhlarınızı sakın terk etmeyin. (Putların en büyükleri olan) Vedd’i, Suva’ı, Yeğûs’u, Ye’ûk’u ve Nesr’i asla bırakmayın.” “Hakikaten onlar birçoğunu saptırdılar. (Rabbim!) Sen de zalimlere şaşkınlıktan başka (bir şey) artırma!”. (İşte sırf bu günahlarından dolayı (Tûfan ile) suda boğuldular, (ardından) da ateşe sokuldular. Kendilerine Allah’tan başka yardımcılar da bulamadılar.” “Nuh dedi ki: “Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!” “Çünkü sen onları bırakırsan, hem kullarını saptırırlar hem de (kendileri gibi) ahlâksız ve kâfir çocuklar dünyaya getirirler.” “Ey Rabbim! Beni, anamı, babamı, iman etmiş olarak evime (mescide veya gemime) gireni (kıyamete kadar gelecek) mü’min erkekleri ve mü’min kadınları sen bağışla. Zalimlere de helakten başka (bir şey) artırma!” (Nûh Sûresi, 71/1-28)

Görüldüğü üzere bu ayetlerde Hz. Nuh’un kavmine yönelik daveti ele alınmakta, insanların karşı çıkmaları üzerine Hz. Nuh’un inkâr edenlere beddua, iman getirenlere dua ettiği beyan edilmektedir. 28. Ayette geçen “وَلَمَّا دَخَلَ بُيُوتَهُمُ مِنَ الصُّبْحِ وَذُنُوبُهُمْ عَلَيْهِمْ أَلْفُ بَيْتٍ مِّنْ مَّا يَكْفُرُونَ” ibaresindeki “evime giren” ifadesindeki “ev”in “gemi” olduğu bazı tefsirlerde geçmekle birlikte bu sure’de tufan ve gemiden açıkça bahsedilmemektedir.⁴

⁴ Kur’an’da geçen ayetlerin tahlili için bkz. Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzû'l-Kur'an Meali*, Feza Yay., İstanbul; M. Nurullah Aktaş, “Taberi Tefsirinde Geçen Rivayetler Çerçevesinde Nuh Tufanının Sebepleri”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, 2013, s. 269-287; Nurullah Agitoğlu, “Hz. Nuh’un Gemisi İle İlgili Tabii Katâde’den Gelen Bazı Rivayetler Üzerine”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, 2013, s.285-294; Şehabeddin Kırdar, “Tefsirde Cudi Dağı”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, 2013, s.295-300; Şehabeddin Kırdar, “Tefsirde Cudi Dağı”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, 2013, s.301-306.

4.2. Hud suresinde Hz. Nuh ve Tufan Olayı: Nuh (a.s.)'ın peygamberlik mücadelesi ve kavmiyle yaşadığı olaylar Hûd Sûresi'nde de geçmektedir. Bu Sûredeki ilgili ayetler şunlardır:

“Andolsun ki biz, Nuh'u da (peygamber olarak) kavmine gönderdik. (O:) “Şüphesiz ben sizin için (azaba karşı) apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Gerçekten ben, size (gelecek) acıklı bir günün azabından korkuyorum.” (demişti). Kavminin inkârcı ileri gelenleri de: “Biz, seni, ancak bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Basit ve dar görüşlü aşağı (insan)larımızdan başkasının sana uyduğunu da görmüyoruz. Sizde, bize karşı bir üstünlük olduğunu da görmüyoruz. Aksine biz, sizin yalancı olduğunuzu düşünüyoruz.” dediler. (Nuh) dedi ki: “Ey kavmim! Söyleyin bana, ya ben Rabbim'den (dâvâmı ispat için verilen) açık bir delil üzerinde isem ve (Rabbim) bana katından bir rahmet (peygamberlik) vermiş, size de bu gizli bırakılmışsa, siz ondan hoşlanmadığınız halde, biz sizi on(u kabul) e zorlayabilir miyiz?” (Asla!) “Ey kavmim! (Tebliğimden dolayı) sizden bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım Allah'tan başkasına ait değildir. Ve (siz aşağı görüyorsunuz diye) ben inananları kovacak değilim. Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben, sizi cahillik eden bir topluluk olarak görüyorum.” “Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah'a karşı bana kim yardım eder? Hiç düşünmez misiniz?” “Ben size: ‘Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.’ demiyorum. (Ben kendiliğimden) gaybı da bilmem. Doğrusu ben bir meleğim de demiyorum. Gözlerinizin hor gördüğü (mü'min) kimseler için: ‘Allah onlara asla bir hayır vermeyecek.’ de diyemem. Allah onların içlerinde olan şeyleri çok iyi bilir. (Eğer onları, siz iman edeceksiniz diye kovarsam) o takdirde ben mutlaka zalimlerden olurum.” “Dediler ki: “Ey Nuh! Gerçekten bizimle (dinine davette) mücadele ettin; üstelik bizimle mücadelende çok ileri gittin. Şâyet doğru söyleyenlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin (o acıklı azâb)ı bize getir!” “(Nuh:) “Onu size, dilerse ancak Allah getirir, (O'nu) aciz bırakacak değilsiniz.” “Eğer Allah, sizi (bu âsî halinizden dolayı) sapıklıkta bırakmak isterse, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. O sizin Rabbinizdir ve ancak O'na döndürüleceksiniz.” “(Resûlüm!) Yoksa o (Nuh'un kıssası)nı, “kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Ben onu kendim uydurmuşsam suçum bana aittir. Hâlbuki ben (iftira etmek sureti ile) işlediğiniz (bu) suçlardan uzağım.” “Nuh'a vahyolundu ki: “Kavminden iman etmiş kimselerden başkası (artık asla) inanmayacak. O halde sen, onların yapmakta olduklarına üzülme!” **“Gözetimimiz (altında) ve vahyimizle gemiyi yap!** Zulmedenler hakkında da (kurtulmaları için) benden bir istekte bulunma! Çünkü onlar (suda) boğulacaklardır.” **“(Nuh) gemiyi yapıyordu;** kavminin (inkârcı) birtakım ileri gelenleri de ona uğradıkça, onunla alay ediyorlardı. (O) dedi ki: “Bizimle alay ediyorsanız edin (bakalım!) Biz de sizinle, sizin alay ettiğiniz gibi alay edeceğiz. “Kendisini rezil (ve perişan) edecek bir azabın kime geleceğini ve dâimî bir azabın kimin üzerine ineceğini yakında görüp öğreneceksiniz.” “Nihayet buyruğumuz gelip tandır kaydığı, (yeryüzünde suların kaynayıp fişkırdığı) zaman Nuh'a: “(Hayvanların) her birinden (erkekli dişili) birer çifti, hakkında (boğulmaları için) söz geçmiş olanlar

Üniversitesi Yay., Şırnak, 2013, s. 319-326; Mesut Kaya, “Çağdaş Tefsirlerde Hz. Nuh ve Cudi Dağı Tefsiri'l-Menar ve Tefhimu'l-Kur'an Örneği”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, 2013, s. 327-342.

dışında çoluk çocuğunu ve iman edenleri içine yükle.” dedik. Zaten beraberinde bulunan az sayıdaki kimseden başkası iman etmemişti.” “(Nuh) dedi ki: **“Binin (geminin) içine.** Onun akıp gitmesi de, (demir atıp) durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” **“O (gemi) onlarla dağlar gibi dalgalar içinde seyrederken,** Nuh, bir kenara çekilmiş durmakta olan oğlu (Yam’a): **“Ey oğulcuğum! Bizimle beraber (gemiye) bin, kâfirlerle beraber olma!”** diye seslendi.” “(Oğlu) dedi ki: **“(Hayır!) Beni sudan koruyacak (yüksek) bir dağa sığınacağım.”** (Nuh da): **“Bugün Allah’ın (azap) emrinden kendisinin esirgediğinden başka hiçbir korunacak yoktur.”** dedi. Ve aralarına dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.” “(Nihayet:) **“Ey yeryüzü! Suyunu yut! Ey gök! Suyunu tut!”** denildi. Su çekildi, (helak olmaları için) iş bitirildi, (gemi de) **Cûdî’nin üzerine (yahut Cûdî Dağının üzerine) oturdu** ve zalimler topluluğu için: **“Uzak olsunlar (yok olup gitsinler!)”** denildi.” “Nuh Rabbine şöyle seslendi: **“Ey Rabbim! Benim oğlum da elbette benim ailemdendir. Elbette ki senin (ailemi kurtarma) vaadin hakır ve sen hâkimlerin hâkimisin.”** “(Allah) buyurdu ki: **“Ey Nuh! O (oğlun, inanmayıp âsi olduğundan) senin ailenden değildir. Doğrusu o(nun yaptığı), iyi bir iş değildir. O halde, bilgin olmayan şeyi benden isteme! Doğrusu ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim.”** “(Nuh) dedi ki: **“Ey Rabbim! Bilgim olmayan şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen ziyana uğrayanlardan olurum.”** “Denildi ki: **“Ey Nuh! Sana ve beraberinde olanlardan (gelecek nice mü’min) ümmetlere bizden selamet ve bereketlerle (gemiden) in. (Onların bir kısmından da gelecek) öyle birtakım (kâfir) ümmetler vardır ki biz onları da (dünyadan bir müddet) faydalandıracağız, sonra onlara tarafımızdan acıklı bir azap dokunacaktır.”** “(Resûlüm!) İşte bunlar, bilinmeyen haberlerdendir ki sana onları vahyediyoruz. Onları, bundan evvel ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret; şüphesiz ki (mutlu) son, takvâya eren (Allah’ın emirlerini tutup, günahlardan sakınan)larıdır.” (Hûd Sûresi: 25-49)

Hud Suresinde geçen âyetler makalemizin konusu açısından daha detaylı şekildedir. Burada gemi, gemiye binenler, gemiye alınan hayvanlar ve tufan olayının kısa bir özetiyle birlikte geminin oturduğu yer olan dağın ismi yahut vasfı olarak **“Cûdî”** ifadesi de kullanılmıştır.

4.3. Kur’an’daki Ayetler Işığında Bir Değerlendirme: Görüldüğü üzere Hûd Sûresi, geminin yapılışı, kalkışı, tufanın şekli, geminin oturuşu konularında Nûh Sûresinden daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu çerçevede bakıldığında Hûd Sûresinde gemi ismi ile birlikte ona işaret eden zamirler de dâhil olmak üzere birkaç kez atıf yapılmaktadır. Örneğin **“Gözetimimiz altında gemiyi yap!”**, **“Nuh, gemiyi yapıyordu”**, **“Onun (geminin) içine binin!”**, **“O (gemi) onlarla dağlar gibi dalgalar içinde seyrederken”**, **“Ey oğulcuğum! Bizimle beraber (gemiye) bin, kâfirlerle beraber olma!”** ifadelerinde gemiden çok açık bahsedilmektedir. Bununla birlikte burada dikkatimizi çeken bir husus vardır: 43. Ayetinde ismi belirtilmeyen bir yüksek dağ, 44. Ayette de ismi veya vasfı **“Cudî”** şeklinde belirtilen bir dağdan bahsedilmekte, ancak her iki dağın aynı veya farklı dağlar olduğuna dair herhangi bir işareteten yahut sarahaten ifade kullanılmamaktadır. Buna göre 43. Ayette geçen **“(Oğlu) dedi ki: “(Hayır!) Beni sudan koruyacak (yüksek) bir dağa sığınacağım.”** ifadesindeki yüksek dağın adı zikredilmemekte,

ancak “yağmurdan/sudan kurtaracak bir dağ” şeklinde vasfı beyan edilmektedir. Bu ifade de bize bu dağın çevre dağları arasından en yüksek dağ olma ihtimalini hissettirmektedir. Bununla birlikte 44. Ayetinde “**Su çekildi, (helak olmaları için) iş bitirildi, (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine oturdu**” ifadesinde geminin indiği yerin ismi olarak “*Cudî*” ismi açıkça zikredilmektedir. Ancak buradaki “*Cûdî*” kelimesi de Tevrat’taki “*Ararat*” kelimesi gibi çok net değildir. Yani hangi dağın ismi olarak zikredildiği kesin bir şekilde ifade edilmemektedir. Zira bu kelime bir özel isim olarak mı zikredilmiştir, yoksa “yüksek, tepe, dağ” anlamında bir kelime olarak mı zikredilmiştir konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Şayet bu “*Cûdî*” ismi, bir dağın özel ismi ise, Cizre’deki meşhur dağdan mı yoksa aynı ismi taşıyan başka bir dağdan mı bahsedilmektedir? Tefsir ve tarih kitapları bu ayetlerin açıklaması bağlamında birçok mekândan bahsetmiş olsalar da direk Kur’an’dan hareketle hangi mekânın bahsedilen veya olayın gerçekleştiği mekân olduğunu tesbit etmek mümkün değildir. Zira ayetlerin tefsiri esnasında kullanılan metot ve usullere göre varılan sonuçlar da değişmektedir. Örneğin lafızları zahiri anlamlarına göre değerlendirip sonuca gittiğimizde, söz konusu dağın “*Cûdî*” dağı olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte, Cizre’deki Cûdî Dağı mı, yoksa dünyanın başka bir yerindeki aynı adı taşıyan başka bir dağı mı kastettiğini söylemek arasında da tereddüt geçirilebilmektedir.

Yine Kur’an’da Hz. Nûh’un gemisinden bahsedilirken Tufan’ın başlangıcında yerdeki “*Tennûr: tandır*”⁵ bahsedilmesi ve tefsircilerin bu kelimeyi “*içinde ateş bulunan ve ekmek pişirilen tandır*” şeklinde açıklaması da olayın başladığı yerde volkanik patlamaya maruz kalmış veya yer altından ateşlerin çıktığı yahut sıcak suyun bulunduğu bir mekânı akla getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Ağrı Dağı’nın volkanik bir dağ olması, Ağrı Dağına yakın bir ilçemiz olan Diyadin’de sıcak suyun yer altından çıktığı kaplıcaların bulunması, ayrıca Tufandan kaçanların en yüksek dağa tırmanarak kurtulmak istediklerini belirten naslardan hareketle Ağrı Dağı’nın bölgenin en yüksek dağı olmasına bakarak bu olayın buralarda yaşandığını veya en azından başlangıç yerinin burası olduğunu ifade etmek için bir takım vesilelerin doğduğunu görebilmekteyiz. Bu da ülkemizin iki dağı olan Ağrı Dağı ile Cudî Dağlarının her ikisini de sürekli olarak gündeme getirecek muğlak, daha doğrusu geniş kapsamlı ifadelerin bize bir takım fırsatlar doğurduğunu, bir dağın geminin harekete geçtiği mekân, diğer dağın da geminin üzerinde durduğu mekân olmaya elverişli olduğunu göstermektedir. Binaen aleyh

⁵ Bkz. “Böylelikle Biz ona: "Gözetimimiz altında ve vahyimizle gemi yap. Nitekim Bizim emrimiz gelip de tandır kızışınca, onun içine her (tür hayvandan) ikişer çift ile, içlerinden aleyhlerine söz geçmiş (azap gerekmiş) olanlar dışında olan aileni de alıp koy; zulmedenler konusunda Bana muhatap olma, çünkü onlar boğulacaklardır" diye vahyettik.” (Mü’minun Sûresi, 27).

incelediğimiz kutsal metinlerde geminin, harekete geçtiği yerin bizzat aynısına indiğine dair bir bilgi de bulunmamaktadır.

Diğer taraftan lafızların zahiri anlamı değil de lügat anlamında hareket edilerek bir sonuca varılmaya çalışıldığında iş daha da zorlaşmakta ve karşımıza birçok dağ ihtimali çıkmaktadır. İşte bu konuda da kesin şeyler söylemek zordur. Tefsir ve tarih kitaplarına bakılarak ayetlerin yorumlanmasına teşebbüs edildiğindeyse karşımıza bir çok ihtimal çıkabilmekte ve her ihtimalin ayete yüklenen yorumlarla tasdik edilmesii imkânı bulunmaktadır. Örneğin bu geminin yapılış yerinin Ararat Dağı veya Urartu Ülkesi olduğuna dair bir istihrac ve istinbatta bulunmak istediğimizde, Hz. Nuh'un kavminin isyankârlık maddelerinden birisi olarak Taberî'nin bahsettiği “şarap içme günahı” (Taberî: 2018, 1/192) ile Salvini'nin Heredet'un tarihinden naklen bahsettiği “Urartu Ülkesinde eskiden beri üzüm yetiştiriciliği yapıldığı ve üzümünden imal edilen şarabın çevre memleketlere buradan ihrac edildiği” (Salvini: 2006, 26) ifadeleri arasında ilişki kurulabilir. Yahut bazı bilimsel ve akademik makalelerde bile rastlanıldığı üzere Hz. Nuh ile birlikte gemiye binenlerin sayısının “seksen kişi” (Taberî: 2018, 1/201-204) olduğu bilgisi ile Şırnak'ta Cudi Dağı yakınlarında “Heştekek: Seksenler” adlı bir Köy bulunduğuna dair bilgi (Güneş: 2014 21-41) arasında ilişki kurarak bir takım görüşler ileri sürülebilir. Ancak bu tür zorlama irtibatlarla kesin bir hükme gitmek ve kat'î bilgi bağlamında fikir beyan etmek doğru değildir.

Burada bir hususa daha dikkat çekmek gerekmektedir: Kutsal kitapların olayla ilgili haber verirken cümleler arasında zikrettiği bazı kelimeler bize tufan öncesi yaşamın bazı unsurlarını ve gelişmişlik durumunu da ortaya koymaktadır. Örneğin Tevrat'ta geçtiği üzere geminin yapıldığı gofer ağacı, Kur'an'dan bahsedildiği üzere ağaçtan yapılmış tahtalar ve tahtaların bitştirildiği çivi malzemesi, yine Tevrat'ta geçen geminin içine ve dışına sürülen zift malzemesi, o dönemin teknik seviyesinin derecesi konusunda da bilgi vermektedir. Bütün bunlardan hareketle Hz. Nuh'un Gemisi ve Tufan Olayı konusunda sadece din adamları ve ilahiyatçıların değil, aynı zamanda diğer bilimsel disiplinlerin uzmanları tarafından da birçok araştırmanın yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Örneğin antropologlar, tarihçiler, coğrafyacılar ve benzer bilim adamlarının şu maddelerde geçen hususları gözden geçirmeleri gerekmektedir:

- Geminin günümüze ulaşan kalıntıları, fosilleri var mıdır?
- Bölgede eskiden kalma gofer ağacı kalıntısı var mıdır? Yoksa binlerce sene öncesinde olayın yaşandığı tahmin edilen mekânlarda bu ağaç türünün var olabilirliği konusunda neler söylenebilir?
- Binlerce sene öncesinde meydana gelmiş bir tufanın ardında topluca ölümleri ve boğulmaları gösterecek fosiller, kemikler, belirtiler bulunabilir mi?
- Gemiye alınmayan hayvanların da suda topluca boğulduğunu gösterecek bir takım kalıntılar, fosiller bulmak mümkün mü?

- e. Tevrat'ta adı geçen kuzgun, güvercin, sığır, sürüngen gibi bir takım hayvanların muhtemel dönemde var olup olmadığı tartışılmakla birlikte bir de bunlardan arta kalan kalıntılara ulaşmak mümkün müdür?
- f. Kutsal kitapta geçen zeytin ağacı, yaprağı ve çekirdeği yahut üzüm ağacı, yaprağı ve çekirdeği konusunda bir takım kalıntılara, fosillere, bilgilere rastlanabilir mi?
- g. Tufan öncesi ve sonrası mevsimsel değişikliklerin olup olmaması konusunda gerekli bir takım araştırmalar yapılabilir ve bu konuda yeni yeni bilgilere rastlanabilir mi?
- h. Suyun yüklü miktarda yerden çıktığına veya gökten boşaldığına dair, yani olayın geçtiği tahmin edilen bölgelerde yükselip çekildiğine dair emareler bulunabilir mi?

Bütün bunlar, Kutsal kitapların bize Hz. Nuh'un Gemisi ve Olayı hakkında tebliğ ettiği bilgilerin yeniden değerlendirilerek farklı bilimler çerçevesinde zengin çalışmaların yapılmasına olan ihtiyacın hala var olduğunu gösterdiği gibi, bu konuda yapılan çalışmaların geldiği noktada bir takım yeniliklerin ve zenginliklerin kazandırılması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Aksi takdirde kısır döngüye dönüşmüş mevcut argümanlar etrafında gidip gelen çalışmaların ulaşabileceği sonuçların bugün ulaşılmış olduğumuz sonuçlardan öteye geçemeyeceği bilinmelidir.

Sonuç

Kutsal Kitaplar, coğrafya, tarih, arkeoloji ve bilim kitapları olarak değil, insanları dalaletten hidayete, küfür ve inkârdan tasdik ve teslime davet etmek üzere nazil olduklarından, bir coğrafyacı, tarihçi, arkeolog, fizikçi ve astrolog gözüyle bakmak bir takım handikaplara yol açacaktır. Bu nedenle Kutsal Kitaplar üzerinde araştırma yaparken onların nüzul amaçlarını her daim göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. İşte böyle bir bakış açısıyla bakıldığında Hz. Nuh'un Tufanı ve Gemisi ile ilgili verdikleri bilgiler hakkında şu noktaları tespit etmek mümkündür:

- a. Tufan Olayı Hz. Nuh devrinde vaki olmuştur.
- b. Bu olay Mezopotamya ve Ortadoğu civarında vaki olmuştur.
- c. O dönemde Hz. Nuh'a iman getirenler gemiye binip kurtulmuşlar, inanmayanlar binmeyerek boğulmuşlardır.
- d. İnanan insanların yanında bazı hayvanlar da gemiye alınarak nesillerinin devamı koruma altına alınmıştır.
- e. Gemi bir süre suyun yüzeyinde gezmiştir.
- f. Gemi, Tufan bittikten sonra Ararat Dağları veya Cudî Dağı üzerine inmiştir. Ama bu Ararat Dağları veya Cudî'nin neresi olduğu hususunda net ve kesin ifadeler kullanmak zordur. Zira bu sözcükleri "özel isim" olarak kullandığımızda belirli bir dağ anlaşılırsa da kelimelerin lügat anlamına baktığımızda birçok dağ ihtimalleri karşımıza çıkmaktadır.
- g. İnsan nesli Hz. Nuh'tan sonra yeryüzüne dağılmış ve yayılmıştır. Tevrat'ta zikredilen soyağacı, bu ifadeyi mutlak anlamıyla desteklemektedir.

Bu durum, olayın tüm dünya çapında gerçekleştiği, dünyanın her tarafındaki insanların helak olduğu, dolayısıyla Hz. Nuh'la birlikte bulunan insanlardan başka insanların dünyanın hiçbir yerinde olmadığı düşüncesini gündeme getirmekle birlikte, Hz. Âdem ve Hz. Nuh'un evlatlarının o dönemde dünyanın diğer yerlerinde yaşayıp yaşamadığının kesin şekilde tespit edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre şayet dünyanın diğer yerlerinde insanlar varsa, o halde Tufan evrensel çapta gerçekleştiğinden, onlar da helak olmuş ve bu sebeple insanlık Hz. Nuh'un evlatları arasından türemiştir denilecektir. Ya da olay yöresel olsa bile, o dönemde insanlık daha dünyanın diğer yerlerine yayılmadığından, Hz. Nuh'un yaşadığı bölgedeki insanların ölümüyle tüm dünyada Hz. Nuh ve beraberindekiler dışında hiçbir insan kalmamıştır da denilebilir. Böyle bir ifade ise karşımıza “madem insanlar dünyanın diğer yerlerinde yok idi, cezaya müstahak olanlar sadece belli bir bölgede idi, o halde Tufan Olayının yöresel değil de evrensel çapta olmasının hikmeti nedir?” sorusunu gündeme getirecektir. Bu ise, Tufan Olayının evrensel olması durumunda sadece “*insanı helak etme*” amacına matuf bir olay olmadığı, bununla birlikte dünyanın mevsimsel, bitkisel, tarımsal, kıtasal ve coğrafik yapısında büyük değişmelere vesile olacak başka amaç ve hikmetlerinin de bulunabileceğini gündeme getirebilir.

h. Tevrat'ta Tufan Olayı en ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. İncil'de ibretlik bir vesika olarak hatırlatılmıştır. Kur'an'da ise, neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu itibarla Tevrat, olayı biraz tarihçi anlatımıyla anlatmış, İncil mistik dil ile anlatmış, Kur'an ise işin felsefesi üzerinde durarak mesaj dili kullanmıştır.

i. Kutsal Kitaplarda Hz. Nuh olayı ilahi mesajlar vermek amacıyla ikaz ve ihtar şeklinde zikredilmiştir. Ancak bu amacın yanında detaya dair birçok bilgiler de sunulmuştur.

j. Zaman, mekân farklı olsa da mesajlar evrenseldir. Bu itibarla olayın yöresel veya evrensel çapta cereyan ettiğine dair tartışmaların ana mesajlara yönelik hiçbir katkısı veya etkisi bulunmamaktadır. Burada şuna dikkat çekmek gerekmektedir: Literal okuma tarzıyla bakıldığında olayın dünya çapında olduğu anlaşıldığı gibi, (Bucaile: 2001, s. 68) “*dünya*” kelimesinin mecaz, kinaye, istiare olarak kullandığını ifade ettiğimizde, bu durumda “*belli bir bölge*” anlamı da çıkarılabilir.

k. Dünyanın dört bir yanındaki büyük din, kültür, medeniyetlerinde Hz. Nuh Tufan'ı veya Tufan anlatımı mevcuttur. Bu da Nuh Tufanı sonrasında hakkında Kutsal Kitaplarda geçen onun evlatlarının dünyanın her tarafına gönderildiği şeklindeki bilgileri desteklemektedir. Bu itibarla bakıldığında olayın evrensel nitelikli bir tufan olması ile yöresel nitelikli bir tufan olmasının sadece Kutsal Kitaplardan hareketle tespitinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

l. Sonuç itibarıyla Kutsal Kitapların verdiği bilgilerden hareket edilerek, şu üç yargıya varmak mümkündür:

a. Gemi, Mezopotamya bölgesinde harekete geçmiş ve kalkmıştır.

- b. Gemi, Tufan esnasında dünyanın bir takım yerlerini gezmiştir.
- c. Gemi Ararat Dağlarına veya Cudî Dağı'na inmiştir.

Durum böyle olunca, Hz. Nuh Gemisinin nerede, nasıl yapıldığı, nereden kalkıp nereye indiği hakkındaki bilgiler müstakbel zamanlarda da netleşmeyecek tarzda olduğundan sürekli olarak “*incelenmeye ve konuşulmaya değer tarihi vakıa*” yönünü muhafaza edecektir. Aynı şekilde Hz. Nuh Tufan'ı da bütün kültürlerde mevcut kalıntıları sayesinde insanlığın ortak bir mirası olmaya devam edecek ve dünyanın birçok yerinde sahiplenerek ortak kültür oluşturma çalışmalarına, birlik ve beraberlik çabalarına, bilimsel ve tarihsel araştırmaların artmasına, ulusal ve uluslararası akademik etkinlikler ve sempozyumların düzenlenmesine sürekli hizmet edecektir.

Kur'an'ın ve diğer kutsal kitapların ihtiva ettiği bilgiler açısından bakıldığında, Hz. Nuh ve olayı söz konusu olduğunda çıkaracağımız sonuç ve mesajlar aslında olayın bizzat kendisinden daha önemlidir. Bu sonucu da son İlahî Kitap olan Kur'an'ın aşağıdaki ayetlerinden okuyup unutmamak gerekmektedir. Zira Bize ve gelecekteki insanlara bu olaydan geriye kalacak tecrübe “*Ve onu da tahtalar ve çiviler(le inşa edilmiş gemi) üzerinde taşıdık*” (Kamer Sûresi: 13) âyetinde belirtilen tahta ve çivi malzemelerinden çok, Yüce Yaratıcının nesiller boyunca hatırlattığı ilâhî mesajlardır. Bu mesajlara baktığımızda nübüvvet ve risâlet görevinin önemi, şeytanın ve şeytana uyanların insanları sapıklık, fitne ve fesada saptırdıkları, sapkınlık ve yozlaşma neticesinde insanlar arasında küfür, şirk ve nifakın yayıldığı, evliya ve salih kullar hakkındaki aşırı sevginin zamanla şirke ve putperestliğe dönüştüğü, bu olumsuz durumlara karşı mü'minlerin tevhid akidesine sahip çıkıp insanları hak dine davet etmesinin çon önemli bir görev olduğu, davetçilerin karşılaşacakları her türlü zorluklara karşı sabır ve sebat etmeleri gerektiği, Allah yolunda eziyet, hakaret ve baskılara karşı tahammül gücünü korumak gerektiği, dua ve ibadette devamın esas olduğu, Allah'ın dini konusunda akrabalık ilişkilerinin fayda vermediği, iman ve teslimiyetin dünya ve ahirette kurtuluş vesilesi olduğuna dair mesajlar verildiği görülmektedir. (Ebû Azîz: 2010, 41-55) Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır: “*Andolsun, Biz bunu bir ayet olarak bıraktık. Fakat öğüt alıp-düşünen var mı?*” (Kamer Sûresi: 15) “*O: "Dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin" diye din konusunda Nuh'a vasiyet ettiği şeyleri ve sana vahyettiğimiz şeyleri, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya vasiyet ettiğimiz şeyleri sizin için de bir şeriat kıldı. Senin kendilerini çağırdığın şey, müşriklere ağır geldi. Allah, dilediğini buna seçer ve samimiyetle Kendisi'ne yöneleni hidayete ulaştırır.*” (Şûrâ Sûresi: 13) “*Kendilerinden önce Nuh kavmi de yalanladı ve kendilerinden sonra (sayısı çok) firkalar da. Her ümmet, kendi elçilerini (susturmak için) yakalamaya yeltendi. Hakkı, onunla yürürlükten kaldırmak için, 'batıla-dayanarak' mücadeleye giriştiler. Ben de onları yakalayiverdim. Artık Benim cezalandırmam nasılmış?*” (Mü'min Sûresi, 5)

“Andolsun Biz Nuh'u kendi kavmine (toplumuna) gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka İlahınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük bir günün azabından korkmaktayım." (A'râf Sûresi, 59)

KAYNAKÇA

- Abdülbakî, M. F. (2012).*el-Mu'cemu'l-Müfehresli Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*.Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- Agitoğlu, N.(2013). “Hz. Nûh’un Gemisi İle İlgili Tabîî Katâde’den Gelen Bazı Rivâyetler Üzerine”, ”*Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, s.285-294.
- Aktaş, M. N.(2013). “Taberi Tefsirinde Geçen Rivâyetler Çerçevesinde Nûh Tufanının Sebepleri”, *Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, s. 269-287.
- Bozkurt, Abdülbakî (2018). “Klasik Dönem Arap Kaynaklarında Nûh Tufanı’nın Ra’sü'l-Ayn’de Gerçekleştiğine Dair Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/3, cilt: IX, sayı: 21, s. 645-659.
- Bucaile, M. (2001).*Tevrat İnciller ve Kur’an*, Terc. M. Ali Sönmez, Ankara: DİB Yayınları.
- Dîneverî, Ebu Hanîfe.(2017). *Ahbâru't-Tıval*, Terc. Zekeriya Akman-H. Siyabend Aytemür, Ankara Okulu Yay., İstanbul.
- Diyarbakırî, Hüseyin b. Muhammed. (2009).*Târihu'l-Hamîs fî ahvâli Enfesi'n-Nefîs*, Tahk. Abdullah Muhammed el-Halilî, Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye.
- Dölek, İ. – Özsoy, N. (2018). “*Nûh Tufanı Üzerine*”, *SocialSciencesStudies Journal*, Vol: 4, Issue: 21, s. 3650.
- Merâgî, Ahmed Mustafa.(1394/1974). *Tefsîr*, Kahire.
- Ebû Azîz, Sa'd Yusuf. (2010).*Kıssasü'l-Kur'an*, Dâru'l-Fecr.
- Eroğlu, E. (2007).*Kutsal Kitaplardaki Tufan Olayı'nın Tarihi Temelleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Feyizli, H. T. (2018).*Feyzû'l-Kur'an Meali*, İstanbul: Server Yay.
- Güneş, H. (2014), *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nûh Tufanı ve Cudi Dağı*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Güneş, H.(2017), “*Ararat Kavramının Medlülü veya Ararat Dağı'nın Spesifik Konumu*”, (18.10.2017 -20.10.2017) , IV. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nûh’un Gemisi Sempozyumu, AİÇÜ Yay., Ağrı.
- Harman, Ö. F. (2007). “*Hz. Nûh*”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay., 33/224-227.
- İncil (2016). İstanbul: Yaşam Yayınları.
- İşhanyan, R. (2006).*Başlangıcından II. Yüzyıla Kadar Ermenilerin Tarihi*, Terc. Sarkis Seropyan, İstanbul: Belge Yay.

- Kaya, M. (2013). "Çağdaş Tefsirlerde Hz. Nûh ve Cudi Dağı Tefsiri'l-Menar ve Tefhimu'l-Kur'an Örneği", *Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, s. 327-342.
- Kırdar, Ş. (2013). "Tefsirde Cudi Dağı", *Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yay., Şırnak, s. 319-326.
- Merâgî, Ahmed Mustafa, *Tefsîr*, Kahire, 1394/1974.
- Mes'udî (2005). Ebu'l-Hüseyn b. Ali, *Murucu'z-Zeheb*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Salvini, M. (2006). *Urartu Tarihi ve Kültürü*, Terc. Belgin Aksoy, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sarıkcıoğlu, E. (1996). "Kur'an ve Arkeoloji Işığında Hz. Nuh ve Tufan Olayına Yeni Bir Yaklaşım", *İslam Araştırmaları Dergisi* 1-4, sy. 9 (1996): 201.
- Taberî, İbn Cerir. (2018). *Tarihu't-Taberî*, Terc. Cemalettin Saylık, Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Tevrat-ı Şerif (1995), İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Maḥmûd b. Ömer (2008). *el-Keşşâf an Ḥaḳâiki Ğavâmiḍi't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- 1318 Tarihli Erzurum Vilâyet Salnâmesi (1318), Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum.

**FAHREDDİN RÂZÎ'NİN TEFSİRİNDE RÜ'YETULLAH
YAKLAŞIMI**

**The Approach Seeng of Allah in The Comments Fahreddin
Râzî**

Öğr. Gör. Metin ÇETİN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü

mcetin@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6414-5469>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	22.05.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	18.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 173-195	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.741438

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

FAHREDDİN RÂZÎ'NİN TEFSİRİNDE RÛ'YETULLAH YAKLAŞIMI
The Approach Seeng of Allah in The Comments Fahreddin Râzî

Öğr. Gör. Metin ÇETİN

Öz

Kelâm geleneğinde Allah'ın görülmesi "rû'yetullah" tabiri ile ifade edilmektedir. Rû'yetullah konusu, Yüce Allah'ın dünyada ve ahirette görülüp görülmemesi eksenindeki tartışmaların ana başlığını oluşturmaktadır. Müfessirler tefsirlerinde yeri geldikçe bu konuyu incelemişlerdir. Kelamcılar için ise bu konu, temel konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Rû'yetullah konusunda Ehl-i sünnet ve Mu'tezile'nin görüşleri temel iki yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Ehl-i sünnete göre Allah'ın görülmesi mümkündür. Mu'tezile'ye göre ise Allah dünyada veya Ahirette hiçbir şekilde görülemez. Biz de bu çalışmamızda iki görüşü birlikte ele almasından, ayrıca hem müfessir hem de mütekellim yönü bulunmasından dolayı Fahreddin Râzî'nin tefsirinde rû'yetullaha yaklaşımını ele aldık. Yapılan değerlendirme sonucunda Allah'ın Ahirette inananlar tarafında görüleceğini ileri süren ehl-i sünnetin delillerinin daha ikna edici olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rû'yetullah, Allah'ın Görülmesi, Fahreddin Râzî, Mu'tezile, Mefâtihu'l-Ğayb.

Abstract

Seeing Allah in tradition of Kelâm is expressed with the phrase "rû'yetullah". The subject of Rû'yetullah is the main topic of the discussions about whether Allah Almighty is seen in the world and in the hereafter. The mufassirs have examined this issue in their commentaries many times. This topic appears as one of the main issues for the theologians as well. The views of Ahl al-Sunnah and Mu'tezile on Rû'yetullah stand out as two basic approaches. According to the Ahl al-sunnah, it is possible to see Allah. According to Mu'tezile, Allah cannot be seen in any way in the world or in the Hereafter. In this study, we will consider the approach of Rû'yetullah in the interpretation of Fahreddin Râzî because he took two opinions together and also because he was both a mufassir and a mutakallim. As a result of the evaluation, it is seen that the proofs of the Ahl al-Sunnah, which suggest that Allah will be seen by the believers in the Hereafter, are more convincing.

Keywords: Ru'yetullah, Seeing Allah, Fahreddin Râzî, Mu'tezile, Mefâtihu'l-Ğayb.

Giriş

Kur'an Allah'ın insanlığa son hitabıdır bu yönüyle eşsiz bir niteliğe sahiptir. Özellikle de insanlar için gayb hükmünde olan konular hakkındaki yaklaşım biçimi çok önemlidir ve ufuk açıcıdır. Bundan dolayı da gaybe ait konularda, doğru bilgiye ulaşmak için, mutlaka Kur'an'a ve sahih sünnete başvurulmalıdır. Gaybî konular, tevhid, ibadet ve ahlakla ilgili konulara

nazaran daha kapalı olarak gelebilmektedir. Bundan dolayı gaybî konuların tefsir edildiği âyetler üzerinde farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Meseleleri temellendirme ve konular üzerindeki mülâhazaların farklılığı neticesinde itikadî ve amelî mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu gaybî konulardan bir tanesi de Allah'ın görülmesi olarak ifade edilen rü'yetullah meselesidir. Burada kullanılan gaybiden maksat hakkında nas olmadığı sürece mahiyeti bilinmeyen mevzulardır. Bilindiği gibi rü'yetullah konusu hicri II. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan itikadî bir sorundur (Yeşilyurt, 2008: 311-314).

Makalemizin esası A'râf suresinin 143. âyeti çerçevesinde ehl-i sünnetin güçlü bir kalemi olan hem müfessir hem de mütekellim özelliği bulunan Fahreddin Râzî'nin rü'yetullah meselesine yaklaşımını ortaya koymaktır. Bununla beraber Fahreddin Râzî'nin rü'yetle ilişkili olduğu düşünülen âyetlere bakışı da incelenecektir. Bu yaklaşımı ortaya koyma adına temel başvuru kaynağımız Râzî'nin Mefâtihu'l-Ġayb adlı eseri olacaktır. Bunun yanında gerekli görüldüğünde ehl-i sünnetin diğer kaynaklarından da istifade edilecektir.

Âyetin Kavramsal Analizi

Öncelikle makalemize temel teşkil eden âyetin, mevzunun daha iyi anlaşılması, kelime tahlilinin yapılabilmesi ve müfessirlerin kullanılan kelimelere yükledikleri anlamların ortaya konulması için konu ile ilgili âyeti Arapça olarak vermek faydalı olacaktır.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرْنِي آلَئِنَّكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ *"Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi."* (7. A'râf:143)

Yüce Allah'ın görülmesi gelenekte rü'yetullah (روية الله) kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu kelime Arapça bir terkiptir ve iki kelimedden oluşmaktadır. Birincisi görmek manasındaki "رأى" "raâ" fiilinin mastarı olan "rü'yet" kelimesi, diğeri de lafzâ-ı celal olan "الله" Allah ismidir.

"رأى" "raâ" sözlükte gözle görmek, göz ve kalp ile bakmak anlamlarına gelmekte, ayrıca bilmek manası da bulunmaktadır. Örneğin "Zeydi âlim olarak gördü" demek Zeyd'in ilmî açıdan iyi olduğunu bilmek demektir (İbn Manzûr, 1994: 291; Cevherî, 1987: 2347; Zemahşerî, 1998: 326). Bir şeyi

rüyada görmek, karşılıklı birbirini görme anlamlarının yanı sıra yaptığı hayırlı işi insanlara gösterme çabası olan riyâ kelimesi de bu fiilden gelmektedir (Zemahşerî, 1998: 326). Mecazi olarak da düşünme, idrak etme, sezme, fikir ve görüş anlamında kullanılmaktadır (Zemahşerî, 1998: 326, 327). Bu kelimeden türeyen “mir'ât” kişinin kedisine baktığı ve kendisini gördüğü yer anlamında “ayna” demektir. Bu kullanımlarda kelimenin, maddi olan gözün bir şeye bakması ve o eşyayı gözü ile görmesi anlamının ön plana çıktığı söylenebilir.

Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'nın O'nu göremeyeceğini belirtirken kullandığı “لَنْ تَرَانِي” (Beni asla göremezsin) ifadesinde geçen “len” olumsuzluk bildiren bir edattır. Bu edat bir işin gelecekte olmayacağını bildirmek ve olumsuzluk anlamını kuvvetlendirmek için kullanılmaktadır (Zemahşerî, 1998: 392; Cevherî, 1987: 2197). Ehl-i sünnet müfessirleri ise “len” edatının ebedi sonsuzluk anlamı taşımadığını Kur'an ayetlerinden örnekler vererek ispat etmeye çalışmışlardır. Örneğin Bakara suresinde Yahudilerin asla ölmek istemedikleri belirtilmiş (2. Bakara:95) ama kıyamet günü çektikleri azaptan dolayı ölmek isteyecekleri ifade edilerek “len” edatının ebedi sonsuzluk anlamına gelmediği vurgulanmıştır. Başka bir örnekte ise “Bugün hiçbir insanla asla konuşmayacağım” (19. Meryem: 26) âyetinde “len” edatı gün kavramı ile sınırlandırılarak ebedi sonsuzluk anlamına gelmediği ifade edilmiştir. Zikrettiğimiz bu âyetlere göre “len” edatı sonsuza kadar bir şeyi nefyetmemektedir. (Zebîdî, 1998: 129, 130). Ayrıca rû'yetullahın ahirette vuku bulacağını bildiren hadisler “len” edatının ebedi olumsuzluk anlamında kullanılmadığını göstermektedir (İbn Kesîr, 1999: 469). Vâhidî, dil bilginlerinin “len” edatının ebedi olumsuzluk anlamındaki kullanımlarını eleştirmekte ve len edatının ebedi olumsuzluk anlamının olduğuna dair bir kitap, nakil, isnat veya dayanağın olmadığını belirtmektedir (Vâhidî, 2009: 333). Rû'yetullahı savunan ehl-i sünnet âlimlerine göre de bu durum sadece dünya için geçerlidir. Ahiret, ölçütleri farklı olan başka bir âlem olduğu, oradaki zaman mefhumu dünyadaki zaman mefhumu ile aynı olmadığı için bu durum orada geçerli değildir. Âyetin devamında Allah'ın dağa tecelli etmesi “len” edatının olumsuzluk anlamının dünyaya nispeten izafi olduğunu ispat etmektedir (Şarâvî, 1997: 4343, 4344).

Âyette kullanılan diğer kelimeleri analiz ettiğimizde şunları görürüz: A'râf suresinin bir ismi olarak da bilinen mîkât “المیقات” vakit kelimesinden türemiştir. Mîkât, sözlükte hem zaman hem de mekân anlamında kullanılan müşterek bir kelimedir. Yani kelime hem sözleşme zamanı hem de sözleşme yeri anlamında olup, bir olayın belli ve geçici bir vakte bağlanması demektir

(İbn Manzûr, 1994: 107; Tabersî, 2005: 259). Buna göre yer, bilinen bir yer, zaman ise tayin edilmiş bir vakit demektir (Hatîb, 1967: 476). Yani alelade bir yer ve zamandan bahsedilmemekte, kavram, görme olayına taraf olanların olayın yerini ve zamanını karşılıklı olarak bildiği anlamına gelmektedir.

İstekarra “اسْتَقَرَّ” kelimesi bir şeyin bir yerde karar kılması ve durması demektir (İbn Manzûr, 1994: 84; Cevherî, 1987: 790, 791). Bu kelime, bir varlığın olağan halini devam ettirip bir değişim ve dönüşüme uğramaması olarak anlaşılmaktadır.

Tecellâ “تَجَلَّى” kelimesi açığa çıkma, bariz hale gelme, açık olma, şeffaf olma, inkişaf etme (Şevkânî, 1993: 277) ve görünür olma anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 150; Zebîdî, 1998: 362; Vâhidî, 1994: 148, 412; Tabersî: 259). Leyl suresinde kullanılan tecellâ kelimesi de aydınlanmak, geceden sonra gündüzün ortaya çıkması anlamındadır (92. Leyl: 2). Kur’an’da “tecelli” kelimesi sadece bu iki yerde geçmektedir (Abdûlbâki, 2012: 336). Ayrıca Şems suresinde de farklı bir türevi ile geçmektedir (91. Şems: 3).

Dekken “دَكَّ” kelimesi ise dağın veya duvarın yıkılması veya kırılması, sarsılma/deprem, bir şeyin un ufak olması, bir şeyin kırılarak yerle bir seviyeye gelmesi demektir (İbn Manzûr, 1994: 107). Bedeniyle düz olması hasebiyle hörgücü olmayan deve için de bu sözcük kullanılmaktadır (Cevherî, 1987: 2347). Ayrıca bir şeyi yere yapıştırmak (İbn Kuteybe, t.y.: 148) bir şeyi dümdüz etmek, kırıp toprak haline getirmek anlamında kullanılan bir kelimedir (Ebu Ubeyde, 1961: 228). Bu kelimedeki tecelliye mazhar olan dağın paramparça ve un ufak olduğu anlamı ön plana çıkmaktadır. Tecellinin dağda bıraktığı muazzam etkiyi göstermesi bakımından da önemli bir kelimedir. Zira bu kelime kıyametin meydana geleceği zaman yeryüzünün un ufak edileceğini anlatan sahnede de kullanılmaktadır (89. Fecr: 21). Bu itibarla bu kelime olayın en çarpıcı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Harra “حَرَ” kelimesinin hem düşmek hem de ölmek (İbn Manzûr, 1994: 235) anlamında kullanıldığı ancak buradaki kullanımın Hz. Mûsâ ölmediği için düşmek manasında olduğu görülmektedir.

Saika “صَيْقُ” sözlükte şiddetli bir ses karşısında kişinin aklının gitmesi, bayılması veya ölmesi anlamında kullanılmaktadır (İbn Manzûr, 1994: 198; Cevherî, 1987: 1507). Şiddetli gök gürültüsünde yere düşen ateş parçası da bu kelime ile ifade edilmektedir (Cevherî, 1987: 1506).

Efâka “أَفَاقُ” sözlükte bayılmış veya kendinden geçmiş olan kişinin ayılması, baygınlık halinin kendisinden kalkması (İbn Manzûr, 1994: 318) anlamında kullanılmaktadır. Kişinin önceki sağlıklı durumuna gelmesi

demektir ki burada Hz. Mûsâ'nın olayın şokunu atlattıktan sonra kendisine gelmesi kastedilmiştir. Yaşadığı olayın büyüklüğü karşısında Hz. Mûsâ dayanamamış, bayılmış ardından eski melekelerine kavuşmuş ve akabinde de tevbe etmek sureti ile peygamberlik görevine kaldığı yerden devam etmiştir.

Kıraat açısından Medine ve Basra âlimleri “dekken” kelimesini “دَكَّ” diye kıraat ederken, küfe âlimleri dekkâe, “دَكَّاء” şeklinde okumuşlardır yalnız bu okuyuşların manaya bir etkisi bulunmamaktadır (Reşid Rıza, 1990: 109).

Âyetin Bağlam Analizi

Bilindiği gibi, İsrailoğulları Mısır'da uzun yıllar Firavun'un zulmüne maruz kalmıştır. Öyle ki Firavun, İsrailoğullarını her alanda güçsüz ve zayıf hale getirip, kadınlarını öldürüyor çocuklarını ise sağ bırakıyordu (28. Kasâs:4). Bunun üzerine yüce Allah, Firavun'u hakka davet etmek ve İsrailoğullarını onun zulmünden kurtarmak için Hz. Mûsâ'yı elçi olarak göndermiştir (26.Şuarâ:16,17). Hz. Mûsâ verilen görevi yerine getirmek için Firavun'la uzun süren bir mücadele içine girmiştir (26.Şuarâ:36-40; 20.Tâhâ:42-72). Fakat Firavun gördüğü bütün mucizelere rağmen ilahlık davasından ve İsrailoğullarına zulmetmekten geri durmamıştır (7.A'râf:133; 27.Neml:12; 26.Şuarâ:32,33). Bunun üzerine yüce Allah Hz. Mûsâ'dan geceleyin kullarını alarak yola koyulmasını, Mısır'ı terk ederek kutsal topraklara doğru yola çıkmasını emretmiştir. İsrailoğulları yola çıkıp denize vardıkları zaman düşman kendilerini yakalamış, böylece halk deniz ve Firavun'un ordusu arasında sıkışıp kalmıştır. Yüce Allah, Hz. Mûsâ'ya âsâ'sı ile denize vurmasını emretmiş, bunun üzerine deniz yarılmış ve İsrailoğulları karşı kıyıya geçmiş, Firavun ve askerleri de suda boğulmuş, böylece İsrailoğulları büyük bir zulümden kurtulmuştur (20.Tâhâ:77,78; 26.Şuarâ:63-66). Denizin karşısına geçen İsrailoğulları vadedilen topraklara doğru giderken putlara tapan bir kavimle karşılaşmış ve tevhid inancını içlerine tam sindirememiş olduklarından, Hz. Mûsâ'dan o kavmin putlarına benzer putları tapınmak için istemişlerdi. Hz. Mûsâ ise Allah'ın onlara verdiği nimetleri hatırlatarak onları bu çirkin istekten vaz geçirmiştir (7. A'râf: 138-141).

Bu olaydan sona yüce Allah Hz. Mûsâ'yı kendisine Tevrat'ı vermek üzere bir görüşmeye davet etmiştir. Yüce Allah'ın belirlediği süre âyette geçtiği gibi kırk gündü. İbn-i Abbâs'a atfedilen görüşe göre otuz gün zilkade ayından on gün de zilhicce ayındandı (Şevkânî, 1993: 276; İbn Kesîr, 1999: 468; Kummî, 2014: 349). Bunun üzerine Hz. Mûsâ görüşme için hazırlık yaptı, görüşme yerine gitmeden evvel yerine kardeşi Harun'u bıraktı ve O'na kavmi hakkında iyi şeyler yapmasını ve bozguncuların yoluna uymamasını söyledi (7. A'râf:142). Sonra kendisi Sînâ dağına (İbn Âşûr, 1984: 90)

yönelerek halkının arasından çıkıp gitti. Yüce Allah'ın tayin ettiği vakit gelince, yüce Allah Hz. Mûsâ ile orada mahiyetini bilmediğimiz bir şekilde arada vasıta olmadan konuştu (Nesefî, 1998: 601) ve ona Tevrât'ı verdi.

Âlemlerin rabbinin hususi iltifatına mazhar olan Hz. Mûsâ, konuşmanın kendisinde uyandırdığı heyecan ve iştiyakla Allah'a zatını görmek istediğini söyledi (Hatîb, 1967: 476). Aslında Hz. Mûsâ işin doğası gereği Allah'ın salt yani maddi gözlerle görülemeyeceğini biliyordu. Çünkü Allah cisim ve araz değildi. O'na yön, taraf, zaman, mekân ve şekil tayin etmek mümkün değildi. Buna rağmen, Allah, kendisine O'nu görme imkânı verirse, zamandan ve mekândan münezze olarak O'nu görebileceğinin farkındaydı. Bundan dolayı da Allah'ı görmeyi yine O'nun meşîet ve iradesine bırakmıştır (Şarâvî, 1997: 4347). Ama Allah, kendisini şimdilik veya ileriki bir zamanda ya da Dünya'da göremeyeceğini söyledi (Reşid Rıza, 1990: 108). Zira gözler bu maddi yapısıyla Allah'ı idrak edip kuşatamazdı (6. Enâm: 103). Yüce Allah dağa tecelli edeceğini, bu tecelli sonunda dağ yerinde durabilirse kendisinin de görebileceğini belirtti. O'nun kendi zatını görmeye tâkat getiremeyeceğini bu şekilde anlamasını sağlamak istedi (Beydâvî, 1997: 33; Ebu's-Suûd, t.y.: 269). Dağ maddi büyüklük ve sağlamlık bakımından insandan üstün yaratılmıştır. Lakin dağ tecelliye dayanamadı paramparça oldu, olaya şahit olan Hz. Mûsâ'da bayıldı. İnsan dağa nispeten zayıf yaratılmıştır (4. Nisa: 28) dolayısıyla cansız ve şuursuz olan bir varlık görmeye tahammül edemediyse can, akıl, kalp, şuur ve türlü duygularla donanan bir insan buna asla tahammül edemezdi. Bu anlamda "saika" kelimesi duyduğu bir sestten dolayı sanki yıldırım çarpmış gibi düşüp bayılan kişi için kullanılmaktadır (Reşid Rıza, 1990: 109). Hz. Mûsâ da şahit olduğu olayın azameti karşısında düşüp bayılmıştır. Hz. Mûsâ'nın tecelli hadisesinden sonra öldüğü sonra tekrar Allah tarafından diriltildiği (İbn Kesîr, 1999: 470; Kummî, 2014: 350) söylenmekteyse de âyetin sıyak ve sibakı bu anlama müsait değildir. Zira âyet "*Mûsâ ayıldıktan sonra*" demek suretiyle bayılmaya işaret etmiştir. Hz. Mûsâ ayılıp kendine geldikten işin büyüklüğünü fark etmiş ve dünyada gerçekleşmesi mümkün olmayan bir dilekte bulunduğunu anlamıştır. Zira ayılmak, herhangi bir sebepten ötürü insandan uzaklaşan aklın, anlama yetisinin ve idrakin geri gelmesi olarak tanımlanmıştır (Ebu's-Suûd, t.y.: 270; İbn Âşûr, 1984: 94). Yaptığının farkına varan Hz. Mûsâ Yüce Allah'tan izin almadan (Reşid Rıza, 1990: 110; Tûsî, t.y.: 537) böyle bir işe kalkıştığı için tövbe etmiş ve Allah'ı görmenin kıyamete kadar mümkün olmadığını ifade ederek buna ilk inanan kişi olduğunu ifade etmiştir (7.A'râf:143). Hz. Mûsâ'nın burada rü'yetullahın

dünyada mümkün olmayacağı inancını pekiştirdiği ifade edilmiştir (Reşid Rıza, 1990: 111; İbn Kesîr, 1999: 472).

Rü'yetullah'a Genel Bakış

Rü'yetullah yani Allah'ın görülüp görülemeyeceği ile ilgili görüşleri iki kısımda değerlendirmek mümkündür.

Birinci grup, ehl-i sünnetin oluşturduğu ve Allah'ın dünyada değil de ahiret hayatında görülebileceğini savunan gruptur.

İkinci grup ise Mu'tezile ve Şîa'nın oluşturduğu ve Allah'ın hiçbir şekilde görülemeyeceğini savunan gruptur.

Hz. Mûsâ'nın kavmi ile olan mücadelesinde rü'yet meselesi ön plana çıkmaktadır. Çünkü isrâiloğullarının devamlı surette Allah'ı görmeyi iman etmelerinin ön şartı olarak ileri sürdükleri ve bu konuda ısrarcı oldukları görülmektedir. İnancı maddi temeller üzerine bina etmeyi amaçlayan isrâiloğullarının rü'yetullah ile ilgili istekleri kabul görmeyince büyük kısmının iman etmediği ve Hz. Mûsâ'nın bedduasına uğradıkları da bilinen bir gerçektir. Kur'an onların bu isteklerini ve akıbetlerini şöyle haber vermektedir. "*Hani siz, "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız" demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.*" (2. Bakara: 55) bu istek başka bir âyette farklı bir üslupla şöyle gelmektedir. "*Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. (Buna şaşma!) Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve "Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi. Böylece zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarpmıştı.*" (4. Nisa:153). Hz. Mûsâ ve kavminin yaşadığı tecrübede Allah'ı salt maddi gözle görme isteğinin baskın olduğu görülmekte, âyetler bu duruma delalet etmektedir.

Rü'yetullah ile ilgili olduğu belirtilen ve üzerinde durulan diğer âyetler de şunlardır: "*O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar.*" (75. Kıyamet: 22,23). Ehl-i sünnete göre bu âyet açık bir şekilde insanların Allah'a bakacaklarını ve göreceklerini ifade etmektedir (Mücahid, 1989: 687; İbnü'l-Cevzî, 2001: 371). Zira bu âyet bir bekleyişi değil bir müjdeyi, bir sevinme halini yansıtmaktadır, ayrıca "ilâ" harfi ceri "bakma" fiili için; "fi" harfi ceri ise "bekleme" fiili için kullanılmaktadır (Mâturîdî, 2005: 13; Hâzin, 1994: 372).

Âyette kullanılan "nazar" kelimesini "bakmak" değil de "beklemek" olarak anlayanlar "rablerinden gelecek mükafatı beklemektedirler" şeklinde te'vil etmişlerdir. Bu Şîa ve Mu'tezile'nin yaklaşımıdır. Zira onlar rü'yetin olacağını kabul etmemektedirler.

Rü'yetullah ile ilgili diğer bir âyet de şudur: “Gözler O’nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır” (6. Enâm:103). Âyetin öncesine baktığımızda, âyetin Yüce Allah’ın zatından bahsedip övdüğünü görmekteyiz. Siyak ve sibak açısından bakıldığında âyet bu anlatımın devamı mahiyetinde gelmiştir. Ehl-i sünnete göre “idrak” rü’yet manasında değildir. Âyetteki idrak sözcüğü ihata etmek, etraflı bir şekilde kuşatmak manasındadır (Mâturîdî, 2005:27). Ayrıca âyette kullanılan kelimeye “görme” anlamı yerine müfessirler daha çok kuşatmak, çevrelemek yani bir çerçeveye sığdırmak, azametinden dolayı gözlerin Allah’ı ihata edememesi gibi anlamlar vermişlerdir (Taberî, 2000: 13, 14). Zeccâc ise idrak kelimesini “ışın künhüne varamamak” (Şevkânî, 1993: 169) şeklinde anlamlandırmıştır. Bundan dolayı da bu ifadede rü’yete yani Ahirette Allah’ı görmeye mâni bir çıkarım bulunmamaktadır.

Konu ile ilişkilendirilen diğer bir âyet de şudur: “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır” (10. Yunus: 26). Râzî, âyette kullanılan “ziyade” kelimesinin müphem yani manasının kapalı olduğunu söylemekte, ziyade (fazlalık) kelimesinin rü’yetullaha aklen ve naklen delil olduğunu belirtmektedir. Zira hadiste ziyade, “Allah’ı görmek” olarak açıklanmıştır (Buhârî, 2001: Tefsîr, 6). Aklen de “hüsnâ” kelimesi marife, ziyade kelimesi ise nekre olarak gelmiştir. Dolayısı ile marife olan hüsnâ cennete; nekre olan ziyade kelimesi ise cennet ve nimetlerine değil, onların ötesi ve daha güzel bir nimete delalet etmektedir ki o da ancak Allah’ı görmektir. Bu anlamda Râzî, Mu’tezile’nin bu âyetin rü’yete delalet etmediğine dair görüşlerini reddetmiştir (Râzî, 1999: 240). Âyette kullanılan “ziyade-fazlalık” kelimesi ehl-i sünnet müfessirlerince Allah’ı görmek şeklinde karşılık bulmuştur (Ferrâ, t.y.: 461; Taberî, 2000: 62-64); Neseî, 1998: 18; Suyûtî, t.y.: 357).

Diğer bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır” (83. Mutaffifin:15). Âyet bağlamı itibari ile değerlendirildiğinde cehenneme giden insanlardan bahsedildiği görülecektir. Dolayısı ile onların büyük bir nimetten mahrum bırakıldığı açıktır. Söz konusu âyeti değerlendiren Râzî bu âyetin tahsis ifade etmesi nedeniyle müminlerin ahirette Allah’ı göreceklerine delalet ettiğini savunmaktadır. Aksi takdirde âyetin tahsis yapıp inanmayanları dışarıda bırakmasının bir anlamının olmayacağını dile getirmektedir. Rablerini görmekten değil, bilakis rablerinin rahmetinden mahrum kalacaklarını öne sürerek bu âyetin rü’yetullaha delil olmadığını söyleyen

Mu'tezile'nin görüşlerini reddetmektedir (Râzî, 1999: 89). Ehl-i sünnet müfessirleri de âyeti, iman üzere ölen her mü'minin Ahirette Allah'ı göreceği, kafirlerin ise Allah'ı görme nimetinden mahrum kalacağı şeklinde tefsir etmişlerdir (Mücahid, 1989: 711; Beydâvî, 1997: 295; İbn Kesîr, 1999: 351).

Ahirette Allah'a kavuşmak ve görüşmek manasını taşıyan Kur'an lafızları da rû'yetullahın vaki olacağına delalet etmektedir. Zira kavuşma ve görüşmede "görme" esastır. "*Allah ile kavuşmayı (likâ) isteyenler*" (29. Ankebût: 5), "*Kim Allah'a kavuşmayı (likâ) diliyorsa salih amel işlesin*" (18. Kehf: 110) gibi âyetler bu duruma işaret etmektedir. Râzî, bu âyetlerde geçen "likâ" kelimelerini rû'yet olarak tefsir etmiştir. Mu'tezile'nin likâ (kavuşmak) kelimesine yüklediği "Allah'ın sevabını, mükafatını bekleme" yorumlarının doğru olmadığını iddia etmiştir. Çünkü aynı surenin 107. âyetinde Firdevs cenneti müminlere ödül olarak takdir edilmiştir. Yine bu âyette cennetin fevkinde daha güzel bir ödül olan rû'yetullah "likâ" kelimesi ile ifade edilmiş, insanların bu büyük ödüle ulaşmaları için ibadet etmeleri ve şirk koşmamaları salık verilmiştir (Râzî, 1999: 89). Ehl-i sünnetten bazı müfessirler "likâ" kelimesine Allah'ı görme (Kâsimî, 1997: 546) bazıları da Allah'ın vereceği sevap ve güzel karşılık (İbn Kesîr, 1999: 205; Ebu's-Suûd, t.y.: 30), Mukâtil ve Kutrub ise amellerinin iyi olmamasından dolayı Allah'a kavuşmaktan korkma (Taberî, 2000: 135; Mâverdî, t.y.: 349; Ebu's-Suûd, t.y.: 30) anlamı vermişlerdir. Bu görüşler çerçevesinde kelimeye müfessirlerin; Allah'ı görme, O'nun vereceği ödüle kavuşma ve amelinin eksikliğinden O'na kavuşmaktan korkma gibi farklı anlamların verildiği görülmektedir.

Mefâtihu'l-Ğayb Tefsirinde Râzî'nin Rû'yetullah Hakkındaki Görüşleri

Yukarıda belirttiğimiz A'râf suresi 143. âyette yaşandığı belirtilen olayların sıradan olaylar olmadığı çok aşikârdır. Zira Kur'an'da insanlar içinde Allah ile böyle bir diyalog yaşadığı bildirilen başka insan yoktur. Bir sonraki âyette buna değinilmekte ve Hz. Mûsâ'nın peygamberlik ve kelâm ile teşrif edilip seçildiği belirtilmektedir (7. A'râf: 144). Biz de bu açıdan rû'yetullah konusuna geçmeden önce bu âyetin baş tarafında yer alan ve Hz. Mûsâ'nın yüce Allah ile konuşmasının mahiyeti hakkındaki görüşleri aşağıda vermeyi uygun bulduk. Zira görme isteği Allah ile konuşma fiilinden sonra gelmektedir. Râzî de meseleye bu açıdan bakmakta ve yukarıda ifade edilen temel argümanların dışında bu âyete ayrı bir anlam yüklemekte ve bu âyetin, marifet, vecd, bâtin ilmi ve sırlar gibi ilahî ilimlerden üstün ve yüce olan hakikatleri barındırdığını belirtmektedir (Râzî, 1999: 353).

Allah'ın Kelâmının Mahiyeti

Burada Allah'ın kelâmının mahiyetine derin bir şekilde değinilmeyecektir. Sadece kelâmın mahiyeti ile ilgili genel görüşler verilecektir. Zira bu ayrı bir makalenin konusu olacak şekilde geniş bir konudur.

Âyette belirtilen ilahi hakikatlerin birincisi Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ ile aracısız bir şekilde konuşmasıdır. Râzî, Yüce Allah ile Hz. Mûsâ arasında gerçekleşen konuşmanın (kelâm) mahiyeti hakkında iki farklı görüşün bulunduğunu belirtmektedir.

Birinci görüşe göre; Allah'ın kelâmı düzgün bir şekilde bir araya getirilmiş harflerden ibarettir. Bu tanıma göre Allah'ın kelâmı hâdis olmaktadır. Yani Allah'ın kelâmı ortada yok iken, sonradan harfler ve seslerden meydana gelmektedir. Harflerin ve seslerin bir araya gelmesi ile kelâm oluştuğundan Allah'ın kelâmı kadim değil hâdis olarak değerlendirilmiştir.

İkinci görüşe göre ise; Allah'ın kelâmı harfler ve seslerden bağımsız hakiki bir sıfattır. Bu görüş ehl-i sünnet ve'l-cemaatin de büyük çoğunluğunun görüşüdür. Buna göre Allah'ın kelâmı bizim bildiğimiz harfleri ve sesleri ihtiva etmeyen, mahiyeti bilinmeyen ezeli ve kadim bir sıfattır (Râzî, 1999: 353).

Allah'ın kelâmının mahiyeti tam olarak bilinmeyeceğine göre bir insan olarak Hz. Mûsâ Allah'ın kelâmını nasıl duyabildi ve anlayabildi? Akla gelen bu soruya Eş'arîler şöyle cevap vermektedirler: "Allah cisim veya araz olmadığı halde görülmesi nasıl imkân dâhilinde ise ses veya harf olmadığı halde ezeli ve hakiki olan kelâmı duyulabilir, anlaşılabilir." Maturidiler ise şöyle demektedirler: "Allah'ın hakiki ve ezeli olan kelâmı duyulamaz, ancak tam bir bütünlük ifade etmeyen kesik sesler ve ağaçtan seslendirilen manzum harfler vasıtası ile duyulabilir, ama bu duyulan kelâm Allah'ın ezeli kelâmı değildir" (Râzî, 1999: 353).

Râzî, harfler ve seslerden oluşan kelâmı, kadim olarak gören Hanbeli ve Haşviyye mezheplerini tenkit etmiş, harfler ve seslerden oluşan kelâmın ancak hâdis olabileceğini belirtmiştir (Râzî, 1999: 353).

Râzî'nin Rü'yetullah'ın Varlığına Dair Getirdiği Deliller

Allah'ın kelâmı hakkında, mezheplerin görüşlerini özet olarak naklettik. Şimdi Râzî'nin rü'yetullah hakkındaki görüşlerine geçebiliriz. Râzî, rü'yetullah hakkındaki görüşlerini, Mu'tezile'nin görüşlerini vererek ve o görüşleri değerlendirip reddederek ve karşı cevaplar vererek ortaya

koymaktadır. Aynı zamanda onun bu üslubu konunun geniş bir çerçevede anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Râzî, yukarıda verdiğimiz A'râf suresinin 143. âyetinin dört açıdan rü'yetullahın aklen ve naklen mümkün olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bu bakış açıları şöyle sıralanabilir:

1. Râzî'nin ilk olarak kullandığı argüman bir peygamber olan Hz. Mûsâ'nın rü'yetullah'a yaklaşım tarzıdır. Ona göre Hz. Mûsâ bir peygamber olması hasebi ile elbette Allah hakkında neyin vacip, neyin caiz olduğunu ve neyin mümkün olup olmadığını bilmektedir. Dolayısı ile Hz. Mûsâ Allah'ı görmeyi imkân dâhilinde görmemiş olsaydı asla böyle bir istekte bulunmazdı. Allah hakkında, peygamber bilgisine sahip olan Hz. Mûsâ Allah'ı görmeyi dilemiştir. O halde Allah'ı görmek mümkündür (Râzî, 1999: 354).

Ehl-i sünnetin rü'yetullah'a delil olarak getirdiği bu argüman hakkında Mu'tezile'nin, ehl-i sünnetin elde ettiği bulguların dışında farklı yaklaşımlar geliştirdiklerini görmekteyiz. Bundan dolayı Râzî burada kadı Abdülcebâr'a da dayandırdığı Mu'tezilî görüşleri verir ve akabinde bu görüşlerin doğru olmadığını ispatlamaya çalışır. Burada Şîa'nın da rü'yetullah'a bakış tarzının Mu'tezile'ye çok yakın olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Farklı yaklaşımların sebebi, Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görme isteğinin altında yatan nedendir. Her grup kendi fikrine taraftar olacak şekilde bu isteğin sebebini temellendirmeye çalışmıştır.

Mu'tezile'ye göre Allah'ın dünyada ve ahirette görülmesi mümkün değildir. Görüşlerini destekleyecek şekilde Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görme isteğinin nedenlerini şöyle belirtmektedirler:

a. Hasan Basrî'nin de içinde bulunduğu bir guruba göre Hz. Mûsâ, Allah'ın varlığı, birliği ve adaleti gibi konularda bilgi sahibiydi. Ancak Allah'ın görülüp görülmeyeceğini bilmediği için böyle bir istekte bulunmuştur. Zira insan, Allah'ın görülüp görülemeyeceği bilgisine ancak nas ile sahip olabilir. Bu iddiaya Râzî iki açıdan itiraz etmektedir. İlk olarak Hz. Mûsâ'nın bir peygamber olarak Allah hakkındaki bilgisinin sıradan insanlardan daha çok olduğu üzerinde icma olduğunu söylemektedir. Dolayısı ile Hz. Mûsâ'nın bilgisinin Mu'tezile alimlerinin bilgisi kadar olmadığını söylemek gibi bir durumu kabullenmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Ona göre Hz. Mûsâ rü'yetullahın caiz olduğunu biliyordu, bundan istifade etmek istedi ama Allah, rü'yetin bu dünyada caiz olmadığını belîğ bir örnekle ortaya koydu. Yine Râzî'ye göre Allah'ın dağa tecelli etmesi rü'yetullahın mümkün olduğunu fakat şartlarının oluşmadığını göstermektedir (Râzî, 1999: 354).

İkinci olarak Mu'tezile'ye göre bir şeyin görülebilmesi için o şeyin görenin karşısında yani mukabil bir cihette olması gerekir. Bu da görülenin bir cisim olmasını, bir mekân ve yönde olmasını gerektirmektedir. Allah ise cisimden, mekândan ve cihetten münezzehtir. Bundan dolayı Hz. Mûsâ'nın rü'yetullahın caiz olmadığını bilmediğini söylemektedirler. Râzî bu fikri iki açıdan reddeder. Zira ona göre Hz. Mûsâ Yüce Allah için cisim, mekân ve yön tayin etmişse ki bu Mu'tezile'ye göre küfürdür ve Hz. Mûsâ'nın tekfiri anlamına gelmektedir ki bunu hiçbir akıl sahibinin kabul etmesi mümkün değildir. İkincisi olarak da Hz. Mûsâ'nın Allah'ın cisim olmadığı, zaman, mekân ve cihetten münezzehe olduğu şeklindeki açık ve kesin bilgiye (ilmi zaruri) sahip olmadığını ileri sürmek olur ki bu yine bir peygamber hakkında düşünülemez olan yanlış bir yargıdır (Râzî, 1999: 354).

b. Mu'tezile'ye göre Hz. Mûsâ, Allah'ı görme isteğini kendisi için değil ısrarla *"Biz Allah'ı açıkça görmeyene kadar sana asla iman etmeyiz"* (2. Bakara: 55) diyen kavmi için istemiştir. Mu'tezile'nin savına göre Hz. Mûsâ'nın kavimi de rü'yetullahın mümkün ve caiz olmadığını bilmedikleri için ısrarla bu talebi dile getirmişlerdir. Eğer onlar da bilselerdi, rü'yetullahı istemeyeceklerdi. Hz. Mûsâ da kendi kavmine rü'yetullahın mümkün ve caiz olmadığını bu olayla göstermiştir (Râzî, 1999: 354).

Râzî, Mu'tezile'nin bu iddiasına da dört açıdan cevap vermekte ve şöyle demektedir: Birinci olarak, *"Şayet Hz. Mûsâ kendi için değil de kavmi için rü'yetullahı istemiş olsaydı o zaman lafzen "Rabbim kendini bana göster de sana bakayım" demez; kavmini kastederek "Rabbim kendini onlara göster de sana baksınlar" derdi. Allah da cevaben "Sen beni göremezsin" demez, "Onlar beni göremezler" diyerek çoğul ifade kullanırdı. Âyette belirtilen söylemler bulunmadığına göre Mu'tezile'nin bu savı yanlıştır"* (Râzî, 1999: 355).

İkinci olarak, İsrailoğulları bu olaydan önce de Hz. Mûsâ'dan kendilerine tapınmak için tanrılar yapılmasını istemiş, Hz. Mûsâ'da böyle bir istekte bulunan kavmini azarlamış (7. A'râf: 138,139) ve bu istekleri doğru bulmadığı için kabul etmemişti. Farzı muhal rü'yetullah isteği kavminden gelseydi ve Hz. Mûsâ bunun imkânsız ve caiz olmayan bir şey olduğunu bilseydi, o zaman yine kavmine engel olur ve bunun için onlarla mücadele ederdi. Kur'an'da Hz. Mûsâ'nın böyle bir mücadele içerisine girmediği malum olduğuna göre Mu'tezile'nin bu iddiasının da asılsız olduğunu belirtmektedir (Râzî, 1999: 355).

Üçüncü olarak Hz. Mûsâ, kavmi kendisinden rü'yetullahı talep ettiği zaman, rü'yetullah'ın mümkün olmadığını, onlara ikna edici deliller getirerek

konuyu çözmesi gerekirdi. Zira bir peygamberin görevi toplumdan gelen taleplere çözümler üretmektir. Eğer peygamber sorunlara çözümler getirmese görevini yapmadığı anlamına gelmektedir ki böyle bir durumu peygamber için düşünmek elbette muhal yani imkânsız bir şeydir. Kur'an'dan Hz. Mûsâ'nın böyle bir çaba içinde olmadığını görüyoruz. Bu durumda Mu'tezile'nin yürüttüğü bu fikir yanlıştır (Râzî, 1999: 355).

Dördüncü olarak da, Hz. Mûsâ'dan rû'yetullahı isteyenler ya O'nun peygamberliğine inanan kişiler veya peygamberliğini inkâr edenlerdir. İman etmiş kişileri sözlü olarak ikna etmek mümkündür. Yani Hz. Mûsâ "Allah bana kendisinin dünyada görülemeyeceğini vahyetti" dese bu söz iman edenler için yeterlidir. İnkâr edenlere bu sözün faydası olmazdı, zira onlar yine peygamberi suçlayıp "Allah böyle bir şey dememiştir. Sen (hâşâ) iftira atıyorsun" derlerdi. Dolayısıyla âyette kullanılan "Rabbim kendini bana göster de sana bakayım" sözünün bu guruba bir faydası yoktur (Râzî, 1999: 355).

c. Mu'tezile'ye göre Hz. Mûsâ, rû'yetullahı Allah'tan, herkesi inanmaya mecbur edecek üstün bir âyet/mucize ve delil olması için istedi. Bunlardan bir kısmı Hz. Mûsâ, Allah'tan sadece kesin, açık ve zorunlu bir bilgi istedi derken bir kısmı da Hz. Mûsâ insanlarda hasıl olan şüpheleri izale etmek için âyet/mucize istedi demişlerdir. Bu çıkarıma göre Hz. Mûsâ Allah'ı görmeyi değil de görüldüğü zaman herkesi iman etme durumunda bırakacak ayetler/mucizeler istemiştir. Bu görüşü de âyette mef'ûl ve müzâfın hazfine bağlamaktadırlar ki âyetin bağlamı bu manaya müsait değildir. Yani Mu'tezile'ye göre ayetin hazf edilmemiş hali şöyledir: Hz. Mûsâ "Ey Rabbim! Bana bir ayet, iş veya delil göster ben de ona bakayım, senin kudretini göreyim" demiştir.

Râzî bu fikrin de dört açıdan temelsiz olduğunu söylemektedir. Birinci olarak, âyetin siyak ve sibakı böyle bir manaya engeldir. Zira âyet bir mucize/âyetin istendiğine delalet etmemektedir. Yani âyette "Ey Rabbim bana bir ayet göster ben de ona bakayım" anlamında bir ifade bulunmamaktadır. Zira âyet açık bir şekilde Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istediğini vurgulamaktadır, mucize veya başka bir delilden bahsetmemektedir.

İkinci olarak, Allah zaten Hz. Mûsâ'ya âsâ, yed-i beyzâ, tufan, kurbağa, kan, dağın üzerlerine kaldırılması gibi çok mucize vermiştir. İnsanların inanması için yeterince mucize verilmiştir. Farklı bir mucizeye ihtiyaç kalmamıştır.

Üçüncü olarak, Hz. Mûsâ Allah ile konuşmuştur bu makama eren bir kişi başka nasıl olur da Allah'ın varlığına ilişkin başka bir mucize veya âyet isteyebilir.

Dördüncü olarak, eğer Hz. Mûsâ Allah'tan, Allah'ın varlığına delalet eden bir mucize isteseydi elbette Allah ona bu mucizeyi verirdi. Ama kendisine böyle bir mucize verilmediğine göre demek ki Hz. Mûsâ bu türden bir şey değil de doğrudan Allah'ı görmek istemiştir (Râzî, 1999: 355).

d. Mu'tezile'ye göre Hz. Mûsâ aklen rü'yetullahın mümkün ve caiz olmadığını biliyordu, bu görüşüne destek olması için bunu naklî delil ile de takviye etmek istemiş bundan dolayı rü'yetullahı talep etmiştir.

Râzî bu düşünceye de karşı çıkar ve şöyle der: “Şayet Hz. Mûsâ rü'yetullahın aklen mümkün olmadığı düşüncesini naklen desteklemek isteseydi, Allah'tan naklî bir bilgi talep ederdi Allah ta ona bu bilgiyi verirdi. Ama Hz. Mûsâ Allah'ı bizzat görme isteğini belirttiği için Mu'tezile'nin bu iddiaları da boşa çıkmaktadır (Râzî, 1999: 355).

2. Râzî, Allah'ı Ahirette görmenin caiz olduğuna, âyetin de bu anlama delalet ettiğini belirtir. Zira Hz. Mûsâ Allah'ı görmek istediğinde, Allah âyette “Ben görülmem, bundan dolayı beni göremezsin” dememiş, “Beni göremezsin” demiştir. Bu açıdan bakıldığında Allah görülebileceğini fakat dünyada ve o an görülemeyeceğini vurgulamıştır. Râzî bu tezini şöyle bir örnekle desteklemektedir. Mesela bir adamın avucunda taş bulursa, başka bir adam “Ver bu taşları yiyeyim” derse, o adam ona “Bunlar yenilmez” diye cevap verir, “Sen bunu yeme” diye cevap vermez. Dolayısı ile taşların kesinlikle yenilemeyeceğini söyler ve adamın isteğini tümüyle reddeder. Şayet adamın elinde taş değil de elma olsa “Sen onu yiyemezsin” diye cevap verirdi. Burada görüldüğü gibi “Elimde olan elma yenilebilir bir şeydir ama sen onu yiyemezsin” denilerek, adamın elmayı yiyemeyeceğine ama elmanın yenilebilir bir madde olduğuna vurgu yapılmıştır. Aynen bunun gibi de Allah asla görülemeyeceğini ifade etmemiş sadece istenilen bu vakit ve şartlarda Hz. Mûsâ'nın O'nu göremeyeceğini bildirmiştir (Râzî, 1999: 355).

3. Râzî'nin bu âyetten yaptığı çıkarıma göre Allah, görülmesini mümkün olan bir şarta bağlamıştır. Dolayısı ile bir şey mümkün olan bir şarta bağlanmış ise şarta bağlanmış o şeyin meydana gelmesi ve görülmesi de imkân dâhilindedir. Allah da görülmesini tecelli esnasında dağın yerinde durup duramayacağı şartına bağlamıştır. Dağın paramparça olması mümkün olduğu gibi yerinde kalıp sakin, istikrarlı ve hareketsiz durması da mümkündür. Şayet gerçekleşmesi imkân dâhilinde olmayan bir şarta bağlanmış olsa, o zaman şarta bağlanmış olan şeyin meydana gelmesi

mümkün olmayacaktır. Örneğin Allah'ın âyetlerini yalanlayıp büyüklük taslayanların ancak deve iğne deliğinden geçerse cennete girebileceklerini belirten âyet (7. A'râf: 40) bu durumun imkansızlığını vurgulamaktadır (Râzî, 1999: 355, 356). Yani deve iğne deliğinden asla geçemez ama dağ parçalandığı gibi sabit te durabilir.

4. Râzî'ye göre Allah'ın dağa tecelli etmesinden sonra dağın paramparça olması rû'yete yani Allah'ın görülebileceğine delildir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi tecelli etme, açık ve görünür olmak, ortaya çıkmak demektir. Râzî'ye göre "tecelli etme" iki açıdan rû'yet sayılmaktadır.

Birincisi, bir şeyin varlığını bilme ile bir şeyi görme netice itibari ile aynı şeydir. Çünkü her iki halde de o şeyin varlığı ispatlanmış olmaktadır. Fakat bir şeyi görmek onun varlığını bilmekten daha evlâdır. Bu bakımdan da lafzı en yakın manaya hamletmek gerekmektedir. O mana da Allah'ın dağa, keyfiyeti meçhul olmak üzere göründüğüdür (Râzî, 1999: 356). Râzî'nin bu görüşünü destekler mahiyette şöyle denilebilir. Türkiye'de Ankara adında bir ilin olduğu herkes tarafından bilinir. Orayı görenler ile görmeyip varlığını bilenler açısından netice değişmemektedir. Her iki durum da Ankara'nın varlığına delildir. Ama Ankara'yı görmek, Ankara'nın varlığını bilmekten daha etkindir.

İkinci olarak, Râzî'ye göre bu âyet insanın dünyada Allah'ı göremeyeceğine delalet etmektedir. Ancak Allah'ın "hiçbir şekilde görülmeyeceğine" delalet etmemektedir. Zira dağ Allah'ı gördü ve paramparça oldu. Canlı, şuur sahibi ve akıllı bir varlık olan insanın görmesi daha evlâdır. Râzî, cansız bir varlığın Allah'ı nasıl görebileceği sorusuna şöyle cevap vermektedir. O'na göre Allah dağa hayat, akıl ve anlama yetisi vermiş ve dağ da buna nazaran tecelli eden Allah'ı görmüş ve azameti karşısında un ufak olmuş olabilir, bu imkân dâhilinde olan bir şeydir. Zira Sebe' suresinde geçen ve dağların Hz. Davut ile beraber tesbih etmesini isteyen âyet (10. Yûnus: 34) bunun mümkün olduğuna işaret etmektedir (Râzî, 1999: 356).

Mu'tezile yine bu âyetten yola çıkarak ve âyette kullanılan bazı kelimelerden hareket ederek Allah'ın dünyada ve ahirette görülemeyeceğini iddia etmektedir. Şimdi ise bu iddiaları inceleyelim. Mu'tezile'nin iddiaları ve Râzî'nin verdiği cevaplar:

1. Mu'tezile'ye göre âyette "beni asla göremezsin" anlamında "len terâni" ifadesi kullanılmıştır. Burada kullanılan "len" edatı Arapçada bir şeyin sonsuza kadar asla olmayacağı anlamını belirtmek için kullanılmaktadır.

Dolayısıyla Allah da kendisinin dünyada ve ahirette asla görülmeyeceğini vurgulamıştır.

Râzî, Arapçadaki “len” edatının ebedî olumsuzluk anlamına gelmediğini, Vâhidî’nin; “Bu söylem dil bilginleri hakkında asılsız bir iddiadır, zira bunun doğruluğuna dair ne bir kitap ne de bir rivayet vardır” sözünü aktararak cevap vermiştir. Başka bir âyette Yahudilerin asla ölmek istemediklerine (10. Yûnus: 34) ama Ahirette azabı gördükleri zaman ölmek isteyeceklerine vurgu yaparak bu edatın “sonsuz kadar olumsuzluk” anlamına gelmediğini belirtmektedir. Ayrıca “len terâni” beni asla görmezsin lafzının bütün zamanları kapsadığı, âyette istisna yapılmadığı şeklindeki Mu’tezile’nin iddiasını da değerlendiren ve bu iddiayı zayıf bulan Râzî, fıkıh usulünde açıklandığı şekliyle istisnanın etkisinin bir şeyin sahih olmasında geçerli olduğunu, yoksa vacip olmasıyla ilgili olmadığını söyleyerek cevap vermektedir. Râzî’ye göre bu ifadeyle Allah kendisinin o an görülmeyeceğini vurgulamış, sonsuz kadar asla görülmeyeceğini vurgulamamıştır (Râzî, 1999: 357).

2. Mu’tezile’ye göre dağın parçalanmasından sonra Hz. Mûsâ bayılmış, kendine geldiğinde “Sübhâneke” diyerek Allah’ı tenzih etmiş akabinde de tevbe etmiştir. Bu anlamda “sübhâneke” sözünün anlamı “Allah görülmekten münezzehtir” demektir. Tevbe etmesi ise olmayacak bir şey istediği içindir. Dolayısı ile Hz. Mûsâ’nın bu sözleri Allah’ın görülmeyeceğinin delilidir.

Râzî, ehl-i sünnete göre Allah’ı görmenin mümkün olduğunu fakat Hz. Mûsâ’nın Allah’tan izin almadan böyle bir dilekte bulunduğu için Allah’ı tenzih ettiğini ve tevbe ettiğini söylemek suretiyle bu iddiaya cevap vermektedir (Râzî, 1999: 357).

Mu’tezile, yukarıda verilen âyetin dışında kalan ve rü’yetullah ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan Bakara, Nisâ ve Furkân surelerindeki âyetleri (2. Bakara :55; 4. Nisa: 153; 25. Furkân: 21) delil getirerek rü’yetin caiz ve mümkün olmadığını iddia etmiştir. Zira onlara göre bu üç âyette de o dönem yaşayan insanlar peygamberlerine Allah’ı açıkça görme taleplerini iletmişler, bu taleplere karşılık her seferinde Allah onları cezalandırmıştır. Halbuki farklı istekler akabinde bu insanların cezaya uğratılmadıkları görülmektedir (2. Bakara: 61). Mu’tezile’ye göre bu âyetlerde ifade edildiği gibi rü’yetullahı isteyenlerin davranışı zülüm ve haddi aşmak olarak tavsif edilerek cezalandırılmışlardır. Cezalandırma yapıldığına göre bu talep yanlıştır ve rü’yetullah mümkün değildir. Râzî Mu’tezile’nin ileri sürdüğü bu savı ve gerekçelendirmeleri doğru bulmayarak şöyle demektedir: “*Bu*

taleplerde bulunan insanların niyeti inanmak için delil istemek değildir, aksine inat etmek ve işi yokuşa sürmektir. Allah'ın gazabını bundan dolayı üzerlerine çekmiş ve itap edilmişlerdir. Rû'yetullah istenebilecek en büyük dilektir.” Bunun yanı sıra Râzî'ye göre rû'yet isteğine olumlu cevap verilmemesinin dört ana nedeni bulunmaktadır:

1. Rû'yetullah ancak ahirette vaki olacaktır. Dünyada mümkün olmadığı için bu talep reddedilmiştir.

2. Eğer rû'yetullah talebi yerine getirilseydi o zaman teklifin anlamı kalmazdı.

3. Allah'ın varlığı ve birliği için yeterli delil vardır. Bu kadar delile rağmen delil istemek, inatlaşmak ve işi yokuşa sürmek olduğu için kabul edilmedi.

4. Allah mahlukatın kendisini görmemelerinde önemli bir fayda olduğunu bildiği için bu talebe olumlu cevap vermemiştir (Râzî, 1999: 520).

Râzî, En'âm suresinde geçen “Gözler O'nu idrak edemez, ama O gözleri idrak eder” (6.Enâm: 103) âyetinin Mu'tezile'nin aksine, kesin bir şekilde rû'yetullah'a delil olduğunu söylemektedir. Zira Allah'ın gözlerin kendisini idrak edemeyeceğinden kastı kendisini övmesidir. Yoksa kimsenin kendisini göremeyeceğini veya görülemeyeceğini beyan etmek için değildir. Bu açıdan görülemeyecek olan bir varlığın kendisini övmesinin de bir anlamı olmaz (Râzî, 1999: 97).

Râzî âyette kullanılan basar (görme) kelimesinin bizzat görme fiiline değil, görme özelliğine sahip gören kişiye (Bâsir-gören) delalet ettiğini belirterek bu âyetten görme özelliği olan insanın Yüce Allah'ı kuşatıp ihata edemeyeceğini ama Allah'ın gören herkesi idrak ettiğini, gördüğünü belirtir. Yüce Allah'ın her şeyi görmesi, kendi zatını, nefsinin de gördüğüne işaret eder. Bundan dolayı da mü'minler de kıyamet günü Allah'ı görebilir. (Râzî, 1999: 98).

Râzî'ye göre “لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ” ifadesindeki, el-ebşâr kelimesinin başında bulunan “el” takısı genelliği ifade etmez. Zira âyette bütün gözlerin görmeyeceği anlamında umûmu's-selb yoktur. Aksine bazılarının görebileceğine dair selbu'l-umûm vardır. Bu anlamda ayette gözlerin Allah'ı idrak edemeyeceği ortaya konmuş ama gözlerin Allah'ı göremeyeceği olumsuzlanmamıştır. Örneğin, “إِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مَا آمَنَ بِهِ كُلُّ النَّاسِ, Hz. Muhammed'e bütün insanlar iman etmedi” cümlesi, hiç kimsenin Hz. Muhammed'e iman etmediğini göstermez. Aksine bazı insanların O'na iman ettiğini göstermektedir. Yine “Zeyd'i herkes dövmedi” cümlesinde, Zeyd'in herkes tarafından dövülmediği ama Zeyd'in bazı kimseler tarafından

dövüldüğü anlamı çıkmaktadır. Aynen bunun gibi bu âyette de gözlerin rü'yeteye nazaran daha kapsamlı olan idrak vazifesini yerine getiremeyeceği ancak idrak etmeğe nazaran daha özel anlam taşıyan görmenin mümkün olabileceği, Allah'ı göreceklerin de da mü'minler olduğu anlamı çıkmaktadır. (Râzî, 1999: 98, 99).

Allah'ın görülemeyeceğine dair görüşlerini delillendirmek amacıyla Mu'tezile de bu âyeti kullanmaktadır. Râzî, Mu'tezile'nin iddialarını verir sonra da yanlış olduğunu açıklar. Mu'tezile'ye göre gözün bir şeyi idrak etmesi görmesinden ibarettir. Âyette de gözlerin Allah'ı açıkça idrak edemeyeceğini yani göremeyeceğini vurgulamıştır. Bundan dolayı istisna olmaksızın hiç kimse hiçbir yerde Allah'ı göremez. Râzî bu iddianın doğru olmadığını zira "idrak" kelimesinin sadece görmek anlamına gelmediğini ayrıca "yetişmek" ve "ulaşmak" (10. Yûnus: 90; 26. Şuarâ: 61) anlamlarının da olduğunu belirtir. Ona göre görülecek bir şeyi bütünüyle kuşatmak mümkün ise bu idrak olarak tarif edilebilir, aksi takdirde ona idrak denemez. O'na göre rü'yet, idrak etmeye göre daha hususidir, idrak daha kapsamlıdır (Râzî, 1999: 98, 99).

Bütün bu tartışmalardan sonra Râzî müminlerin Cennette Allah'ı göreceğini belirterek rü'yeteye dair delilleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Bir peygamber olarak Hz. Mûsâ'nın Allah'a kendisini görme talebini iletmesi Allah'ın görülebileceğini göstermektedir (7. A'râf: 143).
2. Yüce Allah'ın görülmesini caiz ve mümkün bir şarta bağlaması rü'yetullahı delalet etmektedir (7. A'râf: 144).
3. Allah'ı herkesin değil de sadece müminlerin göreceği anlamını içeren "*Gözler O'nu idrak edemez, ama O gözleri idrak eder*" (6. Enâm: 103) âyeti müminlerin Allah'ı Cennette dünyadaki gözlerle değil belki Allah'ın yaratacağı başka bir göz veya görme vasıtasıyla göreceğini bildirmektedir.
4. "*Güzel davrananlara daha güzel karşılık bir de fazlası vardır*" (10. Yûnus: 26) âyetindeki fazla olarak verilen şeyin rü'yetullah olduğu belirtilmiştir. Zira güzel olan, Cennete girmek daha güzel olan da Allah'ı görmek olarak tefsir edilmiştir.
5. "*Her kim rabbine kavuşmayı umuyorsa*" (18. Kehf: 100) âyetinde olduğu gibi kavuşma içeren bütün âyetler görme anlamı ifade etmektedir.
6. "*Orada hangi yöne bakarsan bak bitmez tükenmez bir mülk ve saltanat görürsün*" (77. Mürselât: 20) âyetinde yer alan saltanat anlamındaki "mülken" kelimesi başka bir kıraatte "meliken" şeklindedir ki o zaman mana "büyük bir melik görürsün" şeklinde açık bir şekilde Allah'ın görüleceğine delalet etmektedir.

7. “Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O’nu görmekten) mahrum kalmışlardır” (83. Mutaffifin: 15) âyeti Allah’ın görüleceğini ama inkârcıların bu büyük lütuftan mahrum kalacağını haber vermektedir.

8. “And olsun onu, Sidretü’l-Münteha’nın yanında önceden bir defa daha görmüştü” (53. Necm: 13,14). Bu âyet de Hz. Peygamber’in Miraç gecesinde Yüce Allah’ı maddi olan gözle veya kalp gözü ile gördüğüne delalet etmektedir (Râzî, 1999: 242-244).

9. Cennetin bir özelliği de inananlara sonsuz lütuflarda bulunulmasıdır. Orada müminlerin canları neyi isterse sahip olacakları belirtilmiştir (41. Fussilet: 31). Dolayısı ile bir müminin isteyeceği en güzel mükafat ise Rabbini görmektir.

10. “İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için konaklama olarak Firdevs cennetleri vardır” (18.Kehf: 107) âyetinde Firdevs cennetleri inanan insanlar için bir konak yeri olarak tarif edilmiştir. Râzî’ye göre bu konaklamada sadece maddi nimetlerin olmasının düşünülmesi doğru değildir. Bundan dolayı en güzel nimet olan Allah’ı görme Cennetteki sakinlerin teşrifi için en güzel ikramdır.

11. “Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır. (O’nu görecektir)” (75. Kıyamet: 22,23). Yukarıda sayılan on bir delil Allah’ın görülmesinin caiz ve mümkün olduğunu ispat etmektedir (Râzî, 1999: 102,103).

Râzî, bu âyetlerden çıkardığı sonuçları Hz. Peygamber’den gelen rivayetlerle desteklemektedir. Râzî’ye göre aşağıda belirttiğimiz hadisler de rû’yetin vuku bulacağına delalet etmektedir.

1. “Şüphesiz siz şu ayı gördüğünüz gibi kıyamet günü rabbinizi açık bir şekilde göreceksiniz ve O’nu görmek için (kalabalıktan dolayı) sıkıntı çekmeyeceksiniz” (Buhârî, 2001: Tevhid, 24; Müslim, t.y.: Mesâcid, 37; Ebû Dâvud, t.y.: Sünnet, 20; Tirmizî, 1975: Cennet, 15,17). Râzî’ye göre bu hadis rû’yetullahın mümkün olduğuna dair en kuvvetli delillerden biridir.

2. Yunus suresinde geçen “ziyade” kelimesi Hz. Peygamber tarafından “Allah’ın vechine bakmak” şeklinde tefsir edilmiştir (Buhârî, 2001: Tefsir, 6).

3. Râzî’ye göre sahabe, Miraç gecesinde Hz. Peygamber’in Allah’ı görüp görmediği konusunu tartışmış ama bir taraf diğerini tekfir etmemiş, karşı tarafın dalalette veya bid’atte olduğunu söylememiştir. Bu durum onların rû’yetin aklen imkânsız olmadığı görüşünde olduklarını göstermektedir. Rivayete göre sahabe, Hz. Peygambere Allah’ı gördün mü? Diye sormuş O da “Nurdur nasıl göreyim” veya “sadece bir nur gördüm” cevabını vermiştir

(Müslim, t.y.: İman, 291, 292). Bu hadise göre Hz. Peygamber, Allah'ı açık bir şekilde görmemiştir. Nitekim Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in yüce Allah'ı gördüğünü söyleyen kişinin yalan söylediğini ifade etmesi bu durumu açıklamaktadır (Buhârî, 2001: Tevhid, 4). Bu rivayete göre Hz. Peygamberin Yüce Allah'ın görülmesi ile ilgili olumsuz bir yaklaşım göstermemesi rü'yetullahın caiz ve mümkün olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde Hz. Peygamber sahabenin bu sorusuna olumsuz cevap verirdi (Râzî, 1999: 103).

Râzî ehl-i sünnetin rü'yetullah konusunda rotasını tayin edenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ehl-i sünnete göre de Yüce Allah'ın aklen ve naklen görülmesi mümkündür. Çünkü Allah vardır ve var olan bir varlığın görülmesi de doğaldır. Fakat bu görme olayı dünyada değil ahirette gerçekleşecektir. Yine ehl-i sünnete göre rü'yetullah nicelik, yer ve yönden bağımsız olarak ve mahiyeti bilinmeyen bir şekilde gerçekleşecektir (İbn Atiye, 2001: 450; Kurtubî, 1964: 278, 279; Nesefî, 1998: 602, 603; Ebu Hayyân, 1999: 162; Mâturîdî, 2005: 4-33; Şarâvî, 1997: 4343). Ayrıca ehl-i sünnete göre Allah'ı görmek aklen mümkün, naklen ise vaciptir (Tefâtânî, 2017: 219; Kılavuz, 2014: 351) Hz. Peygamberden gelen rivayetler de (Buhârî, 2001: Tefsir, 6; Tevhid, 24; Müslim, t.y.: İman, 291,292; Mesâcid, 37; Ebû Dâvud, t.y.: Sünnet, 20) bu manayı desteklemektedir.

Sonuç

Fahreddin Râzî hem tefsir alanında hem de kelâm alanında söz sahibi olan bir alimdir. Bundan dolayı da işlediği konuları temellendirmeye yönelik olarak güçlü argümanlar getirmekte ve doyurucu bilgiler vermektedir.

Tefsirinde rü'yet ile alakalı âyetleri detaylı bir şekilde değerlendirdiğini, bu değerlendirmeyi tek taraflı olarak yapmadığını özellikle Mu'tezile'nin görüşlerini de olduğu gibi vererek ve bu görüşlerin eleştirisini yaparak değerlendirmelerde bulunduğunu müşahade ettik.

Bu değerlendirmeler sonucunda Râzî, rü'yetullahın aklî ve naklî dayanakları olduğuna inanmakta ve şöyle sıralamaktadır: Bir peygamber olarak Hz. Mûsâ'nın rü'yet talebi ve bu talebin mümkün olan bir şarta bağlanılmasını, ahirette inkarcıların Allah'ı görmekten mahrum bırakılacağını, yine ahirette, cennetin dışında fazla bir ikram olarak Allah'ın görüleceğini, Allah'a kavuşmanın Allah'ı görme anlamına geldiğini ve bir takım yüzlerin Allah'ı görmekten ötürü pırıl pırıl parlayacağını bildiren ayetler ile Hz. Peygamber'in kıyamet günü mü'minlerin Rablerine bakacaklarını ve göreceklerini bildiren hadisler rü'yetullahın vaki, caiz ve mümkün olacağını göstermektedir.

Yine Râzî'ye göre yüce Allah iman eden ve salih amel işleyen kullarına cenneti ödül olarak vadetmiştir. Fakat bazı ayetler de ise özellikle kendi katından bir rahmet olmak üzere bazı ziyade ödüllerin de verileceğini bildirmiştir. Ayetlerde ziyade/fazlalık olarak nitelenen ve cennetten daha üstün olduğu anlaşılan şeyin Allah'ı görme dışında bir ödül olmasının manası bulunmamaktadır.

Râzî, rû'yetullahın rasyonel ve naklî dayanaklarının olmadığını ileri süren Mu'tezile'nin görüşlerini ifade etmekte, yukarıda ifade edildiği gibi, bu görüşlere karşın ileri sürdüğü delilleri belirtmekte ve Mu'tezile'nin görüşlerinin doğru olmadığını söylemekte ve reddetmektedir.

Kaynakça

- Abdülbâki, M. F. (2012). *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'an*. (Thk: S. el-Lihân) Beyrut: Dâru'l- Marife.
- Beydâvî, N. (1997). *Esrârü't-Te'vîl ve Envârü't-Tenzîl* (1. b. Cilt III:33; V: 295). (Thk: M. A. Meraşeli) Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- Buhârî, M. (2001). *Sahihü'l-Buhârî* (1. b.). (Thk: M. Nâsır) Dâru Tavkî'n-Necât.
- Cevherî, E. (1987). *es-Sihâhu Tâci'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye* (4. b. Cilt II: 790, 791; IV: 2347; V: 1506, 1507; VI: 2197, 2347). (Thk: A. Atâr,) Beyrut: Dâru'l-İlmi lil Melâyin.
- Ebû Dâvûd, S.-E. (t.y.). *Sünen-i Ebû Dâvûd*. (Thk: M. Abdülhamid) Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Ebû Hayyân, M. (1999). *el-Bahru'l-Muhît fit-Tefsîr*. (Cilt V: 162). (Thk: S. M. Cemil) Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Ebû Ubeyde, M. (1961). *Mecâzü'l-Kur'an*.(Cilt I: 228). (Thk: M.F. Sezgin) Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Ebu's-Suûd, e.-A. (t.y.). *İrşâdu'l Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. (Cilt III: 269, 270; VII: 30). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l Arabî.
- Ferrâ, E. (t.y.). *Meâni'l-Kur'ân*.(Cilt I: 461). (Thk: A. Necati, M. Neccar, & A. Şelebî) Kahire: Dâru'l-Mısr.
- Hatîb, A. (1967). *et-Tefsîrü'l-Kur'âni li'l-Kur'ân*. (Cilt V: 467). Kahire: Dârü'l- Fikri'l-Arabî.
- Hâzin, A. (1994). *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl* (1. b. Cilt IV: 372). (Thk: M. Şahin) Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye.
- İbn Âşûr, M.-T. (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.(Cilt IX: 90,94). Tunus: Dâru't Tunusiye.
- İbn Atiyye, E. (2001). *el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsîri Kitâbi'l-Azîz* (1. b. Cilt II: 450). (Thk: A. Muhammed) Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye.

- İbn Kesîr, E. (1999). *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm* (2. b. Cilt III: 468, 470, 472; V: 205; VII: 351). (Thk: S. Muhammed) Dâru Tayyibe.
- İbn Kuteybe, E. M. (t.y.). *Garîbü'l-Kur'ân li ibni Kuteybe*. (Thk: S. Liham)
- İbn Manzûr, E.-F. (1994). *Lisânü'l-Arab* (3. b. Cilt II: 107; IV: 235; V: 84; X: 198, 318; XIV: 150, 291). Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. (2001). *Zâd'ül Mesîr fî İlmi't-Tefsîr* (1. b. Cilt IV: 371). (Thk: A. el-Mehdi) Beyrut: Dâru'l Kitab'il İlmiyye.
- Kâsimî, M. (1997). *Mehâsinü't-Te'vîl*. (Cilt VII: 546). (Thk: M. Bâsil) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kılavuz, A. (2014). *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (22. b.). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kummî, A. (2014). *Tefsîrü'l-Kummî*. (Cilt I:349,350). Kum: Müessesetü'l-İmam Mehdi.
- Kur'an-Kerim. (2004). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurtubî, E. (1964). , *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân* (3. b.Cilt VII: 278, 279). (Thk: A. Berdunî, & İ. Atfîş) Kahire: Dâru'l-Kütübi'l- Mısriyye.
- Mâturîdî, E. (2005). *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne* (1. b. Cilt V: 4-33). (Thk: M. Baslub) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mâverdî, E. (t.y.). *en-Nüket ve'l-Uyûn*. (Cilt: III:349). (Thk: S. Abdulkasud) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mücahid, E.-H. (1989). *Tefsîru Mücahid* (1. b.). (Thk: M. Ebu'n-Nîl) Kahire: Dâru'l Fikri'l İslâmî el-Hadise.
- Müslim, M.-H. (t.y.). *Sahihü'l-Müslim*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî.
- Nesefî, E.-B. (1998). *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* (1. b.Cilt I: 601-603; II: 18). (Thk: Y. Bedevî) Beyrut: Dârü'l-Kelîmu't-Tayyib.
- Râzî, F. (1999). *Mefâtihu'l-Ğayb* (3. b. Cilt III: 520; XIII: 97-103; XIV: 353-357; XVII: 240; XXVIII: 242-244; XXXI: 89). Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî.
- Reşid Rıza, M. (1990). *Tefsîrü Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrü'l-Menâr)*.(Cilt IX: 108-111). Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyeti'l-Âmmetili'l-Küttâb.
- Suyûtî, C. (t.y.). *ed-Dürrü'l-Mensûr fit-Tefsîr bi'l-Me'sûr*. (Cilt IV: 357). Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Şarâvî, M. (1997). *Tefsîru Şarâvî*.(Cilt VII: 4343, 4344, 4347). Metâibu Ahbari'l-Yevm.
- Şevkânî, M. (1993). *Fethü'l-Kadîr* (1. b. Cilt II: 169, 276, 277). Şam: Dâru İbn Kesîr.
- Taberî, M. (2000). *Câmiü'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*. (Cilt XII: 13,14; XV: 62-64; XVIII: 135). (Thk: A. Şakir) Müessesetü'r-Risale.

- Tabersî, E. (2005). *Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (1. b. Cilt IV: 259). Beyrut: Dâru'l-Ulûm.
- Teftâzânî, S. (2017). *Şerhu'l-Akâid* (4. b.). (T. H. Alp, Çev.) İstanbul: MÜİF Yayınları.
- Tirmizî, M. (1975). *Sünenü't-Tirmizî I-V*,. (Thk: M. Şakir, F. Abdülbâki, & İ. Atve) Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el- Bâbî el-Halebî.
- Tûsî, M. (t.y.). *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî.
- Vâhidî, E.-H. (1994). *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (1. b.). (Thk: A. Safvan) Beyrut: Dârü'l-Kalem.
- Vâhidî, E.-H. (2009). *Tefsîru'l-Besît* (1. b. Cilt IX: 333). (Thk: Lecnetün İlmiyyetün min Câmîati Muhammed b. Suûd) Riyad: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî.
- Yeşilyurt, T. (2008). Rü'yetullah. *Türkiye Diyanet Vakfı, XXXV*, 311-314.
- Zebîdî, E.-F. (1998). *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. (Cilt XXXVI: 129, 130; XXXVII: 362). Beyrut: Dâru'l-Hidaye.
- Zemahşerî, E.-K. (1998). *Esâsü'l-Belâğa* (1. b. Cilt I: 326, 327; II: 392). (Thk: M. Bâsil) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

MÜZE YÖNETİMİ ve ORGANİZASYONU
Museum Management and Organization

Dr. Öğr. Üyesi Oktay BAŞAK
Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

okbasak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4268-2356>

Yaşar ÖZRLİ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Doktora Öğrencisi

yozrili@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4495-0705>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim /October2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	24.06.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	07.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 197-217	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.757559

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate®

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/2, 2020, 197-217

MÜZE YÖNETİMİ ve ORGANİZASYONU

Museum Management And Organization

Dr. Öğr. Üyesi Oktay BAŞAK
Yaşar ÖZRLİ

Öz

Müzelerin toplumda ciddi görevler üstlenmesi gerekliliği fikirlerinin arttığı 21. yy'da, dönüşen toplumsal parametrelere paralel, değer üreten, iletişim odaklı, referans kurumları gibi tasavvur edilmesi ve müzelere daha geniş bir perspektiften bakılması anlayışı konjonktürelidir. Sayıca çoğalmaları, yeniden yapılanmaları, daha donanımlı olmaları vb. reaksiyonlar daha profesyonel örgütlenme ve organizasyon ihtiyaçlarını doğurmuştur. Müzelerde personel sayılarının niceliksel artışı niteliksel olarak da bir gelişim göstermeyi gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda planlama, sistem, kurgu gibi kavramlar fonksiyonellik adına önemlidir. Müzelerin ayakta kalması, büyümesi, fayda sağlaması adına, iyi yönetilmesi zorunludur. Amaç belirleme, hangi birimlere nasıl müdahale etmeyi bilmek, çalışan verimliliği, politika belirleme önceden yapılan planlamalar neticesinde hayata geçirilebilecek yetkinliklerdir. Bu çalışmada müzelerin, dinamik yapılanmaları ve örgütlenmeleri ışığında Türkiye'nin en önemli özel müzelerinden olan Pera Müzesi organizasyon yapısı, Sakıp Sabancı Müzesi organizasyon yapısı, ABD'nin müzecilik faaliyetleri ve Smithsonian Enstitüsü'nün yapısı ile Hollanda Müzecilik yönetim faaliyetleri konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müze, Eser, Organizasyon, Yönetim, Çalışan

Abstract

In the 21st century, when the idea of the necessity of museums to undertake serious tasks in society, the understanding of considering museums in a broader perspective and generating value, communication-oriented, as reference institutions, is parallel to the transforming social parameters. Reproduction in number, restructuring, more equipped and so on. reactions have led to more professional organization and organization needs. The quantitative increase in the number of personnel in museums requires a qualitative improvement. . In this direction, concepts such as planning, system and editing are important for functionality. In order to survive, grow, and benefit, museums must be managed well. Determining objectives, knowing how to intervene in which units, employee productivity and policy making are the competencies that can be realized as a result of previous plans. . The increase in the people who enjoy art, the growing interest in cultural studies, the increase in the quality of museums that attract attention with both their architecture and the works they exhibit are attributed to the availability of managers who are specialized in their fields. These managers should also be composed of individuals who have a good analysis of the social environment in which they serve, and who have a good command of communication, finance, personnel management. In this study,

museums, dynamic structures and organizations, one of Turkey's most important private museums in the light of Pera Museum's organizational structure, Sakıp Sabancı Museum organizational structure, the US 's museum activities and the structure of the Smithsonian Institute Netherlands Museology management activities have been acquired subject.

Keywords: Museum, Work, Organization, Management, Employee

Giriş

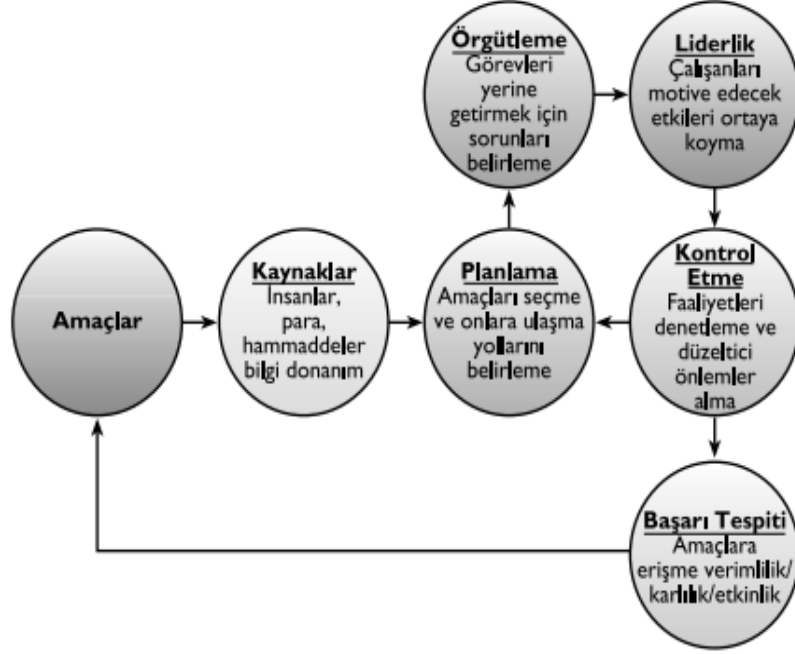
19. yy'ın ikinci yarısında Avrupa da başlayan sanayi ihtilalleri ve ulusçuluk sloganlarıyla giderek yayılan yeni fikirler, neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alarak, yönetim yapılarında ve yaşam modellerinde değişmelere sebep olmuştur. Hızlı üretime geçen imalathaneler, çalışanları ve yöneticileri için yeni sosyal ve ekonomik hakların gereksinimini doğurmuştur. 20. yy ile birlikte işletmeler sayıca çoğalmaya başlayınca özel statülü müzelerde de bir takım yönetsel denemeler uygulamaya konulmuştur. 20. yy sonlarına doğru sayıları gittikçe artan özel ve özerk müzeler, kendi finansal gerçekleri neticesinde güçlü kadro yapılanmaları ve kurumsallaşma gayretleriyle uluslararası sermayeli firmalar gibi boyut değiştirmişlerdir. Günümüzde de ayakta kalabilmek ve büyümek için kendini yenileme çabaları devam eden birçok müze organizasyonu, dinamizm kazanmak, atılımlar gerçekleştirmek ve geniş görüşlülük belirleme uğraşı vermektedirler.

1930'lu yıllardan önce personel yönetimi olgunlaşmamış klasik yaklaşımlarla süregelen bir seyir izlerken, 1940'lı yıllarda başlayan planlı personel yönetimi, 1946 yılında ICOM'un kurulmasıyla, müzelerin çalışma prensipleri, personel yönetimleri konularında, birçok müzeye rehberlik etmiştir. 1950 yıllarında müzeciler pozisyonlarının farkına vararak yeni programlarla yeni iş sahaları yaratmaya başladılar. 1960'lı yıllarda hümanizm hareketleriyle hızla gelişerek modern yönetim düşüncesi yaklaşımı olarak gelişimini sürdürmüştür. 1970 ve 80'li yıllar müze çalışmalarında eğitimsel, sanatsal, bilimsel konulara daha sık yer verilmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda müze kadrolarının genişlemesi ile müze müdürü kavramlarının ortaya çıkmasıyla devam etmiştir (Erbay, 2009: 98). Zira daha sonraları kültürel çalışmaların artması müzelerdeki eserlerin çoğalması müze işletmelerinin yönetsel bakımdan bir sisteme ihtiyacı olduğu gerçeğini su yüzüne çıkartmıştır. Daha önceki yıllarda müze yönetiminde meydana gelen finansal sorunlar mali bütçe dengesinin bilinçli, eğitimli birimlerce yapılması düşüncesini doğurmuştur. Bir kurumun hedefleri, sunduğu hizmetler ve ne kadar kar edeceği hesaplamaları, o kurumun yönetim organizasyonundan bağımsız hareket edeceği manasına gelmemelidir. Müze yönetimlerinde de aylık ya da yıllık

hedeflere ulaşmak adına mutlak surette plan yapılmalıdır (Edson, 2004: 143). Dünya müze faaliyetleri örgütü (ICOM) yönetim unsuruyla ilgili olarak açıklamış olduğu bildiride fonksiyonel planlama, Mali, iktisadi planlama, sosyal entegre uygulamalı planlama, Tanıtım, halkla ilişkiler (iletişim) planlaması, yönetsel idari planlama, milli politikalara bağlılıkla ilgili planlama ve insan kaynakları planlamalarına yoğunlaşarak, müze yönetiminde nitelikli insan profilini oluşturma, mali kalkınma ve kurum pazarlaması faaliyetlerine daha çok yer vermiştir. Çıkış noktası kültür hazinelerini toplamak, korumak, sergilemek olan müze yapılanmaları günümüzde rekabet etmek ve büyümek temel gayeleriyle niteliklerini arttırmak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bu amaçlar doğrultusunda, çalışmada güçlü organizasyon yapılanmalarının yönetim açısından önemi ve gerekliliği vurgulanmaya çalışılmıştır.

1.Yönetim

Yönetim, bir takım insanı ortak bir amaç uğruna planlı ve örgütlü bir yapılanma ile organize ederek yönlendirme faaliyetleridir. Yönetim, ortak bir amaç için mücadele eden bireyleri koordine ederek faaliyetlerde bulundurma işlemidir. Yönetimin ilerleyen davranışları Şekil 1'de olduğu gibi bazı mekanizmalardan meydana gelmektedir. Bunlar sade bir şekilde açıklanırsa, niyet, organizasyon, aktarma ve üst deneticiden oluşmaktadır (Paşaoğlu,2013:6,7,8). Bir kurumun hedeflerini gerçekleştirmek için sağlıklı ve profesyonel yönetim anlayışına ihtiyacı vardır. Çalışanlarının motivasyonunu arttırarak zamandan tasarruf ederek ve mali açıdan verim sağlamak elzemdir. Belirli sayıdaki personel ile mevcut iş yükünün üstesinden gelip aynı zamanda büyüme hedeflerini yakalamak yönetsel açıdan başarıya giden yolda atılmış bir adımdır.

Şekil 1. Yönetim İşlevlerinin şematik tablosu (Eren, 2011:5)

Personellerine, ziyaretçilerine, topluma ve ilişkili olduğu paydaşlarına katma değer sağlayan müzelerde öncelikli olarak yapılması gerekenler, müze yapılması içinde bir kültür oluşturmak, güvenilir strateji belirlemek ve bu anlamda yapıyı, sistemleri kurmak, politikaları uygulamaya koymak yerinde olacaktır. Müzenin başarısı ilk başta sistemli bir organizasyonla gerçekleştirilebilmektedir. Konjoktüre uygun atılımlarla teknolojiden ve bilimsel araştırmalardan faydalanmak gereği, özellikle dijitalleşmenin olanaklarını idrak edebilen, idari organların öngörüler arasında yer almaktadır (Erbay, 2009: 12).

Müzecilik faaliyetinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için, müzelerin sağlıklı ve iyi planlanmış finansal sisteme sahip olmaları bir zorunluluktur. Her ne kadar asıl işleri eserlerin bulunması, derlenmesi, korunması, düzenlenmesi, araştırılması ve sergilenmesi şeklinde ifade edilse de müzelerin bu işlerini yürütebilmeleri için ciddi bir mali kaynağa ihtiyaçları vardır. Bu durum başarılı müzecilik çalışmalarının olmazsa olmazıdır (Erbay, 2009: 87). Özel müzelerle ilgili olarak 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasının üçüncü maddesindeki kültür varlıkları, kavramı kanunu

çerçevesinde özel sermayeli müze kurumlarının durumlarını ve işleyiş politikalarını izleme hususundaki yönetmelik, özel müzelerin uymakla sorumlu oldukları konuları belirtmektedir. Bu kanunlar son yıllarda sayıca artan özel müze kuruluşlarının kendilerini bu kültür sektöründe nasıl konumlandırmaları gerektiği sorunsalı paralelinde göstermektedir.

Çağdaş müzelerde göze çarpan en temel unsur nitelikli personel kadrosunun kurulması ve bu çalışanların müze organizasyonunda planlı dağılımının gerçekleştirilmesi meselesidir (Ambrose ve Paine,2006;28). Dünyadaki bazı önemli müzeler alanında en eğitilmiş kişileri göreve getirmek için insan kaynakları departmanlarının oluşturulması mecburiyetine inanarak davranmaktadır. Buradan hareketle kalifiye personel seçimine yönelik müzelerin dokusuna uyan insan kaynağını meydana getirmektir (Zbucnea, 2013:479-510). Geniş yönetim organizasyonlarına sahip dev müze örgütleri beyin avcılarını hüviyetine bürünerek kaliteli çalışan seçen, insan kaynakları departmanını müzenin yönetim grubuna dahil etmekle bu alana verdiği ciddiyeti sergilemektedir.

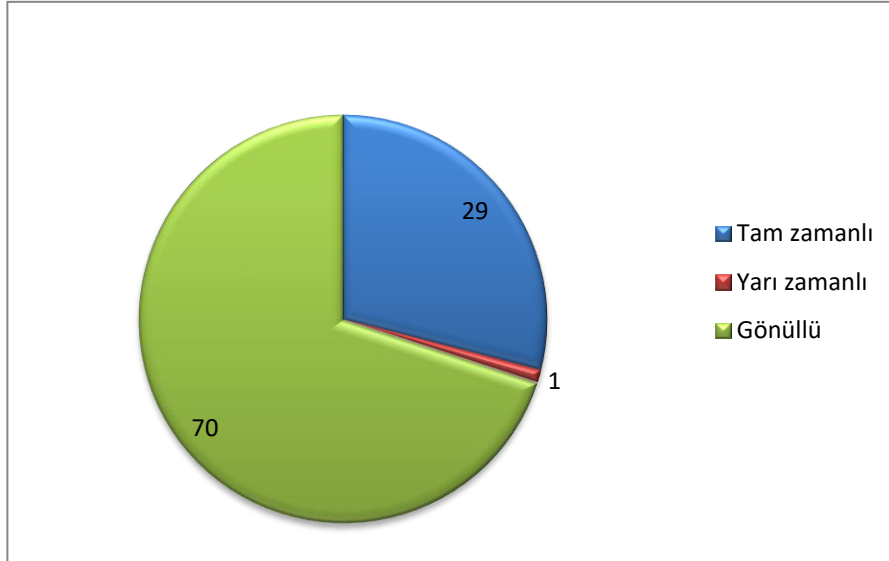
Müzelerde istihdam tipi verileri Tablo 1 ve Tablo 2’de yer almaktadır. Kamu ve Özel sektörde çalışanların yaklaşık % 70’i tam zamanlı istihdam edilmektedir. Özel müzelerde yarı zamanlı, gönüllü ve stajyer istihdamı toplamı % 13’lük bir oranı oluştururken, kamuda bu toplam binde 6’dır (% 0,59). Gönüllü personel çalıştırma oranının özel müzelerde % 6 iken kamuda bu oranın % 0 olması dikkat çekicidir. Dışarıdan tedarik edilen personel kamuda yaklaşık % 29 iken, özel müzelerde % 17’ye düşmektedir. Tam zamanlı istihdamda kadın oranı kamuda % 15 iken bu oran özel müzelerde yaklaşık iki katına çıkmaktadır. Eğitim düzeyi olarak kamudaki istihdamın % 56’sı özel sektördeki istihdamın ise % 50’si üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Şekil 2 ve Şekil 3’e göre özel müzeler ile ulusal müze personellerinin çalışma oranları gösterilmektedir.

Tablo1. Kamu ve Özel Müzelerdeki daimi çalışan kadrosu (Ersoy,2016:31)

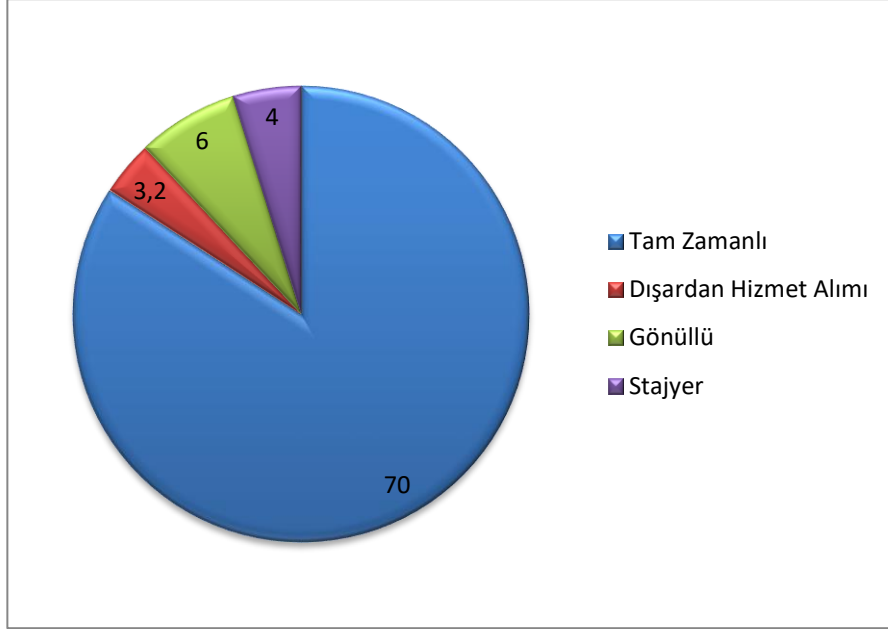
Müze Müdürü	72	30
Müze Müdür Yardımcısı	16	10
Arkeolog	261	5
Müze Araştırmacısı	110	13
<u>Konservasyon ve Rest.</u> Uzmanı (4B)	17	0
Kültür Turizm Uzmanı	4	0
Tekniker-Teknisyen	64	6
Bilgisayar İşletmeni	102	0
Veri Hazırlama Kontrol İşletmeni	28	2
Memur	119	7
Bekçi	296	8
Hizmetli	36	4
Sabit Kadrolar Toplamı	Kamu	Özel

Tablo 2. Kamu ve Özel Müzelerdeki Dışarıdan Tedarik (İstihdam)Edilen
Personel Yapısı (Ersoy, 2016: 32)

GEÇİCİ - DIŞARIDAN KADROLAR	Kamu	Özel
DÖSİMM Kadrolu Uzman /Arkeolog	60	0
DÖSİM Kadrolu Sanat Tarihçi	7	0
İşçi (Geçici)	6	3
İşçi (DÖSİMM)	262	0
İşçi (4C)	14	1
Temizlik Hizmetleri	416	29
Güvenlik	360	19

Şekil 2. Ulusal Müzeler (Ersoy,2016:30)

Şekil 3. Özel Müzeler

Şekil 2 ve Şekil 3'teki İnsan Kaynakları verilerine göre müze personeli oranları (Ersoy, 2016: 30)

2. Planlama Ve Örgütlenme

Plan örgütün hedeflerine ulaşması için belirlemiş olduğu yol haritasıdır. İşin ne olduğunu, nerede, ne zaman gerçekleşeceğine karar verir. Bu kararları vermeden önce tahliller yapar, deneme yanılma yollarına başvurabilir (Genç, 2007:144). Müze yönetiminde en önemli aşamalardan ilki planlamadır. Stratejik planlama, örgütlenme için politikalara yön vermede belirleyici bir unsurdur.

Yönetimin ikinci önemli işlevi örgütlemedir. İnsanların, dokümanların, malzemelerin, araçların etkin bir düzen içinde gruplandırılıp, tertiplenmesi, belirli birimlere kanalize edilmesi örgütlenme işlevi vasıtasıyla. Görev tanımı, sistematik dağılım ve hiyerarşi belirleme bu anlamda belirli bir düzene göre meydana getirilmektedir.

2.1. Yönetim ve Örgütlenme ilkeleri

Alanında deneyimli tecrübeli çalışanlarla, belirlenen işlerin istenilen periyotta, muntazam bir şekilde yerine getirilmesi hususunda işi bilen

uzmanlarla gerçekleştirilmesi için bir takım ilkelere göre hareket edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda istenilen verimin elde edilmesi için herkesin en yetenekli olduğu pozisyonda çalıştırılması önemlidir. Bu sayede amaç, işlevsel olarak alt birimlerin dağılımının şeffaf olarak düzenlenmesidir. Öte taraftan alt grupların her gün tekrar eden rutin işlerden sorumlu olarak görev tanıtımlarında da belirtildiği üzere davranması en temel ilkelerden biridir. Üst yönetim örgütü, hedef belirleme noktasında kimi zaman riskli kararlar alma da kimi zaman da dinamizm kazanma adına değişimleri takip ederek geniş görüşlülük perspektifinden bakarak sıkı çalışmalar ortaya kaymasıdır. Bu sayede üst birim detaylarla uğraşıp enerji kaybetmek yerine asli genel işleri için daha fazla zaman kazanmış olacaktır. Amaçların belirlenerek sınıflara bölünüp kategorize edilmesi diğer bir ilkedir. Bir başka ilkede hiyerarşik olarak emir komuta işleyişi benzeri bir yapılanmayla alt üst iletişiminin sağlıklı işleme gerekliliğidir. Her personele eşit oranda iş yükü dağılımını ortaya koyan denklik ilkesi, motivasyon sağlamada personellerde maksimum verim elde edilmesi bakımından önemlidir. İşe yeni başlayacak çalışanın görev tanıtımı önceden planlanmalıdır. Açıklık ilkesi diye adlandırılacak olan bu maddeye binaen çalışanlar profesyonel bir iş dağılımı ve iyi işleyen bir çalışma mekanizmasının ciddi bir parçası oldukları hissine kapılmaları sonucu yoğunlaştırılmış bir ruh haline bürünerek davranabileceklerdir. Ast ve üst gruplar arasında açık, net bir iş sürecinin masaya yatırılarak hayata geçirilmesi hem çalışanlar hem de yapılacak işten verim sağlama bakımından gereklidir. Bir diğer ilke de tüm çalışanların yeniliklere sorunsuz adapte edilmesi hususudur. Öyle ki mevcut iş akışı devam ederken olası kayıpları en aza indirgeyerek akışı sağlamak bir yetkinliktir. Son ilke olarak ta her yöneticinin sorumlu olduğu birimdeki çalışanları ile koordineli olarak uyum içinde olması o yöneticinin organizasyon, liderlik, duygusal zekâ, kriz yönetimi yetkinlikleri ile doğru orantılıdır (Tengilimoğlu ve diğerleri, 2009:7).

Müzenin kuruluş süreci, vizyon ve misyonu, kurumsal kimlik tasarımı, mekânı ve tarihi, strateji ile ilgili gerekli olabilecek kurumsal ihtiyaçların belirlenmesi mühimdir. Kamu kuruluşu olan müzelerin, kurumsal yapıya ve profesyonel kadrolara sahip olmaları ehemmiyetlidir. Günümüzde müzelerin işlevleri çeşitlenmeye başlamış ve bu değişim farklı uzmanlık alanlarının desteğini gerekli hale getirmiştir ve müzecilerin sorumlulukları artmıştır. Bu nedenle çeşitli kuruluşlarca ulusal ya da uluslararası eğitim, birikim, sorumluluk ve yetkileri tanımlanmış, meslek standartları belirlenmiştir. Bu konuda çoğu müze ICOM'un yayınlamış olduğu etik rehberi temel

almaktadır.¹ Avrupa’da müzeler daha çok devletlerin ve imparatorlukların birikimi sayesinde ortaya çıkarken, Amerika’da genellikle müzelerin koleksiyonlarını bağışlayan koleksiyonerler aracılığıyla kurulduğu görülmektedir. Avrupa’daki müzelerde benimsenen ulusallık yaklaşımının, Amerika’da yerini, gelişimini tamamlayan müzelerin evrensellik yaklaşımına bıraktığı söylenebilir. Aynı zamanda Avrupa’da kamu kaynaklarından beslenen müzecilik anlayışı, Amerika’da ortaya çıkan özel müzecilik anlayışıyla birlikte, çağın ekonomik sistemine ayak uydurma ve maliyetlerini düşürme zorunluluğunu da doğurmuştur(Şahin, 2015:102) .

Müzenin kavramsal çerçevesi kurgulanırken hangi alan üzerine bir müze planlanacağı, tanımı, amaç ve hedefler, ilkeler, hitap edilecek hedef kitle, müze mekânı belirlenmelidir. Tüm bu aşamaların arşiv değeri taşıyacağını düşünerek sistematik bir şekilde belgelenmesi, gerekirse dönemsel raporlar hazırlanarak yayımlanması oldukça önemlidir. Müzenin felsefesi, ana fikri ne olacağı, kuruluş nedeni, hedefleri vizyon ve görev misyon açısından, bir kentin mi ya da bağlı bulunduğu bir birimin olacağı hususu, hizmet vereceği müze çeşidinin ne olacağı ve çerçevesi (eser türü), müze hangi mesajları vereceği, kimliği, kapsamı gibi konularda fikirler masaya yatırılarak bir yol haritası taslağı belirlendikten sonra çalışmalara başlanabilir. Kuruluşunun varoluş nedeni öz bir biçimde ifade edilmesi gerekmektedir. Görev tanımında, bunun için elde edilmesi istenilen kavramsal tanımı uzak görüşlülük ilkelerini, müze yıllık faaliyet raporunu ve mali bütçe raporunu tarafsız denetim şirketine yaptırabilir, müzenin kar-zarar tabloları kamu ile paylaşılarak şeffaflık ilkesinin önünde durmuş olur (Şahin, 2015:102).

Günümüz müze yönetim birimleri veri analizi ve yorumlama, risk yönetimi, iş geliştirme, it (bilgi işlem, sosyal medya sayfa yönetimi), insan kaynakları, kurumsal tanıtım (pazarlama), finans yönetimi (muhasabe, Mali işler), Kurumsal iletişim, konservasyon ve yenileme birimi, Bilimsel araştırmalar merkezi, kütüphane, konferans salonu, sinema salonu, tiyatro salonu, kafeterya, restoran, eğitim (laboratuvar, atölye, sınıf), Dijital destekli teşhir ve etkileşimli elektronik cihaz, benzetimlik gibi teknolojik bölümler, hizmet birimleri ve ihtiyaca göre değişen ek departmanlardan meydana getirilmektedir. Müzelerin kapsamına ve konusuna göre idari yapı farklılık

¹ Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği (MMKD), ICOM Müzeler için Etik Kurallar (Çevrimiçi)
<http://mmkd.org.tr/icomun-muzeler-icin-etik-kurallari>, Erişim Tarihi:10 Aralık 2019

göstermektedir. Müzelerin idari yapısını; Özel müzeler, devlet müzeleri, vakıf müzeleri ve bağımsız yönetilen müzeler olarak sıralayabiliriz.

3.Müze Çeşitleri

Müze çeşitleri, bağlı oldukları idari birime, yerel niteliklerine, işlevsel yapısına ve koleksiyon çeşidine göre dört bölümde değerlendirilmektedir. Bu bölümler göz önünde bulundurularak oluşturulan daha detaylı gruplamalardan birinde müzeler; koleksiyonlarına göre, bağlı olduğu idari ünitesine göre hedefledikleri topluma yönelik var olan eserlerini gruplandırmışlardır.

3.1.Koleksiyonlarına Göre Müzeler

Eserlerin, hangi amaçla yapıldıkları, neye hizmet ettikleri, tipolojik durumları, işlevsellik boyutları gereği dağılımlarına göre kategorize edilmeleri maksadıyla yapılan bölümlendirmelerdir.

Arkeolojik Sanat Eserleri Müzeleri

Doğa Tarihi Müzeleri

Tarih Müzeleri

Sanat Eserleri Müzeleri

Jeoloji Müzeleri

Bilim Müzeleri

Müzelerin yönetim biçimleri her ülkede değişken olduğu gibi müzelerin karakterine göre de farklılıklar gösterebilir. İdari birim, bir müzenin sorumlu olduğu üst düzey yönetim otoritesini ifade etmektedir. Bu otorite; bir bakanlık, bir devlet kurumu, bir yerel yönetim kurumunun yönetim kurulu, bir şirket, kar düşüncesinden bağımsız bir kuruluş (vakıf, dernek vb.) gibi bir idari birim olabilir (Madran,1999: 6-13).

3.2. Faaliyette Buldukları Kesime Bağlı Müzeler

Milli Müzeler

Mahalli Müzeler

Bölgesel Müzeler

3.3. Koleksiyon Türüne Dayalı Müzeler

Koleksiyon bilgilendirme, genel kültür sağlama ve sanatsal estetik duygularını harekete geçirme vasıtasıyla örgütlenmiş bir kavram veya olgu diye

nitelendirilmesi ile bu grubu oluşturan örnekler yine tipolojik özellik, işlevsellik, tarihsel dönem, yapım maddesi, ilişkili olduğu uygarlık, ulus, kent vb. ayırt edici hususlara göre sınıflandırılmaktadır. Genel Müzeler

-Etnografya Müzeleri

Arkeoloji Müzeleri

-Doğa Tarihi Müzeleri

Sanat Müzeleri

-Jeoloji Müzeleri

Tarih Müzeleri

-Bilim Müzeleri (Madran,1999: 6-13).

3.4.Dayalı Olduğu Yönetim Birimine Göre Müzeler

Kamu Müzeleri

Askeri Müzeler

Özel Müzeler

Üniversite Müzeleri

Kar Amaçlı Müzeler

Yerel Birimlere Bağlı Müzeler

Ulusal müzeler daha geniş bir sunum yelpazesi ve konu çeşitliliği içerirken yerel müzelerin belirli uzmanlık alanlarını yansıttıkları söylenebilir (Madran,1999: 6-13).

3.6. Etkide Buldukları Kesime Yönelik Müzeler

Öğretici Müzeler

Mahir Olan Müzeler

Yaygın Sosyal Müzeler

Halkın önemli bir bölümünü oluşturan (çocuklar, gençler, eğitim- öğretim kesimi, şahsi eser sahibi gibi) müzelerin ilk iki şıkka dâhil olduğu, genel ilgi alanları ve geniş kitlelere hitap eden müzelerin de son şıkla tanımlandığı söylenebilir.

3.7.Koleksiyonlarını Teşhir Etme Durumuna Bağlı Müzeler

Geleneksel Müzeler

Açık Hava Müzeleri

Anıtsal Müzeler

Buradaki gruplamanın yorumu daha çok mekânsal bağlantılıdır. Müze çeşitlerinin açılımları değişik yorumları da beraberinde getirir.

Bilim ve Teknik Müzeleri

Eko Müzeler

Planetaryumlar: Gökkürenin mekanik canlandırılması

Doğa Müzeleri: Zooloji, bitkiler ve botanik, mineraller ve fosiller
Kütüphaneler ve Arşivler

Diğer: Tek kişilik müzeler, sanal müzeler (Madran, 1999:6-18) yalnızca tarihi değil, aynı zamanda doğal değerler, çağdaş bilim ve sanat anlamında da yeterli kültürel alt yapısını oluşturacak koşulları bulunan ülkemizin müzecilik alanında güncel gelişimleri izlemesini kaçınılmaz olarak değerlendirmektedir.

4.Türkiyeden Ve Dünyadan Müze Yönetimi Örgütsel Yapı Örnekleri

Cumhuriyetin ilanından sonra uzun süre Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yürütülen müzecilik icraatları, önceleri Talim Terbiye Kuruluna Bağlı bir müze olan Müze- i Hümayun- u Umum Müdürlüğü'nce sürdürülmekteydi. Kültür ve Turizm Bakanlığı 1971 yılında ayrı, bağımsız bir hüviyete kavuşturulunca müzelerde otomatikman bu bakanlığın bünyesinde çalışmalarına devam etmiştir.1972'de Kültür Bakanlığı dağıtılınca aynı yıl tekrar Kültür Bakanlığına dâhil olarak bu kurum tarafından günümüze dek beraberliğini devam ettirmektedir (Özkasım, 2012: 96-102). Kültür Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren müzelerin çoğu, bu birlikteliklerini 1980' lere kadar sürdürmüşlerdir. Bu dönemde sayıları 120 kadardır. Bu müzeleri özerk yönetime dayalı özel müzeler takip eder. TBMM'ye bağlı Milli Saraylar Müzeleri ve yerel yönetimlerden olan Belediye Müzeleri örnek gösterilebilir. Özel müzeler 1980'lere kadar eksiktir, Türkiye'de ilk özel müze 1980'de kurulan Sadberk Hanım Müzesi'dir. Türkiye'de özel müzelerin kurulması 2863 sayılı kanunla birlikte olmuştur. "Vakıflar Genel Müdürlüğü Müzeler Yönetmeliği" 2007 yılında devreye girmiştir. Bu yönetmelikte özel müzeler yönetmeliğinden farklı olarak: Müze kurma karar makamı, yönetim hiyerarşisi, müze müdürünün ve diğer personelin görevleri belirlenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olanlar ve Milli Saraylar dışındaki tüm

müzeler “Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik” çerçevesinde değerlendirilirler. Bu yönetmelik Kasım 2006’da köklü değişim geçirmiştir (Özden ve Dörter, 2010: 328).

4.1.Pera Müzesi Yönetim Yapısı

Türkiye’de sanata ve kültürel çalışmalara katkı sağlayan Kıraç Vakfının bir kuruluşu olan Pera Müzesi, Anadolu’nun binlerce yıllık kültürel mirasına ait değerli eserleri barındırarak, koruması ve modern sergileme teknikleriyle halkın hizmetine teşhir etmesi ile sanat camiası tarafından takdirle karşılanmaktadır. İnan vakfının diğer kurumlarında olduğu gibi Pera Müzesinde de yönetim örgütünün nitelikli liyakat sahibi kimselerden oluşturulmasına itina gösterilmektedir. Müzenin kurumsallaşma süreci, modern organizasyon şemasının tasarımına göre pazarlama, insan kaynakları bölümlerinin iş geliştirme aktivasyonları ve teknolojiden yararlanma faaliyetlerindeki başarılarından ötürü sistemli bir yapılanma programı ile noktalanmaktadır. Pera Müzesi iç işleyişinde, mali politikalarını kendi gelir gider hesaplamalarını, finans yönetimini yönetim birimindeki bölüm aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Ancak yine de Kıraç vakfına karşı sorumludur. Sergi ve koleksiyon düzenleme ağını müzenin kararlaştırdığı sanatçılar ve küratörler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Pera Müzesi yönetim birimi akıcı ve sistematik işleyişinde bölümler arası koordinasyonu ve problem yaşanmasına mahal vermeyecek stabil dizaynını belirli planlamalara göre tertiplemiştir. Bu anlamda çağdaş çizgide bir fonksiyonel yapılanma sağlandığı için de randıman alınmaktadır. Pera Müzesi Sergi ve koleksiyonlarının kurgulama tasarımlarını sorumlu bir bölüm tarafından yürütmektedir. Bu bölümde küratör ve yardımcıları görev yapmaktadır. Sergilerin arka planındaki hazırlık aşamasındaki faaliyetler ve giderler bu grup tarafından yerine getirilmektedir. Yine Pera Müzesinin Pazarlama ve kurumsal İletişim hizmetlerini yerine getiren bölümün de müzenin tanıtım çalışmalarını yürüterek halkla ilgili bağlantıları sağlayarak görüşme talebinde bulunan kişilerle irtibat halinde olan bölümdür. Müzenin ilk iki katı hariç diğer üst katlarında koleksiyon ve sergilerinin bulunduğu alanlar mevcuttur. Kütahya Seramik ve Çinileri koleksiyonu, Sevgi ve Gönül Erdoğan resim galesi ile Anadolu Ölçü ve Ağırlık koleksiyonlarından oluşturulmaktadır. Bunun yanı sıra müzenin giriş bölümünde bulunan Cafe, Resepsiyon ve alışveriş alanından da sorumlu olan işletme yönetimi bölümü müzedeki bazı alanları dışardaki işletmelere dönemsel olarak kiraya vererek aktif görevini yürütmektedir. İşletme yönetimi bölümü müzenin eğitim politikalarını

yürüterek okul gruplarının atölyelerden ve sınıflardan faydalanmasını gerektirecek çalışmaları organize etmektedir. Müzenin sinema gösterimlerini ayrıca kitapların katalog çalışmalarını, arşivini düzenleyen fotoğraf bölümünden de sorumlu birimidir (Kaytan,2012: 53).

4.2. Sakıp Sabancı Müzesi Yönetim Yapısı

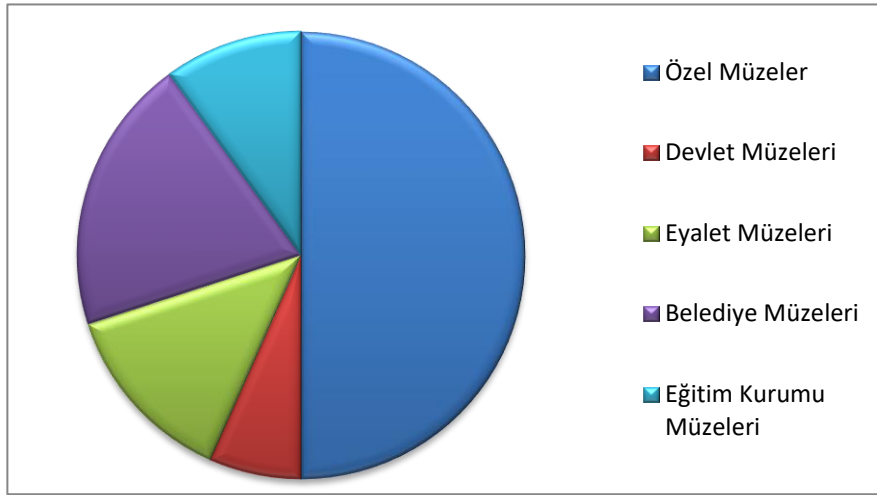
Sabancı holding Türkiye’de geniş pazar ağına sahiptir. Dünyanın da sayılı büyük şirketlerinden birisi olarak bilinmesinin yanında sanatsal faaliyetlere olan desteğini Sabancı Müzesinin kuruluşuna gösterdiği destekle sergilemektedir. Sabancı Müzesi, Sabancı şirketleri yönetim organizasyonu tecrübesi ve anlayışıyla sistematik örgütsel planlama yapılanmasıyla çağdaş bir yönetim sergilemektedir. Müze iç organizasyon yapılanması yönetim bölümü ile başlayıp diğer alt birimlere ayrılarak devam eden ağaç dalları gibi bir düzenlemeye sahiptir. Kurumsal tanıtım pazarlama faaliyetlerini bir departman üstlenmiştir. Bu departman sosyal medya sayfa yönetimi ile dijital platformlarda tanıtımlar gerçekleştirmektedir. Teknolojideki gelişmeleri yakından takip ederek gerektiğinde danışman firmalardan yardım alarak güncellemelerde bulunmaktadır. Ayrıca yeniliklerle ilgili kamuoyu bilgilendirmeleri yaparak geniş kesimlere müze çalışmaları hakkında bilgilendirmelerde bulunmasının yanında ziyaretçilerle iletişim sağlamaktadır. Çağdaş müzecilik planlamasının en önemli birimi olan eğitsel uygulamalar bölümü haftalık, aylık ve yıllık programlar belirleyerek eğitim öğretim aktivitelerini düzene sokarak işin takibini yapmakla ilgili bir departmandır. Müzenin Koleksiyonlarını, süreli ve sürekli sergileme politikalarını düzenleyerek sanatçı küratör irtibatını sağlayan bir bölümü ise sergilerden sorumlu departmandır. Müze bazı çalışmaları için dışardan profesyonel iş uzmanlarından destek almaktadır. Bunlardan birisi AB İletişim Ajansı Elles Kamphuistir.

Sabancı Müzesi yönetim birimi, Müzenin muhasebe işlemlerini finansal işlemler departmanına bırakmıştır. Burada gelir gider analizleri, bilanço kayıtları vb. mali çalışmalar yapıldığı, özellikle yıllık bütçe değerlendirmelerinin görüşüldüğü departmandır. Müzenin hizmet birimini oluşturan güvenlik, teknik ekip (elektrik, Bilişim uzmanı, tesisat, makine bakım) temizlik, ulaşım hizmetleri yönetim işletme birimine bağlı olup gerektiğinde bu hizmetler için taşeron şirketlerden destek alınmaktadır. Müzenin eser koruma faaliyetleri en önemli görevlerden biridir. Bir kısım restorasyon, koruma, bakım işleri müzenin laboratuvarında uzmanlar tarafından yapılırken, gerek görülmesi halinde dışardan uzman

konservatörlerden de destek alınarak işleri yürütülmektedir (Kaytan, 2012: 59).

4.3. ABD’de Müzecilik Faaliyetleri ve Smithsonian Enstitüsü’nün Yapısı

ABD’de Şekil 4’te olduğu gibi, özel müzelerin oranı diğer müze türlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Hayırsever koleksiyonerlerin bağışlarıyla kurulan müzeler, eserleri bağışçıların adıyla sergilemektedirler. Bu yaklaşım, hem devletin müzecilik maliyetlerini düşürmekte hem de hayırsever koleksiyonerlerin isimlerini duyurmalarını sağlamaktadır. Amerikan müzeciliğinin ortaya koyduğu yeni bir diğer yaklaşım, müzelerin misyonu ile ilgilidir. Müzelerde açılan mağazalar, restoranlar, uzmanların ziyaretçilere verdiği eğitimlerle seminerler, farklı ücretli etkinlikler, Amerikan müzecilik anlayışının getirdiği yenilikler arasında yer almaktadır (Gökçe, 2014: 222).

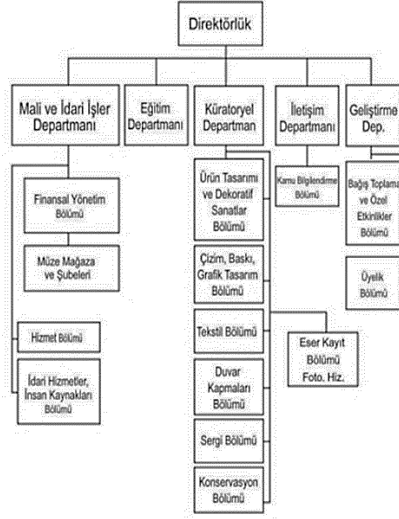
Şekil 4. ABD Müzelerinin Yönetsel yapıları (Fethiye Erbay 1992)

Yıllık olarak hazırlanması gereken stratejik planlamalar, daha fazla insanın dünyayı ve ulusu etkileyen kritik konularda diyalog başlatmasına öncülük etmek ve ilham vermek olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ulusu ve kültürünü oluşturan unsurların etkileşimini, diyalogunu artırmak amacıyla sergilerin ve eğitim programlarının düzenlenmesi hedeflenmektedir. Vizyonunda; müzecilikle ilgili yeni dijital teknolojilerin test edilmesi, geliştirilmesi amaçlarıyla bir dijital laboratuvar kurulması hedefi konulmaktadır. Bu hedefin gerçekleştirilmesinin ardından dijital imkânlarla yılda 1 milyar yeni ziyaretçiye ulaşmak hedefi ortaya atılmaktadır. Bu hedefin

gerçekleştirilmesinin ardından kurumun koleksiyonlarına erişimin artırılarak, araştırmalara ve eğitim kaynağı materyallere daha iyi erişim sağlanması gerektiği vizyonda belirtilmektedir. Akademisyenler ve eğitimciler için özel dijital platformların kurulması hedefi de 2022 yılına yönelik uzak hedefleri ifade edilmektedir. Kurum, demografik değişimlerin, yeni öğrenme biçimlerinin ve yeni teknolojilerin kültürel kurumları nasıl etkilediğini araştırma hedefini önüne koymaktadır. Hedef kitle olarak tüm Amerikalılar seçilmekte, hem ulusal hem de yerel anlamda, tüm Amerikan müzelerini, sergilerini ve programlarını yüz yüze ziyaretler ve çevrimiçi ortamlar yoluyla insanlara aktarmak hedefler arasındadır. Sergi ve programların çeşitlendirilmesi, Küresel izleyici kitlesine daha iyi hizmet vermek de geniş görüş çerçevesinde yer verilen unsurlar arasındadır. Kurum, 2022 yılına kadar, devletle, akademiyle ve sanayiyle ortaklıklarını daha da güçlendirmeyi kendisine hedef olarak koymuştur. Bu sayede umut verici ve önemli araştırma projelerinin ilerletilmesinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir (Cook, 2019: 80).

Tablo 3'te Smithsonian Enstitüsü'nün genel yönetimi, enstitü, müzeler, galeriler, merkezler ve eğitim kurumlarındaki kadro pozisyonları şöyle ifade edilmektedir. Muhasebe, bütçe ve finans, yönetim, hayvan bakıcısı, arşivci, koleksiyonlar yönetimi, korumacı, taahhüt ve tedarik, müze müdürü, sergi uzmanı, tesis personeli, bağış, bahçecilik, bilgi teknolojisi, kütüphaneci, müze eğitimcisi, müze teknisyeni, eşit fırsat ve azınlık işleri ofisi, devlet ilişkileri ofisi, insan kaynakları ofisi, politika ve analiz ofisi, destekleyici projeler ofisi, genel danışmanlık ofisi, genel müfettiş ofisi, kamu işleri, kayıt memuru, araştırma, bilim insanı, smithsonian şirketleri, özel etkinlikler ekibi, yazar ve editörlerden oluşmaktadır. Smithsonian Enstitüsü, 19 müze, 21 kütüphane, 9 araştırma merkezi ve 1 ulusal hayvanat bahçesi ile 46 eyalette, Porto Riko ve Panama'da 216 bağlı kuruluştan oluşmaktadır. Kurumun 2018 yılı bütçe taslağına göre, kurumda 2017 yılında 4 bin 200 tam zamanlı çalışan bulunmaktadır. Yine bütçe taslağının sunuş bölümünde; 6 bin 300'den fazla gönüllü, 800'ü aşkın araştırma görevlisi, 900'den fazla öğretim üyesi, bin 800 stajyer ve 8 bin 500 dijital gönüllünün Smithsonian Enstitüsü'nün doğrudan ya da dolaylı olarak çalışan kitlesini oluşturduğu belirtilmektedir. Kurumda, 2017 yılındaki verilerine göre 4 bin 200 tam zamanlı çalışan bulunmaktadır. 2017 yılı çalışan maliyetleri toplamda, 694 milyon 722 bin dolar olarak belirtilmektedir. 2018 yılı bütçesinde, çalışan sayısının 25 artırılarak 4 bin 225'e çıkartılacağı ve personel maliyetinin de 719 milyon dolara ulaşılacağı öngörülmektedir (Cook, 2019: 83).

Tablo 3.(Cooper- Hewitt) Smithsonian Tasarım Müzesi Organizasyon Şeması (2006)

4.4. Hollanda Müzecilik Yönetim Faaliyetleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı Müfettişliğinin yapmış olduğu çalışmaya göre Hollanda Müze yönetimi çalışmalarını şu şekilde raporlamıştır. “Başta arkeoloji, etnografya, tabiat tarihi, modern sanatlar, iletişim, doğa bilimleri ve güzel sanatların muhtelif dallarına ait koleksiyonların bulunduğu yaklaşık 750 kadar müze halka açık hizmet vermektedir. Ülke genelinde, yaşamın hemen her alanını kapsayan müzelerin, faaliyet alanlarındaki çeşitlilik (Rotterdam kentindeki Radyo Müzesi, Oyuncak Müzesi, Tilburg kenti yakınlarındaki Eğlence Müzesi, La Hay kentindeki Adalet Divanı Müzesi, Eindhoven kentindeki Philips Müzesi, Maliye Bakanlığına bağlı Vergi Müzesi, Amsterdam kentindeki Aşk Müzesi vd.) ülkemizdeki müzelerle kıyaslanmayacak kadar fazladır. Büyük çoğunluğu vakıflar, cemiyetler, şirketler ve özel gruplar (private parties) tarafından işletilen müzelerin tamamı merkezi hükümet, belediyeler, eyalet fonları ve kültür kurumlarından destek ve yardım alabilmekteler. Ülkede mevcut 130 kadar müze yerel otoriteler, özellikle de belediyeler tarafından yönetilmektedir. Sayılan giderek azalmakla birlikte halen ülke genelindeki 10 kadar müze merkezi hükümetin tasarruf ve sorumluluğundadır. Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığının Kültürel Politika Departmanı, devlet müzelerinin özelleştirilmesinden sonra, neredeyse tamamı

vakıflara devredilen yaklaşık 30 müzeyi sübvansede etmektedir. Bu müzelerden güzel sanatlar, etnografya ve tabiat tarihi koleksiyonlarını içeren 25 Film müzesi, Hollanda Tiyatro Enstitüsü (Theater Enstitu Nederlands), Hollanda Mimarlık Enstitüsü (Nederlands Architectuur Instituut) ve Hollanda Edebiyat Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi (Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum) gibi kurumlar belirli kültürel sektörlerde ve ilgili Bakanlık bölümünün sorumluluğunda olan alanlarda yararlı olabilmek için müze tarzında görevleri yerine getirirler. Bazı ulusal müzeler Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığının dışındaki bakanlıkların sorumluluğunda ve onlara bağlı olarak faaliyet gösterirler. Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığının sorumluluğundaki üniversiteler, eğitim ve araştırma amacı başta olmak üzere Müze koleksiyonlarının sayımını da yönetirler. Müzelerin yerel yönetim birimleri ve özel kişi ve grupların idaresine geçmesinden sonra müze ziyaretçilerinin sayısındaki artış dikkat çekici olmuştur (KTBM, 2004:6). Ülkedeki resmi, yarı resmi kurumlar dışında son yıllarda sivil toplum kuruluşları içinde ciddi bir varlık gösteren Müze Dostları yani Friends play de müzelerin faaliyet ve çalışmalarına ciddi sayılabilecek katkılar sağlamaktalar.1996 yılında ülkedeki müze dostlarının sayısının yaklaşık 200.000 ve bunların çoğunun da ülkedeki yaklaşık 450 müze dostu örgütünün üyesi olduğu ve bu sayının giderek arttığı dikkate alındığında, hızla artan bu gönüllü kişilerin katılımı ile müze işletmeciliğinin kamuya olan yükünün azalmasının yanı sıra bu katılım ve sahiplenmenin sağladığı aidiyet duygusunun, kültürel mirası koruma bilincinin gelişmesine yaptığı katkı da uzun vadede kültürel mirası koruma konusunda kamusal maliyeti düşürücü etkiye sahiptir. Bugün ülkedeki birçok organizasyon Hollanda Müze Dostları Federasyonu (Nederlandse Federatif Van Vrienden Van Musea) çatısı altında birleşmişlerdir. Bu şemsiye organizasyon dost örgütleri arasındaki karşılıklı ilişki ve iletişimi cesaretlendirip teşvik etmektedir” (KTBM, 2004:6).

Sonuç

Kültürün endüstrileşmeye başlaması, bir dizi yeni kavramında meydana gelmesine sebep olmuştur. Sanat Yönetimi, kültür yönetimi vb. gibi ve bu kavramlar beraberinde, profesyonel yönetim arzusu ile çalışanlardan üst düzey verim alma çabalarını tetiklemiştir. Organizasyon, örgütlenme, strateji faaliyetleri, insan kaynakları, gibi kavramlar yönetim biliminin temel yapı taşlarını oluşturması bakımından önemlidir. İşletme sahipleri ve yatırımcılar için kendilerine yardımcı olacak güvenilir sağlam, yetenekli, inisiyatif alabilen, başarılı bireyleri seçerek, gruplarını bu tür nitelikli kişilerden

meydana getirmek büyümeyi hedeflemek adına doğal bir olgudur. Bu anlamda kurumsal yapılanmalar iyi eğitim almış yöneticilere gereksinim duymaktadır. Bu sebeple aynı zamanda donanımlı insan kaynağına olan ihtiyaç başarılı bir yönetim icraatı için değer arz etmektedir.

21. yy her sektörde olduğu gibi kültürel ve sanatsal faaliyet alanlarında hizmet veren kurumların kurumsallaşma ve profesyonel bir yapılanmaya bürünmelerini gerektirmektedir. Bu veriler ışığında yeni müze organizasyonlarındaki iş verimi, departmanlar arası iletişimin sağlıklı yürütülmesi, ziyaretçi memnuniyeti, paydaşlarla olan bağlantı vb. hususlardaki konuların önemini sergilenmesi amacıyla, Dinamik Müze Yönetimi ve Organizasyonu çalışmasında yönetim ve örgütlenme kavramları hakkında bilgiler verilerek Türkiye’den Pera Müzesi ile Sabancı Müzesi, Dünyadan da ABD Smithsonian Müzesi ile Hollanda Müzecilik uygulamalarının yönetsel faaliyetleri kısaca değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak müzeler, ulusal (resmi) müzeler sınıfından olmasalar bile ülkelerinin kültür politikalarından bağımsız hareket etme şansları pek fazla yoktur. Ülkeden ülkeye yönetsel olarak rejim, düşünce yapısı, değer yargıları, kültürel çeşitlilik, demokrasi anlayışları bakımından farklılıklar görülse bile, dünya genelinde liberal ekonomi, serbest ticari uygulamalar ve yeni medya araçları kanalıyla ortak payda da buluşulduğu görülmektedir.

Küresel gündemi iyi analiz eden, hızlı karar alıp uygulamaya geçiren, bilgiyi işleyip yorumlayabilen, iletişimi güçlü, lider yöneticilerin yetişmesi kurumsallaşma çabası içinde bulunan müzelerin olmazsa olmazıdır. Günün kurtarmak endişesiyle sık planlar yapan yönetim örgütlerinin değişime ayak uyduramayışları ve öngörülerini olmayışı sebepleriyle büyüme şansları da çok azdır. Planlama ve örgütlenme yeteneği ile çalışanını motive ederek verim sağlayan ve sürdürülebilir başarılar adına doğru kararlar veren yetenekli adayların, yönetim sınıfında yer almaları gereklidir.

Kaynakça

- Balcı, A.(2003). Anadolu Öğretmen Liseleri İçin Eğitim Yönetimi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Eren, E.(2011).Yönetim Fonksiyonları ve Süreci, Yönetim ve Organizasyon, Beta Yayınevi
- Erbay, F.(1992). Çağdaş Müze İşletmeciliğinde Planlama Fonksiyonu ve Planlama Açısından Müzelerin Değerlendirilmesine Yönelik Uluslararası Bir Çalışma, İstanbul Üniversitesi,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

- Erbay F.(2009). Müze Yönetimi Kurumsallaştırma Çabası, Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayını
- Ersoy, U.(2016). Türk Müzeciliğinde Mevcut Durum Analizi, Müze Profesyonelleri Projesi, Ankara
- Cook, E.(2019).Amerikan Müzeciliğinin Tarihi Gelişimi ve Smith-sonian Müzeleri Üzerinden Araştırılması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müze Yönetimi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul
- Gökçe, B. (2014). Müzelerin Yönetim Anlayışında Meydana Gelen Değişimler”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2), s.222-223.
- Genç, N. (2007). Yönetim ve Organizasyon, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Kaytan, B. (2012). Müze Pazarlama Stratejisinde Süreli Sergiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültür Yönetimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Özkasım, H., Ögel, S.(2005).Türkiye’de Müzeciliğin Gelişimi, İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Aralık, s. 96-102.
- Özden, B., Dörter, G. (2010).Türkiye Müzeleri İçin Yönetim ve İşletim Modeli Öneri Raporu Projesi
- Paşaoğlu, D. (2013). Yönetim Kavramı, Yönetim ve Organizasyon, Anadolu Üniversitesi, Ocak, s.6.7.8.
- Zbuche, A. (2013). Human Resources Management in the Education Departments of Museums: A Worldwide Survey; Management & Marketing Challenges for the Knowledge Society,8 (3), s. 479-510.
- T. A.- Paine, C (2006). Museum Basics, London: Routledge
- Durum Analiz Raporu, Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Kültürel Miras ve Müzeler Direktörlüğü, İstanbul 2010, s.3 Kültür ve Turizm Bakanlığı Müfettişliği, (Teftiş Kurulu Başkanlığının Raporu),2004, Ankara .
- Tengilimoğlu, Dilaver, E., Atilla, A., Bektaş, M. (2009) İşletme Yönetimi, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ICOM Kyoto (2019). Museums and Local Development An ICOM/OECD Joint Session .;http://icomSessionMuseum//en/news/icom-kyoto-2019-museum-and-localdevelopment-an-icom- oecdsession /Erişim Tarihi:20.10.2019
- Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği (MMKD), ICOM
- Müzeler için Etik Kurallar (Çevrimiçi)http://mmkd.org.tr/icomun-muzeler-icin-etik-kurallari, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2019

**27 MAYIS DARBESİ SÜRECİNDE ANKARA OLAYLARINDAN İKİ
KESİT: 29 NİSAN VE 555K**

Two Profiles From Ankara Upheavals During The Coup Of 27 May:
29 April And 555K

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

Atatürk Üniversitesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı
aktaselif@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8767-9532>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	02.08.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	15.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 219-241	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.776497

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

27 MAYIS DARBESİ SÜRECİNDE ANKARA OLAYLARINDAN İKİ KESİT: 29 NİSAN VE 555K¹

Two Profiles From Ankara Upheavals During The Coup Of 27 May: 29 April And 555K

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

Öz

27 Mayıs 1960 Darbesi, Cumhuriyet tarihindeki ilk kırılma noktası olmasından dolayı darbeye giden süreçte meydana gelen olayların çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. 14 Mayıs 1950 seçimleri Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. DP'nin ilk yıllarında ekonomik ve toplumsal anlamda önemli gelişmeler yaşanması iktidarın güçlenmesine yol açmıştır. Fakat 1954 yılından itibaren durum değişmiş, DP'nin tutumundaki değişim ve sertlik gözle görülür hale gelmiştir. Bu olumsuzluklardan en çok rahatsız olan kesimlerden birisi de üniversite gençliği olmuştur. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile ilgili kanunun kabul edilmesi gençliğin DP'ye karşı olan tutumunun eyleme dönüşmesine yol açmıştır. 27 Nisan 1960'ta İstanbul'da başlayan olaylar kısa sürede Ankara ve İzmir'e sıçramıştır. Ankara'da 29 Nisan'da derslere girmeyerek durumu protesto etmeyi kararlaştıran öğrenciler sabah saatlerinde Mülkiye önünde toplanmışlardır. Olaylar kısa sürede Hukuk, Fen ve Tıp Fakültelerinden de destek bulmuş, polis ve askerler fakülteleri kuşatmasına yol açmıştır. İstanbul ve Ankara olayları üzerine iki ilde de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ankara'da tarihe 555K olarak geçen bir başka protesto gösterisi de yaşanmıştır. O dönemde basına sıkı bir sansür uygulandığı için özellikle 555K ile ilgili haberlere yer verilmediği, hatta bazı gazetelerin toplatıldığı görülmüştür.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 29 Nisan ve 555K olayları, hatıralar, haberler ve çeşitli kaynaklar ekseninde ele alınıp detaylandırılacak, dönemdeki siyasi ve toplumsal etkilerine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Darbesi, DP, Ankara, 29 Nisan, 555K.

Abstract

As the Coup of 27th May 1960 was the first breaking point of the history of Republic, the incidents occurred during the coup should be analysed thoroughly. The elections in 14 May 1950 were a turning point of Turkish political life. During the first years of DP, the fact that crucial developments in economy and social environment occurred caused the government to become more powerful. However, as from 1954 the situation changed, the change in DP's attitude and rigidity became obvious. One of the parts who have become so disturbed by these negativities was the university youth. With the acceptance of the law related to the foundation of the Commission of Inquiry,

¹ Bu çalışma 2. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

the attitudes of the youth against DP started to become protests. The upheavals started on 27 April 1960 sprawled to Ankara and İzmir in a very short period of time. Students who agreed on protesting the situation by not attending the classes on April 29th in Ankara gathered in front of the Civil Service early in the morning. The incidents gathered support before long in the Faculties of Law, Medicine and Science, the police and the army started to surround these faculties. After the upheavals in Istanbul and Ankara, martial law was proclaimed. Another protest in Ankara known in history as '555K' occurred. As the media was experiencing a tough censor during those years, news of 555K were not included and some newspapers were collected.

The work was created from qualitative research methods by the method of document and document analysis. In this study, upheavals of 555K and 29th April will be discussed and elaborated on in accordance with memoirs, news and various resources, their influence upon political and social milieu will be touched upon.

Key Words: Coup, DP, Ankara, 29 April, 555K.

GİRİŞ

Darbe, Türk tarihinde oldukça sık karşılaşılan bir faktör olup, pek çok örneği mevcuttur. Bazı tarihçiler Mete'nin babası Teoman'ı bertaraf ederek kağan olmasını Türk tarihindeki ilk darbe olarak değerlendirmektedirler. Tarihsel perspektifte ilk Türk devleti olan Büyük Hun İmparatorluğu'ndan başlayarak bugüne kadar gelinen süreçte benzer olayların sıklıkla yaşandığı görülmektedir. Bu olaylar Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yoğunlaşmış, yönetime birçok kez müdahale edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde her ne kadar saltanat hâkim olsa da değişen dünya koşulları içerisinde zamanla dönüşüm geçirmiştir. Osmanlı'da muhalif gruplar ile askerî isyanların, olayların gelişiminde oldukça etkili oldukları görülmektedir. Yeniçeriler taht mücadelelerinde sonucu belirleyebilirken, askerî isyanlar sonucunda da padişahları alaşağı edebilmişlerdir. Lale Devri ile Batı'ya kapılarını aralayan Tanzimat'la birlikte ise bu kapıları sonuna kadar açan Osmanlı bu dönemde muhalif bir grup olan Genç Osmanlıların anayasa ve parlamento yani Meşrutiyet istekleri ile karşılaşmıştır. Gerek Genç Osmanlıların baskısı gerekse dönemin koşulları Osmanlı Devleti'ni I., II. Meşrutiyet süreçlerine götürmüş ve Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir (Karpas, 2010: 30, 47, 52). 1913 yılında Kurmay Yarbey Enver Bey'in başkanlığında bir grup Bab-ı Âli'yi basarak Sadrazam Kâmil Paşa'yı zorla istifa ettirmişlerdir. Bu göreve Mahmut Şevket Paşa'nın getirilmesini sağlayan Bab-ı Âli Baskını da iktidar değişikliğine yol açtığı için darbe olarak kabul edilmiştir (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 31-32; Öztuna, 2007: 70-71).

I. Dünya Savaşı'nın siyasi sonuçlarından birisi olan ve dünyayı saran Cumhuriyetleşme sonucunda Türkiye'de de 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet

ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde de 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi, 28 Şubat 1997 Postmodern Darbe, 27 Nisan 2007 e-muhtıra ve son olarak da 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi yaşanmıştır. Görüldüğü üzere ne yazık ki 1960 yılından 2016 yılına kadar geçen zaman diliminde yetkin bir demokraside hiçbir zaman ve zeminde yeri olmaması gereken ve sonuçları ülke için çok ağır olan birçok darbe meydana gelmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde çok partili hayata geçiş denemeleri yapılmış, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi deneyimler yaşanmış olmasına rağmen dönemin şartlarından dolayı başarılı olunamamıştır. Ülke yönetimine II. Dünya Savaşı sonuna kadar tek parti iktidarı hâkim olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının önderliğindeki Türk ordusunun Bağımsızlık Savaşı'nı kazanması, ardından yeni bir devletin kurulmasında rol almaları, bu süreçte orduyu kutsal ve birçok alanda etkili yapmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonrasında ise Demokratikleşen bir dünya söz konusudur. Türkiye de artık bu dünyadaki yerini alma zorunluluğunu hissetmiştir. İsmet İnönü 19 Mayıs 1945 tarihindeki konuşmasında çok partili hayata geçileceğini duyurmuştur (Çavdar, 2004: 446). Artık Cumhuriyet Halk Partisi'nin dışında yeni partiler kurulmaya başlayacaktır. Bu partilerden ilki Millî Kalkınma Partisi'dir. Fakat bu parti beklenen ilgiyi görmemiştir (Sunay, 2010: 88.) Ne İsmet İnönü ne de basın partiyi çok fazla gündemlerine almamışlar, hatta İnönü, Millî Kalkınma Partisi'nin varlığına rağmen muhalif bir partinin olmadığından bahsetmiş (Eraslan, 2010: 536), basında sadece birkaç gün yer alan bu parti kısa bir sürede unutulup gitmiştir.

Çok partili hayata geçiş konusunda asıl ses getirecek olay 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulması olmuştur. Buna yol açan olay Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Haziran 1945 tarihinde TBMM Başkanı Kâzım Özalp'e verilen Dörtlü Takrir Önergesidir. Mecliste çiftçiye topraklandırma kanunu tartışmaları üzerine verilen bu önergede CHP içerisinde düzenleme yapılması, antidemokratik uygulamaların ortadan kaldırılması ve anayasaya uygun hareket edilmesi istenilmiştir. Önerge CHP'liler tarafından çok sert karşılanmış, hatta önergeyi imzalayan dört isime ağır eleştiriler yapılmış, yeni bir parti kurma ithamları ile suçlanmışlardır. Fakat Celal Bayar başta olmak üzere bu isimler amaçlarının yeni bir parti kurmak olmadığını, yanlış uygulamaların düzeltilmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak önerge kabul edilmemiş ve bu dört isim için de siyasi hayatlarının geri kalanını CHP'de devam ettirme şansı kalmamıştır. Hatta İsmet İnönü'nün de yeni bir parti kurulmasını istediği

ve DP'nin kuruluşunu desteklediği yönünde yorumlar mevcuttur (Albayrak, 2004: 43-47). Bu gelişmeler sonucunda Koraltan, Köprülü ve Menderes CHP'den ihraç edilmişlerdir. Bayar'ın da istifa etmesi ile yeni partinin kurulması için yapılan çalışmalar hız kazanmış ve 7 Ocak 1946 tarihinde DP resmen kurulmuştur. Parti 85 maddelik programını ilan etmiş (Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti, Cumhuriyet, 8.01.1946: 1) ve 8 Ocak'ta ilk toplantısını yaparak Celal Bayar'ı başkan seçmiştir (Demokrat Partisi, Cumhuriyet, 9.01.1946: 1).

Türk Siyasetinin Demokrat Partili Yılları

DP'nin kurulmasından sonra 21 Temmuz 1946 tarihinde erken genel seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerde DP 65 milletvekilliği elde ederek meclisteki yerini almıştır. Seçimlerin erken yapılması, CHP'nin DP'nin teşkilatlanmasına ve hazırlanmasına fırsat vermek istememesi olarak yorumlanmıştır. Yani CHP erken seçim kararı alarak DP'yi hazırlıksız yakalayıp saf dışı bırakmak istemiştir. 14 Mayıs 1950 genel seçimleri ise Türk demokrasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Seçimler yurt genelinde büyük bir katılım ve heyecanla gerçekleşmiştir. 14 Mayıs tarihli gazetelerin manşetlerini bu haberler oluştururken (Bu Sabah Sekizden İtibaren Yurdun Her Tarafında Seçime Başlandı, Akşam, 14.05.1950: 1; Türk Milleti Nihayet Beklediği Güne Erişti, Zafer, 14.05.1950: 1; Yurdda Genel Seçim Bugün Yapılıyor, Cumhuriyet, 14.05.1950: 1, 3; Millî İradenin Tecellisi İçin, Millet Bugün Oyunu Kullanıyor, Yeni İstanbul, 14.05.1950: 1), Akşam gazetesinde (14.05.1950: 1) Ankara'da seçimin bayram havası içerisinde yapıldığı ve *"oy vermek için bastonuna dayanarak gelen ihtiyarlar, torbalariyle gelmiş kadınlar göze çarpmaktadır"* ifadesi yer almıştır. 1950 seçimleri vatandaş için adeta yeni bir umut ışığı olmuştur. Yıllardır devam eden ve II. Dünya Savaşı'nın etkileriyle farklı bir boyut kazanan tek parti iktidarı artık sona ermiştir. 15 ve 16 Mayıs tarihli gazetelerin manşetleri seçimlerde DP'nin zaferinden bahsediyor, birçok ilde açık ara fark ile önde gittiğini, milletvekili sayısının 400'e yaklaştığını belirtiyordu (Tahminlere Göre Mecliste 350 D. Milletvekili Bulunacak, Akşam, 15.05.1950: 1; D. Parti Zafer Yolunda, Zafer, 15.05.1950: 1; D.P. İktidarı Aldı, Zafer, 16.05.1950: 1; Demokrat Parti 434 Milletvekili ile Kat'i ve Eşsiz Bir Zafer Kazandı, Zafer, 17.05.1950: 1; Türk Milleti Tam Bir Siyasî Olgunluk İçinde Oyunu Kullandı, Yeni İstanbul, 15.05.1950: 1; Demokrat Partinin, Yurdun Bir Çok İllerinde Seçimi Kazandığı Anlaşıldı, Cumhuriyet, 15.05.1950: 1, 4; 390 Mebusluk Kazanan D.P., C.H.P.yi Mağlûp Etti, Yeni Sabah, 16.05.1950: 1, 5). Bu seçimlerde DP'nin %55 oranında oy alması (Ruscuklu, 2008: 29) başarısının bir

göstergesiydi. Seçimler sadece yurtiçinde değil aynı zamanda yurt dışında da yakından takip edilmiştir. Birçok ülke DP zaferini olumlu bir şekilde karşılamış ve Türkiye ile olan ilişkilerin aynen devam edeceğini bildirmiştir.

Türkiye'de artık, "*Yeter! Söz milletindir*" sloganı ile yola çıkan DP iktidarı hâkimdir. Bu tarihten itibaren ülkede önemli bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu yeni dönem CHP ve DP ilişkileri açısından gergin başlamıştır. Yeni kurulan hükümetin programının görüşülmesi sırasında eleştirilere cevap vermek isteyen muhalefete söz hakkı verilmemesi (TBMMZC, 29.V.1950: 32) ilerleyen yıllarda muhalefet-iktidar ilişkilerinin ne kadar sert geçeceğinin ilk işareti olmuştur. Bununla birlikte DP iktidarının ilk dönemlerinde olumlu anlamda birçok gelişme meydana gelmiştir. Tarım konusunda tedbirler alınmış, köylere içme suyu, sağlık ocağı, okul gibi hizmetler götürülmüş, eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmış (Başgil, 2011: 78-84), ekonomide bir iyileşme söz konusu olmuştur. Bu durum tek parti iktidarından ve uygulamalarından sıkılmış olan halkın, Adnan Menderes'i kendilerinden birisi, adeta bir kurtarıcı olarak görmelerine ve bağırlarına basmalarına neden olmuştur.

2 Mayıs 1954'te gerçekleşen genel seçimler DP'nin ezici üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Adnan Menderes, yabancı gazetecilere "*Memleketimiz layık olduğu istikbale doğru azim ve kararlı yürümek imkânlarını bu seçimle takviye etmiş bulunuyor*" (Başbakanın Yabancı Gazetecilere Beyanatu, Akşam, 3.05.1954: 1) açıklamasını yaparken basında da seçimi büyük ve ezici fark ile DP'nin kazandığı haberleri yer almıştır (Seçimi Büyük ve Ezici Farkla D.P.nin Kazandığı Tahakkuk Etti, Cumhuriyet, 3.05.1954: 3). Fakat 1954 seçimlerinden sonra DP'nin tutumundaki değişim ve sertlik gözle görülür hale gelmeye başlamıştır. Muhalefetin de sert söylem ve ithamları bunu tetiklemiştir. Özellikle 6-7 Eylül olayları ile ilgili geçen şiddetli tartışmalar Mecliste adeta arbedelerin yaşanmasına neden olmuştur. Sadece muhalefet ile olan ilişkiler gerilmemiş, aynı zamanda basın ve üniversite bağlamında da sert tedbirler alınmıştır. Basın mensupları için altı aylık mahkûmiyetin meslek icrasına engel teşkil etmesi sağlanırken, ceza hukukuna aykırı yeni yayın yasakları getirilmiştir. Bunlara uymayanlar için ise ağır hapis ve para cezaları öngörülmüştür. Hatta bu baskı üzerine İnönü tarihi konuşmasını yapmış ve "*Karanlıktan medet umanlar, elbette tarihimizin karanlık köşelerinde unutulacaklardır*" demiştir (Eroğul, 1990: 120).

1954 yılından itibaren üniversitelerle ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öğretim üyelerinin Millî Eğitim Bakanlığı emrine alınması ile ilgili karar, derslerde hocaların ifade özgürlüklerinin kısıtlanması, bazı

öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması gibi durumlar üniversitelerin ve öğrenci teşkilatlarının devreye girmelerine, sert tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır (Kahraman, 2015). Meydana gelen bu gelişmeler DP içerisinde de huzursuzlukların baş göstermesine neden olmuştur. Artık iktidar ile muhalefet, basın ve üniversiteler arasındaki gerginlik giderek artmış ve 27 Mayıs Darbesi'ne giden süreçteki başat faktörler olarak tarihteki yerlerini almaya başlamışlardır. Kısacası DP iktidarı kan kaybetmeye başlamıştır.

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan erken genel seçimler DP'nin hâkimiyetinin zayıflamaya başladığını ve olaylara daha temkinli yaklaşması gerektiğini ortaya koymuştur. Çünkü 1957 seçimlerinde muhalefetin oy oranı %52'ye yükselmiştir (Eraslan, 2010: 567). Fakat DP bu durum karşısında kendisini sorgulamak yerine sert tutumunu daha da artırmayı tercih etmiştir. Muhalefete karşı tedbirler alma, seçimlerde muhalefeti destekleyen devlet memurlarına yönelik yaptırımında bulunma ve daha şiddetli bir basın kanunu uygulama yoluna gitmiştir. Gazetelerde, Hükümetin muhalefet ve basına karşı bazı sert tedbirler alacağı haberleri yer almıştır (Hükümet Çok Mühim Kararlar Arefesinde, Tercüman, 10.04.1960: 1, 5; Muhalefet ve Basına Karşı Yeniden Çok Sert Tedbirler Alınıyor, Tercüman, 13.04.1960: 1, 5). Basın üzerindeki sansür daha da artırılmış, Meclis görüşmelerinin açık yapılmaması kararı alınmıştır. Ekonomideki sıkıntılar halka yansımaya başlamıştır. Toplumsal ve siyasi olaylar gitgide içinden çıkılmaz hale gelmiş, antidemokratik uygulamalar yaygınlaşmış ve bu süreç 27 Mayıs 1960 tarihindeki darbe ile son bulmuştur.

29 Nisan Ya Da "Kara Cuma" Olayları

DP'nin söylem ve eylemlerinde 1954 yılından sonra meydana gelen sertlik 1950'li yılların sonunda daha da şiddetlenmiştir. Basın yasasında daha radikal kararlar alınmış, birçok gazete ve gazeteci yaptığı haberler yüzünden yasaklanmış, ceza yağmuruna tutulmuştur. Ekonomideki sıkıntılar gelen zamlar ve artan vergiler ile halka da yansımaya başlamıştır. Ordu ve üniversiteler bağlamında da gerginleşen ilişkiler, muhalefet ile geri dönülemez bir noktaya gelmiştir.

Orhan Erkanlı, TSK'nın o dönemki durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

"Silâhli Kuvvetler kendi haline terk edilmiş, dış yardımlarla artan maddî gücüne rağmen, morali tamamen sarsılmış, izzet-i nefsi kırılmış bir halde. Yedek subaylarla ordunun idare edileceği, kravatlı şövalyelerin burunlarının kırılacağı günlük söylentiler arasında; Ordunun yeni adı, Battal Gazi

Ordusu'dur artık... Millî Savunma bakanlarının paltosunu, havlusunu tutacak kadar mevkiini ve şahsiyetini unutan kumandanlar, bu dalkavukları terfî ettirecek ve bunlara Türk ordusunu ve memleket savunmasını emanet edecek derecede sorumluluk duygusundan uzaklaşmış bakanlar görülmekte..." (Erkanlı, 1972: 8-9).

Orhan Erkanlı'nın da bahsettiği gibi Başbakan Adnan Menderes'in ordu ve mensupları için çok sert söylemlerde bulunduğu, subaylar ile gazozcu subaylar diye dalga geçildiği ve ekonomik gelirlerinin son derece düşük olduğu, hatta ev kiralarını dahi ödeyemeyecek durumda oldukları bilgileri döneme ait birçok hatıratıta yer almaktadır.

Üniversiteler bağlamında da antidemokratik olduğu iddiasıyla tartışılan birçok kararın alındığı görülmektedir. Üniversitelerin artık bir bilim yuvası değil de politika merkezi oldukları, Millî Eğitim Bakanlığı emrinde sıradan herhangi bir okul gibi işleme tabi tutuldukları ve üniversite gençliğinin çeşitli gruplara ayrılarak militan ekipler olarak kullanılmak istendiğinden, üniversite hocalarına hakarete varan ithamlarda bulunulduğundan bahsedilmektedir (Erkanlı, 1972: 9). Hakikaten üniversitelerde derslerin işlenemediği zamanların geldiği, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin çıkarılan antidemokratik kararları protesto ettikleri ve Adnan Menderes'in üniversite hocaları için "*kara cüppeli papazlar*" benzetmesini yaptığı bir süreç yaşanmaktadır.

Asıl olaylar ise muhalefet özellikle de CHP bağlamında yaşanmıştır. DP adeta muhalefeti sindirme politikası takip etmiştir. İsmet İnönü'nün 1959 yılında yurdun çeşitli bölgelerinde yaptığı geziler bombanın piminin çekilmesine neden olmuştur. Uşak, Manisa, İzmir, Topkapı'da meydana gelen olaylarda CHP'liler saldırılara uğramışlar, engellenmişler ve hatta Topkapı olaylarında İsmet İnönü yaralanmıştır (Turan, 1999: 193-195). Bu olaylar muhalefet ile iktidarın karşılıklı suçlamalarının artmasına neden olmuştur. Benzer olaylar 1960 yılında da devam etmiştir. İsmet İnönü, Ankara'dan Kayseri'ye geçmiş (İnönü Bugün Ankara'dan Kayseri'ye Hareket Edecek, Tercüman, 2.04.1960: 1, 5), fakat tren Himmetdede İstasyonunda üç saat bekletilmiş, valilik izin vermediği için CHP il kongresinin yapılmasından vazgeçilmiştir (İnönü'nün Kayseri'ye Girişi Hadiseli Oldu, Tercüman, 3.04.1960: 1, 5). Bu gelişmeler İsmet İnönü'nün öldürüleceğine dair bir söylentinin de kulaktan kulağa yayılmasına yol açmıştır. Hatta dönemin subaylarından Fethi Gürcan bu söylentiler üzerine zaman zaman atına binerek İnönü'nün evinin önünde turlar attığını daha sonraki yıllarda ifade etmiştir. M.

Emin Aytekin de benzer ifadeler kullanmış, İsmet Paşa'yı korumak amacıyla arabasına kurmay subaylar alarak Paşanın Ayten Sokaktaki evinin etrafında gece nöbetleri tuttuklarını anlatmıştır (Gürcan, 2005: 16; Aytekin, 1967: 51). Bu örnekler askerlerin İsmet İnönü'yü halen daha İsmet Paşa olarak gördüklerini ve ona manevi bağlarla bağlı olduklarını göstermektedir. Bu durumun da darbenin gerçekleşmesinde etkili olduğu iddia edilmektedir.

Muhalefete karşı bu gelişmeler olurken öğrenciler ile ilgili duruşmalar da yapılmaktadır. İstanbul Üniversitesi bahçesinde irticai hareketlere yönelik yapılan sessiz yürüyüş nedeniyle 17 genç Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet gerekçesiyle 5 Nisan 1960 tarihinde yargılanmaya başlamışlardır (17 Üniversiteli Dün Yargılandı, Tercüman, 6.04.1960: 1).

DP Meclis Grubu tarafından 7 Nisan 1960'ta bir bildiri yayımlanmıştır. Bu bildiriye CHP'ye ağır ithamlarda bulunulmuş, ülkedeki durumdan sorumlu tutulmuştur. CHP'nin ülkedeki bütün yıkıcı grupları çevresinde topladığı, halkı ve orduyu iktidara karşı tahrik ettiği iddia edilmiştir (İnönü, 2008: 781). Nisan ayının ortalarına doğru gelindiğinde DP Grubunda, CHP için tahkikat açılması teklifi kararlaştırılmıştır. CHP'nin takip etmekte olduğu yolun ülke için zararlı ve tehlikeli olduğu, çok şiddetli bir tahrik politikası takip ettiği ve bunların isyan derecesine kadar götürecektir terkipler olduğu gibi iddialar ise bu tahkikat için gerekçe olarak gösterilmiştir (Muhalefet ve Basına Karşı Yeniden Çok Sert Tedbirler Alınıyor, Tercüman, 13.04.1960: 1, 5). Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ile Denizli Milletvekili Baha Akşit, 14 Nisan'da Meclis Tahkikat Encümeni'nin kurulması için taktir vermişler ve bu taktir İsmet İnönü'nün çok şiddetli eleştirilerine rağmen 18 Nisan'da Meclis Genel Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir (Özkaya, 2005: 76). CHP'ye karşı çok ağır ithamlarda bulunulmuş, İsmet İnönü söz alarak bu ithamlara ve suçlamalara cevap vermiş, *"Şartlar tamam olunca milletler için ihtilâl meşru bir haktır... Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam"* şeklindeki ünlü sözlerini söylemiş, Mecliste şiddetli tartışmalar yaşanmıştır (TBMMZC, 18.IV.1960: 189-213; Karavelioğlu, 2007: 24; Aydemir, 2017: 359). 2247 numaralı bu karar 19 Nisan 1960 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (T.B.M.M. Kararı, Resmî Gazete, 19.04.1960: 1178/a). Birçok hukuk profesörü alınan bu kararın hukuka aykırı olduğu doğrultusunda açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu teklif görüşülürken Mecliste meydana gelen tartışmalar sonucunda İsmet İnönü'ye 12 oturuma katılmama cezası verilmesi, Komisyonun kurulması ve hızlı bir şekilde çalışmalara başlayıp kararlar alması bardağı taşıran son damla olmuş ve üniversite gençliği harekete geçmiştir.

Bu bağlamdaki ilk gösteri 19 Nisan'da Kızılay'da meydana gelmiş ve polisin müdahalesi ile sonuçlanmıştır (Kocabaş, 2012: 356-357). Tahkikat Komisyonu'nun basın üzerinde de çeşitli yetkilere sahip olduğu görülmektedir. Buna göre her türlü yayını yasaklamak, soruşturma bağlamında her türlü gerekli evraklara el koymak, basım ve dağıtım engellemek, siyasal faaliyetler hakkında önleyici kararlar almak gibi düzenlemeler yapılmıştır (İnönü, 2008: 782). Meclis konuşmalarının basında yayımlanması 27 Nisan tarihi itibarı ile yasaklanmıştır. Fakat İnönü'nün Meclis konuşmaları üniversite öğrencileri arasında yayılmıştır. İnönü ise "*Türk gençliği, Kore gençliğinden aşağı değildir*" diyerek Kore'deki öğrenci olaylarına atıfta bulunmuş ve bazı değerlendirmelere göre öğrenci olaylarını hızlandırmıştır (Gürcan, 2005: 25). Olaylar 28 Nisan'da İstanbul'a sıçramış ve boyutları oldukça büyümüştür. İstanbul olaylarında Rektör Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başından yaralanmış, iki öğrenci hayatını kaybetmiş, polisin üniversiteye girmesi konusu tartışılır hale gelmiştir. Olayların büyümesi üzerine saat 15.00'dan itibaren İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir (TBMMZC, 29.IV.1960: 315; Örfî İdare, Milliyet, 29.04.1960: 1, 5). Ankara sıkıyönetim komutanlığına Korgeneral Namık Argüç, İstanbul sıkıyönetim komutanlığına da Orgeneral Fahri Özdilek getirilmiştir. DP hükümeti sıkıyönetimi 3 aylığına ilan etmiştir. Bu süreçte İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Fahri Özdilek 35, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç de 29 bildiri yayımlamıştır (Üskül, 2015: 50). Meydana gelen gelişmeler üzerine iki anayasa profesörü, Prof. Dr. Bülend Nuri Esen ile Prof. Dr. İlhan Arsel anayasa derslerine ara verdiklerini öğrencilerine bildirmişlerdir (İki Anayasa Profesörü Derslerine Dünara Verdi, Milliyet, 29.04.1960: 1, 5). Bu iki profesör antidemokratik uygulamalar ve anayasaya aykırı olarak alınan kararlar nedeni ile derslere devam etmenin bir anlamı kalmadığını açıklamışlardır.

İstanbul Üniversitesi'nin 3 gün tatil ve iki ilde sıkıyönetim ilan edilmesi önlemleri de olayları engellememiş ve 29 Nisan'da Ankara'da tarihe "Kara Cuma" olarak geçecek olan öğrenci olayları yaşanmıştır.

Ankara'daki hareketlilik de 28 Nisan günü başlamıştır. Hükümet olaylara karışıklıkları için, Siyasal Bilgiler Fakültesini okula dönüştürme kararı almış ve bu bağlamda da bir kanun tasarısı hazırlamıştır (Yavuz, 1985: 81-82). Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler veren kararın alınması ve İstanbul olayları da buna eklenince öğrenciler artık harekete geçme vaktinin geldiğini düşünmüşlerdir. 28 Nisan günü bir araya gelen öğrenciler, genç asistanlar ve öğretim üyeleri ile de görüşerek ertesi gün derslere girmeme

kararı almışlardır. Görüşükleri öğretim üyeleri bu protestoların Siyasal Bilgiler Fakültesi ile sınırlı kalmamasını, daha etkili olması açısından diğer fakültelerden de destek alınmasını istemişlerdir (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 76; Sarol, 2014: 395). CHP'li gençler gece geç saatlere kadar yurtları dolaşarak durumu anlatmışlar ve 29 Nisan'da derslere girilmeyeceğini diğer öğrencilere bildirmişlerdir.

28 Nisan'da öğrenciler safında bunlar yaşanırken Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç de boş durmamıştır. Bir gün öncesinden olayların çıkabileceğine dair haber almış olan Argüç, önlem almak ve olaylara engel olmak için Ankara Garnizon ve Merkez Kumandanlıklarına ve Emniyet Müdürlüğüne yazılar göndermiştir. Yine aynı tarihli bir emir ile 43. Süvari Alay Kumandanlığı'nın da hazır kıt'a olarak görevine devam edeceğini bildirmiştir. Bu alayın kumandanını ve diğer subaylarını saat 21.00'da toplayarak meydana gelebilecek olaylar karşısında sırası ile neler yapılacağını anlatmıştır. Buna göre topluluğa dağılmaları için üç kez uyarıda bulunulacak, dağılmaz iseler atlar ile üzerlerine yürünecek ve bu da yeterli olmazsa önce havaya sonra da üzerlerine ateş açılacaktı. Şayet bunlar yapılmaz, gösteriler bastırılmaz ise Tahkikat Komisyonu'nun kendisini dahi tutuklayabileceğini, çünkü bu Komisyonun yetkilerinin kendisinden de fazla olduğunu söylemiştir. Argüç, 29 Nisan sabahında saat 06.00 civarında ise Süvari Alayı'na gelerek yine benzer konuşmalar yapmış, yılanın başının küçükken ezilmesi gerektiğini, şiddetin ve gerekirse ateşin her şeyi halledeceğini söyledikten sonra bölükleri görev yerlerine göndermiştir (Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007: 457).

Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri 29 Nisan sabahı saat 08.00 civarında Hukuk Fakültesinin bahçesinde toplanmaya başlarken askerî birliklerde binanın önünde tertibat almaya başlamışlardır. Hukuk Fakültesinden bir öğrenci kısa bir konuşma yapmış ve İstanbul'da hayatlarını kaybeden öğrenciler için saygı duruşu yapılmış, İstiklal ve Dağ Başını Duman Almış Marşları söylendikten sonra olaylar başlamıştır. İstanbul'daki arkadaşları "*Hürriyet*" dedikleri için öldüklerinden dolayı kendileri de aynı uğurda ölmeye hazırlardı (Kabacalı, 2007: 136). Gençler "*Diktatörler baş aşığı*" diye bağırmaya başlamışlar (Erdemir, 1961: 59), İstanbul'daki gibi öğretim üyelerinden destek beklemişler, kendilerine yakın gördükleri hocalarını isimlerini söyleyerek aralarına davet etmişlerdir. Olaylar Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi olmak üzere iki eksende gelişmeye başlamıştır (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 76-77).

Hukuk Fakültesindeki olaylar üzerine Prof. Dr. Bülent Nuri Esen öğrencilere sıkıyönetimin anayasanın hükümlerinden olduğunu ve dünden beri sıkıyönetim ilan edildiğini, bu nedenle hareketlerinin bir sonuç vermeyeceğini söyleyerek dağılmalarını istemiştir. Öğrenciler hocalarının bu isteğine olumsuz yanıt vermişlerdir. Fakültenin etrafı askerî birliklerle sarılmış, trafik kapatılmış ve fakülteye girişler yasaklanmıştır. Namık Argüç, Hukuk Fakültesine gelince öğrenciler ordu lehine tezahüratlarda bulunmaya başlamışlar, hatta askerler bahçeden çekilirse dağılacaklarını dahi söylemişlerdir. Bunun üzerine askerler fakültenin bahçesinden çekilmeye başlamıştır. Dönemin Ankara Valisi Dilaver Argun ve Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten de olay yerine gelmişlerdir. Vali Dilaver Argun öğrencilere dağılmaları yönünde söylemlerde ve tehditlerde (Karakuş, 1977: 459) bulunmuşsa da öğrenciler Argun'u dikkate almamışlardır. Bu gelişmeler üzerine Hukuk Fakültesinden 20, Siyasal Bilgiler Fakültesinden 100 kadar kişinin alınması gerektiği, bunların o zaman bellerinin kırılacağı söylenmiştir (Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007: 457). Ardından Namık Argüç devreye girmiş ve öğrencilere ne istediklerini sorduğunda "*Hürriyet*" cevabı ile karşılaşmıştır. Namık Argüç de öğrencilerden dağılmalarını istemiş, tehditler savurmuş ve süvari birliklerine emir vererek bahçeye girmelerini sağlamıştır. Bu gelişme üzerine öğrenciler bina içerisine girmişler ve polis ile öğrenciler arasındaki kovalamaca başlamıştır. Olaylar sırasında bir yüzbaşı ile öğrenciler arasında geçen diyalog bu yüzbaşının öğrencilere destek olduğunu göstermiştir. Hukuk Fakültesindeki olaylarda Namık Argüç, Grup Kumandanına ateş emri vermiş, fakat kumandan ateş edilecek bir durum olmadığını, bunun yasalara aykırı olduğunu bildirmiştir. Aldığı cevaptan memnun olmayan Argüç, kumandanı da tutuklattırmakla tehdit etmiş, ardından oradan uzaklaşmıştır. Argüç'ün uzaklaşmasından faydalanan kumandan askerlere silahlarını boşalttırmış ve böylece Hukuk Fakültesinde ateş açılmasına engel olmuştur (Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007: 458). Dönemin şahitlerinden olan Erdemir ise üniversitelilere ilk ateşin burada yani Hukuk Fakültesinde açıldığını aktarmaktadır (Erdemir, 1961: 60). Fakat Yüksek Adalet Divanı kararlarında da ateş açılmadığına dair kayıtlar mevcuttur. Askerlerin aksine coplarını devreye sokan polisler camları kırarak içeri girmiş, öğrencileri kovalamaya başlamışlardır. Dönemin SBF Dekanı Prof. Dr. Fehmi Yavuz anılarında Hukuk Fakültesi öğrencilerinden pencereden atlayanların, düşenlerin olduğunu, SBF öğrencileri ile dışarıdan halkın bunlara yardım etmeye çalıştıklarını, Tıp Fakültesinden gelen

ambulansların sürekli yaralı taşıdığını ve ambulansların ardı ardına gelmesinin insanları iyice paniğe soktuğunu belirtmektedir (Yavuz, 1985: 82).

Polisler yakaladıkları öğrencileri derhal Ankara Emniyeti'nin arabalarına bindirmişler ve öğrenciler arabaya bindirildikleri andan itibaren şiddet görmeye başlamışlardır. Hukuk Fakültesi Dekanı, öğrencilerin serbest bırakılmaları için müracaatlarda bulunmuşsa da Argüç, durumu Meclis Soruşturma Komisyonu'na bildirdiğini ve oradan haber almadan öğrencileri serbest bırakamayacağını söylemiştir (Gürcan, 2005: 29). Olayların şiddetlenmesi ile birlikte artık üniversite hocalarından birçoğu da odalarından çıkarak öğrencilerinin yanlarında yer almaya başlamışlardır. Öğrenciler polisin müdahalesine kitaplarla, yangın musluklarını açarak karşı koymaya çalışmışlardır. Bu sırada dışarıdaki gazetecilerde engellenmiş ve şiddete tabi tutulmuşlardır.

SBF öğrencileri 29 Nisan sabahına Hukuk Fakültesindeki arkadaşları ile başlamış olsalar da hocalarının da katılımlarını sağlamak için kendi fakültelerine gitmişler ve olaylara buradan devam etmek zorunda kalmışlardır. Öğrencilere hocaları da destek vermiş, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni okumuşlar ve saygı duruşunda bulunmuşlardır. Tıpkı Hukuk Fakültesinde olduğu gibi burada da askerî birlikler fakülteyi çevirmişlerdir. Askerlerin arkasında ise halk olayları takip etmektedir. SBF öğrencileri Mülkiye Marşı ve başka marşları seslendirmiş, "*Menderes istifa!*" diye bağırılmışlardır. Ateş açılma ihtimaline karşılık tedbirler almışlar, sandalyeler ve sıralarla barikatlar kurmuşlardır (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 78; Yavuz, 1985: 82-83; Erdemir, 1961: 61-62). "*Kahrolsun Menderes! Diktatörler kahrolsun! Hürriyet!*" sesleri yükselirken, bir grup CHP'li milletvekili de Fakülteye ulaşmıştır. Öğrencilere amaçlarına ulaştıklarını, artık dağılırlarsa daha iyi olacağını söylemişlerdir. Öğrencilerden bir grup ise arka taraftan kaçarak İnönü'nün yanına gitmiş ve ne yapmaları gerektiğini sormuşlardır. İnönü ise yaptığı konuşmada ümitlerini kaybetmemeleri gerektiğini söylemiştir.

SBF'de de Hukuk Fakültesindeki benzer gelişmeler yaşanmıştır. Öğrencilerin karşısına yerleştirilen süvari birliklerine yürüyüş emri verilmişse de bunlar sadece kımıldamakla yetinmişler, ilerlememişlerdir. Emri dinlenmeyen Namık Argüç çok sinirlenmiş ve devreye polisler sokulmuştur. Polisler coplarla koşmaya başlamış, öğrenciler ise buna taş atarak karşılık vermişlerdir. Yine bir itfaiye arabasından su sıkılarak öğrenciler dağıtılmaya çalışılmıştır. Namık Argüç, Süvari Bölük Komutanı Vehbi Ersu'ya ateş emri vermiş fakat Ersu bu emre uymamıştır (Akalin, 2000: 43). Başka bir subay aranmış fakat bulunamayınca ateş emri bizzat Namık Argüç'ün kendisi

tarafından verilmiştir. Önce havaya sonra da fakülteye ateş açılmış 100-150 el ateş edilmiş ve mermiler çatıya, dersanelere, camlara, Fakültenin giriş kapısına ve hatta kapının yanındaki otomobile isabet etmiştir (Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007: 459; Karavelioğlu, 2007: 21). Olay yerine koşarak gelen bir Yarbay "Paşam bunlar düşman mı? Neden ateş açtırıyorsunuz? Ateşi durdurunuz!" deyince Argüç "E, ne yapalım? Onlar da taş atıyorlar" diyerek karşılık vermiştir (Erdemir, 1961: 63). Polisler ile öğrenciler arasında ciddi mücadeleler yaşanmış, polisin şiddet uygulamasına karşılık öğrenciler kendilerini savunmaya çalışmışlardır. O günlerde SBF'de öğrenci olan Alpaslan Işıklı (2002: 29), olaylar ile ilgili ilginç bir anı aktarmaktadır. Buna göre, SBF'nin her yılın sonunda düzenlediği bir eğlence ve özeleştirme ortamının oluşturulduğu İnek Bayramı vardır. Olaylar nedeniyle Fakültenin etrafı atlı birlikler ile kuşatılınca o yılki İnek Bayramı için alınan kırmızı boyalar ile geniş karton kâğıtlara "ya hürriyet, ya ölüm!" yazılarak cadde tarafındaki duvarlara asılmıştır. Fakat yazılar yazılırken boyalar akıp damlayınca uzaktan bakıldığında kan ile yazılmış gibi görünmüştür. Darbeden sonra Altan ve Örsan Öymen tarafından hazırlanan yazı dizisinde öğrencilerin bu yazıları kan ile yazdıkları anlatılmış, aynı haber Amerikan dergisi Time'da da yer almıştır. Işıklı'nın anlattığı bu hatıra dönemin harareti ile olayların bazen gerçekten oldukça farklı algılandığını gösteren önemli bir örnektir.

SBF Dekanı Prof. Dr. Fehmi Yavuz, Namık Argüç'le görüşerek olayları yatıştırmak istemiştir. Fakat Valinin ve Argüç'ün sert söylemlerinden Fehmi Yavuz da nasibini almıştır. Bu sırada bir binbaşı, Argüç'e olayı halledeceğini söyleyerek binadan içeriye girmiş ve öğrenciler bu binbaşıyı sevinçle karşılayarak kendilerini polisten kurtarmasını istemişlerdir. Binbaşı, polisleri binadan çıkarmış ve saatlerdir mücadele veren öğrenciler ertesi gün Kızılay'da protestolara devam etme kararı alarak dağılmışlardır. Olaylar sırasında Ethem Menderes, Cebeci'ye doğru araba ile giderek gelişmeleri yakından görmek istemiştir. Bakanın arabası SBF önünden geçerken, öğrenciler bakanı yuhalamışlardır (Çelikoğlu, 2010: 118). Benzer olaylar Tıp ve Fen Fakülteleri ile Gazi Eğitim Enstitüsünde de meydana gelmiş, her yerde hükümet ile başbakan protesto edilmiş, "Menderes istifa" sloganları atılmış ve olaylar sırasında öğrencilere şiddet uygulanmıştır. Tıp Fakültesine yaralı öğrencilerin ambulanslar ile getirilmeleri ve yaralılara polislerin refakat etmeleri burada da "Yuh, Kaatil Polis, Menderes İstifa" sloganlarının atılmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine Namık Argüç, atlı polislerin fakülte bahçesine girmeleri için emir vermiş, fakat hem bahçe duvarlarının yüksek olması hem de öğrenci ve hocaların direnişleri sonucunda olayların bu

ayağında ne polis ne de askerî kuvvetler içeri girememişlerdir (Erdemir, 1961: 64). Gazeteciler ise içeride olup bitenlerden habersiz şekilde dışarıda beklemişler ve Vali Dilaver Argun'un "*Beleşçiler, haydi toz olun buradan!*" diye bağırmasına maruz kalmışlardır. İçeriden yaralı şekilde çıkarılan, gözaltına alınan öğrenciler ile ilgili bilgi toplamaya çalışmışlar fakat onlardan da gözaltına alınanlar ve şiddete maruz kalanlar olmuştur. Dünya Gazetesi'nden Selçuk Altan ve Yeni İstanbul Gazetesi'nden Muammer Taylak bunlar arasında yer almıştır (Kabacalı, 2007: 140-141). Ankara olaylarında dikkat çeken noktalardan birisi de tıpkı İstanbul olaylarında olduğu gibi polis ile göstericiler arasında arbede yaşanırken, askerler ile samimi diyalogların kurulması olmuştur. Hatta Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, Başbakan Menderes'i askerler ile öğrencileri kucaklaşırken gördüm diye uyarmıştır. Başgil darbeden sonra kaleme aldığı hatıralarında, bu kucaklaşmadan endişelendiğini ve bu endişenin Yassıada'daki tanıklığı sırasında oldukça eleştirildiğini ifade etmiştir (Başgil, 2007: 128-129). Gelişmeler üzerine Başgil, Ankara'ya davet edilmiş ve burada Başbakan ve Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür. Başgil, Menderes'in istifa etmesi, yeni bir hükümetin kurulması, bu yeni hükümete CHP'nin de katılımının sağlanması, Tahkikat Komisyonu uygulamasının yanlış olduğu ve değiştirilmesi doğrultusunda önerilerde bulunmuşsa da (Başgil, 2007: 136-137; 2011: 120-121; Karavelioğlu, 2007: 24) özellikle Bayar bu önerilere sıcak bakmamıştır. Başgil'in de belirttiği gibi İstanbul olaylarında askerî birlikler olay yerine gelince öğrenciler "*ordu-gençlik el ele*" "*ordu-gençlik el ele*", "*Ya ya ya,şa şa şa, Türk ordusu çok yaşa*" diye bağırmağa başlamışlardı (Gürcan, 2005: 26; Erdemir, 1961: 24). Bu örnekler de Ali Fuad Başgil'in tespitinin ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir. İsmet İnönü de 29 Nisan'da meydana gelen öğrenci olaylarında öğrenci-ordu dayanışmasının bariz bir şekilde görüldüğünü, subayların öğrencilere karşı oldukça hoşgörülü davrandıklarını, hatta devreye girerek bazı öğrencilerin gözaltına alınmalarına engel olduklarından bahsederek bunu da on yıllık süreçte ordu içerisinde iktidara karşı alttan altta başlayan rahatsızlığın artık aşikâr hale gelmesi olarak yorumlamıştır (İnönü, 2008: 783). Öğrencilerin bu mücadeleleri halkı ve lise öğrencilerini de harekete geçirmiş, Kurtuluş'a doğru yürüyüşe geçen kalabalık, barikatları aşamayaarak dağılmak zorunda kalmıştır.

Olaylardan sonra Başbakan Adnan Menderes, Mükerrer Sarol ve Namık Argüç ile birlikte öğrenci yurtlarını dolaşmış, fakat burada da tepkiler ile karşılaşmış ve yuhalanarak istifası istenmiştir (Kabacalı, 2007: 151). 29 Nisan olayları sonucunda üniversiteler 1 ay süre ile kapatılmış, öğrenci yurtlarındaki toplantılar yasak edilmiş ve yurtlarda kalan öğrencilere

memleketlerine dönmeleri bildirilmiştir (Üniversiteler 1 Ay Müddetle Kapatıldı, Tercüman, 30.04.1960: 1). Yurtlara boşaltma emri verildiği için aceleyle boşaltılan yurtlardan çıkan öğrenciler zor durumda kalmıştır. Memleketten yol parası istemek için süre çok kısıtlıdır. Bu nedenle Ankara halkı evlerini onlara açarak yardım etmiştir (Erdemir, 1961: 66; Öztuna ve Gökdemir, 1987: 81). Yine meydana gelen olayların yayımlanması yasaklanmış, Tahkikat Komisyonu tarafından bu konuyla ilgili yeni bir tebliğ yayımlanmıştır (Dün Ankara'da Vuku Bulan Hâdiselerin Neşri Yasak, Tercüman, 30.04.1960: 1). Hakikaten dönemin gazetelerine bakıldığında olaylar ile ilgili hiçbir haberin yer almadığı hatta sanki ülkede bunların hiç olmadığı gibi bir izlenimin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu da mevcut olan basın yasağından kaynaklanmaktadır. Fakat basın yasağından dolayı gazetelerde olaylar hiç yaşanmamış gibi muamele görürken infiali ise oldukça geniş olmuştur. Polislerin gözaltına alınan öğrencilere işkence yaparak öldürdükleri, öldürülen bu öğrencilerin cesetlerinin ise kıyma makinelerinden geçirilerek tavuk yemi haline getirildiği söylentileri yayılmış ve birçok kişi buna inanmıştır. Hatta Et-Balık Kurumu'nda araştırmalar yapılmış, olayın doğru olup olmadığı araştırılmış ve herhangi bir bulguya rastlanmamıştır (Dikici, 2014). Bu olay toplumun ne kadar gergin olduğunu ve olaylar karşısında duygusal hareket ettiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Meydana gelen olaylar üzerine Başbakan radyo konuşmalarına başlamıştır. İlk konuşmasını 29 Nisan'da gerçekleştirmiştir. Bu konuşmalarda ülkede karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğu, yalan haberlerin yayıldığı, çeşitli organizasyonlar düzenlendiği gibi konulara temas edilerek, halktan dikkatli olmaları ve bu tür tahriklere gelmemeleri istenilmiştir (Başvekilin Dünkü Radyo Konuşması, Tercüman, 30.04.1960: 1, 5; Öztuna ve Gökdemir, 1987: 86; Aydemir, 2017: 369). Fakat ne uygulanan sansür, ne alınan önlemler ne de Başbakanın konuşmaları olayların sona ermesi için yeterli olmamış, İstanbul ve Ankara olaylarından sonra meydanlar sıkıyönetime rağmen hareketliliğini korumuş ve olaylar 555K'ya kadar uzanmıştır.

555K (5. Ayın 5'inde Saat 5'te Kızılay'da)

İstanbul ve Ankara olayları antidemokratik kararlar almakla suçlanan hükümetin daha da sert kararlar almasına yol açmıştır. Fakat alınan bütün önlemler ülkedeki harareti düşürememiştir. 1 Mayıs İşçi Bayramı nedeniyle radyo konuşması yapan Başbakan Menderes demokrasiden, seçimlere hazırlık gibi konulardan bahsettikten sonra "*Ne için, sevgili vatandaşlarım? Bu kin, bu husumet, bu ihtiras, bu kıskançlık ne için kurutucu bir çöl fırtınası gibi bu güzel vatanın üstünde estirmek istenmekte?*" diye sormuştur (Öztuna ve

Gökdemir, 1987: 92-93). Ali Fuad Başgil ile Menderes gelişmelerle ilgili görüşmeler yapmışlar ve Başgil, Menderes'i uyarmıştır.

İstanbul'da 2 Mayıs'ta NATO toplantısı yapılacaktır. Toplantı sırasında herhangi bir gösterinin meydana gelmemesi, aksilik yaşanmaması için çeşitli önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Ankara Atatürk Lisesi öğrencileri 3 Mayıs'ta sessiz bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. Halkın da katılması ile kalabalıklaşan topluluk Kızılay'a doğru yönelmiş ve Orduevinin önüne gelindiğinde *"Ya ya ya, şa şa şa, Türk Ordusu çok yaşa"* diye bağırmağa başlamışlardır. 4 Mayıs gecesi ise 7 kişi Mülkiyeliler Birliği binasında toplanarak 555K için planlar yapmışlardır (Erdemir, 1961: 70). Böylece artık tarihi gün için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştır.

Mayıs'ın 5'inde DP'lilerin Kızılay'da Başbakan Menderes'e sevgi gösterisinde bulunacakları haberi gelmiştir. Buna göre DP'liler Lozan Meydanı ile Kızılay arasındaki kaldırımlarda ve DP İl Merkezinde toplanacaklar ve Meclisten dönen Cumhurbaşkanı ile Başbakanı alkışlayacaklardır. CHP Gençlik Kolları ise 555K parolasını ilgili yerlere duyurmuştur. Buna göre 5. ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da toplanacaklar ve artık bir sembol haline gelen Gazi Osman Paşa Marşı'nı olaylara uyarladıkları *"Olur mu böyle olur mu? Kardeş kardeşi vurur mu?"* şeklinde söyleyeceklerdir.

Sabah saatlerinden itibaren Kızılay hareketlenmiştir. DP lehine tezahürat yapacaklar saat 10.00'dan itibaren alandaki yerlerini almaya başlamışlardır. Buna göre Başbakan Menderes geçerken onu alkışlayacaklar, Menderes ve DP lehine tezahüratlar yapıp, sevgi gösterilerinde bulunacaklardır. Saat 17.30'da Bayar, Menderes ve Koraltan bir arabada, Gedik ve Benderlioğlu bir arabada Meclis'ten Çankaya'ya doğru yola çıkmışlardır. Araçlar Lozan Meydanı'na geldiğinde polisler Necati Bey Caddesi'ne doğru yol göstermişlerdir. Polislerin bu şekilde davranmalarının amacı araçların kalabalığın içerisine girmesine engel olmaktır. Makam şoförü aracı polisin gösterdiği yöne doğrultunca Celal Bayar önceden belirlenen güzergâhtan devam edilmesi için uyarıda bulunmuştur (Öymen, 2010: 194). DP İl Binasının önüne gelindiğinde binadan *"Yaşa Menderes!"* diye tezahüratlar ve alkışlar gelmiş, bu sesler üzerine kaldırımlarda toplanan eylemciler protestoya başlamışlardır. Kalabalık *"Yuuuh! Menderes istifa"* diye bağırmıştır. Bu gelişmeler üzerine arabadan inen Menderes kalabalığın arasında yürümeye başlamış, polisler ise Başbakanı kalabalıktan korumaya çalışmışlardır. Kalabalığın arasında ilerleyen Başbakan hırpalanmış, kravatı

sarkmış, gömleğinin ucu pantolonundan çıkmıştır. Başbakan Menderes olan bitene anlam verememekte, bunları hak etmediğini düşünmektedir. Kalabalığa ne istediklerini sorduğunda *"Hürriyet istiyoruz, istifanı istiyoruz"* cevabı gelmiş, Menderes de *"Öyleyse öldürün beni, haydi öldürsenize"* diye bağırmıştır. Bunun üzerine kalabalıktan *"biz katil değiliz, siz katilsiniz"* sesleri yükselmiştir. Yaşananlar üzerine Menderes polisleri tutun şunu, yakalayın diye talimatlar vermeye başlamıştır. O sırada Menderes ile bir subay arasında geçen diyalog olayların geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Menderes karşısında bulunan subaya *"çekil önümden"* deyince, bu subay *"Millet bana değil sana çekil diyor"* diye karşılık vermiştir (Erdemir, 1961: 72). Dönemin şahitlerinden olan ve bizzat olaylara tanıklık eden Süvari Yüzbaşı Fethi Gürcan, 5 Mayıs'ta Kızılay'da toplanan kalabalığın arasında çok sayıda sivil kıyafetli genç subayın bulunduğunu belirtmektedir (Gürcan, 2005: 35). Polisler, Başbakanı o sırada orada olan Hürriyet Gazetesi Ankara Temsilcisi Emin Karakuş'un aracına bindirmişlerdir (Öymen, 2010: 195).^{*} Şaşkınlığını atamayan Menderes arabada da aynı sözleri tekrarlamaya devam etmiş, bunları hak etmediğini söylemiştir. Biraz ilerledikten sonra Menderes arabadan inerek tekrar aynı soruları sormuş ve gençler de yine *"istifa"* cevabını vermişlerdir. En sonunda Menderes, Güven Park önünde bekleyen, içerisinde Bayar ve Koraltan'ın bulunduğu arabaya bindirilmiş ve Başvekâlet binasına getirilmiştir. Bayar, Namık Gedik'e olayların yatıştırılması yolunda ikazda bulunmuştur. Bayar'ın bu ikaz sırasında ateş emri verip vermediği konusu en çok tartışılan konudur. Bazı kaynaklarda bu tarz bir emrin olmadığı ileri sürülürken bazı kaynaklarda ise tanıkların anlattıklarından yola çıkılarak bu emrin verildiği belirtilmektedir (Aydemir, 2017: 371-375; Akalın, 2000: 46). Yüksek Adalet Divanı kayıtlarında da Bayar'ın Namık Gedik'e *"Şimdi Kızılay'a gideceksin, megafonla bağıracaksın veya bağırırsınlar. Nümayişçiler bir tarafa, halk bir tarafa ayrıldıktan sonra nümayişçilere ateş açtıracaksın!"* emrini verdiği, fakat Kızılay'a giden Gedik'in arabasının etrafının halk ve öğrenciler tarafından sarılması nedeniyle bu emri yerine getiremediği kaydı mevcuttur (Yüksek Adalet Divanı Kararları: 2007: 462). Kızılay Meydanı saat

^{*} Emin Karakuş dönemin Hürriyet Gazetesi Ankara Temsilcisi olarak görev yapmakta olup, olayları bulunduğu binadan izlemektedir. Galeyan artınca yol kenarında bulunan arabasının zarar görmemesi için aşağıya inmiş ve aracıyla tam hareket edecekken polisler arbededen uzaklaştırmak istedikleri Menderes'i onun arabasına bindirmişlerdir. Olayların birinci dereceden tanığı olan Karakuş, kitabında Menderes'in üzüntüsünü, o anki ruh halini ve 555K Olaylarını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Emin Karakuş, 40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara.

20.00 civarlarında boşalmış ve herhangi bir müdahaleye gerek kalmamıştır. Böylece tarihe 555K olarak geçecek olan olay ve gün son bulmuştur (Erdemir, 1961: 70-73; Karakuş, 1977: 479-483; Yeşilyurt, 2006: 114-117; Cinisli, 2017: 78). Nejat Gülen anılarında 555K'dan bahsederken, elden ele dolaşan ve "555 K" başlıklı şiirin Cemal Süreya tarafından yazıldığını sonradan öğrendiğini anlatmaktadır (Gülen, 2005: 118-120). Adına bir şiirin yazılması olayın o dönemde insanlar üzerinde ne kadar derin izler bıraktığını göstermektedir.

555K bir ülkenin başbakanının kolay kolay karşılaşamayacağı bir hesap sorma olayı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle başbakanın hırpalanması, istifasının istenmesi ülke gündeminde ilk sıralarda yer alması gereken bir konudur. Fakat hâkim olan basın yasağı ve sansür nedeni ile o dönemin gazetelerinde bu olay hiç yaşanmamış gibi bir izlenim vardır. Sadece, DP yanlısı olduğu bilinen Zafer Gazetesi'nin 6 Mayıs tarihli nüshasında Kızılay'da Başbakana dün sevgi tezahüratı gösterildiği, Kızılay'ın kalabalık durumundan faydalanan nümayişçilerin kanunsuz teşebbüsünün akim bırakıldığı haberleri yer almaktadır (Başvekile Dünkü Sevgi Tezahüratı, Zafer, 6.05.1960: 1). Haberde herhangi bir olumsuz ifade kullanılmamasına rağmen Zafer Gazetesi'nin bu nüshası da toplattırılmıştır. Hariciye'den, Washington, Londra, Paris, Roma, Kahire, Tahran, Karacı, Atina, Oslo, Bern, Stokholm Büyükelçiliklerine diğer elçilik ve daimi delegelere acele sevk edilmek üzere 5 Mayıs tarihli bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta Kızılay olaylarından bahsedilmekte, CHP Gençlik Kollarına mensup 100 kadar kişinin gösteriş yapmaya kalkıştıkları, Bayar ve Menderes'in arabadan inip aralarına girmeleri ile birlikte göstericilerin korkarak derhal kaçmaya başladıkları, orada bulunan halkın her iki devlet adamını çok şiddetli şekilde alkışladıkları, göstericileri kovalayarak yakaladıklarını polise teslim ettikleri, bir müddet Kızılay'da duran devlet büyüklerinin daha sonra arabalarına binerek Başvekâlete geldikleri, bazı basında yanlış bir şekilde yer alan Başbakanın saldırıya uğradığı ve hırpalandığı haberlerinin tamamen yalan, gerçekten uzak olduğu belirtilmekte ve derhal yabancı basına duyurulması istenmektedir (Ak Devrim, 1960: 8). Bu telgraf da olayların kapatılmaya çalışıldığını ve özellikle de dış basına aksettirilmemek istendiğini göstermektedir.

Mayıs ayının geri kalan günleri de sıkıntılı geçmiştir. Hindistan Başbakanı Nehru 20 Mayıs'ta Türkiye'ye gelmiş, karşılama sırasında yine "Hürriyet" sloganları yükselmiştir. Harbiyeliler 21 Mayıs'ta sessiz yürüyüş yaparak iktidara olan tepkilerini belirtmişlerdir. Olaylar bitmek bilmemiş ve

nihayet 27 Mayıs tarihine gelindiğinde bir grup subay yönetime el koymuştur. Meydana gelen darbe ile Cumhuriyet dönemi Türk demokrasisindeki ilk kırılma noktası yaşanmış, DP'liler Yassıda Mahkemelerinde yargılanmışlar ve 27 Mayıs 1960 Darbesi siyasi, sosyolojik, psikolojik boyutlarının yanında Türkiye'nin Başbakanı ve iki bakanının idamı ile sonuçlanmıştır.

SONUÇ

DP'nin 1946 yılında kurulması Türk demokrasisi ve Türk halkı için büyük bir ümit kaynağı olmuş, 1950 genel seçimleri sonucunda iktidara gelmesi ile birlikte ülkede yeni bir dönem başlamıştır. DP iktidarının ilk yılları ekonomi, tarım, sağlık vb. alanlarda gelişmelerin kat edildiği yıllar olmuştur. Ülkedeki durum 1954 genel seçimlerinden sonra ise olumsuz yönde değişmeye başlamıştır. DP'nin artık muhalefet ve muhalif çevrelerle olan ilişkileri giderek gerginleşmiş ve sert tedbirler alınmaya başlanmıştır. Basın yasasında değişiklikler yapılmış, sansür uygulanmış, üniversiteler ve askerler ile olan ilişkiler bozulmuştur. 1959 yılına gelindiğinde CHP lideri İsmet İnönü'nün yurt gezilerinde olaylar çıkmış, bunlar 1960 yılında da devam etmiştir. Ülkedeki bu gelişmeler artık bazı kesimleri özellikle de üniversite gençliğini rahatsız etmeye başlamıştır. 1960 yılında Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona verilen geniş yetkiler bardağı taşıran son damla olmuştur. Uzun zamandır antidemokratik ve hukuka aykırı uygulamaları ile eleştirilen DP'ye olan tepkilerin eyleme dönüşmesine yol açmıştır. İlk olarak 19 Nisan'da Ankara'da İsmet İnönü'ye sevgi gösterileri yapılmış, 28 Nisan'da İstanbul'da öğrenci olayları patlak vermiş ve bu olaylar Rektör Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın yaralanması ve iki öğrencinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmişse de olaylar yatışmamış ve 29 Nisan'da Ankara'da üniversite öğrencilerinin eylemleri başlamıştır. Ankara'daki olaylar da çok şiddetli geçmiş, yaralananlar olmuş, üniversiteler bir ay süre ile tatil edilmiş ve DP'ye karşı olan muhalefet daha da alevlenmiştir. Mayıs ayına gelindiğinde de olaylar artarak devam etmiş ve 5. Ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da toplanan kalabalık arabadan inen Başbakan Menderes'i hırpalayarak istifasını istemiştir.

Dönemin basınına bakıldığında baskı ve neşir yasağı nedeniyle olaylara yer verilemediği görülmektedir. Ülkeyi sarsan bu olaylar gazeteler de sanki hiç yaşanmamış muamelesi görmüştür. Bu durum iktidarın uyguladığı baskıdan kaynaklanmaktadır. Fakat darbeden sonraki yıllara ait gazetelere bakıldığında ise hem 28 Nisan hem de 29 Nisan olaylarının yıldönümlerinin yurttan heyecan ile kutlandığı haberlerinin yer aldığı, "*Kara Perşembe*" ve "*Kara Cuma*"nın unutulmadığı, Hürriyet Savaşı olarak adlandırıldığı,

törenlerin yapıldığı görülmüştür (28 Nisan'ın İkinci Yıldönümü, Cumhuriyet, 28.04.1962: 1; 28 Nisanın 2nci Yıldönümü Yurtta Heyecanla Kutlandı, Cumhuriyet, 29.04.1962: 1; Ankara Gençliği de 29 Nisan'ı Kutladı, Cumhuriyet, 30.04.1962: 1). Aynı şekilde olaylar 3. yıldönümünde de unutulmamış, tanıklarla röportajlar yapılmıştır (28 Nisanın 3. Yıldönümünde Gençlik, "mücadeleye devam edeceğiz" Dedi, Cumhuriyet, 29.04.1963: 1, 4; 29 Nisan 1960 Gününü Geride Bırakalı Tam 3 Yıl Oldu, Cumhuriyet, 29.04.1963:1, 4). Tıpkı öğrenci olaylarında olduğu gibi 555K da olayın hemen sonrasında yazılmamış, fakat darbeden hemen sonra Cumhuriyet Gazetesi'nde "*Yazamadığımız Yazılar*" başlığı altında hem 555K hem de 29 Nisan olayları ele alınmış, o günlere ait fotoğraflarla neşredilmiştir (Yazamadığımız Yazılar, Cumhuriyet, 6.06.1960: 1). Bu örnekler konunun ana temasını oluşturan olayların o dönem için ne kadar önemli olup benimsediklerini, aradan yıllar geçse de unutulmadıklarını ve 27 Mayıs Darbesi'ne giden süreçte önemli roller oynadıklarını, o gün sansür uygulansa da sonraki yıllarda gündeme getirildiklerini ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmalar gerek DP bağlamında, gerek muhalefet bağlamında ve gerekse toplumsal bağlamda meydana gelen olayların ülkeye ve demokrasiye büyük zararlar verdiğini, yetkin demokrasilerde yaşanmaması gereken olaylar olduğunu, darbenin Türk siyasetinde bir gelenek haline gelmesine öncülük ettiğini ortaya koymuştur. Halkın tercihine müdahale olan darbeler ülkeye siyasi, sosyal, psikolojik, ekonomik vb. birçok alanda zarar vermiş, onarılması çok zor hasarlar bırakmıştır. Bu nedenle geçmiş çok iyi analiz edilmeli, bugün iyi anlamlandırılmalı ve çıkarılacak dersler sayesinde demokrasiye sahip çıkılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ak Devrim. (1960). Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi.
- Akalın, C. (2000). Askerler ve Dış Güçler "Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı". İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.
- Albayrak, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (2017). Menderes'in Dramı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytekin, M. E. (1967). İhtilâl Çıkmazı. İstanbul: Dünya Matbaası.
- Başgil, A. F. (2007). Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları. İstanbul: Yağmur Yayınları
- Başgil, A. F. (2011). 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. İstanbul: Yağmur Yayınları
- Cinisi, R. (2017). Bir Devrin Hafızası. İstanbul: Doğan Kitap.

- Çavdar, T. (2004). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelikoğlu, A. (2010). Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası. İstanbul: YKY.
- Eraslan, C. (2010). “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası”. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 519-643.
- Erdemir, S. (1961). Millî Birliğe Doğru, Cilt:1. Ankara: Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yayınları: 1.
- Erkanlı, O. (1972). Anılar... Sorunlar... Sorumlular. İstanbul: Baha Matbaası.
- Eroğul, C. (1990). Demokrat Parti ve Tarihi İdeolojisi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Gürcan, F. (2005). Ben İhtilalciyim!. Ankara: Süvari Yayıncılık.
- Işıklı, A. (2002). Gün Doğmadan. Ankara: İmge Kitabevi.
- İnönü, İ. (2008). Defterler (1919-1973). (Yay. Haz. Ahmet Demirel). İstanbul: YKY.
- Kabacalı, A. (2007). Türkiye'de Gençlik Hareketleri. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Kahraman, A. E. (2015). 27 Mayıs Askerî Darbesi'nde Ordu Üniversite İlişkisi ve Bunun Eğitime Yansımalarının Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karakuş, E. (1977). 40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İŞTE ANKARA. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Karavelioğlu, K. (2007). Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül... İstanbul: Gürer Yayınları.
- Karpat, H. K. (2010). Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocabaş, S. (2012). 27 Mayıs Darbesinin İçyüzü Menderes Nasıl Devrildi?. İstanbul: Bayrak Yayıncılık Matbaacılık.
- Nejat, G. (2005). Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıda. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Öymen, Ö. (2010). Bir İhtilal Daha Var 1908-1980. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özkaya, Ş. (2005). Adım Adım 27 Mayıs. İstanbul: İleri Yayınları.
- Öztuna, Y. & Gökdemir, A. (1987). Türkiye'de Askerî Müdahaleler. İstanbul: Tercüman Tesisleri.
- Öztuna, Y. (2007). Türk Tarihinde Ordu Faktörü. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Ruscuklu, B. (2008). Demokrat Parti'den 12 Eylül'e. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Sarol, M. (2014). Bilinmeyen Menderes, 2. Cilt. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sunay, C. (2010). Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs- 12 Mart- 12 Eylül ve Sonrası. Ankara: Orion Kitabevi.
- Turan, Ş. (1999). Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Üskül, M. Z. (2015). Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yavuz, F. (1985). Anılarım. Mülkiyeliler Birliği Yayınları. Maya Matbaacılık Yayıncılık.
- Yeşilyurt, S. (2006). İnönü ve İhtilalcilerin Gizli Görüşmeleri. Ankara: Kültür Sanat Yayınları.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları. (2007). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gazete Haberleri**
- “17 Üniversiteli Dün Yargılandı”. Tercüman. 6.04.1960.
- “28 Nisanın 2nci Yıldönümü Yurtta Heyecanla Kutlandı”. Cumhuriyet. 29.04.1962.
- “28 Nisanın 3. Yıldönümünde Gençlik, "mücadeleye devam edeceğiz" Dedi”. Cumhuriyet. 29.04.1963.
- “28 Nisan'ın İkinci Yıldönümü”. Cumhuriyet. 28.04.1962.
- “390 Mebusluk Kazanan D.P., C.H.P.yi Mağlûp Etti”. Yeni Sabah. 16.05.1950.
- “Ankara Gençliği de 29 Nisan'ı Kutladı”. Cumhuriyet. 30.04.1962.
- “Ankara'da Seçim Bayram Havası İçinde Yapılıyor”. Akşam. 14.05.1950.
- “Başbakanın Yabancı Gazetecilere Beyanatı”. Akşam. 3.05.1954.
- “Başvekilin Dünkü Sevgi Tezahüratı”. Zafer. 6.05.1960.
- “Başvekilin Dünkü Radyo Konuşması”. Tercüman. 30.04.1960.
- “Bu Sabah Sekizden İtibaren Yurdun Her Tarafında Seçime Başlandı”. Akşam. 14.05.1950.
- “D. Parti Zafer Yolunda”. Zafer. 15.05.1950.
- “D.P. İktidarı Aldı”. Zafer. 16.05.1950.
- “Demokrat Parti 434 Milletvekili ile Kat'î ve Eşsiz Bir Zafer Kazandı”. Zafer. 17.05.1950.
- “Demokrat Partinin, Yurdun Bir Çok İllerinde Seçimi Kazandığı Anlaşıldı”. Cumhuriyet. 15.05.1950.
- “Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti”. Cumhuriyet. 8.01.1946.

- “Demokrat Partisi”. Cumhuriyet. 9.01.1946.
- “Dün Ankara'da Vuku Bulan Hâdiselerin Neşri Yasak”. Tercüman. 30.04.1960.
- “Hükûmet Çok Mühim Kararlar Arefesinde”. Tercüman. 10.04.1960.
- “İki Anayasa Profesörü Derslerine Dünara Verdi”. Milliyet. 29.04.1960.
- “İnönü Bugün Ankara'dan Kayseri'ye Hareket Edecek”. Tercüman. 2.04.1960.
- “İnönü'nün Kayseri'ye Girişi Hadiseli Oldu”. Tercüman. 3.04.1960.
- “Millî İradenin Tecellisi İçin, Millet Bugün Oyunu Kullanıyor”. Yeni İstanbul. 14.05.1950.
- “Muhalefet ve Basına Karşı Yeniden Çok Sert Tedbirler Alınıyor”. Tercüman. 13.04.1960.
- “Örfî İdare”. Milliyet. 29.04.1960.
- Sait Arif Terzioğlu, “29 Nisan 1960 Gününü Geride Bırakalı Tam 3 Yıl Oldu”. Cumhuriyet. 29.04.1963.
- “Seçimi Büyük ve Ezici Farkla D.P.nin Kazandığı Tahakkuk Etti”. Cumhuriyet. 3.05.1954.
- “T.B.M.M. Kararı”. Resmî Gazete. 19.04.1960.
- “Tahminlere Göre Mecliste 350 D. Milletvekili Bulunacak”. Akşam. 15.05.1950.
- “Türk Milleti Nihayet Beklediği Güne Erişti”. Zafer. 14.05.1950.
- “Türk Milleti Tam Bir Siyasî Olgunluk İçinde Oyunu Kullandı”. Yeni İstanbul. 15.05.1950.
- “Üniversiteler 1 Ay Müddetle Kapatıldı”. Tercüman. 30.04.1960.
- “Yazamadığımız Yazılar”. Cumhuriyet. 6.06.1960.
- “Yurdda Genel Seçim Bugün Yapılıyor”. Cumhuriyet. 14.05.1950

İnternet Kaynakçası

- Dikici, A. (2014). 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Türk Polisi. (29 Mart 2018 tarihinde atam.gov.tr veri tabanından alınmıştır.)
- TBMM Zabıt Ceridesi, 18.IV.1960, 58. İnikat, C. 1 (8 Mart 2018 tarihinde www.tbmm.gov.tr veri tabanından alınmıştır.)
- TBMM Zabıt Ceridesi, 29.IV.1960, 62. İnikat, C.1 (8 Mart 2018 tarihinde www.tbmm.gov.tr veri tabanından alınmıştır.)
- TBMM Zabıt Ceridesi, 29.V.1950, Üçüncü Birleşim, C. 1 (8 Mart 2018 tarihinde www.tbmm.gov.tr veri tabanından alınmıştır.)

ŞEYHİ'NİN HARNÂME'SİNDE YAPI VE İZLEK

Structure and Theme in The Harnâme of The Şeyhî

Sezer OĞUZKAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
oguzkansezer@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8693-0158>

Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü/Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
muzahirk@msn.com

<https://orcid.org/0000-0003-3167-2099>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	01.07.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	04.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 243-265	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.762072

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ŞEYHÎ'NİN HARNÂME'SİNDE YAPI VE İZLEK
Structure and Theme in The Harnâme of The Şeyhî

Sezer OĞUZKAN
Müzahir KILIÇ

Öz

Yaşadığımız çağa göre gerek dilinin ağır oluşu gerekse okuyucunun bu edebî zevk ve anlayışla yeterince yoğrulmamış olması mesnevilerin günümüz roman ve hikâyesine göre daha az okunmasına sebep olmuştur.

Zavallı bir eşeğin; boynuzu aya benzeyen öküz olma ihtirası ve bu sebeple yaradılışına karşı gelme çabasının anlatıldığı *Harnâme*, 15. yüzyılın önemli mesnevilerindendir. Hiciv ve mizahî açıdan bir başyapıt olması, sanatsal açıdan estetik oluşu, zekâ ile yaşanmışlığın ürünü olan 126 beyitlik bu alegorik eser, modern roman ve hikâye tahlili yöntemlerine göre incelenmiş; mesneviye 21. yüzyıl modern tahlil penceresinden bakılmaya çalışılmıştır.

Modern roman ve hikâye incelemelerinin mesnevilere de uygulanmasıyla mesnevilerin geniş okuyucu kitlelerine ulaşabileceği fikri bu çalışmanın amacı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Harnâme, Şeyhî, Modern İnceleme

Abstract

Because of its strenuous language compared to today's language standarts and the deficiency of literary pleasure in addition to understanding capacity of the readers caused the "Mesnevi Stories" are read lesser than today's novels and stories.

Harnâme is one of the most important "Mesnevi Story" of the 15th century. In this "Mesnevi Story" the story is based on events about a poor donkey which desires deeply of becoming an ox with a horn like a crescent shape and its own efforts of the poor donkey to its' creation. This allegorical work of 126 couplets which is a great masterpiece even in todays standarts is a product combined of satire, humor, complete aesthetic in terms of art and contains production of intelligence with real life events, has been axamined according to todays modern novel and story analysis methods. In this study it was tried to look at schematics of this important "Mesnevi Story" from the 21st century modern analysis methods.

The main goal of this study is the application of modern novel and story examination studies to important "Mesnevi Stories" in order to accomplish the idea which is "Mesnevi Stories" could be reached to many more readers ever than before.

Key Words: Mesnevi, Harnâme, Şeyhî, Modern Studies

Giriş

Mesnevinin Kimliği

15. yüzyıl şairlerinden olan Germiyanlı Şeyhî, bir beytinde kendi ismini ve mahlasını şöyle beyan eder:

Şaha muradı Yusuf-ı Şeyhi'nin ol durur

Kim bu saadet eşiğine bende-vâr ola (Yavuz, 2019: 16).

Şeyhî

Şeyhî, İran'da dinî-tasavvufî ilimleri öğrenip, göz hekimliği alanında ihtisas yaparak Germiyan'a dönüp "O vaktin muayene ve eczahanesi olan bir attar dükkânı açtı. Orada hekimlik yapmaya başladı, 'Hekim Sinan' diye şöhret aldı" (Yavuz, 2019: 18).

Şeyhî'nin kaleme aldığı *Harnâme*, Faruk Kadri Timurtaş'ın *Harnâme* adlı makalesindeki *Harnâme'nin Metni* başlığı altındaki 126 beyitlik metnin *Münasebet-i Hikâyet* bölümü dikkate alınarak bu çalışma hazırlanmıştır. Söz konusu eserin ilk 7 beyiti *Tevhid*, 8-12 beyitler *Na't*, 13-38 beyitler *Padişaha Övgü*, 39-112 beyitler *Münasebet-i Hikâyet*, 113-121 beyitler *Sebeb-i Te'lif* ve 122-126 beyitler *Dua* bölümleridir.

Aruzun "fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. "Harnâme, hiciv edebiyatımızın en parlıtlı ve en önde olan eserlerindedir. İlk olması dolayısıyla belki de en ilerde olanıdır" (Timurtaş, 2012: 374).

Şeyhî'nin *Harnâme*'yi yazmasında iki sebep gösterilir.

Birincisi 2. Murat'a sunduğu tercüme eserdir; "Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevisini Farsça'dan Türkçe'ye tercümeğe başlar. Çevirdiği 1000 beyiti padişaha arz edince padişah buna çok memnun olur ve ona çeşitli ihsanlarda bulunur. Şeyhî, aldığı ihsanlarla memleketine giderken yolunu haramiler çevirir ve canını onlardan zor kurtarır. Bunun üzerine kendi hâline uygun olan *Harnâme* isimli eserini yazarak padişaha gönderir" (Özdemir, 2010: 70).

İkincisi ise;

"Göz rahatsızlığından muzdarip Çelebi Mehmed'i tedavi etmesi üzerine, kendisine Tokuzlu/Tokuzlar isimli bir köy verilir. Tımar olarak verilen köye giderken, köyün eski sahipleri tarafından yolu kesilir ve nesi var nesi yok hepsi elinden alınır. Bunun üzerine malum eserini yazarak padişaha arz eder" (Özdemir, 2010: 70). Şair, *Harnâme*'de uğradığı haksızlığı nüktedan meziyetle ele alarak, kendini zayıf ve güçsüz bir eşeğe; toprak sahipleri veya toprak ağalarını öküzlere; padişahı "ıssı (sahip)" lafzıyla sembolleştirerek ahvalini beyan eder.

Bakış Açısı ve Anlatıcı

İnsanlar; olaylara ve varlıklara tecrübe edindikleri birikimlerle bakar. Olayları yorumlama, muhakeme etme yetisi algıya göre vücut bulur. Herkesin algısı ve birikimi farklı olduğuna göre aynı olaya bakış açılarının da farklı olması beklenen bir durumdur. “Öyküdeki olayları kimin gözünden ve nasıl anlatacağına, ne kadarını bilmesi gerektiğine karar veren yazardır” (Kolcu, 2018: 25). O hâlde başkişi ve karakterlerin dünyasını en iyi şekilde yansıtacak bakış açısını seçmek de yazarın algısına göre belirlenir.

Mesnevinin *Münasebet-i Hikâyet* bölümünde “Hakim Bakış Açısı” ve “Kahraman Anlatıcı Bakış Açısı” kullanılmıştır. Hakim bakış açısında şair, başkişi ve kahramanların içinden geçenleri, olayın evveliyatını, akışını ve sonunu bilir:

*Gezerek gördi bir gögermiş ekin
Sanki dutardı ol ekinile kin*

*Işk ile değdi girdi işlemeğe
Gâh ayaklayu gâh dişlemeğe*

*Arpa gördi gögermiş âç eşek
Buldı can derdine ilâç eşek*

*Değme kerret ki şevk ile kavrar
Toprağın bile götürür harvar*

*Eyle yidi gök ekini terle
Ki gören dir zihi kara tarla*

*Yiyürek toydı karnı çağnadı
Yuvarlandı vü biraz ağnadı*

*Başladı ırlayıp çağırmağa
Anup ağır yüki ağırmağa* (93-99), (Timurtaş, 2012: 385-386).

Münasebet-i Hikâyet bölümünde başkişi eşek ile pîr eşek arasında geçen diyalogda ise “Kahraman Anlatıcı Bakış Açısı” kullanılmıştır:

Başkişi Eşek

*Ol ulu katına bu miskin har
Vardı yüz sürdi didi iy server*

*Sen eşekler içinde kâmilisin
Akil ü şeyh ü ehl ü fâzılsın (68-69), (Timurtaş, 2012: 384).*

...
*Bugün otlakda gördüm öküzler
Gerüben yürüridi göğüzler*

*Her biri semîz ü kuvvetlü
İçi vü taşı yağlı vü etlü*

*Niçün oldu bulara erzâni
Bize bildür şu tâc-ı sultâni*

*Yok midur gökde bizüm ilduzumuz
K'olmadı yir yüzinde boynuzumuz*

*Her sığırdan eşek nite ola kem
Çün meseldür ki dir benî âdem*

*Har eger hâr ü bî-temîz oldu
Çünkü yük tartar ol azîz oldu*

*Bârkeşlikde çün bizüz fâik
Boynuza niçün olmaduk lâyık (74-80), (Timurtaş, 2012: 384).*

Pîr Eşek

*Böyle virdi cevâb pîr eşek
K'iy belâ bendine esîr eşek*

*Bu işün aslına işit illet
Anla aklunda yogise killet*

*Ki öküzi yaradıcak Hallâk
Sebeb-i rızk kıldı ol Rezzâk*

*Dün ü gün arpa buğday işlerler
Anı otlayup anı dişlerler*

*Çün bular oldu ol azîze sebep
Virdi ol izzeti bulara Çalap*

*Tâc-ı devlet komldı başlarına
Et ü yağ toldı iç ü taşlarına*

*Bizüm ulu işimüz odundur
Od uran içümüze o dûndur*

*Bize çokdur hakîki buyrukda
Nice boynuz kulağ u kuyruk da* (81-88), (Timurtaş, 2012: 385).

“Öyküde anlatıcı metindeki olayı nakleden/anlatan varlıktır. Bu bir insan olabileceği gibi taş, hayvan, köprü, ağaç, ırmak, deniz vb. gibi varlıklar da olabilir” (Kolcu, 2018: 23). Şair, bu nazımsal öyküde anlatıcı olarak miskin bir eşeği seçerek bu alegori üzerinden uğradığı haksızlığı sanatkârane eda ile hicvetmiştir. Hicivlerde insan dışı kahramanların (*Harnâme*'deki eşek gibi) seçilmesinin sebebi şairin eleştirisini daha rahat yapabilmesi ve kötü muameleye maruz kalma endişesinden sıyrılmak arzusu olarak gösterilebilir.

Olay/ Olay Örgüsü

Olay, birden fazla kişinin/kahramanın belli bir mekân ve zamanda aralarında geçen iletişimdir. *Harnâme*'de olay zamandizinsel anlatıma uygun olarak aktarılmıştır.

Olay örgüsü, “belli bir konu çerçevesinde var olan birden fazla olayın sebep-sonuç ilkesine bağlı bir biçimde oluşturdukları organik bütündür” (Aktaş, 2000: 12). *Harnâme*'nin mevzusunu içeren *Münâsebet-i Hikâyet* bölümünde başkışı “Miskin Eşek”in etrafında cereyan eden olay örgüsü “Tek Halkalı Olay Örgüsü”dür. “Tek bir olaya ya da karaktere bağlı bir olay akışının söz konusu olduğu metinlerde tek halkalı olay örgüsü görülür” (Kolcu, 2018: 23). *Harnâme*'deki olayın özeti şöyledir:

Cılız ve arık eşek varmış. Bu hayvancağız yük taşımaktan kırık, dökük bir hâlde inler dururdu. Kâh oduna kâh su getirmeye giderdi; sahibinin kahrından gece gündüz keder içindeydi. Öyle ağır yükler taşımış ki sırtında tüy kalmamıştır. Tüy bir yana dursun et ve deriden de eser kalmamıştı. Bu eşeğin dudağı sarkmış, çenesi düşmüş. Arkasına bir sinek dahi konsa yorulmuş. Kulağına kargalar; gözüne sinekler dernek kurmuş. Sırtından palanı alınsa geriye kalan sanki it artığıdır. Bir gün sahibi(ıssı), ona acır ve palanını çıkararak onu otlığa salar. Otlakta semirmiş öküzleri görür. Kollarını çekseler yağ damlayacak kadar besili öküzlere şaşar kalır. Hele ay ve yay gibi boynuzlar, zavallı eşeği kendilerine hayran bırakır. Miskin eşek: Yaradılıştta

biz şekil ve surette aynı iken bu öküzlerin başına taç(boynuz) konulması, bizimde fakirlik ve muhtaçlık içinde bulunmamız nedendir? diye düşünür. Düşüncesi ağır geldi zavallı eşeğe. Akıllı, güçlü, güngörmüş, tecrübeli pîr eşeğe bu ahvali idrak için danışmaya karar verir. Durumunu beyan eden zavallı eşeğe; pîr eşek, şöyle cevap verir:

Ey bela bağına bağlı ve esir olan eşek! Bu işin sebebini dinle ve aklında eksiklik yoksa anla! Yaradan, öküzleri yaratınca onu insanlara rızık vasıtası kıldı. Öküzler gece gündüz buğday işler, hatta onu otlar ve onu dişler. Ekmek gibi aziz bir nimetin meydana gelmesine vasıta oldukları için Allah onlara şeref ve izzeti verdi. Başlarına devlet tacı konuldu, içlerine, dışlarına et ve yağ doldu. Bize gelince en büyük işimiz odun taşımaktır. İçimizi ateş gibi yakan o değersiz yüküdür. Hakiki fermenda bize boynuz değil, kulak ile kuyruk bile çoktur, der. Duyduğu cevapla iyice dertlenen eşek, öküz olma ümidi ve taç (boynuz) takma hayali ile yeşil tarlaya dadanır. Ne gördüyse yer, yemyeşil tarlayı kapkara çöle çevirir. Bu keyifle türküler tutturana/anıran eşeği duyan tarla sahibi; eşeğe söver, onu döver ve paylar. Hırsını alamayan tarla sahibi, biçare eşeğin kulak ve kuyruğunu da keser. Acı içinde kaçan eşek, pîr eşeğe rastlar. Pîr eşek, zavallı eşeğin bu hâlini sorunca da şu cevabı alır:

Bâtil isteyu hakdan ayrıldum

Boynuz umdum kulaktan ayrıldum (112), (Timurtaş, 2012: 386).

Harnâme'nin zamandizinsel olay örgüsü ise şöyledir:

1. Miskin eşeğin, sahibi (ıssı) tarafından özgür bırakılması.
2. Tarlada semirmiş, dertsiz öküzleri görmesi.
3. Miskin eşeğin, öküzlerin boynuzlu ve talihli olmalarına şaşırması.
4. Kendi hâli ile öküzlerin ahvalini kıyaslaması.
5. Kıyas sonucunda pîr eşeğe aklına takılanları sorması.
6. Pîr eşeğin, tavsiyelerde bulunması.
7. Tavsiyeyi dinlemeyen zavallı eşeğin yemyeşil tarlayı semirip talan etmesi.
8. Tarla sahibi tarafından kulaklarının ve kuyruğunun kesilerek cezalandırılması.

Zaman

Harnâme, 15. yüzyılda kaleme alınmış bir eserdir. O hâlde eserin takvim zamanı 15. yüzyıldır. Şair, bu yüzyılda dönemin sosyal adaletinin panoramik tablosunu kesif tasvirlerle çizmiştir. “Hikâyede, ince bir mizah ile insanî zaafılar hicvedilmekte; teşhis ve intak sanatının gücü de kullanılarak,

hak ettiklerinden fazlasını talep edenlerin düşeceği komik ve acınası durum anlatılmaktadır. Hikâye herkesin yaptığı iş kadar refahı hak edeceği bir sosyal adalet anlayışının savunulmasıyla sonuçlanmaktadır” (Özdemir, 2010: 77).

Harnâme'de görülen geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Bu kip ile birlikte olay, zamandizinsel olarak zavallı bir eşeğin üzerinden ileriye doğru akar. Fakat yine de aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere kesin bir zamanı ifade etmez:

Gâh odunda vü gâh suda idi

Dün ü gün kahr ile kısuda idi (40), (Timurtaş, 2012: 382).

Yukarıdaki beyitte “dün ü gün” ifadesi zavallı eşeğin sürekli sıkıntı içinde olduğunu gösterir.

Birgün ıssı ider himâyet ana

Ya'ni kim gösterür inayet ana (48), (Timurtaş, 2012: 382).

Yukarıdaki beyitte ise kullanılan “Birgün” ifadesiyle herhangi bir zaman dilimi kastedilmektedir.

Harnâme'de kesin bir zaman olmamakla birlikte olay, ileriye doğru akar ve okuyucu olayın zamanını kendi sezinler. “Anlatıcı kullandığı zaman kipi ile olayın ne zaman geçtiğini okuyucuya hissettirir” (Kolcu, 2018: 27).

Sahibi tarafından otlağa özgürce bırakılan eşeğin öküzleri gördüğü zaman ve o andaki şaşkınlığı tasvir edilirken şaşırma hâli, 54. beyitte olduğu gibi “iken”, “-üp” zarfları ile sağlanırken; 55. beyitte bazen anlamında kullanılan “gâh” ve “geh” zaman bildiren edatlarıyla da öküzlerin rahatlığı dile getirilmiştir. Ayrıca “yaylâ” ve “kışla” ifadeleri de yaz ve kış mevsimini belirtir:

Har-ı miskin ideriken seyrân

Kaldı görüp sığırları hayrân

Geh yürürler ferâgat ü hoş-dil

Gâh yaylâ vü kışla geh menzil (54-55), (Timurtaş, 2012: 383).

Zavallı eşek, öküzleri gördükten sonra geçmişini ve hâlini sorgular ve durumunu idrak etmek için pîr eşeğe danışmaya karar verir. Mesnevide pîr

eşeğin meziyetlerini anlatmak için kronolojik zaman yerini geriye dönüşlerle akronik zamana bırakır.

Şair, 63. beyitte pîr eşeğin birçok çağda zaman geçirmiş olmasını; 64. beyitte Nuh Peygamber zamanında gemiye binerken şeytana kuyruğuyla yol vermesini; 65. beyitte Uzeyr Peygamber ve eşeğinin Allah tarafından yüz yıl sonra tekrar diriltilmesi olayını; 66. beyitte ise Hz. İsa zamanına geriye dönüşlerin kullanıldığını okuyucuya sunar:

*Çok geçürmiş zamânedен çağlar
Yükler altında sızırup yağlar*

*Nûh Peygamberün gemisine ol
Virmiş İblise kuyruğıyla yol¹*

*Dir imiş ben döşeridüm döşeği
Dirilürken ölüp Üzeyr eşeği²*

*Hoş-nefesdür diyü vü ehl ü fasîh
Hürmet eylermiş humâr-ı Mesîh (63-66), (Timurtaş, 2012: 383-384).*

Harnâme'de görülen geçmiş zaman kipinin kullanılmış olması; “Dün ü gün” ifadesi ile devam eden bir zamanı; “yayla” ve “kışla” kavramları ile mevsimleri, “Birgün” ifadesi ile herhangi bir zaman dilimini; bazen anlamına gelen “gâh” ve “geh” zaman edatlarıyla; “iken”, “-üp” gibi zarflarla ve geriye dönüş tekniğiyle zaman mefhumunu görürüz.

¹Tufân başladığı sırada Nûh Peygamber hayvanları işaret ederek gemiye alıyordu. Sıra eşeğe gelince eşek girmemişti. Nûh birkaç kez işaret ettiği hâlde eşek yine girmede. Oysa şeytan kuyruğundan yapışmış onu bırakmıyordu. Nûh hiddetlenip “Gir ya mel'ün!” deyince eşek gemiye girdi. Tufân esnasında Nûh, şeytanı gemide görünce nasıl ve kimin izni ile girdiğini sorar. O da “Sen, gir ya mel'ün, deyince girdim. Benden başka mel'ün mu var!” diye cevaplandırır (Pala, 2004: 191).

²*Kur'ân*'da anlatılan (Bakara/ 259) bu kıssaya göre Üzeyir harâbe bir yurda varınca içinden “Allah burasını ölümden sonra nasıl diriltecek?” demiş. Allah da onu yüz yıl ölü bıraktıktan sonra diriltmiş ve “Burada ne kadar kaldın?” diye sormuş. O, “Bir gün yahut bir günden az.” demiş. Allah “Hayır, yüz yıl ölü kaldın. İşte yiyeceğine içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Bir de merkebine bak. Böyle yapmamız seni insanlara ibret nişânesi kılmamız içindir. Merkebin kemiklerine de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz.” dedi. Bunun üzerine Üzeyir'in ağaca bağlı olduğu hâlde iskeleti kalan eşeği tekrar diriltir (Pala, 2004: 191).

Mekân

Harnâme'de mekân, birkaç yerde geçmekte ve bu anlamda sayısı sınırlı kalmaktadır.

Çevresel Mekânlar

Çevresel mekân, başkişi ve karakterlerin üzerinden geçtiği bir güzergâhtır. Kahramanın detayı, algısı, iç dünyası bu mekânlar üzerinde görülmez. 44. beyitte zavallı eşeğin arkası(sırtı), sineklerin çevresel mekânı olarak gösterilmiştir. 46. beyitte “Şeyhî, eşeğin kulağını ve gözünü de bir mekân olarak resmetmiştir. Zira kargalar derneği eşeğin kulağı etrafında, sinekler de gözünün yağında dolaşmaktadır” (Işık, 2019: 465). Ölmek üzere olan bir eşeğin tasvirinde, eşeğin gözünün yağı/çapağı sineklerin mekânı iken eşeğin kulağı ise kargaların dernek kurduğu çevresel mekânlardır:

*Dudağı sarkmış u düşmüş enek
Yorulur arkasına konsa sinek* (44), (Timurtaş, 2012: 382).

*Kargalar dirneği kulağında
Sinegün seyri gözi yağında* (46), (Timurtaş, 2012: 382).

Mesnevîde pîr eşekten bahsedilirken onun Nûh Peygamber zamanında gemiye binerken şeytana kuyruğuyla yol göstermiş olması da telmih yoluyla kurulmuş çevresel mekândır:

*Nûh Peygamberün gemisinde ol
Virmiş İblise kuyruğıyla yol* (64), (Timurtaş, 2012: 383).

Algısal Mekânlar

Algısal mekânlar, başkişi ve karakterlerin ruhî yönleriyle bağ kurduğu mekânlardır. Korku, sevinç, üzüntü, hayal, bunalım, mutluluk, huzur, buhran, yalnızlık vb. psikolojik duygulanmanın yaşandığı, iyi veya kötü anıların biriktiği mekânlardır. “Ontolojik anlamda mekân, insan varlığının evrendeki tutunma yeri, bir oluşlar/kılışlar diyarı ve nihayet insan başarılarının hem ürünü hem de etkileyen nitelikli uygulama alanıdır” (Korkmaz, 2015: 79).

Kapalı-Dar ve Labirentleşen Mekânlar

Alegorik olarak bir eşek üzerinden kendi düştüğü durumu anlatan Şeyhî, eserde çok az mekâna yer vermiştir. *Harnâme*'de zavallı eşeğin

varlığının anlamını sorgularken ruhunun daraldığı, istediğini bulamadığı ve boynuz umarken kulak ve kuyruktan olduğu yerler, dar mekânlardır.

68. beyitte zavallı eşek, varlığının anlamını sorgularken kafasındaki sorulara cevap bulmak için fikrine ve yol göstericiliğine güvendiği pîr eşeğin katına (bir nevi dergâhına, mekânına) gider:

Ol ulu katına bu miskin har

Vardı yüz sürdi didi iy server (68), (Timurtaş, 2012: 384).

Kendisinin niçin öküzler gibi boynuzunun olmadığını, onlar gibi besili ve özgür kılınmadığını, neden sürekli sıkıntı içinde olduğunu ve bu durumdan nasıl kurtulabileceğini sorar. Fakat pîr eşeğin aslında eşeklere değil boynuz; kulak ve kuyruğun bile fazla olduğunu söylemesi üzerine daha da dertlenen zavallı eşeğe, pîr eşeğin mekânı darlaşır ve oradan ayrılır:

Döndi yüz derdile zaif eşek

Zâr ü dil-haste vü nahif eşek (89), (Timurtaş, 2012: 385).

Pîr eşeğin mekânından ayrılan zavallı eşek, tarladaki öküzler gibi semirip, yayla ve kışlakta rahat vakit geçirmek hayaline kapılır. Yeşermiş, yeşil bir ekin görür ve tam da semirip hayaline ulaşmayı kolaylaştıracak ekin olduğunu düşünerek bu mekâna(ekine) dadanır. Eşek, ekini semirip talan ettikten sonra türküler söyler(anırır). Yeşil ekin, zavallı eşek için başta açık/ferah mekân olarak algılansa da 104-108 beyitlerde tarla sahibi anıran eşeğin sesini duyarak tarlasına gider ve kapkara bir tarla görür. Eşeğe söver ve eşeği döver; ama içi rahatlamaz eşeğin kulaklarını ve kuyruğunu da keser. Zavallı eşek, yaşadığı bu vahim olayla ekin arasında bağ kurar. Ekin artık onun için kapalı mekân olur:

Gezerek gördi bir gögermiş ekin

Sanki dutardı ol ekinile kin

Işk ile değdi girdi işlemeğe

Gâh ayaklayu gâh dişlemeğe (93-94), (Timurtaş, 2012: 385).

...

Çıkarur har çün enker-ül asvat

Ekin ıssına arz olur 'arasât

Ağaç elinde azm-i râh itdi

Tarlasını göricek âh itdi

*Dânededen gördi yiri pâk olmuş
Gök ekinliği kara hâk olmuş*

*Yüreği sovumadı söğmeğile
Ohmadı eşeği döğmeğile*

*Bıçağın çekdi kodi ayruğını
Kesdi kulağını vü kuyruğını* (104-108), (Timurtaş, 2012: 386).

Açık ve Geniş Mekânlar

Kahramanın kendisini rahat, mutlu, güvende ve huzurlu hissettiği mekândır. Kahraman bu mekânda düş kurar, özgürlüğü yaşar. Şair, miskin eşeğin sahibi tarafından nasıl bir mekânda varlığını sürdürdüğünü tasvir etmemiştir. Fakat başkişi eşeğin sürekli odun ve su taşıyor olması onun dar bir mekânda yaşadığını sezdirir. Sahibinin(ıssı), zavallı eşeği bir gün acıyarak otlağa bırakması ise başkişi eşek için dar mekândan geniş mekâna geçişin başlangıcıdır:

*Birgün ıssı ider himâyet ana
Ya'ni kim gösterir inâyet ana*

*Aldı pâlanını vü saldı ota
Otlayarak biraz yürüdi öte*

*Gördi otlakta yürür öküzler
Odlu gözler ü gerlü göğüzler*

*Sömürüp eyle yerler otlağı
Ki çekicek kılın tamar yağı* (48-51), (Timurtaş, 2012: 382-383).

...
*Har-i miskin ideriken seyrân
Kaldı görüp sığırları hayrân*

*Geh yürürler ferâgat ü hoş-dil
Gâh yaylâ vü kışla geh menzil*

*Ne yular derdi ne gâm-ı pâlân
Ne yük altında haste vü nâlân* (54-56), (Timurtaş, 2012: 383).

Biraz ot, biraz arpa uğruna gece gündüz sıkıntı çeken aç eşek, sahibi tarafından palanı alınıp otlığa bırakılınca ferahlığa kavuşmuştur. Otlakta biraz yürüdükten sonra özgürce semiren besili öküzleri görerek onlara hayran kalır. Öküzlerin özgürce dolaştığı otlakta kendisi de özgürce dolaşmakta ve onlara hayranlık duymaktadır. Sahibinin salıverdiği otlak, eşeğin ontolojik sorgulama yapmasını sağlayan açık mekândır. Sahibi tarafından salınan otlak ile pîr eşeğin mekânından ayrıldıktan sonra uğradığı ekin farklı mekânlardır. Ayrıca kimi zaman yayla ve kışlada olmaları da miskin eşek tarafından olumlu algılandığı için geniş mekâna örnektir.

Şahıs Kadrosu

Başkişi

Harnâme'deki başkişi zayıf, güçsüz, gece gündüz ağır yükler taşıyan, sahibi tarafından zulme uğrayan, bir arpa için helak olan miskin eşektir. Sahibi tarafından acınan ve lütuf gösterilen eşek, bir gün otlığa salıverilir. Otlakta kendisinin aksine besili, güçlü, rahat dolaşan, tok sesli, palanı olmayan, yük taşımayan öküzleri görür ve hayret eder. Hele ki öküzlerin başında taca benzeyen boynuzlar, zavallı eşeğin aklını başından alır:

*Birgün ıssı ider himâyet ana
Ya'ni kim gösterir inâyet ana*

*Aldı pâlanını vü saldı ota
Otlayarak biraz yürüdi öte*

*Gördi otlakta yürür öküzler
Odlu gözler ü gerlü göğüzler*

*Sömürüp eyle yerler otlığı
Ki çekicek kılın tamar yağı*

*Boynuzu ba'zısının ay gibi
Kiminün halka halka yây gibi*

*Böğrüşüp çün virürler âvâze
Yankulanurdu tağ ü dervâze*

*Har-ı miskîn ideriken seyrân
Kaldı görüp sığırları hayrân (48-54), (Timurtaş, 2012: 382-383).*

Zavallı eşek, öküzlerin kederden, gamdan uzak; palan ve yular derdi olmadan otlakta semirmelerini ve onların ay ile halka halka yaya benzeyen harikulade boynuzlarını da görünce mevcudiyetini sorgulamaya başlar:

*Ne yular derdi ne gâm-ı pâlân
Ne yük altında haste vü nâlân*

*Acebe kalur u tefekkür ider
Kendü ahvâlini tasavvur ider (56-57), (Timurtaş, 2012: 383).*

Şeyhî'nin tasvirini ettiği eşek, özünü ve yaratılış gayesini anlamlandırmaya çalışır. Yaratılıştaki öküzlerle şeklen benzerlikleri bulunmasına rağmen neden öküzlerin başlarında taç (boynuz) olduğunu; kendisinin ise fakirlik ve sıkıntı içinde bulunduğunu anlayamayan miskin eşek, bu suallerinin çözümü için pek akıllı, feleğin çemberinden geçmiş, saygı duyulan, farklı çağlarda dahi yaşayarak tecrübe edinmiş pîr eşeğe danışmaya karar verir. Pîr eşeğin karakteri miskin eşeğin tam zıttı olarak tasvir edilmiş ve verilmek istenen ders bu zıtlıkla kuvvetlendirilerek nazara sunulmuştur:

*Didi bu müşkilimi itmez hal
Meger ol bir falân har-i a'kal*

*Varidi bir eşek firâsetlü
Hem ulu yollu hem kiyâsetlü (61-62), (Timurtaş, 2012: 383).*

...
*Ol ulu katına bu miskin har
Vardı yüz sürdi didi iy server (68), (Timurtaş, 2012: 384).*

...
*Bugün otlakda gördüm öküzler
Gerüben yürüridi göğüzler*

*Her birisi semîz ü kuvvetlü
İçi vü taşı yağlu vü etlü*

*Niçün oldu bulara erzâni
Bize bildür şu tâc-ı sultanî*

*Yok midur gökde bizüm ılduzumuz
K'olmadı yir yüzinde boynuzumuz*

*Her sığırdan eşek nite ola kem
Çün meseldür ki dir benî âdem*

*Har eger hâr ü bî-temîz oldı
Çünkü yük tartar ol azîz oldı*

*Bârkeşlikde çün bizüz fâik
Boynuz niçün olmadık lâyıık (74-80), (Timurtaş, 2012: 383).*

Öküzleri gördükten sonra bir arayışa giren akılsız eşek, eşeklerin ontolojik gayesine dair pîr eşekten aldığı cevapla hüsrana uğrar ve yaradılışını kabullenmeyerek boynuzu ay gibi parlayan öküz olmaya karar verir:

*Böyle virdi cevâb pîr eşek
K'iy belâ bendine esîr eşek (81), (Timurtaş, 2012: 385).*

...
*Çün bular oldı ol azîze sebeb
Virdi ol izzeti bulara Çalap*

*Tâc-ı devlet komıldı başlarına
Et ü yağ toldı iç ü taşlarına*

*Bizüm ulu işimüz odundur
Od uran içimüze o dûndur*

*Bize çokdur hakîki buyrukda
Nice boynuz kulağu kuyruk da (85-88), (Timurtaş, 2012: 385).*

Öküz olmaya karar veren başkişi eşek; pîr eşekten aldığı cevaba üzülmesine rağmen boynuz sevdasına, ihtirasına yenik düşer. Şeyhî, ihtiraslı eşek alegorisi ile nefesine ve bitmek tükenmek bilmeyen arzusuna mağlup olan insanın tablosunu sunar. Öküzlük nefesine yemyeşil ekini semiren, talan eden zavallı eşek, keyfinden anırmaya başlar. Bu anırma bedel ödemeye başlayacağını ilan eder:

*Gezerek gördi bir gögermiş ekin
Sanki dutardı ol ekinile kin*

*Işk ile değdi girdi işlemeğe
Gâh ayaklayu gâh dişlemeğe*

Arpa gördi gögermiş âç eşek
Buldi can derdine ilâç eşek (93-95), (Timurtaş, 2012: 385).

...
Eyle yidi gök ekini terle
Ki gören dir zihi kara tarla (97), (Timurtaş, 2012: 386).

...
Başladı ırlayıp çağırmağa
Anup ağır yüki ağırmağa (99), (Timurtaş, 2012: 386).

İhtirasına mağlup olan zavallı eşek, sosyal statünün ve var oluşun yaradılışla ilgili olduğunu maalesef kuyruk ve kulaktan ayrı kalınca acı bir şekilde tecrübe etmiştir:

Çıkarur har çün enker-ül asvat
Ekin issına arz olur 'arasât

Ağaç elinde azm-i râh itdi
Tarlasını göricek âh itdi

Dânededen gördi yiri pâk olmuş
Gök ekinliği kara hâk olmuş

Yüreği sovumadı söğmeğile
Olmadı eşeği döğmeğile

Bıçağın çekdi kodı ayruğunu
Kesdi kulağını vü kuyruğunu (104-108), (Timurtaş, 2012: 386).

...
Bâtil isteyu hakdan ayrıldum
Boynuz umdum kulakdan ayrıldum (112), (Timurtaş, 2012: 386).

Şair, miskin eşek alegorisi üzerinden aşırı heveslerin, nefsanî duygularla yola çıkmanın, var olanla yetinmeyip hep daha fazlasının arzulanmasının insanı felakete götürdüğünü anlatır. “Şeyhî, Harnâme’de kader kavramını, kaderin insan hayatının seyrindeki yerini, insanların kader kavramına bakışlarını ve kadere karşı gelmenin sonuçlarını da işlemiştir” (Özdemir, 2010: 79). Yaradılış gayesi kaderde yazıldığına göre kadere karşı koyulmaz!

Norm Karakter

Norm karakterler, “tek boyutlu düz bir karakter olabileceği gibi, derin boyutlu yuvarlak bir tip olma özelliği de gösterebilirler” (Korkmaz, 2015: 237). Mesnevinin norm karakteri başkışı olan miskin eşeği tamamlayan pîr eşektir. Şeyhî, akılsız, zavallı, çilekeş bir eşeği; akıllı, yol gösterici, tecrübeli, güçlü bir zıt karakter olan eşekle karşı karşıya getirir ve başkışiyi tamamlar:

Miskin Eşeğin Tasviri

*Bir eşek varımış zaîf ü nizâr
Yük elinden katı şikeste vü zâr*

*Gâh odunda vü gâh suda idi
Dün ü gün kahr ile kısuda idi*

*Ol kadar çekeridi yükler ağır
Ki teninde tü komamışdı yağır* (39-41), (Timurtaş, 2012: 382).

Pîr Eşeğin Tasviri

*Varidi bir eşek firâsetlû
Hem ulu yollu hem kiyâsetlû*

*Çok geçürmiş zamânededen çağlar
Yükler altında sızırup yağlar* (62-63), (Timurtaş, 2012: 383).

...

*Kurd korkar idi kulâğından
Arslan ürker idi çomâğından* (67), (Timurtaş, 2012: 384).

...

*Sen eşekler içinde kâmilsin
Akil ü şeyh ü ehl ü fâzılsın* (69), (Timurtaş, 2012: 384).

Şeyhî, pîr eşeği maharetleri bakımından miskin eşekle zıt tasvirleyerek okuyucunun iki eşeği mukayese etmesinin de yolunu açar. Pîr eşek, her ne kadar bilge, güçlü, tecrübe sahibi ve zamana karşı koymuş olsa da miskin eşeğe yardım etmeye çalışması ve öğütlerde bulunması onu norm karakter yapmıştır.

Miskin eşeğin hakikati anlaması, ontolojik yapısını kabullenmesi ve varlığı ile görevini anlamlandırmasını kolaylaştırmak için pîr eşek nasihatlerde bulunmuş olsa da miskin eşeğin boynuz sevdası ağır basar; kulaklarından ve kuyruğundan olur. Yol gösterici eşeği dinlemediği için

pişman olur; fakat “son pişmanlık fayda etmez.” *Harnâme*'nin *Münasebet-i Hikâyet* bölümünde kişi sayısı az olup pîr eşek dışında norm karakter bulunmaz.

Kart Karakter

Harnâme'de miskin eşeğin sahibi ve ekinin(tarlanın) sahibi kart karakter olarak karşımıza çıkarılır. Eşeğin ve ekinin sahibi tek yönleri ile tanınırlar: zavallı eşeğe eziyet etmek.

Bu karakterler eşeğe eziyet eden acımasız kişiler olarak sunulmaları haricinde detaylıca tanıtılmazlar. Olay akışında gereken yerde ortaya çıkar, acımasızlıklarını gösterirler. Kart karakterler gerçek hayatta karşılaşılan, alışkın olunan kişilerdir de denilebilir. “Olay içerisinde bir değişim gösteren karakter devingen ya da dinamik, olay içerisinde herhangi bir değişim göstermeyen karakter ise durağan ya da statik karakter olarak nitelendirilir” (Sever, 2010:104-105). Kart karakterler, derinlikleri olmayan statik karakterlerdir.

Zavallı eşeğin sahibinin kötü ve vicdansız olduğu eserde açıkça görülmez; fakat eşeği ağır işlerde kullanıyor olması, çok az saman ve arpa verip eşeği zayıf ve bitkin düşürmüş olması sebebiyle sahibinin merhametsiz olduğu sezilenir:

*Bir eşek varımış zaîf ü nizâr
Yük elinden katı şikeste vü zâr*

*Gâh odunda vü gâh suda idi
Dün ü gün kahr ile kısuda idi*

*Ol kadar çekeridi yükler ağır
Ki teninde tû komamışdı yağır*

*Nice tû kalmamışdı et ü deri
Yükler altında kana batdı deri* (39-42), (Timurtaş, 2012: 382).

Şair, eşeğin sahibinin acımasızlığını okura sezdirirken; ekin sahibinin acımasızlığını ise metinde apaçık vermiştir. Miskin eşek, ekini talan edince karın tokluğunun ve boynuz umma ümidinin de vermiş olduğu haz ile anırmaya başlar. Bu anırma ile ekinin mahvolduğunu gören ekin sahibi, eşeğe şiddet uygular ve hatta zavallı eşeği kulak ile kuyruğundan eder:

*Eyle yidi gök ekini terle
Ki gören dir zihi kara tarla*

*Yiyürek toydı karnı çağnadı
Yuvarlandı vü biraz ağnadı*

*Başladı ırlayıp çağırmağa
Anup ağır yüki ağırmağa (97-99), (Timurtaş, 2012: 386).*

...

*Çıkarur har çün enker-ül asvat
Ekin issına arz olur 'arasât*

*Ağaç elinde azm-i râh itdi
Tarlasını göricek âh itdi*

*Dânedden gördi yiri pâk olmuş
Gök ekinliği kara hâk olmuş*

*Yüreği sovumadı söğmeğile
Olmadı eşeği dögmeğile*

*Bıçağın çekdi kodi ayruğunu
Kesdi kulağını vü kuyruğunu (104-108), (Timurtaş, 2012: 386).*

Kart karakterler, şahıs kadrosunda silik, statik karakterler olabilir; fakat senaryoda çarkın önemli dişlilerindedir.

Fon Karakter

Olaya pek müdahalesi olmayan, dekoratif bir obje olarak duran karakterlerdir. Şair, *Harnâme*'de fon karakterleri olayın somutlaştırılması için kullanmıştır. Buna rağmen bu mesnevîde fon karakterler sayıca az olup sadece isimleri zikredilmiştir.

Şeyhî, zavallı eşeğin özendiği öküzleri fon karakter olarak kullanmıştır. Bu öküzler; ay ve halka halka yay gibi boynuzları olan, besili, yük taşımayan, yaylada ve kışlada vakit geçiren hayvanlar olarak resmedilmiştir. Öküzler konuşturulmamış, iyi veya kötü huylarından bahsedilmemiş, detaysız alegorilerdir.

Miskin eşeğin gözünün yağına ve sırtına konan sinekler ile zavallı eşeğin kulağında dernek kuran kargalar; pîr eşeğin kulağından korkan kurt ile pîr eşeğin çomağının iri oluşundan korkan arslan da diğer fon karakterlerdir.

İzleksel Kurgu

Harnâme mesnevisinde entrik kurguyu oluşturan ve çatışmayı sağlayan değerleri *KORA şemasında*³ şu şekilde göstermek mümkün:

	Ülküdeğer (Tematik Güç)	Karşıdeğer (Karşı Güç)
Kişiler Düzeyinde	Miskin Eşek Pîr Eşek	Öküzler Eşeğin Sahibi Ekinin Sahibi
Kavramlar Düzeyinde	Ontolojik Arayış Açlık Tecrübe Bilgelik Yol Gösterme Son Pişmanlık Ders Alma	Kimlik Kaybı Tokluk İhtiras Özenti Ceza Buhran Zorbalık
Simgeler Düzeyinde	Kuyruk, Kulak, Palan	Boynuz, Taç, Yıldız, Ay, Yay, Tarla, Ekin, Arpa, Buğday

Yaradılıştan Gelen Farklılığın Karakter Üzerindeki Görüngüsü: Tezatlık

Harnâme'de görülen en önemli izleklerden biri "tezatlık"tır. Bu alegorik eserde güçsüz, zayıf, çelimsiz, zulüm gören, çok çalıştırılan, karnı aç, ölmek üzere olan zavallı bir eşeğin hâli güçlü bir tasvir ile okuyucuya tasavvur ettirilmiştir. Miskin eşeğin karşısında ise güçlü, semiz, içi ve dışı et ile yağ bağlamış, özgürce otlayan, yük taşımayan, çile çekmeyen öküzler resmedilerek başkişi miskin eşeğin kendi dünyasında yaşamış olduğu ontolojik çatışma okuyucunun nazarına sunulmuştur:

*Gördi otlakta yürür öküzler
Odlu gözler ü gerlü göğüzler*

*Sömürüp eyle yerler otağı
Ki çekicek kılın tamar yağı
Boynuzı ba'zısının ay gibi
Kiminün halka halka yây gibi (50-52), (Timurtaş, 2012: 383).*

...

*Har-i miskin ideriken seyrân
Kaldı görüp sığırları hayrân (54), (Timurtaş, 2012: 383).*

...

³Korkmaz, Ramazan, Yazınsal Okumalar, İstanbul, 2015. Kesit Yayınları, s. 103.

*Ne yular derdi ne gâm-ı pâlân
Ne yük altında haste vü nâlân*

*Acebe kalur u tefekkür ider
Kendü ahvâlini tasavvur ider*

*Ki birüz bunlarınla hilkatde
Elde ayakda şekl ü sûretde*

*Bunların başlarına tâc neden
Bize fakr ü ihtiyâç neden*

*Bizi ger arpa ok u yây itdi
Bunların boynuzın kim ây itdi (56-60), (Timurtaş, 2012: 383).*

Şair esasen zorbanın haklı; mazlumun batıl, zenginın itibarlı; fakirin küçük görülmesini, cahilin statü sahibi; bilgenin statüsüz kalmasını gerçek hayatta yaşadığı olaydan hareketle eleştirir.

Sosyal Adaletsizliğe Başkaldırı ile Filizlenen Yozlaşma

Kuvvetli tasvirlerin alegori yoluyla harikulade anlatıldığı *Harnâme*'de miskin eşek otlakta semiz, özgür ve halka halka yay gibi boynuzu olan öküzleri görünce varlığını sorgulayarak sosyal adaletsizliğe boyun eğmek istemez. Zira bunca sıkıntıyı, ağır işleri, sefaleti kendisi yaşamış olmasına rağmen bu öküzlerin niçin bu kadar besili, özgür ve keyfiyet içinde olduklarını hatta bunca rahatlık yetmezmiş gibi ödüllendirilmişçesine taç gibi boynuzların neden bunlara lütfedildiğini sorgular, bu durumları pîr eşeğe danışmaya karar verir. Pîr eşekten istediği cevabı alamayan miskin eşek, boynuz derdine öküz olmaya karar verir. Yaradılış gayesine karşı çıkan miskin eşek aşağıdaki beyitlerde de anlaşılacağı üzere sosyal adaletsizliği yok etmek için harekete geçer:

*Döndi yüz derdile zaîf eşek
Zâr ü dil-haste vü nahîf eşek*

*Didi sehl ola bu işün aslı
Çünkü şerh oldı bâbı vü faslı*

*Varayın ben de buğday işleyeyin
Anda yaylayup anda kışlayayın*

Nice yiyem odun ile letler

Bulayın buğday ile izzetler (89-92), (Timurtaş, 2012: 385).

Miskin eşeğin pîr eşekten aldığı cevap onda hayal kırıklığına sebep olmuştur. Fakat o, ay gibi boynuzu olan öküz olma arzusundan vazgeçmez. Kaderin onu eşek olarak yaratmasına aldırılmaz ve kadere karşı koymak ister. Yaradılışını kabullenmez ve işe koyulur. Şair, kaderinde fakirlik ve muhtaçlık olduğunu, bunu padişahın mükâfat olarak verdiği Tokuzlu köyündeki tarlayı almaya giderken uğradığı saldırıyla anlar. İnsanın yaradılış gayesini değiştiremeyeceğini, kaderine razı gelmesi gerektiğini, aşırı ihtirasın hasara ve hatta yok oluşa sebep olacağını okuyucunun nazar-ı dikkatine sunar. “Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak” şairin yaşadığı durumun özetidir:

Başkaldırı

Gezerek gördi bir gögermiş ekin

Sanki dutardı ol ekinile kin

Işk ile değdi girdi işlemeğe

Gâh ayaklayu gâh dişlemeğe

Arpa gördi gögermiş âç eşek

Buldi can derdine ilâç eşek (93-95), (Timurtaş, 2012: 385).

...

Eyle yidi gök ekini terle

Ki gören dir zihi kara tarla (97), (Timurtaş, 2012: 386).

...

Başladı ırlayıp çağırmağa

Anup ağır yükü ağırmağa (99), (Timurtaş, 2012: 386).

Cezalandırılma

Çıkarur har çün enker-ül asvat

Ekin ıssına arz olur 'arasât

Ağaç elinde azm-i râh itdi

Tarlasını göricek âh itdi

Dânedden gördi yiri pâk olmuş

Gök ekinliği kara hâk olmuş

Yüreği sovumadı söğmeğile

Olmadı eşeği döğmeğile

Bıçağın çekdi kodı ayruğunu

Kesdi kulağını vü kuyruğunu (104-108), (Timurtaş, 2012: 386).

Varlığını sorgulayan eşeğin kaderine başkaldırması fiziksel ve manevi yozlaşmaya sebep olur.

Sonuç

Olay örgüsünün muntazam verildiği bu manzum hayat hikâyesinde Şeyhî'nin başından geçen talihsiz bir olayı insanlar üzerinden değil de hayvanlar üzerinden anlatması ve daha 15. yüzyılda sağlam bir kompozisyon ve kuvvetli alegorik tasvirlerle bu mesneviyi kaleme almış olması onun büyük bir şair olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Klasik Türk edebiyatında benzeri çok az görülen bu alegorik eser, modern yazınsal okuma yöntemleri bakımından incelenmiş olup; entrik kurguyu somutlaştırmak için de *Kora Şeması* kullanılmıştır. Buna göre; 15. yüzyıl sosyal statü farklılıklarını ve ayrışmasını, güçlü olanın zorbalığını, statü değiştirmenin zorluğunu ve adaletin yalnız padişahı beklediğini, kadere ve yaradılışa karşı gelinemeyeceğini bu manzum hayat hikâyesi ile şair ortaya koyar.

Düzeni ve adaletsizliği eleştirmenin, sosyal eleştiride bulunmanın zorluğunu hayvanlara yükleyen şair, mizah sanatına da başvurarak uğradığı haksızlığı sanatkârane meziyetle dile getirmiştir. Şair, yaradılışın bir gayesi olduğunu, aşırı ihtirasın felakete götüreceğini, kadere karşı gelinemeyeceğini öğütlediği bu hikâyesinde yaradılışa teslimiyetin önemine dikkat çeker.

Animasyon film tadında olan bu mesneviyi *Kora Şeması* ve modern yazınsal okumalara göre incelemenin geniş okuyucu kitlelerine ulaşabileceği fikrini taşımakla beraber diğer müstesna mesnevilerimizin de modern yazınsal okumalara göre incelenmesi gerektiği aşikârdır.

Kaynakça

Aktaş, Ş. (2000). Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

Demirtaş (Timurtaş), F. (2012). Harnâme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (2-3) , . Retrieved from

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17040/177920> (Son erişim: 19.04.2020).

Işık, İ. (2019). Harnâme'nin yapı unsurları ve muhteva bakımından incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* , (16), 460-479. DOI: 10.29000/rumelide.619017

Kolcu, A. İ. (2018). Öykü Sanatı. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.

Korkmaz, R. (2015). Yazınsal Okumalar. İstanbul: Kesit Yayınları.

Özdemir, M. (2010). "Harnâme'nin Tahkiye Dışındaki Bölümlerine Şekil ve Muhteva Açısından Bakış". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2010) 3/1, 68-82.

Pala, İ. (2004). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.

Sever, S. (2010). Çocuk ve Edebiyat. İzmir: Tudem Yayınları.

Yavuz, E. (2019). Tâhirü'l-Mevlevî Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

أخلاق الفرد والمجتمع من خلال المنظور القرآني
KUR'ÂN'IN BİREYSEL VE TOPLUMSAL AHLAKI TEDAVİ ETME
METODU
The Ethics of The Individual and Society Through The
Quranic Perspective

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet HAMİTOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
ahamitoglu@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4129-9665>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	22.06.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	12.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 267-284	https://doi.org/10.31463/aicusbed.756170

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

iThenticate

أخلاق الفرد والمجتمع من خلال المنظور القرآني

KUR'ÂN'IN BİREYSEL VE TOPLUMSAL AHLAKI TEDAVİ ETME METODU

The Ethics Of The Individual And Society Through The Quranic Perspective

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet HAMİTOĞLU

الملخص

تسعى الشريعة الإسلامية لتصوير أخلاق الفرد والمجتمع كما وصفها القرآن الكريم، وذلك من خلال تطبيق المنهج الصحيح الذي رسمه القرآن الكريم لسلوك الفرد والمجتمع، والذي من خلاله يتجنب الإنسان بعض السلوكيات الخاطئة التي نهى عنها القرآن الكريم، والتي قد تحصل من بعض الأفراد، فلا بد لتجنبها من أجل الحفاظ على سير الحياة البشرية بطريقة صحيحة، وإيجاد مجتمع يتخلق بأخلاق القرآن الكريم، وتهدف هذه الدراسة إلى بيان أخلاق الفرد والمجتمع من خلال نظرة القرآن الكريم للسلوك البشرية لدى الأفراد والمجتمعات، وقد بينت في هذه الدراسة علاقة الأخلاق وارتباطها بالقرآن الكريم، وبيان الفرق بين الأخلاق والتخلق، كما ساهمت هذه الدراسة في معرفة الغاية من الأخلاق، وكيف يجب أن يكون شكل الأخلاق الفردية والأسرية، وكذلك الأخلاق الاجتماعية من خلال ضوابط تمثلت بالأوامر، كطهارة النفس، وغض البصر والصدق والتواضع وغيرها من الصفات الحسنة الواجب توفرها في الإنسان، والنواهي كالكذب، والنفاق، والبخل، والحسد، والزنا، وغيرها من المحرمات الواجب على الإنسان اجتنابها، وكذلك بعض المباحات مثل التمتع بالطيبات، والاضطرار للمخالفات، والتي يجب على الإنسان الوقوف عندها والتحلي بأوامرها واجتناب نواهيها، كما بينت الدراسة

أهم الأخلاق الواجب على الأسرة التخلق بها، والالتزام بما أوصى به القرآن الكريم كاحترام الوالدين وتوقيرهما والإحسان إليهما، وكذلك التربية الأخلاقية للأولاد والأسرة، واحترام حياة الأولاد، كما تناولت هذه الدراسة حقوق الأقارب كصلة الأرحام وغيرها، ثم الخاتمة بينت بها أهم النتائج التي توصلت إليها .

الكلمات المفتاحية: التفسير الموضوعي، الخلق القرآني، الفرد، المجتمع.

Öz

İslam dini, Kur'an'ın anlatmış olduğu üzere fert ve toplum ahlakının tasvir edilmesini amaçlamıştır. Fert ve toplum ahlakının sağlıklı bir şekilde yerleşebilmesi için Kur'an'ın hem ferde hem de topluma yönelik çizdiği metodu takip etmek gerekir. Bu metod takip edildiği zaman ortaya çıkabilecek olan ve Kur'an'ın yasakladığı tehlikelerden kurtulmak mümkün olabilecektir. Kur'an ahlakıyla ahlaklanan bir toplum inşası ve sosyal hayatın sağlıklı bir şekilde devamı için bu tehlikelerden uzak durmak zorunludur. Bu çalışmada Kur'an'ın bakışyla fert ve toplumda bulunması gereken ahlak incelenmiştir. Öncelikle ahlak kavramı ve Kur'an arasındaki ilişki ele alınmış daha sonra ahlak ve tahallukarasındaki farka değinilmiştir. Çalışma, birey ve aile ahlakının nasıl olması gerektiği ve amacına katkıda bulunduğu gibi aynı şekilde nefsi terbiye etme, harama karşı gözleri kapatma, doğru söyleme, tevazu vb. insanda bulunması gereken Kur'anî emirlerde ve yalan, nifak, cimrilik, haset, zina vb. insanın kaçınması gereken nehiylerde şekillenen toplumsal ahlaka da değinmiştir. İki uç nokta olan emir ve nehyin ortasında güzel şeylerden faydalanma gibi mübah hususlar da bulunmaktadır. Kişinin söz konusu emirlerle kendisini süsleyip nehiylerden kaçınması gerekmektedir. Aile ahlakı hususunda Kur'an'ın emrettiği ebeveyne karşı ihsan ve saygılı olmayla beraber çocukların eğitimindeki ebeveynin ahlakî görevlerine de dikkat çekilmiştir. Bunlara ek olarak sılayı rahim başta olmak üzere akrabalara karşı takınılması gereken ahlak da incelenmiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen sonuçlar okuyuculara sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konulu Tefsir, Kur'anî Ahlak, Birey, Toplum

Abstract:

Abstract: Islamic law seeks to portray the morals of the individual and society as described by the Holy Qur'an, by applying the correct methodology drawn by the Holy Qur'an for the behavior of the individual and society, through which a person avoids some of the wrong behaviors that the Holy Qur'an forbids, and which may occur from some individuals. It is necessary to avoid them in order to preserve the proper functioning of human life, and to create a society that creates the

morals of the Holy Qur'an, and this study aims to clarify the morals of the individual and society through the Qur'an's view of human behavior among individuals and societies. This study showed the relationship of ethics and its connection with the Holy Qur'an. The difference between morals and ethics, as this study contributed to knowing the purpose of ethics, and how individual and family morality should be shaped, as well as social ethics through controls represented by commands, such as purity of the soul, blindness, honesty, humility and other good qualities that should be available in a person, and prohibitions Such as lying, hypocrisy, miserliness, envy, fornication, and other prohibitions that a person must avoid, as well as some permissible ones such as enjoying goodness and being obliged to transgressions, which A person must stand with her, adhere to her orders and avoid their prohibitions, as the study showed the most important morals that the family must create in it, and adhere to what the Holy Qur'an has recommended, such as respecting parents, revering them and being kind to them, as well as moral education for children and the family, and respect for the lives of children. This study also dealt with the rights of relatives as a link Wombs and other things, and then the conclusion showed the most important results that it reached.

Key Words: objective interpretation, Qur'anic ethics, individual, society.

المقدمة

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على نبينا محمد وعلى آله وصحبه وسلم، إن الله سبحانه وتعالى جعل كتابه محفوظاً في القلوب والسطور مما جعله حافظاً للأمة في حركة اتجاهها لبناء الحياة والكمال الإنساني، هذا الإنسان الذي يتخبط في الظلمات والقهر والاستعباد وهو بذلك منقوص الكرامة، مهان الجانب لن يكتسب الرفعة والعزة إلا أن يكون في ظلال الإسلام، ضمن مجتمع تحكمه ضوابط الإيمان والعدالة في حرية وتسامح للفرد والمجتمع، وقد حذرت الشريعة الإسلامية الإنسان أن ينأى بنفسه عن الاعتداء وسلب حقوق الآخرين ومصادرة الآراء حيث دعا الإسلام إلى مبدأ التسامح والتعايش السلمي وفق ما حددته الشريعة الإسلامية، وقد وضع القرآن الكريم نظاماً للمجتمع الإسلامي، وأرسى قواعده وأسس لبناء الحياة الاجتماعية على وجه الأرض، يعلوها الازدهار، وذلك من خلال الإيمان بالله عز وجل، وبالمنهج القرآني الذي أنزله على نبينا محمد صلى الله عليه وسلم، وقد جعل الله سبحانه وتعالى هذا الإنسان خليفة له في أرضه حيث قال تعالى: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة ٣٠/٢]؛ ومعنى الخليفة كما ذكره الطبري: "والخليفة الفعيلة من قولك: خلف فلان فلانا في هذا الأمر، إذا قام مقامه فيه بعده. كما قال جل ثناؤه (ثم جعلناكم خلائف في الأرض من بعدهم لننظر كيف تعملون) [يونس ١٠/١٤] يعني بذلك أنه أبدلكم في الأرض منهم، فجعلكم خلفاء بعدهم. ومن ذلك قيل للسلطان الأعظم: خليفة، لأنه خلف الذي كان قبله، فقام بالأمر مقامه، فكان منه خلفاً يقال منه: خلف الخليفة، يخلف خلافة". وهذا الخليفة هو ذلك الإنسان الذي اعترضت الملائكة

^١ الطبري، محمد بن جرير، جامع البيان في تأويل القرآن، تح: أحمد محمد شاكر، (مؤسسة الرسالة، ط١، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م)، ٤٤٩/١.

على أن يكون خليفةً لله سبحانه وتعالى في أرضه، هذا الإنسان الذي لم يعرف قيمة نفسه عند الله تعالى، حيث ميزه عن باقي خلقه حتى بمن يخلقه، وهنا يقول الشعراوي "وهنا إعلام من الله بأن كل إنسان سيموت ويخلقه غيره. فلو كانوا جميعاً سيعيشون ما خلف بعضهم بعضاً. وقد يكون الإنسان خليفة لجنس آخر. ولكن الله سبحانه وتعالى نفى أن يخلف الإنسان جنساً آخر، كما قال جل جلاله: ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾، [إبراهيم ١٩/١-٢٠] والخلق الجديد هو من نوع الخلق نفسه الذي أهلكه الله^٢، وأوكل إليه مهمة إعمار الأرض لا يُفسد فيها ويسفك الدماء، كما قالت الملائكة لله سبحانه وتعالى، وإنما ليُصلح، ويأمر بالمعروف وينهى عن المنكر، وتحقيق القيم الإنسانية بكل نفعاتها الاجتماعية والاقتصادية والسياسية والفكرية والعلمية التي من خلالها يكمن تحقيق عدالة الله عز وجل على وجه الأرض؛ وأما ثواب الآخرة فهو الفوز بالجنة ورضوان الله تعالى، وإن القرآن الكريم وضع منهجاً لسير الحياة البشرية وكيفية العيش فيها، كما بيّن سبل النجاة من مغريات الحياة فيها، ومن أهم أسس ذلك المنهج إيجاد الأهداف السامية، وإن هدف القرآن الكريم هو حصول السعادة في الدنيا والآخرة للأفراد والمجتمع لا سيما السعادة الدنيوية التي هي جسر الوصول للسعادة الأخروية، ولا تتحقق هذه السعادة إلا من خلال إصلاح السريرة مابين الفرد وربّه عز وجل من خلال توحيد الله سبحانه وتعالى وشعوره بمراقبته له في سره وعلانيته، فعندئذ تستقيم سريرته.

١. أهمية الموضوع: تكمن أهمية الموضوع من حيث أنه من المواضيع الأكثر أهمية في القرآن الكريم عن باقي البحوث الأخرى؛ لأن يتعلّق بأخلاق الفرد والمجتمع، وهو ما يقود الشخص إلى الكمال الإنساني، وإن ترقية السلوك الإنساني وترشيده، وجعله مرتكزاً للقيم والمبادئ والمثل الدينية والخلقية العليا لهو من أهم الأهداف التي ارتكزت عليها الدراسة، واشتملت الدراسة على مقدمة، ثم منهج القرآن الكريم في تحقيق العدالة والمساواة بين البشر، ثم الفرق بين الخلق والتخلق وارتباطهما بالدين، والغاية من الأخلاق، والأخلاق الفردية، والأخلاق الأسرية، والأخلاق الاجتماعية، ثم الخاتمة بينت فيها أهم النتائج التي توصلت إليها من خلال هذه الدراسة.

٢. منهج القرآن الكريم في تحقيق العدالة والمساواة بين البشر

كان الإنسان قبل بزوغ فجر الإسلام يحمل بعض القيم والعادات التي لا تخلوا من الأخلاق؛ إلا أن هذه الأخلاق غير محددة بضوابط العدالة والمساواة بين البشر، حيث كانت هذه الأخلاق مقتصرة على الأشراف وكبار القوم فيما بينهم، بينما الفقراء من الناس يُستهان بهم وتُمارس عليهم أشنع أنواع الظلم والاعتداء غير مبالين بالأخلاق والقيم تجاههم، وقد حذر النبي صلى الله عليه وسلم بني المخزوم بأن إقامة العدل والمساواة هو المنهج الحقيقي للشريعة الإسلامية لا كما كان يفعل من سبقهم يقيمون الحد على الضعيف دون القوي، حيث قال صلى الله عليه وسلم: (إنما أهلك الذين قبلكم، أنهم كانوا إذا سرق فيهم الشريف تركوه، وإذا سرق فيهم الضعيف أقاموا عليه الحد، وإيم الله لو أن فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت يدها).^٣ وعندما جاء الإسلام رسخ تلك الأخلاق التي كانت موجودة من قبل وجعل لها ضوابط في التعامل مع الناس، حيث أعطى للفقراء احترامهم ومكانتهم في المجتمع، لا كما كانت مختصرة على الأغنياء والأشراف، كما أكد ذلك نبينا محمد صلى الله عليه وسلم، فعن جابر، قال: قال

^٢ الشعراوي، محمد متولي، تفسير الشعراوي - الخواطر، (مطابع أخبار اليوم)، ٢٤١/١، مصدر الموسوعة الشاملة.

^٣ البخاري، محمد بن إسماعيل، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه، تح: محمد زهير (دار طوق النجاة، ط١، ١٤٢٢هـ)، باب: حديث الغار، ١٧٥/٤، برقم: ٣٤٧٥.

رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن الله بعثني لتمام مكارم الأخلاق، وتمام محاسن الأفعال)؛^٤ وكذلك ما روي عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق).^٥

إن المنهج القرآني تناول موضوع الأخلاق بطريقة تتماشى مع كل مفاصل الحياة بحيث لم يذكرها بلفظها الصريح كملة (الأخلاق)؛ بل جعلها منهجاً أساسياً للدعوة إلى الله عز وجل، فنجد كثير من الآيات والسور تتحدث عن صفة الأخلاق في كل مواضعها؛ فمن جملة الآيات الكثيرة التي رفع الله سبحانه وتعالى خلق نبيه محمد عليه الصلاة والسلام،

(هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ)؛ [الجمعة ٢/٦٢] والتزكية هي التطهير؛ أي "ويطهرهم من دنس الكفر".^٦ والأعمال والصفات والأقوال والأخلاق الفاسدة. كما هي الدعوة إلى حسن الخلق، وإن في القرآن الكريم آيات قرآنية تدعو المؤمنين للتخلق بالمكارم التي تمتها الشريعة الإسلامية، ومنها قوله تعالى في سورة آل عمران: (وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ* الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالصَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)؛ [آل عمران ١٣٣/٣] كذلك في سورة البقرة عن القول الحسن: (وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَاللَّهُ بِالَّذِينَ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا)؛ [البقرة ٨٣/٢] فعبادة الله تعالى بإقامة الصلوات الخمس، وعدم الإشراك بالله تعالى، والبر في معاملة الوالدين والإحسان إليهما بالقول والعمل، وكذلك الإحسان للقرى واليتامى والمسكين؛ ما هو إلا خصلة من خصال الأخلاق.^٧ وخصال الأخلاق كثيرة في القرآن الكريم منها ما جاء في قوله تعالى: (وَلَا تَسْتَوِي أَلْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالْأَيْدِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ)؛ [فصلت ٤٣/٤١] وكذلك في آداب الدخول والاستئذان قال تعالى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنَاجُواهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا)؛ [الأحزاب ٥٣/٣٣] حيث كان النبي صلى الله عليه وسلم يتأذى من هذه الظاهرة، وهذه الآية نزلت في قوم كانوا يدخلون في بيوت النبي صلى الله عليه وسلم غدوة وعشية فيجلسون وينتظرون حين الطعام حتى يأكلوا ثم يتحدثون مع نساء النبي صلى الله عليه وسلم فاغتنم بذلك النبي صلى الله عليه وسلم واستحيا أن يأمرهم بالخروج وبيناهم عن الدخول فنهاهم الله عن ذلك فقال (يا أيها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوت النبي) بغير إذن النبي إلى طعام غير ناظرين إناه نضجه وحينه،^٨ وفي أغلب سور القرآن الكريم وردت آيات تتحدث عن الأخلاق؛ وذلك لأن القرآن الكريم هو المصدر الرئيس لمكارم الأخلاق، وقد أكد ذلك القرآن الكريم في تفصيله للأخلاق في آياته

^٤ الحديث ذكره البغوي، شرح السنة، لمحيي السنة، الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء الشافعي، تح: شعيب الأرنؤوط-محمد زهير الشاويش، (دمشق- بيروت: المكتب الإسلامي، ط ٢، ١٤٠٣هـ- ١٩٨٣م)، ٢٠٢/١٣، برقم: ٣٦٢٢.

^٥ البيهقي، أحمد بن الحسين، السنن الكبرى، تح: محمد عبد القادر عطا، (بيروت: دار الكتب العلمية، ط ٣، ١٤٢٤هـ- ٢٠٠٣م)، ٢٢٣/١٠، برقم: ٢٠٧٨٢.

^٦ الطبري، جامع البيان في تأويل القرآن، ٣٧٢/٢٣.

^٧ ينظر: ابن عباس، عبد الله بن عباس- رضي الله عنهما، تنوير المقباس من تفسير ابن عباس، تح: مجد الدين محمد بن يعقوب (لبنان: دار الكتب العلمية)، ١٢/١.

^٨ ابن عباس، تنوير المقباس من تفسير ابن عباس، ٣٥٦/١.

كما أن الله سبحانه وتعالى نسب أغلب آيات الأخلاق إلى رسول الله -صلى الله عليه وسلم-، لذلك قال تعالى في ثناءه على خلق الرسول وثباته أمام الشدائد في دعوته قال تعالى: ﴿لَعَلَّكَ بَاجِعٌ نَفْسِكَ إِلَّا يُكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾، [الشعراء ٣/٢٦] وهذا دليل على الرحمة التي أكرم الله بها قلوب أنبيائه، وهذا ما أشار إليه رب العزة في قوله تعالى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾. [الأنبياء ١٠٧/٢١]

٢. الفرق بين الخلق والتخلق وارتباطهما بالدين

□ **تعريف الخلق: لغة:** الخلق -بضم اللام وسكونها- هو الين، والطبع، والسجية، والمروءة، وحقيقته أنه لصورة الإنسان الباطنة وهي نفسه وأوصافها ومعانيها المختصة بها بمنزلة الخلق لصورته الظاهرة وأوصافها ومعانيها، ولهما أوصاف حسنة وقبيحة، والثواب والعقاب^٩، لأن صاحبه قد قدر عليه^{١٠} قال ابن الأعرابي: الخلق: المروءة، والخلق: الدين وفي التنزيل: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾، [القلم ٤/٦٨] وفي الحديث: (ما من شيء يوضع في الميزان أثقل من حسن الخلق، وإن صاحب حسن الخلق ليبلى به درجة صاحب الصوم والصلاة)^{١١}.

□ **الخلق اصطلاحاً:** لم يختلف التعريف الاصطلاحي عن التعريف اللغوي كثيراً؛ لأنه أبقى المعنى الأساسي لهذه اللفظة كما هو من حسن الطباع والسجية والأخلاق، وقد اجتهد علماء الاصطلاح في إيجاد عدة تعاريف للخلق فقد عرفه العلماء بعدة تعاريف:

فقد عرفه الإمام الجرجاني: عبارة عن هيئة للنفس راسخة تصدر عنها الأفعال بسهولة ويسر من غير حاجة إلى فكر وروية، فإن كان الصادر عنها الأفعال الحسنة كانت الهيئة خلقاً حسناً، وإن كان الصادر منها الأفعال القبيحة سميت الهيئة التي هي مصدر ذلك خلقاً سيئاً^{١٢}.

وعرفه ابن مسكويه: الخلق: حال للنفس، داعية لها إلى أفعالها من غير فكر ولا روية، وهذه الحال تنقسم إلى قسمين: منها ما يكون طبيعياً من أصل المزاج، كالإنسان الذي يحركه أدنى شيء نحو غضب، ويهيج من أقل سبب، كالإنسان الذي يجبن من أيسر شيء، أو كالذي يفزع من أدنى صوت يطرق سمعه، أو يرتاع من خبر يسمعه، وكالذي يضحك ضحكاً مفرطاً من أدنى شيء يعجبه، وكالذي يعتم ويحزن من أيسر شيء يناله، ومنها ما يكون مستفاداً بالعادة والتدرب، وربما كان مبدؤه بالرؤية والفكر، ثم يستمر أولاً فأولاً، حتى يصير ملكة وخلقاً^{١٣}. وما ذكره الإمام الجرجاني وابن مسكويه يمكن الاستنتاج من تعريفهما؛ بأن الأخلاق الإسلامية هي السلوك من أجل الحياة الخيرة وطريقة للتعامل الإنساني، حيث يكون السلوك بمقتضاها له مضمون إنساني ويستهدف غايات خيرة^{١٤} كما عبر عنه صاحب كتاب نضرة النعيم.

^٩ ينظر: ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، لسان العرب، (دار صادر - بيروت، ط ٣ - ١٤١٤ هـ، ١٠/٨٦). وكذلك الزبيدي، محمد بن محمد بن عبد الرزاق، تاج العروس من جواهر القاموس، تح: مجموعة من المحققين، (دار الهداية)، باب خلق، ٢٥/٢٥٧.

^{١٠} ابن فارس، أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني، معجم مقاييس اللغة، تح: عبد السلام هارون، (دار الفكر، د.ط)، ١٣٩٩ هـ - ١٩٧٩ م، ٢/٢١٤.

^{١١} الترمذي، محمد بن عيسى، سنن الترمذي، تح: أحمد محمد شاكر وآخرون، (مصر: مكتبة مصطفى البابي الحلبي، ط ٢، ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م)، ٤/٣٦٣، وهو حديث غريب وحكم الألباني صحيح.

^{١٢} الجرجاني، علي بن محمد الزين، التعريفات، تح: جماعة من العلماء، (بيروت: دار الكتب العلمية، ط ١، ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م، ١/١٠١).

^{١٣} ابن مسكويه، أحمد بن محمد بن يعقوب، تهذيب الأخلاق وتطهير الأعراق، تح: ابن الخطيب، (مكتبة الثقافة الدينية، ط ١)، ص: ٤١.

^{١٤} مجموعة من المؤلفين، نضرة النعيم في مكارم أخلاق الرسول الكريم - صلى الله عليه وسلم، (جده: دار الوسيلة للنشر والتوزيع، ط ٤)، ١/٦٦.

□ أما حُسن الخُلُق: فقد عرفه القزويني "سلامة النفس نحو الأرفق الأحمد من الأفعال، وقد يكون ذلك في ذات الله تعالى، وقد يكون فيما بين الناس"^{١٥}.

أما ما يتعلق بذات الله- عز وجل- فهو: "أن يكون العبد منشراح الصدر بأوامر الله تعالى ونواهيه، يفعل ما فرض عليه، طيب النفس به، سلسا نحوه، وينتهي عما حرم عليه، راضيا به، غير متضجر منه، ويرغب في نوافل الخير، ويترك كثيرا من المباح لوجهه تعالى وتقدس، إذا رأى أن تركه أقرب إلى العبودية من فعله مستبشرا لذلك، غير ضجر منه، ولا متعسر به"^{١٦}.

□ التخلُّق:

بيِّن الراغب الأصفهاني الفرق بين الخُلُق والتخلُّق: وهو أن التخلُّق معه استئصال وابتعاد ويحتاج إلى بعث، وتنشيط من الخارج.

والخُلُق معه استخفاف وارتياح ولا يحتاج إلى بعث من خارج، والتخلُّق ضربان: فالأول محمود، وذلك ما كان على سبيل الإرتياح والتدرب، ويتحراه صاحبه سرا وجهرا على الوجه الذي ينبغي، وبالمقدار الذي ينبغي.

الثاني: مذموم، وذلك ما كان على سبيل المراءاة، ولا يتحراه صاحبه إلا حيث يقصد أن يذكر به، ويسمى ذلك رياء، وتصنعا، وتشيعا، ولن ينفك صاحبه من اضطراب يدل على تشيعه، وعلى ذلك قول عمر بن الخطاب- رضي الله عنه: "من تخلَّق للناس بغير ما فيه فضحه الله- عز وجل"^{١٧} والتخلُّق هو التصنُّع، ومحاولة إظهار الإنسان أفعال معينة، حيث تمتاز هذه التصرفات بكونها مؤقتة، وغير أصيلة، فلا تكون خُلُقاً إلا أن يبادر الإنسان بتحويل هذه الأفعال المتصنعة الرقبتية إلى سلوكٍ دائم، مثال ذلك: إذا أدى الأمانة شخص مرة واحدة، وطبعه خائن دائماً، فهذا لا يسمى خُلُقاً، إلا إذا استمر بأداء الأمانة. فهو حمل النفس على الأعمال التي يقتضيها الخُلُق المطلوب.^{١٨}

□ وأما ارتباط الأخلاق بالدين: فلأخلاق ارتباط وثيق بالدين، لان الدين يهدف إلى غاية واحدة، وهي تطهير النفس من جميع الرذائل، من أجل الوصول إلى مرتبة عليا من الكمال الأخلاقي، الذي يقوم على الإيمان وصالح الأعمال، قال رسول الله ع: (إنما بعثت لأتمم صالح الأخلاق)^{١٩} فقد جعل الله تعالى الغاية من بعث نبينا محمد صلى الله عليه وسلم إتمام مكارم الأخلاق حيث قال الله سبحانه وتعالى واصفاً نبيه

(وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ)، [القلم ٦٨/٤] فهذا العالم الألماني فيخته، وهو عالم من علماء التربية والاجتماع يقول: "الأخلاق من غير دين عبث"^{٢٠}، وقال أيضا الزعيم الهندي غاندي: "إن الدين ومكارم الأخلاق هما شيء واحد لا يقبلان الانفصال ولا يفترق بعضهما عن بعض، فهما وحدة لا

^{١٥} نضرة النعيم، ١٥٧١/٥.

^{١٦} المصدر السابق، ١٥٧٠/٥-١٥٧١.

^{١٧} المصدر السابق، ٤٦٤٤/١٠.

^{١٨} ينظر: زكي مبارك، الأخلاق عند الإمام الغزالي، (صيدا - بيروت: المطبعة العصرية)، ١١٤.

^{١٩} أحمد بن حنبل، الشيباني، مسند الإمام أحمد بن حنبل، تج: شعيب الأرنؤوط - وآخرون، إشراف: عبد الله بن عبد المحسن التركي، (مؤسسة الرسالة، ط١، ١٤٢١هـ-٢٠٠١م)، كتاب مسند المكثرين من الصحابة، باب مسند أبي هريرة رضي الله عنه، ٥١٣/١، والحديث صحيح، وهذا إسناد قوي، رجاله رجال الصحيح غير محمد بن عجلان، فقد روى له مسلم متابعة، وهو قوي الحديث.

^{٢٠} ينظر: مصطفى حلمي، الأخلاق بين الفلاسفة وعلماء الدين، (بيروت: دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ٢٠٠٤م-١٤٢٤هـ)، ٢٨.

تتجزأ ، إن الدين كالروح للأخلاق والأخلاق كالجو للروح^{٢١}، فالصلة وثيقة بين الدين والأخلاق، لذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (إن خياركم أحاسنكم أخلاقاً).^{٢٢}

٣. الغاية من الأخلاق

إن الغاية من الأخلاق الحصول على السعادة في الدنيا وفي الآخرة؛ لأن سعادة الدنيا هي التي تُحقق الفوز بسعادة الآخرة . وهذا يعني أن العمل بما انزل الله تعالى الذي هو عبارة عن دين وأخلاق وهما يُكوِّنان الشريعة، والشريعة لا تستقر إلا بالإيمان، وهذا لا يثبت إلا بالأخلاق، والأخلاق إذا شرعت وطبقت، ضبطت ونظمت أمور الحياة بعمومها لا بجزئياتها؛ لأنها تقود المجتمع الإنساني إلى علياء التقدم والرُّقي، وبذلك تحقق البطانة الصالحة في المجتمع، وتُحجبه من الضلالة والظلمات، المقيمة على الهداية، ونور العلم، والتفقه، وهذا لا يكون إلا بالعمل بما شرعه الله تعالى في كتابه الكريم قال تعالى: ﴿الم (١) تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ (٢) هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ (٣) الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ (٤) أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾. [لقمان ١/٣١-٥]

٤ الأخلاق الفردية

إن القرآن الكريم رسم الطريق الصحيح من أجل بناء الحياة المزدهرة المعاصرة، لذا كانت الانطلاقة من القاعدة الأساسية للمجتمع، وأساس المجتمع، وأول أركانه وهو الفرد، لذلك وضع القرآن الكريم أوامر، ونواهي، وبعض المباحات، والمخالفات، وألزم الأفراد التمسك بها والوقوف عندها:

□ ومن هذه الأوامر

● طهارة النفس

من أجمل ما يميز صدق أخلاق الإنسان طهارة النفس، وتنقيتها من رذائل الموبقات، قال تعالى ﴿ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا (٧) فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (٨) قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا (٩) وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾، [الشمس ٧/٩١-١٠] فقله ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾؛ أي أوضح الخير والشر.^{٢٣}

● الاستقامة

هي سلوك الصراط المستقيم، وهو الدين القيم، من غير ميل عنه يمنة ولا يسرة، ويشمل ذلك فعل الطاعات كلها، الظاهرة والباطنة، وترك المنهيات كلها^{٢٤} كما قال تعالى ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطَّعُوا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾. [هود ١١٢/١١]

● غض البصر

البصر هو من النعم التي أكرم الله بها عباده، حيث أمر الله تعالى الرجال والنساء بعدم إطلاق البصر على المحرمات، قال تعالى: ﴿قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾، [النور ٣٠/٢٤] قال الحافظ ابن كثير: "هذا أمر من الله تعالى لعباده المؤمنين أن يغضوا من أبصارهم عما حرّم عليهم، فلا ينظروا إلا إلى ما أباح لهم النظر إليه، وأن

^{٢١} ينظر: عبد الله علوان، *تربية الأولاد في الإسلام*، (بيروت: دار السلام، ط٢)، ١٧٨/١.

^{٢٢} صحيح البخاري، كتاب الأدب، باب حسن الخلق والسخاء وما يكره من البخل، ١٣/٨، برقم ٦٠٣٥.

^{٢٣} الطبري، جامع البيان في تأويل القرآن، ٤٥٤/٢٤.

^{٢٤} الحنبلي، زين الدين عبد الرحمن بن أحمد، *جامع العلوم والحكم في شرح خمسين حديثاً من جوامع الكلم*، تخ: شعيب الأرنؤوط - إبراهيم باجس، (بيروت: مؤسسة الرسالة، ط١٤٢٢هـ، ٧٠١-٢٠٠١م)، ٥١٠/١، الحديث الحادي والعشرون.

يغضوا أبصارهم عن المحارم، فإن وافق أن وقع البصر على مُحَرَّمٍ من غير قصد، فليصرف بصره عنه سريعاً^{٢٥}، كما في حديث جرير بن عبد الله، قال: (سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن نظر الفجاءة فأمرني أن أصرف بصري)^{٢٦}، وهذا الأمر ليس خاصاً بالرجال بل هو على النساء أيضاً يجب عليها غض بصرها عن الرجال، وهذا طريق لتزكية القلب لأن العين نافذة القلب، ومن خلال هذا المقال سنتحدث عن معنى غض البصر.

قال الإمام النووي: "ففيه تحريم نظر الرجل إلى عورة الرجل، والمرأة إلى عورة المرأة، وهذا لا خلاف فيه، وكذلك نظر الرجل إلى عورة المرأة والمرأة إلى عورة الرجل حرام بالإجماع وثبتة صلى الله عليه وسلم بنظر الرجل إلى عورة الرجل على نظره إلى عورة المرأة وذلك بالتحريم أولى، وهذا التحريم في حق غير الأزواج، أما الزوجان فلكل واحد منهما النظر إلى عورة صاحبه جميعها"^{٢٧}.

● الصدق

حثت الشريعة الإسلامية المسلمين على التحلي بالأخلاق الحميدة، لأن الدين هو المعاملة، والمعاملة لا تتحقق إلا بطيب الخلق، وحسن الطباع، ولا بد للصدق أن يكون الأساس في كل المعاملات، قال تعالى (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ)، [التوبة ١١٩/٩] وعكس الصدق هو الكذب الذي توعد الله سبحانه وتعالى الكاذبين بالعقاب الشديد.

● التواضع

إن الله سبحانه وتعالى أمرنا بالتواضع في كل تعاملاتنا مع الآخرين حيث قال: ﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (١٨) وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾، [لقمان ١٩/٣١] فالتواضع هو خلق جميل يتمتع به الإنسان، ويفرض احترام الآخرين له ويكسبه قلوب الناس.

● اجتناب سوء الظن

قال تعالى: (وَيُعَذِّبِ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السُّوءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا)، [الفتح ٤٨/٦] تحدثت هذه الآية المباركة عن سوء الظن الذي فيما يتعلق بالربوبية والمقدسات الإلهية؛ وهذه الآية تبين أن سوء الظن الحاصل من الناس وأتهم يتهمون الله في خلقه وحكمه، كما ويظنون السوء بالرسول صلى الله عليه وسلم وصحابته^{٢٨}. ومما لا شك فيه أن سوء الظن بالله تعالى يختلف اختلافاً كلياً عن سوء الظن بالآخرين؛ لأن سوء الظن بالآخرين سينتهي غالباً بالوقوع في الإثم، أو التصرف بشكل خاطئ مع الطرف الآخر، بينما سوء الظن بالله تعالى يؤدي إلى اهتزاز أساس الإيمان وركائز التوحيد في قلب المؤمن.

قال تعالى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرَهُنَّوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ

^{٢٥} ابن كثير، إسماعيل بن عمر القرشي، تفسير القرآن العظيم، تح: سامي بن محمد سلامة، (دار طيبة للنشر والتوزيع، ط ٢، ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩ م)، ٤١/٦.

^{٢٦} مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري، المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، تح: محمد فؤاد عبد الباقي، (بيروت: دار إحياء التراث العربي (د.ط)، (د.ت)، باب: نضر الفجاءة، ١٦٩٩/٣، برقم: ٢١٥٩.

^{٢٧} العسقلاني، أحمد بن علي بن حجر الشافعي، فتح الباري شرح صحيح البخاري، تح: محمد فؤاد عبد الباقي، (بيروت: دار المعرفة، (د.ط)، (١٣٧٩)، ٣٣٨/٩.

^{٢٨} ينظر: ابن كثير، تفسير القرآن العظيم، ٣٢٩/٧، بتصرف يسير.

رَجِيمٌ»، [الحجرات ١٢/٤٩] وبالنتيجة فإنَّ اجتناب سوء الظن سواء كان في الله تعالى أو في عباده فإنه يُعدُّ خُلُقاً من الأخلاق الفاضلة التي أمرنا بها ديننا الحنيف.

● الصبر

أمر الله سبحانه وتعالى عباده بالصبر في كثير من المواضع في القرآن الكريم كما ذكر في كثير من الآيات منها قوله تعالى: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾، [البقرة ٥/٢٤] وكذلك قوله تعالى: ﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾، [هود ١١/١١] وغيرها من الآيات، فالصبر هو حبس النفس عن محارم الله، وحبسها على فرائضه، وحبسها عن التسخط والشكاية لأقداره^{٢٩}. وترك الشكوى من ألم البلوى لغير الله لا إلى الله. قال تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾. [آل عمران ٢٠٠/٣]

● القدوة الحسنة

إنَّ التربية الحقيقية الصحيحة أشغلت الناس بصورة عامة، كُلُّ يريد أن يُخرج جيلاً يتمتع بحُسن الخُلُق، يتمنون من هذه الأجيال أن تكون شارة تُعلق وتُكتَبُ في صفحات التاريخ، لكنهم يفتقرون للوسائل التي ترشدهم لذلك، ومن أهم هذه الوسائل التربية الصحيحة: المتمثلة بالقدوة الحسنة؛ لأنَّ الأفعال لها تأثيراً لا يقل فائدةً عن الأقوال والتوجيهات، والإنسان بطبعه كما وصفه الإمام الغزالي - رحمه الله تعالى- حيث قال: لا يتعلمون بأذنانهم بل بعيونهم، فلا بد للإنسان من قدوة حسنة لتقليدها والسير على طريق من يقله وعلى سبيل المثال الأمُّ التي تُلقِي على ولدها عشرات الدُّروس في الصدق ثم تكذب على أبيه أمامه مرةً واحدةً ليست جديةً أن تتعلم ابنها شيئاً، وليس هذا الولد مُستعداً كذلك أن يسمع من والده شيئاً؛ إذ لا يأمُرُه بالصدق بالقول مرةً، إلا وتجده يعلمه الكذب بالفعل مرات ومرات؛ فلا يطرق الباب أحدٌ إلا وتجذُّ الأب يقول لولده قل له: ليس أبي موجوداً وبهذا يكونا قدوة سيئة لأبنيهما. قال تعالى: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعِزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرُونَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَّغْ فَمَنْ يَبْلُغْ فَمَنْ يَبْلُغْ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾. [الأحقاف ٣٥/٤٦]

● حسن الاستماع والإتياع

أكدت الشريعة الإسلامية على حسن الاستماع ثم الإتياع قال تعالى: ﴿الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ (١٨) أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقَذُ مَنْ فِي النَّارِ﴾. [الزمر ١٧/٣٩-١٨]

□ وأما النواهي

● الكذب

هو ما يقال ضد الحقيقة، وله آثار سلبية يعود ضررها بال مباشر على الفرد والمجتمع ، فإذا كذب الفرد فإنه يخطأ بحق نفسه ويكسبها الأثام، وأما ضرره على المجتمع أشد فالمجتمعات إذا انتشر وساد فيها الكذب لا ترجوا منها خيراً، لن ترتقي أبداً. قال تعالى: ﴿إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾، [النحل ١٠٥/١٦] وأشدُّ إثم الكذب، الكذب على الأنبياء، فعن علي رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (لا تكذبوا عليَّ فإنه من كذب عليَّ فليلج النار)^{٣٠}

^{٢٩} ينظر: ابن قيم الجوزية، محمد بن أبي بكر بن أيوب ، كتاب مجموع الرسائل، رسالة ابن القيم إلى أحد إخوانه، تج: عبد الله بن محمد المريفر، (دار عالم الفوائد، د.ط)، (د.ت)، ٢٠٠٠.
^{٣٠} ٤٨ صحيح البخاري، باب: إثم من كذب على النبي صلى الله عليه وسلم، ٣٣/١.

● النفاق

هو أسوء أنواع الإساءة أن يكون الإنسان منافقاً، وهذا ما حذرنا منه رب العزة حيث قال: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ (٢٠٤) وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾. [البقرة ٢٠٤-٢٠٥]

● البخل

وهو من الصفات الذميمة التي لا بد أن يتخلى عنها الإنسان، والبخل يترك آثاراً سيئة في الإنسان، وفي حياته وحتى بعد مماته^{٣١}، قال تعالى: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾. [الحشر ٥٩]

● الإسراف

نهت الشريعة الإسلامية عن الإسراف لكل أنواعه سواء كان في المأكل والملبس والسكن وغيرها وأمرنا الله في مواضع عدة بالاعتدال في الإنفاق في كل شيء، قال تعالى: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعَدَ مَلُومًا مَحْسُورًا (٢٩) إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾. [الإسراء ٢٦/١٧-٢٧]

● الحسد وطمع

الحسد هو تمنى زوال النعمة عن الآخرين ممن أكرمهم الله بالنعمة، والحسد من الصفات الذميمة التي لا بد للإنسان أن يتخلى عنها لأن الله سبحانه وتعالى يقول ﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا﴾، [النساء ٤/٥٤]- وهناك نوع محمود من الحسد يسمى حسد الغيبة وهو أن تتمنى لنفسك ما عند الآخرين دون زوال النعمة منهم، وهذا النوع سماه العلماء الحسد الممدوح أو المباح كأن يتمنى أحد أن يكون عالماً مثل أحد العلماء أو تاجراً أو غير ذلك بشرط عدم تمنى زوال هذه النعمة من الآخرين.

● الزنا

لو بحثنا عن موضوع الزنا بصورة عامة لوجدناه هو كل تعدي على ما حرمه الله سبحانه وتعالى سواء كان من نظر أو ملامسة كما جاء أن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال: (كتب على ابن آدم نصيبه من الزنا مدرك ذلك لا محالة، العينان: زناهما النظر، والأذنان: زناهما الاستماع، واللسان: زناه الكلام، واليد: زناها البطش، والرجل: زناها الخطأ، والقلب يهوى ويتمنى، ويصدق ذلك الفرج أو يكذبه)^{٣٢}، وأما الزنا الحقيقي فقد نهت الشريعة الإسلامية عنه

قال تعالى: ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾. [الإسراء ١٧/٣٢]

● تعاطي الخمر والخبائث

إن الخمر يُعتبر أساساً لكل الخبائث للإنسان؛ لأنه يفتح الطريق أمام كل السوء ويقضي على النفس اللوامة، فلا يعود يشعر بذنب أي خطأ يرتكبه، ولا يُحسُّ بخطر العمل الذي يعمل، ولذلك حرمته الشريعة الإسلامية. فتحريم الخمر ما جاء للإسكار فقط، حتى لا يزعج قائل أنه شربه ولم يسكر، فذلك باطل؛ لأن هذا القول يتعارض مع نص التحريم للخمر، لأن ما أسكر كثيره فقليله مُسكر وحرام أيضاً— لأنه يميث الضمير والإحساس، ويذهب بالحياة، وهو تاج الأخلاق وأساسها، لذلك جاء تحريم الخمر

^{٣١} ينظر: مقال ذم البخل في القرآن الكريم، موقع: طريق الإسلام،

<https://ar.islamway.net/article/70014/>

^{٣٢} صحيح مسلم - باب قدر على ابن آدم حظه من الزنا وغيره، ٤/٢٠٤٧، برقم: ٢٦٥٧.

بقوله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾، [المائدة/٩٠]

وأما المباحات والمخالفة بالاضطرار منها

● التمتع بالطيبات

إن الشريعة الإسلامية هي الشريعة الوسطية في كل ما شرع الله تعالى سواء في العبادات أو المعاملات أو سائر الأحكام قال تعالى: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾. [البقرة/٢/١٤٣] أباح الله سبحانه وتعالى لعباده بعض المباحات التي يتمتعون بها في الدنيا كالأكل والشرب وغيرهما من المباحات قال تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنَّ كُنتُمْ لِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾. [البقرة/١٧٦] إلا أنه يجب على المسلم أن لا يفرط، ولا يسرف في استخدام هذه المباحات التي أحلها الله تعالى؛ لأن القاعدة الشرعية تقول " لا إفراط ولا تفریط " .

● المخالفة بالاضطرار

اتخذت الشريعة الإسلامية كل منهاجاً متوسطاً يسهل على كل إنسان السير عليه دون الحاجة إلى اللجوء للمحرمات، ومن المباحات الشرعية؛ المخالفة عند الضرورة، وكسر القاعدة الأصلية؛ لأن الدين الإسلامي جاء للتيسير ولم يأتي للتضييق على الأمة، قال تعالى ﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُررْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَلْيَضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بَغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ﴾. [الأنعام/١١٩]

٥. الأخلاق الأسرية

عندما كان منطلق القرآن الكريم يهدف إلى بناء الشخصية القوية على وجه الأرض، فكان لا بد له أن ينظم علاقة الأفراد بعضهم مع بعض ضمن الأسرة الواحدة التي هي عبارة عن خلية ثانية في تكوين المجتمع، فكلما كان الأفراد ذات صلات متينة ومتماسكة كلما كان المجتمع متماسكاً. لذا ضبط القرآن الكريم جميع أفراد الأسرة بضوابط رصينة غير قابلة للتفكك، وهذه الضوابط أشبه بسلسلة تكون دائرية الشكل، تربط كل سلسلة بما قبلها وبعدها من السلاسل؛ لهذا السبب أفترض عليهم القرآن الكريم واجبات نحو الأصول؛ أي الوالدين، والفروع؛ أي الأبناء، والأقارب، فمن الواجبات نحو الأصول والفروع

● الإحسان إلى الوالدين

أمر الله سبحانه وتعالى عبادة كافة بير الوالدين، حيث قرن عبادته وتوحيده بالإحسان إلى الوالدين قال تعالى: ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾، [النساء/٣٦] وقال تعالى: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾. [الإسراء/١٧]

٦- التربية الأخلاقية للأولاد والأسرة:

بعد أن أوصى الله سبحانه وتعالى بالإحسان إلى الوالدين والرفق بهما، كذلك ألزمهم ربُّ العزة بالعناية بأولادهم وحمائيتهم والحفاظ عليهم، وإصلاح حالهم، وتجنبيهم الوقوع والسير في طريق المحرمات التي نهانا الله عنها، قال تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجِبَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾، [التحريم/٦٦] حيث دللت هذه الآية المباركة بأن مسؤولية الوالدين حماية أبنائهم من خطر المهالك كما قال تعالى: (قوا أنفسكم وأهليكم نارا)؛ أي كل ما يجب حمايتهم من كل شيء يؤدي بهم إلى المهالك والنار .

● احترام حياة الأولاد

نهانا القرآن الكريم عن قتل النفس مخافة الفقر أو التحسب لما يحصل في المستقبل لذلك قال تعالى: ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ

إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرِزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ. [الأنعام/١٥١]

□ وأما الواجبات تجاه الأقارب: فمنها

● إعطاء الغير

قدمت الشريعة الإسلامية الأقرباء على الآخرين، حيث جعل الصدقة لهم جامعةً بين ثواب الإنفاق وثواب صلة الرحم قال تعالى: ﴿فَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾. [الروم/٣٨]

● الوصية

أول شيء يبقيه الميت بعده، والوصية هي ما يوصي به الميت، وجمعها وصايا، وأوصى فلاناً أي جعله يتصرف في ماله، وعياله، وأموره بعد موته^{٣٣}، ويمكن تعريفها بأنها: التبرع بالمال للأشخاص غير الوارثين، تُنفذ بعد وفاة الموصي، مثال ذلك؛ أن يوصي شخص بمال معين، أو بسيارته، أو بأي شيء آخر يمتلكه، وحكمها الوجوب قبل أن تنزل آية الموارث؛ لكنها نُسخت بآية الموارث، قال تعالى: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾. [البقرة/١٨٠]

● صلة الرحم

إن الله تعالى قد أمر البشرية جميعاً بصلة الأرحام كما أوصى بها عباده من المؤمنين، كما حثَّ على التزام بها، وبيَّن ما يترتب عليها من خيرٍ الدنيا والآخرة، كما بيَّن النبي صلى الله عليه وسلم جزاءها وثمارها كما ذكر الله تعالى منزلة الواصلين ومالهم من نعم الخير العظيم والثواب الكبير، والسعة في الرزق، وطول في العمر، والبركة في المال والولد، وقضى لهم رب العزة بالسعادة والخيرية والفلاح في الدنيا والآخرة قال تعالى: ﴿دَفَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، [الروم/٣٨] وعن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: (إن الله خلق الخلق، حتى إذا فرغ من خلقه، قالت الرحم: هذا مقام العائذ بك من القطيعة، قال: نعم، أما ترضين أن أصل من وصلك، وأقطع من قطعك؟ قالت: بلى يا رب، قال: فهو لك " قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (فاقروا إن شئتم: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾. [محمد٧/٤٧] ٣٤.

الخاتمة

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، فمن خلال هذه الدراسة الموسومة (أخلاق الفرد والمجتمع من خلال المنظور القرآني)، حيث أكدت هذه الدراسة على العلاقة الوثيقة بين الشريعة الإسلامية والأخلاق، ومن خلال هذه الدراسة توصلنا إلى النتائج الآتية:

١ أوضحت الدراسة أن الشريعة الإسلامية قائمة على مبادئ الأخلاق التي أرسى دعائمها النبي محمد صلى الله عليه وسلم.

٢ وضع القرآن الكريم منهجاً متكاملماً للحياة البشرية معتمداً بالدرجة الأولى على مكارم الأخلاق.

٣ أوضحت هذه الدراسة أن هناك فرق بين الخلق والتخلق، والأول الأصل والثاني التصنع

^{٣٣} مجمع اللغة العربية، المعجم الوسيط، (القاهرة: مكتبة الشروق الدولية، ط٤، ٢٥-١٤٢٥)، ١٠٣٨.

^{٣٤} صحيح البخاري، كتاب الأدب، باب من وصل وصله الله، ٥/٨، برقم: ٥٩٨٧.

- ٤ كما أوضحت الدراسة أن سر السعادة في الدنيا والآخرة لا يكون إلا عن طريق التمسك بحُسن الخُلُق، وتطبيق مضامينها وجعلها منهجاً للحياة .
- ٥ بيّنت الدراسة أن الأخلاق تقع على عاتق الأفراد والجماعات، وقد تكون الأخلاق قوليه وفعليه كما باقي العبادات .
- ٦ الأوامر التي أمرت بها الشريعة الإسلامية، كطهارة النفس، والصدق، وغيض البصر، وغيرها ركن أساسي في تجسيد مفهوم الأخلاق، كما أن النواهي التي نهت عنها الشريعة الإسلامية، كالكذب، والنفاق، والبخل، وغيرها من أهم أركان الأخلاق الإسلامية.
- ٧ كما أوضحت الدراسة أن الاعتدال في تناول المباحات دليل على حسن الخُلُق وعدم الإفراط والتفريط في المباحات ، كالتمتع بالطيبات وغيرها .
- ٨ أوضحت الدراسة أن الأسرة هي الأساس في رسم طريق الأخلاق للفرد والمجتمع، وأن بذرة الأخلاق في الإنسان تنشأ من الأسرة.
- ٩ أوضحت الدراسة أن الأخلاق الأسرية مضمونها يبدأ من بر الوالدين واحترامهما والإحسان إليهما، ويكمن في صلة الأرحام، وإعطاء الغير، والوصية بالخير والعدل قبل الموت. هذا أهم ما جاء في هدى الدراسة، وختاماً نسأل الله تعالى زيادةً في أخلاقنا ومحبة لغيرنا والحمد لله ربّ العالمين.

Extended Summary:

Holy Quran treatments to reform the morals of the individual and society

Praise be to Allah, Lord of the worlds, and prayers and peace be upon our Prophet Muhammed, his family and companions .

Allah Almighty made his book preserved in hearts and lines, which made him a keeper of the nation in a movement towards building life and human perfection, this man who floundering in darkness, oppression and enslavement and thus lacking dignity, the humiliation of the side will not gain elevation and pride except in the shadows of Islam, within a society It is governed by the rules of faith and justice in the freedom and tolerance of the individual and society, and Islamic law has warned the human being to distance himself from the aggression and the deprivation of the rights of others and the confiscation of opinions as Islam called for the principle of tolerance and peaceful coexistence between all people away from religious differences and intellectual inclinations with the people of the monotheistic religions recognizing religious and cultural differences Between him and them, the Holy Qur'an has established a system for the Islamic community, and established rules and foundations for building social life on the face of the earth, above which prosperity, through faith in God Almighty, and the Qur'anic method which was revealed to our Prophet Muhammad, may God bless him and grant him peace, and God Almighty has made this A person is his successor in his land where the Almighty said }And when your Lord said to the angels that I am making in the earth a caliphate, they say make There are those who spoil it and blood shed, and we praise your praise and sanctify you. He said that I know what you do not know. This caliph is that man the angels

objected to be a successor to God Almighty in his land, that man who did not know the value of himself with God Almighty, and that God Almighty distinguished him from the rest of his creation, and entrusted to him the task of building the earth not to spoil it and shed blood, as she said The angels of God Almighty, but rather to reform, and to enjoin good and forbid evil, as well as to establish the development of reform legislation on the face of the earth to demonstrate the human charity that resides in it, and that the source of the Holy Qur'an, whoever does what makes God Almighty reward him in the world and reward in the hereafter; As for the reward of this world, it is the realization of the causes of happiness for human beings through their adherence to the virtuous morals and human values in all its social, economic, political, intellectual and scientific branches through which the realization of God Almighty's justice lies on earth. As for the reward of the Hereafter, it is to win Paradise and the pleasure of God Almighty.

The Holy Qur'an established a method to address human life and how to live in it, as well as the ways to escape from the temptations of life in it, and one of the most important foundations of that approach is to find lofty goals, and the goal of the Holy Qur'an from this treatment is to obtain happiness in this world and the hereafter for individuals and society, especially worldly happiness that It is the bridge to the eschatological happiness, and this happiness is only achieved through the reform of the bedding between the individual and his Lord Almighty through the unification of God Almighty and his feeling of observing him in his secret and openness, then his bed is upright.

Also, a person must have a permanent accountability for himself that stems from his conscience guiding his behavior and controlling his actions, and this can only be achieved if there is a strong will on the part of the individual that makes him feel his self-responsibility in refining his instincts and motives, controlling his emotions, controlling his whims and desires, and satisfying them with the legitimate, legitimate, religious, ethical, and social way. Unleash her; In order not to harm her and society.

The importance of the topic: The importance of the topic lies in that it is the broadest topic in the Holy Qur'an, compared to other research papers. It is the core of the correct belief, and this thing that leads the person to human perfection, and the promotion and rationalization of human behavior, and making it a base for the highest religious values and principles and ideals and morals is one of the most important goals that the study was based on, and the study included an introduction, and the Quranic approach in treating human life morally, Then the difference between creation and creation and their association with religion, the purpose of ethics, individual ethics, family ethics, and social ethics, then the conclusion showed the most important results that were reached through this study.

المصادر

- مصطفى حلمي، *الأخلاق بين الفلاسفة وعلماء الدين*، (بيروت: دار الكتب العلمية، ط١، ٢٠٠٤م-١٤٢٤هـ).
- زكي مبارك، *الأخلاق عند الإمام الغزالي*، (صيدا-بيروت: المطبعة العصرية.
- البغوي، الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء الشافعي، *شرح السنة*، تح: شعيب الأرنؤوط-محمد زهير الشاويش(دمشق: المكتب الإسلامي، ط٢، ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م).
- البيهقي، أحمد بن الحسين، *السنن الكبرى*، تح: محمد عبد القادر عطاء، (بيروت: دار الكتب العلمية، ط٣، ١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣م)
- مرتضى الزبيدي محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، *تاج العروس من جواهر القاموس* تح: مجموعة من المحققين (دار الهداية).
- تح: أحمد محمد شاكر وآخرون، (مصر: مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي، ط٢، ١٣٩٥هـ - ١٩٧٥م).
- عبد الله علوان، *تربية الأولاد في الإسلام*، (بيروت: دار السلام، ط٢)، ١٧٨/١.
- الجرجاني، علي بن محمد بن علي التعريفات، تح: جماعة من العلماء، (بيروت: دار الكتب العلمية، ط١، ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م).
- ابن عباس، عبد الله بن عباس- رضي الله عنهما، *تنوير المقباس من تفسير ابن عباس*، تح: مجد الدين محمد بن يعقوب (لبنان: دار الكتب العلمية).
- ابن مسكويه، أحمد بن محمد بن يعقوب، *تهذيب الأخلاق وتطهير الأعراق*، تح: ابن الخطيب، (مكتبة الثقافة الدينية، ط١).
- الطبري، محمد بن جرير، *جامع البيان في تأويل القرآن*، تح: أحمد محمد شاكر، (مؤسسة الرسالة، ط١، ١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠م)
- السلامي، زين الدين عبد الرحمن بن أحمد، *جامع العلوم والحكم في شرح خمسين حديثاً من جوامع الكلم*، تح: شعيب الأرنؤوط-إبراهيم باجس(بيروت: مؤسسة الرسالة، ط٧، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠١م).
- الشعراوي، محمد متولي، *تفسير الشعراوي - الخواطر*، (مطابع أخبار اليوم)، ٢٤١/١، مصدر الموسوعة الشاملة
- الترمذي، محمد بن عيسى بن سؤرة بن موسى بن الضحاك، *سنن الترمذي*.
- البخاري، محمد بن إسماعيل تح: محمد زهير، *صحيح البخاري، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه*، (دار طوق النجاة ط١، ١٤٢٢هـ).
- ابن حجر العسقلاني، أحمد بن علي بن حجر، تح: محمد فؤاد عبد الباقي، *فتح الباري شرح صحيح البخاري* (بيروت: دار المعرفة (د.ط)، ١٣٧٩).
- ابن القيم، محمد بن أبي بكر بن أيوب ابن قيم الجوزية، *كتاب مجموع الرسائل رسالة ابن القيم إلى أحد إخوانه*، تح: عبد الله بن محمد المريفر، (دار عالم الفوائد، (د.ط)، (د.ت)).
- ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، *جمال الدين، لسان العرب*، (بيروت: دار صادر - ط٣ - ١٤١٤هـ).
- الرازي، محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي، *مختار الصحاح*، تح: يوسف الشيخ محمد، (بيروت: المكتبة العصرية - الدار النموذجية، ط١، ١٤٢٠هـ / ١٩٩٩م).

- ابن حنبل، أحمد بن محمد بن حنبل، مسند الإمام أحمد بن حنبل تح: شعيب الأرنؤوط وآخرون، (مؤسسة الرسالة، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م).
- مسلم، ابن الحجاج النيسابوري، المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم تح: محمد فؤاد عبد الباقي، (بيروت: دار إحياء التراث العربي (د.ط)، (د.ت). (مجمع اللغة العربية، المعجم الوسيط، (القاهرة: مكتبة الشروق الدولية، ط٤، ١٤٢٥ - ٢٠٠٤).
- ابن فارس: أحمد بن فارس بن زكريا القزويني، معجم مقاييس اللغة، تح: عبد السلام هارون، (دار الفكر، (د.ط)، ١٣٩٩ هـ - ١٩٧٩ م).
- مقال ذم البخل في القرآن الكريم، موقع: طريق الإسلام، <https://ar.islamway.net/article/70014/>
- صالح بن عبد الله بن حميد، نضرة النعيم في مكارم أخلاق الرسول الكريم - صلى الله عليه وسلم، (جدة: دار الوسيلة للنشر والتوزيع، ط٤).

KAYNAKLAR

1. *EL ahlak beyne el felasife ve ulemaeldin* , Dr. Müstafa HİLMİ, EL NAŞİR: dar elkütüp elilmiye, beyrut- lübnan, T1, 2004m-1424h.
2. *EL ahlak inde el imamgazali*, Dr. Zeki mübarek, dar el asriye, seyda- beyrüt.
3. *EL begawı, şarh elsünet*, abu muhammed elhüseyn bin mesut bin huhammed bin el fera el şafii (Ö.516), tahkik: şuaayıb elarneüt ve muhamed zuhei el şawış, elnaşir: elmekteb elislami- şaam ve beyrüt , T2, 1403H-1983M.
4. *EL beyhaki, el sünen elkübra*, ahmed bin el hüseyin bin ali bin musa elhesrewecirdi elhürasani, abu bekir (Ö.458H), TAHKİK: muhamed abdu elkadir ata, el naşir: dar elkutup elilmiye, beyrüt- lübnan, T3, 1424H-2003M.
5. *Tac elarus min cevahir elkamus*, muhamed bin muhamed bin abulrezak elhüseyni, abu elfeyd, elzubeydi (Ö.1205h), tahkik: ahmet muhamed ve muhamed fuaad ve ibrahim atuh, elnaşir: mektep müstafa elbabi elhalebi- misir, T2, 1395M-1975M.
6. *Terbiyet elewlad fi elislam*, abdllah alvan, dar elselam- beyrüt 3T2.
7. *EL TARIFAT*, Ali bin muhamed bin elzin elşerif elcurcani (Ö.816), tahkik: çok alimler, elnaşir: dar elkutup elilmiye, beyrüt-lübnan, T1, 1403h-1983m.
8. *Tahdip elehlak ve tathir elaralk*, ebi ali ahmed bin muhamed bin yakup meskewh (Ö.421h), tahkik: ibin elhatib, elnaşir: mektep elsekafe eldiniye, T1.
9. *Cami elbeyan fi teavil alkuran*, muhamed bin cerir bin yezid bin kesir bin galip abu cafer elteberi, (Ö.310H), tahkik: ahmed muhamed şakir, dar elrisale, T1, 1420H-2000M.
10. *Cami elulum ve elhikem fi şerh eli hadis min cevami elkelim*, zeneldin bin abdlrhman bin ahmed bin recep bin elhasen, elselami elbğdadi elşami

- elhanbeli(Ö.795H),tahkik:şuayp elarnauti-ibrahim bacis,elnaşir:dar elrisale- beyrüt,T7,1422h-2001m.
11. *Sünen eltirmidi*, muhamed bin isaa bin sevrete bin musa bin elzehak, eltimidi, abu isa(Ö.279).
 12. *Sahih elbuhari, elcamı elmusned elsahih elmuhtasar min ümur beygam ber ve sünenuhu ve eyamehu*, muhammed bin ismail abu abullalh elbuhari elceafi ,tahkik:muhammed zuhir bin nasir elnasir,el naşir:dar tawk elnecat ,T1,1422h.
 13. *Fethulbari şerih sahih elbuhari*, ahmed bin ali bn hacar abu elfezil elaskalani,tahkik: muhammed fuaad abdulbaki,el naşir:dar elmearife-beyrüt,1379h.
 14. *Kitap mecmu elresaayl*,imam abu abdu llah muhammed bin ebi bekir bin eyup ibin kayım elcevziye(Ö.751H), RİSALET İBİN ELKAYİM İLA EHAİ İHVANEHU,Thkik:abdullah bin muhamed elmerifer,elnaşir:dar aalem elfeward.
 15. *Lisan elarap*,muhammed bin mekrem bin ali,abu elfezil ,cemal ludin ibin mendur elensari elruweyfaı,(Ö.711h),el naşir:dar sadir – beyrüt,T3,1414h.
 16. *Muhtar elsahah*,zineldin abu abdullah muhammed bin ebi bekir bin abdukadir elhanafi elrazi(Ö.666h), tahkik:yusuf elşeh muhammed ,elnaşir:elmektebe el asriye ve eldar elnemudeciye, beyrüt-sayda,T1,1420h-1999m.
 17. *Musned elimam ahmed bin hanbel*, ebi abullah ahmed bin muhammed bin hanbel bin hilal bin esed elşeybani,(Ö.241h),tahkik: şuaayp elarnaüt ve adilmurşid ve aherun, danışman:abullah bin abdulmhsin elturki ,elnaşir: muasset elrisaleh,T1,1421h-2001m.
 18. *El musned elsahih elmuhtasar binakl eladil an eladil ila beygamber* , muslim bin elhacac abuelhasen eikuşeyri elnisaburi(Ö.261H)tahkik:muhammed fuaad abdulbaki,elnaşir:dar ihya elturas elarapi- beyrüt.
 19. *El mucem elvesit* , talif :mecme elluge elarapiye, elnaşir: mektepet elşuruk eldevliye, elkahire,T4,1425h-2004m.
 20. *Mucem mekayıs el luge*, ahmed bin faris bin zekeriya el kuzvini elrazi,(Ö.395h), tahkik:abuelselem muhammed harun, elnaşir:dar elfikir,1399h-1979m.
 21. Makale zem elbuhul fi elkuran elkerim ,mevka tarik elislsm, <https://ar.islamway.net/article/70014/>.
 22. *Nazret elnaiim fi mekarim ehlak elresul elkerim*, liaded mine elmuhtasin ,işraf: salih bin Abdullah bin hamid, imam ve hatip elharam elmeki ,elnaşir: dar elvesile- cede,T4

TARİHÇİNİN ANILARINDA AĞRI
Ağrı in Memoirs of a Historian

Prof. Dr. Fahri YETİM

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

feytim@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9921-3193>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Konferans Bildirisi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	21.07.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	21.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 285-296	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.772490

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TARİHÇİNİN ANILARINDA AĞRI

Ağrı in Memoirs of A Historian

Prof. Dr. Fahri YETİM

Öz

Günümüz tarihçiliğinde tarihin kapsama oldukça genişlemiştir. Özellikle postmodern dönem olarak nitelendirilebilecek 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insan hayatını ilgilendiren, ona anlam katan her şey tarihin konusu haline gelmiştir. Bu minvalde bireyin özel yaşamı da tarihin adeta müstakil konusu durumundadır. Tarih, toplumsal bir bilim olmakla beraber bireylerin tek başına yaşadıkları tecrübe ve gözlemler de artık tarihsel geçmişin bütüncül bir şekilde ortaya konulmasında önemli katkıda bulunmaktadır. Belirli bir zaman dilimi içinde belirli bir yerde/bölgede elde edilen yaşamsal deneyim, zaman içinde o bölgenin kolektif hafızası açısından veri tabanı oluşturur. Bu durum, günümüzde hızla gelişen şehir tarihçiliği açısından da önemli bir husustur.

Bu düşünceden hareketle ülkemizin önemli bir serhat şehri olan Ağrı'da, bundan yaklaşık otuz yıl önce yaşadığım bir yıllık süre, benim kişisel geçmişimin önemli bir parçası olmasının yanında; yöreyi ve insanını tanımak suretiyle memleket hakkında sahici değerlendirmeler yapmanın yolunu açması açısından da tarih bilimine katkı sunacak verileri içermektedir. Toplumsal değişimin her zamankinden hızlı ilerlediği günümüzde tarih metodolojisi açısından tarihselleşmiş bir malzeme sayılabilecek bu kişisel deneyime bağlı gözlemler bu nedenle özel yaşamın bir parçası olmaktan çıkarak şehir tarihinin bir parçası olur. Dolayısıyla bu türden bireyin kişisel tarihine ait bu veriler, toplumsal yapı ve kültür tarihi açısından dikey kesitte kıyaslamalı değerlendirmeler yapılmasına da yardımcı olurlar.

Bu çalışmada, 1989-1990 yıllarında yaklaşık bir yıl bulunduğum Ağrı'da yaşadığım döneme ait gözlemlerim ve bunlardan edindiğim sonuçların toplumsal yapı ve kültürel açıdan bir değerlendirmesi yapılacaktır. Kaynak olarak hatırat verileri tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Anı, Tarih, Toplum, Kültür.

Abstract

Compass of history has expanded in recent history writing. Especially since the period that can be called postmodern everything interested human life and give its meaning is become subject of history. In this manner, special life of men too became separate subject of history. Although history is a social science, experience and observe which one person lived on its own are contributing to present history in a holistic view. Experiences gained in terms of life in a certain time and location or

region in time constitute database of the collective memory about that region. Therefore this is important for rapidly growing urban history.

With reference to that idea, experiences which I gain 30 years before in Ağrı, an important border city of our country, contain datas contributed to history in terms of pave the way for true evaluations teaching the region and its people as well as becoming my personel past. In recent times which social changes occur more rapidly observations affiliated to personal experience that can be accepted historical material in in view of methodology are no longer only personal past but are the part of urban history. So the datas about the personal past of the one person helped to make comparative evaluations in social structure and cultural history.

In this study I evaluate my observations regarding the period which I lived in Ağrı in 1989-1990 and inferences that made. Memoirs will be analysed as the source and method.

Keywords: *Ağrı, Memoir, History, Society, Culture*

Giriş

İnsanoğlu hafızasıyla oluşturduğu yaşam deneyiminin birikimi vasıtasıyla zaman içinde kendi kimliğini inşa eder. Bu deneyimin doğal kayıtlarını oluşturan hafızada yer alan bilgiler, sözlü ve yazılı olarak paylaşımına geçmesiyle birlikte toplumsal hafızaya dönüşmeye başlar. Belirli bir bölgede yaşanan deneyimin daha geniş ölçekteki toplum birimleri tarafından paylaşılması kültür denilen insana ait faaliyetlerin gelişime katkıda bulunur. Tarih bilimi, insanoğlunun zaman içerisinde kültürleşen bu tür faaliyetlerinin izini sürer ve ortaya çıkarır. Günümüz tarihçiliği giderek demokratikleşen, çoğulculuk özellikleri gösteren toplumsal yapı içinde bireyin kişisel yaşamının verilerini bu açıdan önemser. Bu anlamda kişisel tarihe ait veriler, toplumsal tarihin ortaya çıkarılması açısından vazgeçilmez nitelikte bilgi içerirler.

Tarihin temel kaynakları içinde yer alan seyahatnameler, özellikle kültürel alandaki farklılıkların tespiti ve sergilenmesi açısından büyük önem taşırlar. Tarih içinde oluşan bölgesel ve yerel düzeydeki bu farklılıkların toplumun ortak kültür değerleri olarak ele alınması ve değerlendirilmesi milli kültürün oluşumu gündeme getirir. Toplum bilimsel tarihçilik düzeyinde bu türden memleket ölçeğinde yapılabilecek değerlendirmeler ise, milli kültürün bir bütün olarak ele alınmasına katkıda bulunur.

Memleketi Tanımak

Türkiye'nin önde gelen toplumbilimcilerinden biri olan Hilmi Ziya Ülken, 1938 yılında *İnsan* dergisinde yazdığı bir makalede, ülkenin bütünü hakkında sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek açısından gerekli tespitlere

ulaşabilmek için göz önünde bulundurulacak hususlara değinmiştir. Ülken, bu dönemde Türk aydınının bütün dikkatiyle kendi ülkesine yönelmesi gerektiğini belirterek, bunun iki temel yolunun istatistik ve monografik çalışmaların yapılmasından geçtiğini belirtmiştir. Ancak bu konuda istatistiğin, matematiğin soyut verilerinden ziyade kendisinin içtimai monografi dediği toplumsal çalışmalardaki somut verilerin ortaya konulması ve fonksiyonel bir şekilde ön planda tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için memleketin muhtelif bölgelerinde insanla tabiatın karşılıklı münasebetinden doğan içtimai teşekküllerin ve bunların oluşturduğu kültürün incelenmesinin gereğine vurgu yapmıştır (Ülken, 1938: 378). Memleketi tanıma yolunda kitaptan, tarihi görüşlerden hakkıyla istifade edebilmek ve onları ölü vesikalar olmaktan kurtararak bugünü izaha yarayan unsurlar haline getirmek için her şeyden önce cemiyetin bugünkü halini, içtimai bünyesini, üretim ve hayat tarzının tetkik edilmesinin gerektiğini belirtmiştir.

Bu anlamda yapılan çalışmalara Mehmet Ali Şevki'nin *Muallimler Birliği* dergisindeki "Memleketi Tanıma Yolu" adlı makalesini örnek veren Ülken, bu tarz çalışmaların memleket hakkında topyekün değerlendirmeler yapmak açısından son derecede önem taşıdığını ifade etmiştir (Ülken, 379).

Hilmi Ziya'nın sözünü ettiği Mehmet Ali Şevki'nin söz konusu çalışmasında ise memleketi tanıma konusuyla ilgili ankette şu kriterlere yer verilmiştir:

Şehrin konumun doğal koşulları, temel faaliyet alanı (başlıca işler), aile bireyleri, yardımcı işler, satışa çıkarılan ürünler, ulaştırma, belirli bir aile işçisinin durumu, miras, çocukların yetişmesi, ileri gelenler, fikir hayatı, komşuluk, evlenme, geçinme, ailenin bütçesi, genel işler, dışarının etkileri, yörenin geçmiş ve geleceği (Şevki, 1968: 140-150).

Tarihçinin Anılarında Ağrı

Bundan tam otuz yıl önce yaklaşık bir yıl süren Ağrı maceramı, yukarıda adı geçen makalelerde yer verilen hususların ve memleketi tanıma yolundaki kriterlerin esprisine dayanarak tarihçi gözüyle değerlendirmeye çalışacağım.

Türkiye'nin serhat şehirlerinden biri olan Ağrı'da; tam olarak 11 Aralık 1989-30 Kasım 1990 tarihleri arasında gerçekleşen maceram, yedek subay öğretmen olarak bu şehrin bir ilçesi olan Eleşkirt'e atanmam ile başladı. Adı geçen tarihlerde 25 yaşında genç bir öğretmen iken, Tuzla'daki askeri birliğimden buraya asker-öğretmen olarak tayin edildim.

Yüzölçümü itibarıyla geniş sayılabilecek bir coğrafyaya sahip olan ülkemizin hemen her insanında bir "doğu", "batı" algısı vardır. Batıda genel

olarak memleketin doğu bölgeleri için şark tarafı tabiri kullanılır. O tarihlere kadar birkaç defa geldiğim Ankara'nın dışında ötesini hiç görmediğim halde, benim için de belleğimde oluşmuş belirgin bir doğu imgesi söz konusuydu. Aralık ayında (11 Aralık 1989 Pazar) gerçekleşen ilk yolculuğum dolayısıyla günler öncesinden fazlasıyla stres yaşadığımı, hatta bu süreçte dudacağım uçukladığımı hatırlıyorum. Tabir caizse benim bu imge içinde kar ve Kürt gerçeği ile kez bu düzeyde yeni tanışacaktım. Nitekim öyle oldu. Kış ortasında Erzurum'dan aktarmalı olarak pazar öğle saatlerinde yaklaşık yarım metre kar kalınlığındaki Eleşkirt'e geldim. Görev yerim Eleşkirt'in bir beldesi olan ve yerli halkın çoğunluğunca Hanzır adıyla bilinen Yücekapı köyü idi. Tarihi için bu isim bana Babıali'yi hatırlatıyordu. Buraya gelmeden önce askeri birliğimde tanıştığım buralı bir arkadaşımın ilk genel bilgileri almıştım. Eleşkirt'te bu süreçte bağlı bulunduğum 29. Piyade Alayı bulunmaktaydı. Taksi tutup Yücekapı'ya ulaştığımda var olan iki ailelik lojmanın dolu olduğunu gördüm. Keşke fiilen asker olarak gelip kışlanın sıcak ortamından ve imkânlarından yararlanabilseydim diye düşünmüştüm. Yücekapı'ya vardığımda ilk olarak girişte çalışacağım okulun müdürü Yücel Bey (Asan) ile görüştüm. Benim köy kahvesinde kendisini beklememi istemişti. Çok etkilenerek girdiğimiz köyün içinden geçerek köy kahvesine geldim Burada gördüğüm sıcak karşılama (sonrasında tam bir doğu klasiği olduğunu fark ettiğim) o soğukta içimi ısıtan bir durum olmuştu. Herkes tek tek selamımı alarak merhaba demişti. Çaylar içildikten sonra hemen bana tutacağım ev konusunda yardımcı olmaya çalıştılar. Bir ev gösterdiler ve bavulumu orada bıraktım. Ev son derecede kötü, bir göz oda, tabanı ıslak (hatta çamur), camları üfül üfül hava alıyordu. Akşama doğru çalışacağım okulun müstahdemi olan Mevlüt ağabey kahveye geldi. Beni o akşam evinde misafir etti. Taş yapı olan Mevlüt ağabeyin evi oldukça temiz, bakımlı ve sıcaktı. O akşam yaptığımız sohbet Mevlüt ağabey, bana gösterilen o evde insanın kalamayacağını ve benim için uygun bir evin yan komşuları olan Ferman ustanın evinin olduğunu söyledi. Benim de hemen benimsediğim bu fikirle ertesi gün o evi kiraladım. Kira ücretinin 20 (bin) lira olduğunu çok iyi hatırlıyorum. Evin sahibi Almanya'da bulunuyordu. Evde benden önce bir öğretmen ailesi kalmıştı. O bölgede çokça örneği olan çatısız, fakat derli toplu, kuru, rutubetsiz bir evdi. Mevlüt ağabeyin evindeki misafirliğim tam bir hafta sürmüştü. Doğu imgesinin sembollerinden olan tezek yakarak evi ısıtmayı beceremiyordum. Bu aşamada ve daha sonraları kendimi, Doğu'da görev yapan pek çok öğretmen için geçerli olduğunu düşündüğüm Reşat Nuri'nin *Çalı Kuşu* romanındaki Feride'nin erkek versiyonu gibi hissetmişim.

Bir hafta sonra Eleşkirt'e giderek tuttuğum bekâr evi için eşya satın aldım. Bu alışveriş esnasında esnafın tavrıyla ilgili olarak yöre insanı için beni ilk şaşkırtan özelliklerinden birine tanık oldum. Oldukça külliyetli sayılabilecek bir alışveriş (yaklaşık bir maaş tutarında) yaptım. Esnafın hemen hepsi çalıştığım yeri söyledikten sonra benden hiç senet sepet istemeden tüm alışverişi borç olarak taksitle yapmama izin verdi. Bu türden bir alışverişe batıda rastlamanın mümkün olmadığını düşündüm. Bu vesileyle önce esnafta gözlemediğim, zamanla yöre insanının genelinde gördüğüm farklı bir güven duygusunun varlığına tanık oldum. Bir öğretmen olarak toplumun kültürüne yerleşmiş bu değer asla istismar edilmemesi gerektiğini düşündüm. Bu tarz bir alışveriş kültürüne daha sonra Ağrı'da uğradığım birçok dükkânda da rastladım. Hiç unutmam bir yerden kazak satın almıştım. Oldukça mütevazı bir fiyatı olan kazağı üstelik param var derken esnafın ısrarıyla kayıtsız veresiye almıştım. Bazen, yöre insanının "yabancıya" gereğinden fazla güven duyduğunu ve itibar gösterdiğini düşündüğüm olmuştur. Aslında bunun doğru da olduğunu görüyordum. İbni Haldun'un kuramına göre bu durum bir gerçektir. Bedeviyetten medeniyete geçişle birlikte zamanla bazı değerlerin erozyona uğraması bunun teyidiydi. Bu anlamda nispeten daha fazla "medenileşmiş" olan batıda bu özellikler önemli ölçüde kaybolmuştu. Ülkenin tüm doğusu için geçerli olduğunu düşündüğüm yöre insanıyla ilgili saf, yardımseverlik, misafirperverlik, sevecenlik, sıcakkanlılık gibi özellikler batıya yaklaşıldığında giderek daha az görünür bir hal almaktaydı. Zaman içinde bu durumun esasen küresel ölçekte uygarlık tarihi açısından da geçerli olduğunu fark ettim. (Cemil Meriç; "Işık Doğu'dan gelir"). Yalnız bu durumun değişik bir yönü de vardı. Bu şekilde gördüğüm doğulu bir dostun, batıya geldiğinde kendisinden beklenilmeyecek davranışlar içine girdiğine de sıkça rastlamışım. Bu durumun sebebinin; farklı kültürle karşılaşıldığında yaşanan şokun neden olduğu erken yozlaşma olduğunu düşünmüştüm.

Göreve başladıktan bir hafta sonra benimle aynı konumdaki iki arkadaşım da (Uğur Yıldız ve Ayhan Aydın) gelmesiyle benim tuttuğum evde üç kişi birlikte kalmaya başladık. Kısa zamanda görevimize, Yücekapı'ya, ve Eleşkirt'e alıştık. Hayat şartları birçok açıdan (ısınma, yeme, içme ve temizlik) oldukça zordu. Benim için "3-k"dan (kar, kış, Kürt) ikisi olan kar ve kış, dolayısıyla soğuk fazlasıyla mevcuttu. Okulda günlük dersleri tamamladıktan sonra vaktin çoğunu kahvede geçiriyorduk. Gece geç saatte televizyon (TRT) kapanırken (Can Akbel'in Güne Bakış programının ardından) eve geçiyorduk. Kışın en sert günlerinde hava durumunda Ağrı'da -36° hava sıcaklığımı dinleyerek ve iliklerimize kadar hissederek evimize

geldiğimiz oluyordu. Bu ortamda üç arkadaş hiç soba yanmamış evde, sünger yatak, yün yorgan altında yatarak kışı geçiriyorduk. Ancak buna rağmen hiç hasta, hatta grip/nezle bile olmadığımızı biliyorum. Çetin kış şartlarına rağmen sobamızı yaktığımız çok nadirdi. Zira hem üşeniyor, hem de bu işi iyi bilmiyorduk. Temel yakacak olan tezeği tutuşturamıyorduk. Yücekapı'da iki kahvehane, üç bakkal bulunuyordu. Temizlik için hafta sonları Ağrı'ya hamama (Gök Hamamı) gidiyorduk. Ağrı öğretmen evi hemen her zaman dolu olduğundan cumartesi geceleri otelde (Gök Oteli) kalıyorduk. Yeme, içme ise her gün bakkaldan tost yaptırmak şeklinde; bazen de kar olmadığı zaman bahar ve yaz aylarında taksiyle ilçeye gidiyorduk.

Görev yaptığım okulda yaklaşık altı öğretmen, bir memur ve iki hizmetli bulunuyordu. Yüce Kapı'nın 2000'e yaklaşan nüfusu, Ahıska muhacirlerinden ve Kürtlerden oluşmaktaydı. Görevde kaldığımız o yılda Yücekapı, ilk defa belediye başkanını seçerek belde oldu. ANAP, SHP, DYP ve RP'nin katıldığı seçimlerde DYP adayı Hakkı Demir seçimi kazanarak ilk belediye başkanı olmuştu. O dönem okulumuzun memuru olan Nurettin Öztürk, şu anda belediye başkanıdır.

Eleşkirt'in o zamanki nüfusu 13.000 civarında idi. 2019 verilerine göre bu gün 32.593 tür. Buna göre ilçe nüfusu otuz yılda yaklaşık 2.5 kat artmış görünüyor. Burada bulunan bir lise ve YİBO'da (Yatılı İlköğretim Bölge Okulu) çalışan diğer öğretmen arkadaşlarla yakın dostluklar kurmuştuk. İlçeye girişte sağ taraftaki Abdi'nin (Apo) lokantası bizim her fırsatta uğradığımız daimi adresimiz olmuştu. Birkaç yemeğin bir arada servis edildiği karışık yemek menüsünü burada öğrendik. O dönemde tüm Türkiye'de yaygınlaşan sürücü kurslarından biri de burada bulunuyordu. (Coşkun Sürücü Kursu). Birkaç arkadaş bu kursa giderek ehliyet aldık. Bu yüzden sürücü belgem Ağrı damgasını taşır. Görev süresince hemen her hafta sonu Ağrı'ya gidiyorduk. Daha ziyade hamam ihtiyacını karşılamaya dönük olan bu ziyaret, cumartesi gecelerinin otelde kalınmasıyla iki günlük tam teşekküllü bir faaliyete dönüşüyordu. Tüm doğuda olduğu gibi Ağrı'da da genç meslektaşlar çoğunlukta idi. Bu açıdan sosyal faaliyetler açısından uygun bir konumdaydı. Ağrı'nın o dönmedeki nüfusu 150 000 civarındaydı. Şu anki kayıtlara göre 151.083. Buna göre Ağrı'nın merkez nüfusu otuz yılda hemen hiç artmamış, ya da çok dengeli seyretmektedir. Ağrı Türkiye'nin göç veren merkezlerinden biri iken nüfus artışı ile bu göçün telafi edildiği görülmektedir. Yaklaşık 40 kilometre olan Eleşkirt-Ağrı arasındaki mesafede Ağrı'ya girişte sağ tarafta (şimdi üniversite olduğunu düşündüğüm) Erzurum'daki Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'ne bağlı bir meslek

yüksekokulu bulunmaktaydı. Orada yazın futbol oynuyorduk. Şehrin girişten sonra güney-kuzey istikametinde uzanan bir ana caddesi olan (halkın mecburiyet caddesi dediği) Cumhuriyet caddesi bulunuyordu. Naci Gökçe Lisesi ilin en popüler eğitim kurumuydu. Önemli şahsiyetler yetiştirmiş bir okuldu. (Benim bildiğim Mustafa Özel var). Şehrin bir sineması vardı. Dolayısıyla sanat ve kültür faaliyetleri kısıtlı durumdaydı. Özellikle üniversitenin kurulmasıyla (2007) bu alanda gözle görülür bir canlanmanın olması beklenen bir durumdur. Ağrı’da tek sanayi kuruluşu olarak yörenin çok önemli endüstri ürünü olan şeker fabrikası bulunuyordu. Bunun dışında yörenin temel geçim kaynağı hayvancılıktı. Bilhassa küçükbaş hayvancılık yaygındı. Peynir çeşitleri ve bal yörenin başlıca satış ürünleri arasında yer alıyordu. Uzun süren kış şartları tarımsal üretimdeki çeşitliliği sınırlamaktaydı.

Yaz aylarında hafta sonları yaylalara çıkıyorduk. İlçede bulunan Köse Dağ, Ağrı Dağı’nı hatırlatıyordu. Özellikle lodoslu berrak havalarda Ağrı Dağı 150 km mesafe olan Eleşkirt’ten görünüyordu. Ağrı, Taşlıçay, Diyadin üzerinden iki kez gittiğimiz Doğubayazıt’ta muhteşem Ağrı Dağı’nın karşısında yörenin en önemli tarihi mekânlarından olan İshak Paşa Sarayı’na çıkmıştık. İkinci gezmemiz sırasında büyük bir kaza atlattığımızı da hiç unutamam. Güneyinde Tendürek Dağlarının bulunduğu Doğubayazıt’ın doğusundan Gürbulak sınırına geçildiğini hatırlarım. İlçenin çarşısında bulunan pasajda görece ucuz/kaçak olduğu söylenen elektronik eşyalar satılmaktaydı. Yaz sonuna doğru Eleşkirt’in ismini hatırlayamadığım uzak bir köyünde müdür olarak görev yapan bir arkadaşın okulla ilgili bir işi dolayısıyla gittiğimiz yeri özellikle hatırlarım. Yaşam şartları açısından gerçekten çok zor durumdaydı. Tarihçi olduğum için bu durum bana bir tür “orta çağ” izlenimi vermiştir. Oldukça seyrek olduğu hissedilen köye geliş gidişlerde gelen yabancıların adeta uzaylılar gibi algılandığını gözlemlemiştim. Burada bir an, Yakup Kadri’nin *Yaban* romanındaki Ahmet Celal karakterini hatırladım.

Bununla beraber doğu-batı imgesine ters düşen durumlar da söz konusuydu. Örneğin görev yaptığım Yücekapı’da her evde bir telefon bulunuyordu. Buna karşılık kendi memleketim olan ve Ankara-İstanbul’un tam ortasında yer alan Düzce’nin merkez köyünde (Musa Baba) hiçbir evde telefon yoktu. Bu bakımdan Türkiye’deki az gelişmişlik/gelişmişlik bağlamındaki klasik doğu-batı algısının, birçok hususun göz önünde bulundurulmasıyla farklı değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüştüm. Yine bu meyanda benim eski vilayetim olan Ankara’ya iki saat uzaklıktaki Bolu’nun

Seben ve Kıbrısçık ilçeleri ve köylerinin, hakeza Çankırı'nın bazı köylerinin bu açıdan doğuyla hiç de fark teşkil etmedikleri görülür.

Görevli olduğum Yücekapı ortaokulunda bugün otuz yılı aşan meslek hayatımın en verimli hizmet dönemlerinden birini yaptığımı düşünüyorum. Yeterli branş öğretmeninin bulunmadığı (toplam 6 öğretmen) okulda birçok dersi (Milli Tarih, Milli Coğrafya, Vatandaşlık Bilgisi, İnkılap Tarihi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi) etkili bir şekilde verdiğimi söyleyebilirim. 2013 yılında binasıyla yenilenen okulda bugün 2 ana sınıfı öğretmeni, 8 sınıf öğretmeni ve 15 branş öğretmeninin bulunduğunu internet verilerinden öğrendim. Bu da, eğitimde en azından niceliksel düzeyde büyük bir gelişme olduğunun bir göstergesidir.

Yöre halkı, genelde Türkiye'nin doğusunda ve güney doğusunda olduğu gibi nüfusça kalabalık ailelerden oluşmaktaydı. Ailede ortalama nüfus on civarındaydı. On bir, on iki kişilik ailelere de rastladığım olmuştur. Yöre halkında memleket sevgisi, askerlik¹, otantik sisimler yaygın durumdaydı. Seydül, Latifşah, Ferman, Mirşan, Emirşah, Kürşat, Mihman, Mahışeker gibi isimler yörenin klasik tarihi ve kültürel yapısını yansıtan isimlerden bazılarıydı. Şahıs isimleri konusu kültürel devamlılığın bir göstergesi olması açısından önemlidir. Bu durum, memleketin batısında Hasan, Hüseyin, Ayşe, Fatma gibi klasik isimlerden, Can, Cansın, Melis, Melisa, Belinay, Pelin, Pelinsu gibi isimlere doğru bir yöneliş gösterirken doğuda otantik adların çokça bulunması bu açıdan bir devamlılığın göstergesi sayılabilir.

Misafirperverlik ve ikram severlik bulunduğum yerin en öne çıkan özelliklerinden biriydi. Çalıştığım okulun bir diğer müstahdemi olan Selahattin ağabey (Öztürk) görevimin son dönemlerine doğru beni sık sık öğle yemeğine davet ederdi. Yemekler genellikle fiks menü kavrulmuş tereyağına lavaş eklemek bandırmak şeklinde idi. Yine görevimin son bir ayı ramazan ayına denk gelmişti. Hemen her akşam bir komşunun veya tanıdık/tanımadık bir dostun evinde iftar yapmıştım. Bir bekâr olarak bundan çok büyük bir memnuniyet ve manevi haz duyduğumu çok iyi hatırlıyorum. Bunun memleketi tanıma konusunda doğuya ait önemli bir karakter farkı olduğunu düşünüyorum. Öncesinde ve sonrasında yaklaşık sekiz yıl çalıştığım

¹ Görev yaptığım dönemde gerçekleşen, 1990 yılı Türkiye genel nüfus sayımı için Yücekapı'da birçok eve girmiştim. Kalabalık bir ailede bireylerinin isimlerini deftere kaydederken evin hanımı çocukların adlarını söylüyordu. Hiç unutmam çocukların adlarını tek tek göstererek sayarken birçok isimden sonra bir de asker demişti. Bunun üzerine ben de; askerdekini saymıyoruz, o birliğinde sayılacak dediğimde, hayır işte burada, onun adı asker demişti. Bu isim bana bu düşünceleri hatırlatmıştı.

Eskişehir'in Hamidiye köyünde bir kez bile bu şekilde misafirlik hiç olmamıştır.

Yücekapı'da bulunduğum bir yıllık süre içinde belde nüfusunu yarı yarıya paylaşan Ahıska muhacirleri ile Kürtler arasında etnik kaynaklı herhangi bir sorunun yaşandığına hiç rastlamadım. Bir Cumhuriyet tarihçisi olarak bundan son derece memnun oldum ve bu durumu uluslaşmanın başarılı bir örneği olarak gördüm. Korkarak gittiğim Eleşkirt/Yücekapı'da köyün en uç tarafında hiçbir emniyet tedbiri almaksızın kaldığım evde bir yıllık süre içinde hiçbir tehlike yaşamadım. Görev sürem sonuna doğru oradan ayrılacağıma gerçekten üzülen birçok insanı çok iyi hatırlarım. Ben de kendimi halkla çok iyi kaynaşmış hissediyordum. 30 Kasım 1990 tarihinde askerlik görevimin sona ermesiyle birlikte Yücekapı/Eleşkirt ve Ağrı'ya veda ettim. Eleşkirt'ten beni uğurlamak amacıyla hatırı sayılır bir grubun ilçeye geldiğini ve bu şekilde son derece duygulu bir şekilde helalleşerek ayrıldığımı da hiç unutmamışumdur. Ayrılırken buraları bir daha göreceğimi hiç tahmin etmiyordum. Otuz yıl sonra bir vesileyle buraları yeniden görmek çok güzel bir duygu olacaktı. Ancak ne yazık ki Korona Salgını dolayısıyla Ağrı Sempozyumu'nun iptal edilmesi dolayısıyla bu imkân gerçekleşmedi. İnşallah bir başka sefere diyorum. Yöre ile ilgili bu türden izlenim ve gözlemleri, benden hemen önce Eleşkirt'te beş yıl öğretmen olarak görev yapmış olan, üniversitemde bölümümdeki meslektaşım tarihçi Prof. Dr. Mesut Erşan da büyük ölçüde paylaşmaktadır. Onunla, buradan olan birçok ortak dostumuzla halen irtibat halindeyiz.

Sonuç

Ünlü felsefecimiz Takiyettin Mengüşoğlu hatıratında orta öğrenim tahsilini gördüğü Sivas'tan bahseder. Kendisi 1930'larda Maarif Vekâletinin bursuyla ilk kez yurt dışına gönderilen aydınlardan biridir. Hatıratında Sivas'ı, ancak Almanya'ya gidip döndükten sonra tanıyabildiğini ve bu şehri anlayabildiğini söyler. Bu örneğin aslında memleketi tanıma konusunda herkes için kriter teşkil eden yanları söz konusudur. Bir memleketi tanımak, imge/muhayyile ve algılara sığmayacak kadar geniş bir konudur. Ağrı'yı tanımak benim açımdan da bu şekilde oldu. Otuz yıl önce askerlik görevim gereği geldiğim, istifa hakkımın dahi bulunmadığı bu zorunlu süreç, Hilmi Ziya Ülken'in ve Mehmet Ali Şevki'nin ilgili makalelerinde değindiği hususlar çerçevesinde memleket hakkında bana gözlem ve değerlendirme yapma imkânı verdi. Buna göre; şehrin konumu, doğal koşulları, temel faaliyet alanları (başlıca işler), aile bireyleri, satışa çıkarılan ürünler, ulaşım, ileri gelenler, fikir hayatı, komşuluk, geçinme, toplumsal entegrasyon,

misafirperverlik, kültürel değerler gibi parametreler açısından kıyaslanabilir ölçekte önemli gözlem ve tespitlerim oldu. Bu görev sırasında öğretmen olarak tayini batıya çıkan arkadaşları kışkırdığımızı hatırlıyorum. Ancak bu tecrübeyi edindikten sonra kanaatim büsbütün değişmişti. İnsanın yaşadığı ülkeyi olabildiğince tanıması, bilmesi, vatandaşlık ve aidiyet bilincinin gelişmesi açısından çok önemli bir husustur. Bu da ancak memleketi görmek, görmek ve yaşamakla mümkün olabiliyor. Bu durum, özellikle çağdaş Türk aydını açısından kronik yanları olan bir konudur. Yakup Kadri'nin *Yaban*'da, Cemil Meriç'in *Bu Ülke*'de, İsmet Özel'in *Üç Mesele*'de ele aldığı yabancılaşma konusu bu sorunu çok iyi anlatır. Toplum bilimsel bir tarihçilik açısından bu tür deneyim ve gözlemlerin değeri tarif edilemeyecek kadar önemlidir. Ağrı dönemi sonrasında memleketin pek çok yerine mesleki seyahatlerim oldu. Ancak Ağrı faslı bu gezilerimin hemen hepsinde adeta bir baz model oluşturdu. Yıllar öncesinde korkarak, çekinerek gittiğim bu yer, bu günden bakıldığında iyi ki gitmişim diye övünç duygusuyla hatırladığım mesleki/insani bir kazanım oldu diye düşünüyorum.

Kaynakça

- Şevki, M. A (1968). "Memleketi Tanıma Yolu", Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması, İstanbul. ss.137-151.
- Ülken, H. Z, (1938). "Memleketi Tanımak", İnsan, S. 5 İstanbul ss. 377-379.

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-ÇİN İLİŞKİLERİ (1923-1938)
TURKISH-CHINESE RELATIONS IN ATATÜRK PERIOD (1923-1938)

Dr. Öğr. Üyesi Cihat TANIŞ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tarih Bölümü
cihattanis@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2000-731X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	24.07.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	15.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 297-310	https://doi.org/10.31463/aicusbed.772854

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

iThenticate

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-ÇİN İLİŞKİLERİ (1923-1938)
Turkish-Chinese Relations in Atatürk Period (1923-1938)

Dr. Öğr. Üyesi Cihat TANIŞ

Öz

Türk-Çin ilişkileri tarihin eski devirlerinden beri süregelen gelişme göstermiştir. Osmanlı döneminde çoğunlukla sembolik olarak heyetlerin gidip gelmesiyle sınırlı kalan ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti döneminde giderek gelişmiştir. Türkiye'nin Çin ile ilk temasları ileri seviyelerde olmasa da Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. İlk yıllarda çoğunlukla Japonya üzerinden yürütülen diplomatik temaslar 1929 yılından itibaren arada bazı aksamalar yaşansa da doğrudan Çin üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. Akabinde Çin'in Ankara'da büyükelçilik açması ve imzalanan dostluk ve ticaret antlaşmaları ile ilişkiler daha ileri seviyeye ulaşmıştır. Atatürk dönemi Türkiye'sinin Çin ile ilişkilerinde bazı hususlar ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki Çin ve Japonya arasında Mançurya'da yaşanan krizdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu krizde uyguladığı politika taraf tutmaktan daha ziyade iki tarafı uzlaştırma üzerine olmuştur. Türk-Çin ilişkilerini belirleyen ikinci husus ise Doğu Türkistan'da yaşanan siyasî gelişmelerdir. Türkiye, Doğu Türkistan ile ilgilenirken dış politikasını romantik bir çizgiden daha ziyade realist bir seviyede tutmuştur. Kısacası Atatürk döneminde Türk-Çin ilişkileri iki ülkenin kendi iç dinamikleri ve çevresel gelişmeler nedeniyle ileri seviyelere ulaşamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Çin İlişkileri, Doğu Türkistan, Mançurya.

Abstract

Turkish-Chinese relations have improved continuously since ancient times of history. Ottoman period is mostly confined to relations with the delegations' arrival and going yet the relations were increasingly improved symbolic period of the Republic of Turkey. Turkey's first contact with China dates back to the early years of the Republic, though not advanced. Diplomatic contacts, which were mostly carried out through Japan in the early years, started to be carried out directly from China, although there were some disruptions since 1929. After that, China's embassy in Ankara and the friendship and trade agreements signed reached a higher level.

Some aspects of the Atatürk era in its relations with China and Turkey came to the fore. The first is the crisis in Manchuria between China and Japan. The policies implemented by the Republic of Turkey in this crisis, rather than taking sides have been on both sides of the settlement. The second issue that determines the Turkish-Chinese relations during the period of Atatürk is the political developments in East Turkistan. Turkey kept its foreign policy regarding East Turkistan rather than holding a romantic line. As a result, during the Atatürk period, Turkish-Chinese relations could not reach advanced levels due to the internal dynamics and environmental developments of the two countries.

Keywords: Turkish-Chinese Relations, East Turkestan, Manchuria.

GİRİŞ

Türklerin Çin ile sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Bazen dostça bazen de düşmanca seyreden bu ilişkiler Çin tarih kayıtlarında görünmektedir (Göl, 2000: 97). Türk adı Çin kayıtlarında Tang Hanedanı döneminde yazılmış vesikalardan itibaren geçmektedir. M.Ö. 209 yılında, Çinlilerin Mao-tun olarak adlandırdığı Mete Han'ın Şiognu (Hun) Konfederasyonunu kurmasıyla Türk-Çin ilişkileri başlamıştır (Adıbelli, 2016: 13, 49). Türkler Çin'in kuzeyine yerleşmiş ve devlet olarak hüküm sürmüş en büyük milletlerden biridir. Bu nedenle Çin tarihi, özellikle Türk ve Moğol tarihi ile iç içe gelişmiştir (Durdular, 2006: 39). Türklerin yazıyı kullanmadan önceki geçmişi ile ilgili bilgiler Çin tarih kayıtlarında görülmüştür (Fidan, 2010: 53). Bu bağlamda Çin tarihinin en eski hanedanlarından olan Shang Hanedanı döneminde Türklerin Çinliler ile ilişkide oldukları bilinmektedir (Fidan, 2011: 277).

Çin'in Tang Hanedanlığı döneminde (618-907) Göktürkler ile yakın ilişkiler kurulmuş, İpek Yolu daha fazla önem kazanmıştır. Böylelikle sadece ticarî alanda değil siyasî ve sosyal alanda da gelişme sağlanmıştır. Bu ilişkiler çoğu zaman nüfuz mücadelesine neden olmuştur (Sertel, 2008: 22-24). Göktürk Devleti'nin giderek artan kudreti başta Çin olmak üzere birçok devletin onla ilişki kurmasını sağlamıştır. Yine başta Çin olmak üzere Bizans ve İran, politika ve stratejilerini Göktürlere göre düzenlemişler ve bu güçlü Türk devleti ile ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda ilişkiler kurmak istemişlerdir. Ayrıca Çinli Prensesler ile birçok Türk Hükümdarı arasında evlilikler yaşanmıştır. Çoğu zaman Türklerin aleyhine olan bu durum öte yandan akrabalık ilişkilerini de geliştirmiştir (Durdular, 2006: 42). Böylelikle milattan önce başlayan Türk-Çin ilişkileri; Osmanlı dönemine geldiğinde temel bir seviyede kalmıştır.

A-Osmanlı-Çin İlişkilerinin Genel Seyri

Osmanlı Devleti ile Çin arasındaki ilişkiler dönemin koşulları ve bölgesel öncelikler dikkate alınması nedeniyle ileri seviyelere ulaşamamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî önceliklerinin Balkanlar, Avrupa ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika olduğu bilinmektedir. Buna karşılık Avrupalı devletler coğrafi keşifler vasıtasıyla yeni ticaret yolları oluşturmuş ve bu sayede Uzakdoğu ülkeleri ile bağlarını artırmışlardır. Akabinde Uzakdoğu'da sömürge imparatorluklarını kurmuşlardır (Sertel, 2008: 23).

Çin kayıtlarında Osmanlı Devleti ile ilgili bölümlere ilk defa Song hanedanlığı döneminde rastlanmıştır. Bu kayıtlarda Osmanlı Devleti'nden "Lu Mei" olarak bahsedilmiş, Song Hanedanı ardından gelen Yuan dönemi tarih kayıtlarında ise Osmanlı "Lu Mu" olarak anılmıştır. Ming tarih kayıtları içerisinde de Osmanlı "Lu Mi" ya da "Lu Mi Guo" isimleri ile geçmiştir. 19. yüzyıl sonundan itibaren Çince yazılmış eserlerde Osmanlı Devleti için "Tu Er Qi" ismi kabul görmeye başlamış ve günümüzde de Türkiye için aynı isim kullanılmıştır. Yine bu dönemde yazılan eserlerde Osmanlı Devleti'nin Çin ile ilişkilerinin Ming dönemine (1368-1644) kadar gittiği; hatta bu dönemde Osmanlı'nın Çin'e elçiler gönderdiği belirtilmiştir. Bu kapsamda 1488 yılında Hong Zhi döneminde bir Osmanlı elçi heyeti Çin'e uğramıştır. İmparator Jia Jing döneminde ise 1524, 1526 ve 1527'de 3 elçi heyeti daha Çin'i ziyaret etmiştir. Bu kayıtlara göre Osmanlı elçileri Ming dönemi boyunca toplamda 19 kez Çin'e gelmişlerdir (Adıbelli, 2016: 50, 55). Neticede 16. yüzyılda Osmanlı ile Çin arasında belli aralıklarla karşılıklı elçi heyetleri gönderilmiştir.

19. yüzyılda Türk-Çin ilişkilerini etkileyen en önemli husus Yakup Bey'in başlattığı isyandır. Yakup Bey, 1866'da Çin hâkimiyetinden kurtulmaya çalışmış ve süratle bütün Türkistan'a hâkim olmuştur. Türkistan, Çin ile yalnız çöl ve Tibet dağları arasında bulunan birkaç yol ile bağlıydı. Diğer taraftan gittikçe doğuya ilerleyen Rusya, güneyde de Tibet'e doğru ilerleyen İngiltere vardı. Daha batıda ise Osmanlı Devleti bulunuyordu; bu arada İstanbul tarafından kurulan devlet kabul görmüştür. Elçilikler gidip gelmiştir. Yakup Bey, Sultan Abdülaziz'i halife olarak tanımıştır. Bunun yanı sıra Rusya ve İngiltere ile de anlaşmalar imzalamıştır. Ancak bütün diplomatik temaslara rağmen Çinli General Tso Tsung-t'ang Türkistan'a girerek 1877'de Yakup Bey'in hâkimiyetine son vermiştir (Eberhard, 1947: 325). 19. yüzyılının sonunda patlak veren Boxer isyanı esnasında ise Osmanlı Devleti Almanya'nın isteği üzerine bölgedeki Müslümanlara isyana verdikleri desteği çekmeleri için bir nasihat heyeti yollamıştır (Çelik, 2015: 262-263).

Yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti ile Çin arasında zaman zaman diplomatik temaslar kurulmuş olsa da istikrarlı ve ileri seviyelerde resmî ilişkiler tesis edilememiştir. Ancak resmî ilişkilerin zayıf olması ticarî ilişkilerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin; 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'dan Çin'e yıllık 30 ton afyon ihraç edilmektedir (Akdağ, 2019: 42). Neticede Osmanlı Devleti çok erken tarihlerde başlayan Çin ile temaslarını gerek siyasî öncelikleri gerekse de Çin'in coğrafi olarak çok uzakta olması

nedeniyle geliştirememiştir. Bu durum son yıllara kadar Çin ile ilişkilerin gelişmemesine engel olmuştur.

B- Atatürk Dönemi Türk-Çin İlişkileri

Atatürk Dönemi Türk-Çin ilişkilerinin başlangıcı Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar gitmektedir. Bu bağlamda 1926 yılında Çin Hükümeti ile Moskova'da imzalanacak dostluk antlaşmasını yapması için Moskova Büyükelçisi Zekai (Apaydın) Bey görevlendirilmiştir.¹ Aynı yıl aradaki dostluğun pekiştirilmesi amacıyla Çin'in Vaşington elçisi Dr. Çe'ye Başbakan İsmet İnönü'nün fotoğrafı hediye edilmiştir (BCA, 030.10.0.0.257.728.1). 1928 yılında bu sefer Vaşington Büyükelçisi Muhtar Bey'e yeni bir dostluk antlaşması yapması için benzer bir yetki verilmiştir.² Bu teşebbüsler iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin Uzakdoğu politikası daha çok Japonya üzerinden yürütülmüştür. 1925-1929 yıllarında Tokyo'da Türk Maslahatgüzarı Hulusi Fuat Tugay³, 1927 ve 1928 yıllarında iki defa Nankin'e

¹ BCA, 030.18.1.1.18.25.4. Anlaşmanın yapıldığına ve içeriğine dair Cumhuriyet arşivinde herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

² BCA, 030.18.1.1.30.57.1. Anlaşmanın yapıldığına ve içeriğine dair Cumhuriyet arşivinde herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

³ "Türkiye'nin Çin'deki ilk diplomatik temsilcisi olan Hulusi Fuat Tugay yakın tarihimizde Deli Fuat Paşa adıyla anılan ünlü komutan ve devlet adamının, 18 çocuğundan biridir. Kardeşlerinden 3'ü savaş meydanlarında çarpılarak ölmüşlerdir. Bunlardan Sali Bey, Balkan Savaşında; Reşit Bey, Edirne'nin istidatında; Halit Bey Çanakkale'de şehit olmuşlardır. Hulusi Fuat Tugay, 1891 yılında İstanbul'da doğdu. Aslen doktordur. İstanbul ve İsviçre'de tıp tahsilinden sonra, kısa bir müddet Prof. Akil Muhtar Beyin asistanlığını yaptı. Mütarekede Heidelberg Üniversitesi'nde böbrek üzerine ihtisas yapmak maksadıyla Avrupa'ya gitti. Yurtdışında bulunduğu sırada, Dışişleri Bakanlığına girerek, Galip Kemali Söylemezoğlu'nun Stockholm'de elçiliği sırasında Bâbüali (İstanbul Hükümeti) tarafından, Kopenhag'a maslahatgüzar tayin olundu. İstiklal Savaşı'ndan sonra Ankara'ya gitti. İlk önce Dr. Adnan Adıvar'ın Özel Kalem Müdürlüğünü, yaptı. Daha sonra, Dışişleri Bakanlığına geçti. 1923 Nisanı'nda Japonya'ya maslahatgüzar olarak gönderilen Hulusi Fuat Tugay, Tokyo'da 4 yıl kaldı. Ceval Erine'nin Tokyo'ya tayini üzerine, Hulusi Fuat Tugay, 1929 yılında Çin maslahatgüzarlığına görevlendirildi. 1931 yılına kadar Nankin'de Türkiye'yi temsil eden Hulusi Fuat Tugay, 1932 yılında merkeze nakledildi. 1938 yılına kadar Dışişleri Bakanlığının muhtelif kademelerinde vazife aldı. 1938 yılında Arnavutluk, 1939 yılında İspanya elçiliğine tayin edildikten ve 4 yıl kaldıktan sonra 1944 yılı başında evvelce maslahatgüzar olarak bulunduğu, Türk-Çin münasebetlerinde emek sarf ettiği, Çin Büyükelçiliğine tayin edildi. 1946 yılında Romanya, 1950 yılında Mısır Büyükelçiliğine atanan Hulusi Fuat Tugay, 1954 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 1967 yılında İstanbul'da vefat etti." Bkz. Barış Adıbelli, (2016). Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri, IQ Yayıncılık, İstanbul, s. 144-145.

gönderilerek Çin hakkında araştırma yapmakla görevlendirilmiştir. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin Çin ile ilk resmî teması 1927 yılında başlamıştır. Ancak Nankin'e Türk temsilciliği ilk defa 1929 yılında açılmıştır. O yıllarda Nankin hükümet merkeziydi. Hulusi Fuat Tugay, ilk temsilci olarak 1929'da Nankin'de göreve başlamıştır. Göreve başlaması şerefine 1929 yılında Hulusi Fuat Tugay, Çin Dışişleri Bakanı tarafından ağırlandı. İkili arasında yapılan görüşme esnasında Çinli Bakan Türk Devrimlerinden övgüyle söz etmiş ve Çin'in de benzer devrimler geçirme yolunda ilerlediğini söylemiştir. Akabinde Türkiye şerefine yemek verilmiştir (BCA, 030.10.0.0.257.728.2) Ancak 1931 yılında Türkiye'nin Çin temsilciliği ekonomik zorunluluklar nedeniyle kapatılmıştır. Bu nedenle Hulusi Fuat Tugay, 2 Ağustos 1931 tarihinde Çin'den ayrılmıştır. Elçilik ancak sekiz yıl aradan sonra 1939 yılında Emin Ali Sipahi'nin atanması ile yeniden açılmıştır (Adıbelli, 2016: 143-144, 147).

Türk Devriminin Çin'deki yansımaları olumlu olmuş ve bu bağlamda Çinli devlet adamları Türkiye'deki gelişmeler yakından izlenmişlerdir. 1930'lu yıllarda Japonya'ya karşı direnişte Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda uyguladığı stratejileri incelemişlerdir (Sertel, 2008: 28).

Türk-Çin ilişkileri 1934 yılında yapılan başka bir dostluk antlaşması ile pekiştirilmiştir (BCA, 030.18.1.2.43.17.1; BCA, 030.18.1.2.44.22.14; Son Posta, 9 Nisan 1934, nr. 1330: 1; Son Posta, 11 Nisan 1934, nr. 1332: 2). Türkiye-Çin Dostluk Antlaşması'nın tasdiki işi Bern Elçilik Başkâtibi Nurettin Bey'e verilmiştir (BCA, 030.18.1.2.49.72.8). İki ülke arasındaki ilişkileri daha da yakınlaştırmak isteyen Ankara, Londra'da açılmış olan Çin Sanatı Sergisine iştirak etmiştir (BCA, 030.18.1.2.59.83.3). 1934 yılında iki ülkenin bu şekilde yakınlaşmasının ardından Çin'in Ankara Büyükelçisi değişmiştir. Yeni elçi General Ho Yueh Zu (Ho Yuehzu) olmuştur.⁴

Çin'in Ankara Elçisi General Ho Yao-Tsu'nun göreve başlamasının ardından Anadolu Ajansı'na verdiği demeç dönemin Türk-Çin ilişkileri hakkında ipuçları vermektedir. Elçi Ho, diğer hususların yanı sıra, "Atatürk'ü büyük bir siyasetçi, asker ve ıslahatçı olarak nitelendirmiş, iki ülke arasında asırlardan beri süregelen ilişkilerin kökleri arasında karşılıklı ve ihtiyari derin kanaatin unutulamayacağını, gelecekte ortak mesai ve dostluğun

⁴ "General Ho Yueh Zu 48 yaşındadır. Askerî tahsilini Japonya'da bitirmiştir. Nankin'i asilerden temizleyen askerî birlikte önemli görevler almıştır. Nankin Mevki Kumandanlığında, Merkez Siyasal Konseyi Üyeliğinde, daha sonra Başkumandanlık Konseyi Üyeliğinde bulunmuştur." BCA, 030.10.0.0.131.937.19; BCA,030.10.0.0.131.938.1.

kuvvetlendirileceğini” ifade etmiştir. Ayrıca, “3000 yıldır mevcut olan tarihî ilişkilerimize bakarken ve diplomatik ilişkileri kurmakta olduklarını göz önüne getirirken eskiden tanışan iki ülkenin şimdi yeni dostlar haline gelmiş olmalarından mutluluk duyduklarını, böyle bir sevince diplomasi sahasında pek nadir rastlandığını” söylemiştir. Söz konusu görüşler genel olarak nezaket ve övgü cümlelerine yer verilen bir törende dile getirilmiş olsa da Elçi Ho’nun köklü tarihî ilişkilere ve Atatürk’ün başarılı yönetimine vurgu yapması dikkat çekicidir (Akşam, 17 Mayıs 1935, nr. 5953: 2; Sertel, 2008: 29). Bu yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerlediğini gösteren başka bir olay ise Londra İktisat Konferansı’nda bulunan Çin’in Moskova Büyükelçisinin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’a Türkiye’nin iktisadî faaliyetlerini incelemek üzere geleceğini bildirmiş olmasıdır (BCA, 030.10.0.0.200.366.17).

Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri temas halinde olan iki devletin ilişkisi daha çok belli konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki Çin-Japon Krizi olup diğeri ise Doğu Türkistan’da yaşanan siyasî gelişmelerdir.

1- Mançurya Krizi’nin Türkiye’ye Yansımaları

Mançurya bölgesi, stratejik konumu gereği Uzakdoğu coğrafyası için büyük önem arz etmektedir. Yüzölçümü bakımından Batı Avrupa kadar geniş bir bölge olan Mançurya bölgesinin büyük bölümü ormanlık ve dağlık arazilerden oluşmaktadır. Güneybatısında ise geniş çöller bulunmaktadır. Bu özelliğiyle askerî olarak doğal bir savunmaya sahiptir. Zorlu bir coğrafya olmasına rağmen Mançurya, modern ekonomiler için gerekli görülen alüminyum, kalay, petrol ve demir gibi doğal kaynakları barındırdığından çevresindeki devletler için bir yayılma alanı olarak görülmüştür (Aras ve Benhür, 2019: 66). Bu ülkelerden biri de Japonya olmuştur.

Japonya’nın, 1905 yılında Çarlık Rusya’ya karşı kazandığı zaferden sonra Asya kıtasında doğrudan ele geçirdiği ilk bölge Kore olmuştur. Bu tarihten itibaren Asya’da Japon yayılcılığı artmıştır. Kore’deki kazanımlarıyla birlikte Japonya, Mançurya’daki demiryolları üzerinde tam hâkimiyet elde etmiştir. Uzak Doğu’daki Rus-Japon mücadelesi; Rusya’nın batı komşusu konumundaki Osmanlı Devleti’nin dikkatini çekmiş ve Osmanlı hükümeti Rus-Japon mücadelesini dikkatle takip etmiştir. Japonya, önce demiryollarına müdahale etmiş ardından Japon ve Kore bankalarının aracılığıyla ekonomisine girdiği Mançurya’da gücünü artırmaya devam etmiştir. Eylül 1931 yılına gelindiğinde bazı marjinal Japon subayları tarafından Mançurya demiryollarının Şenyang (Mukden) kesiminde gerçekleştirilen ve bahane olarak kullanılan bir bombalı saldırı sonucunda Japonya, Mançurya’ya müdahale etmiş ve 1905 yılından beri yalnızca

demiryolları ile sınırlı olan hâkimiyetini tüm bölgeye yaymıştır. Bunun neticesinde başına İmparator Pu Yi'nin geçirildiği Mançuko Devleti, 1932'de Japonlar tarafından kurulmuştur (Aras ve Benhür, 2019: 66).

Asya kıtasının stratejik bölgesinde yaşanan bu gelişmeler ister istemez Türkiye Cumhuriyeti'nin de dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda Çin ve Japonya arasında yaşanan siyasî ve askerî krizler Cumhuriyet arşivlerinde oldukça fazla yer edinmiştir. 1931 yılında gerçekleşen bu olay karşısında Türk hükümeti dikkatli davranmış ve gelişmeleri yakinen takip etmiş ve iki ülkenin arasında yaşanan bu gelişmelerin savaşa dönüşmemesi için taraflara itidal çağrısında dahi bulunulmuştur. İlgili çağrıya Çin hükümeti, Japonya'nın yapmış olduğu taarruza karşı Türk hükümetinin göstermiş olduğu ilgi ve alakaya karşı müteşekkir olduğu karşılığını vermiştir (BCA, 030.10.0.0.257.728.5). Japonya'nın Mançurya'yı işgali hususunu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile istişare eden Türk devleti, Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp aracılığıyla SSCB'nin nabzını ölçmüştür. Bunun sonucunda SSCB'nin Mançurya'nın işgalinden rahatsızlığını ve Japonya'nın işgali genişletme ihtimalinin yüksek olduğunu Ankara'ya bildirmiştir. Ayrıca SSCB Dışişleri Bakanı Litvinov Japonya'nın bu işgalle Kellog Paktı'nı açıkça ihlal ettiğini Hüseyin Ragıp'a iletmıştır (BCA, 030.10.0.0.248.676.13). Akabinde Türk Dışişleri Bakanlığı, Çin-Japon anlaşmazlığının tarihsel süreci ve siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik nedenlerini detaylı bir şekilde anlatan bir raporu Başbakanlığa sunmuştur (BCA, 030.10.0.0.257.728.7). Benzer raporlar kriz sürecinde belli periyotlarla Ankara'ya sunulmuştur (BCA, 030.10.0.0.257.727.5). Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünya'da Barış" olarak ifade ettiği dış politika vizyonu çerçevesinde çizilen Türk dış politikası ile Çin-Japon anlaşmazlığının bir an evvel sonlandırılabilmesi için yapılan uluslararası toplantılara Türk yetkililer de çoğu kez katılmışlar ve sorunun bir an evvel barışçıl yollarla sonuçlanmasını dile getirmişlerdir (BCA, 030.10.0.0.222.498.13). Bu bağlamda Çin ve Japonya arasındaki Mançurya krizinin çözümü için oluşturulan On Dokuzlar Komisyonu toplantısı ile akabinde Milletler Cemiyeti'nin Cenevre'de yaptığı toplantıya Türkiye Cumhuriyeti adına Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey ve Sivas Mebusu Necmettin Sadık katılmıştır (BCA, 030.18.1.2.32.74.14). Diğer yandan yaşanan Çin-Japon krizi Çin ile SSCB'nin yakınlaşmasına neden olmuştur (BCA, 030.10.0.0.220.485.3). Bu gelişmeler Çin'in ileride komünist sisteme geçme ihtimalini ortaya çıkardığı için Batılı ülkeler bu vaziyetten rahatsız olmuşlardır (BCA,030.10.0.0.257.726.15; BCA,030.10.0.0.257.727.2; BCA,030.10.0.0.220.486.13;

BCA,030.10.0.0.257.728.10). Bu nedenle İngiltere başta olmak üzere Batılı devletlerin bir kısmı Çin-Japon krizinde iki tarafa da silah satışı durdurmuşlardır (BCA, 030.10.0.0.220.486.13). Netice itibariyle Türkiye Cumhuriyeti, Çin ve Japonya arasında yaşanan bu krizde taraf olmaktan ziyade olayın barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğine inanmış ve politikasını SSCB ile koordine ederek iki tarafı da küstürmemek üzerine kurmuştur.

2- Doğu Türkistan Meselesi

Çin'in Doğu Türkistan'a duyduğu ilginin geçmişi bundan binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Çinliler Doğu Türkistan'ı Türk toprağı olarak kabul etmişlerdir (Yıldırım, 2012: 425). Ancak bu bölgeyi birçok defa İpek Yolu'nu denetimi altına alabilmek için işgal etmişlerdir. Ancak Çin istilaları hep kısa süreli olmuş Çin, hiçbir zaman Doğu Türkistan üzerinde tam anlamı ile bir hâkimiyet kuramamıştır (Dauliatova, 2007: 22; Şahin,1995: 109).

Çinlilerin Türklere uyguladıkları baskılar sonucunda Doğu Türkistan'da birçok kez ayaklanma yaşanmıştır. 1862'den itibaren Doğu Türkistan'da meydana gelen ayaklanmalar sonucu 1864 yılında Doğu Türkistan'ın güneyinde Yakup Bey öncülüğünde yedi vilayeti esas alan Kaşgariye Devleti ilan edilmiştir (Uygur, 2015: 147-153; Keskin, 2013: 70). Yakup Bey, askerî becerisini, diplomasi ile birleştirmeyi başarabilmiş bir devlet adamıdır. Onun döneminde Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bu sayede devletini Çin'e karşı koruma politikası gütmüştür.

Yakup Bey'in ölümü ve sonrasında yaşanan iç karışıklıklar, Çinlilerin 1878'de bölgeyi tekrar işgal etmeleri için gerekli ortamı sağlamıştır. Ayrıca Rusya'nın bölgede yayılmasından korkan İngiltere'nin de Çin'e işgal için telkinde bulunması hatta istila için gereken finansal desteği İngiliz bankalarından sağlaması Çin işgalini kolaylaştırmıştır. 1878'de bölge Mançu hanedanının valisi Zuo Zongtang'ın kontrolüne girmiştir. Zuo'nun kuvvetleri sadece bölgeyi kontrol etmekle kalmamış, aynı zamanda Rus kuvvetlerinin geri çekilmesini de sağlamışlardır (Demirağ, 2014: 237-238).

1911'de Çin'de Mançu İmparatorluğu devrilmiş ve yerine Cumhuriyet kurulmuştur. Çin'deki iç kargaşalardan yararlanan bazı valiler, Doğu Türkistan'ı doğrudan doğruya kendi yönetimleri altında tutmaya başlamışlardır. Bunlar Çin'deki Cumhuriyet yönetiminin emirlerine karşı gelerek Doğu Türkistan'ı kendi istekleri doğrultusunda yönetme yoluna gitmişlerdir. Çin Cumhuriyet Başkanı Sun-Yat-Sen tarafından 1913'te Yang Tseng Hsin (Yang Zun Sin) Genel Vali olarak atanmasından sonra, o da iktidarını sınırsız bir şekilde kullanmıştır. Ruslara yanaşarak Doğu

Türkistan'da 5 konsolosluk açmasına izin vermiştir. 1922'de hükümetten izinsiz SSCB ile bir ticaret anlaşması yapmıştır (Dauliatova, 2008: 25). Doğu Türkistan'ı sert bir şekilde yöneten Vali Yang 7 Temmuz 1928 yılında öldürülmüştür (Adıbelli, 2008: 95).

1930 yılına gelindiğinde bölge valiliğine getirilen Jin Shuren, Kumul'u ele geçirip, vergileri artırmıştır. Bunun yanı sıra Han Çinlilerinin bölgeye yerleştirilmesinin sistematik bir hâl alması neticesinde pek çok yerde ayaklanmalar başlamıştır. Bunların ilki 1931 yılındaki Hoca Niyaz Hacim liderliğindeki Kumul Ayaklanmasıdır. Bunu 1933'te Mahmut Muhiti liderliğinde Turfan Ayaklanması ve Mehmet Emin Buğra liderliğinde meydana gelen Hoten Ayaklanmaları izlemiştir. Ayaklanmaların başladığı 1933 yılı aynı zamanda bölgeye yeni vali olarak atanan ve on yıl bu görevde kalacak olan Şing Şi Sey devrinin de başlangıcıdır (Demirağ, 2014: 238).

Doğu Türkistan Türkleri, 1931 ilkbaharında Salih Dorga ve Hoca Niyaz Hacim'in liderliğinde Doğu Türkistan 'da ayaklanma başlatmışlardır. İlk aşamada Kumul şehrini ele geçirdikten sonra 1933'te Turfan, Kardeşehir, Korlu, Kuçar, Uşak, Aksu ve Hoten halkı da ayaklanmaya iştirak etmişlerdir. Kumul'da Çinliler bozguna uğrayınca ayaklanma, bütün Doğu Türkistan 'a yayılmıştır. 20 Şubat 1933'de ayaklanmayı zafere götürecektir geçici bir hükümetin kurulmasına karar vermişlerdir. Akabinde Muhammed Niyaz Devlet Başkanı, Sabit Damullah Başbakan ve Mehmet Emin Buğra Kumandan olarak tayin edilmiştir. 22 Şubat 1933 tarihi itibariyle millî ayaklanma tam manasıyla başlamış ve Karakaş, Hoten, Kuçar, Aksu, Kaşgar, şehirlere ele geçirilmiştir. 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Hükümetin Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacim ve Başbakan olarak Sabit Damolla Abdülbaki seçilmiştir (Çelebi, 2018: 83; Adıbelli, 2008: 96). Yeni hükümetin ilk işi Afganistan ile Hindistan'a birer heyet göndermek olmuştur (Akşam, 25 Ocak 1934, nr. 5494: 5; Akşam, 29 Ocak 1934, nr. 5498: 1, 4). Heyet Kabil'de iken Alman heyeti ile de görüşmüş ve Almanlardan silah aldıkları haberleri duyulmuştur (Akşam, 5 Şubat 1934, nr. 5505: 2).

Türk kamuoyu, Doğu Türkistan 'da verilen istiklal mücadelesinin 12 Kasım 1933'te Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti 'nin kuruluşu ile neticelendiğini oradan gelen üç öğrenci vasıtasıyla Aralık 1933'te, dolaylı olarak öğrenmiştir (Çelebi, 2018: 83). Bu olaydan sonra Doğu Türkistan'da bağımsız bir devletin kurulması Türk basınında yer bulmaya başlamıştır. Bu bağlamda Akşam Gazetesi 31 Aralık 1933 tarihinde "Gök Bayraktan Al Bayrağa Selamlar" başlığı ile Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını Türk

kamuoyuna duyurmuştur (Akşam, 31 Aralık 1933, nr. 5471: 2). 4 Ocak 1934 tarihinde ise Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını; "Çinlilerin idaresi altında bulunan Şarkî Türkistan'daki Türkler iki seneden beri Çinlilere karşı harp ediyorlardı. Memleketin mühim kısmı Çinlilerden temizlendiği için Şark Türkleri Cumhuriyet rejimi üzerine bir devlet kurmuşlardır." ifadeleriyle duyurmuştur. 9 Ocak 1934 tarihinde "Şarkî Türkistan: Yeni Türk Hükümetinin Tarihi, Coğrafi Vaziyeti" isimli bir makale kaleme alınmıştır. Makalede, Doğu Türkistan'ın tarihî ve coğrafi öneminden uzun uzadıya bahsedilerek Türk kamuoyunun bölgeyi daha iyi tanınması ve Doğu Türkistan'ın Türk tarihindeki öneminin kavranmasına çalışılmıştır (Akşam, 9 Ocak 1934, nr. 5480: 7; Akşam, 10 Ocak 1934, nr. 5481: 7; Akşam, 11 Ocak 1934, nr. 5482: 6; Akşam, 12 Ocak 1934, nr. 5483:10).

Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı emperyal güçlerin bölgeye ilgisini daha da artırmıştır. Bu bağlamda SSCB ile İngiltere arasında Doğu Türkistan özelinde sıkı bir rekabetin çıktığı görülmüştür (Son Posta, 24 Nisan 1934, nr. 1345: 1). Ayrıca Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye de bir heyetin geldiği haberleri Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından basın aracılığıyla yalanlanmıştır (Akşam, 30 Ocak 1934, nr. 5499: 1; Akşam, 31 Ocak 1934, nr. 5500: 2). Türkiye'nin bölgede doğrudan bir temsilcisinin olmaması ve bilgileri daha çok SSCB üzerinden elde etmesi nedeniyle Doğu Türkistan'dan gelen bilgiler de oldukça yetersizdir (Cumhuriyet, 23 Şubat 1934, nr. 3521: 3). Buna karşılık Türkiye, Çin ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir. 17 Şubat 1934 tarihinde basın aracılığıyla bir Çin askerî heyetinin Ankara'ya geleceği duyurulmuştur (Cumhuriyet, 17 Şubat 1934, nr. 3515: 1; Milliyet, 17 Şubat 1934, nr. 2882: 1; Vakit, 17 Şubat 1934, nr. 5788: 1, 7). Ankara'ya gelen Çin heyeti Fevzi Çakmak tarafından karşılanmış olup ziyaret esnasında çeşitli konularda görüş alışverişi yapılmıştır (BCA, 030.10.0.0.200.367.1). Heyet 20 Ocak'ta başta Atatürk olmak üzere Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile birtakım görüşmelerde bulunmuştur (Akşam, 17 Şubat 1934, nr. 5517: 2; Akşam, 20 Şubat 1934, nr. 5520: 2; Cumhuriyet, 20 Şubat 1934, nr. 3518: 1; Vakit, 20 Şubat 1934, nr. 5791: 1). Bu görüşmeler sonrasında Atatürk ile ilgili, "Dahi Bir Şefe Sahipsiniz" diyen heyet başkanı General Yang Şiyeh (Yung Chich), Atatürk'ün yapmış olduğu inkılapların başarısından övgüyle söz etmiştir (Cumhuriyet, 24 Şubat 1934, nr. 3522: 1, 4). Ayrıca gazetelere beyanat veren Çinli General Yang, heyetin Amerika ve Avrupa'da askerî konularda araştırma yapması için görevlendirildiğini söylemiştir. Bu bağlamda bu görevin sekiz ay kadar daha devam edeceğini belirten General, Türk Ordusuna ait bazı kıtaları da görmek arzusunda

olduğunu belirtmiştir. Akabinde iki millet arasında tarihî dostane ilişkilerden bahsetmiştir. Konuşmasının devamında Doğu Türkistan'a değinen Çinli General, "Ben Çin'den hareket etmeden önce bazı karışıklıklar olmuştur. Fakat son vaziyeti bilmiyorum... Çin'de bu karışıklıklar bazı generaller arasında meydana gelmektedir... Şarkî Türkistan'ın ayrı bir hükümet teşkil ettiğinden haberim yoktur. Ancak bu doğru ise bile Nankin hükümeti buna müsaade etmeyecektir..." sözleri ile Doğu Türkistan'a bakış açısını ortaya koymuştur (Cumhuriyet, 17 Şubat 1934, nr. 3515: 1). Son olarak Yıldız'daki Orhaniye Kışlası'nı ziyaret eden heyet akabinde Türkiye'den ayrılmıştır (Cumhuriyet, 25 Şubat 1934, nr. 3523: 1; Milliyet, 24 Şubat 1934, nr. 2889: 2). Ziyaret bittikten sonra Çin heyeti başkanı General Yang Chich Ankara'ya gösterilen ilgiden dolayı bir teşekkür telgrafı çekmiştir (BCA, 030.10.0.0.257.728.11). Heyet Türkiye'den sonra Rusya'ya oradan tekrar Avrupa ve en son Amerika Birleşik Devletleri'ne gidip seyahatini sonlandıracağını belirtmiştir (Cumhuriyet, 17 Şubat 1934, nr. 3515: 1).

Doğu Türkistan bağımsızlığını elde ettikten sonra da Çin ile yapılan çarpışmaları azalmamıştır. Akşam'ın 30 Ocak 1934 tarihli haberine göre, Doğu Türkistan ile Çin arasında yaşanan çatışmalardan kaynaklı iki bin Çin askeri hayatını kaybetmiştir (Akşam, 30 Ocak 1934, nr. 5499: 5). Ancak bir yanda Çinliler, diğer taraftan Ruslarla iki cephede mücadele vermek zorunda kalan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin ömrü sadece bir sene sürmüştür. 1934'te SSCB Altay sınırından Kaşgar'a doğru ilerlemeye başlamıştır. Urumçi'den Kaşgar'a gelen Başkonsolos Afserof, Hoca Niyaz'a hükümetin lağvedilmesi ve Urumçi'de Şing Şi Sey ile ortak idare kurmasını teklif etmiştir. Kabul etmekten başka çaresi kalmayan Hoca Niyaz Afserof'la birlikte Kaşgar'dan ayrılmış, Urumçi'de Şing Şi Sey hükümeti ile birleşmiş, genel vali yardımcısı olmuş ve böylece hükümet sona ermiştir. Hoca Niyaz ise, 1937'de de Japonya adına casusluk yaptığı gerekçesiyle tutuklanmış ve ardından öldürülmüştür (Bulanık, 2019: 15; Demirağ, 2014: 239).

Atatürk dönemi Türkiye'sinin Çin ile ilişkilerini belirleyen en önemli olaylardan birisi olan Doğu Türkistan 'da kurulan yeni Türk devleti Türkiye'nin romantik bir dış politika izlememesi sebebiyle Türk-Çin ilişkilerini bozmamıştır. Çünkü Türkiye yeni kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti Devleti'ne karşı mesafeli davranmayı tercih etmiştir. Bu politikanın başlıca sebebi Doğu Türkistan'daki devletin henüz tam anlamıyla yerleşmiş olmaması yani geleceğinin belli olmaması ve yeni Türk devletinin, Avrupalı güçler tarafından kullanılma ihtimalinin yüksek olması bu politikanın başlıca sebebi olmuştur. Bu endişenin Ankara'yı daha realist bir

pozisyon almaya sevk ettiği görülmüştür. Ayrıca 1933-1934 yılları yeni bir dünya savaşının ayak seslerinin geldiği yıllardır. Böylesi kritik bir dönemde SSCB ile ilişkileri bozmama düşüncesi de Doğu Türkistan meselesine mesafeli davranılmasında etkili olmuştur (Çelebi, 2018: 96-97).

SONUÇ

Türk-Çin ilişkileri binlerce yıllık tarihi bir geçmişe sahiptir. İlk Türk devletleri ile başlayan bu ilişki bazen kötü bazen iyi şekilde değişken bir süreçten geçmiştir. Çin ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler Osmanlı'nın Uzakdoğu'daki Müslümanlarla ilgilenmeye başlaması ile hızlanmıştır. Ancak iki ülke arasındaki ilişki belli bir seviyenin üstüne çıkamayıp sınırlı kalmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı nedeniyle Uzakdoğu ile ilişkilerde bir duraklama dönemine girilmiştir. Bu süreç yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Çin ile ilk temasları ileri seviyede olmasa da Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. İlk yıllarda çoğunlukla Japonya üzerinden yürütülen diplomatik temaslar 1929 yılından itibaren arada bazı aksamalar yaşansa da doğrudan Çin üzerinden yürütülmüştür. Akabinde Çin'in Ankara'da büyükelçilik açması ve imzalanan dostluk ve ticaret antlaşmaları ile ilişkiler daha ileri seviyeye ulaşmıştır. Esasında Atatürk dönemi Türk-Çin ilişkileri iki temel husus etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki Çin ve Japonya arasında Mançurya'da yaşanan krizdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu krizde oynadığı rol taraf tutmaktan daha ziyade iki tarafı uzlaştırma üzerine olmuştur. Türkiye krizle ilgili katıldığı bütün uluslararası konferanslarda bu tutumu sergilemeyi ihmal etmemiştir. Atatürk dönemi Türk-Çin ilişkilerini belirleyen ikinci husus ise Doğu Türkistan'da yaşanan siyasî gelişmelerdir. Bilindiği üzere 1933 yılında Doğu Türkistan'da Çin'e karşı bağımsızlıkçı ayaklanmalar başarıya ulaşmış ve Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti adı ile yeni bir devlet kurulmuştur. Atatürk bu yeni devlet ile ilgili gelişmeleri yakinen takip etmeye çalışmıştır. Dönemin Türk basını da konuya ilgi duymuş ve birçok kez Doğu Türkistan ile haberleri sütunlarına taşımıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde dış politikasını romantik bir çizgiden daha ziyade realist bir seviyede tutarak Çin'i de küstürmeden Doğu Türkistan'daki Müslüman Türkler ile ilgilenme yoluna gitmiştir. Kısacası Atatürk dönemi Türk-Çin ilişkileri ileri seviyelere ulaşmamıştır. Bunda Çin'in içişlerinde yaşadığı sıkıntıların yanı sıra Türkiye'nin yeni kurulmuş bir devlet olması ve yanı başında gelişen siyasî/ askerî olaylara daha fazla odaklanması etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

BCA*

Sürekli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Son Posta

Vakit

Araştırma Eserleri

- Adıbelli, Barış (2016), Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Adıbelli, Barış (2008), Doğu Türkistan, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Akdağ, Zekeriya, “Türk-Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”, Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi”, I, s. 40-57.
- Aras, Emre, Benhür Çağatay (2019), “İkinci Dünya Savaşı’nda Stratejik Mançurya Operasyonu ve Türk Basını”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2 (1), s. 65-83.
- Bulanık, Ege (2019), The New York Times Gazetesine Göre Doğu Türkistan Meselesi (1933-1960), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çelebi, Mevlüt (2018), “Türk Kamuoyunda Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1933-1934)”, 20.Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyası’ndaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2018 / Almatı-Kazakistan, s. 73-110.
- Çelik, Mehmet (2015), “Panislamizm’in Etki Alanı Çerçevesinde Çin’e Gönderilen Enver Paşa ve Heyetinin Faaliyetleri”, Tarih Peşinde, 14, s. 257-275.
- Dauliatova, Şahzade, (2007), Çin’in Doğu Türkistan Politikası, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Demirağ, Yelda (2014), “1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan”, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 3, s. 229-245.
- Durdular, Arzu (2006), 1970’den Günümüze Karşılaştırılmalı Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

* Arşiv belgelerine ait fon kodları metin içerisinde verilmiştir.

- Eberhard, Wolfram (1947), Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Giray Fidan (2010), Çin Kaynaklarına Göre 16. Yüzyıl Osmanlı-Çin İlişkileri ve Çin'deki Osmanlı Ateşli Silahları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Giray Fidan, (2011), “Ming Tarihi Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu-Ming Çin'i İlişkileri “; Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 30, s. 275-287.
- Göl, Hatice (2000), XI. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletlerinin Çin İle Ticaret İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Keskin, Mustafa (2013), Çin'de Etnik Azınlıklar ve Doğu Türkistan Sorunu, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova.
- Lu, Vi An (2018), Ming Hanedanı Döneminde Osmanlı-Çin İlişkileri ve İklim Değişiklikleri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.
- Sertel, Uygur Mustafa (2008), Türk Dış Politikasında Çin Halk Cumhuriyeti İle İşbirliği Olanaklarının Analizi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şahin, Enis (1995), “Doğu Türkistan” Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 3, s. 95-123.
- Uygur, Feyzullah (2015), Doğu Türkistan Tarihi (1864-1884), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Yıldırım, Kürşat (2012), “Doğu Türkistan ve İlk Sakinleri”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 7/1, s.419-440.

DOĞA VE KAMP TURİZMİ: AĞRI BALIK GÖLÜ ÖRNEĞİ

Nature and Camp Tourism: Example of Ağrı Fish Lake

Barış KARAMIZRAK

Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi,

b.karamizrak5@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6804-9500>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AICUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>ArticleTypes</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>ReceivedDate</i> :	27.07.2020
Kabul Tarihi- <i>AcceptedDate</i> :	18.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 311-327	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.774566

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/2, 2020, 31-327

DOĞA VE KAMP TURİZMİ: AĞRI BALIK GÖLÜ ÖRNEĞİ
Nature and Camp Tourism: Example of Ağrı Fish Lake

Barış KARAMIZRAK

Öz

Tüketici eğilimlerinde sürekli değişim yaşandığı modern zamanlarda alternatif turizm faaliyetleri de önem kazanmaktadır. Son yıllar da tüketici eğilimlerinin çok fazla değişmesi sonucunda doğa ve kamp turizmi önemini gittikçe artıran bir turizm faaliyeti olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye çeşitli doğa güzellikleri, gölleri, denizleri ve ormanlarıyla doğa ve kamp turizmi için önemli merkezlerden birisidir. Özellikle üniversite çağındaki gençlerin daha ekonomik olması dolayısıyla doğa ve kamp turizmini tercih ettiği görülmektedir.

Ağrı ili çeşitli turizm faaliyetlerine, tarihi ve kültürel çeşitliliğe sahip olmasına rağmen sosyo-ekonomik yönden ele alındığında Türkiye'nin en geride kalmış illerinden birisidir. Ekonomik yönden kıt kaynaklara sahip bu ilimiz için turizm, hayati derecede önemli bir konumda bulunmaktadır. Balık gölü de Ağrı'nın en önemli turizm değerlerinden birisi olarak bu yönde değerlendirildiği takdirde sadece il ekonomisine değil ülke ekonomisine de katkı sağlama gücüne sahip bir potansiyeldir.

Bu çalışmada doğa ve kamp turizmini, Balık Gölünün turizm potansiyelini, balık gölünün il ekonomisine katkısını, Balık Gölünde hangi çalışmalar yapılırsa turizm yönünden daha etkin bir konuma getirilebileceği ve Balık Gölünün mevcut eksiklikleri tespit edilerek çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Doğa ve Kamp Turizmi, Ağrı turizm, Balık Gölü*

Abstract

In modern times when consumer trends are constantly changing, alternative tourism activities are also gaining importance. As a result of the change in consumer trends in recent years, nature and camping tourism has come to the fore as a tourism activity that is increasing its importance. Turkey diverse natural beauty, lakes, seas and is one of the major centers for tourism with nature and the forest camp. It is observed that especially university students prefer nature and camping tourism because it is more economical.

Agri province on various tourism activities, when historical and cultural diversity of ownership, despite the socio-economic aspects are taken from one of Turkey's most backward province. Tourism has a vitally important position for this city, which has economically viable resources. Fish lake is also a potential that has the power to contribute not only to the economy of the province but also to the economy of the country, if it is evaluated as one of the most important tourism values of Ağrı.

In this study, nature and camping tourism, the tourism potential of Fish Lake, the contribution of the fish lake to the economy of the province, whatever studies are carried out in Fish Lake can be made more effective in terms of tourism, and the current deficiencies of Fish Lake are determined and offer solutions.

Keywords: Nature and Camping Tourism, Ağrı tourism, Fish Lake

1.Giriş

Gün geçtikçe etkisini artıran turizm faaliyetleri önemli bir ekonomik gelir haline dönüşmektedir. Bacasız fabrika olarak adlandırılan turizm faaliyetleri ülkelere döviz girişini sağlamaktadır. Ekonomik dengenin önemli unsurlarından birisi de istihdamdır. Turizm, istihdamı artırıcı özelliğinin fazla olması sebebiyle ekonomik dengelerin düzenli seyrine yardımcı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için turizmden elde edilen gelir özellikle ülkenin cari açığı kapatmada önemli görev üstlenmektedir. Bu yüzden bazı ülkeler için turizm gelirleri hayati derecede önemli bir konumdadır. Türkiye de gelişmekte olan ülke konumunda olması sebebiyle turizm gelirleri ekonomik denge yönünden önemli bir konumda yer almaktadır.

Günümüzde etkisini artıran turizm faaliyetlerinin başında doğa ve kamp turizmi gelmektedir. Ülkemizde üniversite öğrenci sayısının ve üniversiteli gençlerin gezip görme isteklerinin artması sonucu çadır kampına olan talep gün geçtikçe artış göstermektedir. Özellikle çadır kampını öğrencilerin tercih etme oranı yüksek bir seviyededir. Bunun sebebi ise ekonomik olması dolayısıyla öğrenciler bu turizm faaliyetini daha çok tercih etmektedir.

Balık gölü de özellikle çadır kampı ve yükseltisi yönünden avantajlı olması dolayısıyla spor kamp merkezleri için önemli bir avantajı elinde bulundurmaktadır. Özellikle Hollanda ve Avusturya yükselti yönünden avantajları nedeniyle sporcu kamp merkezlerinin başında gelmektedir ve bunu ekonomik avantaja çevirerek önemli miktarda döviz girdisi sağlayabilmektedir. Balık Gölü de hem yükseltisi hem doğal güzelleri hem de spor kamp turizmi yönünden değerlendirildiğinde sadece ülkemiz de değil diğer ülkelerin de burayı tercih etmesi sağlanabilir.

2.Turizm

Önemli ekonomik faaliyet alanlarından biri olan turizm faaliyetleri; bölgelerin coğrafi yapılarına göre çeşitlilik göstermektedir. İnsanların sürekli yaşadıkları yerlerden farklı yerlere gününbirlik şekilde ya da daha uzun süreli konaklama yapmak için veya dinlenme, gezip keşfetme yeni kültürleri tanıma dışında ayrıca eğitim ve sağlık imkânlarından faydalanmak gibi isteklerinden doğan turizm hareketleri, günümüzde ulusal gelirin artması noktasında, ulaşım ve iletişim araçlarının git gide gelişmesiyle birlikte daha da ilerleme kaydetmiştir (Doğan,2011:90). Geçmişte dağlar ve ormanlık alanlara öteden beri ulaşılamama ya da zor ulaşımdan dolayı insanların daha çok kullanmasına engel olmuş, antik çağlarda ise insanları güvenlik nedeniyle kendisine çekmiş, günümüz de ise dünya da ki milyonlara yakın insanı farklı ideallerle kendine

çekmeye devam ettiği görülmektedir. Yakın bir zamana kadar coğrafyacıların, hem dünyada ve hem de ülkemizde fiziki ve beşeri yönden dağlarla ilintili olarak çok sayıda araştırmalar yapılmış ve bunları yayımlamışlardır (Somuncu, 2004:2-5).

Turizm en önemli dinamiklerinden biri tüketici olduğundan dolayı son zamanlarda değişimleri öngören, mevcut kaynak değerlerini en etkin ve verimli biçimde kullanan, turistin doğal ve kültürel çevreye herhangi bir zarar vermeden memnun bir şekilde ayrılmasına imkân sağlayan ve sürdürülebilirlik yönünden farkındalık yaratan turizm planlaması yaklaşımı ön plana çıkmasını sağlamaktadır (Kurt Konakoğlu, 2018: 8).

3.Doğa Ve Kamp Turizmi

21.yüzyılda her yıl milyonlarca insan olağan yaşamlarını geçirdikleri yerlerden geçici bir süre ayrılarak başka yerlere seyahat etmekte ve buralarda eğlenme, gezip görme, dinlenme ve öğrenme gibi sosyal ve kültürel sebeplerle seyahat edip konaklama yapmaktadırlar. Turizm olarak görülen bu olay, ekonomik ve sosyal yönden de geniş etkiler ortaya çıkararak günümüz dünyasının belirleyici bir özelliğini oluşturmaktadır (Barutçugil, 1986: 1). Turizm, ulaştığı alanlarla birlikte sanayileşmenin yanında uluslararası ticaret gibi önemli bir alan olma özelliğine kavuşmuştur. Hizmet endüstrisi olarak da isimlendirilen turizm; ulusal ve uluslararası alanda kazandığı imajla ile birlikte yatırımları, iş hacmini büyüten, gelir oluşmasını sağlayan, döviz ve istihdam sağlayan, sosyal ve kültürel hayatı etkileyen, çevreyi koruyan bir kapsam haline gelmiştir (Usta, 2016: 2). Turizm bir toplumun yaşam kalitesini artırarak, yeni iş olanakları sağlayarak, insanların toplum bilincinin oluşmasını sağlayarak ve sosyo- kültürel anlamda değişimleri de beraberinde getirerek önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Güzel, 2013: 782).

Türkiye doğal güzelliklerinin yanı sıra; güneşi ve iklimi ile kamp turizmi için çok ideal bir potansiyel barındırmaktadır. Ülkemiz, kamp turizmi açısından değerlendirildiğinde yerli ve yabancı kampçılarının beklentilerini kolaylıkla karşılayabilecek niteliklere sahip olmasının yanı sıra ziyaretçilere doğa ile iç içe, ekonomik ve daha kaliteli bir tatil geçirme imkânı da sağlamaktadır (Doğantan, 2014: 16). Türkiye’de genellikle kampçılık organizasyonlarında en çok tercih edilen 10 il şunlardır; İzmir, Muğla, Denizli, Balıkesir, Bursa, Trabzon, Tekirdağ, Rize, Artvin ve Gümüşhane’dir (Her Mevsim Karadeniz Projesi Master Planı, 2013: 256). Ağrı Balık Gölü de değerlendirildiği takdirde altyapı ve tesis gibi eksiklikleri giderildiğinde bu illerin arasına girebilecek kapasiteye sahip olduğu görülmektedir.

Günümüzde kamp, öncelikle bir eğlence aktivitesi olmasının yanı sıra insanların doğada geçici olarak zaman geçirdiği bir tür aktivitedir. Kamp, doğanın bozulmamış yapısını keşfetme olanağı sunmaktadır. Kampçılar avcılık, balık avlama, bitki çalışması, yüzme, kuş ve yaban hayatı gözlemciliği ve doğa fotoğrafçılığı gibi olanaklara katılma imkanı bulabilmektedir (F.I.C.C., 2018: 5). Kamp bölgeleri veya karavanlar için park alanları ucuz turizm fırsatı sunmasından dolayı, insanların tercihlerini bu turizm faaliyetine kaymasında etkili olabilmektedir.

Bir başka yönüyle kamp turizmi ele alınacak olursa; şehirleşme, nüfusun yaşlanması gibi değişimlerin yaşanması geleceğin kamp alanlarının değişiminde önemli rol olmaktadır. Yaşanan bu değişimler kamp alanı işletmecilerinin kararlarında belirleyici rol almasını sağlamaktadır (Milohnic ve Bonifacic, 2014: 370). İnsanların konaklama, ulaşım, yeme-içme gereksinimlerini kendileri çözmeye, farklı ülkeler gezip görmek ve genellikle daha uygun fiyata tatil yapmak amacıyla karavanları ve çadırları ile yaptıkları faaliyet kamping ve karavan turizmi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kırklareli Kültür Turizm, 2018).

Bir bölgenin kamping alanı olarak ön plana çıkması için göz önünde bulundurulması gereken bazı kurallar vardır. Bu kurallara göz attığımızda; İdeal bir kamp yeri, açık alanda ve zemini yağmuru drene edilebilecek şekilde hafif eğimli, kamping alanında yaşayan insanların hayatını tehlikeye sokabilecek çığ ve heyelan riskinin yaşanmaması gereklidir. Bunun yanı sıra biyo-iklimsel konfor bakımından rakımı 800–2000 metre arasında olan, doğu ve güneye bakan, rüzgâr hızının çadırlara zarar verecek şekilde olmaması önemli hususlar olarak görülmektedir (Topay ve Koçan, 2009: 118).

3. Ağrı İli Coğrafi Yapısı

Ağrı ili toplam sahip olduğu nüfus olarak incelendiğinde 537.093, nüfus yönünden de Türkiye'deki iller arasında 39. sırada olduğu görülmektedir. Aritmetik nüfus yoğunluğu yönünden ele alındığında ise Türkiye'deki 81 il içerisinde 58. sırada yer almaktadır (TÜİK 2020). Ağrı ülkemizin hızlı göç veren illerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağrı İli aynı zamanda kademeli göç olgusunun olduğu yerleşmelerden biridir. İl merkezi olan Ağrı Şehri ile ilçe merkezleri olan Doğubayazıt ve Patnos şehirleri, ilin kırsal kesiminden ve diğer ilçe merkezlerinden göç almaktadır. Bu kademeli göçün ana sebebi ise istihdam koşullarının yetersizliği ve işsizlik olduğu görülmektedir (Kaya vd., 2010: 18-19).

Ağrı ilinin topraklarının %46'sını dağlar, %29'unu ovalar, %18'ini platolar ve %7'sini yaylalardan meydana gelmektedir. Ağrı ilinde, başta büyük Ağrı Dağı 5137 m. yüksekliğiyle ve güneyinde ise 3896 m. yüksekliğiyle Küçük Ağrı Dağı olmak üzere yükseklikleri 3.000 m. aşan birçok doruktan meydana geldiği görülmektedir. Diğer dağlar ise Tendürek 3.343 m. yükseklikte, 4.058 m. Yüksekliğiyle Süphan ve Hama Dağı, 3279 m. yükseklik ile Aşağı Dağ, 3243 m. yüksekliği ile Karadağ ve 3250 m. yüksekliği ile Aladağ'dır (Yazgan ve Kanadalı, 2012:7).

4.Ağrı İli Turizm Potansiyeli

Ağrı ili, Orta Asya'dan gelen kavimlerin Anadolu'ya girişleri esnasında geçiş noktasında yer alması ayrıca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasından dolayı zengin bir kültürel mirasa sahiptir (T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, 2013: 66). TRA2 Düzey Bölgesi'nde (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) yer alan Ağrı, bölgenin İpek Yolu gibi önemli ve stratejik özellikleri olan bir ticaret güzergâhı ile birlikte Kafkaslardan Anadolu'ya geçiş yolu üzerinde yer almaktadır. Kervan yollarının bölgede birleşmesinden dolayı bölgeye hareketlilik ve medeniyetin gelmesine neden olmuştur (Çalışkan, 2014: 11). Tarihsel süreçte geçiş noktasında yer alan Ağrı, günümüze ulaşan höyükler, kale kalıntıları, oyulmuş mağaralar, mahzenler, yer altı tünelleri, kervan yolları, taş ve kayalara işlenmiş kitabeler, yer altından çıkarılan belgeler, eski kültür ve medeniyetlerden kalan zengin biraz olarak karşımıza çıkmaktadır (T.C. Ağrı Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2011: 15).

Ağrı ili turizm potansiyeli yönünden yüksek bir değere sahip bir ildir. Fakat buna rağmen bu potansiyel geçmişten günümüze yeterince değerlendirilemediği görülmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri incelendiğinde en az gelişmiş bölgeler arasında yer almaktadır. Bunun sonucunda bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. İlde işsizlik, emek-sermaye, beyin göçü, bölgede göç almanın getirdiği sosyal problemler, kaynakların atıl kalması gibi sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu yüzden il ve çevresinde kapsamlı bir bölgesel kalkınma programına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu programın sanayiye destek verecek şekilde ticaret, tarım, turizm ve hizmetler sektörünü de geliştirmesi şarttır (Karabulut ve Oral, 2010: 259).

Son yıllarda bölgede turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik birçok çalışma yer almaktadır. Bunlar; Doğa Turizmi Master Planı, Dap Planı, 2023 Turizm Vizyonu çerçevesince kamu 2010-2013 TRA2 Bölge Planı gibi planlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel yönden etkilerinin gözlemlendiği turizm sektörünün, Ağrı açısından

ekonomik ve sosyal kalkınmada önemli bir rol üstlenerek hem il ekonomisine hem de ülke ekonomisine olumlu katkıları olacağı öngörülmektedir.

Ülkemiz flora (bitki) ve fauna (hayvan) zenginliği bakımından dünyada kıta özelliği gösteren ender ülkeler konumunda yer almaktadır (Bozok ve Yılmaz, 2008: 125). Ağrı ili ve çevresi de bu yönüyle değerlendirildiğinde hem jeolojik oluşumları hem de biyoçeşitlilik açısından günümüzün yükselen ekonomisi olan turizm yönünden önem arz etmektedir. Bölgede doğa turizmi, tarih ve kültür değerleri yanında gün geçtikçe farklı bir ivme kazanmaktadır. Bölge doğal yapısı ve habitat özellikleri bakımından özel bir konumda yer almaktadır. Doğubayazıt Sazlığı, Balık Gölü ve Murat Çayı ender bulunan kuş türlerinin yanı sıra aynı zamanda birçok yaban hayvanının barındığı alanlardır (Adızeld., 2011: 628).

Bu yörede yüksek dağ göllerinde ve soğuk sularda yaşayabilen alabalıklar dünyanın çok nadir yerinde bulunabilecek kalitede olduğu görülmektedir. Doğubayazıt Sazlığı da yöreye önemli bir biyoçeşitlilik sunmaktadır. Başta kuşlar olmak üzere birçok yaban hayvanına ev sahipliği yapmaktadır. Boz ayı, kurt, yabandomuzu ve tilki sazlıkta sıkça görülen canlılardır (Adızeld vd., 2011: 630). Bölgede bir Türkiye endemiği olan Bendimahı kertenkelesi ve nesli tehlikede olan Himalaya mavi kelebeği bulunmaktadır(www.turkiyesulakalanlari.com). Doğubayazıt İlçesi ile Ağrı Dağı arasındaki, Şeyhli ve Gölyüzü arasında bir konumda bulunan Sazoba köyündeki bataklık alandan oluşan bölge ülkemizin önemli 100 kuş türünün barınma sahası olarak bilinmektedir. Bu sazlık alan, Balık Gölü'nden ve Tendürek Dağı'ndan gelen derelerle beslenir. Yörede bulunan yaygın kuş türleri ise şunlardır; erguvani, çayır delicesi, boz ördek, pasbaş, patka, turna, kızılğaga ve kızılback olarak başlıcaları sayılabilir (Yıldırım, 2014: 154).

Tablo 1. Ağrı İlindeki Potansiyel Turistik Alanlar:

TURİZM TÜRLERİ	İlçeler	AĞRI İLİNDEKİ TURİZM POTANSİYELİ
Kültür ve Tarih Turizmi	Merkez	Harabe göl ve Pazı Kaleleri, Suçatağı Yerleşimi, Yığıntepe Höyüğü
	Doğubayazıt	İshak Paşa Sarayı, Doğubayazıt Kalesi, Beyazıt Eski Camii, Kızıl Ziyaret, Gürgüre, Ardıç ve Balıklı göl Kaleleri, Ferhat Su Kanalı, Pınarcık Kalesi ve Nekropolü, Şorik Kalesi ve Nekropolü, Alacalı Köprüsü
	Eleşkirt	Toprakkale Antik Kenti, Toprakkale Camii, Sadaklı Köyü Höyüğü, Pirabat Höyüğü
	Patnos	Patnos Kümbetleri, Aznavur Tepe Höyüğü ve Kalesi, Girik Tepe, Esenbel (Meciya) Kalesi, Keçi/Kalebızın Kalesi, Kuli/Kalekuli Kalesi, Liç Kalesi ve Nekropolü, Dedeli Köyü Kalesi ve Nekropolü, Konakbey ve GavurdağıNekropolü, Köseler Köyü Kümbeti, Bağdışan Höyüğü
	Diyadin	Diyadin, Tokluca, Avnik ve Kuje Kaleleri, Meya Antik Kenti, Dedebulak Köyü Kalesi ve Nekropolü, Heybeliyurt Kalesi ve Nekropolü, Büvetli Köyü ve Nekropolü, Yeşildurak Köyü Höyüğü
	Tutak	Karagöz Kilisesi, Kan, Zincir, Çırpılı Köyü Kaleleri, Atabindi Köyü Kaya Mezarları ve Kaya Yerleşimi, Atabindi Köprüsü
	Hamur	Şoşık, Haveran ve Karlıca Kız Kaleleri, Hamur Kümbetleri, Gültepe Höyüğü, Yamaç Mezrası Höyüğü, Beklemez Köyü Kardeşler Mezrası Kaya Yerleşimi ve Kaya Mezarları
	Taşlıçay	Gündoğdu Köyü Mağara Mezrası ve Kaya Mezarları, Dumanlı Köyü Kaya Yerleşimleri ve Kaya Mezarları, Akyıldız Köyü Nekropolü, Taşlıçay Höyüğü, Yassı Höyük
İnanç Turizmi	Doğubayazıt	Ahmed-i Hani Türbesi, Nuh'un Gemisi'nin izi, Seslitaş Köyü Mezarlığı, Seslitaş Kurganı
	Patnos	Patnos Kümbetleri
	Hamur	Sürmeli Mehmet Paşa Kümbeti
	Eleşkirt	Toprakkale Camii

	Tutak	Karagöz Kilisesi, İsaabat Köyü Kilisesi Kalıntısı
	Taşlıçay	Üçkilise
Mağara Turizmi	Doğubayazıt	Buz Mağarası
	Patnos	Hesar Mağarası
	Diyadin	Meya Mağaraları
Yayla Turizmi	Taşlıçay	Sinek ve Aladağ Yaylaları
	Eleşkirt	Davul Yaylası
	Patnos	Pani Yaylası, Katavin Yaylası
Doğa Turizmi	Doğubayazıt	Hız.Nuh'un Gemisi kalıntısı, Meteor Çukuru, Büyük ve Küçük Ağrı Dağı, Balık Gölü, Gülyüzü ve Saz Göl, Krater Gölü (Tendürek Dağı üzerinde), Buz mağarası, Keşişin Bahçesi, İpek Geçidi (İpek Yolu), Doğubayazıt Sazlıkları
	Diyadin	Tendürek Dağı, Murat Kanyonu, Diyadin travertenleri ve traverten köprüleri
	Eleşkirt	Köse Dağı
	Hamur	Aladağlar
Kış Turizmi	Eleşkirt	Güneykaya Kayak Tesisleri
	Merkez	Budi Kayak Merkezi, Küpkıran Kayak Tesisleri
Termal Turizm ve Sağlık Turizmi	Diyadin	Diyadin Kaplıcalar Bölgesi, Köprü Kaplıcası
	Merkez	Dambat Çermiği ve Maden Suyu
Kuş Gözlemciliği (Ornitoturizm)	Doğubayazıt	Doğubayazıt Sazlıkları
	Patnos	Sarısu Ovası Sulak Alanları

Kaynak: Karabulut, K. ve Köksal, Y. (2018). "Ağrı İlinin Turizm Potansiyeli ve Turizmi Geliştirmeye Yönelik Çözüm Önerileri". (Ed. K. Karabulut) Ağrı ilinin sosyo-ekonomik Profili. Ankara: Salmat Basım Yay. 205-227.

5. Balık Gölünün Turizm Açısından Değerlendirilmesi

Doğubayazıt ilçe merkezinin kuzeybatı taraflarında yer alan Balık Gölü Doğubayazıt ilçe merkezine 54 km uzaklıkta olup, Taşlıçay ilçe merkezine ise 27 km uzaklıkta bir konumda yer almaktadır. Yüksek dağlar tarafından çevrelenen bir çöküntü alanı içerisinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve deniz seviyesinden yaklaşık 2250m. yükseklikte yer alan Balık Gölü tipik bir lav setti gölüdür. Balık gölü deniz seviyesinden yaklaşık 2.241 m yükseklikte yer alması sebebiyle, Türkiye'nin en yüksekte yer alan doğal gölü olma özelliğini barındırır.

Alanı 34 km² olan gölün suları tatlıdır. Ortalama derinliği ise 70 metre civarında olup gölün en derin yeri 100 metredir. Gölün kuzey-güney yönündeki boyu 10000 metre olup, doğu-batı yönündeki eni ise 2500 ile 6250metreler arasında değişim göstermektedir. Balık gölünü en dar kesimini oluşturan orta kısmının uzunluğu ise 2000 metre olduğu görülmektedir. Gölün şekli incelendiğinde düzensiz olup, kenar çizgileri ise girinti ve çıkıntılı olmaktadır. Ülkemizdeki göller genellikle bir şehrin çekim alanında bulunması, turizm yörelerine ve deniz kıyılarına yakınlık-uzaklık durumuna veya orman içinde, dağlık alanlarda yer alması gibi özelliklerine göre coğrafi konumlarına göre turizme açılmaktadır. Turizme açılan göller incelendiğinde yakınındaki bir şehrin çekim alanına göre ulaşım kolaylığı olan göller olduğu görülmektedir. Bu ve benzeri göllerin günlük rekreasyon tesislerine (çay bahçesi, lokanta vb.) rekreasyona açılarak, konaklama tesisi yapılarak turizme açılmaktadır. Fakat Ağrı İlinde yer alan *Balık Gölü ve Çevresi* bugüne kadar turizme açılmadığı gibi coğrafi tanıtımı bile etkili bir şekilde yapılamamıştır (Kaya, 2018: 25).

Balık gölü özellikle yükseklik yönünden ünlenmiş olması rağmen burasının yeterince gelişmemesinin sebebi öncelikle bir dönem ülkemizin özellikle Güney ve Doğu Anadolu bölgesini etkisi altına alan terör olaylarıdır. Çevresindeki birkaç ilin tek gölü olması sebebiyle böyle bir turizm potansiyeli hem il turizmine hem de ülke turizmine kazandırmak önemlidir. Bunu yapabilmek için ise öncelikle çok kötü olan yollarının yapılıp otel işletmecilerine çeşitli ayrıcalıklar sunularak buradaki turizm hareketliliği canlandırılmalıdır. Zira Balık Gölünde şuan da herhangi bir konaklama işletmesi bulunmamaktadır.

Harita 1: Balık Gölü Haritası

Kaynak: Türkiye Göller Atlası.

Balık gölü dünyada sadece bu gölde bulunan bir balık türüyle ünlüdür. Kırmızı benekli alabalığı ile ünlü olan bu gölümüzün suyu tatlıdır. Balık gölünde yetişen kırmızı benekli diğer adıyla *kızıl alabalık* doğal ortamda yetişmesi sebebiyle çok lezzetlidir. Soğuk kaynak sularıyla ve içilebilir derecede temiz sularıyla güzellik kazanan gölün etrafı ağaç bakımından ise oldukça kısır bir durumdadır. Doğu Anadolu'nun en güzel gölü olabilecek bir doğal güzelliğe sahip olmasına rağmen, bu imkân çeşitli sebeplerden dolayı yeterince değerlendirilememektedir. Göl çevresinde flora, alpin dağ çayırlardan oluşur. Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında bu çayırlıklar rengârenk çiçeklerle bezenir ve çevre çok güzel bir doğal güzellik kazanır. Göl çevresi, dik yamaçlar ve tepelik alan ve kayalardan oluşmaktadır. Doğubayazıt Sazlığı; Doğubayazıt şehri ile Ağrı Dağı arasındaki, Şeyhli ve Gölyüzü gölleri arasında bulunan Saz oba köyündeki bataklık alanlardan oluşmaktadır. Bu sazlık da, ülkemizin önemli 100kuş türü barınma alanı arasında bulunmaktadır. Koruma statüsü olmayan ve yaklaşık olarak 1.000 ha'lık bir alandan oluşan sazlık 2.000 m yükseltisinde yer almaktadır. Sazlık alan, Balık Gölü'nden ve Tendürek dağından gelen dereler yoluyla beslenmektedir (Kaya, 2018: 26).

6. Balık Gölü'nün İl Ekonomisine Etkisi

Ağrı ilinin genel ekonomik yapısı incelendiğinde; ilin kalkınma programlarında ilk sırada bulunmaktadır. Bundan dolayı kişi başına

hesaplanan milli gelir açısından son sıralarda yer almaktadır. İklim ve ulaşım şartlarının olumsuz olması sebebiyle yapılan sanayi yatırımlarını ve faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Hali hazırda bulunan sanayi sektörleri tarım ve hayvancılık alanında yığıldığı görülmektedir. Sanayi yatırımlarının yeterli düzeyde olmaması ve aynı zamanda yapılan tarım sanayisinin gözle görülür seviye de gelir sağlamaması nedeniyle ekonomik ve ticari hayat, büyük çoğunlukla hayvancılık sektöründe birikmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Ağrı ilimiz sanayileşme alanında zayıf bir durumda olup turizm, hayvancılık ve sınır ticareti alanında ise gelişmiş bir konuma sahiptir (Fakirullahoğlu, 2018: 229).

Turizm alanında özellikle değerli potansiyelleri olan Ağrı buradan elde edilecek ekonomik gelir yönünden çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Özellikle konaklama sektörünün yeterince gelişmemesi sebebiyle buraya gelen turistler günübirlik veya daha kısa süreli seyahat yapmalarına neden olmaktadır. Bu da turizmden elde edilecek gelirin yeterli seviyeye ulaşmasına engel olmaktadır. Balık gölü de özellikle ulaşımın çok kötü olması konaklama ve restoranlara sahip olmaması nedeniyle il ekonomisine katkısını sınırlı düzey de kalmasına neden olmaktadır.

Tablo 2. Ağrı ili somut turizm varlıkları inceleme sonuçları:

İNCELEME ALANI	İÇSEL DEĞER ORTALAMASI	KULLANIM DEĞERİ ORTALAMASI	GENEL ORTALAMA
Ağrı Dağı	4,50	4,00	4,25
İshakpaşa Sarayı	3,63	3,75	3,69
İshakpaşa Sarayı Çevresindeki Yapılar	3,00	3,50	3,25
Nuh'un Gemisi	3,88	2,13	3,00
Balık Gölü	2,75	2,00	2,38
Diyadin Kaplıcaları	2,00	2,75	2,38
Meteor Çukuru	2,00	2,00	2,00
Kümbet	2,00	2,00	2,00
Buz mağarası	1,50	1,69	1,59
Meya Kaya Yerleşimi	1,81	1,13	1,47
Patnos Baraj Gölü	1,38	1,50	1,44
Şoşik Kalesi	1,38	1,00	1,19
Anzavur Kalesi	1,13	1,13	1,13
Karagöz Kaya Kilisesi	1,00	1,00	1,00

Kaynak: T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Misafirin Gözünden TRA2 Turizmi

Turizm sektöründeki temel destek unsuru olan konaklama imkânları açısından incelendiğinde destek unsurlarının Ağrı ilinin yetersiz olduğu görülmektedir. Tablo 2 incelendiğinde Ağrı ilinin diğer turizm potansiyellerinde olduğu gibi Balık Gölünün de destek unsurlarının zayıf olduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise göl çevresinde konaklama tesisinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

7.Balık Gölünde Turizmin Geliştirilmesi İçin Neler Yapılabilir?

Balık gölü bu güne kadar turizmden hak ettiği değeri alamamıştır. Aslında Türkiye'nin en yüksek rakımında bulunması ve oksijen deposu olmasına rağmen bazı sorunlardan ve ilgisizlikten dolayı bu saklı cennet gün yüzüne çıkarılamamıştır. Hak ettiği değeri alamamasının en önemli sebebi maalesef balık gölünün ulaşım sorunun olmasıdır. Özellikle Ağrı merkeze çok uzak olmamasına rağmen yollarının kötü olması sebebiyle insanların gitmelerini olumsuz etkilemekte veya yolculuğun yorucu geçmesine neden olmaktadır. Bu yüzden balık gölünün turizm potansiyeli geliştirilmek isteniyorsa önce ulaşım sorunun giderilmesi gerekmektedir.

Daha sonra ise balık gölü çevresi ağaçlandırılmalıdır. Balık gölünde yükselti fazla olduğu için her ağaç ve bitki yetişmemektedir.1800 m yükseklikten itibaren, güneşten dünyamıza gelen ışığın % 75'ini kullanabilmekteyiz. Bu yüzden coğrafi enlem arttıkça güneşten gelen ışık miktarının azalmasından dolayı bitkilerin ışıktan yararlanma miktarı da oransal olarak düşüş göstermektedir. Özellikle bu yükselti de huş ağacı ve dış budak ağacı yetiştirilebilir. Sert iklime dayanıklı bir ağaç olması sebebiyle balık gölünde düşünülebilir.

Balık gölünde turizm potansiyeli geliştirilmek isteniyorsa bir diğer proje spor kamp merkezleri kurulabilir. Özellikle 2000 metre üstünde ki rakımlarda yapılan antrenmanlar sporcuya deniz seviyesinde yapılan antrenmana göre iki kat daha fazla etki yapmaktadır. O yüzden Balık Gölünün manzarası ve yükseltisi kullanılarak burada sporcu kamp sahaları ve sporcu kamp merkezleri kurulabilir. Ağustos ayında bile sıcaklığın düşük olması ayrıca sürekli yükselen kurlardan dolayı yurtiçinde ki futbol, basketbol vb. branşlardaki takımlarımız yurtdışına gitmesine gerek kalmadan balık gölünde kamplarını yapabilecek imkânları sağlayabiliriz. Otel işletmecilerine yer tahsisi yaparak ve 6. Teşvik Bölgesi'nin avantajları kullandırılarak balık gölüne otel ve spor kamp sahaları kurularak burasının turizm potansiyeli açığa çıkarılabilir.

Fotoğraf 1. Balık Gölü

Kaynak: Balık Gölü'nde Taşlıçay Belediyesi tarafından "1. Balık Göl Festivali" gerçekleştirilmiştir (Fotoğrafta festivalden bir görüntü alınmıştır).

Balık gölünde turizm faaliyetlerini geliştirmek istiyorsak bir diğer yapılması gereken şey çadır kamp alanlarını geliştirme ve dağ evlerini inşa etme yoluyla gelen turist sayısını arttırmaktır. Özellikle son yıllarda ekonomik ve cazip olması sebebiyle çadır kampını tercih edenlerin sayısı hızla artış göstermektedir. Bu yüzden balık gölünde yapılacak çadır kamp alanları burasının tercih edilme oranını artıracaktır. Ayrıca etrafının dağlarla çevrili olması sebebiyle dağ evleri de yapılabilir. Hobbit filminden esinlenilerek ülkemizde de yavaş yavaş turizm için kullanılan hobbit evleri özellikle balık gölü için çok uygun konumdadır. Çünkü göl manzaralı olması sebebiyle Türkiye'de sayılı yerlerin başında yer almaktadır. Ayrıca; Balık Gölü, Türkiye'nin önemli kuş gözlem alanlarından biri olma özelliğine sahiptir. Yaban hayatı için önem arz eden göl çevresinde turistler için kuş gözlem kuleleri yapılabilir.

Fotoğraf 2. Balık Gölü

Fotoğrafta Balık Gölü'nden bir manzara görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Balık Gölü ve çevresinde turizm faaliyetleri hali hazırda idealden çok uzak, kayıplarla dolu, plansız ve sürdürülebilir olmayan bir şekilde işlemekte ve bu işleyiş hala devam etmektedir. Bu yüzden Ağrı İli Turizm Havzası içerisinde öncelikli olarak Balık Gölü ve çevresinin öne çıkan potansiyellerinin belirlenmesi ve bu çerçevede Balık Gölü ve Çevresi Turizm Master Planı hazırlanması sürdürülebilir turizm açısından en gerçekçi başlangıç adımı olacaktır. İşin uzmanı profesyonel ekiplerce hazırlanacak böyle bir projenin zaman içerisinde sağlayacağı yeni gelişmeler ve açılımlarla birlikte, küçük ölçekli bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmesi de mümkün olacaktır. Bölge ve yöre halkı için önemli olan bu Göl'ün yine çeşitli festivaller düzenlenerek iyi bir tanıtımının yapılması gereklidir.

Balık gölünün en önemli sorunu olan ulaşım sorunu çözüldüğü takdirde gelecek turist sayısında önemli düzeyde bir artış olacağı beklenilmektedir. Ulaşım sorunun çözülmesiyle birlikte özellikle İranlı turistlerin buralara daha fazla gelmesi söz konusu olacaktır. Çünkü İran'ın özellikle tatil yapma yönünden bazı sınırlamaları olması ayrıca eğlence kültürünün yasak olması dolayısıyla ülkemizi tercih etmektedirler. Ağrı ilinin de İran ile sınır bağlantısının olması ili avantajlı konuma getirmektedir. Bu

yönüyle değerlendirildiğinde balık gölünün ulaşım, konaklama ve tesisleşme sorunu çözümlerse sadece ilimize değil ülke ekonomisine gerekli dövizin girişi sağlanmış olacaktır.

Balık Gölü dünyada sadece bu gölde yetişebilen kırmızı benekli balıkların koruma altına alınarak korunması sağlanmalıdır. Etkili tanıtım ve organizasyonlarla birlikte tesisleşme de sağlanırsa gastronomi yönünden de il ekonomisine katkı sağlayabilir. Özellikle burada kırmızı benekli balıkların koruma altına alınması gerekmektedir. Çünkü tadının çok lezzetli olması dolayısıyla gastronomi alanında değerlendirilebilecek bir potansiyele sahiptir. Yanlış ve bilinçsiz avlanmadan dolayı bitme noktasına gelmiştir. Bu yüzden alınacak önlemlerle birlikte kırmızı benekli balıkların korunması sağlanarak gastronomi turizmi yönünden değerlendirilebilir.

Ayrıca Balık Gölü konusunda bazı tehlikeler olduğu da söylenebilir. Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinin içme suyunun yaklaşık yüzde 80'i buradan temin edilmektedir. Bu konuda da yetkili kurumlar önlem almazsa 20 yıl sonra bu Göl küçük bir göl haline gelebilir.

Kaynakça

- Adızel, Ö., Durmuş, A. ve Akın G. (2011). “Ağrı'nın Doğa Turizmi, Biyoturizm ve Ornitoturizm Potansiyeli”. III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2010, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 626-631, İstanbul.
- Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi. (2011). (Haz. Bulut, E. M. ve Ayhan, N.) T.C. Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı.
- Barutçugil, İ. S. (1986). Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bozok, D. ve Yılmaz, Ö. (2008). “Eko-Turizm”, Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, C. Avcıkurt ve N. Hacıoğlu (Ed.), Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, 111-136, Ankara: Nobel Yayın.
- Çalışkan, U. (2014). Sarıkamış Kayak Tesisleri ve Konaklama Hizmetleri Müşteri Memnuniyeti Destinasyonunda Sosyolojik Bir Çözümleme”. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 780-794.
- Doğan, S. Ö. (2011). Silivri'de turizmin gelişmesi: sorunlar ve çözüm önerileri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(5), 90.
- Doğantan, E. (2014). Frigya Bölgesine Alternatif Konaklama Tesisi Önerisi: Karavancılık. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

- Fakirullahoğlu, Zeynep (2018). “Ağrı İli Sosyo-Ekonomik Profilinin Vergiler Açısından İncelenmesi: 2005-2016 Yılları Arasındaki Vergilerin Değerlendirilmesi”. Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili.(Ed. Kerem Karabulut)Ankara: Salmat Basım Yay. 229-236.
- Güzel, F. Ö. (2013). “Sosyo- Kültürel Açından Paradoks Yaratıcı Bir Sektör Olarak Turizm: Dalyan Hacıoğlu (Ed.), Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, 111-136, Ankara: Nobel Yayın. Harman Yayıncılık.
- Her Mevsim Karadeniz Projesi Master Planı, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Harman Yayıncılık, 2013.
- Karabulut, K. ve Oral, İ. O. (2011). “Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi”, (Editör: O.Belli) III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2010. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 259-272, İstanbul.
- Kaya, F. (2018). “Ağrı İlinin Coğrafi Analizi”. (Ed. K. Karabulut) Ağrı ilinin sosyo-ekonomik Profili. Ankara: Salmat Basım Yay.1-32.
- Kaya, F. (2016). “Ağrı Dağı’nın Turizm Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu”.*Marmara Coğrafya Dergisi/ Marmara Geographical Review*, Sayı: 34, 217-229.
- Karabulut, K. ve Köksal, Y. (2018). “Ağrı İlinin Turizm Potansiyeli Ve Turizmi Geliştirmeye YönelikÇözüm Önerileri”. (Ed. K. Karabulut) Ağrı ilinin sosyo-ekonomik Profili. Ankara: Salmat Basım Yay. 205-227.
- Kurt Konakoğlu, S. S. (2018). Katılımcı Turizm Planlaması Yaklaşımı ile Amasya Kent Örneğinde Mekânsal ve Senaryo Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Milohnic, I. ve Bonifacic, J. C. (2014). Global Trends Affecting Camping Tourism; Manageria lChallengesand Solutions. Toursimand HospitalityManagment 2014, (s. 380-393).
- Somuncu, M. (2004). Dağcılık ve dağ turizmindeki ikilem: Ekonomik yarar ve ekolojik bedel. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-21.
- T.C. Ağrı Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2011.
- T.C. Serhat Kalkınma Ajansı 2012, Ağrı Doğa Turizm Master Planı 2013, Ağrı İl’inin Turizm Potansiyeli 2014.
- Topay, M. ve Koçan, N. (2009). Kamping/Çadırılı Kamp İçin Alan Kriterlerinin Belirlenmesi ve Bartın-Uluyayla’da Örnek Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi(1), 116-128.

- Usta, Ö. (2016). Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yazgan, Ş, Kadanalı, E . (2012). Ağrı İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012 (1) , 5-10.
- Yıldırım, K. (2014). “Nuh’un Şehri: Güneşi Kucaklayan Ağrı”, Ağrı İli’nin Turizm Potansiyeli, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi 1. Araştırma Proje Yarışması, 9-281, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları. <http://www.turkiyesulakalanlari.com/dogubayazit-sazliklari-agri>. Erişim tarihi: 23.03.2020.
- Kırklareli Kültür Turizm (2018).<http://www.kirklarelikulturturizm.gov.tr> Erişim Tarihi: 14.03.2020

ATABETÜ'L -HAKÂYIK'TA EĞİTİM, BİLİM ve AKIL
Education, Science and Mind in Atabetü'l -Hakâyık

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
mefo3@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0721-9422>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	27.08.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	04.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 329-338	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.786743

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/2, 2020, 329-338

ATEBETÜ'L-HAKÂYIK'TA EĞİTİM, BİLİM VE AKIL
Education, Science and Mind In Atebetü'l-Hakâyk

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN

Öz

Bu çalışmada 11. asrın sonu 12. asrın başında yaşayan Edib Ahmet Yükneki tarafından kaleme alınan Atebetü'l Hakâyk adlı eserde geçen, eğitim, bilim ve akıl kavramları ele alınmıştır. Arapça, Farsça bilen; tefsir, hadis gibi ilimleri tahsil eden; âlim, fazıl, edip olarak zikredilen Yükneki'nin Orta Türkçe döneminde Karahanlı Türkçesiyle yazdığı Atebetü'l Hakâyk bir nasihat kitabı ve Türk İslam Edebiyat tarihinin ikinci eseridir. Bu bakımdan başta Türk Dili olmak üzere edebiyat tarihi araştırmaları için büyük bir öneme sahiptir.

Çalışma, tarama modelinde olup doküman incelemesi yöntemine dayalı olarak yapılmıştır. Çalışmada akılla ilgili 21, bilgi-akılla ilgili 50 ve eğitimle ilgili 60 beyit tespit edilmiştir. Eserin başından sonuna kadar bu kavramlar birbiriyle ilişkili bir şekilde yer almıştır. Tespit edilen bu bulgular, Edib Ahmet'in beyitleriyle zamanına sığdıramayacak kadar büyük bir şair, âlim ve Atebetü'l Hakâyk'ın ise yüzyıllar öncesinden günümüze ve insanlığa yol gösteren bir eser olduğunu gözler önüne sermektedir. Zira Edib Ahmet'in bahsettiği kavramlar Kutadgu Bilig'de, Divan-ı Hikmet'te ve Makalat'ta da karşımıza çıkmaktadır.

İnceleme sonucunda Yükneki eserinde ideal insanın hangi vasıflara sahip olması gerektiğine yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Atebetü'l Hakâyk, Edip Ahmet Yükneki, Eğitim, Bilim, Akıl

Abstract

In this study, the concepts of education, science and reason in Atebetü'l Hakâyk, written by Edib Ahmet Yükneki, who lived at the end of the 11th century and the beginning of the 12th century, were discussed. Atebetü'l Hakâyk, written in Karahanlı Turkish in the Middle Turkish period by Yukneki, who knows Arabic, Persian, learned sciences such as tafsir and hadith, was mentioned as a scholar, virtue, and edib, is a book of advice and is the second work in the history of Turkish Islamic Literature. In this respect, it has a great importance for literature history research, especially Turkish Language.

The study is in screening model and it has been carried out based on document analysis method. In the study, 21 couplets about mind, 50 couplets about knowledge-reason and 60 couplets about education have been determined. These concepts were interrelated from the beginning to the end of the work. These findings reveal that Edib

Ahmet is a great poet and scholar, who exceeded his time with his couplets, and Atebetü'l Hakâyık is a work that guides the present and humanity from centuries ago. And the concepts mentioned by Edib Ahmet appear in Kutadgu Bilig, Divan-ı Hikmet and Makalat.

As a result of the examination, Yukneki stated in his work which qualities the ideal person should have.

Key Words: Atebetü'l Hakâyık, Edip Ahmet Yükneki, Education, Science, Intellect

Giriş

İnsan hem maddi hem de manevi yönü olan bir varlıktır. İyi bir insan maddi ve manevi eğitimini tam olarak sağlamış, dengeli bireydir. Toplumlar için yer altı ve yer üstü zenginliklerinden önce iyi yetiştirilmiş insan daha önemlidir. Eğitimin akılla ve bilimle nitelik ve nicelik olarak donatılmasıyla maddi ve manevi olarak doyurulmuş iyi insan ortaya çıkarılabilir. Eğitimde nitelik ve nicelik olarak doyuma ulaşmış toplumların köklü bir geçmişe sahip oldukları görülmektedir. Bu geçmişin eksiksiz ve doğru bir şekilde gelecek nesillere aktarımı da milletlerin yaşayıp, büyümesini ve gelişmesini sağlamaktadır. Bu aktarıma kültür aktarımı adı verilmektedir. TDK'nin (2020) çevrim içi sözlüğünde kültür "...sonraki nesillere iletmede kullanılan, hars, ekin" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuçuradi (2009: 54) "kişilere insan olarak olanaklarını geliştirebilmeyi (bu olanakların işlenmesini, kültüre edilebilmesini) sağlayan etkinliklerin tümü" veya "bilimin, sanatın ve teknik becerilerin taşıdığı ortak damga" diyerek kültürün çerçevesini çizmektedir. Karşlı (2016: 41) ise kültür-insan ilişkisini "insanın kültürün içinde ve kültür sayesinde kendi benini inşa edebilmesidir" şeklinde yorumlamıştır.

Türklerin ilk yazılı kültür taşıyıcısı Göktürk Kitabelerinden günümüze kadar abide şahsiyetlerin zenginliği gözümüze çarpmaktadır. Yusuf Has Hacı'ya, Kaşgarlı Mahmut'a; Yunus Emre'den Mevlana'ya, Ahmet Yesevi'den Edip Ahmet Yükneki'ye kadar kültürel miras taşıyıcılarımız olmuştur. Bu çalışmamızda da Türker'in yeni bir kültürle tanışmalarına denk gelen dönemde yazılan, geçiş dönemi eseri niteliği taşıyan Atebetü'l Hakâyık'ta eğitim, bilim ve akıl kavramları incelenmiştir.

Edip Ahmet Yükneki'nin hayatı:

Edip Ahmet hakkında, yaşadığı dönem ve çevreyle alakalı belgelere dayandırılacak bilgiler mevcut değildir. Edip Ahmet Semerkant bölgesindeki Yüknek şehrinden Mahmud adında birinin oğludur (Karahana, 1998:37). Arat (1992: 6) ise Edip Ahmet'in memleketinin safalı ve gönülleri okşayan güzel Yüknek olduğunu ve babasının Mahmud Yüknekî adı ile

malum olduğunu söylemiştir. Yüknek şehri hakkında ise “Sır-Derya havzasında, Türkistan (Yese) şehrinin şimal-i garbisinde bulunan bu eski Oğuz şehri” (bk. *Kâşkarî, Türk. Trc. I, 436*: Sabran ve Sabran) Sâ mânîler devrinde bir hudut şehri idi (Uysal, 2007: 1199).

Eski kaynaklardan Ali Şir Nevai'nin Nesâimü'l-Mahabbe adlı eserinde de Edip Ahmet'in adı geçmektedir (Mengi, 2000: 25).

Edip Ahmet eserinde “Edib Ahmed atım edeb pend sözüm” dizesiyle de kendi adından bahsetmektedir (Edib Ahmed, Atebetü'l-Hakâyık: 77). Müellifin Arapça ve Farsça bildiği, tefsir ve hadis ilimlerini tahsil ettiği, kör olduğu ve “edipler edibi, fazıllar başı” (Şentürk, Kartal, 2012: 34; Arat, 1992: 6; Gülensoy, 1994: 422) olduğu da bilinen bilgiler arasındadır.

Yazarın şöhretinin günümüze kadar gelmesi, söz ve öğütlerinin halkın dilinde pelesenk olması, Atebetü'l Hakâyık'ın her döneme hitap etmesinin göstergesidir.

Atebetü'l Hakâyık:

İslami Türk Edebiyatının ilk örneklerinden olan Atebetü'l-Hakâyık, “Hibetü'l-Hakâyık, Aybetü'l-Hakâyık (Böler, 2009: 203) ve Gaybetü'l-Hakâyık (Gülensoy, 1994: 51) adları ile de anılır. Jean Deny ve Reşit Rahmeti Arat'ın “Atebetü'l-hakiiyk” (hakikatlerin eşiği) şeklindeki okuyuşları eserin içeriğine uygun görülmüş ve kabul edilmiştir (Gülensoy, 1991: 51).

Atebetü'l Hakâyık Edip Ahmet Yükneki'nin 12. yy. da (Kartal, Şentürk, 2005: 34) Türk ve Acem ülkelerinin meliki emir-i azam Muhammed Dad Sipehsalar'a hediye ettiği ve Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başladığı döneme denk gelen geçiş dönemi eseridir. Atebetü'l Hakâyık Şehname vezninde yani Fe'ulün / fe'ulün / fe'ulün / fe'ul aruz kalıbı (Köprülü, 1925: 256) ve Hakaniye lehçesiyle yazılmıştır (Gülcan, 2004: 674). Eserin giriş bölümü Tevhîdle başlar. Tevhîdi, bir na't ve dört halifenin övgüsünün yapıldığı manzume takip eder. Bu manzumeden sonra eserde, eserin kendisine ithaf edildiği, *Türk ve Acem ülkelerinin meliki, emîr-i âzam Muhammed Dâd İspehsâlâr Beg'e* ait övgüler ve eserin yazılış nedeninin anlatıldığı kısım yer alır (Arat, 2006: 5)

Eserin ve müellifin üslubu Hacib ve Kaşgarlı kadar şairane değildir. Bu durumu Köprülü (Köprülü, 1934: 69-70) “onun dili, Türkçe sözlerle, vaaz ve nasihat yollu Şiirler söylermiş; Türk ulusları arasında hikmet ve nükteleri yaygınmış; sözlerini nazım yoluyla söylermiş.” şeklinde açıklamaktadır. Araştırmacıların birçoğu bu durumu Edip'in gözlerinin görmemesine bağlamaktadır.

Literatür incelemesi yapıldığında Atebetü'l Hakâyık ile ilgili Çatak (2012) tarafından “Atebetü'l Hakâyık'ta dünya algısı”, Kök ve Eker (2016) tarafından “Atebetü'l Hakâyık'ın tanıklığında bilgi metaforları”, Kılıç (2013) tarafından “Atebetü'l Hakâyık'ta dil becerileri üzerine bir inceleme” makale çalışmaları yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde analitik işlem süreci, dokümanlarda yer alan verilerin bulunmasını, seçilmesini, değerlendirilmesini (anlamlandırılmasını) ve sentezlenmesini içermektedir (Bowen, 2009: 28).

Atebetü'l Hakâyık'ta eğitim, bilim ve akılla ilgili beyitler tespit edilmiştir. İncelenen bu beyitlerin hem yazıldığı dönem için hem de günümüz için ne kadar önemli olduğu ve taşıdığı değerler ortaya konulmuştur.

Bulgular

Bu çalışmada Atebetü'l Hakâyık'ta yer alan eğitim, bilim ve akılla ilgili beyitler ve dörtlükler belirlenmiş ve içeriklerine bakılmıştır.

Akıl

Akıl kelimesi TDK'nin (2020) çevrimiçi sözlüğünde “düşünme, anlama ve kavrama gücü, us.” şeklinde tanımlanmıştır. İslam Ansiklopedisi'nde (1989: 246-247) ise akıl, “İnsanı diğer canlılardan ayıran ve onu sorumlu kılan temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesi” olarak açıklanmıştır. Akılla ilgili diğer tanımlar ise şu şekildedir: “Akıl, zatiyla maddeden mücerred, fiiliyle maddeyle alâkadar bir cevherdir.”, “Akıl anlama aletidir.” (Başar, 2016: 470).

Akıl, insan olabilmenin, değer bulmanın şartıdır. Bilgiye de akılla ulaşılır. Atebetü'l Hakâyık'a göre aklın Allah'a tanıklık ettiği, aklın insanı diğer canlılardan farklı kıldığı anlatılmaktadır.

Edip Ahmet akılla ilgili düşüncelerini şu şekillerde açıklamıştır:

- Canlı, cansız, uçan ve koşan (her şey; Senin varlığına tanıklık eder (5-6).
- Senin birliğine delil arayan (kimse); Bir tek şeyde binlerce delil bulur (7-8).
- Yok idim, yarattın; yine yok edip, Tekrar var edersin; bunu ikrar ederim (9-10).
- Kadir (Tanrı Senin) geceni ve gündüzünü yarattı; (bunlar) birbirine uyup, birbirinin ardı-sıra giderler (13-14).
- Dirileri öldürdüğü gibi, ölüleri de diriltir, görürsün; Bunu iyi bil (17-18).
- Şimdi Peygamberin fazlından birkaç söz dinle; Akıl ve dikkatini bileyip, sözümü anlamağa çalış (21-22).
- O yaratılanların (en) seçkini ve insanların (en) kutlusudur; Bil ki, yaratılanlar arasında onun eşi ve dengi yoktur (23-24).
- Faziletin olursa nefsin kurtulur; Eğer adaletini kullanırsan, bu benim için felaket olur (39-40).
- Akıl, anlayış, şu'ur ve zekâ mekânı; Bilgi ocağı ve fazilet kaynağıdır (47-48).
- Ey şahımın faziletlerini sayan (kimse); sahradaki kum ve ufak taşlar sayıya gelir mi (59-60).
- Siyaset, riyaset, kiyaset, kerem (ve bunlara) adaleti ekle; bunları eşit ve anla (61-62).
- Boş-boğaz adam akıllı olur mu? (137).
- İnsanı dil ile kızdırma; bil ki, ok yarası kapanır, fakat dilin açtığı yara kapanmaz (139-140).
- Dilini sıkı tut, dil korunursa, kendin korunmuş olursun, yüzünü ateşten kurtar (160).
- Sırrımı iyi sakla, kimse bilmesin. Gören ve duyan sana gülmesin (169-172).
- Bu dünya arkasından koşmak niçin; hasis maldan ötürü (koşar), sen kendini tut (181-182).
- Her dolan azalır, her tam olan eksilir (199).
- Sözü düşünerek söyle, acele etme; sözünü sakla ki sonra başını saklamayasın (357-358).
- İyi işin de kötü işin de karşılığı gecikmez (373).
- Diken eken üzüm biçmez (376).
- Birçok insan dıştan hakiki dost gibi görünüyorlarsa da, içten cefasızdırlar; bunu bil (383-384).

Bilgi – Akıl

Atebetü'l Hakâyık'a göre bilgi kıymetli bir dinardır. Cahillik kötü bir şeydir. Değeri yoktur uzak durmak gerekir. Akıl ise karanlığı aydınlatan meşaledir. İnsanın karanlığı ise bilgiyle aydınlanmaktadır. Bilgiyi bilimle temsil ederiz. Atebetü'l Hakâyık'ta bilgi iliktir, madendir, hazinedir.

Edip Ahmet bilgi-akılla ilgili düşüncelerini şu şekillerde açıklamıştır:

- Bilgiden sözüme temel atarım; Ey dost, bilgiliye yaklaşmağa çalış. Saadet yolu bilgi ile bulunur, bilgi edin ve saadet yolunu bul (81-84).
- Bilgili insan kıymetli dinardır. Cahil ve bilgisiz adam- değersiz bir akçedir. Bilgili ile bilgisiz müsavi olur mu? Bilgili dışı-erkek ve cahil erkek dışıdır (85-88).
- Kemik için ilik ne ise, insan için bilgi odur; İnsanın ziyneti akıldır, kemiğinki ise, iliktir. Bilgisiz, iliksiz kemik gibi, boştur; İliksiz kemiğe kimse el uzatmaz (89-92).
- İnsan bilgisi ile tanınır; Bilgili adam ölür, adı kalır, Bilgisiz sağ iken, adı ölüdür (93-94-96).
- Şimdi anlayarak ve sınayarak etrafa bakıver; Bilgi kadar faydalı başka ne var? (99-100).
- Bilgiyi daima, bilgili arar (105).
- Bilgisize doğru söz tatlı gelir, Ona öğüt ve nasihat faydasızdır Nice kirli (şeyler) yıkamakla temizlenir; Fakat cahil yıkamakla temizlenmeyen bir kirdir (109-112).
- Bilgili adam her işin zamanını bilir, İşini bilerek yapar ve sonra pişman olmaz (113-114).
- Bilgili ancak lüzumlu sözü söyler (117).
- Bilgisiz ne söylese, anlamadan söyler (119).
- Yaradan Tanrı bilgi ile bilinir, Bilgisizlikten hayır gören var mı? (121-122).
- Bilgilerin sözü öğüt, nasihat ve edebdir; Bilgiliyi acem de arab da öğdü. Bilgi malı olmayan için, tükenmez bir hazinedir; Bilgi, neseptsiz için, yerilmez bir neseptir (125-128).
- Dilini muhafaza atında bulunduranlardan pişman olan kim var? (144).
- Dilini sıkı tut, yüzünü ateşten koru (160).
- Her dolan azalır, her tam olan eksilir (199).
- Yılan yumuşak olduğu halde, kötülük yapar; uzak durmalı ve yumuşak diye yanılıp tutmamalı (215-216).
- Bakıp dış süsünü görerek, senin ona (dünyaya) gönül bağlaman, bil ki, hataların başıdır (219-220).
- Ululuk taslama, sakın, ulu yalnız Tanrıdır (283).
- Fazla emel besleme; emelin altında ecel saklıdır (293).

Eğitim

İnsan diğer bazı canlılar gibi donanımlı olarak dünyaya gelmemektedir. İnsanın eğitim ve öğretime ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç da bir ömür boyu devam etmektedir. Atebetü'l Hakâyık'ta eğitimin tek bir yönü ele alınmamıştır. Dinî, ahlaki, sosyal vb. tüm alanlarda eğitimin öneminden bahsedilmektedir. Bireyin eğitilmesinden sonra toplumun da eğitilmesi gerektiği çeşitli örneklerle belirtilmiştir.

Edip Ahmet eğitimle ilgili düşüncelerini şu şekillerde açıklamıştır:

- Bilgiyi ara, usanma bil ki, o hak Resul: “bilgiyi, Çin’de bile olsa, arayınız” dedi (103-104). Bilgili adam her işin zamanını bilir, İşini bilerek yapar ve sonra pişman olmaz (113-114).
- Bilginin kadrini yine bilgi bildirir(107-108).
- Bilgisizlikten hayır gören var mı? (122).
- Edeblerin başı, dili gözetmektir (130).
- Dili muhafaza altında tut, dışın kırılmasın (131).
- Düşünerek konuşma, sözün iyisidir (133).
- Dilin başı-boşluğu bir gün başa bela olur (136).
- Toplayacaksın da ihtiyacın kadar topla (248).
- Tabiatlerin en iyisi ve adetlerin ayıplanmayı cömertliktir; bil ki, hasislik en çirkinidir (249-250).
- Ellerin en kutlusu veren eldir (251).
- Sevmek için cömert ol (259).
- Kibir libasını giydin ise, derhal çıkar; halka karşı göğüs kabarttın ise, dilini derhal düzelt (277-278).
- İnsanlar, ana baba bir, kardeşirler (291).
- Zenginlik ve fakirlik Tanrının kısmetidir (303).
- Bil ki, ok yarası kapanır, fakat dilin açığı yara kapanmaz (139).
- İnsana ne gelirse dilinden gelir (145).
- İki kötülük vardır: gevezelik ve yalan (151).
- Doğru ol doğruluk yap (165).
- Sırrını iyi sakla, aşikâr olup insanlar sana gülmesin (169-172).
- Ey dost bilginin izini takip et, sözü bilerek söyle. Mal hırsını gönülden çıkar (185).
- Ey mal sahibi iyi ve cömert adam, Tanrı sana verdi ise, sen de ver (245).
- Tabiatlerin en iyisi ve adetlerin ayıplanmayı cömertliktir; bil ki, hasislik (bunların en) çirkinidir (249).
- Kerem bir bina, hilm onun temelidir (341).
- Eğilene destek ver, kesileni ekle (343).
- Ey dost, büyüklerin hakkını gözet (345).
- Büyüklüğe erişersen, kendini şaşırma. Yumuşak huylu ol, tatlı dil kullan (353-356).
- Sözü düşünerek söyle, acele etme (357).
- Bin kişi dostun olsa çok görme; bir kişi düşmanın olsa azımsama (359-360).

- Açgözlü olma. Rızkın yazılmıştır. İki verilerse üçü isteme (311-312).
- Sana cefa edene vefa ile mukabele et. Kan ile kan temizlenmez (327-328).
- Aç insana yedir, çıplağa giydir, zorluk çektirme, tahammül et (329-332).
- Keremin başı kötülüğe iyilik yapmaktır (334).
- Kusurlu adamın kusurunu affet; Düşmanlık kökünü kazıp, ortadan kaldır (337-338).
- İşin başını ve sonunu düşün (367).
- İyi işin de kötü işin de karşılığı gecikmez (374).
- Diken eken üzüm biçmez (376).
- Arkadaşın iyiye insan da iyi olur (377).
- Dış görünüşe aldanma, içten vefasızdır (383-384).
- Malın haram ise, sonu azaptır (427).
- Sözüm edeb ve nasihatir (469).

Sonuç ve Tartışma

Atebetü'l Hakâyık adlı eserde; gerek toplumsal hayatta gerekse bireylerin günlük hayatlarında rehber ve ölçü olarak kabul edilen akıl, bilim ve eğitim kavramları üzerinde özellikle durulmuştur.

Aristo ve Sokrates'ten günümüze kadar gelen bütün ilim ve fikir adamları ahlak ve hayat değişimleri ortasında insana yol göstermek için çabalamışlardır. Bireylerin gelişmesinde eğitimin, bilimin ve aklın öneminden bahsetmişlerdir. Çünkü bireyin kurtulması toplum ve devletin kurtulmasıdır. Atebetü'l Hakâyık'ta bahsedilen eğitim, bilim ve akıl kavramlarına Kutadgu Bilig ve Divan-ı Hikmet'te de rastlamaktayız. Bu kavramlar Kutadgu Bilig'de özellikle devlet adamlarının sahip olması gereken özellikler olarak yer alırken, Divan-ı Hikmet'te ise Kutadgu Bilig'e ek olarak toplum bireylerinin hepsinin taşınması gereken birer özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, bilim ve akıl kavramlarının bir yansımaları da Hacı Bektaşî Veli'nin Makalat adlı eserinde görmekteyiz (Coşan, 1996): "...Ondan sonra Âdem (a.s.) sağ yanına baktı; üç güzel şahıs gördü ve sordu: - Adınız nedir ve makamınız nerededir? Birincisi cevap verdi: - Adım akıldır ve yerim başta, beyindedir, ... Üçüncüsü ise şöyle cevap verdi: - Adım, ilimdir ve makamım göğüs içindedir." bu kavramların yokluğunda yerlerini "öfke, açgözlülük, haset" kavramları alacaktır.

Atebetü'l Hakâyık adlı eserde akılla ilgili 21, bilgi-akılla ilgili 50 ve eğitimle ilgili 60 beyit tespit edilmiştir. Eserde akıl başlığında, akıl ile yaratılan her şeyin Allah'a götürdüğü, boşboğaz insanın akılsız insan olduğu, aklın dilin göstergesi olduğu, her şeyde akılla hareket edip düşünmeden asla konuşulmaması gerektiği gibi nasihatlerle günümüzde yok olan ananelerimizden bahsedilmiştir. Bilgi-akıl başlığında mutluluğun bilgide

olduğu, kemik için iliğin önemi neyse insan için de bilginin öneminin o olduğu, cahilliğin bilgisizlikten geldiği, bilginin zamanı kontrol etmek olduğu, bilgi sahibi insanın her şeyi kontrol edebileceği, saygı göreceği dile getirilmiştir. Akyüz'ün (1982: 27) “İnsan ancak bilgi sahibi olursa uygun davranışları anlar, yapar ve mutlu olur” sözü ve Sokrates'in “hiç kimse bile bile kötülük yapmaz, kötülük bilginin (epiteme) eksikliğinden doğar” (Gökberk, 2019: 51) sözü bilginin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Eğitim başlığında ise doğru insan, doğru vatandaş tanımlarının içeriğini oluşturan “bilginin aranması, doğru olunması, gevezelik ve yalandan uzak durulması, dilin gözetilmesi, ihtiyacın kadar alınması, açgözlülük yapılmaması, cömert olunması, affedici olunması, eğilene destek verilmesi ve bin düşünüp bir cevap verilmesi” kavramlarına değinilmiştir. Eserin başından sonuna kadar bu kavramlara birbiriyle ilişkili bir şekilde yer almıştır. Eserde “Adaletli olmak, akıllı olmak, bilgili olmak, cahil olmamak, cömert olmak, doğru söylemek, dünyaya aldanmamak, gevezelik etmemek, kerem sahibi olmak, kibirli olmamak, yalan söylememek, yumuşak huylu olmak, iyilik yapmak” gibi başlıkları da görmek mümkündür. Didaktik yönü ağır basan Atebetü'l Hakâyık, içeriğiyle ideal insan (doğru sözlü, yumuşak dilli, güzel ve gönül alıcı sözler söyleyen, düşünerek konuşan, yalan söylemeyen, gevezelik etmeyen, düşünmeden konuşmayan) ve ideal yaşam için kılavuzluk görevi görmektedir. İnsanlık tarihi boyunca iyi insan övülmüştür kötü insan da yerilmiştir. Edip Ahmet de eserinde iyi insanı övmüş, kötü insanı yermiştir. Edip Ahmet anlatımı güçlendirmek, düşüncelerini etkili bir biçimde sunmak için deyimlere ve atasözlerine yer vermiştir. Yazarın buradaki amacı eserin anlaşılmasını ve kalıcılığını sağlayarak okuyanın bilgi hazinesini ve düşünce ufku genişletmektir. Edip Ahmet bu eseriyle zamanına sığdırılmayacak bir şair ve âlim olduğunu göstermiştir.

Öneriler

Atebetü'l Hakâyık'ın öğüt ağırlıklı bir eser olduğu göz önüne alınacak olursa eserde bahsedilen duyarlılık, sorumluluk, cömertlik, doğruluk gibi toplumsal değerler kapsamlı bir şekilde ele alınabilir. Ahlak kitabı özelliği taşıyan bu eserin ve müellifin öğrencilere tanıtılması için gereken çalışmalar yapılmalıdır. Eserin genelinde eğitim, bilim ve akılla ilgili birçok değer üzerinde durulmuştur. Bu değerlerin tüm okul seviyelerine uygun hale getirilip, öğrencilere benimsetilmesi gereklidir.

Kaynakça

Akyüz. Y. (1982). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

- Arat, R. R. (1992). Atebetü'l-Hakâyık, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banarlı, S. (1998). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Başar, A. (2016). Akıl nedir? Nasıl kullanılır? Zafer dergisi, <https://www.zaferdergisi.com/makale/11399-akil-nedir-nasil-kullanilir.html>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Böler, T. (2009), Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 25: 196.
- Coşan, E. (1996). Makalat. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiryürek, H. (2012), Atebetü'l-Hakâyık'ın Gramatiksel Bağlam ve Sıklık Sözlüğü. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, A. (2004), Edib Ahmet Yükneki ve Atebetü'l-Hakâyık, *Büyük Türk Klasikleri*, c.1: 24, 158-159. Ötüken Neşriyat.
- Gökberk, M. (2019). Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güleysoy, T. (1994). "Atebetü'l-Hakâyık" İslam Ansiklopedisi, C. IV: 51, 422, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürcan, İ. (2015). Erdem Kavramı Bağlamında Kendisine Benzetilen Dil Birliklerinin Dilbilimsel Değerlendirilmesi, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/16 Fall 2015, p. 671-688.
- Heyet, C. (2008). Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi Seyri. Ankara: TDK.
- Karahan A. (1998). Türk Kültürü ve Edebiyatı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Köprülü, M.F. (1925). "Aybetü'l-Hakâyık" a Dair", *Türkiyat Mecmuası*, c. 1.
- Köprülü, M.F. (1934). XII. Asır Türk şairi Edib Ahmed. *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*.
- Mine M. (2000). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şentürk, A. Kartal, A. (2012). Eski Türk Edebiyatı Tarihi: 34. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDK. (2020). <http://www.tdk.gov.tr>.
- TDV İslâm Ansiklopedisi (1986). İstanbul. C. 2.
- Uysal, S. (2007). Yüknek'in Neresi Olduğu ve Edib Ahmed'in Mezârı Hakkında. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4.

LEYLA HANIM VE TARİH MENZUMELERİ

Leyla Hanım and Her Historical Poems

Dr. Öğr. Üyesi Sait YILTER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

syltr71@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3741-5712>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	09.02.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	11.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 339-362	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.686939

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

LEYLA HANIM VE TARİH MANZUMELERİ

Leyla Hanım and Her Historical Poems

Dr. Öğr. Üyesi Sait YILTER

Öz

Leyla Hanım, 19. yüzyılın önemli kadın divan şairlerindedir. Osmanlı toplumunda kadınlar arka planda kalsa da Leyla Hanım Osmanlı Sarayı ile bağlantı kurmuş, sultanların kız kardeşleri (Atiye, Münire, Fatma, Refia, Naime) ile dostluk kurmuş, dikkatleri üzerine çeken bir şair olmuştur. 18. yüzyılda Klasik Türk Edebiyatı'nda şair sayısının hızla artması üzerine kaside yerini manzum tarihlere bırakmıştır. Şairler, hami bulmada sıkıntı çekmeye başlamış, kaside gibi yüksek sanat değeri taşıyan şiirlerin yerini manzum tarihler almıştır. Leyla Hanım yaşadığı dönemin önemli olaylarına, saray fertlerinin önemli günlerine tarih manzumeleri yazarak dönemin sosyal yaşantısına ışık tutmuştur. Yazdığı bu tarz şiirlerde şairlik yeteneğini sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Leyla Hanım, tarih düşürme, manzum tarihler, toplum yaşantısı, önemli olaylar.

Abstract

Leyla Hanım is one of the important female poets of the 19th century. Although women's stay in the background in Ottoman society, Leyla Hanım established a connection with the Ottoman Palace, made friendships with the sultans' verses (Atiye, Münire, Fatma, Refia, Naime) and became a poet who paid attention to them. In the 18th century, upon the rapid increase in the number of poets in Classical Turkish Literature, kaside left its place to historical poems. Poets began to find difficulties in finding a protector, and poems with high artistic value such as kaside were replaced by historical poems. Leyla Hanım shed light on the social life of the period by writing historical poems on important events of the period and important days of the palace members.

Key Words: Leyla Hanım, date drop, historical poems, social life, important events.

Giriş

İslam dini etkisiyle edebiyatımıza birçok sanat, üslup ve gelenek girmiştir. Bu yönelimlerden biri de hiç kuşkusuz tarih düşürme geleneğidir. Söyleyeni tarafından önem verilen bir olayın tarihini vermek amacıyla Arap alfabesindeki her harfe bir sayı değeri verilerek ebcet hesabıyla birer kelime, kelime grubu, cümle, mısra veya beyit söyleme sanatına “*tarih düşürme*” denir. Tarih düşürme geleneği, özellikle 17. yüzyıldan itibaren ivme kazanarak klasik edebiyat temsilcilerinin önemli bir kısmı tarafından ilgi görmüş, müstesna örneklerin verildiği bir alan olmuştur. Leyla Hanım klasik edebiyatın son yüzyılında dikkati çeken en önemli kadın divan şairidir. Nevi şahsına münhasır bir kişilik olan Leyla Hanım; iyi yetişmiş, sarayla münasebetleri olan ve dayısı Keçecizade İzzet Molla’nın desteğini almasına rağmen geçim sıkıntısı çekmiş bir şairdir. Bu durumun üstesinden gelmek için sıklıkla tarih manzumeleri ve kasideler yazma ihtiyacı hissetmiştir. Divanının büyük bir kısmı daha çok kaside ve tarih manzumelerinden oluşmaktadır. Bu tarih manzumeleri dönemin olaylarına ışık tutmaktadır. Tarih manzumeleri bu yönüyle üzerinde durulması gereken bir türdür. Esas itibarıyla tarih manzumeleri ile belgelere dayanan resmi tarih arasında sağlam bir bağ kurulması daha faydalı olacaktır. Multidisipliner anlayışla tarihî olaylara yaklaşmak modern tarih metoduna fayda sağlayacaktır.

1. LEYLA HANIM (?-6 Aralık 1847 / H.1264)

1. 1. Hayatı

Leyla Hanım İstanbul’da doğdu. 19. yüzyılın tanınan ilk kadın şairi Leyla Hanım’ın doğum tarihi ise belli değildir. Babası kazaskerlik görevinde bulunmuş olan Moralızade Hamid Efendi, annesi Keçecizade İzzet Molla’nın ablasıdır. “*Leyla Hanım’ın ailesi tarafından evde eğitim görmesi sağlanmış, dayısı Keçecizâde İzzet Mollâ’dan dersler almıştır. İlk şiir zevkini ve beğenisini ondan almıştır. Şiirde İzzet Mollâ’nın etkisinde kalmış, şiirlerini ona okutmuş, ona düzeltirmiştir.*” [Tamsöz 1997: 37]. Leyla Hanım bu durumu Atiyye Sultân târih-i velâdetinde şu şekilde ifade eder:

“*İzzet kuluñ ki dâyim tashih iderdi şi’rüm*”

Şiirlerinde İzzet Molla’ya “*pey-revlik*” yaptığını gururlanarak terennüm eder ve kendisinin “*veliyy-i ni’meti*” olduğunu söyler. Son Asır Türk Şairleri’nde bu konu hakkında teferruatlı malumat verilir. Leyla Hanım’ın ağzından dayısı “*Keçecizâde İzzet Mollâ’dan taallüm ettiği*” kaydı mevcuttur. [İnal 1998: 98] “*Mollâ dayısının şiirlerindeki ritmik ahengi*

özümseyerek büyümüş olsa gerek ki, genç kızların bürümcüklere iğne oyaları naksettikleri zamanlarda o, mana ipliğine söz incileri dizmeye yeltenmişti. Şair doğmuş, şair gibi büyümüş, şairane bir hayat sürmüştür.” [Pala 1998: 67]

Çok genç yaşta evlenen Leyla Hanım’ın evlilik hadisesi bütün kaynaklarda trajik-komik bir vaka olarak anlatılır. Evlendikten bir hafta sonra kocasından ayrılan Leyla Hanım’ın bu tavrı onun hür tabiatlı, zapt edilemeyen şairlik ruhunun evliliğe katlanamamasına bağlanır. Olay Cevdet Paşa’nın Fatma Aliye Hanım’ın “*Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân*” adlı eseri kaynak gösterilerek verilir: Leyla düğün gecesi telli duvağı ile kocasının yanına varır. Kocasını, Leyla’yı etki altında bırakıp onu hizmetine alıştırmak gayesiyle nohut yakısını göstererek ‘Hanım, gel şunu değiştir!’ der. Leyla bu hareket karşısında dışarı fırlayarak etrafındakilere artık içeri girmeyeceğini söyler. Çevresindekiler bir hafta uğraşmalarına rağmen onu zifafa gönderemezler. Leyla ‘Ömrüm boyunca beni, nohutlu yahni yemekten öğrendiren bir herifin yüzünü görmeğe, mümkün değil, tahammül edemem.’ demiştir.

Leyla yüzü güzel bir hanım değildi. Bu durum Sicill-i Osmanî’de “*Hüsn-i şî’ri hüsn-i vechine faik olmagıla bülbüle teşbih olunmuşdur.*” [Süreyya 1308: 93] şeklinde verilmiştir. Bu kayıt, Leyla Hanım’ın şiirinin güzelliğinin yüzünün güzelliğinden üstün olduğunu ve bu yönüyle bülbüle benzetildiğini ifade etmektedir.

Evlilik olayı ile dile düşmüş “*âlûfte-zenân*” olarak bilinen Leyla Hanım’ın bir de “*mum dükkânı*” hadisesi vardır ki, onun hazır cevaplılığına bir emsal olarak gösterilir. E. J. Wilkinson Gibb, Zihni Efendi’nin “*Meşhûr Kadınlar*” eserinden aldığı söylediği olayı şu şekilde anlatır: “Leyla Hanım, mumcu dükkânında çalışan yakışıklı bir genç görmüş, onunla konuşmak ve onu görmek amacıyla da çeşitli bahanelerle sık sık bu dükkâna gelirmiş. Ancak oğlan çok utangaç olduğundan Leyla ile konuşurken kızarıp bir şey söylemezmiş. Zeki komşularından biri bunu görüp gerçeği fark edince oğlana Leyla kendisiyle konuşmaya geldiğinde cevap olarak söylenmek üzere şu mısraı öğretmiş:

‘Şem’-i rûhuma dikkat ile bakma yanarsın’

Her zaman olduğu gibi Leyla Hanım dükkâna gelip konuşmaya başlayınca, oğlan kendisine ezberletilen mısraı söylemiş. Bunun üzerine Leyla bir an bile tereddüt etmeksizin aynı vezin ve kafiyede şu mısraı söyleyerek durumu toy oğlanın aleyhine çevirmiştir.

‘Hattuñ gelicek sen de beni mûmla ararsın’” [Çavuşoğlu 1994: 501]

Bu olay bazı kaynaklarda Fitnat Hanım’a da atfedilmiştir.

Leyla Hanım köklü bir aileden gelmesine rağmen bazen geçim sıkıntısı çekmiş, kaleminin hüneriyle devrinin ileri gelenlerinin lütf ü ihsanına mazhar olmuştur. Divanında yer alan tarih, kaside ve mersiyelerinin çokluğu bunu doğrulayacak niteliktedir.

Mevlevi tarikatına müntesip olan Leyla Hanım, Mevlevi dedelerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Özellikle Galip Dede hayranı olan şair, Mevlevi büyüklerini şiirlerinde yaşatmaya ve övmeye çalışmıştır. Mevlana'ya olan hayranlığı dikkat çekicidir.

6 Aralık 1847'de [H.1264] İstanbul'da vefat eden Leyla Hanım, mensubu olduğu Galata Mevlevihanesi'nin haziresine gömülmüştür. Hayatta iken yazdığı tarihlerle adından söz ettiren Leyla Hanım'ın ölümü üzerine de birçok tarih düşürülmüştür. Şeref Hanım Leyla Hanım için şu tarihi düşürmüştür:

Sağ olsaydı derdi Mecnûn fevtinin târîhini

'Adne aldı gitdi Leyla Hanım'ı Kays-ı Ecel [Pala 1998: 169]

Tezkire-yi Fatim Tezkiresi'nde Kıbrısızade İsmail Hakkı Efendi'nin Leyla Hanım'ın ölümü üzerine yazdığı tarih ise şöyledir:

Aldı Leylâ'yı telef itdi ecel Mecnûnî [Çiftçi 2017: 430]

1. 2. Edebî Şahsiyeti

Osmanlı toplumunda bir kadının hayatının geniş kalabalıklar önünde asla önemli olmadığını söyleyen Gibb, Leyla Hanım için şu değerlendirmeyi yapar: *"Fitnat Hanım müstesnâ, klasik okulun şair hanımlarının en büyüğü şüphesiz Leyla Hanım'dır. Osmanlı şiirinin son klasik döneminin hitâmında, kadim şekiller ve hayaller üzerine, güneşin ufukta kaybolurken İstanbul semalarından Asya tepelerine bir ışık göndermesi gibi son bir parlaklık veren şiirleriyle oldukça şirin ve ilginç bir şahsiyet olarak durmaktadır."* [Çavuşoğlu 1994: 500]

Devrinde şuhane ve rindane söyleyişle biperva olan Leyla Hanım aslında oldukça mütevazı bir hanımefendidir. *"Leyla'nın mizacı divanına yansımıştır. Şakaya oldukça düşkün ve insanların ne düşündüğü umurunda olmayan Leyla, başkalarına aldirmeden hoşuna giden şeyleri yapmakta oldukça kararlı olmuştur. Şahsiyeti ve karakteri oldukça güçlü olmakla birlikte o bile artık devri tamamlanmakta olan mahvedici geleneksellikten kurtulamamıştır. Bu sebeple aynı gazelin bir mısraında İran etkisindeki kadim şairlerde olduğu gibi bir zorlama ve basmakalıplık bulunurken bir diğer mısradaki kendi gücü ateşli canlılığı bulunmaktadır."* [Çavuşoğlu 1994: 501-502] Buna karşın Leyla Hanım'ın haddini bilen bir kişiliğe sahip olduğuna,

divanının başındaki ilk manzumesine “*elfâz-ı perişân*” başlığını vermesi kanıt olarak verilebilir.

Hayatı boyunca şiir yazmış, edebî sohbetlere ve eğlencelere katılmıştır. Kendisini en çok etkileyen şahsiyet, ilk hocası olan dayısı Keçecizade İzzet Molla’dır. Ancak Şeyh Galib ve Mevlana hayramı olduğu aşikârdır. Gazellerinde hemcinsi Fıtnat Hanım’dan ve Nuri, Şemi, Enderunlu Vasıf’tan etkilenerek onlara “*pey-revlik*” yaptığını söyler. Ayrıca Baki, Nedim, İzzet, Ümmi Sinan, Nebil, Asif, Nihad, Nesiba, ve Neşet Efendi’nin gazellerine de tahmisler yazmıştır.

Divanında münacat, naat, istimdat, mersiye, istirham, kaside, ramazaniye, bahariye, , tarih manzumeleri -biri müstezad şeklidir- gibi tür ve şekillerde şiirleri yer alır. Bağdatlı Ruhi’ye nazire olarak terkihibent ve terciibent dahi yazmıştır. Divanında gazellerinden başka şarkılar, muhammesler, rubailer, kıtalar ve müfretler de yer almaktadır.

Gazel ve kasidelerinin konusu tasavvuttur, fakat şiirlerinde tasavvufi derinlik yoktur. Şiirlerinde büyük şairlerin tesiri görülür. Leyla Hanım bunun bilincinde olup bu tesirin izlerini silmeye kendine has bir üslup sahibi olmaya çalışmıştır. Sade ve zarif söyleyişiyle şiirlerine yapmacıksız ve samimi bir hava vermeyi başarmıştır.

Bütün kadın divan şairleri gibi Leyla Hanım’ın şiirlerinde “*kadınsı*” bir hava bulunmaz. Şiirlerini bir erkek edası ile yazdığı görülür. Divan şiiri mazmunlarını yine erkek divan şairi gibi kullanır. Divan edebiyatının klasik şiir geleneğine uygun, gerçeğe aykırı klişe örneği şiirler yazdığı görülür. Bazen bu mazmunların gereği olarak Leyla’ya vurgun Mecnun rolüne girer:

*Kâküllerine bend idüp itdün beni Mecnûn
Çeşmüñ hele ‘akl almada şâhirdür efendim*

Okuyucu, divanda okuduğu gazellerin Leyla Hanım’a ait olduğunu bilmezse şiirlerin bir erkek şair tarafından yazıldığını zannedebilir.

Şeyh Galib ile birlikte “*söz bitti*” denilen bir dönemin sanatçısıdır. Her harf ile kafiyeli en az bir gazel yazmasıyla iddialı olan Leyla Hanım, 18. yüzyılda gelenek hâline gelen “*nazirecilik*” anlayışından etkilenmiştir. Klasik edebiyata yeni bir söyleyiş ve anlatım tekniği getirmemiş, usta şairlerin gölgesinde yazmış, onları aşamamıştır.

Leyla Hanım devrin şartlarında yadırganan bir tarzda şiirler kaleme almıştır. Bu tarzda yazılmış ve devrinde çok konuşulan “*ne dirlerse disünler*” redifli iki gazeli vardır. Leyla Hanım’ın bestelenerek terennüm edildiği için halk arasında da yayılan bir şarkısı da onun ölümsüz şiirleri arasındadır.

Pür-âteşim açdırma benim ağzımı zinhâr

Zâlim beni söyletme derûnumda neler var

Bilmez miyim ettiklerini eyleme inkâr

Zâlim beni söyletme derûnumda neler var [Banarlı 1998: 840]

Aynı şarkı Reşat Nuri Güntekin'in ünlü Çalıkuşu romanında Feride'nin Bursa Kız Lisesinde öğretmenlik yaptığı sırada musiki hocası Şeyh Yusuf Efendi'nin Feride'ye atfen bestelediğini söylediği şarkıdan başkası değildir. [Güntekin 2000: 251]

Leyla Hanım II. Mahmud için yazdığı bir şiirini padişah Bayati makamında bestelemiştir. [Tamsöz 1994: 38]

Bütün kaynaklar münacat ve mersiyelerinin güzelliğini dile getirir. Leyla için Sicill-i Osmanî'de “şâ'ire ve zarîfe ve edîbe idi” kaydı düşürülmüştür. [Süreyya 1308: 93]

Kadın kimliğine karşın baskılara boyun eğmeyen, özgür kişilikli bir yapısı vardır. Kafasını koyduğunu sakınmadan yapan, kendisi için söylenen menfi sözlere aldırmandan daha gür bir sesle yeniden bir üst perdeden söz söylemekten çekinmeyen dirayetli bir şairdir. Özellikle şiir ve eğlence meclislerine katılması bir kadın olarak yanlış anlaşılmasına neden olmuştur.

Şiirleri liriktir, yaşadığı dönemdeki şiir anlayışının özelliklerini tam anlamıyla taşır, ifrat ve tefrit mübalağalarından uzak insaf ve itidale meyletmesi bu durumu doğrular niteliktedir.

1. 3. Dil ve Üslubu

Dili açık, sade ve yapmacıktan uzaktır ancak dinî ve tasavvufî şiirlerinde derinlik yoktur. Söylemek istediğini tok bir sesle ifade eder. Bu sebeple Muallim Naci'nin, Leyla Hanım için “eş'âr-ı ceyyidesi pek az idi” değerlendirmesini yaptığı söylenir. Osmanlı Müellifleri'nde “düşünmeden birden bire şiir söyleme mahareti olup gayet hazırcevap ve süratli intikâl sâhibi idi” ibaresi kayıtlıdır. Leyla Hanım divanındaki şiirler dikkatle incelendiğinde rahat bir şiir söyleme yeteneği olduğu görülür. Leyla Hanım kendine özgüveni yüksek olan bir şairdir. Bir kasidesinde

Benim ol şâ'ir-i mu'ciz-nefes ü İstî-dem

Medh-i düstûr ile virmekte sözüm mürdeye cân

Benim ol şâ'ir-i rûşen-dil ü pâkize-edâ

Bikr-i mazmunuma etmez mi cihân istihsân

dizelerinde bu durum rahatlıkla tespit edilebilir.

Gibb, Leyla Hanım'ın şiirlerini konu ve ifade bakımından zarif bulur, dilinin açık ve akıcı olduğunu söyler. Şairin sahte süsler yardımıyla değil,

eserlerindeki sadelik ve doğrulukla meydana getirilmiş tesir ile büyüleyici bir his uyandırdığını ve bir sanatçı karşısında olduğumuzu fark ettirdiğini ekler. “Üslûbunun açık ve dobra dobur” olduğunu söyleyerek şu şekilde devam eder: “Şiirini muammalarla tezyîn ederek bir zorlama yoluna gitmemiştir. Aksine söylemek istediği şeyi en iyi ifade edecek kelime ve terkipleri seçmeye özen göstermiş, bunda da o kadar başarılı olmuştur ki bütün divanında, anlayabilmek için ikinci defa okumak zorunda kaldığımız birkaç mısradan başka bir şey bulamayız. Bu özellik klâsik ekole mensup bir şair için başarılması son derece zor ve üstün bir iştir. Kelime kadrosu son derece sâde ve doğrudur; gerçekten sahte tavırlı İranîlikten ve her türlü kusurdan âzâde olduğu gibi son yıllarda moda olan aşırı Türkçeciliğe de bulaşmamıştır.” [Çavuşoğlu: 1994: 502]

1. 4. Divanı

Leyla Hanım’ın bilinen tek eseri divanıdır. Divan matbu ve müretteptir. Eser, bir rubai ile başlar. Tevhit bölümü bulunmayan eserde münacat ve naatlar dikkat çeker. Divan iki bölümden oluşur. İlk bölümde kaside, naat, münacat, mersiye, tahmis, muhammes ve tarih manzumelerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise mürettep bir şekilde gazeliyat bölümü ile birlikte nazireler, terciibent, terkihibent şarkı, muhammes, tahmis, rubai, lügaz, müstezat, kıta ve müfretler yer alır. Mevlevî tarikatına silsile-yi şecere ile intisap etmiş olan Leyla Hanım, şiirlerini daha çok tasavvuf ve aşk gibi konularda yazmıştır. Mevlevî şairlerini öven kasideler de yazmıştır. “*Bilhassa münâcât ve mersiyeleri beğenilmiştir. Divan şairlerinin yanında oldukça mütevazı bir yer sahibidir. Gazelleri, şarkıları, müstezâd, münâcât ve mersiyeleri içinde hafızalarda yer edecek kuvvetle ancak birkaç beyti vardır.*” [Günyol 1997: 49]

Leyla Hanım divanında 85 gazel, 20 rubai, 13 kaside, 12 tahmis, 11 şarkı, 51 tarih, 6 müstezat 5 mersiye, 4 müfret 4 lügaz, 3 kıta, 3 muhammes, 2 münacat, 1 naat, 1 terkihibent ve 1 terciibent bulunur. Divan’da dikkatimizi tarih ve şarkılar çekmektedir.

Divan ilk olarak talik yazı ile 1844 / 1260’ta Bulak (Kahire-Mısır) Matbaasında tab olunmuştur. Bu nüsha Tebrizli biri tarafından renkli olarak basılmış, divanın sonunda Arapça kısa bir açıklama ile divan hakkında Arapça bir kaside bulunmaktadır. Divanın ikinci baskısı 1851 / 1267’de Matbaa-yı Amire’de basılmıştır. Üçüncü baskı ise İstanbul’da 1883 / 1300 yılında basılmıştır. Son iki baskı Bulak nüshası esas alınarak yapılmıştır.

2. TARİH DÜŞÜRME GELENEĞİ

2. 1. Tarih Düşürmenin Menşei

Ebcet hesabının, dolayısıyla tarih düşürme geleneğinin menşei hakkında muhtelif rivayetler vardır. Alfabenin kolayca öğrenilmesi amacıyla harflerden anlamlı-anlamsız sekiz kelime oluşturulmuştur. Bu sekiz kelimenin ilki “*ebced*”; diğerleri *hevvez*, *hutti*, *kelemen*, *sa'fas*, *karaşet*, *sehas* ve *dazağ*'dır. Bu kelimelere değişik anlamlar yüklenmiştir. Bu sekiz kelimenin ilk altısının Medyen ülkesinin krallarının adları olduğu; ilahi isimlerin baş harfleri olduğu; Hz. Âdem'in cennetten kovuluşunun evreleri olduğu; ilahi emirleri ve yasakları karşıladığı; Pers hükümdarı Sabur'un çocuklarının adlarının olduğu... ileri sürülmüştür. İslam kültürü ile ebcedi yorumlayanlar da vardır.

Türklerde tarih düşürme geleneği İstanbul'un fethine kadar kelime ve terkip şeklinde ortaya çıkmış, fetihden sonra bu gelenek gelişme sürecine girmiştir. Hicri 857 yılından (İstanbul'un fethi-1453) Süruri devrine kadar dört buçuk asırlık devrede pek çok güzel tarih düşürülmüştür. Tarih düşürmenin “*altın çağı*” Süruri ile başlar. Süruri, Hüzni mahlasıyla şiir yazmaya başlamış, yirmi yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da “*Sürûrî*” mahlasını kullanmaya başlamıştır. 1781'de kadılığa başlamış, Sümbülzade Vehbi ile birlikte Eski Zağra kethüdası olarak atanmış, yine Sümbülzade Vehbi ile birlikte adı bir olaydan ötürü hapse atılmış, suçsuz oldukları ortaya çıktıktan sonra Anadolu kazaskerliğine bağlı bir mansıba atanmıştır. Otuz yıl devam ettiği bu görevini ölümüne kadar sürdürmüştür (H 1229/M 1814). Çok rahat tarih söyleme yeteneği olan Süruri kendi devrindeki olayların yanında devrinden önceki birçok olaya da tarih düşürmüştür. Tarih söyleme sanatının en önemli ismi olmuş, bu konuda birçok ismi etkilemiştir. Kendi hayatını yazdığı tarihlerle süslemiştir. Bir olaya birden fazla tarih yazdığı sıklıkla görülen bir durumdur. Ölümüne de birçok şair tarafından tarih düşürülmüştür:

Sürûrî gitdi hüzni kaldı hayfâ (H 1229)

Sürûrî reft ezdünyâ (H 1229)

2. 2. Ebcet Hesabı ve Kullanıldığı Yerler

Ebcet hesabında her harfin bir sayı değeri vardır ve ebcet onlu sayı sistemine dayanır. Harfler 1'den 9'a, 10'dan 90'a ve 100'den 1000'e doğru sayı değeri alır. Bunlara ilave olarak Arap alfabesinde bulunmayan p (پ), ç (چ) ve j (ج) harflerinin b (ب), c (ج) ve z (ز) harfleri değerlerine eşit olduğu kabul edilir.

Ülkemizde ebcet hesabı ve tarih düşürme ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışma İsmail Yakıt'a aittir [Yakıt 2005]. Yakıt'a göre ebcet hesabı ve tarih düşürmenin günlük hayatta kullanıldığı yerler şu şekilde sıralanmıştır: Özel notlarda ve ticari ilişkilerde, isim sembolü olarak, çocuğa isim vermede, kitap ve makalelerin sayfalarının numaralandırılmasında; fizik, matematik, geometri ve astronomide, cifr ve vefk ilimlerinde, astroloji ve define aramada, tasavvufta ve din ilimlerinde, tarih düşürmede, eski ve yeni olayların tarihlerini bulmada...

2. 3. Tarih Düşürme Yöntemleri

Tarih düşürme bir zekâ oyunudur. Kelimeler, terkipler, cümleler, beyitler hatta tam bir şiir metni tarih manzumesi olabilir. Tarih düşürme, şairin zekâsına, muhakeme gücüne, hesap ilmine vâkıf olmasına bağlı olarak şairlik kudretine dayanır. Şair, tarih düşürürken nasıl bir tarih yazdığını doğrudan veya dolaylı olarak bize bildirir: “*Dedim harf-i mücevher ile tarih...*” “*...menkût ile dedim...*”, “*tâm tarihin yazdım...*”, “*çıkarıp 'leşker-i küffâr'ı dedim tarih...*” mu'cem ü mühmel ile iki tarih yazdım fevtine”...

İsmail Yakıt kırka yakın tarih düşürme yöntemi tespit etmiştir. Yakıt, tarihleri manen ve lafzen, satranç usulü, muamma ve bilmece şeklinde sınıflar. Cem Dilçin ise Türk Şiir Bilgisi isimli eserinde “Ek-Tarih” bölümünde tarihleri “terkîb, târîh-i tâm, ta'miyeli târîh, târîh-i mücevher, târîh-i mühmel, târîh-i dü-tâ ve târîh-i lâfzî” şeklinde yedi grupta sınıflandırmıştır. [Dilçin 1999: 484] Yapılan tasnifler kıyaslandığında Yakıt'ın tasnifinin daha kapsamlı olduğu görülür.

2. 3. 1. Manen Tarihler: Ebcet hesabı ile harflerin sayı değerleri toplanarak yapılan tarihlerdir. Tarihlerin büyük bir kısmı bu yöntemle düşürülmüştür. Bu tür tarihler kelime, tam, tamiyeli, noktalı ve noktasız şekilde olur.

Kelime Tarihler: Bu tür tarihler bir kelime veya terkip şeklinde oluşturulmuştur. Beyit veya mısra içinde yer alan kelime ve terkipler üstü çizili olarak verilir ve doğrudan söylenir. Mevlana'nın vefatına (*'ibret=H 672*), Zati'nin doğumuna (*'İvaz=H 876*), Fatih'in ölümüne (*Du'â-yı hayr=H 886*)...

2. 3. 2. Tam Tarihler: Tam tarihler, tarih mısralarındaki bütün harflerin sayı değerleri hesaplanarak yapılır. Bu tür tarihler katmalı (ek kelimelerle) ve dolaylı (edebî sanatlarla başvurularak) tam tarih de olabilir.

Cân-ı Şîrîni verdi Ferhâd (H 204-Süruri); Gitdi dünyâda kalmadı Sabrî (H 999-Haşimi)...

Tamiyeli Tarih: Bir tarih manzumesinde sayı değerlerinin eksik veya fazla çıkması durumunda tamamlayıcı ifadelerle belirtilen tarihlerdir.

Çıkarup 'leşker-i küffâr'ı didüm târihin

Belgrad kal'asını aldı Mehemed Paşa (Koca Ragıp Paşa)

Bu beyitte ikinci mısradaki kelimelerin sayı değeri 2003'tür. "leşker-i küffâr" terkinin sayı değeri 851 olup 2003'ten çıkarıldığında şairin söylemek istediği tarih kalır: 1152

2. 3. 3. Noktalı Harflerle Tarih: Tarih mısramın içindeki noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamı ile yapılan tarihlerdir. Bu tür tarihleri belirtmek için "mu'cem, mu'acem, mücevher, cevherdar, cevherî, gevher, Güher, menkût..." gibi ifadeler kullanılır.

Leyla kulı hurûf-ı mu'cemle yazdı târih

Toğdı Münîre Sultân memnûnı aldı 'âlem (H 1240)

2. 3. 4. Noktasız Harflerle Tarih: Tarih mısramın içindeki noktasız harflerin toplam değerleri ile yapılan tarihlerdir. Bu tür tarihler için "mühmel, bînukat, sâde, bîmu'cem..." gibi tabirler de kullanılır.

Sâde hurûf ile hemân târih kıl Leyla 'ayân

Eyle dü mısra' ile beyân nahl-ı riyâz-ı şevketi

Kevne virüp şevk-i cedîd yâ Rab bu sâl olsun sa'id

Şehzâdemüz 'Abdü'l-Mecîd 'abdü'l-'Azîzün sünneti (H 246)

Bu tür tarihlerde noktalı ve noktasız harflerin her ikisinin de sayı değeri alınarak ayrı ayrı ve eşit tarihler dahi düşürülmüştür. Katmerli tarihlerde aranan tarihin iki katı verilir, yarısı kastedilir. Yine katıp-atma yoluyla tarihlerin de düşürüldüğü görülür. Bitişik harflerle veya kesik harflerle mükerrer ya da gayr-ı mükerrer harflerle, müveşşah (mısraların ilk harfleri ile) yöntemle mısra, beyit ve müstezat yoluyla da tarihler düşürülür.

2. 3. 5. Lâfzen Tarihler: Mısralardaki harflerin değerlerine bakılmaksızın *doğrudan söz ile* söylenen tarihlerdir.

Zuhûr eyledükde kıl ü kâl

Bin iki yüz otuz sekiz idi sâl (Keçecizade İzzet Molla)

Didiler târihini nâçâr olup

Tâbi' oldu bin otuzda Leh bize (Süruri)

2. 3. 6. Lâfzen ve Ma'nen Tarihler: *Lâfzen ve manen tarihler* aynı tarihi ifade ederler

"Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz tondı" (Haşimi)

2. 3. 7. Karışık Tarihler: Tarih düşürme yöntemlerinden *birkaçı birden ve karışık bir şekilde* kullanılarak düşürülen tarihlerdir.

Bu tarihlerin dışında yaygın olmamakla birlikte “*muamma, satranç ve bilmeceli tarihler*” de düşürülmüştür.

2. 4. Meşhur Tarihler: Türk-İslam tarihinin ilk dönemlerinden başlayarak tarih düşürme geleneğinin günümüze kadar geldiğini görüyoruz. Bu süreç içinde pek çok önemli olaya tarih düşürülmüştür. Bunların bir kısmı halk içinde çokça rağbet görmüş, söylenen olay veya kimse âdeta tarih ile anılır olmuştur. Meselâ “Hz. Mevlana yaşını soranlara “Hüdâ’dan bir küçüğüm, varın siz bulun” der. “Hüdâ” kelimesinin ebce hesabına göre değeri 605’tir. Hz. Mevlânâ bu yolla hicri 604 yılında doğduğunu söylemeye çalışmıştır. Bu esriye göre rakam yerine sözcüğün hafızada daha kalıcı olduğu görülmektedir.

Hoca Ahmed Yesevi’nin vefatına “*Ahmed veliyy-i cenneti*” (H 562)

Timur’un Sivas’ı yakıp yıkmasına “*Harâb*” (H 803)

Yunus Emre’nin vefatına “*’Âşık Yûnus Emre*” (H 843)

İstanbul’un fethine kadar düşürülen tarih örneklerinin daha çok kelime veya terkip şeklinde düşürüldüğünü görüyoruz. İstanbul alındıktan sonra mısra ve beyitler halinde tarihler düşürülmeye başlanmıştır.

“*Küffâra kıyâmet*” ve

“*Feth oldı İstanbul yârâna*” (H 857)

Süleyman Çelebi Mevlid’in yazılış tarihini şu şekilde verir:

“*Hem sekiz yüz on ikide târihi*

Bursa’da oldı tamâm bu ey ahî”

Fuzuli’nin Bağdat’ı aldığına dair düşürdüğü tarih:

“*Geldi burc-ı evliyâyâ pâdşâh-ı nâmdâr*” (H 941)

Baki’nin vefatına düşürülen tarih:

“*Bâkî Efendi gitdi ukbâyâ bin sekizde*”

Nâilî’nin vefatına düşürülen tarih:

“*Güş idüp Fevzî didi târihini*

Nâilî ola şefâ’at nâ’ili” (H 1075)

Şeyh Galib’in vefatına düşürülen tarih:

“*Geçdi Gâlib Dede cândan yâ hû*” (H1213)

Leyla Hanım’ın ölümüne Şeref Hanım’ın düşürdüğü tarih:

“*Adne aldı gitdi Leyla Hanım’ı ecel Mecnûni*” (H 1264)

Muallim Naci’nin vefatına

“*Geldi bir devre-yi mâtem şî’re*

İrtihâl itdi Mu’allim Nâcî (H 1311)

Mehmet Kaplan'ın vefatına Yaşar Akdoğan'ın düşürdüğü tarih:

Onun târih-i mevti olur: Gurûr" (H 1406)

3. LEYLA HANIM DİVANI'INDAKİ MANZUM TARİHLER

Klasik Türk Edebiyatında bir şairin en değerli eseri divanıdır. Şair divanındaki eserleriyle şairlik kudretini ve marifetini göstermeye çalışır. Ortaya koyduğu sanatla takdir edilmek ve iltifata mazhar olmak ister. Çünkü *"Marifet iltifata tâbi'dir; müşterisiz metâ zâyi'dir"* anlayışı hâkim düşünce hâline gelmiştir. Sanatçı, hele kalemi ile geçiniyorsa bu durum bir kat daha önem arz eder. *"Matbaanın geniş kitlelere okuma imkânı verdiği, böylece edebî ve ilmî eserlerin yazarına yeterince gelir kaynağı sağladığı dönem gelinceye kadar bilgin ve sanatkâr hükümdâr ve seçkin sınıfın desteğine muhtaç idi. 'Sahib-i mülk' hükümdâr; bilgin ve sanatkârın en önde gelen 'velinimet, hâmîsiydi."* [İnalçık 2003: 9] Saray ve çevresindeki seçkin kesim, onların namını ve şanını yücelterek bilgin ve sanatkârları kollama ve koruma vazifesini kendilerinde görmüşlerdir. İnalçık, patrimoniyal devlet ve sanat üzerinde yaptığı sosyolojik incelemesinde bu durumu *"sultân-ı şu'ârâ seçilmek, in'am almak için şairin şu'ârâ meclisine çağrılması ve sultana bir kaside sunması, takdir edilip başışa lâıyk görülmesi gerekliydi."* [İnalçık 2003: 15] şeklinde açıklar.

İlk dönem şairleri inam almak için "kaside yazma" yoluna başvururken; sonraki dönemlerde cülus, hitan, izdivaç, ok atma... gibi muhtelif olaylar için kaside ve tarihler yazarak bu amaçlarına ulaşmak istemişlerdir. Bir sanatkârın iltifata tâbi' olmaması, onun için zor günlerin habercisidir. Sanatçı bir kadın ise –hele hele Leyla Hanım gibi bekâr ve yetim ve medâr-ı mâişeti şiir ise- doğal olarak:

"Bilmedi kimse hazef-pâre kadar kıymetimi"

demeye başlar. Ekâbirden kendisine kol kanat germeleri için sanatı ile yardım talebinde bulunur:

"İnâyet 'âdet ise şâ'ire sû-yı ekâbirden"

der ve karşılığını görürse:

"Selâtin-i 'izâma ittihâz itmek de sünnetdir"

sözünü söylemek lazım gelir.

Leyla Hanım köklü bir aileden gelmesine rağmen zaman zaman geçim sıkıntısı çekmiştir. Babası ve dayısı Keçecizade İzzet Molla'nın ölümlerinden sonra büsbütün hâmîsiz kalmış, başta padişah kızları ile şehzade hemşirelerinden yazdığı kasideler ve tarihler yoluyla yardım talep etmiştir. Leyla Hanım saraya yakın sanatçıdır. Sultan Mahmud'a yazdığı bir kasidede:

*Ya'nî dâ'i-yi kadîmüñ Morevîzâde fakîr
Sağ ol ey pâdişehüm eyledi 'azm-i 'ukbâ*

*Kalmadı külbe-yi ahzânda metâ'-ı köhne
Guremâ eylediler her ne ki varsa yağmâ*

*Şöyle kim kılmasa ümmîd-i 'inâyet imdâd
'Ömrümüz eyler idi renc ü meşakkat ifnâ*

şeklinde perişan hâlini ifade eder. Yine Esmâ Sultan'a yazdığı kasidede:

*Meskenim olmuş iken ya'nî harâb u vîrân
Himmeti bu dil-i vîrânemi itdi tecdîd*

...

*'Arz idüp şâh-ı cihâna kuluñi gümrükden
Hânemiñ masrafı ta'yîn ile eyle mesrûr*

diyerek bu talebini daha açık bir dille söyler. Leyla Hanım tarih manzumelerinde kendisine yakın gördüğü kimseleri “*veliyy-i ni'meti*” olarak gösterir. İzzet Molla, Hibetullâh Sultân, Mekkîzade Asım Efendi ve Anelîb Hanım bunlardan birkaçıdır.

Leyla Hanım divanında 51 tarih manzumesi yer alır. Bunların 19'u vefat, 8'i veladet, 14'ü nasıp, 2'si cülus, 2'si fetava, 2'si inşa, birer manzumesi ise lihye, hitan, izdivaç ve ok atma hadisesi ile ilgilidir. Tarihler 1210-1259 tarihleri arasında geçen ve şairin kendisince önemli gördüğü önemli olaylar için yazılmıştır. 51 tarihin 31'i erkekler, 15'i kadınlar ve 5'i de muhtelif durumlar için yazıldığı görülmektedir. Baki ve Fuzuli gibi usta şairlerin divanlarında yer vermediği tarih manzumelerine 17. yüzyıldan itibaren kasidenin yanında ve ondan daha çok tercih edilen bir şekil olarak Nabi divanında rastlıyoruz. Nabi divanında bulunan 153 tarih manzumesinin sadece 2'si kadınlar için yazılmış olmasına karşılık Leyla Hanım'ın hemcinsleri için yazdığı 15 şiir ile dikkati çekmektedir.

Leyla Hanım'ın yazdığı tarih manzumelerini türleri bakımından şu şekilde sınıflandırabiliriz:

a)Vefatlar b)Veladetler c)Nasıplar d)Diğerleri

3. 1. Tarih Manzumelerinin Dil ve Üslup Özellikleri

Leyla Hanım tarih manzumelerini mahallîleşme anlayışına uygun bir İstanbul Türkçesiyle, açık ve akıcı bir dille yazmıştır. Tarihlerin anlaşılmasına mani olacak unsurlar neredeyse yok gibidir. Kasidelerdeki sanatlı söyleyişi andıran ifadelerin yer aldığı beyitler az da olsa bulunmakla birlikte tumturaklı,

zor anlaşılır bir dilin kullanıldığı söylenemez. Leyla Hanım söylemek istediğini açık bir dille anlatma yoluna gitmiştir.

Kelimeleri özenle seçer. Tarih manzumelerinde hatta divanının tamamında yanlış yerde ve anlamda kullanılmış bir tek kelime görmek mümkün değildir. Kafiye ve redifleri bulmakta güçlük çekmemiştir. Tarih manzumelerden dördü “musammat” şeklindedir.

Leyla Hanım tarih manzumelerini “tarih düşürmek” için değil, hünerini göstermek amacıyla yazmıştır. Bu sebeple kısa ve iki beyit şeklinde düşürdüğü tarih sayısı 7’dir. Tarih manzumelerini “gazel ebadında” yazmıştır. Tarihlerdeki beyit sayısı 5-15 beyit arasında olup, daha çok 5, 7, 9, 11, 13, 15 adet beyitle yaklaşık 40 manzume yazılmıştır.

Leyla Hanım bu manzumelerde “tarih düşürme” geleneğine ait ifadeleri kullanmıştır: “*Leyla kuluñ yazıp bu târîh-i cevherîyi*”, “*Dedi mesrur olup Leyla kulu milâdına târîh*”, “*İki mısra’ ile itdim tebrik / Beyt-i târîhin idince imlâ*”, “*Tebrîkine mühmelle bu câriyesi Leyla / Târîh ide imlâ [müstezâd]*”, “*Harf-i menkût ile Leyla fevtine târîhdir*”, “*Sâde hurûf ile hemân târîh kıl Leyla ‘ayân*”...

Bu manzumelerde bahsi geçen kimsenin mevkii, Leyla Hanım ile yakınlığı, ne amaçla yazıldığı (doğum, vefat, atama ve diğerleri), hakkında tarih düşürülen kişinin icraatları ile kendilerine yapılan dualara yer verilir.

Dil ve üslûbu oluşturan temel unsurlar şiirde kullanılan nazım şekilleri, vezin ve edebî sanatlardır.

3. 1. 1. Nazım Şekilleri: Tarih manzumeleri daha çok kıta nazım şekliyle yazılır. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mahallî konuların şiirde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bosnalı Sabit’in öncülüğünü yaptığı bu anlayış, 18. yüzyılda -birkaç güçlü şairin eserleri dışında- klasik şiir anlayışının gerilemesi ile sonuçlanmıştır. Muhteva değişikliği ile birlikte şekil bakımından da değişiklikler meydana gelmiştir. Kıta nazım şekli “kıta-yı kebire” formatına girip “kaside” nazım şeklinin yerini almaya başlamıştır. Leyla Hanım, tarih manzumelerini kıta-yı kebire şeklinde yazmış; *aa-ba-ca-da-...* ve *ab-cb-da-eb-...* kafiyeleniş şeması kullanmıştır.

3. 1. 2. Vezin: Leyla Hanım’ın tarih manzumelerinde daha çok Remel, Rezec ve Hezec bahirlerinin uzun aruz kalıplarını tercih etmiştir. Leyla Hanım çok farklı kalıplar kullanma yoluna gitmemiş, bu konuda itidalli davranmıştır. Divandaki 51 tarih manzumesi birbirinden farklı 9 aruz kalıbıyla yazılmıştır.

Hezec Bahri	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	(16 kez)
“ “	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	(3 kez)
“ “	Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	(1 kez)
Remel Bahri	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün	(16 kez)
“ “	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	(4 kez)
“ “	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	(2 kez)
“ “	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	(2 kez)
Rezec Bahri	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	(5 kez)
Muzari' Bahri	Müstef'ilün Fe'ülün Müstef'ilün Fe'ülün	(2 kez)

3. 1. 3 Kafiye: Leyla Hanım tarih manzumelerinde zengin ve tam kafiye kullanmış, gazellerindeki redifli söyleyişlerin aksine “redifsiz” söyleyişleri daha fazla tercih etmiştir. Manzumelerde kafiye bulmakta güçlük çekmemiş, musammat şeklinde dört tarih yazmıştır.

3. 1. 4. Edebî Sanatlar: Leyla Hanım edebî sanatları yerinde ve doğru şekilde kullanmıştır. Manzumelerindeki sanatlı söyleyişleri incelediğimizde iyi bir şairin huzurunda olduğumuzu hissederiz. Mazmunları ustalıkları kullanmıştır. Kadın bir şair olmasına karşın kimi zaman Mecnun rolünde Leyla'ya ilân-ı aşk ettiğine şahit olunur. Tarih manzumelerini kasideye yakın bir tarzda yazmıştır. Leyla Hanım divanındaki tarih manzumeleri ile kasideler iç içe verilmiştir. Aynı beyitte anlam ve söz sanatlarını birlikte kullanması dikkati çeker.

*“Âlem münevver oldı toğdı Münîre Sultân
Olmakda bây ü ednâ bi'l-cümle şâd u hurrem”*

Bu beyitte “hüsn-i talil, kinaye, tezat, tenasüp, iştikak...” ,

*‘İzz ile bu sâl Edirne mansıbın tevcîh idip
În te’uddu’n-nâs’ınıñ ma’nâsını kıldı ‘ayân*

beytinde “iktibâs”,

*Felâtûn-ı zamân Risto-hired dânişver-i ‘âlem
Hüner bâbında bende hem-dem ü yâri ‘inâyetdür*

beytinde “telmih”,

*Bir subh-dem cihâna toğdı sürûr u şâdı
Ebnâ-yı ‘âlem oldı bi'l-cümle şâd u handân*

beytinde “leff ü neşr-i mürettep”,

*Keffe-yi mizân-ı ‘âlemde nazîri var mıdır
Tartılır mı cevher-i zâtı anıñ emsâl ile*

beytinde “istifham” sanatını belirgin bir şekilde kullanmıştır.

Leyla Hanım, kendilerinden “*inam almak*” gayesiyle kaleme aldığı tarihlerde sanatlı söyleyişlere yer vermiştir. Bu manzumelerde özellikle “mübalâğa” belirgindir. Bu yönüyle tarih manzumeleri kaside söyleyişini andırır. Sultan Mahmud’un uzak bir mesafeye ok atması üzerine Şehname’nin kahramanı Zal oğlu Rüstem’in pazusunda bile bu kadar keskin bir kuvvetin bulunmadığını söyler. Abdülmecid ile Abdülaziz’in sünnetlerinde Dara, Cem ve Acem şahının bu kutlu günde olmaları halinde şehzadelere hizmette bulunacaklarını söyleyerek yine “mübalâğa” sanatına başvurur.

4. LEYLA HANIM’IN TARİH DÜŞÜRME YÖNTEMLERİ

Leyla Hanım tarih manzumelerini yazmak için çok farklı yöntemler kullanma yoluna gitmemiştir. Tarih manzumelerini tam tarihler, noktalı harflerle düşürülen tarihler ve noktasız harflerle düşürülen tarihler şeklinde üç grupta toplamak mümkündür.

Tam tarihlerin sayısı 29 olup bunlardan sadece 6 tarihte “*tam tarih*” ifadesiyle kullanılan yöntem belirtilmiştir. Tam tarihler için ayrıca “*a’lâ tarih*” veya “*vala tarih*” ibaresinin de kullanıldığı görülür. Tam tarihlerin 5’inde hiçbir belirleyici ifadeye yer verilmemiştir.

Noktalı harflerle yazılan tarihlerin sayısı 20’dir. Leyla Hanım, söz konusu tarih manzumelerinde “*güzel cevherle, tarih-i cevherdar, harf-i mücevherle, menkut ile, cevheri tarih, huruf-ı mucemle...*” gibi ifadelerle bu yönteme başvurduğunu söyler.

Noktasız harflerle yazılan tarih manzumelerinin sayısı sadece 2’dir. İzzet Molla’nın Sivas’a müşir olmasının müstezatlı tarihi ve şehzadelerin sünnet töreni tarihi sade (noktasız) harflerle yazıldığı görülmektedir. İlk tarihte bunu belirtmek için “*mühmelle*”, ikinci tarihte ise “*sade huruf ile*” ibaresi bu yönteme başvurulduğu belirtilmiştir.

Leyla Hanım tarihlerinin 43’ünü “tek mısra” ile 7’sini “iki mısra” ile ve birini de müstezatlı olarak yazmıştır.

Leyla Hanım tarih yazmak için sıradan olayları seçmez. Çağdaşı ve tarih düşürmenin pîri sayılan ve tarih düşürme denilince ilk akla gelen isim olan Adanalı Sürûrî’nin ölümünden sonra Leyla Hanım’ın tarih yazmasında ivme görülür.

4. 1. Tarih Manzumeleri

4. 1. 1. Vefatlar

I) Tarîh-i Vefât-ı Duhter-i Rahmî Beg

“*Sâfiye Hanım civânlıkda cihânda göçdi vây*” (H 1250)

II) Digeri

- “*Meded Firdevsi cây ide Şerîfe Sâfiye Hanım*” (H 1250)
- III) Târîh-i Vefât-ı Res’isü’ş-Şua’ârâ
“*Hây dünyâdan meded ‘İzzet Efendi gitdi âh*” (H 1245)
- IV) Târîh-i Vefât-ı El-Hacc ‘Âlî Baba
“*Cenâb-ı Şeyh Cünûnünün civârında olup düfün
Yer oldı şimdi Mevlâ ile el-hak rûh-ı Mevlânâ*” (H 1219)
- V) Târîh-i Vefât-ı Seyyid Teyfik
“*Sâkin-i dâr-ı Na’im ola Muhammed Teyfik*” (H 1236)
- VI) Târîh-i Vefât-ı Ahmed Efendi
“*Pîr oldı Ahmed Efendi Morada fevt oldı âh*” (H 1233)
- VII) Târîh-i Vefât-ı Mollâcuk-zâde
“*Dâhil-i Me’vâ ola Râ’if Efendi gitdi âh*” (H 1210)
- VIII) Târîh-i Vefât-ı ‘Andelîb Hanım
“*‘Andelîb Hanım kıla dâr-ı Na’imi âşiyân*” (H 1242)
- IX) Târîh-i Vefât-ı Vefât-ı Râbi’a Hanım
“*Râbi’a Hanım fenâdan gitdi âh*” (H 1232)
- X) Târîh-i Vefât-ı Sa’âdet Kalfa
“*Sa’âdet genc iken gitdi bekâya*” (H 1241)
- XI) Târîh-i Vefât-ı Silahdâr-zâde
“*Huldı mesken eyledi göçdi Silahdâr-zâde*” (H 1243)
- XII) Târîh-i Vefât-ı Mehdûm-ı Kethüdâ-yı Vâlîde Esbak
“*Mîr ‘Âtîf genc idi fevt oldı âh*” (H 1244)
- XIII) Târîh-i Vefât-ı Emîne Hanım
“*Adnı mesken eyledi Mevlâ Emîne Hanım*” (H 1238)
- XIV) Târîh-i Vefât-ı Nev-hilâl Ustâ
“*Nev-hilâl Ustâ cihândan gitdi hayf*” (H 1239)
- XV) Târîh-i Vefât-ı Duhter-i Nâkib-i Buruse
“*Râgıbye Rab kıla gülzâr-ı ‘Adn içre mekân*” (H 1244)
- XVI) Târîh-i Vefât-ı ‘Âlî Ağâ
“*Yâ Rab Nâ’im ola ‘Âlî Ağaya ukbâda mekân*” (H 1234)
- XVII) Târîh-i Vefât-ı Refî’a Hanım
“*Refî’a Hanımı ecel aldı hayf*” (H 1242)
- XVIII) Târîh-i Vefât-ı Seyyâre
“*Genc iken Seyyâre ye kıydı bu dem tîr ü yâ*” (H 1247)
- XIX) Târîh-i Vefât-ı Şefika Hanım
“*Şefika Hanıma cây oldı ‘ukbâ*” (H 1245)

4. 1. 2. Veladetler

- I) Târîh-i Velâdet-i ‘Atiyye Sultân

- “Buldu ‘Atiyye Sultân togdukda zîver ekvân”* (H 1239)
- II) Târîh-i Velâdet-i Münîre Sultân
“Togdı Münîre Sultân memnûnı oldu ‘âlem” (H 1240)
- III) Târîh-i Velâdet-i Fâtıma Sultân
“Münevver itdi ekvânı kudûm-ı Fâtıma Sultân” (H 1234)
- IV) Târîh-i Velâdet-i Refî’a Sultân
“Sa’d ola ziyet-i mehd oldu Refî’a Sultân” (H 1258)
- V) Târîh-i Velâdet-i Na’ime Sultân
*“Yümn ile revnâk-ı gehvâre olup
Geldi ekvâna Na’ime Sultân”* (H 1246)
- VI) Târîh-i Velâdet-i Necl-i Mevlevî Muhammed Efendi
“Zib-i dehr oldu şerefle ‘izz ile ‘Abdüllatîf” (H 1233)
- VII) Târîh-i Velâdet-i Necl-i Feyzî Efendi
“Rızânîñ mevlîdi şâd eyledi ‘izz ile ekvânı” (H 1237)
- VIII) Târîh-i Velâdet-i Hafîd-i Bekir Pâşâ-zâde
“Sa’âdet-gerd-i Mevlâ mevlîd-i nâfiz mübârek-bâd” (H 1234)

4. 1. 3. Nasıplar

- I) Târîh-i Sadâret-i Gâlib Pâşâ
“Takındı mihr-i sultânı vezîr-i gâlibü’l-a’dâ” (H 1229)
- II) Târîh-i Vâlî-yi Edirne
“Mustafâ Pâşâ ile câh-ı Edirne buldı şân” (H 1251)
- III) Târîh-i Vâlî-yi Aydın
*“Aydını eyledi pür zîb bu sâl
Yümn ü ikbâl ile Tâhir Pâşâ”* (H 1251)
- IV) Müstezâd-ı Târîh-i Müşîr-i Sîvâs
*“İclâl ile Sîvâsa müşîr oldu sezâdır
Düstûr-ı bahâdır”* (H 1245)
- V) Târîh-i Sadâret-i Rûmeli ‘Ârif Beg Efendi Def’a-yı Sâniye
“Yine sad müjde geldi sadr-ı Rûma ‘ârîfi billâh” (H 1243)
- VI) Târîh-i Sadâret-i Rûmeli Sıddîk Efendi
“Câh-ı sadr-ı Rûma lâyıkdır nâkib ikbâl ile” (H1251)
- VII) Târîh-i Sadâret-i Anadolu Yahyâ Beg Hâfid-ı Pîrî-zâde
*“İlm ile iclâl ile geldi Hudâ meymûn ide
Câh-ı sadr-ı Rûma Yahyâ Beg Efendi virdi şân”* (H 1238)
- VIII) Târîh-i Sadâret-i Anadolu Rahmî Beg
“Anadolu sadrı müjde yümn ile Rahmî Bege şâyân” (H 1259)
- IX) Târîh-i Ferîk Sa’îd Pâşâ Necl-i Ercemend-i Vâlî-yi Mısır
“Bu sâl ile yümn-i ferîk oldu Sa’îd Pâşâ” (H 1257)

- X) Târîh-i Sadâret-i Rûmeli Vak'a-yı Sâniye
"Sezâdır yine sadr-ı Rûma Yahyâ Beg mübâred-bâd" (H 1240)
- XI) Târîh-i Sadâret-i Anadolu Hamdullâh Efendi
*"Geçdi sadr-ı Anadoluya ide Mevlâ sa'id
 Müjde Hamdullâh Efendi 'izz ü iclâl ile"* (H 1249)
- XII) Târîh-i Serçâvûşân Necîb Efendi
"Çâvûşbaşı oldu Necîb Efendi kevne virdi şân" (H 1227)
- XIII) Târîh-i Câh-ı Edirne Dernasb-ı Münîr Beg
"Edirne buldı Münîr Begle şeref" (H 1239)
- XIV) Târîh-i Müsteşâr-ı Kibriyâ Mîr 'Âtîf
*"Hamdülillâh yümn ile bahriyeye
 Bâşeref 'Âtîf Beg oldu müsteşâr"* (H 1256)
- XV) Târîh-i Sadâret-i Anadolu İzdivâc-ı Dâmâd-ı Şehriyâr
"Becâdır sihr-i sultân-ı zamân oldu Sa'id Pâşâ" (H 1255)
- XVI) Târîh-i Cülûs-ı 'Abdü'l-mecîd Hân
"İtdi Hak 'Abdülmecîd Hânı imâm-ı müslimîn" (H 1255)
- XVII) Târîh-i Cülûs-ı 'Abdülmecîd Hân
"İtsin hümâyûn devrini 'Abdülmecîd Hânun İlâh" (H 1255)

4. 1. 4. Diğer Tarihler

- I) Târîh-i Tîr-i Sultân Mahmûd
"Yine hâkân-ı 'âlem dikdi taşı kahr ola a'dâ" (H 1240)
- II) Târîh-i Hitân-ı Şehzâdegân
*"Kevne verip şevk-i cedîd yâ Rab olsun bu sâl sa'id
 Şehzâdemiz 'Abdülmecîd 'Abdülazîzîñ sünneti"* (H 1246)
- III) Târîh-i Fetâvâ-yı Tâhir Efendi
"Becâ Tâhir Efendi giydi müjde ferve-yi iftâ" (H 1238)
- IV) Târîh-i Fetâvâ-yı Mekkî-zâde
"Yine 'Âsım Efendi müjde kim zîb-i fetâvâdır" (H 1238)
- V) Târîh-i Muvakkit-hâne-yi Câmi'-i Sultân Ahmed
"Mikatgâh-ı bîbedel yapıdı şehensâh-ı zamân" (H 1233)
- VI) Târîh-i Lihye
"Sefîd ide Hudâ irsâl kıldı lihye Mîr 'İsmet" (H 1240)
- VII) Târîh-i Garîbe
"Zîb-i a'lâ bu dükkân-ı behiştâsâ mübârek-bâd" (H 1245)

4. 2. Bazı Tarih Manzumelerinin İncelenmesi

4. 2. 1. Târîh-i Tîr-i Sultân Mahmûd

Ok, Türkler tarafından icat edilmiştir. Okçuluk, Osmanlıdan çok öncelere dayanan bir mazisi olmasına karşın Osmanlıda bir sanat ve kültür hâline gelmiştir. Osmanlıda ok talimleri Fatih döneminde başlamıştır. Bu dönemde “ok pehlivanları” ortaya çıkmış ve İstanbul’da “Ok Meydanı” denilen yerde yarışlar düzenlenmiştir. Bizanslılardan kalma putlara ok atmaya “puta ok” talimi denilmiştir. Ok atmak, sürekli bir çalışma ve güç isteyen bir spor dalıdır. Bu yüzden herkese ok attırılmaz, kabiliyetli olanlar seçilirdi. Mesafelere göre kategoriler düzenlenirdi. Ok pehlivanları uzun atış yaptıklarında yönü belirtmek suretiyle taş dikerlerdi. Osmanlıda en uzun mesafeye ok pehlivanı “Tozkoparan İskender” tarafından atılmıştır. Tozkoparan İskender’in yaptığı atış 1281,5 gez (1 gez 66-70 cm) olarak kaydedilmiştir.

Ok atma yarışlarına bazı padişahlar da iştirak etmiştir. Uzun bir mesafeye ok atarak “taş diken” padişahların başında III. Selim (1012 gez) ve aynı zamanda bir ok pehlivanı olan II. Mahmud (1225 gez) gelir. Leyla Hanım H 1240 / M 1824-25 yılında bu ok atma rekorunu manzum tarih ile ölümsüzleştirmiştir.

*“Atıp tîr-i nişâni yek-süvâre dikdi Hân Mahmûd
‘Aceb görmiş mi böyle kahramanı dîde-yi dünyâ*

*Nice şehirler geldi geçdi gelmedi ol şehir gibi aslâ
Hele çok pehlevânîni kaddini bükdi kemânâsâ*

*Kulî Leyla didi harf-ı mücevherle târîhin
Yine hâkân-ı ‘âlem dikdi taş kahr ola a’dâ”*

4. 2. 2. Târîh-i Hitân-ı Şehzâdegân

Musammat şeklinde yazılan bu manzum tarih, Sultân II. Mahmud’un çocukları Abdülmecid ile Abdülaziz’in sünnet düğününe aittir. Osmanlıda şehzadeler resmî olarak evlenmedikleri için sünnet düğünleri onlar için hayatlarının önemli bir töreni olarak kabul edilirdi. Törenler bir şenlik havasında yapılırdı. Bu şenliklere “donanma” denilirdi ve yapılan kutlama düğün töreni yerine de geçerdi. Sünnet için yapılacak törenler kızlar ağası tarafından şehzadenin / şehzadelerin sünnet çağına vardıklarının padişaha bildirmesi ile başlardı. İstanbul’da önceleri “At Meydanı” denilen yerde yapılan şenliklerde meydan görkemli şekilde donatılırdı. Geceleri havai fişekler ve toplar atılır, şehir ışıklarla aydınlatılırdı. Tören alanında türlü

gösteriler yapılır, verilen ziyafette halk dilediği gibi yer, içer, eğlenirdi. Bu sünnet törenlerinin en debdebelisi 1583 yılında III. Murad'ın oğlu III. Mehmed için yapılan ve 55 gün ve 55 gece süren hakkında surnameler yazılan sünnet düğünüdür.

Leyla Hanım'ın, devrindeki bu tarihî sünnet töreninin görkemine uygun olarak her türlü söz ve anlam sanatıyla süslediği manzumesi bir sehl-i mümteni örneğidir.

*“Ol şâh ‘acep sûr eyledi / dünyâyı mesrûr eyledi
Âfâkı pür nûr eyledi / Hakk’a fûrûg-ı himmeti*

*Zehre olup sazın ele / viridi cihâna velvele
Sûr-ı hümâyûn sa’d ile / reşk-âver itdi cenneti*

*Seyr eyledikde her yeri / olmaz mı Zühre Müşteri
Görmüş degil ins ü perî / hiç böyle bir cem’iyyeti*

Sade huruf ve dü mısra hâlinde düşürülmüş tarih şöyledir:

*“Kevne verip şevk-i cedîd yâ Rab olsun bu sâl sa’id
Şehzâdemiz ‘Abdülmecîd ‘Abdül’azîzüñ sünneti”*

4. 2. 3. “Târîh-i Velâdet-i ‘Atiyye Sultân” ve “Târîh-i Sadâret-i Rûmeli Vak’a-yı Sâniye”

Bu iki tarih manzumesi farklı kişilere yazılmasına karşın satır aralarında farklı bir kişilikten bahsedilir: Keçecizade İzzetMolla. Leyla Hanım, her iki tarih manzumesinde sürgüne bulunan dayısı ve hâmîsi İzzet Molla'nın affedilmesi hususuna değinir. İzzet Molla devrinin meşhur devlet adamı ve şuarâ zümresindedir. “Ulemâ sınıfına dâhil olmuş ve 1823 (H 1239) yılında Galata mollası olmuştur. Fakat aynı sene dostu ve hâmîsi Hâlet Efendi'nin içine düştüğü makûs talihi dolayısıyla himayesinde olan herkes de bu felaketten nasibini almıştır. İzzet ilkin bu felaketten kendini kurtarabilmişse de arkadaşlarına revâ görülen muamelenin haksız olduğunu düşünerek, felaketine sebep olanları hicvetmiş ve bu davranışı âlicenâbâne olmakla birlikte basiretsiz bir davranış olduğundan Aşağı Meriç ve Rodosto arasında küçük bir Rûmeli kasabası olan Keşan'a sürgün edilmesine sebep olmuştur.” [Çavuşoğlu 1994: 473] Yaklaşık bir yıl Keşan'da sürgünde kalan İzzet Molla daha sonra yaşadıklarını “Mihnet-i Keşan” isimli eserinde anlatmıştır. Leyla Hanım dayısı İzzet Molla'nın sürgününe dayanamamış, Yahya Bey'e yazdığı tarihte bunu dile getirmiştir:

*“Sekiz mâh oldu kim bu bendegânuñ deşt-i gurbetde
İderken çarh-ı gaddâruñ elinden nâle vü feryâd
İzzet kuluñ ki dâyim tashih iderdi şî’rim
Şimdi burda yok kim olsun baña nigezbân”*

Leyla Hanım, annesi ve İzzet Molla’nın çocuklarının bu sürgüne dayanamadığını, bu durumdan ötürü çektikleri acının sınırsız olduğunu dile getirir.

*“Fîrâk-ı dâver ile mâderüm âh eyleyip her dem
Felekden çekdiğim cevr ü sitem olmaz iken ta’dâd”*

Leyla Hanım, II. Mahmud’dan kızının doğumuna tebrik mahiyetinde yazdığı *“Târîh-i Velâdet-i ‘Atiyye Sultân”* adlı tarih manzumesinde dayısının affedilmesini nazikçe talep eder.

*“ ‘Afvîñla eyle şâdân ey pâdşâh-ı devrân
Buldu ‘Atiyye Sultân togdukda zîver ekvân”*

Sonuç

Tarih düşürme geleneği edebiyatımıza Arap edebiyatından geçmiştir. Farklı amaçlarla ve ebcet hesabına göre yazılan manzum tarihler 17. yüzyıldan itibaren şairlerin divanlarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren ise divan şairlerinin hami (patron-koruyucu) bulma sorunundan ötürü kaside nazım şeklinin yanında belirgin bir şekilde manzum tarih sayısının arttığı görülür. Özellikle Adanalı Süruri ve Kâni gibi şairler tarafından manzum tarih yazma ve tarih düşürme geleneği zirveye ulaştırılmıştır.

Leyla Hanım, yaşadığı yüzyılın önde gelen kadın divan şairlerinden biridir. Yaşadığı dönemin olaylarına şahit olan ve geçim sıkıntısına bir nebze çare bulmak amacıyla tarih manzumeleri yazmıştır. Manzumelerinde velinimetini olarak gördüğü genellikle saray ve çevresindeki insanlara ve olaylara tarih düşürmüştür.

Tarih metinleri, bilgi ve belgeye dayanmak zorundadır. O nedenle resmî tarih metinleri oldukça soğuk ve nesnel bir anlatımla anlatılır. Manzum tarihler ise, tarihî kişiliklerin başından geçenlerin ve tarihî olayların “dokunma mesafesinde” anlatıldığı özel bir edebî türdür. Bu türde oldukça samimi ve öznel bir anlatım vardır. Manzum tarihler hakkında yazıldığı dönemin, olayın bütün tazeliğini yansıtması yönüyle önem arz etmektedir.

Kaynakça

Ahmet Rifat. [1300 (1883)], *Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul.

- Ahmet Muhtar. [1311 (1894)]. Şair Hanımlarımız, İstanbul.
- Aslan, Mehmet. (2004). Leyla Hanım Divanı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Banarlı, Nihad Sami. (1999). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt II, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bilkan, Ali Fuat. (1997). Nâbî Divanı, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tahir. [1333 (1917)]. Osmanlı Müellifleri, Cilt II, İstanbul.
- Dilçin, Cem. (1997). Örnekleriyle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fatin, [1271 (1853)]. Hatimetü'l-Eş'ar, İstanbul.
- Gibb, E. J. Wilkinson. (1905). A History of Ottoman Poetry, Cilt IV (Çeviren: Ali Çavuşoğlu, Osmanlı Şiir Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1999) London.
- Gövsâ, İ. Alâeddin. (1949). Türk Meşhurları Ansiklopedisi, İstanbul: Yedigün Neşriyatı.
- Günyol, Vedat. (1997). İslâm Ansiklopedisi, Leyla Hanım Maddesi, Cilt VIII, İstanbul: TDV Yayınları.
- Işık, İhsan. (1990). Yazarlar Sözlüğü, Ankara: Risale Yayınları.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. (1998). Son Asır Türk Şairleri, Bütün Eserleri, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Levend, Ağâh Sırrı. (1984). Divan Edebiyatı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. (1962). Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Ankara: TTK Yayınları.
- Mehmet Süreyya [1311 (1894)]. Sicill-i Osmânî, (Haz.: Nuri Akbayar), Cilt IV, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Zihnî. [1295 (1878)]. Meşâhirü'n-Nisâ, Cilt II, İstanbul.
- Muallim Nâcî. [1308 (1891)]. Esâmî, İstanbul.
- Muallim Nâcî. (1990). Osmanlı Şairleri (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İskender. (1998). Kudemânın Kırk Atlısı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şemsettin Sâmî. [1316 (1899)]. Kâmûsu'l-A'lâm, Cilt VI, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tamsöz, Bedihan. (1990). Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi, Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Tuman, Nâil. (2001). Tuhfe-yi Nâilî, Cilt II (Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Uraz, Murat. (1941). Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.

- Yakıt, İsmail. (2005). İslam Kültüründe Ebced ve Tarih Düşürme, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yilter, Sait. (2001). Leyla Hanım Divanı, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Bitirme Tezi (Danışman: Doç. Dr. Hasan Kavruk), Malatya.

KUZAY MAKEDONYA ULUSAL MÜZESİ'NDE BULUNAN BAZI YANBOL
VE KİLİMLERİN KONYA DOKUMALARI İLE BENZERLİKLERİ

The Similarities Between Konya Weavings and Some Yanbol and
Kilims in the North Macedonia National Museum

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYTAÇ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi ABD

aaytac@adu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5424-4607>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	19.05.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	26.08.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 363-380	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.739608

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KUZEY MAKEDONYA ULUSAL MÜZESİ'NDE BULUNAN BAZI YANBOL VE KİLİMLERİN KONYA DOKUMALARI İLE BENZERLİKLERİ

The Similarities Between Konya Weavings and Some Yanbol and Kilims in the North Macedonia National Museum

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYTAÇ

Öz

El dokumaları maddi kültür ürünleri olarak tarih boyunca önemini korumuştur. Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar yüzyıllarca bu sanata öncülük eden millet ise Türkler olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a ilk fethinin ardından ekseriyetle Konya ve Karaman'dan aileler bölgeye göç etmiştir. Balkanlar'a yerleşen ailelerle birlikte Türk kültürüne ait pek çok öğede bölgeye hâkim olmuştur.

Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan kilim ve diğer dokumaların Balkanlar'da yüzyıllardır devam ettiğine en güzel örnek ise Kuzey Makedonya Ulusal Müzesi'nde yer alan dokumalardır. Müze envanterine kayıtlı olan dört adet kilim ve iki adet yanbol dokumasının teknik, desen ve renk özellikleri bakımından değerlendirilmiş ve Konya'daki benzer dokuma örnekleri ile birlikte çalışmaya konu edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dokuma, desen, yanış (motif), renk, müze.

Abstract

Hand Weavings maintained its importance throughout history as earthbound cultural products. Turks have been the nation leading this art for centuries from Central Asia to the Balkans.

After the first conquest of the Ottoman Empire to the Balkans, families from Konya and Karaman migrated to the region. Together with the families settled in the Balkans, also many elements of Turkish culture dominated the region.

The most beautiful example that has continued for centuries in the Balkans, rugs and other weavings which are integral parts of Turkish culture, are the weavings in the National Museum of North Macedonia. It was evaluated in terms of the technical, pattern and color characteristics of four rugs and two yanbol weavings registered in the museum inventory and that four rugs have been entreated with similar weaving samples in Konya.

Keywords: Weaving, rug, pattern, motif, color, museum.

Giriş

Neredeyse insanlık kadar uzun bir geçmişe sahip ve zengin çeşitliliği olan el sanatlarının milletlerin, maddi kültür ürünleri içerisinde önemli bir yere vardır. Fonksiyonel kullanım alanına göre ortaya çıkmış ve zaman içerisinde şekillenerek gelişmiş olan bu ürünler üreten milletin geleneksel izlerini üzerlerinde taşırlar.

Bir milletin kültürel değerlerini en iyi gösteren öğeler olan el sanatları, yüzyıllarca toplumların sanat anlayışlarını ve hayat biçimlerini yansıtmada önemli rol oynamıştır (Aytaç 2007: 51). Dolayısıyla farklı coğrafyalara, değişen inanca, sürekli yenilenen kültürel, sanatsal ve bilimsel gelişmelere rağmen, değişimi geleneksel Türk sanat anlayışına uyarlamayı çok mükemmel biçimde başaran Türk dokuyucusu yüzyıllar boyu bu alanda öncülük etmeyi başarmıştır (Aytaç 2007: 8).

Kültürel anlamda değerlendirildiğinde halı, kilim gibi dokumalar, geçmişle günümüz arasında köprü oluşturan, bir sanat/zenaat eseri olma özelliğini bünyesinde barındıran bir ürünlerdir. Doğumundan ölüme kadar insanoğlunun ayrılmazı olan el dokumaları, üzerinde taşıdığı renk ve sembolik biçimlerle önemli değerler taşır (Aytaç 2014: 1).

Fotoğraf: 1, Sergey Ivanoviç Rudenko (Huseynov 2016: 13).

Sergey Ivanoviç Rudenko ve ekibi tarafından 1947 ve 1949 yıllarında Altay Dağları vadilerinde kazı çalışması Hun dönemine ait önemli buluntuların ortaya çıkmasına vesile olur. O dönemki inanışların gereği olarak Hunlarda ölenin sonraki hayatında kullanabilmesi adına eşyaları ile birlikte gömülmesi nedeniyle birçok materyalin ortaya çıkmasına bu koriganlar (kurgan=mezar) sayesinde olmuştur.

Şekil: 1, Pazırık Korigani'nda eşyaların yerleşme düzeni (Huseynov 2016: 13).

Sergey Ivanoviç Rudenko'nun açtığı Pazırık kurganlarındaki kalıntılarda bulunan ve Leningrad Hermitage Müzesi'nde muhafaza edilen, eşyalarda İskit sanatı izleri görülmektedir (Diyarbakirli 1969: 156).

Pazırık beşinci kurganda bulunan ve inanılmaz inceliği, yüksek kalitesi ile dikkat çekici (Aslanapa 1997:1) halı ile başlayan bu serüven günümüze kadar devam etmiştir. Tekstillerde ilk örnekler ile malzemeler doğadan seçilmişti (Uğurlu 2000: 13). Görünen renk ve yapılarıyla ilk çıkış noktasında içerdiği sembol dili ile de önemli olan gelenekli el dokuma sanatı örneklerinin açıklaması, sadece sanat tarihinin değil, tarih, arkeoloji, toplum bilim, mitoloji ve sanat gibi bilimsel, sanatsal ölçüler ile çevrede derinlemesine yapılacak araştırma verileri sonucunda ancak tamamlanabilir. Bu anlamda yapılan çalışmaların yanı sıra etnografik ve antik özelliklerde olan eserlerde mutlaka özenle müzelerde muhafaza edilmelidir (Aytaç ve Dalkıran 2010: 122).

Orta Asya'yı takiple Anadolu'da Selçuklu Devleti'ne payitaht olan Konya 13. yüzyıldan günümüze kadar dokumacılık anlamında önemli bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. "Anadolu Selçuklu Devleti, Konya'yı başkent yaptıktan sonra burada eski Türk-İslam devlet geleneklerine uygun şekilde yapılanmaya gitmiş; zaman içinde günün şartlarına göre değişiklikler yapmıştır. Bunlardan birinin esnaf örgütlenmesi olduğu söylenebilir" (Küçükdağ 2017: 74). Selçuklularla temeli Anadolu'da atılan Ahilik sistemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde Loncalar vesilesi ile dokumacılık devam etmiştir.

Balkanlar, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Balkan kelimesi dahi, sıra-dağ veya dağlık anlamına Türkçe bir sözcüktür. Tarih kaynaklar göre, Balkan Yarımadası. 6. yüzyıldan başlayarak Türk kavimlerinin gelip yerleştiği bir yurt olmuştur (İnalçık 2005: 20). Özellikle, başlangıçta Karasioğulları olmak üzere, Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları'nın hâkim

olduğu bölgelerdeki nüfus stratejik bir plan dâhilinde Rumeli'ye göçürülmüştür. Bunları takiben Karamanoğlu ve İsfendiyaroğlu beyliklerinin hanedan üyeleri, beraberlerindekiyle birlikte Rumeli'ye göçürülenler arasında yer almıştır (Eroğlu 2012: 1289). Osmanlı Devleti Karaman eyaletinin halkını yerinden ederek Balkanlar'daki yeni topraklara yerleştirmeyi amaçlayıp yüz binlerce insanı başta Makedonya, Kosova ve Edirne'den ötesine yerleştirerek oraların Türkleşmesine ve İslamlaşmasına yardımcı oldu (URL: 1). Şüphesiz ki Konya ve Karaman'dan göç eden (Engin 2010: 382) ailelerinde içerisinde olduğu bölgedeki Türk ahali kültürlerini de beraberlerinde götürdüler.

Orta Asya'dan fetih algısıyla batıya doğru yayılan Türklerle birlikte maddi kültür ürünleri de göç etmiş ve gidilen yerlerde de üretimin başlamasına hatta yüzyıllardır devam etmesine sebep olmuşlardır. Yaklaşık on asırdır Anadolu'da devam eden bu kültür özellikle Osmanlı Devleti döneminde 400 yıl kadar Balkan coğrafyasında da etkili olmuştur. "Balkanlar'da yüz yıllarca düzen kurmuş olan Türk insanı, yün, pamuk, tiftik, keten, vb. hammaddelerden çadırını, çuvalını, yer yaygısını, beşiğini, giysisini, dokumuştur" (Aytaç 2007: 51).

Osmanlı'nın Balkanlar'a açılmasıyla beraber, Aydın, Manisa, Konya, Karaman, vd. şehirlerinden göç ile beraber dilde, fikirde, inançta ve kültürde birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Aradan geçen bunca zamana rağmen, iki coğrafyanın izlerini, kıyafetlerde, dilde, geleneklerde, halı, kilim gibi dokumalarda vd el sanatlarında görmek mümkündür (Aytaç 2003: 1). Bu tip maddi kültür ürünü olan el dokumalarının geçmiş yüzyıllarda Avrupa'da çok önemsendiğini, değerli bir ürün olarak rağbet gördüğünü ve hatta bir dönem Rönesans sonrasında da oryantalist ressamların tablolarına bile konu olacak kadar tüm dünyada önemsendiği de bilinmektedir.

Bu tip dokuma ürünlerinin Balkanlar'a ulaşmasında çeşitli sebepler etkili olmuştur. Anadolu'da üretilip, talep, ihracat gibi çeşitli sebeplerle Balkanlar'a gönderilenlerin yanı sıra fetih edilen yerlerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması gibi nedenlerle bölgeye göç eden ailelerin beraberinde götürdükleri dokumalarda vardır. Sonrasında ise buralara yerleşen Türkmenlerin, dokumacılık geleneğini, buralarda da sürdürmeye devam etmeleri ile bölgede yaygınlaşmıştır. "Anadolu'da ki dokuma kültürü hemen hemen her bakımdan benzer özelliklerle Balkanlar'da da karşımıza çıkmaktadır" (Soysaldı 2001: 628).

Osmanlı'nın bölgeye gelmesinden evvel sadece yöresel biçimde peşkir, kumaş dokunan Makedonya'da, Osmanlı ile birlikte şehirlerde kilim

üretimi yaygınlaşmıştır. Köylerde 19. yüzyıl sonuna doğru dokuma yaygınlaşmış, ancak desensiz düz dokumalar üretilmiştir. Anadolu'da olduğu gibi Balkanlar'da da halı-kilim türü dokumaların yakın geçmişe kadar yaygın olarak yapıldığı ve bazı bölgelerde hâlen kısmen de olsa devam ettiği bilinmektedir. Günümüzde Veles köylerinde ve Tetova'da işleyen birkaç kilim tezgâhı vardır (Aytaç 2007: 51).

Kilim dokumacılığı, insanoğlunun en erken çağlardan başlayarak üretimi gerçekleştirdiği işlerden biridir. Aynı zamanda Türk el sanatlarının içerisinde köklü bir geçmişe sahip alanlardan biridir kilim. Türklerin tarihini, kültürel yapısını, inançlarını, sevdalarını, düşüncelerini, renginden ipliğine, motifine, tekniğine kadar yansıttıkları el dokumaları içerisinde en önemlilerindendir (Aytaç: 2000: 122).

Balkanlar'da 'yanbol' olarak bilinen tülü ise tamamıyla Türk kültürü ile bölgeye taşınmış ürünlerdir. Makedonya'da Veles, Tetova, Bulgaristan'da Berekoviça, Chiprovtsy, Gatrova, Kotel, Samakov, Pirot gibi yerler dokumacılıkla geçmişte iç içe olan yerleşim merkezlerine örnek olarak verilebilir (Aytaç ve Eroğlu 2008: 2). Makedonya'da 16. yüzyıla ait bazı belgelerde, vakıfnamelerde o dönemlerde dokuma örtüler yapıldığı belirtilmektedir. 1570'li yıllarda Gorno Buciste köyünde döşeme örtü ve saccâde amaçlı dokuma yapıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca Mihail Bezirci'ye ait dokümanlarda da sekiz kilim ve dokuma minder kayıtları geçmektedir. Makedonya tekstil dokumaları belgelerinde ise 15 ila 19. yüzyıllara ait Türk kültürünün öğeleri olan kilim, kebe, keçe örtülerden bahsedilmektedir (Nazım 1997: 298).

K. Makedonya Ulusal Müzesi'nde Bazı Dokumalar

Fotoğraf: 2, K. Makedonya Ulusal Müzesi (A. Aytaç arşivi).

Kuzey Makedonya'nın en eski müzesidir. Türk Çarşısı'nın üst tarafından bulunan Ulusal Müze'nin, arkeoloji bölümünde K. Makedonya'nın arkeolojik kazı alanlarından elde edilen eserler, etnoğrafya bölümünde ise oldukça zengin bir geleneksel giysi koleksiyonu ile dokumalar yer alır.

Ayrıca, Makedonya tarihine ışık tutan bazı eserler ve eski kiliselerden toplanan malzemelerde sergilenir.

Fotoğraf: 3, Ulusal Müze’de sergilenen bir mekikli dokuma tezgâhı (A. Aytaç arşivi).

Makedonya’da kilim dokumacılığı mekikli dokuma tezgâhlarında yapılmıştır. Desen kısımları el ile işlendikten sonra kalan düz kısımlar mekikle atılarak tefe ile sıkıştırılarak üretilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kısmen dik tezgâh kullanılmıştır. Ebat olarak ise geniş bir yelpazede üretim yapılmıştır. Kimi kilimlerin iki ya da üç ayrı parça olarak (şaklı) dokunup daha sonra birleştirildiği de tespit edilmiştir.

Fotoğraf: 4, Ulusal Müze’den bir kilim (A. Aytaç arşivi).

Makedonya’da yatak üstü örtüsü amacıyla iki şaklı olarak ve bir şaklı yaklaşık 60 cm civarında olanlara “kilim (ihram)”, köylerde eskiden gelin almaya giderken at üstüne örtmek amacıyla üretilenlere “battaniye (seccâde)”, oldukça büyük ebatlı dokunanlara “sofra kilimi”, raport desenli olanlara

“dolap kilimi”, zig zag desenli olanlara ise “perle” denilmektedir. Desen olarak Şarköy etkileşimi oldukça fazladır. Camide bulunan kilimler ekseriyetle Müslüman Makedon ve Türk ahali tarafından dokunmuştur (Aytaç 2007: 99).

Fotoğraf: 5, Ulusal Müze Dokumalar Seksiyonu (A. Aytaç arşivi).

Günümüzde neredeyse yanbol dokuyan tezgâh da kalmamıştır. Ancak geçmişte Balkanların pek çok bölgesinde yanbol dokunmuştur. Mekikli dokuma tezgâhında yapılan yanbol için atkı ipliği yünden iğ ve öreke ile kalınlığa göre eğrilerek hazırlanır.

Fotoğraf: 6, K. Makedonya Üsküp'te yanbol ve diğer dokumaların satıldığı bir dükkân (A. Aytaç arşivi).

Kilim örnekleri:

Birinci Örnek:

Fotoğraf: 7, (A. Aytaç arşivi).

ÖRNEK NO	: 1
FOTOĞRAF NO	: 7
İLGİLİ KOLEKSİYON	: Ulusal Müze, Üsküp/K.
Makedonya	
İNCELEME TARİHİ	: 19 Ocak 2020
TARİHLENDİRME	: 20. Yüzyıl ortası
CİNSİ	: Kilim
KULLANILAN MALZEME	: Yün
ÇÖZGÜ	:Yün
DESEN İPLİĞİ:Yün	
BOYA ÖZELLİĞİ	: Kimyasal ve doğal boya
karışık	
KULLANILAN TEKNİK	: İlikli, bezayağı
KOMPOZİSYON	: Kırmızı renkli orta
kompozisyon alanında raport dörtgen şeklinde madalyonlar vardır. Kenarlarda ki madalyonların içleri saçbağı yanışı ile dolgulanmıştır. Ortada ve kenarda yarım halde olan madalyonlarda kuş figürleri yer alır. Yeşil ve	

lacivert renkli suyunda ise dikim istikamette suyolu, yatım taraflarda göz yanlışları vardır.

Fotoğraf: 8, Konya kilimi (Erbek 1997: 173). Fotoğraf: 9, Konya-İlgin Belekler dokuması (A. Aytaç arşivi).

Form yapısı olarak Hakkari kilimini andırmakla birlikte özellikle Konya ve Hatay Reyhanlı kilimlerdeki madalyon ve içerisindeki yanlış bahse konu olan Makedonya kilimindeki yapı ile çok benzerdir.

İkinci Örnek:

Fotoğraf: 10, (A. Aytaç arşivi).

ÖRNEK NO	: 2
FOTOĞRAF NO	: 10
İLGİLİ KOLEKSİYON	: Ulusal Müze, Üsküp/K. Makedonya
İNCELEME TARİHİ	: 19 Ocak 2020
TARİHLENDİRME	: 20. Yüzyıl üçüncü çeyreği
CİNSİ	: Kilim
KULLANILAN MALZEME	:
ÇÖZGÜ	: Yün
DESEN İPLİĞİ	: Yün
BOYA ÖZELLİĞİ	: Kimyasal ve doğal boya karışık
KULLANILAN TEKNİK	: İlikli, bezayağı
KOMPOZİSYON	: Kırmızı zeminli orta kompozisyon alanı suyolu yanışları ile Anadolu'da bıçkırılı denilen şekilde bölümlenerek madalyonlu halde bölümlenmiştir.

Fotoğraf: 11, Konya kilimi (Erbek 1997: 169).

Fotoğraf: 12, Konya-Hotamış kilimi(A. Aytaç arşivi)

Madalyon yapısı ile Anadolu'da özellikle Konya bölgesinde bıçkırılı denilen yanış ile Ulusal Müze'de yer alan kilimdeki bezeme birebir aynıdır.

Üçüncü Örnek:

Fotoğraf: 13, (A. Aytaç arşivi).

ÖRNEK NO	: 3
FOTOĞRAF NO	: 13
İLGİLİ KOLEKSİYON	: Ulusal Müze, Üsküp/K.
Makedonya	
İNCELEME TARİHİ	: 19 Ocak 2020
TARİHLENDİRME	: 20. Yüzyıl ortası
CİNSİ	: Kilim
KULLANILAN MALZEME	:
ÇÖZGÜ	: Yün
DESEN İPLİĞİ	: Yün
BOYA ÖZELLİĞİ	: Kimyasal ve doğal boya
karışık	
KULLANILAN TEKNİK	: İlikli, bezayağı
KOMPOZİSYON	: Kırmızı renkli orta
kompozisyon alanında yeşil ve çerçeve içerisinde sarı zeminli göbek	

bölümünde bıçkırılı bir madalyon vardır. Lacivert renkli suda dikimler nakızsızdır. Yatım sularda ise yan yana yıldız yanışları sıralanmıştır.

Fotoğraf: 14, Konya kilimi (A. Aytaç arşivi). Fotoğraf: 15, Konya kilimi (Erbek 1997: 74). Fotoğraf: 16, Konya-Karapınar kilimi (A. Aytaç arşivi).

Ulusal Müze’de yer alan kilimdeki yanışın aynısının Eskişehir, Konya ve Mersin yöresi kilimlerinde de kullanıldığı görülmektedir.

Dördüncü Örnek:

Fotoğraf: 17, (A. Aytaç arşivi).

ÖRNEK NO	: 4
FOTOĞRAF NO	: 17
İLGİLİ KOLEKSİYON	: Ulusal Müze, Üsküp/K. Makedonya
İNCELEME TARİHİ	: 19 Ocak 2020
TARİHLENDİRME	: 20. Yüzyıl üçüncü çeyreği
CİNSİ	: Kilim

KULLANILAN MALZEME	:	
ÇÖZGÜ	:	Yün
DESEN İPLİĞİ	:	Yün
BOYA ÖZELLİĞİ	:	Kimyasal ve doğal boya karışık
KULLANILAN TEKNİK	:	İlikli, bezayağı
KOMPOZİSYON	:	Kırmızı zeminli orta kompozisyon alanı yıldız yanışları ile dolgulanmıştır. Lacivert renkli ortada dörtgen bir madalyon etrafında dört adet yıldız vardır. Dikim kenarlarda ise farklı renklerde suyolu sıralıdır.

Fotoğraf: 18, Konya kilimi (Erbek 1997: 60). Fotoğraf: 19, Konya kilimi (Erbek 1997: 78). Fotoğraf: 20, Konya kilimi (Erbek 1997: 57).

Ulusal Müze'deki dokumada yer alan yıldız yanışlarının aynı formu Balıkesir, Eskişehir ve Konya kilimlerinde de vardır.

Yanbol örnekleri:

1.1.1. Birinci örnek:

Fotoğraf: 21, (A. Aytaç arşivi).

ÖRNEK NO	: 1
FOTOĞRAF NO	: 21
İNCELEME TARİHİ	: 19 Ocak 2020
İLGİLİ KOLEKSİYON	: Ulusal Müze, Üsküp/K.
Makedonya	
İMALAT TARİHİ	: 20. Yüzyıl ortası
CİNSİ	: Yamçı tülü
SEÇİLEN KONU	: Geometrik bezeme
KULLANILAN MALZEME	: Çözü-atkı-ilme tiftik
BOYA ÖZELLİĞİ	: Kimyasal boya
DURUMU	: Bütün halde
KOMPOZİSYON	: Desensiz siyah renkli su içerisinde farklı renklerde üçgen şeklinde yanışlarla raport bir şema vardır.

Fotoğraf: 22, Konya-İlgın Çiğil dokuması (A. Aytaç arşivi) Fotoğraf: 23, Konya-Karapınar tülüsü (A. Aytaç arşivi).

Ulusal Müze'de bulunan yanbolun tüm yüzeyi üçgen şeklinde bir bezeme ile raport şeklide kaplanmıştır. Konya Karapınar yöresi tülülerinde de benzer şekilde geometrik düzende raport desen şemalarına rastlanır.

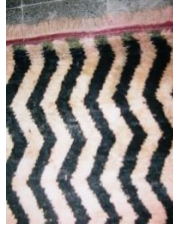
1.1.2. İkinci örnek:

Fotoğraf: 24, (A. Aytaç arşivi).

ÖRNEK NO	: 2
FOTOĞRAF NO	: 24
İNCELEME TARİHİ	: 19 Ocak 2020
İLGİLİ KOLEKSİYON	: Ulusal Müze, Üsküp/K.
Makedonya	
İMALAT TARİHİ	: 20. Yüzyıl ortası

CİNSİ	: Yamçı tülü
SEÇİLEN KONU	: Geometrik bezeme
KULLANILAN MALZEME	: Çözgü-atkı-ilme tiftik
BOYA ÖZELLİĞİ	: Kimyasal boyama
DURUMU	: Bütün halde
KOMPOZİSYON	: Siyah renkli orta kompozisyon alanında geometrik kuş figürleri vardır. Dikim sularında ise suyolu sıralanmıştır.

Fotoğraf: 25, Konya-Karapınar tülüsü (A. Aytaç arşivi).

Ulusal Müze’de sergilenen yanbolun dikim sularında görülen suyolu yanışı, Konya Karapınar’da tüm zemine raport olarak uygulanmıştır.

SONUÇ

Türk el dokumalarının köken itibarıyla Orta Asya’ya kadar uzanan geçmişinin yanı sıra antropolojik ve sosyolojik bir birikimi de içerisinde barındırdığı bir gerçektir.

Sonuç olarak Balkanlar’da Anadolu Türk kültürünün kodlarını, giysilerde, dokumalarda, dilde ve dahi pek çok gelenek, görenek gibi manevi kültür öğelerinde görmek mümkündür.

Balkanların fethiyle birlikte kahr ekseriyeti Konya ve Karaman’dan aileler, şimdiki Bulgaristan, Makedonya, Romanya gibi ülkelerin topraklarına yerleştirilmiştir. Dolayısıyla Anadolu’dan gelen yeni bir kültürel akım neticesinde Türk el dokumacılığı da sanatsal bir alan olarak günümüze kadar Balkanlar’da önemini sürdürmüştür. Ayrıca Anadolu’da üretilmiş ve ticari kaygı vd sebeplerle bölgeye ulaşmış Türk dokumaları da Balkanlar’da bu geleneğin yerleşmesine katkı sağlamıştır.

Kuzey Makedonya Ulusal Müzesi’nde bulunan kilim ve yanbol örnekleri desen yapıları, yanışları ve renkleri ile Anadolu Türk kilim ve tülülerıyla neredeyse bire bir aynılığa sahiptir. Ulusal Müze’de bulunan dokumalar, desen yapıları itibarıyla Balkanlar’da yaklaşık 400 yıl süren Türk hâkimiyetinin bölgedeki kültürel etkilerine iyi bir örnek durumundadır.

Çalışmaya konu olarak alınan Ulusal Müze'deki kilimlerin Konya'da dokunmuş kilimlerle gerek teknik gerekse renk ve desen anlamında özellikle de yanış aynılığı noktasında benzerlikleri kesin olarak söylenebilir. Özellikle Konya bölgesi kilimlerinde kullanılan yanışlar ile şekilsel manada aynılık oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Anadolu üretimlerinde yanış yoğunluğu ve renk fazlalığı Balkanlar'a göre biraz daha fazladır.

Teknik anlamda ise Balkanlar'da üretilenler ile Anadolu'da dokunanlar arasındaki en belirgin fark kullanılan tezgâh türünün değişik olmasıdır. Anadolu'da ıstar tip tezgâh kullanılırken Balkanlar'da mekikli dokuma tezgâhı tercih edilmiştir. Dolayısıyla en olarak dar dokuma elde edilebildiğinden çoğunluğu iki parça olarak ayrı ayrı dokunmuş (şaklı) ve sonradan aplike edilerek birleştirilmiştir.

Kuzey Makedonya Ulusal Müzesi'nde görülen dokumalarla Konya bölgesinin bu benzerliği, Osmanlı döneminde Konya ve civarından Balkanlar'a olan göçe bağlanabilir. Orta Asya kültür kökenine sahip olan Türklerin dokumacılık sanatı/zanaatı da tarihiyle birlikte farklı coğrafyalarda da etkili olmuştur. Bu etkinin görüldüğü coğrafyalara en iyi örnek ise K. Makedonya Ulusal Müzesi'nde yer alan dokumalar olarak gösterilebilir.

Kaynakça

- Aslanapa, O. (1997). *Türk Sanatı*. İstanbul.
- Aytaç, A. ve Dalkıran, A. (2010). "Küreselleşen Dünyada Türk Dokuma Sanatında Çağlar Boyu Süren İkonografiye Dair". *Marmara Üniversitesi GSF Uluslararası Doğunun Batısı, Batının Doğusu: Sanat ve Tasarımda Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu*. İstanbul. 121-140.
- Aytaç, A. ve Eroğlu, M. A. (2008). "Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde Balkanlara Ait Bazı Dokuma Belgeleri". *Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği II. Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*. Samsun. 1-9.
- Aytaç, A. (2007). "Balkanlar'daki Türk Kültürel Mirasına Bir Örnek: Makedonya Sultan II. Murat Camii ve Kilimleri". *Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği I. Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*. Samsun. 98-106.
- Aytaç, A. (2000). "İlgın-Çiğil Kilimleri". *S. Ü. M. E. F. III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*. Konya. 122-130.

- Aytaç, A. (2007). “Kırgızistan’da Bir Grup Halı ve Yanışlarının Anadolu Dokumalarıyla İlişkisi”. *S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Uluslararası Türk El Dokumacılığı Kongresi Bildirileri*. Konya. 8-16.
- Aytaç, A. (2007). “Makedonya Devlet Müzesi’nde Sergilenen Kilimlerin Teknik ve Desen Özellikleri”. *S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Uluslararası Türk El Dokumacılığı Kongresi Bildirileri*. Konya. 51-58.
- Aytaç, A. (2003). *Hotamış Türkmen Kilimleri*. Konya.
- Aytaç, A. (2014). *Koyunoğlu Müzesi El Dokumaları*. Konya.
- Diyarbakirli, N. (1969). *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*. İstanbul.
- Erbek, G. (1995). *Anatolian Kilims*, Ankara.
- Eroğlu, Haldun, (2012). “Osmanlının Rumeli’deki Göç Stratejileri ve Teopolitiği Üzerine”. 38. *ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. C. III. Ankara. 1287-1304.
- Huseynov, M. (2016). *Pazırık Xalısı Remizler Dünyası*, Bakü.
- İnalcık, H. (2005). “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi* 3. Prizren. 9-32.
- Küçükdağ, Y. (2017). “Başkent Konya’da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. S: 2. 173-193.
- Nazım, Y. (1997). “Wovwn Household Covers in Turkish Documents From Macedonia”. *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*. Kültür B.lığı Yayın No:1904/249/56. Ankara. s. 298-302.
- Soysaldı, A. (2001). “Şarköy Kilimlerinin Teknik, Renk ve Bezeme Özellikleri”. *Balkanlar’da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Cilt: 2, 17-19 Mayıs 2000. Şumnu-Bulgaristan, A.K.D.T.Y.K. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara. s 627-648.
- Uğurlu, A. (2000). “El Dokumalarında Sanatsal Gelişim Süreci”. *Selçuk Üni. M. E. F. III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu*. Konya. 13-15.

İnternet Kaynakları

URL: 1, Kızılcıca, M., <http://rasyonelhaber.com/makale/2489/karaman-eyaletinden-balkanlara-goenderilen-tuerkler.09.04.2020.18.40>.

**MUHASEBE DERSİ ALAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE
MESLEK ETİĞİ İLKELERİNE YÖNELİK ALGI DÜZEYLERİNİN
ÖLÇÜLMESİ: AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Measurement of Accounting Students' Level of
Perceptions About Principles of Accounting Professional Ethics:
Ağrı İbrahim Çeçen University Case

Dr. Öğr. Üyesi Utku ŞENDURUR

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İşletme Bölümü

usendurur@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8303-4315>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	22.05.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	26.08.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 381-393	https://doi.org/10.31463/aicusbed.741560

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

iThenticate

**MUHASEBE DERSİ ALAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE MESLEK ETİĞİ
İLKELERİNE YÖNELİK ALGI DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ: AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ¹**

Measurement of Accounting Students' Level of Perceptions About Principles of
Accounting Professional Ethics: Ağrı İbrahim Çeçen University Case

Dr. Öğr. Üyesi Utku ŞENDURUR

Öz

Bu çalışma, muhasebe meslek mensuplarının uymak zorunda oldukları meslek etiği ilkelerine yönelik muhasebe dersi alan öğrencilerin algı düzeylerinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, muhasebe dersi alan öğrencilerin etik kavramını algılamasına yönelik, farklı etik boyutlar ele alınarak bir analiz yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde çeşitli muhasebe dersleri almış 198 öğrenciye anket uygulanarak elde edilmiştir. Veriler frekans analizi, ortalamalar, t-testi ve ANOVA gibi çeşitli istatistiki teknikler ile analiz edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde muhasebe dersi alan öğrencilerin, muhasebe meslek mensuplarının dürüstlük ve şeffaflık etik boyutlarını daha fazla ihlal ettiğini düşündükleri saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin etik algılarında staj yapma durumu, okudukları bölümler ve cinsiyetlerine göre gruplar arası anlamlı bir farka rastlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Etik, Muhasebe Meslek Mensupları, Muhasebe Öğrencileri, Anket

JEL Sınıflandırması Kodları: M41, C12, C83

Abstract

This study was carried out to measure the perception levels of accounting students for the principles of professional ethics that professional accountants must comply with. In the study, an analysis was made by considering different ethical dimensions for students taking accounting lessons to perceive the concept of ethics. The data used in the study were obtained by applying a questionnaire to 198 students who took various accounting courses at Ağrı İbrahim Çeçen University. Datas are examined with frequency analysis, mean points, t-test and ANOVA. According to the results of the study, it was found that students who took accounting lessons at Ağrı İbrahim Çeçen University thought, professional accountants violate honesty and transparency dimensions of ethic more than other dimensions of ethic. In addition, there was no

¹Bu çalışma 3-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Ankara'da gerçekleşen Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir. Bildiri, özet metin kitabında basılmıştır (www.ukbk.org)

significant difference between the groups in terms of their ethics perceptions, their departments, and gender.

Keywords: Professional Ethics, Professional Accountants, Accounting Students, Survey

JEL Classification Codes: M41, C12, C83

Giriş

Muhasebe, bir işletmenin kaynaklarının yapısını, bu kaynakların kullanılma yöntemini, işletme faaliyetleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış ve azalışları ve işletmenin ekonomik durumunu gösteren finansal bilgileri üreten ve bunları ilgi duyan bireylere ve kurumlara raporlayarak aktaran bir bilgi sistemidir (Sevilengül, 2016: 27). Muhasebe meslek mensupları ise, örgütlerde meydana gelen mali nitelikteki bu olayları parayla ifade edilmiş olarak, sınıflandıran, kaydeden, yorumlayan ve raporlayan bireyler olarak ifade edilebilir (Akin ve Özdaşlı, 2014: 59).

Muhasebe mesleği, dünyadaki finansal ve teknolojik yeniliklere bağlı olarak evrilmekte, sunduğu bilgilerin içeriğini genişletmekte ve niteliğini artırmaktadır (Yıldız , 2010: 155). Bütün bu ilerleme ve gelişmeler, muhasebe işini yapan meslek mensuplarının sorumluluklarını bir kat daha arttırmıştır. Muhasebenin temel kavramlarının en başında yer alan sosyal sorumluluk kavramında da belirtildiği gibi, işletmeler muhasebe faaliyetlerinden dolayı belirli ilgi gruplarına değil, tüm topluma karşı sorumludur. Muhasebe hatası veya hilesi yapan işletme ile hiçbir bağı bulunmayan, hatta o işletme ile farklı ülkelerde faaliyet gösteren işletmeler veya farklı ülkelerde yaşayan bireyler de, domino taşı etkisiyle, yapılan bu hata veya hilelerden etkilenebilir. Son yıllarda yaşanan muhasebe skandalları bunun en güzel örneğidir. Yaşanan bu muhasebe skandalları sonrası meslek yasalarının tam anlamıyla yeterli olmadığı anlaşılmış ve meslek etiği tartışılmaya başlanmıştır. İşte bu hataların, hilelerin ve muhasebe skandallarının engellenmesi hususunda toplumun muhasebe meslek mensuplarından beklentisi, meslek mensuplarının kanunlara ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun faaliyetlerde bulunmaları, dürüst, şeffaf, güvenilir davranışlar sergilemeleridir. Meslek mensuplarının bu temel sorumlulukları muhasebe meslek etiğinin bir gereğidir (Yıldız, 2010: 155).

Etik, bireylerin diğer bireylerden beklediği ahlaki değerleri kapsayan toplumsal bir davranış şeklidir. Bireyler, belirlenen bu ahlaki değerler ile topluma nasıl davranılması gerektiğini benimser ve ona göre davranır (Yurtseven, 2000: 250). Meslek etiği ise, bireyin mesleğini icra ederken ne yapması gerektiğini söyler. Dolayısıyla meslek etiği bir meslekle ilgili olarak yapılan eylemlerin hangilerinin doğru olduğunu değil, hangi eylemlerin yapılması gerektiğini belirtir (Kısakürek ve Alpan, 2010: 213). Muhasebe mesleğinin güvenilirliği açısından, muhasebe meslek mensuplarının teknik muhasebe bilgisi dışında, etik olarak ikilemede kaldıkları bazı durumlar

karşısında doğru kararlar alabilmek için meslek etiği hususunda bilgi sahibi olmaları ve etik kurallara göz ardı etmeden kararlar almaları son derece önemlidir (Ağyar vd., 2012: 4203). Aksi halde dünyada ve ülkemizde muhasebe skandalları yaşanmaya devam edecektir.

Son yıllarda, muhasebede hata ve hilelerin önlenmesi ve yeni muhasebe skandallarının önüne geçilmesi amacı ile meslek yasalarının yanı sıra muhasebe meslek etiği ile ilgili birçok çalışma yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de muhasebe meslek etik ilkeleri 2007 yılında 3568 sayılı yasa kapsamında çıkartılan yönetmelik ile belirlenmiştir. Bu yönetmeliğe göre meslek mensuplarının uymak zorunda oldukları etik ilkeler beş başlık altında toplanmıştır. Bunlar; dürüstlük, tarafsızlık, gizlilik, mesleki yeterlilik ve özen ile mesleki davranış ilkeleridir. Buna göre muhasebe meslek mensupları mesleklerini icra ederken, dürüst ve tarafsız olmalı, gizliliğe önem vermeli, işine gerekli özeni göstermeli ve mesleki yeterliliğe sahip olmalı ve mevcut yasa ve yönetmeliğe aykırı davranışta bulunmamalıdır.

Çalışmada, geleceğin muhasebe meslek mensubu adayları olan muhasebe dersi alan öğrencilerin etik kavramını algılamasına yönelik bu beş etik boyut ele alınarak, muhasebe meslek etiği ilkelerine yönelik algı düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Literatür Taraması

Literatüre bakıldığında muhasebe meslek etiği ile ilgili birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Çalışmanın ana konusu gereği, literatür kısmında, sadece geleceğin muhasebe meslek mensubu olmaya aday, muhasebe dersi alan öğrencilerin etik algılarının araştırıldığı çalışmalara yer verilmiştir.

Armstrong (1987: 27), çalışmasında muhasebe eğitimi alan ve almış öğrencilerin meslek mensuplarına göre, etik yargılar konusunda daha duyarlı olduğunu tespit etmiştir. Stanga ve Turpen (1991: 739)’in muhasebe eğitimi alan lisans sonuncu sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada öğrenciler, ikilemde kaldıkları zaman etik tavır sergileyeceklerini söylemişlerdir. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre de etik yargılarda, kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık vardır. Shaub (1994: 1), muhasebe öğrencilerinde demografik değişkenlerin etik kararlara etkisini araştıran bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, yaşı ve başarı seviyesi yüksek olan öğrencilerin etik değerlere daha bağlı olduğu tespit edilmiştir. Kerr ve Smith (1995: 987), muhasebe öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarında, öğrenciler için etiğin önemli bir husus olduğu ve eksikliğinin muhasebe mesleğine olumsuz yansıtacağı düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Ameen vd. (1996: 591), muhasebe öğrencilerinin cinsiyetleri ve etik dışı davranışlar arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre kadın öğrenciler erkek öğrencilere göre kurallara ve etik yargılara daha bağlıdır. Cohen vd. (2001: 319) benzer bir çalışma yapmış,

kadın öğrencilerin kuşkulu eylemleri etik bulmadığı ve bunları uygulamak istemedikleri sonucuna ulaşmışlardır.

O'Leary ve Radich (2001), muhasebe etiği dersi alan lisans son sınıf öğrencileri üzerine yaptığı araştırmalarında, öğrencilerin etik davranışlar dışına çıkabileceği ama yakalanma ihtimali artarsa bu davranışlardan kaçınacakları sonucunu bulmuşlardır. Ayrıca literatürdeki birçok araştırmaya benzer olarak bu araştırmada da kadın öğrencilerin etik yargılara erkek öğrencilere göre daha duyarlı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Cohen vd. (2001: 319), işletme birinci ve son sınıf öğrencilerinin etik algılarını ölçmek için yaptıkları çalışmalarında, son sınıftaki öğrencilerin etik kurallara daha fazla bağlı olduğu belirlenmiştir. Mugan ve Atay (2003: 341), çeşitli etik ikilem senaryoları yardımı ile kadın ve erkek öğrencilerin etik duyarlılık seviyelerini ölçmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha fazla etik farkındalık içinde olduğu görülürken, muhasebe konularındaki etik yargılarda ise cinsiyetler arası anlamlı bir fark bulunamamıştır. Landry vd. (2004: 102)'nin, yaptıkları çalışmada ise literatüre paralel olarak etik algılama konusunda öğrencilerin cinsiyetleri arasında 18 hususta anlamlı farklar bulunmuştur. Azaltun ve Kaya (2006: 107)'nin, öğrencilerin etik eğitimi beklentilerini araştırdıkları çalışmalarında, öğrencilerin büyük bir bölümünün etik eğitiminin ayrı bir ders olarak okutulmasını istedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Chan ve Leung (2006: 436), etik muhakeme ve bireysel faktörlerin, etik duyarlılık üzerine etkisini araştırmak amacı ile öğrenciler üzerine bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, değişkenler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Eleren ve Kayahan (2007: 47)'nin, meslek yüksekokullarında muhasebe öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, öğrenciler etik konusundaki derslerin yetersiz olduğu ve muhasebe etiği dersinin ayrı bir ders olarak okutulması konusunda görüş bildirmişlerdir. Akbaş vd. (2009: 175)'nin işletme bölümü öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, erkek öğrenciler işlerin hızlı yürümesi ve yapılması için etik dışı davranış göstermeyi kendilerine bir hak olarak görürken, kadın öğrenciler etik davranışlardan sapmanın kamu ve toplum zararına olacağını belirtmişlerdir.

Kurnaz ve Gümüş (2010: 157)'ün, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etik algısı ölçmek için yaptıkları çalışmalarında, öğrencilerin çoğunun etik dışı davranışlara karşı olduğu sonucu ortaya çıkarken, bu hassasiyetin üst sınıflarda daha fazla olduğu belirlenmiştir. Kurt vd. (2010: 1), Türkiye'deki dokuz üniversitede muhasebe eğitimi alan öğrenciler üzerine bir anket çalışması yapmıştır. Çalışma sonuçlarına göre öğrenciler, meslek etiğine aykırı faaliyetlere olumlu bakmamaktadırlar. Ay ve Güler (2011: 131), meslek yüksekokullarında muhasebe dersi alan öğrenciler üzerine yaptıkları çalışmalarında ahlaki yargı algı düzeyi ve cinsiyet, gelir, mezun olunan lise arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre bazı değişkenler arasında etik yargı düzeyleri

bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Ağyar vd. (2012: 4203)'nin, muhasebe dersi alan öğrencilerinin meslek etiğine bakış açılarını araştırdıkları çalışmalarında, meslek etiği dersini alan öğrencilerin diğer öğrencilere göre, etik yargılara daha duyarlı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Akın ve Özdaşlı (2014: 59)'nın, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etik algılama düzeyini araştırdıkları çalışmalarında, öğrencilerin muhasebe meslek mensuplarının dürüstlük ve şeffaflık ilkelerini daha fazla ihlal ettiklerini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Alkan (2015: 113), etik algılama düzeyini araştırmak üzere önlisans öğrencileri üzerinde bir araştırma yapmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar literatürle paralellik göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre kadın öğrencilerin, etik değerleri erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Daştan vd. (2015: 75), üniversite son sınıf öğrencileri arasında etik, etik ikilem, etik karar ve muhasebe meslek etiği eğitimi konularında farkındalık düzeylerini araştırmak üzere bir çalışma yapmışlardır. Ortaya çıkan sonuçlara göre, verilen eğitimin kalite düzeyinin etik davranışları etkilediği belirlenirken, cinsiyet ve öğrenim görülen bölümün de etik değerlere bakış açısını değiştirdiği saptanmıştır. Yücenurşen vd. (2017: 96), muhasebe eğitimi alan öğrencilere birtakım örnek olaylar vererek etik algılarını ölçmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, öğrenciler rüşvet almayı etik dışı bir davranış olarak görürken, meslek sınavı sorularının kendilerine önceden verilmesini kabul etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin etik algıları ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık bulunurken, öğrenim gördükleri bölüm arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, geleceğin muhasebe meslek mensubu adayları olan muhasebe dersi alan öğrencilerin etik kavramını algılamasına yönelik dürüstlük, tarafsızlık, gizlilik, mesleki yeterlilik ve özen ve mesleki davranış etik boyutları ele alınarak, muhasebe meslek etiği ilkelerine yönelik algı düzeylerinin ölçülmesidir.

Literatürde, öğrencilerin etik algısı üzerine çok sayıda çalışma olsa da, Ağrı ilinde öğrencilerin algı düzeyini ölçen bir çalışmaya rastlanamamıştır. Ayrıca bu çalışmada kullanılan, staj yapma durumu değişkeni önceki çalışmalara göre yeni bir değişkendir. Öğrenciler staj yaparken, mesleği bizzat deneyimleme şansına sahiptirler. Bu deneyim onlara mesleki etik konusunda farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Çalışmanın Veri Seti ve Yöntemi

Çalışmada Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etik hakkında algı düzeyleri öğrencilere uygulanan bir anket ile belirlenmeye çalışılmış, anketten elde edilen veriler yüzde ve frekans

dağılımı yöntemi ile analiz edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin etik algılama düzeyleri konusunda okudukları bölümler, staj tecrübeleri ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı da t-testi ve ANOVA uygulanarak araştırılmıştır. Bu çalışma Akın ve Özdaşlı (2014: 59) ile Sakarya ve Kara (2010: 57)'nin çalışmalarındaki ölçeklerden yararlanılarak tek bir ölçek şeklinde oluşturulmuş, ölçek hakkında uzaman görüşü alındıktan sonra uygulanmıştır.

Veri Seti

Çalışmada analiz edilen veriler 2018 yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde muhasebe eğitimi alan öğrencilerine anket uygulanarak elde edilmiştir. Eksik veriler çıkarıldıktan sonra ulaşılan öğrenci sayısı toplam 198 kişidir. Öğrenciler gerek muhasebe, gerekse diğer derslerinde mesleki etik ile ilgili konular işlendiğinden, konu ile ilgili bilgi sahibidirler. Çalışmada, ankete katılan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinin tespiti için 3 soru; etik algılama düzeyleri ile ilgili de 5'li likert ölçeği kullanılarak hazırlanan 25 soru yer almaktadır. 1-5 arasındaki sorular etik ölçeğinin dürüstlük boyutunu, 6-10 arasındaki sorular tarafsızlık boyutunu, 11-15 arasındaki sorular mesleki yeterlilik ve özen boyutunu, 16-20 arasındaki sorular gizlilik boyutunu ve 21-25 arasındaki sorular ise mesleki davranış boyutunu ortaya koymak için hazırlanmıştır. Tablo 2'de bulunan ortalama puanlar öğrencilerin işaretlediği şıklara verilen puanların ortalaması alınarak hesaplanmıştır (kesinlikle katılmıyorum=1, katılmıyorum=2, kararsızım=3, katılıyorum=4 ve kesinlikle katılıyorum=5). Verilerin normal dağılıp dağılmadığının belirlenmesi için yapılan analizlere göre veriler normal dağılmıştır (sig: 0.000). Anketin güvenilirliğini ölçmek için yapılan Cronbach Alpha (α) analiz değeri ise 0.742'dir. Literatürde 0.6'ın üstündeki değer güvenilir, 0.7'nin üstündeki değer ise yüksek güvenilir olarak kabul edilmektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19). Bu çalışmadaki değer 0.7'nin üzerinde olduğu için, öğrencilere uygulanan bu anketin yüksek güvenilirlik değerine sahip olduğu görülmektedir.

Yöntem

Çalışmada yüz yüze görüşme yöntemi ile öğrencilere anket uygulanmış ve anketlerden toplanan veriler SPSS 25 paket programı yardımıyla frekans ve yüzde dağılımı ve ortalamalar gibi istatistiki yöntemlerle analiz edilmiştir. Ayrıca anket sorularına tek tek bakılarak gruplar arası anlamlı bir fark olup olmadığını gösteren farklılık testleri, Anova ve t-testi de yapılmıştır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada zaman kısıtı nedeni ile yapılan analizler t-testi ve ANOVA gibi istatistiki yöntemlerle sınırlı kalmıştır. Daha sonra yapılacak olan

çalışmalarda farklı değişkenler kullanılabilir ve faktör analizleri gibi daha ayrıntılı analizler yapılabilir. Çalışmanın evreni sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler ile sınırlanmıştır ve sadece öğrenci görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra yapılacak olan çalışmalarda evren örneklem büyüklüğü genişletilebilir ve öğrencilerin yanında muhasebe eğitimcilerinin ve muhasebe meslek mensuplarının görüşleri de alınabilir.

Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin anketteki ifadeler ile ilgili görüşlerine göre yapılan değerlendirmeler tabloların altında yer almaktadır. Çalışmaya dâhil olan öğrencilere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo-1'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Cinsiyet</i>	Frekans	Yüzde
Kadın	123	62.1
Erkek	75	37.9
<i>Öğrenim Gördüğü Bölüm</i>	Frekans	Yüzde
İşletme	77	38.9
İktisat	83	41.9
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY)	38	19.2
<i>Staj Yapma Durumu</i>	Frekans	Yüzde
Evet	43	21.7
Hayır	155	78.3

Ankete katılan öğrencilerin %37.9'u erkek, %62.1'i ise kadın öğrencilerden oluşmaktadır. SBKY bölümü lisans 1. sınıfta muhasebe dersi olmadığı için, bu bölümden ankete katılım oranı düşüktür. Demografik özelliklerden ortaya çıkan bir başka çarpıcı sonuç ise öğrencilerin %78.3'ünün muhasebe ile ilgili bir işte staj yapmadıklarıdır. Muhasebe dersi alan öğrencilerin etik ilkeler hakkında algı düzeylerini belirlemeye yönelik sorulara ilişkin görüşleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Öğrenci İfadeleri

İFADELER	ORTALAMA PUAN
“Meslek mensuplarının mükelleflere ait bilgileri üçüncü kişiler ile paylaşmadığını düşünüyorum”	3.2
“Meslek mensupları yasa ile belirlenmiş durumların yetersiz kaldığı durumlar olsa bile etik ilkelerine bağlı kaldığını düşünüyorum”	3.2
“Ülkemizde meslek mensuplarının etik ilkeleri uygulamada yeterli özeni gösterdiğini düşünüyorum”	2.7

“Meslek mensuplarının mesleki kararları dış etkenlerden etkilenmeden alabildiğini düşünüyorum”	2.6
“Meslek mensuplarının mükellef kamu çıkarı dengesini eşit şekilde koruduğunu düşünüyorum”	2.8
“Mükelleflerin meslek etiğine yeterli saygıyı gösterdiğini düşünüyorum”	3
“Meslek mensuplarının muhasebe ilke ve standartlarını eksiksiz bir şekilde uyguladıklarını düşünüyorum”	2.8
“Meslek mensuplarının yasaları mümkün olduğunca mükellef lehine yorumladığını düşünüyorum”	3
“Ülkemizde meslek etiği ile ilgili yasal düzenlemelerin eksik ve yetersiz olduğunu düşünüyorum”	3.4
“Meslek mensuplarının mükellef ile ilgili bilgileri ilgisiz kişilere vermediğini düşünüyorum”	3.1
“Meslek mensuplarının yasalara ve ahlaki değerlere bağlı kaldığını düşünüyorum”	3
“Meslek mensuplarının mükellefler istediği takdirde yasalarda uygun görülen bilgileri verdiğini düşünüyorum”	3.3
“Meslek mensuplarının özgür irade ile karar verdiklerini düşünüyorum”	3
“Meslek ile ilgili ahlaki değerlerin yasalara bağlanmasının zor olduğunu düşünüyorum”	3
“Meslek mensuplarının kanunlar çerçevesinde mükellef hakkını koruduğunu düşünüyorum”	3.2
“Meslek mensuplarının ilgili taraflara doğru ve yeterli bilgiyi verdiğini düşünüyorum”	3
“Ülkemizde meslek öncesi etik ilkelerine yönelik eğitimin yetersiz olduğunu düşünüyorum”	3.6
“Meslek mensupları ile mükellefler arasındaki bireysel ilişkinin etik davranışı etkilediğini düşünüyorum”	3.4
“Meslek mensuplarının gelir düzeyinin etik davranışı etkilediğini düşünüyorum”	3.3
“Meslek mensupları etik ilkelerine bağlılığı mesleğe olan güveni ve saygınlığını arttıracaklarını düşünüyorum”	3.9
“Meslek mensuplarının ilgili taraflara gerektiği zaman bilgi verdiğini düşünüyorum”	3.2
“Meslek mensuplarının mesleki gelişmeye açık olduklarını düşünüyorum”	3.4
“Meslek mensuplarının mesleki etik kurallarına uymalarının önemli olduğunu düşünüyorum”	4
“Etik konusunda eğitim ve öğretilere daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum”	4
“Meslek mensuplarına yönelik meslek içi eğitim ve seminerlerin fazlalaştırılmasının etik ilkelerine bağlılığı arttıracaklarını düşünüyorum”	4

Öğrencilerin anket sorulara verdikleri cevapların ortalamalarına bakıldığı zaman, en yüksek ortalamaya (4 puan) sahip ifadelerin, “Meslek mensuplarının mesleki etik kurallarına uymalarının önemli olduğunu düşünüyorum”, “Etik konusunda eğitim ve öğretilere daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum” ve “Meslek mensuplarına yönelik meslek içi eğitim ve seminerlerin fazlaştırılmasının etik ilkelerine bağlılığı arttıracığını düşünüyorum” ifadeleri olduğu; en düşük ortalamaya (2.6) sahip ifadenin ise, “Meslek mensuplarının mesleki kararları dış etkenlerden etkilenmeden alabildiğini düşünüyorum” ifadesi olduğu görülmektedir. Tablo 3’de öğrencilerin verdikleri cevaplara göre etik boyutların ortalama puanları gösterilmiştir.

Tablo 3: Etik Boyutlar İtibariyle Ortalama Puanlar

Etik Boyutlar	Ortalama Puanlar
Dürüstlük	2.9
Tarafsızlık	3.1
Mesleki Yeterlilik ve Özen	3.1
Gizlilik	3.4
Mesleki Davranış	3.7

Etik ilkelerin, etik boyutlar itibariyle ortalamalarına bakıldığında en düşük ortalamaya (2.9) *dürüstlük* boyutunun, en yüksek ortalamaya ise *mesleki davranış* (3.7) boyutunun sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre muhasebe dersi alan öğrenciler, muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra ederken iş ilişkilerinde doğru sözlü ve dürüst bir şekilde davranmadıklarını düşünmektedirler denilebilir. Buna karşın muhasebe meslek mensuplarının yasa ve yönetmeliklere uyması gerektiğini söyleyen *mesleki davranış* etik boyutunun ise ortalaması yüksektir. Öğrenciler burada, muhasebe meslek mensupları her ne kadar dürüst davranmasa bile yasa ve yönetmeliklere uymamanın bir yaptırım olduğu için, meslek mensuplarının bu yasa ve yönetmeliklere bağlı kalacağını düşündükleri ifade edilebilir. Öğrenciler etik boyutların *tarafsızlık* (3.1), *mesleki yeterlilik ve özen* (3.1) ve *gizlilik* (3.4) boyutlarında ise kısmen olumlu görüşler bildirmişlerdir.

Muhasebe öğrencileri anketteki ifadelere genel olarak “kararsızım” (3 puan) ve “katılıyorum” (4 puan) şeklinde cevaplar vermişlerdir. Dürüstlük boyutu hariç, diğer tüm boyutlarda ortalamanın üstünde bir ortalama puan çıkmıştır. Bu da genel olarak, muhasebe öğrencilerinin meslek mensuplarının etik ilkelere uyumu konusunda kısmen olumlu bir düşünceye sahip olmasından kaynaklandığı şeklinde ifade edilebilir.

Muhasebe öğrencilerinin anketteki ifadelerine verdikleri cevapların cinsiyet, staj durumu ve eğitim gördükleri bölüm bakımından gruplar arası anlamlı bir fark teşkil edip, etmeyeceğini belirlemek için uygulanan t-testi ve ANOVA sonuçlarına göre, gruplar arası anlamlı bir farklılığa rastlanamamıştır ($p>0.05$). Özetle etik boyutların hiçbirinde öğrencilerin cinsiyeti, staj yapma durumu ve eğitim gördükleri bölümler açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenememiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, muhasebe öğrencileri anketteki ifadelerine genel olarak kararsızım ve katılıyorum şeklinde cevaplar vermişlerdir. Dürüstlük boyutu hariç, diğer tüm boyutlarda ortalamanın (3) üstünde bir puan çıkmıştır. Etik ilkelerin, etik boyutlar itibarıyla ortalamalarına bakıldığında en düşük ortalamaya dürüstlük boyutunun, en yüksek ortalamaya ise mesleki davranış boyutunun sahip olduğu görülmektedir. Öğrencilerin verdikleri cevaplara göre en yüksek puan alan ifadeler sırasıyla; “Meslek mensuplarının mesleki etik kurallarına uymalarının önemli olduğunu düşünüyorum”, “Etik konusunda eğitim ve öğretilere daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum” ve “Meslek mensuplarına yönelik meslek içi eğitim ve seminerlerin fazlaştırılmasının etik ilkelerine bağlılığı arttıracığını düşünüyorum” ifadeleridir.

Çalışmanın sonuçlarına göre muhasebe öğrencileri, muhasebe meslek mensuplarının, etik ilkeleri uygulamada yeterli özeni göstermediklerini, mesleki kararları alırken dış etkenlerden etkilendiklerini, mükellef kamu çıkarı dengesini eşit şekilde korumadıklarını ve muhasebe ilke ve standartlarını eksiksiz şekilde uygulamadıklarını düşünmektedirler. Bunun yanında ülkemizde etik ile ilgili yasal düzenlemelerin eksik ve yetersiz olduğu, etik ilkelerle ilgili eğitimin düşük düzeyde olduğu ve etik ilkelere bağlılığın mesleğin itibarını arttıracığı düşünceleri de çalışma sonuçları arasında yer almaktadır. Çalışmanın özet sonuçları aşağıdaki gibidir:

- Staj yapan öğrencilerin sayısı çok azdır.
- Öğrenciler yorumlamayı yaşantı, duyum, dedikodular ve dışsal bilgilerle yapmış olabilir.
- Genel ortalamalara bakıldığında orta düzey olumlu bir algılama olduğu görülmüştür.
- Anket sorularına verilen cevapların genel ortalaması 3.25 düzeyindedir.
- Öğrencilerin sahip olduğu olumsuz algı, toplumun bu konudaki algılamasının bir yansıması olabilir.

Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre birtakım çözüm önerileri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Ülkemizde meslek etiği ile ilgili yasal düzenlemeler arttırılabilir ve daha caydırıcı yaptırımlar getirilebilir.
- Muhasebe meslek mensuplarına, meslek öncesi etik ilkeler konusunda eğitim verilebilir.
- Muhasebe meslek mensuplarına yönelik meslek içi eğitim ve seminerler fazlaştırılabilir.
- Geleceğin meslek mensubu muhasebe öğrencilerine meslek etiği ayrı bir ders olarak okutulabilir.
- Geleceğin meslek mensubu muhasebe öğrencilerine muhasebe alanında staj imkânları arttırılabilir.

Kaynakça

- Ağyar, E., Kutluk , F. A., & Cengiz, E. (2012). Meslek Yüksekokulları Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Değişkenler Işığında Mesleki Etiğe Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Akdeniz Üniversitesi Örneği. *Journal of Yasar University*, 25(7), 4203-4228.
- Akbaş, H., Özsözgün, A., & Özarslan, E. (2009). Muhasebe Mesleğinde Etik Algısı ve Etik Dışı Davranışlarla İlişkisi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Öneri*, 8(32), 175-184.
- Akın, O., & Özdaşlı, K. (2014, Temmuz). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Uymaları Gereken Etik İlkelere Uyma Düzeyine Yönelik Meslek Mensupları İle Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Algıları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 59-74.
- Alkan, G. (2015). Muhasebe Eğitiminde Etik: Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 6(2), 113-125.
- Ameen, E., Guffey, D., & McMillan, J. (1996). Gender Differences in Determining the Ethical Sensitivity of Future Accounting Professionals. *Journal of Business Ethics*(15), 591–597.
- Armstrong, M. (1987). Moral Development and Accounting Education. *Journal of Accounting Education*, 5(1), 27-43.
- Ay, M., & Güler, E. (2011). Öğrencilerin Etik Değerleri: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. 3. *Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı*, (s. 131-138). Nevşehir.

- Azaltun, M., & Kaya, E. (2006). Muhasebe Eğitiminde Meslek Etiğinin Yeri ve Önemi: Anadolu Üniversitesi'nde Yapılan Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 8(1), 107-126.
- Chan, S., & Leung, P. (2006). The Effects of Accounting Students' Ethical Reasoning and Personal Factors on Their Ethical Sensitivity. *Managerial Auditing Journal*, 21(4), 436-457.
- Cohen, R., Pant, L., & Sharp, D. (2001). An Examination of Differences in Ethical Decision Making Between Canadian Business Students and Accounting Professionals. *Journal of Business Ethics*, 30(4), 319-336.
- Daştan, A., Bellikli, U., & Bayraktar, Y. (2015). Muhasebe Eğitiminde Etik İiklem ve Etik Karar Alma Konularına Yönelik KTÜ-İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 75-92.
- Eleren, A., & Kayahan, C. (2007). Muhasebe Eğitiminin Öğrenci Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında Bir Araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 7(23), 47-63.
- Kerr, D., & Smith, L. (1995). Importance of and Approaches to Incorporating Ethics into the Accounting Classroom. *Journal of Business Ethics*, (14), 987-995.
- Kısakürek, M., & Alpan, N. (2010). Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(41), 213-228.
- Kurnaz, N., & Gümüş, Y. (2010). Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Mesleği ile İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı Analizi: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(45), 157-174.
- Kurt, G., Okan, P., & Başer, F. (2010). Muhasebe Meslek Mensubu Olabilecek Öğrencilerin Meslek Etiği Konusundaki Algılama ve Eğilimlerinin Belirlenmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3(1), 1-20.
- Landry, R., Moyes, G., & Cortes, A. (2004). Ethical Perceptions Among Hispanic Students: Differences by Major and Gender. *Journal of Education for Business*, 80(2), 102-108.
- Mugan, C. Ş., & Atay, D. Ö. (2003). Contextual Effects on Ethical Sensivity and Penalty Judgments. *Teaching Business Ethics*, 7(4), 341-363.

- O'Leary, C., & Radich, R. (2001). An Analysis of Australian Final Year Accountancy Students' Ethical Attitudes. *Teaching Business Ethics*, 5(3), 235-249.
- Sakarya, Ş., & Kara, S. (2010). Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 57-72.
- Sevilengül, O. (2016). *Genel Muhasebe* (18 b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Shaub, M. (1994). An Analysis of The Association of Traditional Demographic Variables with the Moral Reasoning of Auditing Students and Auditors. *Journal of Accounting Education*, 12(1), 1-26.
- Stanga, K., & Turpen, R. (1991). Ethical Judgements on Selected Accounting Issues; An Empirical Study. *Journal of Business Ethics*, 10(10), 739-747.
- Yıldız, D., & Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28.
- Yıldız, G. (2010). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(36), 155-178.
- Yurtseven, H. (2000). İşletme Yönetiminde Etik: Toplum ve İşletmeler Açısından Çanakkale Kentinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. 8. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi* (s. 250). Nevşehir: Erciyes Üniversitesi.
- Yücenurşen, M., Duman, H., & Polat, Y. (2017). Muhasebe Eğitimi Alan Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Etik Davranışlarının Tespiti Üzerine Bir Araştırma: Ortaköy MYO Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 96-110.

**FİLİPİNLER CUMHURİYETİ TURİZM COĞRAFYASINDAN
BİR KESİT: LEYTE ADASI**
**A Section From The Tourism Geography of The
Philippines Republic: The Leyte Island**

Prof. Dr. Emin ATASOY
Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
eatasoy@uludag.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1473-7420>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	22.06.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	12.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 395-415	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.756257

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

FİLİPİNLER CUMHURİYETİ TURİZM COĞRAFYASINDAN BİR KESİT: LEYTE ADASI

A Section From The Tourism Geography of The Philippines Republic: The Leyte Island

Prof. Dr. Emin ATASOY

Öz

Samar adasının güneybatısında, Mindanao adasının kuzeyinde ve Cebu ile Bohol adalarının doğusunda yer alan Leyte, Doğu Visayas Adalar Grubu'nda yer alan en büyük adaların başında gelir. Filipinler'in 8. en büyük, dünyanın ise 94. en büyük adası olan Leyte, idari yapılanma bakımından Leyte ve Güney Leyte eyalet toprakları üzerinde yer alır. Leyte adası güneyinde yer alan Panaon adası, kuzeyinde yer alan Biliran adası ve doğusunda yer alan Samar adası ile adeta bitişik ve bütünleşik olup karayolu ulaşımı ve köprü bağlantıları sayesinde bu komşu adalarla sürekli etkileşim halindedir. Filipin takımadalarının merkezi konumunda yer alması, komşu adalarla kolay ulaşım bağlantılarının olması, ekonomik otellerin ve turistik tesislerin yer alması ayrıca ada topraklarının iki millî parkı barındırması, Leyte adasının en büyük turizm avantajlarıdır. Bu araştırmada Leyte adasının coğrafi konumu, doğal ve beşeri özellikleri açıklandığı gibi turizm çekicilikleri ve turizm avantajları da kısaca ele alınmıştır. Çalışmada adanın başlıca kentleri, şelaleleri, mağaraları, akarsuları, doğa koruma alanları, inanç merkezleri ve tarihsel-kültürel çekicilikleri irdelenerek adanın turizm potansiyeli resmedilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Leyte Adası, Filipinler Cumhuriyeti, Turizm, Filipin Adaları

Abstract

Leyte, located to the southwest of the Samar Island, to the north of the Mindanao Island and to the east of Cebu and Bohol islands, is one of the largest islands in the Eastern Visayas Islands Group. Leyte, which is the 8th largest island of the Philippines and 94th largest in the world, is situated on the territory of Leyte and South Leyte state in terms of administrative structure. The Panaon Island located in the south of Leyte Island, the Biliran Island in the north, and the Samar Island in the east are almost adjacent and integrated and are in constant contact with these neighboring islands thanks to road transportation and bridge connections. The fact that it is situated in the center of the Philippine archipelago, that it has easy transportation links with neighboring islands, and that it has economic hotels and tourist facilities are the major tourism advantages of the Leyte Island. In this study, the geographical location, natural and human characteristics of the Leyte Island

have been explained; also the touristic attractions and tourism advantages have been briefly discussed. In the present study, we tried to identify the tourism potential of the island by examining the main cities, waterfalls, caves, streams, nature reserves, faith centers and historical-cultural attractions of the island.

Keywords: Leyte Island, Philippines Republic, Tourism, Philippine Islands

Giriş

Küreselleşen dünyada farklı ülkelerle ilgili daha sağlıklı bilgilere ulaşabilme talebi ve çok boyutlu bilimsel ülke analizlerine olan ihtiyaç hızla arttığından dolayı, ülke ve bölge araştırmalarına olan talep de gün geçtikçe artmaktadır. Filipinler son yarım yüzyılda dünyanın en çok tartışılan ülkelerinden biri olup, doğal kaynaklarıyla, yüzlerce adasıyla, tarım ve turizm potansiyeli ile Türkiye'nin ilgi alanına bir türlü girememiştir. Oysa Filipinler Cumhuriyeti, Asya kıtasının en ilginç ve en sıra dışı ülkelerinin başında gelir. Filipinler, kendine özgü tarihsel geçmişi, heterojen etnik ve dinsel yapısı, sıra dışı demokrasi ve inanç uygulamaları, ilginç coğrafi yapısı, zengin turizm çekicilikleri, kendine özgü kalkınma ve ekonomi politikalarıyla diğer Asya ülkelerinden derin farklılıklar gösterir.

Asya kıtasının en büyük Hristiyan ülkesi olan Filipinler, Endonezya ve Japonya ile birlikte kıtanın en çok adaya sahip ülkesidir (Harita 1). Sayıları 7500'ü aşan Filipinler'deki her bir adanın kendine has demografik, sosyo-kültürel, iktisadi ve turizm özellikleri vardır. Her yıl binlerce Türk turist bu adalardan birini ziyaret etmesine rağmen bu tropikal adalarla ilgili ülkemizde yayınlanmış bilimsel eser sayısının yok denecek kadar az olması bu makalenin kaleme alınmasının başlıca nedenidir.

Malay Takım adalarının bir parçası olan Filipin adaları kendi içinde 3 büyük adalar grubuna ayrılırlar. Ülkenin kuzey bölgelerindeki adalar "Luzon Grubu Adalarında", orta kesimdeki adalar "Visayas Grubu Adalarında", ülkenin güney kesimlerindeki adalar da "Mindanao ve Sulu Takım Adaları" grubunda yer almaktadırlar. Bu çalışmada Visayas Grubu Adaları içinde yer alan Leyte adası turizm coğrafyası penceresinden çok boyutlu irdelenmiştir. Sonuç olarak, turizm coğrafyası odaklı bu araştırmanın öncelikli amacı Filipinler'in en büyük adalarından biri olan Leyte'nin coğrafi özelliklerini ve turizm potansiyelini Türkiye'deki okuyuculara tanıtmaktır.

Araştırmanın Amacı

Dünyanın birçok ülkesi, Filipinler'deki siyasi gelişmeleri dikkatle izlerken ve iktisadi yatırımlarının yönünü belirlerken belki kültürel

farklılıklar, belki coğrafi uzaklık, belki bilgi yetersizliği, belki adaların potansiyelini küçümseme gibi farklı nedenler sonucunda Türkiye'nin Filipinler'e olan bilimsel ilgisi pek canlanmamıştır. Bu güne kadar Filipin adaları ile ilgili sağlıklı ve çok boyutlu bir bilimsel araştırmanın yapılmamış olması da bu ilgisizliğin bir başka nedeni olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın öncelikli amacı Türkiye'de az bilinen ve az irdelenen Filipin adalarının coğrafi ve iktisadi özelliklerini, doğal ve tarihsel-kültürel kaynaklarını, milli parklarını, kentlerini, plajlarını ve turizm çekiciliklerini Türk okuyucularına tanıtmaktır.

Filipin adaları zengin bir kültürel mirasa ve çeşitli turizm olanaklarına sahip olmalarına rağmen bu gizemli ülkeye gelen Türk turist sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Bu açıdan araştırma sonucunda yapılacak bilimsel yayınlarla Filipinler'in coğrafi ve turizm potansiyeli tanıtıldığında Türkiye'den bu ülkeye gidecek olan turist sayısında artış olması beklenmektedir. Böylece bu araştırmanın hem Filipin adalarının tanıtımı açısından hem de Filipinler -Türkiye turizm etkileşimi açısından büyük yararlar sağlaması beklenmektedir.

Yöntem

Araştırmada nitel yaklaşım yöntemlerinden olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Kıral, 2020).

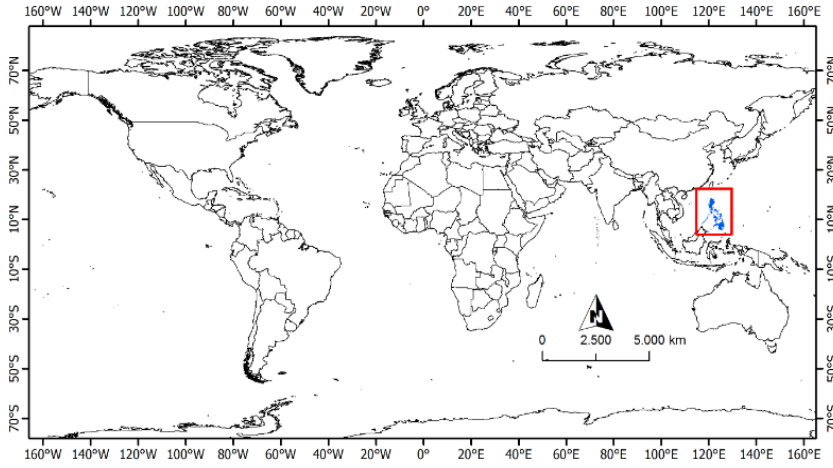
Adanın Coğrafi Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri

Lapinig Adası ile Leyte adası arasında Canigao Boğazı Doğu Visayas adalar grubunda yer alan en büyük adalardır. Doğu Visayas adalar grubunda yer alan Leyte adası, 7367,6 km² yüzölçümü ile orta büyüklüğünde bir ada olup, Filipinler Cumhuriyetinin orta kesimlerinde yer almaktadır. Leyte adası Filipinler'in 8. en büyük, dünyanın ise 94. en büyük adasıdır.

Mindanao adasının kuzeyinde ve Cebu ile Bohol adalarının doğusunda yer alan Leyte adasının kuzeydoğusunda Samar, kuzeyinde Biliran ve kuzeybatısında da Masbate adaları yer alır (Harita 2 ve Harita

3). Adanın kuzeybatısında Visayan denizi, güneybatısında Camotes denizi, güneyinde Bohol denizi, kuzeyinde Samar denizi ve doğusunda da Leyte körfezi ve Büyük Okyanus yer almaktadır. Doğuda Leyte, kuzeyde Carigara, batıda Ormok ve güneyde Sogod ve Cabalian Leyte adasının en büyük körfezleri olup, okyanus sularının adanın iç kesimlerine sokulmasını sağlayarak girintili çıkıntılı ama bir o kadar da güzel bir kıyı şeridinin oluşmasına yol açmışlardır. Leyte kıyılarını biçimlendiren diğer körfezler şunlardır: Malibago, Opong, Carigara, Biliran, Leyte, San Isidro, Aprevalo, Tabango, Campodoc, Silad, Dupon, Ormoc, Sogod, San Pablo, Himo-aw, Cabalian, Hinunangan, Cancabato, Malabago ve Sangputan.

Harita 1: Filipinler Cumhuriyeti Lokasyon Haritası

Filipinler Cumhuriyetinin sekizinci en büyük adası olan Leyte idari yapılanma bakımından Leyte ve Güney Leyte eyalet toprakları üzerinde yer alır (Harita 3). Mindanao adasının kuzeyinde bulunan Surigao Boğazı Leyte adasını Mindanao adasından ayırmaktadır. Leyte adasının güneybatısında ve Bohol adasının kuzeydoğusunda çok önemli bir su yolu olan Canigao Boğazı yer alır. Lapinig adası ile Leyte adası arasında yer alan Canigao Boğazı hem Camotes denizini Bohol denizinden ayırır, hem de Bohol ve Güney Leyte eyalet toprakları arasında doğal bir sınır oluşturur. San Juanico Boğazı ve Janbataş kanalı Leyte adasını Samar adasından ayırmaktadır. San Juanico Boğazı Filipinler'in en dar ve uzun boğazlarından biri olup bu boğaz üzerinde Leyte ve Samar adalarını birbirlerine bağlayan ülkenin en uzun köprüsü yer almaktadır. Dar ve uzun olan bu ilginç köprü Leyte ve Samar adalarını birbirlerine karayolu ile bağlamaktadır.

Tablo 1: Leyte Adasının Başlıca Özellikleri

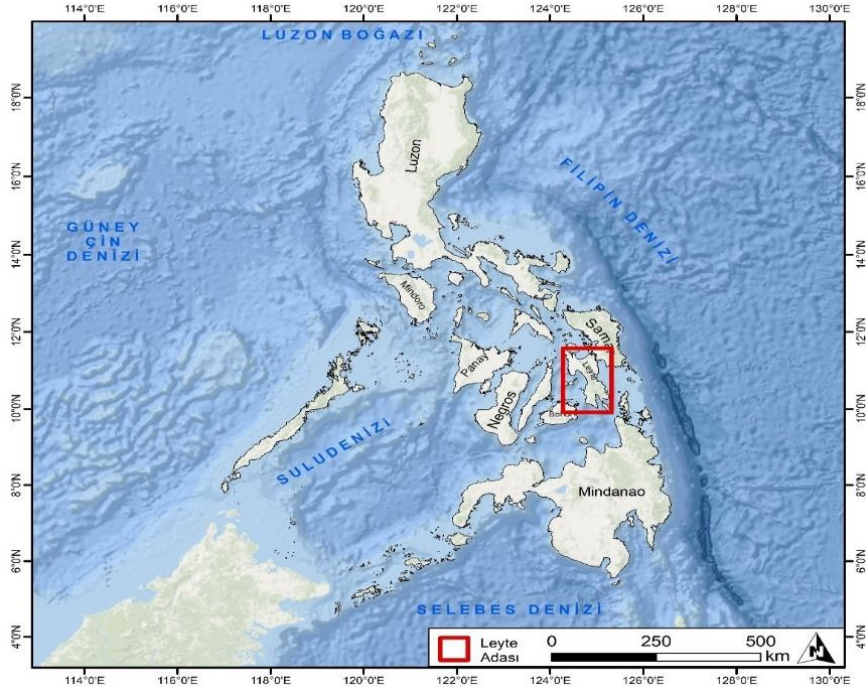
Yer Aldığı Adalar Grubu: Doğu Visayas	Toplam Nüfus: 2,4 milyon
Yer Aldığı Eyalet: Leyte ve Güney Leyte	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu: 326 kişi/km ²
Yüzölçümü: 7367,6 km ²	En Büyük Kent: Takloban
En Yüksek Nokta: Lobi Zirvesi (1349 m.)	En Büyük Yerleşmeler: Ormoc, Baybay, Sogod, Palampon, Kananga,
En Uzun Akarsu: Binahaan	En Büyük Göl: Bito
Matematik Konum: 10° 05' – 11° 32' kuzey enlemi ve 124° 18' – 125° 18' doğu boylamı.	Başlıca Doğa Koruma Alanları: Kuapnit Balinsasayao Milli Parkı Mac Arthur Landing Milli Parkı Mahagnao Volcano Tabiat Parkı Danao Gölü Tabiat Parkı

Leyte adası ile onun hemen kuzeyinde yer alan Biliran adası adeta bitişik ikiz gibidirler. Leyte adası ile Biliran adası arasında, aynı adı taşıyan Biliran boğazı yer almaktadır. Leyte adasının güneyinde yer alan Panaon boğazı onu Panaon adasından ayırmaktadır. Tagbak deniz parkının güneydoğusunda Panaon boğazı üzerinde yer alan bir köprü Leyte ve Panaon adalarını birbirlerine karayolu ile bağlamaktadır. Özetle, Leyte adası güneyinde yer alan Panaon adası, kuzeyinde yer alan Biliran adası ve doğusunda yer alan Samar adası ile adeta bitişik ve bütünleşik olup karayolu ve köprüler sayesinde adeta bu komşu adalarla sürekli etkileşim halindedir (Harita 3). Leyte adasının en büyük şehirleri doğu kıyısında bulunan Tacloban ile batı kıyısında yer alan Ormoc'dur (<https://www.openstreetmap.org/>).

Volkanik karakterli ve engebeli bir jeomorfolojik görünüme sahip olan Leyte adasının toplam alanı 7367,6 km.² olup, kuzey-güney uzunluğu yaklaşık 180-183 km. ve batı-doğu genişliği de yaklaşık 60-65 kilometredir. Dağlık ve eğimli arazilerle dolu bir ada olmasına rağmen Leyte adası 1500 metreyi aşan doruklardan ve dağlardan yoksun olup en yüksek noktasını Lobi Zirvesi (1349 m.) oluşturmaktadır. Leyte adasında

subekvatorial iklim egemendir, bu nedenle de her ay sıcak ve nemlidir. Adada bütün yıl boyunca ortalama aylık sıcaklıklar 24-28°C arasında değişmektedir. Adaya düşen yıllık yağış miktarları yükseklik, bakı, denize uzaklık ve yer şekillerinin uzanışına göre 1800 ile 2200 mm. arasında değişmektedir.

Harita 2: Leyte Adası Lokasyon Haritası

Leyte göl bakımından fakir bir adadır. Az sayıdaki gölün önemli bir bölümü ise volkanik karakterli göllerdir. Bito, Pananawan, Danao, Malagsum ve Mahagnao Crater Lake adanın en büyük gölleridir. Leyte adasında çok yoğun bir akarsu ağı vardır. Yatak eğimleri fazla, hızlı akan ve kısa boylu akarsular adada egemendirler. Adanın başlıca akarsuları şunlardır: Himanglos, Mainit, Cabayugan, Binahaan, Calogcog, Daguitan, Bito, San Joaquin, Embarcadero, Cadac-an, Silago, Das-ay, Himbangan, Subang-daku, Bonbon, Amparo, Matalom, Salog, Kiga, Duncaan, Guadalupe, Pangasugan, Pagbanganan, Lago-Lago, Kagnonoc, Bao, Mac, Macahila, Bucan, Palanas, Panilahan, Benolho, Hipgasan, Marabong, Bagongbong, Panalian, Malansa, Anilao, Pagsangahan, Jaoban, Leyte, Hiluctogan, Lindog, Pilor.

İdari yönetim bakımından Leyte adası Leyte ve Güney Leyte olmak üzere iki eyalete (ile) ayrılmıştır (Harita 3). Leyte adasının hemen güneyinde yer alan Panaon adası da idari bakımından Güney Leyte'nin bir parçasını oluşturmaktadır. Yoğun nüfuslu bir ada olduğundan, ayrıca sanayi, ulaşım, ticaret, turizm, tarım ve diğer iktisadi faaliyetlerinin de yoğunluğu nedeniyle Leyte adasının önemli bir bölümü doğal Muson ormanlarını kaybetmiştir. Bu nedenle erozyon adanın en büyük çevresel sorunlarından biridir. Adada yaşayan yerlilerin büyük bir bölümü Visayan dilini konuşmaktadırlar.

Tablo 2: Leyte Adasının Başlıca Büyük Yerleşmeleri

Palo	Barugo	San Migel	Babatngon
Jaro	Tolosa	Santa Fe	Cargara
Dulag	Pastrana	Cabubian	Tanauan
La Paz	Dagami	San Isidro	Capoocan
Bato	Tunga	Tabango	Palompon
Maasin	Leyte	Villaba	Mac Arthur
Bontoc	Isabel	Kananga	Hinunangan
Julita	Merida	Albuera	Mahaplag
Tolosa	San Juan	Burauen	Pedre Burgos
Sogod	Hindang	Silago	Santa Cruz
Baybay	Hilonfos	Matalom	Tomas Oppus
Silago	Anahawan	Libagon	Tabontabon
Abuyog	Ipil	Saint Bernard	Inopacan
Mayorga	Macrohon	Matag-ob	Alangalang
Javier	Malitbog	Hinundayan	Cablawan

Adanın Turizm Potansiyeli

Leyte adasında dinlenmek, Filipinler'in diğer tatil beldelerinden çok daha ucuzdur. Şehir gürültüsünden bıkmış olan turistler buraya gelir ve aradıkları sessizlik ile huzuru burada bulurlar. Yoğun tropikal ormanlar, yemyeşil dağlar ve temiz ırmaklar, şelaleler ve mağaralar, bembeyaz kumsallar ve temiz plajlar, bozulmamış doğal peyzaj ve millî parklar Leyte adasına her yıl yüz binlerce yerli ve yabancı turistini gelmesini sağlamaktadır. Filipin takımadalarının merkezi adalarında yer alması, komşu adalarla kolay ulaşım bağlantılarının olması, daha ekonomik hotellerin ve turistik tesislerin yer alması ayrıca ada topraklarının iki millî parkı barındırması, Leyte adasının en büyük turizm avantajlarının başında gelir.

Leyte adası sınırları içinde iki önemli millî park yer almaktadır: Mac Arthur Landing Millî Parkı ve Kuapnit-Balinsasayo Millî Parkı.

Ayrıca Leyte adası sınırları içinde iki önemli tabiat park alanı da yer almaktadır: Mahagnao Volcano Tabiat Parkı ve Danao Gölü Tabiat Parkı. 1998 yılında kurulmuş olan Mahagnao Volcano Tabiat Parkı 635 hektarlık alana sahiptir, oysa yine 1998 yılında kurulmuş olan Danao Gölü Tabiat Parkı 2193 hektarlık yüzölçümüne sahiptir.

La Paz kentinin batısında ve Burauen kasabasının güneyinde yer alan Mahagnao Volcano Tabiat Parkı volkan patlamaları sonucunda oluşmuş olan muhteşem Mahagnao Krater Gölü'ne ev sahipliği yapmaktadır. Bu egzotik volkanik gölün çevresi tropikal bitkiler ve palmye ağaçları ile kaplıdır. Bu yöreyi ziyaret eden turistler, ormanda kamp yapabilir, dağ yürüyüşü yapabilir ve yüzlerce renk çeşitliliğiyle büyük kelebekleri izleyebilirler. Mahagnao Krater Gölü'nün hemen güneybatısında ise meşhur Danao gölü yer almaktadır. Keman şeklindeki göl ekolojik olarak temiz sulara sahiptir ve her tarafı dağlarla çevrilidir. Danao gölü ve çevresi Danao Gölü Tabiat Parkını oluşturmaktadırlar.

Calbigaa, Pangasugan ve Lago Lago ırmaklarının denizle buluştukları kıyılarda yer alan Guadalupe kenti adanın en saygın üniversitesi olan Visayas Devlet Üniversitesi'ne ev sahipliği yapmaktadır. Baybay kentinin kuzeyinde ve Guadalupe kentinin hemen batısında ise Pangasugan Doğa Koruma alanı yer almaktadır. Calbigaa, Pangasugan ve Lago Lago ırmaklarının kaynak noktalarına sahip olan bu doğa koruma bölgesinin en yüksek zirvesini 1150 metre yüksekliğindeki Pangasugan doruğu oluşturmaktadır. Visayan adalarının en yoğun tropikal ormanlarına ev sahipliği yapan park alanında çok sayıda endemik hayvan ve bitki türü görülmektedir. El değememiş bakir ormanlardaki canlı hayatı incelemek isteyenler için Pangasugan Doğa Koruma Alanı gayet güzel fırsatlar sunmaktadır. Doğa koruma alanı içinde yer alan Pangasugan şelalesi Leyte adasının en güzel şelalelerin başında gelir.

Leyte adasına gelen turistler, adanın her tarafına dağılmış çok sayıda mağarayı ziyaret etme şansına sahiptirler. Yerli ve yabancı ziyaretçiler çok sayıda mağarada bulunan yeraltı göllerinde yüzebilme imkânlarına sahiptirler. Adaya gelen turistler için bir başka popüler doğal turizm çekiciliğini Lobi dağı oluşturur. Dağ tırmanışını sevenler, muhteşem bir manzaraya sahip olan Leyte'nin en yüksek noktası olan Lobi zirvesini mutlaka ziyaret etmelidirler. Lobi zirvesine giden zorlu yol boyunca küçük şelaleler, derin mağaralar, tropikal ormanlar ve muhteşem doğal manzaralar yer almaktadır.

Maganhan ve Hiluguiran dağlarının hemen güneyinde, Mahplag kasabasının kuzeyinde ve Baybay kentinin hemen doğusunda Leyte adasının en önemli doğa koruma alanlarından biri olan Kuapnit Balinsasayao Millî Parkı yer almaktadır. Cadac-an ırmağın kaynak noktasına sahip olan bu millî park, Filipinler Cumhuriyetinin en eski millî park sahalarından biri olup 1937 yılında kurulmuştur. Abuyog ve Baybay ilçe sınırları içinde yer alan Kuapnit Balinsasayao Millî Parkı 364 hektarlık alana sahip olup Filipinler'in en yaşlı ve en yoğun tropikal orman örneklerinden birine sahiptir. Kuapnit Balinsasayao Millî Parkı yakınlarda turistlere konaklama hizmeti veren bazı turistik tesisler yer almaktadır. Camp Kalipay Hiker's Lounge, Guinocor Tropical Garden Resort, Prey-Doo Campsite ve Mahaplag Inland Resort Hotel millî park çevresinde yer alan başlıca konaklama tesislerine örnektirler. Balta girmemiş yaşlı yağmur ormanları, derin vadiler ve çok zengin canlı çeşitliliği millî parkın en büyük zenginliğini oluşturmaktadırlar. Adrenalin tutkunu dağcılar için 754 metre yüksekliğindeki Maganhan zirvesi ve 690 metre yüksekliğindeki Hiluguiran zirvesi alpinizm ve zorlu tırmanış için güzel seçeneklerdir.

Harita 3: Leyte Adası Turizm Haritası

Tablo 3: Leyte Adası ve Yakın Çevresinin Başlıca Turizm Çekicilikleri

Mt. Pangasugan Ranges Pr. Landscape	Santa Sofia Plajı	Old Ruin
Mac Arthur Landing Memorial Park	Catagbacan Gölü	Gunhuban Şelalesi
Kuapnit Balinsasayaw National Forest	Lantaw Palompon	Busay Şelalesi
Mahagnao Volcano National Park	Guinsuhotan Mağarası	Cambaro Mağarası
Baybayon ni Agalon Zoo	Castanas Spring Resort	Pılakan Şelalesi
Heinney's Resort & Game Park	Kissbone Cove Resort	Masaba Şelalesi
Sayahan Falls doğa koruma alanı	Kasud-suram Gölü	Magsuhot Park
Maasin City Forest Park	Pines Farm Resort	Aqua Azul Plajı
Leyte Golf and Country Club	Tag-Abaca Şelalesi	Lintaon Peak
Lıbhı Hill Resort And Sports Complex	Our Lady of the Assumption	Sambawan Adası
Molopolo-Sta. Cruz Marine Sanctuary	Visayas State University	Green Lake Park
Hindang Cave and Wild Monkeys	Liberty Terrestrial Park	Sto. Nino Kilisesi
Lintaon Peak & Cave Ekolojik Park	St Francis Xavier Kilisesi	Alto Peak
Philippine-Japan Peace Memorial Park	Puting Buhangin Adası	Veteran's Park
Sibugay Mountain Resort	Tumpag Şelalesi	Maasin Cathedral
Tabuk Marine Park and Bird Sanctuary	Dongon Hillside Resort	Cagnituan Şelalesi
Korean Veteran Memorial Park	Gunhuban Şelalesi	Tangkaan Plajı
Lingganay Karisyuhan Park	Napantao Marine Sanctuary	San Juanico Köprüsü
Fatima Mountain Ridge	Punta Rosette Park	Santa Sofia Beach
Looc Mountain View	Monte Cueva Shrine	Red Beach
P. Burgos Fish Sanctuary Ekopark	Caningag Mountain Park	Lantawan Peak
Sto. Nino Shrine and Heritage Museum	Tutug-an Hanging Bridge	Calangaman Adası
Madonna of Japan Heykeli	Calanggaman Adası	White Beach
Kuatro-Digio Adaları	San Pedro Adası	Danao Gölü
Robinsons Place Tacloban	Malaguicay Şelalesi	Aqua Azul
Paru Parong Bukid Nature Conservation	Mahayhay Şelalesi	Malagsum Gölü
La Villa Francisco Mountain Resort	Punta Beach Resort	Mac Arthur Park

Bawok-Bawok Beach	Stations of the Cross	Mahaba Adası
Castanas Spring Resort	Banahaw Cold Springs	Tulaan Şelalesi
Danao Forest Park	Cagnituan Şelalesi	Panoan Adası
Inopacan Baywalk	Himokilan Adası	Apid Adası
Demoloc Mağarası	Digyo Adası	Luman Şelalesi
DENR Mahogany Seed Prod. Area	Candonicot Dağı	RP Beach Resort
Hindag-an Falls & Forest Park	Tagbak Marine Park	Carigara Baywalk
Nsjmpa Mangrove Ecotourism Park	L and L Cove- Rock Resort	Matalom Plaza
Our Lady of the Assumption Shrine	Dinoy Yrastorza Park	Galia Beach

San Juanico Boğazının batısında ve Kankabato körfezi kıyılarında yer alan Tacloban kenti Leyte adasının hem en büyük yerleşmesidir hem onun başkenti sayılır hem de adayı ziyaret eden yabancı turistlerin ilk uğrak yeridir. Buraya gelen turistler kendi gezi rotalarını çizerek Leyte'yi keşfetmektedirler. Leyte'yi ziyaret eden Hristiyan turistler mutlaka Panaon adasını da ziyaret etmektedirler çünkü XVI. yüzyılda bu adada yaşayan Filipinli aileler ülke tarihinde ilk kez vaftiz olup Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.

Foto 1: Tacloban kentinden bir manzara

Leyte Körfezi'nin ve Juanico Boğazı'nın dibinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma batık askeri uçakların ve gemilerin kalıntıları yer almaktadır. Deniz dibindeki bu askeri kalıntılar 1944 sonbaharında Leyte

Körfezi'nde ABD ile Japonya donanmaları arasında gerçekleşen kanlı savaşın tarihsel ve turistik mirasıdır. Ekim – Aralık 1944 döneminde Pasifik Cephesinde cereyan eden ünlü Leyte savaşı, dünyanın en büyük deniz savaşlarından biri olarak insanlık tarihinde yer edinmiştir. Leyte savaşı Japon uçaklarının organize kamikaze saldırılarını gerçekleştirdiği dünyanın ilk savaşıdır. Japon işgalci kuvvetlerine karşı mücadele eden Amerikalı kahraman General Douglas Mac Arthur anısına bugün adada büyük bir anıt yer almaktadır. Red Beach plajı yakınlarında yer alan Douglas Mac Arthur anıtı her yıl binlerce Amerikalı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Leyte Körfezi'nin ve Juanico Boğazı'nın dibinde birçok batık gemi ve uçak yer aldığından dolayı, bu sular hem savaş turizmi açısından büyük önem taşımaktadır hem de maceraperest dalgıçlar için heyecan verici imkânlar sunmaktadır.

Foto 2: Mac Arthur Landing Millî Parkında yer alan ünlü anıt

Amerikalı kahraman General Douglas Mac Arthur anısına 12 Temmuz 1977 tarihinde kurulmuş olan Mac Arthur Landing Millî Parkı (“Mac Arthur Landing Memorial National Park”) sadece 7 hektarlık küçük bir alana sahiptir ama Filipin halkı için büyük manevi değeri olan tarihi-kutsal bir yerdir. Tacloban kentinin 4-5 km. güneyinde ve Palo kasabasının hemen kuzeydoğusunda yer alan millî parkın merkezinde General Douglas Mac Arthur ve 6 altı silah arkadaşını yansıtan 7 bronz heykel ve bir tarih

müzesi yer almaktadır. Leyte adasını ziyaret eden yabancı turistler bu tarihi yeri mutlaka ziyaret etmeleri gerekir.

Leyte adası plaj turizmi ve dalış meraklıları için de cazip bir turizm destinasyonu oluşturmaktadır. Leyte adasının en popüler plajları, Tacloban kenti yakınında yer alan White Beach ile Red Beach'tir. Bu plajların etrafında, yüzlerce bar, restoran, market, otel ve hediyelik eşya dükkânı yer almaktadır. Gözlerden uzak daha sakin bir tatil geçirmek isteyen turistler, Leyte adasının güneyinde yer alan Santa Sofia plajına gidebilirler. Santa Sofia plajı yakınlığında dalgıçlar arasında popüler olan Buenavista deniz koruma alanı yer almaktadır.

Foto 3: Leyte adasında yer alan çeltik tarlalarından bir görünüm

Tablo 4: Leyte Adasının En Popüler Plajları

VSU Garden Beach Resort	Aqua Azul Beach Resort	Rofe's Beach
Shing Shing Beach Resort	Baybayon Nato Resort	Baybayon ni Agalon
Bantigue Beach Resort	Solvien Family Beach	Long's Beach Resort
La Manok Beach Resort	The Art Beach Resort	Costillo Beach
Leopard's Beach Resort	Heritage Beach Resort	Bruno Beach
Puerto Leandra Beach Resort	Ablong's Beach Resort	Corals Beach Resort
Tab-ang Floating Resort	Denmark Beach Resort	Bawok-Bawok
L and L Cove- Rock Resort	Guerrero Beach Resort	Binturaray Beach
Juan-Titang Beach Resort	Abijao Pebble Beach	Galia Beach
Carlins Beach Resort	Danmar Beach Resort	Talisay Beach
Camarotes Beach Resort	Punod Beach Resort	Buho Beach
Ocean Pearl Island Resort	Lirang-Lirang Beach	Bobs Beach Club

Karigusan Beach Resort	Holiday Beach Resort	Lotus Beach Resort
Manguilin Beach Resort	Harupoy Beach Resort	Abijao Lane Beach
Marcos Beach Resort	Vocis Beach Resort	Sirena Beach
San Jose Skimboarding Camp	Bislig Beach Resort	RP Beach Resort
Las Vegas Beach Resort	Wiltana Beach Resort	Baluarte Beach
Sabang Beach Resort	Tinago Beach Resort	Da-o Balay Kawilan
Bobon Dive Resort	Molopolo White Beach	Hinundayan Beach
Bitoon Beach Resort	Lucbon Hidden Beach	Wawa Beach
Blue Oasis Beach Resort	Tankaan Beach Resort	Malipayon Shores
Bag-ao Clan Beach Resort	Manaya Beach Resort	BG Beach Resort
Wishy-Washy Beach Resort	Calapre Beach Resort	Banahaw Creek

Leyte'nin batı kıyılarında, binlerce tropikal balığın görüldüğü büyük mercan kolonileri vardır. İkoban kentinden 45 dakikalık bir tekne yolculuğu ile Leyte'den Kwarto-Digio adalarına ulaşılabilir. Poro adası ile Leyte adası arasında yer alan Kwarto-Digio adaları (Cuatro islands) çok küçük yüzölçümüne sahip ıssız adalardır. Kwarto adası dalış meraklıları arasında çok popülerdir. Adanın etrafında 280 mercan türünden oluşan bir resif vardır. Digio Adasında ekolojik önemi çok büyük olan bir kaplumbağa koruma alanı bulunmaktadır. Turistlerin çok merak etikleri Balina köpekbalıkları Padre Burgos kenti yakınlarındaki adanın güneyinde görülebilir. İnsanlara zarar vermeyen bu köpekbalıkları Filipin hükümetinin koruması altındadır, insanlar için tehlike oluşturmazlar, çünkü sadece planktonla beslenirler. Her yıl binlerce yabancı turist bu köpekbalıkları ile fotoğraf çektirebilmek veya onlarla birlikte yüzebilmek için bu adayı ziyaret etmektedirler.

Foto 4: Leyte adası kıyılarından bir doğal manzara

Visayan denizinde Cebu ile Leyte adaları arasında yer alan Calangaman (Kalanggaman Island, Philippines) çok küçük, ıssız hiçbir yerleşmenin yer almadığı muhteşem güzelliklere ve kıyılara sahip bir adadır. Küçük bir ada olan Calangaman, uzun ve temiz kumullara sahip olup harika plajlara ev sahipliği yapmaktadır. Beyaz kumlardan oluşan plajları, yerleşmelerden ve ulaşım güzergâhlarından uzak olması, ıssız ve sakin olması adanın binlerce yabancı turist tarafından ziyaret edilmesine neden olmuştur. Adada hotellerin, restoranların ve turistik tesislerin olmayışı onu bakir ve temiz kılmaktadır. Bu nedenle yabancı turistler Calangaman adasını Filipinler'in en temiz, en romantik ve en büyüleyici adalarından biri olarak kabul etmektedirler. Özetle, Leyte adasını ziyaret eden turistler bu egzotik adayı mutlaka görmelidirler.

Foto 5: Filipinlerin en güzel ve en popüler deniz turizm merkezlerinden biri olan Calangaman adasından bir görünüm

Tablo 5: Leyte Adasının Başlıca Turistik Sahil Merkezleri ve Sahil Otelleri

Baluarte Beach	Doña Marta Beach Resort	Talisay Beach Resort
Red Beach Palo	Paraiso Ni Aurelio	Shaira's Beach Resort
Palm Beach Hotel	Malipuron Rock Resort	Wiltana Beach Resort

The Beach House	San Jose Skimboarding Camp	Shydan's Beach Resort and Spa
Hinundayan Beach	Sabang Daguitan Surf Camp	Da-o Balay Kawilan
Bobon Dive Resort	Greenfield Family Resort	La Villa Domingo Beach Resort
Kissbone Cove	Lucbon Hidden Beach	Bitoon Beach Resort
Wawa Beach	Kugtong Beach	Pintuyan Dive Resort
Vil atan Beach	Molopolo White Beach	Marayag Beach Resort
Palanca Beach	Blue Oasis Beach Resort	Malipayon Shores
BG Beach Resort	Por La Bahia Beach Resort	Bag-ao Clan Beach Resort
Leyte Dive Resort	Southern Leyte Cottages	Wishy-Washy Beach Resort
Peters Dive Resort	Tankaan Beach Resort	Kuting Reef Resort and Spa
Tatay Ade	Caimito Beach Hotel	Jaimee's Hotel & Resort
Rofe's Beach	Canigao Island Beach	Guerrero Beach Resort
Digyo Island Beach	Puerto Moreno Beach Resort	Puerto Leandra Beach Resort
Baybayon ni Agalon	Long's Beach Resort	Leopard's Beach Resort and Hotel
Bruno Beach	Aqua Azul Beach Resort	Solvien Family Beach
Binturaray Beach	L and L Cove, Rock Resort	Lingganay Point Beach Resort
Abijao Lane Beach	Camarotes Beach Resort	Limpiado White Beach Resort
Buho Beach	Punod Beach Resort	Hagdan Beach Resort
Lirang-Lirang Beach	Lotus Beach Resort	Agadou Tropics Resort
Frescocina	Karigusan Beach Resort	Junior and Clarita Escoton Resort
RP Beach Resort	Manguilin Beach Resort	Karisyuhan Beach & Resto

Filipinler'in diğer turistik adalarında olduğu gibi Leyte adasında da konaklama tesislerinin ve otellerin %90'dan fazlası denize yakın sahil kuşağında toplanmışlardır. Ada genelinde lüks konaklama tesislerinden ziyade ekonomik ve orta kalitede tesisler daha yaygındır. Ada genelinde Sogod, Padre Burgos, Ormoc, Maasin, Palompon, San Juan ve Tacloban yörelerinde en yüksek otel yoğunluğu ve en fazla konaklama tesisi

gözlenir. Leyte adasının en konforlu ve en popüler otelleri şunlardır: Asia Stars Hotel, Dona Marta Boutique Hotel, Caimito Beach Hotel, Hotel XYZ, Jaimee's Hotel Resort & Restaurant, Marvin's Seaside, Kuting Reef Resort, Padre Burgos Castle Resort, Jaimee's Hotel & Resort, Citi Hotel Hilongos, Daom Dive Resort, Manaya Beach Resort, Kissbone Cove Resort, CLN Hotel, Playa Alegre, Pintuyan Dive Resort, Tahasan Garden Resort, Leyte Park Resort Hotel, Hotel Estrella, Summit Hotel Tacloban ve The Loft Hotel. Adadaki turistik hareketlerin en yoğun olduğu yöre kuşkusuz Tacloban – Palo – Tanauan yöresidir. En fazla turistik mekân, en gelişmiş alt yapı ve en çok otel seçenekleri bu yörede yer aldığı için Leyte'ye gelen turistler ada içindeki yolculuklarını tam da bu yöreden başlamaktadırlar.

Foto 6: Leyte adasının plajları doğal güzellikleri ve tropikal görünümüyle ünlüdürler

Sonuç ve Değerlendirme

Leyte adası Palawan kadar ünlü, Mindanao kadar büyük, Koron kadar popüler, Luzon kadar kalabalık nüfuslu, Borocay kadar güzel ve etkileyici değildir. Yabancı turistlerin Filipinler ile ilgili yaptıkları tercih sıralamasında Leyte genelde ilk beş ada arasında yer almasa da tatil seçeneklerin çok olması, ekonomik otel ve turistik tesis sayılarının fazla olması, yapılacak rekreasyon faaliyetlerinin ve turizm tiplerinin büyük çeşitlilik göstermesi son yıllarda bu adaya gelen turist sayısında önemli artışlara neden olmuştur. Tüm Filipin adalarında olduğu gibi bu adada da

turizmin gelişmesini baltalayan bazı sorunlar vardır. Son yarım yüzyılda adada süren orman tahribatı bir yandan binlerce hektarlık orman arazisinin yok olmasına diğer yandan da ada genelinde erozyon ve verimli toprak kaybının artmasına yol açmıştır. Bu nedenle kontrol edilemeyen çevre sorunları, bitki ve hayvan tür sayısının giderek azalması, ormansızlaşma ve erozyon adanın en önemli ekolojik sorunların başında gelirler.

Leyte adasının birçok bölgesinde modern ulaşım ve hızlı internet alt yapısı yoktur, ayrıca sağlıklı kanalizasyon ve içme suyu sorunu da bazı yörelerde devam etmektedir. Birçok yörede ilginç doğal güzellikler ve çarpıcı turizm çekicilikleri olmasına rağmen otel, restoran, market gibi turistlerin önem verdikleri temel ihtiyaçları karşılayacak hastane, banka, AVM, sinema gibi modern tesisler yoktur. Bu nedenle merkezi hükümetin adaya daha fazla alt yapı, sağlık, ulaşım, turistik tesis ve otel yatırımı yapması gerekmektedir. Örneğin tüm Leyte adasında 120'den fazla otel ve konaklama tesisi vardır ama bunlardan sadece 20-25'i konforlu ve yüksek kalitede konaklama tesisleri oldukları iddia edilebilir. Bu nedenle adanın en büyük turizm sorunlarından birisi de 4 ve 5 yıldızlı kaliteli lüks otellerin yetersiz olmasıdır.

Cebu, Bohol, Dinagat, Mindanao, Samar, Biliran ve Masbate gibi Filipinler'in en önemli adalarının tam merkezinde yer alması ve bu adalara gelen turistlerin kolaylıkla feribotlar sayesinde Leyte'ye ulaşmaları adanın en büyük turizm avantajlarının başında gelir. Ada sınırları içinde çok sayıda doğa koruma bölgesi, çok sayıda koy ve plaj, çok sayıda doğal ve kültürel turizm çekiciliklerinin yer alması ise Leyte'nin bir diğer önemli turizm avantajıdır.

Leyte adasında yaygın olan başlıca turizm tipleri ve rekreasyon faaliyetleri şunlardır: sağlık turizmi, av turizmi, deniz turizmi, inanç turizmi, macera turizmi, kırsal turizm, ekoturizm, çiftlik turizmi, mağara turizmi, sualtı dalış turizmi, akarsu turizmi, botanik turizmi, yayla turizmi, tatlı su balıkçılığı, dağcılık, yamaç paraşütü, yaban hayatı gözlemciliği, rafting, kano, deniz sörfü, bisiklet turları, kampçılık, doğa yürüyüşü (trekking), dağ tırmanışı, sportif dalgıçlık.

Kaynaklar

Araujo G. Vivier F. Labaja J. J. Hartley D. (2017) "Assessing The Impacts Of Tourism On The World's Largest Fish Rhinodon Typus At Panaon Island, Southern Leyte, Philippines" Aquatic

- Conservation, New Special Issue “Freshwater Conservation in The Anthropocene” Volume 27, Issue 5, October, Pages 986-994
- Atalay, İ. (2001). Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Atalay, İ., (2007). Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası. İzmir: META Basım.
- Atasoy, E. (2013). Demografi Yazıları. Bursa: MKM Yayınları.
- Atasoy, E. (2010). Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Atasoy, E. (2018). “Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Etnogeography”, Journal of History Culture and Art Research, Vol. 7, No. 2, June.
- Bayar, S. (2011). Filipinler Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Merkezi, Ankara.
- Colleen, A. S. (1967). “Philippines in Pictures”, Manila, Library of Congress Catakoging, Cilt 1
- Düzyol, T. (2016). Filipinler, Ermağan, İsmail (Editör), “Dünya Siyasetinde Doğu Asya”, Ankara: Nobel Yayınları.
- Evans, S. G. Guthrie, R. H. Roberts, N. J. Bishop N. F. (2007). “The Disastrous 17 February 2006 Rockslide-Debris Avalanche On Leyte Island, Philippines: A Catastrophic Landslide İn Tropical Mountain Terrain”, Natural Hazards and Earth System Science, Copernicus Publications on Behalf of the European Geosciences Union, 7 (1), pp. 89-101.
- Georgiev, P., (2005). “Filipinite i Evraziyskata Dıga na Nestabilnost”, Spisanie “Geopolitika”, Broj 6, Sofya.
- Groetschel A. Reynaldo R. Buchholz A. I. (2001). “Natural Resource Management Strategies On Leyte Island, Philippines”, Humboldt-Universität Zu Berlin Landwirtschaftlich-Gärtnerische Fakultät, Schriftenreihe des SLE, (Publication Series by the Centre for Advanced Training in Rural Development), Offset-Druckerei Gerhard Weinert GmbH, Berlin.
- Kıral, B. (2020). “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, ss.170-189.
- Kristev, V. (2016). “Geopolitika i Geostrategiya na Turizma”, İzdatelstvo “Nauka i İkonomika”, İkonomiçeski Universitet, Varna.
- Kristev, V., (2014). “Geografiya na Turizma”, İzdatelstvo “Nauka i İkonomika”, İkonomiçeski Universitet, Varna.
- Lakost, İ. (2005). “Geopolitiçeski Reçnik na Sveta”, Izdatelska Kaşta Trud, Sofiya.
- Lavrov, S. B. & Kaledin, N. V. (2006). “Ekonomiçeskaya, Sotsialnaya i Polititiçeskaya Geografiya Mira. Regioni i Strani”, İzdatelstvo Gardariki, Moskova.

- Lopez, M. L. (2006). "A Handbook of Philippine Folklore", Quezon City, The University of the Philippines Press,
- Lukanov, A., Bojinov, N., Dimitrov, S. (2005). "Stranite v Sveta 2005-2006", İzdatelstvo Gloriya Palas, Sofya.
- Manalo J. J. P. (2017). "Relevance Of Sustainable Tourism In The Philippines: Case Of Boracay Island And Puerto Princesa City", International Journal of Information Research and Review, Vol. 04, Issue, 01, pp.3558-3562, January.
- Manuela W. S. "The Impact of Government Failure on Tourism in The Philippines", Transport Policy, Volume 43, October 2015, Pages 11-22
- Özey, R. (2008). Asya Coğrafyası. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Özgüç, N. (2011). Turizm Coğrafyası. Özellikler ve Bölgeler. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Santos, R. B. Tomeldan M. V. (2009). "Case-Based Study of Three Tourism-Dependent Islands in the Philippines The Cases of Boracay Island, Aklan; Puerto Galera, Oriental Mindoro; & Coron, Palawan in the Philippines", A Journal of Architecture, Landscape Architecture and the Designed Environment University of the Philippines College of Architecture, Issue No: 3, Philippines.
- Shah K. Gupta V. Edited by Charlotte Boyd (2000). "Tourism, the Poor and Other Stakeholders: Experience in Asia", Overseas Development Institute, Fair Trade in Tourism Project, University of North London, University of North London, UK, Printed by Russell Press Ltd, Nottingham, NG6 0BT, April.
- Timor, A. N. (2002). Güneydoğu Asya. Özellikler. Ülkeler. İstanbul: Çantay Kitabevi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <https://www.votpusk.ru/country/kurort.asp?CN=PH&CT=PH45>
- <http://www.diveplanet.ru/publication/voyage/197/2088/>
- <https://www.onmywaves.com/2012/10/leyte-island.html>
- <http://www.filipinostaff.ru/o-filippinah/ostrov-lejte.html>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6319-Leyte.html>
- <https://discoverbaybaycity.travel.blog>
- <https://zoodrug.ru/topic3226.html>
- <https://wikiway.com/philippines/ostrov-leyte/>
- <http://philippine.ru/visayas.html>
- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotellplanner.com/>
- <https://www.booking.com/>

- <https://www.trivago.com/>
- <https://www.tripadvisor.com/>
- <https://www.expedia.co.uk/>
- <https://www.openstreetmap.org/>
- <https://www.google.com/maps>
- <https://mapcarta.com/>
- <http://www.mappery.com/>

**EL-CEZERİ VE ÇALIŞMALARININ STEM EĞİTİMİNDE
KULLANILMASI: DENEYSEL BİR ÇALIŞMA**

Using of El-Cezerî and His Studies in STEM Education: An
Experimental Study

Dr. Mesut POLATGİL

Karşıyaka Kız Teknik ve Meslek Lisesi Sivas

mesutbiyan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7503-2977>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Derleme/İnceleme Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	02.05.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	27.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 417-432	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.731166

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

EL-CEZERÎ VE ÇALIŞMALARININ STEM EĞİTİMİNDE KULLANILMASI: DENEYSEL BİR ÇALIŞMA

Using of El-Cezerî and His Studies in STEM Education: An Experimental Study

Dr. Mesut POLATGİL

Öz

Bugün tüm alanlarda 21. yüzyıl yeteneklerine sahip nitelikli bireylere olan ihtiyaç sıklıkla vurgulanır. STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) olarak bilinen bu kavram Türkçe 'ye FETEMM (fen, teknoloji, mühendislik, matematik) olarak geçmiştir. STEM, son yıllarda özellikle eğitim alanında üzerine en çok konuşulan alanlardan biridir. El-Cezerî, Cizre Tor mahallesinde 1153 yılında dünyaya gelmiş ve sibernetik alanın en büyük mucididir. El-Cezerî, kabul edilen çalışmalarında mühendislik, matematik, geometri ve sanatı kullanan büyük bir bilim adamıydı. Bu yüzden, El-Cezerî eserlerinde STEM örneklerini görmek mümkündür. Bu yüzden bu araştırma, ortaöğretim öğrencilerinin STEM'e karşı tutumlarına El-Cezerî ve çalışmalarının etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada tek gruplu ön test –son test deneysel desen kullanılmıştır. 2019 sonbahar döneminde Sivas Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu lisesinde öğrenim gören 32 öğrenciyle yürütülen araştırmada veriler STEM'e Yönelik Tutum Ölçeği ile toplanmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel olarak bağımlı örnekler T-testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları, El-Cezerî ve çalışmalarının öğrencilerin STEM'e yönelik tutumlarını olumlu açıdan geliştirdikleri tespit edilmiştir. Asırlar öncesinde yaşamış büyük bilim adamının çalışmalarında STEM etkinliklerinin olması, öğrencilere de bu yönde ilham olmuş ve deneysel olarak da ispatlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: STEM, Fetemm, El-Cezerî, robotik, 21. yüzyıl becerileri, mesleki eğitim.

Abstract

Today, the need for qualified individuals with 21st century skills is often emphasized in all area. This concept, known as STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics), has passed to Turkish as FETEMM (science, technology, engineering, mathematics). STEM is one of the most talked about areas, especially in the field of education in recent years. El-Cezerî was born in 1153 in the Tor province of Cizre and is the greatest inventor of the cybernetic field. El-Cezerî was a great scientist who used engineering, mathematics, geometry and art in his accepted works. Therefore, it is possible to see examples of STEM in El-Cezerî's works. Therefore, this study was conducted to investigate the effect of El-Cezerî and his studies on the attitudes of secondary school students towards STEM. One-group pre-test and post-test experimental design were used. In the study conducted with the attending of 32 students from Sivas Karşıyaka Vocational and Technical Anatolian High School in the autumn, term 2019, the data were collected using the Attitude Scale towards STEM. The quantitative data were analyzed with the related sample t-test. According

to the results, El-Cezerî and his studies improved students' attitudes towards STEM positively. The existence of STEM activities in the works of the great scientist who lived for centuries ago was inspired to the students and was proved experimentally.

Key Words: STEM, El-Cezerî, robotic, 21. century skills, vocational education.

Giriş

Günümüz dünyasında teknolojinin geldiği konumda Yunan Dünyası'nda hava, boşluk ve denge prensipleri temelinde gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışmalar sayesinde gerçekleştirilen çalışmalar İslam dünyasına da ciddi katkılar sunmuştur. Bu katkılarla birlikte, El-Cezerî (13.yy) döneme damgasını vurarak bilime büyük katkılar sunmuştur. Gerek Yunan çağında gerekse İslam dünyasında yapılan çalışmalar, dönemine damga vuran Ebû'l İz İbni İsmail İbni Rezzaz El-Cezerî'nin çalışmaları ile benzeri görülmemiş bir noktaya gelebilmiştir (Çırak ve Yörük 2015: 176).

Cizre Tor mahallesinde 1153 yılında doğan ve 1233 yılında Cizre'de vefat eden El-Cezerî, Sibernetik biliminin kurucusu olarak tanınmaktadır (Korkutata ve Toprak 2013).

Yaptığı icatlarla El-Cezerî Sibernetik biliminin kurucusu olmuş ve dünyada robotu ilk yapan bilim adamı olarak tanınmasını sağlamıştır. 1948 yılında Norbert Wiener tarafından ismi verilen Sibernetik bilimi, eski Yunanca "Kübernetes" veya Latince "Gubernare" sözcüğünden gelmektedir. Wiener sibernetiği; canlı ya da cansız organize olmuş tüm sistemlerin, makine ve hayvanların haberleşmeleri ile kontrol sistemlerini inceleyen bir bilim olduğunu belirtmiştir. Bu tanımlamadan hareketle Sibernetik biliminin haberleşme, ayarlama ve denge kurma bilimi olduğu söylenebilir. Bu bilimin kurucusu El-Cezerî, özellikle Artuklu hükümdarına hizmet etmesi için otomatik olarak çalışan makineler yapmıştır. Bu icatların dünya tarihinin ilk robotları olduğu düşünülmektedir (Çırak ve Yörük 2015: 180).

Unat (2004), El-Cezerî'yi ilk olarak fizikçi Eilhard Wiedemann'ın (1852-1918) tanıttığını söylemiştir. Bir (1977) bu bilgiyi, batı dünyasında El-Cezerî'yi tanıtan bilim insanları Wiedemann ve talebesi Hauser'dir diyerek doğrulamıştır. El-Cezerî ile ilgili olarak en öne çıkan çalışma ise Donald Hill tarafından El-Cezerî çalışmalarının yer aldığı kitabın çevirisi olmuştur. Ayrıca çeviri çalışmasında kitapta bulunan resimlerinin yanına eklediği çizimlerle araçların anlaşılmasını daha da kolaylaştırmıştır.

Cezerî icatlarını çizimlerle detaylı bir şekilde anlattığı, El-Câmi' Beyne'l-Đlm ve'l-'Ameli'n-Nâfi fi Smaâti'l-Hiyel (Makine Yapımında Yararlı

Bilgiler ve Uygulamalar) ismini verdiği eserini oluşturmuştur. Bu eser siberetik alanında teorik ve pratik bakımdan olan bilgi birikimini daha önce görülmemiş bir seviyeye çıkarmıştır. Cezerî kitabının giriş kısmında eseri oluşturma nedeni de açıklamıştır. Bir gün sultanın huzurunda olduğunu ve kendisinden yapmasını istediği şeyi getirdiğini söylemektedir. Sultan kendisine Cezerî'nin aklında olan şeyi hissetmiş ve bunu da daha önce görülmemiş şeyler icat ettin, araçlar yaptın, işleyecek hale getirdin diyerek belirtmiştir. Sultan benim için yaptığın bu icatların eserlerin kaybolmasını istemiyorum bunları bir araya getiren, çalışma şekillerini açıklayan bir kitap yazmanı istiyorum demiştir. Cezerî bu isteği zaten kabul etmeme gibi bir şansını olmadığını ve boyun eğdiğini söyleyerek bütün gücünü toplamış ve sultanın isteği üzerine kitabını yazmıştır (Unat 2012: 1-2).

El-Cezerî, 50 mükemmel eserini çizimlerle birlikte detaylı bir şekilde anlattığı kitabında, Uygulamaya geçirilmemiş teknik bilgilerin doğru ve yanlış arasında kalacağını belirtmiştir. Bu yönü ile neredeyse hiç bir yerde ve toplumda benzeri görülmemiş bir tarza sahip düşünce ve bilim insanı olmuştur. Bu eserin orijinal hali günümüze kadar gelmemiştir ve 15 adet kopyasının olduğu bilinmektedir. Bu kopyalardan 10 tanesinin Avrupa'nın farklı şehirlerindeki müzelerinde, 5 tanesinin ise Topkapı ve Süleymaniye kütüphanelerinde bulunduğu bilinmektedir (Çırak ve Yörük 2015: 185-186; Şen 2000).

Günümüz dünyasında artık bilgiye kolay ulaşılabilmekte ve teknoloji her anlamda hayatımıza girmektedir. Bu değişimle birlikte de artık insanlar farklı özellik ve yetenekler kazanmaktadır. Taşar (2003) öyle bir çağda yaşıyoruz ki neredeyse artık okuma-yazma ve temel hayati beceriler gibi zorunlu bilgilerin dahi insanlara yetmediğini ve mesleklerden bağımsız olarak hiç durmadan öğrenme ve kendini geliştirme becerilerinin önem kazandığını belirtmektedir. Bu durumdaki en büyük nedenin ise sanayi, teknoloji ve tıp başta olmak üzere birçok alan şimdiye kadar benzeri görülmemiş bir biçimde ilerleme kaydetmiştir ve 21. yüzyıl yetenekleri olmadan insanların bu ilerlemeyi yakalayabilmesinin oldukça zor olduğunu belirtmiştir (Çınar vd. 2016).

21. yüzyıl becerileri o kadar önemli olmuştur ki politikacılar, iş dünyasının başarılı insanları ve eğitimciler, eğer başarılı olmak isteniyorsa öğrencilerin bu yeteneklere mutlaka sahip olmaları anlayışında uzlaşmaktadırlar (Roterham & Willingham 2010; Griffin vd. 2012). Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok ülke eğitim programlarını 21. yüzyıl

yeteneklerini temelinde hazırlamaktadır. Çünkü bu yüzyılda önemli olan bilgi üretmektir. Bilgiyi üreten dünyayı yönetecektir.

İlk örnekleri ABD’de görülen ve bir devlet politikası haline gelmiş olan STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) faaliyetleri; bilim dallarının bir arada öğretilmesi esasına dayanır (Watson & Watson 2013). STEM eğitimi ile ilgili ülkeler ve eğitim kurumları açısından bazı zorluklar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi bu eğitimi verecek okulları ve merkezleri kurmak için yüksek bir bütçeye ihtiyaç duyulmasıdır. Aynı zamanda kurumlarda STEM için gerekli altyapısının olmaması ve tekrardan bir program hazırlamak ve bunu uygulamak için gerekli zaman gibi faktörlerde diğer zorluklardandır. Bu yüksek maliyetlerle birlikte zaman kaybını da göz önünde bulundurarak, mevcut kaynakların, birikimin ve örneklerin eğitim sistemi içerisinde uygulanması hem öğrenciler, hem uygulayıcılar, hem de ülkeler ve eğitim kurumları için ekonomik olarak faydalı ve verimli olabilir (Koştur 2017: 64).

El-Cezerî’nin kitabındaki ifadeleri, eserleri ve çalışmalarından STEM etkinlikleri olan matematik, fen, mühendislik, robotik ve sanatı eserlerinde bir arada kullanabilen bir bilim insanı olduğu görülmektedir. Çünkü kitabında da çizimlerle anlattığı 50 eser mühendislik, matematik, teknoloji ve hatta sanatsal alanları yansıtan eserlerdir. Çağının şartlarında düşündüğümüzde günümüz 21. yüzyıl becerilerini ve STEM uygulamalarını yansıttığı görülmektedir.

Problem Durumu

El-Cezerî’nin yaşadığı dönem göz önüne alındığında 21. Yüzyıl becerilerini etkin şekilde kullanabilmesi ve bu becerileri ortaya koyduğu eserlerle de somutlaştırmış olması, günümüzde STEM eğitiminde kullanılabilir mi? Bu araştırma bu problemi özellikle meslek lisesi öğrencileri bakımından çözmek için gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın alt problemleri ise şu şekildedir;

- a. El-Cezerî ve eserleri, meslek lisesi öğrencilerinin STEM özelliklerinden Matematik eğitiminde kullanılabilir mi?
- b. El-Cezerî ve eserleri, meslek lisesi öğrencilerinin STEM özelliklerinden Fen eğitiminde kullanılabilir mi?
- c. El-Cezerî ve eserleri, meslek lisesi öğrencilerinin STEM özelliklerinden Mühendislik eğitiminde kullanılabilir mi?
- d. El-Cezerî ve eserleri, meslek lisesi öğrencilerinin STEM özelliklerinden 21. yüzyıl becerileri eğitiminde kullanılabilir mi?

Amaç

Bu çalışma El Cezerî ve icatlarının öğrencilerin STEM'e yönelik tutumları üzerindeki etkisini tespit etmek ve bu durum tespiti ile birlikte El Cezerî ve eserlerinin STEM eğitiminde kullanılabilirliğini göstermek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Literatür İncelemesi

Literatürde STEM eğitimi ile ilgili farklı türde ve alanlarda çalışmalar bulunmaktadır. STEM eğitiminin uygulamalı örnekleri ve kuramsal temelleri ise Çepni (2017) tarafından hem öğretmenlere hem de öğrencilere rehber edecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Çolakoğlu ve Gökben (2017), çalışmalarında ülkemizdeki eğitim fakültelerinin STEM eğitimi ile ilgili çalışmalarını incelemiş ve önerilerde bulunmuştur. Yıldırım ve Türk (2018), 87 kız öğrenci ile yaptığı çalışmasında STEM eğitiminin kız öğrenciler üzerindeki etkisini incelemiş ve olumlu sonuçlar almıştır. Bunların dışında ortaokul öğrencileri ve okul öncesi dönem ile ilgili de çalışmalar olduğu görülmüştür (Yıldırım ve Selvi, 2018; Akgündüz ve Akpınar, 2018). Çavaş vd. (2020), ülkemizde STEM ile ilgili çalışmaları analiz ettiği çalışmasında STEM ile ilgili daha fazla çalışma yapılması gerektiği ve özellikle lise öğrencileri ile ilgili çalışmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.

Yurtdışında ise STEM eğitimi ile ilgili ilkökul öğretmen görüşleri (Smith vd. 2020), STEM eğitimi ile ilgili uygulama ve ekipmanların incelenmesi (Dorouka vd. 2020), lise eğitimde bireysel ilgiler ve öğrenme ile ilgili (Laine vd. 2020) çalışmalar yapıldığı görülmüştür.

El Cezerî, hayatı ve eserleri ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır ve bunların genellikle Cezerî ve çalışmalarını tanıtan araştırmalar bulunmaktadır (Çırak ve Yörük 2017; Korkutata ve Toprak, 2013; Koştur, 2017; Unat, 2002; Unat, 2003, Ülgen 2008). Bu çalışmalar arasında Koştur, (2017), çalışmasında farklı olarak El Cezerî eserlerinden hareketle örnek uygulamaların STEM eğitiminde kullanılabilirliğini incelemiş ve çeşitli örnekler sunmuştur. Fakat hiçbir çalışmada El-Cezerî hayatı ve eserlerinin STEM eğitimi açısından öğrenciler üzerindeki etkisini göstermemiştir. Bu nedenle bu araştırma literatürdeki bu eksikliği kapatması bakımından önemlidir.

Yöntem

Bu araştırma tek grup ile uygulanan öntest-sontest şeklinde gerçekleştirilmiş zayıf deneysel türde bir araştırmadır. Bu türde gerçekleştirilen çalışmada tesadüfi olarak seçilmiş bireylerden oluşan yalnızca tek bir grup vardır. Bu araştırma şeklinde, uygulanan deneysel işlemin etkisini görebilmek amacıyla ön test ve son test sonuçları beraber analiz edilir. Bu

amaçla gruba uygulanan işlemin istatistiksel olarak farklı olup olmadığı analiz edilerek bulgular değerlendirilir (Karasar, 2012).

Creswell (2012), bir eğitim programının oluşturulduğu ve uygulandığı çalışmalarda tek gruplu deneysel desenin rahatlıkla tercih edilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca literatürde tek grup öntest-sontest deneysel modelin kullanıldığı benzer çalışmalar da görülmektedir (Çakmak ve Civelek 2013; Yamak vd. 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcı grubunu seçkisiz olarak belirlenen, 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Sivas Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde okuyan ve Çocuk gelişimi bölümünde eğitim almış 32 ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır. Cinsiyet olarak katılımcıların tamamı kız öğrencilerdir. Örneklem olarak bu okulun seçilme nedeni ise araştırmacının bu okulda uzun yıllardır öğretmen olarak görev yapması, okulu ve öğrencileri iyi tanması ve aynı zamanda çalışmada verilecek eğitim için gerekli imkânlarla kolaylıkla ulaşabilmesidir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilecek etkinlikler için Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmış ve öğrencilerden gönüllü olanların çalışmaya katılması sağlanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada, Friday Eğitimde Yenilikçi Uygulamalar Enstitüsü (2012)'nin ortaöğretim öğrencilerinin STEM'e yönelik tutumlarını ölçebilmek için geliştirdiği STEM'e Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin dilimize uyarlamasını ise Özcan ve Koca (2019) gerçekleştirmişlerdir. Dört bölümden oluşan ölçeğin ilk bölümü STEM tutumlarını ölçen maddelerden oluşmaktadır. 37 maddeden oluşan ölçekteki maddeler, 5'li likert biçiminde oluşturulmuştur. Ölçeği uygulayanların ölçek maddelerini "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" seçeneği ile "Kesinlikle Katılıyorum (5)" biçimindeki seçeneklerden uygun olanı seçmeleri istenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, istatistiksel analizleri gerçekleştirmek için bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Niceliksel verilerin analiz işlemlerinde, SPSS programı kullanılmıştır. Katılımcıların STEM'e Yönelik Tutum Ölçeği öntest-sontest ortalama puanlarının normal dağılımını tespit etmek için, normal dağılım testleri yapılmıştır. Normal dağıldıkları tespit edilen puanlar için parametrik testler, normal dağılmayan puanlar için ise non parametrik testlerle çalışma gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada El-Cezerî ve Eserlerinin öğrencilerin STEM'e yönelik tutumları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapıldığı için deney grubuna yönelik bir eğitim programı hazırlanmıştır. Bu program 2 hafta boyunca uygulanacak olan 4 saatlik bir eğitim programıdır. Program kapsamında verilen eğitimin içeriği ve konusu Tablo 1'de görüldüğü gibi ayarlanmış ve uygulanmıştır. Eğitim öncesi ve sonrası öğrencilere STEM'e yönelik tutum ölçeği uygulanmıştır. Bu işlemler için Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınarak çalışma gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Deneysel İşlem Kapsamında Verilen Eğitimin İçeriği

Hafta	Saat	Konu
1.	1	El-Cezerî hayatı ve yaşadığı dönem ve Fil Su Saati isimli eseri
1.	1	El-Cezerî Abdest Alma Makinesi isimli eseri ve çalışma şekli
2.	1	El-Cezerî Meydan Saati isimli eseri ve çalışma şekli
2.	1	El-Cezerî Şerbet Otomatı isimli eseri ve çalışma şekli

Deneysel işlem kapsamında verilen içerik belirlenirken EL-Cezerî ve eserleri detaylıca incelenmiştir. Cezerî'nin kitabında 50 eseri çizimleri ile açıkladığı görülmüştür. Bu eserlerden öğrenciler üzerinde STEM faaliyetleri bakımından en çok etki yaratacak ve anlaşılması kolay olan eseler seçilmesi tercih edilmiştir. Bu yüzden eğitim programı Cezerî'nin dört ederinden oluşacak şekilde oluşturulmuştur. Bir diğer etken ise eserlerin animasyon ya da video destekli olması istendiğinden dolayı internette bu kapsamda videoları ve animasyonları olan eserlerin seçilmek istenmesidir. Çünkü her ne kadar Cezerî kitabında eserlerini çizimlerle anlatmış olsa da bu eserlerin öğrenciler tarafından tam olarak anlaşılabilmesi için animasyon ya da video desteği gerekmektedir. Tablo 1' de yer alan eserler de Cezerî'nin en çok bilinen üzerine en çok konuşulan ve hakkında video ile animasyon olan eserlerdir.

Araştırmacının aynı okulda görev yapması ile çalışma kapsamında verilen eğitim daha kolay uygulanmıştır. Gerektiği zamanlarda okulun bilişim teknolojileri sınıfı kullanılarak öğrencilere Şekil 1'de görüldüğü gibi video destekli olarak eserler anlatılmıştır.

Şekil 1. El-Cezerî ve eserleri eğitiminin öğrencilere verilmesi (video destekli)

Eğitimin kapsamında verilen eserlerin resimleri Şekil 2’ de gösterilmiştir. Ayrıca öğrencilerin El-Cezerî ve eserlerini ve bu eserlerdeki incelik ve tasarımları daha iyi anlamaları amacıyla eserleri anlatan animasyon ve videolar hazırlanarak eğitim zenginleştirilmiştir.

a. Filli Su Saati

b. Abdest alma robotu

Şekil 2. Eğitim kapsamında verilen El-Cezeri eserleri

Eğitimde kullanılan bu eserler Çalışkan (2019) çalışmasından faydalanılarak açıklanmıştır.

Filli su saati: Bu filli su saatinin çalışma mekanizması kadar önemli bir diğer şey, etkilendiği tüm kültürlerin öğelerini içinde barındırmasıdır. Bu karmaşık hareketli saat heykeli, Hint fili üzerinde bulunan mısır Zümrüdüanka'sı, Çin ejderleri, İran halısı ve Arap kıyafetleri giymiş; hükümdar, katip, seyis gibi figürleri ile tam bir kültür sentezi özelliği de taşımaktadır. Saatin orijinalinin, bugünün hesaplamalarına göre, bir metreden daha uzun olduğu tahmin ediliyor. Temel olarak Yunan (Arşimet) prensiplerinden yola çıkıp aynı zamanda ghatika olarak bilinen Hint kökenli bir mekanizmadan esinlenerek yapılmıştır.

Abdest alma robotu: İki adet tank, bir insan figürü, ördek, havlu ve taraktan meydana gelmektedir bu robot. tankın içinde bulunan temiz su, robotun bir bölümüne gizlenmiş ince bir borudan akmaya başlar. 'U' şeklindeki borudan akan su, insansı figürle temsil edilen robotun elinde bulunan testinin içine dolar ve belirli bir seviyeye kadar gelir. Biriken su belirli bir basınç uygular. Bu basınç sonunda da robotun en üst kısmında bulunan kuş figüründen düdük sesi çıkar böylece abdest için su dolmuş işleminin bittiğini haber edilmiş olur. Abdest alınırken kirli su ördek figürünün ağzından robotun al haznesinde toplanmaya başlar. Burada biriken su belirli bir seviyeye gelince şamandırayı tetikler, insan figürünün kolu havlu

ve tarak uzatır. Bu şekilde otonom hareket eden bir sistem gerçekleştirilmiş olur.

Meydan Saati: El-Cezerî eserlerini sadece sultana ve saraya değil aynı zamanda halka hizmet etmesi içinde tasarlamış ve gerçekleştirmiştir. Halkın zamanı öğrenebilmesi için orkestrayı andıran bir tasarımla bir meydan saati gerçekleştirmiştir. Bu saat her yarım saatte bir insanları bazı seslerler uyarmaktadır. Saatin tasarımında kullanılan değişik çalgı türleri mekanik bir sistem sayesinde belirli aralıklarla sesler çıkarmaktadır.

Şerbet Otomatı: Bir inek figürü ile tasarlanmış olan bu robot içerisine farklı türlerdeki şerbetler aktarılmaktadır. El-Cezerî tüplü bir kap sistemi sayesinde dökülen farklı türdeki şerbetlerin birbirine karışmadan robotun içerisindeki kaplara dolmasını sağlamaktadır. Robot üzerindeki dönen çark ile hangi şerbet isteniyorsa ineğin ağzından o şerbet alınmaktadır. Fakat robot buna ek olarak farklı şerbet türlerinin karışımını da verebilmektedir. Hangi şerbetlerin karışımının istendiği ise robot üzerindeki bir çark sistemi ile seçilebilmektedir.

Bulgular

Araştırmada elde edilen verilerin normal dağılımı test edilmiş ve sonuçlar Tablo 2 ve 3’ de sunulmuştur. Öntest puanları normal dağılırken sadece sontest puanlarından mühendislik alt boyutu normal dağılım testlerine göre normal dağılmamıştır. Bu yüzden sadece mühendislik alt boyutu için ayrıca Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi de yapılmıştır.

Tablo 2. STEM’E Yönelik Tutum Ölçeği Ön test Normallik Test Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Ortalama	,079	32	,200	,979	32	,782
Matematik	,130	32	,186	,940	32	,772
Fen	,124	32	,200	,968	32	,442
Mühendislik	,090	32	,200	,979	32	,783
21.yy becer.	,114	32	,200	,942	32	,083

Tablo 3. STEM'E Yönelik Tutum Ölçeği Sontest Normallik Test Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Ortalama	,115	32	,200	,977	32	,697
Matematik	,133	32	,158	,969	32	,463
Fen	,161	32	,033	,938	32	,066
Mühendislik	,198	32	,003	,737	32	,000
21.yy bece.	,099	32	,200	,977	32	,711

Tablo 2 ve Tablo 3'e göre verilerin normal dağılım gösterdiği ($p>0.05$) görülmektedir. Yalnızca Mühendislik alt boyutu için verilerin normal dağılmadığı ve bununda sadece sontest kısmı için geçerli olduğu görülmüştür. Bu yüzden dolayı sadece mühendislik alt boyutu için non parametrik test uygulanmıştır. Mühendislik alt boyutu haricindeki verilere parametrik testlerin (t-testi) uygulanabileceğini göstermektedir. Öğrencilerin STEM' yönelik tutumları ortalama puanları farkı ilişkili örneklem T-testi ile incelenmiş ve Tablo 4'de verilmiştir

Tablo 4. Bağımlı Gruplar T Testi Sonuçları

		N	Ortalama	ss	sd	t	p
STEM'e yönelik tutum	ontest	32	101.93	16.16	31	-2,482	0,019*
	sontest	32	114.03	20.85	31		
Matematik	ontest	32	24,84	4,37	31	-0,962	0,343
	sontest	32	23,81	4,77	31		
Fen	ontest	32	19,75	6,39	31	-2,32	0,027*
	sontest	32	23,75	8,44	31		
Mühendis	ontest	32	21,87	7,22	31	-2,54	0,016*
	sontest	32	26,53	11,88	31		
21. yüzyıl	ontest	32	27,87	8,56	31	-4,47	0,000*
	sontest	32	37,37	11,68	31		

* $p>0.05$

Tablo 4’de görüldüğü gibi Matematik alt boyutu haricinde ($p=0.343>0.05$) anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Yani öğrenciler STEM ve alt faktörleri açısından gerçekleştirilen etkinliklerle olumlu yönde gelişme göstermiştir.

Mühendislik alt boyutu için normal dağılıma probleminden dolayı ayrıca Bağımlı Gruplar T testinin parametrik olmayan yöntemi olan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir. Mühendislik boyutu için anlamlı sonuç elde edilememiştir.

Tablo 5. Mühendislik Alt Boyutu İçin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sıra Değerleri

		N	Sıra ort	Sıra toplam	Z	P
Mühendis	Negatif Sıralar	17	18,44	313,50	-0,927	.354
	Pozitif Sıralar	15	14,30	214,50		
	Aynı değerler	0				
	Toplam	32				

Mühendislik Alt Boyutu İçin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçlarına göre anlamlılık değeri, 0.05’den büyüktür ($Z=0,927$ $p>0,05$). Bu sonuçlar mühendislik alt boyutu puanlarında öğrencilerde olumlu bir artış olmadığını göstermektedir. Mühendislik alt boyutu için bağımlı gruplar t testi sonuçları anlamlı sonuç vermiş olsa da normal dağılmama problemi göz önünde bulundurularak Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi yapılması ve sonucun anlamlı olmadığı tespit edilmiş olması önemli bir noktadır.

Tartışma ve Sonuç

El-Cezerî ve onun gibi tarihe damga vurmuş büyük bilim insanları, bilim merkezlerinin olmadığı, imkânların kısıtlı olduğu hatta bilime ve bilim adamları ile eserlerine düşmanlık olduğu, eserlerin yok edildiği bir dünyada kaliteli insanlar ortaya çıkmışlar ve böylece 21. yüzyıl yeteneklerini kazanmayı başarmışlardır Tarihteki başarılı bilim insanlarının izledikleri yollar, çalışmaları ve eserleri, STEM eğitiminde özellikle 21. yüzyıl gerekliliklerini yakalamış öğrenciler yetiştirebilmek ve topluma kazandırabilmek için önemli bir unsur olabilir.

Bu bağlamda tarihteki büyük Türk bilim insanı, Sibernetiğin kurucusu Cizreli El-Cezerî ve eserlerinin öğrencilerin STEM’e yönelik tutumlarını

geliştirmede kullanılabileceğini göstermek amacı ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Sivas Merkezde Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde Çocuk Gelişimi bölümünde eğitim gören 32 kız öğrenciye El-Cezerî ve eserleri ile ilgili 4 saatlik bir eğitim programı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Uygulanan program içerisindeki eserler, El-Cezerî'nin kitabında detaylıca anlattığı 50 eser içerisinde belirli kriterlere göre seçilmiştir. Bu kriterlerden en önemlisi eserlerin öğrencilerin rahatlıkla anlayabileceği ve eser hakkında video ile animasyonların olmasıdır. El-Cezerî'nin bu eserlerinde, matematik teknoloji, mühendislik ve sanat bir eserde bir aradadır. Bu yüzden bu eserlerin öğrencilerde olumlu tutum geliştirmesi beklenmektedir.

Tek grup öntest-sontest deneysel modele göre gerçekleştirilen çalışmada öğrencilere verilen 4 saatlik El-Cezerî ve eserleri eğitim sonucunda öğrencilerin STEM'e yönelik tutumlarında olumlu yönde artış gözlemlenmiştir. Literatür incelendiği zaman özellikle STEM etkinliklerinin öğrencilerin olumlu tutum geliştirmede önemli rol oynadığı birçok çalışmada gösterilmiştir (Çakır ve Ozan 2018; Şahin vd. 2014; Yamak vd. 2014). Bu araştırma sonuçları bu çalışma sonuçları ile sınıf ve okul ortamlarında STEM etkinlikleri düzenlemenin öğrencilerin farklı yönlerde ve konularda olumlu tutum geliştirmeleri bakımından benzerlik göstermektedir. Ayrıca bu çalışmalardan sadece STEM etkinlikleri değil de eserlerinde STEM etkinliği barındıran tarihteki önemli isimlerin ve eserlerinin de bu açıdan katkı sağlayabileceğini göstermesi bakımından da farklıdır.

STEM eğitimleri kapsamında zaman harcayarak, maliyeti yüksek olan eğitim kurumları kurmak veya eğitim sisteminde köklü değişiklikler yapmak ülkeler için önemli bir o kadar da zahmetli bir tercihtir. Çünkü böylesine önemli gelişmeleri uygulamak zaman ve maliyet gerektirecektir. Dolayısıyla bu çalışmada vurgulandığı gibi, STEM eğitimi ile ilk önce yapılması gerekenin sahip olunan kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasının gerekliliğidir. Bu bağlamda da bilim tarihinde önemli bir yere sahip olan El-Cezerî ve eserlerinin öğrenciler üzerindeki olumlu tutumlarını deneysel yolla ispatlayarak eğitim sisteminde kullanılabilirliğini göstermiştir. Çalışma sonuçları özellikle Koştur (2017) çalışmasında belirttiği gibi El-Cezerî ve eserlerinin STEM eğitimden kullanılabileceği yönündeki iddiası ile örtüşmektedir.

Çalışma bulgularında mühendislik ve matematik alt boyutları için öğrencilerin puanında bir artış olmadığı bunun da çalışmanın bir meslek lisesinde gerçekleştirilmesinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda literatürdeki çalışmalarda bunu göstermektedir (Mumcu, H., Mumcu, İ., ve

Aktaş, 2012; Uysal ve Selişik, 2016; Taşdemir, 2018). Çünkü meslek lisesi öğrencilerinin genellikle matematik dersinde zorlandığı ve matematiğe karşı olumsuz tutum geliştirdikleri bilinmektedir. Mühendislik boyutunda anlamlı bir artış olmaması ise kız öğrencilerin özellikle mesleki eğitim alması ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Örneğin Yıldırım ve Türk (2018), çalışmalarında kız öğrencilerin öğrenciler, mühendisliğin daha çok erkeklere özgü olduğu yönünde görüş bildirdiğini, yapmış oldukları çizimlerde genelde erkek figürleri bulduklarını belirtmişlerdir.

Bu bağlamda özellikle okullarda öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerine sahip olması ve STEM'e yönelik olumlu tutum geliştirmesi için El-Cezerî ve eserleri kullanılabilir. Buna yönelik seminerler ve programlar düzenlenebilir. Eğitim ortamlarındaki birimlere El-Cezerî ismi verilebilir. 2017 yılında yürürlüğe giren 2018'de güncellenen Fen Bilimleri öğretim programlarında da Fen, Mühendislik ve Girişimcilik uygulamalarına yer verilmesinden dolayı El-Cezerî ve eserleri bu alanda da kullanılabilir.

Öneriler

Bundan sonraki çalışmalarda da bu çalışmanın kısıtları arasında yer alan bir meslek lisesinde kız öğrenciler üzerinde uygulama yapılmasından dolayı çalışma farklı okul türleri ile gerçekleştirilebilir. Cinsiyet, aile geliri, anne baba eğitim düzeyi gibi değişkenler açısından çalışma sonuçları karşılaştırılabilir.

Kaynaklar

- Akgündüz, D. ve Akpınar, B. C. (2018). "Okul Öncesi Eğitiminde Fen Eğitimi Temelinde Gerçekleştirilen STEM Uygulamalarının Öğrenci, Öğretmen ve Veli Açısından Değerlendirilmesi". YED.JEL Yaşadıkça Eğitim Dergisi / Journal of Education For Life, 32(1), 1-26.
- Bir A., (1977). "Eb-ü-İz al Gazari'nin Otomatlar Kitabı". Bilim ve Teknik, 110, 1-3.
- Çakır, R. ve Ozan, C.E., (2018). "Fetemm Etkinliklerinin 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarıları, Yansıtıcı Düşünme Becerileri ve Motivasyonlarına Etkisi". Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(3), 1077-1100.
- Çakmak, E. ve Civelek, F. (2013). "Tartışmacı yazma eğitiminin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ve yazma kaygılarına etkisi". Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2).
- Çalışkan, D. (2019). Cezerî'nin Olağanüstü Makineleri (Ciltli): Herkes İçin Cezerî. Babil Kitap; 1. baskı. ISBN 6058086609

- Çavaş, P., Ayar, A., Gürcan, G. (2020). "Türkiye’de STEM Eğitimi Üzerine Yapılan Araştırmaların Durumu Üzerine Bir Çalışma". Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17 (1), 823-854.
- Çepni, S. (2017). Kuramdan Uygulamaya STEM Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çınar, S., Pırasa, N., & Sadoğlu, G. P. (2016). "Views of Science and Mathematics Pre-service Teachers Regarding STEM". Universal Journal of Educational Research, 4(6), 1479-1487.
- Çirak, B. ve Yörük, A. (2016). "Mekatronik Biliminin Öncüsü İsmail El-Cezerî". Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4), 175-194.
- Çolakoğlu, M, Günay Gökben, A. (2017). "Türkiye’de Eğitim Fakültelerinde FeTeMM (STEM) Çalışmaları". İnfomal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 2 (2) , 46-69
- Creswell, J W. (2012). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research (4th ed.). Boston: Pearson
- Dorouka, P., Papadakis, S, & Kalogiannakis, M. (2020). "Tablets and apps for promoting robotics, mathematics, STEM education and literacy in early childhood education". International Journal of Mobile Learning and Organisation, 14(2), 255-274.
- Griffin, P., Care, E., & McGaw, B. (2012). "The changing role of education and schools". In Assessment and teaching of 21st century skills (1-15).Springer Netherland:
- Hill D.R., (1974). Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi Hakkında Kitap. Dordrecht-Boston.
- Korkutata Y. ve Toprak, F. Z. (2013). "El-Cezerî ile yapılan çalışmaların değerlendirilmesi", 4(1), 37-49, Nisan 2013, D.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Koştur, H. İ. (2017). "FeTeMM eğitiminde bilim tarihi uygulamaları: El-Cezerî örneği". Başkent University Journal of Education, 4(1), 61-73.
- Laine, E., Veermans, M., Gegenfurtner, A., & Veermans, K. (2020). "Individual Interest and Learning in Secondary School STEM Education". Frontline Learning Research, 8(2), 90-108.
- Mumcu, H., Mumcu, İ., ve Aktaş, M. (2012). "Meslek lisesi öğrencileri için matematik". Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2), 180-195.
- Özcan, H. ve Koca,E. (2019). "STEM’e Yönelik Tutum Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması". Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 2-15.
- Rotherham, A. J. & Willingham, D. T. (2010). "21st-Century" Skill: American Educator, 17-20.

- Sen Z., (2000). “Rüzgâr Türbini Tarihi Gelişme Süreci”. III. UTE: İstanbul, Turkey, 375– 384.
- Smith, K., George, S., & Mansfield, J. (2020). What do primary teachers think about stem education?: Exploring cross-cultural perspectives. In STEM Education in Primary Classrooms: Unravelling Contemporary Approaches in Australia and New Zealand (115-130). Routledge.
- Şahin, A., Ayar, C.M. ve Adıgüzel, T., (2014). “Fen, Teknoloji, MüHendislik Ve Matematik İçerikli Okul Sonrası Etkinlikler Ve Öğrenciler Üzerindeki Etkileri”. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14(1), 297-322.
- Taşdemir, C. (2018). “Lise Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi”. Electronic Journal Of Social Sciences, 17(65).
- Unat, Y. (2002). El-Cezerî'nin, Makine Yapımında Yararlı Bilgiler ve Uygulamalar Adlı Eseri. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Unat, Y. (2003). “Türk Teknoloji Tarihinden İki Örnek; Cezerî ve Takîyüddîn”. 1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kasım 2001), Türk Teknoloji Tarihi.
- Unat Y. (2004). “Cumhuriyet Dönemi Türk Teknoloji ve Mekanik Tarihi Çalışmaları”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2, 4, 233-263.
- Uysal, F. ve Selşik, A. (2016). “Lise Öğrencilerinin Matematik Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”. Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 9(1), 146-164.
- Ülgen, P. (2008). “El-Cezeri ve Tasarladığı Su Saatleri”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 5(2), 115-127.
- Yamak, H., Bulut, N. ve Dündar, : (2014). “5. Sınıf Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerileri İle Fene Karşı Tutumlarına Fetemm Etkinliklerinin Etkisi”. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34(2).
- Yıldırım, B, Türk, C. (2018). “STEM Uygulamalarının Kız Öğrencilerin STEM Tutum ve Mühendislik Algılarına Etkisi”. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (30) , 842-884. DOI: 10.14520/adyusbd.368452.
- Yıldırım, B., ve Selvi, M. (2018). “Ortaokul Öğrencilerinin STEM Uygulamalarına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi”. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(STEMES'18), 47-54.
- Watson, A. D., & Watson, G. H. (2013). “Transitioning STEM to STEAM: Reformation of Engineering Education”. Journal for Quality & Participation, 36(3), 1-4.

OKUMA STRATEJİLERİNİN (YÖNTEM VE TEKNİKLERİNİN) TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERLE UYUMU

Reading Strategies (Methods and Techniques) Relevance with Texts In Turkish Course Books

Dr. Öğr. Üyesi Metin ERKAL

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü/Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

merkal@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7107-5558>

Damla ÇAĞRITEKİN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

damlacagritekin@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4264-5782>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim /October2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	27.07.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	28.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 433-450	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.774411

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

OKUMA STRATEJİLERİNİN (YÖNTEM VE TEKNİKLERİNİN) TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERLE UYUMU

READING STRATEGIES (METHODS AND TECHNIQUES) RELEVANCE WITH
TEXTS IN TURKISH COURSE BOOKS

*Dr. Öğt. Üyesi Metin ERKAL
Damla ÇAĞRITEKİN*

Öz

Diğer ülkelerin eğitim sistemlerinde olduğu gibi ülkemizde de Türkçe eğitiminin genel amacı dile ait kelime ve dil bilgisi kazanımları ayırt edilmeksizin dört temel dil becerisinin geliştirilmesidir. Bu hedef için okullarımızda kullanılan ders kitapları öğretmenlerin ve öğrencilerin en büyük yardımcısıdır. Müfredatta her kademe için dil becerilerinin kazanımına yardımcı olarak stratejiler belirlenmiştir. Ancak ders kitaplarında yer yer müfredatta olmayan yöntemler de dikkati çekmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkçe Dersi Öğretim Programında gösterilen okuma stratejilerinin ders kitaplarındaki okuma metinleriyle uyumunun incelenmesidir. Çalışma tarama modeli uygulanarak tamamlanmıştır. Veri toplama aracı olarak ortaokul Türkçe ders kitapları kullanılmıştır. Çalışma sonunda Türkçe ders kitaplarındaki bazı metinlerin müfredatta yer almayan okuma yöntem ve teknikleriyle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Tartışarak okuma, göz atarak okuma ve özetleyerek okuma yöntemlerinin müfredatta yer almasına rağmen ders kitaplarında bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, müfredat, okuma yöntemleri, metinler

Abstract

The aim of Turkish education in our country is to develop four basic language skills regardless of grammar and vocabulary gains as in the other countries education system. Textbooks used in schools for this aim are the greatest helpers of teachers and pupils. In the curriculum, have been determined to help the achievement of language skills at all level. However, strategies that are not included in the curriculum in the textbooks attract attention. The aim of this article is to examine the compability of the reading strategies shown in the Turkish Language Teaching Program with the reading texts in the textbooks. The search, completed by applying a survey model. Secondary school Turkish textbooks were used to data collect. At the end of the study, it was determined that some texts in Turkish textbooks were associated with reading methods and techniques not included in the curriculum.

Keywords: Turkish education, curriculum, reading strategies, texts

Giriş

Türkçe eğitimi; öğrencilerin dilini ve kültürünü tanımaları, geliştirmeleri, etkili iletişim becerilerini daha verimli kullanabilmeleri, problem çözme becerilerine sahip olabilmeleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Temelinde ana dili eğitimi yatan Türkçe öğretiminin hedefi, Türkçe dersinin dört temel dil becerisi olan; dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarını öğrenciye kazandırmaktır.

Bu dört temel dil becerisinden biri olan okuma, Karatay'a göre (2014:1) yazılı olan bir metni bilinen yazı karakterlerini sesli veya sessiz çözümlenmiş ötesinde, metnin içindeki duygu, düşünce ve iletileri anlamaktır. Anlamanın bir parçası olduğu için eğitimde her kademede ve her derste en önemli dil aracıdır. Çünkü öğrenciler, Türkçe, Matematik, Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler vb. tüm derslerde okuduklarını anlayamazlarsa üstün bir başarı gösteremezler. Albayrak ve Erkal'ın (2003: 174-180) çalışmasında, konuşma ve yazma ağırlıklı olarak işlenen matematik derslerinin öğrencilerin Türkçe derslerindeki yeterlikleri oranında hedefe ulaşabileceği, bu bağlamda her iki dersin birlikteliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Okuma, geliştirilemeyen ve gelişemeyen bir beceri değildir. Eğitim ve öğretimdeki yeni yöntem ve tekniklerle dinleme, konuşma ve yazma becerileri geliştirilebildiği gibi okuma becerileri de büyük oranda gelişebilmektedir.

Eğitim-öğretim hayatına başladığı andan itibaren okuma faaliyetlerine hızla adım atan ve önce sesleri çıkaran sonunda cümleyi kurmayı başaran öğrencinin bu cümleyi zihinsel süreçte anlamlandırması beklenir. İnsan okuduğunu anlayamadığı sürece yalnızca gördüğü kelimeleri seslendirmekten öteye gidemez. Ancak bazen öğrencilerin okuduğunu anlayamama ya da okuduğunu eksik anlama gibi problemlerle karşılaştığı görülür. Hall ve Browman'a göre (1993: 99, akt. Temizkan, 2009: 44) okuduğunu anlayamamanın temelinde beş neden bulunur.

- “1. Kelimeyi anlayamama,
2. Cümleyi anlayamama,
3. Cümlelerin birbirleriyle ilişkilerini anlayamama,
4. Metindeki bilgi ve düşüncelerin birbirleriyle ilişkilerini, metin içindeki düzenlenişlerini anlayamama,
5. Motivasyon ve ilgi eksikliği.”

Göğüş'e göre (1978: 75) okuduğu metni eksik veya yanlış anlamamanın sebepleri şunlar olarak sıralanmıştır:

- a. Metinde anlamı bilinmeyen kelimelerin çokluğu,
- b. Sanatların çok kullanılması,

- c. Konunun veya kavramların okuyucuya yabancı olması,
- ç. Bilgi ve beceri eksikliği,
- d. İlgi ve ihtiyaç dışı okumalar,
- e. Motivasyonun sağlanamaması,
- f. Okuma ortamının uygun olmaması vb.”

Örneğin öğrenciler, biyoloji ve kimya gibi içinde çokça Latince kelime bulduran derslerin metinlerini okumakta ve anlamakta güçlük çekebilirler. Çünkü bu tür metinlerde kelimeler, terim anlamlarıyla kullanıldığı gibi bu kelimelerin Türkçeye yabancı oluşları da anlamlandıramamanın sebeplerinden birini oluşturur. Öğrencilerin coğrafya dersinde okuma metinlerini şema, harita, grafik vb. iki boyutlu görsel materyaller ile organize edememeleri hâlinde okuduğunu anlaması beklenemez. Öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerinin yeterli düzeyde olmaması ve metnin dikkatli okunmaması, okuduğunu anlamalarını güçleştirir.

Okuduğunu anlamamanın temelinde kelimelerin anlamlarını bilmek, daha sonra da cümleye anlam vermek yatmaktadır. Ancak cümleyi anlamlandırmak okuduğunu anlamamanın son safhası değildir. Günümüzde cümleyi anlamlandırdıktan sonra metni yorumlamak ve değerlendirmek de tam anlamamanın bir parçasıdır. (Arıcı, 2009: 62)

Ancak eksik ve yanlış anlamalar, okumanın anlamlandırılması sürecinde okuma yöntem ve teknikleriyle birlikte en aza indirilebilir. Okuma, genel anlamda sesli okuma ve sessiz okuma gibi boyutlarıyla bilinse de okuma alanında değişik yöntem ve tekniklerin kullanılmasıyla okumanın ve okuduğunu anlamamanın etkililiği artabilmektedir.

Yöntem ve teknikler, okumada anlamlandırmayı kuvvetlendirir ve kalıcı öğrenmeyi sağlar. Okuma eğitiminde kullanılacak bu yöntem ve teknikler farklı öğrenme stillerindeki öğrenciler açısından anlamayı kolaylaştırır. Metnin amacına, türüne ve özelliğine uygun olarak seçilen yöntemler okuduğunu anlamada kolaylık sağlar.

Okuma becerisi ve alışkanlığının temel amacı; bilgi edinmek, eğlenmek, haberleşmek, kendini geliştirmek gibi amaçlarla yazılı veya çizili metinleri anlamlandırabilmek ve edinilen anlamı var olan ön bilgi ve tecrübelerle yapılandırabilmektir. Okuma eğitimi, bu amaca bağlı olarak öğrencilere okuma becerisinin temel yeterliklerini kazandırır ve bunların yaşam boyu sürdürülmesi için gereken bilinç ve farkındalığı sağlar. Okuma eğitiminde kullanılacak yöntem ve tekniklerde de dil becerileri ile bütünlük

içerisinde hayat boyu sürdürülebilecek bir okuma ve anlamlandırma hedeflenmelidir. (Maden, 2018: 235)

Metnin içeriğini çözümlmeye dönük her çaba, metni anlamaya yönelik bir arayışın ifadesidir. Metni anlamaya, tanımaya, özetlemeye çalışmak, anlamadan sonraki aşamadır. Anlamadığımız bir metni anlatmamız mümkün değildir. Bir metni anlamak için, teknik bilgiye ihtiyaç olduğu kadar, alan bilgisine de ihtiyaç vardır. Okurun hazır bulunuşluk düzeyi metni anlamada önemli bir anahtardır. (Gündüz ve Şimşek, 2013: 44)

2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan 5. Sınıf Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanan MEB yayınevi tarafından yayımlanan Türkçe Ders Kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesini araştıran Arslan ve Engin (2019) araştırmasında, öğretmenlerin Türkçe Ders Kitabında yer alan metin ve kazanımların öğretim programıyla uyumlu olduğunu belirttiklerini; kitabı kullanırken zaman sıkıntısı, materyal eksikliği ve kılavuz kitabının olmaması şeklindeki olumsuzluklardan bahsedildiğini aktarmışlardır.

2018 yılında yenilenen ortaokul Türkçe ders kitaplarının ders işleme süreci ve etkinlikleri, metinlerin öğretime uygunluğu açılarından olumlu ve olumsuz yönlerinin belirlenmesi amacıyla Mutlu, Süğümlü ve Çinpolat'ın (2019) yaptığı çalışmada, Türkçe ders kitaplarının derse hazırlık açısından bütünlük içinde olduğundan yararlı olduğunu ancak kitaplarının ders hazırlığı sağlayamaması yönünden olumsuzluk oluşturduğunu belirtmişlerdir. Türkçe öğretmenleri, kitapların derse hazırlık açısından yeterli oldukları üzerinde daha fazla görüş belirtmişlerdir.

Ders kitapları, öğrencilerin bilgi alabildikleri en genel öğretim araçlarıdır. Şahin'e göre (1988) ders kitapları, öğrencilere rehberlik edebilecek, onların her zaman ulaşabilecekleri temel kaynak; Gülersoy'a göre (2013) ise ders kitabı, belli bir dersin öğretimi için ve belli bir düzeydeki öğrencilere yönelik olarak yazılan; içeriği öğretim programına uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynaktır. Çalışkan (2016) araştırmasında Türkçe öğretimi temelinin ders kitabına ve bu ders kitabında seçilmiş metinlerin niteliğine bağlı olduğunu ve her ne kadar yalnızca ders kitabına bağlı kalınarak öğrenme-öğretme sürecini düzenlemek yanı sıra da Türkiye'nin koşulları düşünüldüğünde tek kaynaklı bir öğrenme-öğretme sürecinde ders kitabının öneminin çok büyük olduğunu belirtmiştir. Ders kitaplarıyla müfredat programının uyumlu olması ise hem öğrencinin gelişim özellikleri hem de öğretmenin ders anlatımını farklılaştırması açısından önemlidir.

MEB Türkçe Öğretim Programı'na bakıldığında, 5. sınıf okuma alanında aşağıdaki kazanımda bulunan okuma yöntem ve teknikleriyle ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin bu okuma yöntem ve tekniklerinin uygulanmasıyla okuduğunu anlamalarında artış gözlenmesi beklenmektedir.

“T.5.3.4. Okuma stratejilerini kullanır. Sesli, sessiz, tahmin ederek, grup hâlinde, soru sorarak, söz korusu, ezberleyerek ve hızlı okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır.” (MEB, 2019: 36)

MEB Türkçe Öğretim Programı'na bakıldığında, 6. sınıf okuma alanında aşağıdaki kazanımda bulunan okuma yöntem ve teknikleriyle ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin bu okuma yöntem ve tekniklerinin uygulanmasıyla okuduğunu anlamalarında artış gözlenmesi beklenmektedir.

“T.6.3.4. Okuma stratejilerini kullanır. Sesli, sessiz, tahmin ederek, not alarak, soru sorarak, okuma tiyatrosu ve hızlı okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır.” (MEB, 2019: 40)

MEB Türkçe Öğretim Programı'na bakıldığında, 7. sınıf okuma alanında aşağıdaki kazanımda bulunan okuma yöntem ve teknikleriyle ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin bu okuma yöntem ve tekniklerinin uygulanmasıyla okuduğunu anlamalarında artış gözlenmesi beklenmektedir.

“T.7.3.4. Okuma stratejilerini kullanır. Göz atarak, özetleyerek, not alarak, işaretleyerek ve tartışarak okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır.” (MEB, 2019: 44)

MEB Türkçe Öğretim Programı'na bakıldığında, 8. sınıf okuma alanında aşağıdaki kazanımda bulunan okuma yöntem ve teknikleriyle ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bu okuma yöntem ve tekniklerinin uygulanmasıyla okuduğunu anlamalarında artış gözlenmesi beklenmektedir.

“T.8.3.4. Okuma stratejilerini kullanır. Göz atarak, özetleyerek, not alarak, tartışarak ve eleştirerek okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır.” (MEB, 2019: 48)

Tablo 1. 2018 MEB Müfredatında Sınıf Kademelerine Göre Okuma Yöntem ve Teknikleri

Okuma Yöntem ve Teknikleri	Sınıflar			
	5	6	7	8
Sesli Okuma	X	X		
Sessiz Okuma	X	X		
Tahmin Ederek Okuma	X	X		
Not Alarak Okuma		X	X	X
Grup Halinde Okuma	X			
Soru Sorarak Okuma	X	X		
Söz Korusu	X			
Ezberleyerek Okuma	X			
Hızlı Okuma	X	X		
Okuma Tiyatrosu		X		
Göz Atarak Okuma			X	X
Özetleyerek Okuma			X	X
İşaretleyerek Okuma			X	
Tartışarak Okuma			X	X
Eleştirel Okuma				X

2. PROBLEM DURUMU

Yukarıda verilen okuma yöntem ve teknikleri incelendiğinde, bunların sınıf düzeylerine göre aşamalı bir şekilde yerleştirildiği görülmektedir. 5. ve 6. sınıf öğrencileri henüz yeterli düzeyde okuyucu olmadıkları için anlamlandırma süreçleri daha karmaşık olan eleştirerek okuma, tartışarak okuma, özetleyerek okuma gibi türler 7. ve 8. sınıfların kazanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe kitapları incelendiğinde MEB müfredatı ile Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının kabul ettiği Türkçe kitapları arasında bir uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın temel problem cümlesi “Müfredatta yer alan okuma yöntem ve teknikleri Türkçe ders kitaplarındaki metinlerle uyumlu mudur?” olacaktır. Bu bağlamda aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır.

Alt Problemler

1- 5. sınıf Türkçe kitabındaki okuma yöntem ve metinler arasında görülen uyumsuzluklar nelerdir?

2- 6. sınıf Türkçe kitabındaki okuma yöntem ve metinler arasında görülen uyumsuzluklar nelerdir?

3- 7. sınıf Türkçe kitabındaki okuma yöntem ve metinler arasında görülen uyumsuzluklar nelerdir?

4- 8. sınıf Türkçe kitabındaki okuma yöntem ve metinler arasında görülen uyumsuzluklar nelerdir?

5- Ortaokul ders kitaplarındaki okuma yöntem ve tekniklerinin müfredata göre dağılımı nasıldır?

Araştırmanın Amacı

2017 yılına kadar öğretmen kılavuz kitaplarında okuma metinlerinin hangi yöntem ve tekniklerle okunması gerektiği, öğretmenin hangi çalışma yöntemini uygulayacağı verilmekteydi. Kılavuz kitapların kaldırılmasıyla öğrencilerin ders kitaplarında, okuma parçalarının başında öğretmenlere bazen metnin hangi okuma yöntemiyle okunması gerektiği doğrudan belirtilmekte bazen de adı verilmeden hangi okuma yöntemi uygulaması gerektiği sezdirilmektedir. 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okutulmakta olan Türkçe ders kitaplarında, müfredatın dışında okuma yöntem ve teknikler kullanıldığı fark edilmiş olup bu araştırmada, bunların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1) Bu araştırma, 2019-2020 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen aşağıdaki eserlerle sınırlandırılmıştır:

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Ekoyay Yayıncılık.

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Özgün Yayıncılık.

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, MEB Yayınları.

2) Bu ders kitaplarındaki sadece okuma metinleri ele alınmıştır. Serbest okuma metinleri ve dinleme metinleri incelemeye dâhil değildir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada, genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemanlardan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. (Karasar, 2004: 79)

Veri Toplama Araçları

Kullanılmakta olan ortaokul Türkçe ders kitaplarında 8 tema bulunmaktadır. Bu temaların içerisinde 3 okuma metni, 1 dinleme ve 1 serbest okuma metni mevcuttur. Her kademedeki toplamda 24 okuma metni bulunmaktadır. Bu araştırmada, 5. sınıf okuma metinleri için 24; 6. sınıflar

için 24; 7. sınıflar için 24 ve 8. sınıflar için 24 toplamda 96 metin incelenmiştir. Bunların kitapta hangi okuma yöntemine yönlendirildiği incelenmiştir.

Veri Analizi

Çalışmanın veri analizi 2019-2020 öğretim yılında kullanılan 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarındaki okuma metinleri incelenerek yapılmıştır. Müfredatta yer alan okuma yöntem ve teknikleri ile metinlerde yer alan teknikler karşılaştırılarak tablolar oluşturulmuştur.

4. BULGULAR

1. 5. Sınıf Türkçe Kitabındaki Okuma Yöntem ve Metinler Arasında Görülen Uyumsuzluklar

5. sınıf okuma kazanımlarında, yalnızca sesli, sessiz, tahmin ederek, grup halinde, soru sorarak, söz korusu, ezberleyerek ve hızlı okuma yöntemlerine yer verildiği halde ders kitabındaki okuma metinleri incelendiğinde, yönergelerinde diğer okuma yöntemlerinin adı geçmeden uygulanması istenmektedir. Aşağıdaki yönergelerde 5. sınıf ders kitabında yer alan bazı okuma metinlerinin yönlendirmesi yer almaktadır.

- *Metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuyunuz. Metni okurken önemli gördüğünüz yerleri defterinize not ediniz.*

“Anadolu Selçukluları Devri’nden Osmanlıların son yıllarına kadar bir esnaf ve sanatkâr örgütü olarak bilinen Ahiliğin her köyde, her kasaba ve şehirde ocakları, odaları ve tekkeleri vardır. Ahiler, gelen konukları geleneksel kurallarına göre ağırlar, bunu bir toplum görevi sayarlardı.” Kısaltılmıştır. (Önder, 2019: 23)

“Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” adlı metinde, öğretmenden öğrencilere sessiz okuma yaptırılmaları beklenmektedir. Sessiz okuma 5. sınıf müfredatında yer alan bir okuma yöntemi; önemli gördüğünüz yerleri not edin, diyerek aslında öğrencileri not olarak okumaya yönlendirmektedir. Metin içeriği bakımından not olarak okumaya uygun bir metindir. Ancak bu okuma yöntemi 5. sınıf müfredatında okuma kazanımlarında yer almamaktadır. Not olarak okuma yöntemi müfredata göre 6. sınıftan itibaren ders kitaplarında yer alması ve yönlendirilmesi gereken bir okuma yöntemidir.

- *Metni sessiz okuma yöntemi ile noktalama işaretlerine dikkat ederek okuyunuz. Okuma sırasında yazarın fikirlerine katıldığınız ve katılmadığınız yerleri belirleyiniz.*

“Düzenli yapılan spor, sağlıklı bir yaşam biçimini oluşturan dengeli beslenme benzeri diğer etkenlerle birleşince ileri yaşlarda oluşabilecek pek çok hastalığı önleyebilir. Böylece daha uzun ve daha mutlu bir yaşam sağlar.”

Kısaltılmıştır. (Bilim Çocuk, 2019: 178)

“Spor ve Bedenimiz” adlı metinde, öğretmenden öğrencilere sessiz okuma yaptırılmaları beklenmektedir. Ancak okuma sırasında öğrencilerden, metinde yazarın fikrine katılıp katılmadıkları yerleri belirlemelerini istemek bizi eleştirel okuma yöntemine yönlendirmektedir. Eleştirel okuma, 8. sınıf okuma kazanımları içerisinde yer almaktayken; 5. sınıf metinlerinde yönlendirme yapılması müfredatı uygun değildir.

- *Metni sessiz okuyunuz. Metni okurken aşağıdaki soruların cevabını arayınız.*

“Hayatlarında bu kadar önemli olan bir şey için niçin bu kadar duyarsız davranıyorlardı? Savaşmayı bırakmalı mıydı? Yenilgiyi kabullenme düşüncesi bile kötüydü. Gözlerinin önüne fabrikadaki adamın gülüşü geliyordu. O mu kazanacaktı?” Kısaltılmıştır. (İbiş, 2019:68)

Yukarıdaki yönlendirme 5. sınıf ders kitabındaki “Bu Nehir Bizim” başlıklı hikâyeye aittir. Burada, öğrenciler sessiz okumaya yönlendirilmektedir. Ancak kitabın belirlediği sorulara cevap aramak, seçmeli esnek okumanın özellikleri arasındadır. Ancak seçmeli esnek okuma müfredatın hiçbir seviyesinde bulunmayan bir okuma yöntemi olmakla birlikte ortaokulun ilk seviyesindeki öğrenciler için de uygun değildir. Bu metin, içeriğiyle birlikte düşünüldüğünde tahmin ederek okumaya uygun bir metin olabilirdi. Metnin yönergesinde sessiz okuma yerine tahmin ederek ya da soru sorarak okuma tercih edilseydi Talim Terbiye Kurulunun müfredat planıyla doğru bir eşleşme yapılmış olacaktı.

- *Metnin görsellerinden ve başlığından hareketle metnin içeriğini tahmin ediniz. Okurken önemli gördüğünüz yerleri işaretleyiniz.*

“Mustafa Kemal, 23 Ağustos 1922 günü gizlice Konya’ya gitti. Oradan Akşehir’e vardı. Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü gibi ileri gelen komutanları çevresinde topladı. Birlikte bir taarruz planı hazırladılar”

Kısaltılmıştır. (Köklügiller, 2019:46)

“Dumlupınar Savaşı” isimli metnin yönergesinde tahmin ederek okuma istenmektedir. Tahmin ederek okuma 5. sınıf müfredatında yer almasına rağmen metnin içeriğiyle uygun olmayan bir yöntemdir. Metinde genellikle tarihi bilgiler yer almakta, bu bilgiler bütünlük içerisinde aktarılmaktadır. “Okurken önemli gördüğünüz yerleri belirleyiniz.” ibaresi işaretleyerek okuma yönteminin özelliklerindedir. Ancak işaretleyerek

okuma 7. sınıf okuma kazanımlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu metnin türü ve içeriğine göre tahmin ederek okuma; müfredata göre de işaretleyerek okuma uygun değildir. 5. sınıf müfredatında yer alan soru sorarak okuma yöntemi, metnin bilgi verici yönü düşünüldüğünde uygun bir yöntem olarak seçilebilir.

Müfredat programına göre 5. sınıflarda hızlı okuma yöntemi yer almasına rağmen Talim Terbiyenin onayladığı Türkçe kitabında bu okuma yönteminin adı geçmemekle birlikte bu yönteme herhangi bir yönlendirme de bulunmamaktadır.

2. 6. Sınıf Türkçe Kitabındaki Okuma Yöntem ve Metinler Arasında Görülen Uyumsuzluklar

6. sınıf okuma kazanımlarında yalnızca sesli, sessiz, tahmin ederek, not alarak, soru sorarak, hızlı okuma ve okuma tiyatrosu yöntemlerine yer verildiği halde ders kitabındaki okuma metinleri incelendiğinde yönergelerinde diğer okuma yöntemlerinin adı geçmeden uygulanması beklenmekte alt ya da üst kademe yöntemlerine yönlendirme yapılmaktadır.

- *Aşağıdaki şiiri, şiirin bölümleri adedince gruplara ayrılarak söz korusu yöntemiyle okuyunuz.*

“Bilir misin ki ben

Sen beni tutarsan uçarım

Bilir misin ki ben

Sen tutarsan gökyüzünden el sallarım” Kısaltılmıştır. (Neydim, 2019:74)

“Uçurtma” metninin, 6. sınıf müfredat okuma kazanımlarında yer almayan grup hâlinde ve söz korusu yöntemleri ile okunması beklenmektedir. Metnin şiir olması sebebiyle yönlendirmeler doğru olsa da bu yöntemlerin 6. sınıf müfredatında yer almamaları çelişkiye sebep olmaktadır.

- *Metni soru sorarak okuma yöntemi ile okuyunuz. Bunun için metni okumadan önce metnin başlığı ve görselleriyle ilgili zihninizde oluşan soruları tahtaya yazınız. Metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz. Okuma sırasında, tahtaya yazdığınız sorulardan cevaplandırılanların üzerini çiziniz.*

“İşte kardeşler, 1921 yılı Ağustos’unda, Anadolu’da böyle yaman bir imece başladı. Anadolu halkı, Sakarya’da vuruşan ulusal halk ordusuna böyle arka verdi.” Kısaltılmıştır. (Kansu, 2019: 59)

“Anadolu İmecesı” isimli metnin yönlendirmesinde soru sorarak, tahmin ederek ve işaretleyerek okuma yöntemlerinin uygulanış şekillerine rastlanmaktadır. Adı geçen üç yöntem de metnin içeriğine uygundur ancak

soru sorarak ve tahmin ederek okuma yöntemi 6. sınıf müfredatında yer alırken işaretleyerek okuma müfredata göre yalnızca 7. sınıfta uygulanması gereken bir yöntem olarak belirlenmiştir. Bu sebeple işaretleyerek okuma yöntemi müfredata göre bu metnin yönlendirmesinde yer alamaz.

3. 7. Sınıf Türkçe Kitabındaki Okuma Yöntem ve Metinler Arasında Görülen Uyumsuzluklar

Müfredat okuma kazanımlarında 7. sınıf kademesinde göz atarak, özetleyerek, not alarak, işaretleyerek ve tartışarak okuma yöntemleri yer almasına rağmen göz atarak, özetleyerek ve tartışarak okuma yöntemlerine hiç yer verilmediği aksine kazanımlarda adı geçmeyen sesli ve sessiz okuma yöntemlerine neredeyse metnin tamamında yer verildiği gözlemlenmektedir.

- *Metni, noktalama işaretlerine, vurgu ve tonlamaya dikkat ederek ezbere okuyunuz.*

“Güzel yurdum, dağlarını

Uzaktan göresim gelir.

Keskin esen yellerine

Kendimi veresim gelir” Kısaltılmıştır. (Kocatürk, 2019:117)

Ezberleyerek okuma yöntemi müfredata göre yalnızca 5. sınıfta uygulanması gereken bir yöntemken 7. sınıf ders kitabındaki “Yurt Türküsü” şiirinde “Metni, noktalama işaretlerine, vurgu ve tonlamaya dikkat ederek ezbere okuyunuz.” yönlendirmesi dikkat çekmektedir.

- *Metni önce türünün özelliklerine uygun biçimde ve bazı cümlelerin söyleyiş özelliklerine dikkat ederek sessiz okuyunuz. Daha sonra metni türünün özelliklerine göre canlandırarak sesli okuyunuz.*

“Karısı —Karagöz’üm, çarşıya çıkmıyor musun?

Karagöz —Bugün çıkmayacağım. Hastayım.

Karısı —Olur mu, ayol! Bugün komşular gelecek.” Kısaltılmıştır.

(Çakıcıoğlu, 2019: 179)

“Karagöz ile Hacıvat” metninde sessiz ve sessiz okuma yapılması istenirken metnin türüne göre canlandırılması öğrenciyi okuma tiyatrosu yöntemine yönlendirmektedir. Okuma tiyatrosu bu metin için uygun bir yöntem olsa da 7. sınıf müfredatında bu yönteme yer verilmemesi ancak metinde bu yönteme yönlendirilmesi bir çelişkidir.

7. sınıf okuma kazanımlarında sesli ve sessiz okuma yönteminin isimleri geçmezken kitaptaki metinlerde 18 defa sesli, 11 defa sessiz okuma yöntemlerine başvurulması dikkat çekmektedir.

- *Metni, önce sessiz, sonra sesli okuyunuz.*

- *Metni, noktalama işaretlerine dikkat ederek önce sessiz, sonra sesli olarak okuyunuz.*
- *Metni, önce sessiz, sonra sesli okuyunuz.*

Yukarıda 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Büyük Mimar Koca Sinan”, “Küçük Yunus” ve “Anadolu Davulu” isimli metinlerin okuma yöntemlerine yönlendirmeler yer almaktadır. Dolayısıyla müfredatta yer alan okuma yöntemleri yerine müfredatta yer almayan okuma yöntemlerine başvurulmuştur.

4. 8. Sınıf Türkçe Kitabındaki Okuma Yöntem ve Metinler Arasında Görülen Uyumsuzluklar

Türkçe Dersi Öğretim Programı 8. sınıf okuma kazanımlarında göz atarak, özetleyerek, not alarak, tartışarak ve eleştirerek okuma gibi yöntemlerden bahsedilmektedir. Ancak diğer kademelerde olduğu gibi bu kademe de tutarsızlıklar vardır.

- *Farklı yazı karakterleri ile yazılmış bölümlere dikkat ederek metni okuyunuz.*

Bilişsel seviyesi bir kademe daha yükselen öğrenciler farklı okuma yöntemlerini kullanabilecekleri metinlerden uzak kalmaktadır. 5. sınıf metinlerinde olduğu gibi yukarıda yönlendirmesi yer alan “Simit ve Peynir”le Bilim İnsanı Öyküleri” isimli okuma metninin öncesindeki yönlendirmede bizi seçmeli-esnek okumaya götürmektedir. MEB müfredatında yer almayan bir yöntemin 5. ve 8. sınıflarda uygulanması müfredat ve ders kitapları arasındaki çelişkiyi göstermektedir.

- *Görsellere ve metnin başlığına bakarak metnin içeriğini tahmin ediniz. Metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.*

“Çiftlikteki köylü kadınlar eve üşüştüler. Birtakım tekir kuşlar getiriyorlar, kesip kardeşimin boynuna sarıyorlardı. Babam, yatağının dibinden hiç ayrılmıyordu.” Kısaltılmıştır. (Seyfettin, 2019: 22)

“Kaşığı” tahmin ederek okuma yöntemi için içerik ve tür yönünden uygun bir metin olsa da bu yöntemin 8.sınıf müfredatında yer almaması metni müfredatla uyumsuz hale getirmektedir.

- *Görsellere ve metnin başlığına bakarak metnin içeriğini tahmin ediniz. Metni, önemli gördüğünüz yerleri defterinize not alarak okuyunuz.*

“İnternette sürekli hastalık belirtilerini arama ve tedavi yöntemlerini araştırma hastalığına ise “siberkondria” (saybirkondiria) adı verilmektedir.” Kısaltılmıştır. (Kırık, 2019: 81)

“Gündelik Hayatımızda E-Hastalıklar” metninde tahmin ederek ve not alarak okuma yöntemine başvurulmuştur. Ancak metin, içerik yönüyle tahmin ederek okumaya yönlendirilecek bir metin değildir. Daha çok bilimsel verilerin yer aldığı, akademik bir dille yazılan bu metin 8. sınıf okuma yöntemlerinden olan ve 8. sınıf Türkçe kitabında hiçbir metnin yönlendirmesinde yer almayan tartışarak okuma yöntemiyle de okunabilir.

- Metni, önemli gördüğünüz yerlerin altını çizerek okuyunuz.

“Balıkhanede hiç tutmayan, fiyat bile verilmeyen on on beş dülger balığı kayığın küpeştesinde hâlâ canlı, ince, zar gibi kanatlarıyla titreyiyorlardı. Biraz sonra, işlerini bitirmiş olacaklar, hepsi orta parmaklarına birer dülger balığı takarak çekip gideceklerdi.” Kısaltılmıştır. (Abasıyanık, 2019: 254)

8. sınıf ders kitabındaki “Haritada Bir Nokta” isimli metinde müfredat okuma kazanımlarında işaretleyerek okuma yöntemi yalnızca 7. sınıf okuma kazanımıyla 8. sınıf okuma metninde bu yöntemden bahsedilmiştir.

5. Ortaokul ders kitaplarındaki okuma yöntem ve tekniklerinin dağılımı

Müfredatta kullanımda olan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe kitaplarındaki tüm okuma metinleri incelendiğinde uygulanması beklenen okuma yöntem ve teknikleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. MEB Müfredatındaki Okuma Yöntem ve Tekniklerinin 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarındaki Uygulanma Sayısı

Okuma Yöntem ve Teknikleri	Sınıflar							
	5	Uygulama Sayısı	6	Uygulama Sayısı	7	Uygulama Sayısı	8	Uygulama Sayısı
Sesli Okuma	X	14	X	17	Y	18	Y	16
Sessiz Okuma	X	6	X	2	Y	11		
Tahmin Ederek Okuma	X	6	X	3			Y	3
Not Alarak Okuma	Y	3	Z	0	X	2	X	4
Grup Halinde Okuma	X	1	Y	1				
Soru Sorarak Okuma	X	2	X	3				
Söz Korosu	X	1	Y	1				
Ezberleyerek Okuma	X	1			Y	1		
Hızlı Okuma	Z	0	X	1				
Okuma Tiyatrosu			X	1	Y	1		
Göz Atarak Okuma					Z	0	Z	0
Özetleyerek Okuma					Z	0	Z	0

İşaretleterek Okuma	Y	4	Y	1	X	1	Y	1
Tartışarak Okuma					Z	0	Z	0
Eleştirel Okuma	Y	1					X	1

X: Müfredatta yer alıp kitapta da uygulanan yöntemler

Y: 5,6,7 ve 8. sınıf kazanımlarında yer almayan ancak kitapta adı geçmeden uygulanması beklenen yöntemler

Z: Müfredat programında yer alan ancak kitapta hiç yer verilmemiş olan okuma yöntemleri

Tablodan da anlaşılacağı üzere MEB müfredatında yer alan kademelere göre okuma yöntem ve teknikleri ders kitaplarında uygun şekilde paylaşılamamıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

2019-2020 eğitim-öğretim yılında okutulmakta olan Türkçe ders kitaplarında okuma stratejilerinin (yöntem ve tekniklerinin) Türkçe ders kitaplarındaki metinlerle uyumunun incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, müfredatın dışında okuma yöntem ve tekniklerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Calp (2005: 97) araştırmalarda, sessiz okumada anlamının daha iyi olduğunu ve bunun bireysel okuma eğitiminin temeli olduğunu, yüksek sesle okumanın ise gerileme ile sonuçlanabileceği ve yaşam boyu sürecek okuma yanlışlarına yol açabileceğini gösterdiğini bu yüzden sesli okuma oranının, yüksek sınıflara geçtikçe azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak yürürlükteki kitaplardaki tüm kademelerde çoğu metin sesli okuma yöntemiyle okunmakta diğer yöntem ve tekniklere çok az yer verilmektedir. Bu durum öğrencilerin okuduğunu anlamalarını güçleştirmektedir.

Türkçe kitaplarındaki metinlerde öğrencinin estetik zevkinin amacı doğrultusunda kazanılıp metnin anlamlandırabilmesi için metin türü ile bağdaştırarak bir okuma yapması gerekmektedir. Bu okuma türü yeni müfredatın önerdiği kitaplarda doğrudan söylenmekte ya da dolaylı olarak sezdirilmektedir. Günümüz öğrencilerinin çoğu, metinleri sesli olarak dile getirmekte öğretmenlerin yardımı olmadan okuma yöntem ve tekniklerini kullanamamaktadırlar. Bunun yanında kitap okuma alışkanlığını kazanabilmeleri için sessiz okumaya da büyük önem göstermektedirler. Ancak üst bilişsel düşünme becerilerini kazanabilmek için farklı okuma yöntemlerini gerçekleştirebilmek gerekir.

Birey, kalıplaşmış yöntemlerle ancak kalıplaşmış bilgileri öğrenip kendi hayatında uygulayabilmektedir. Empatik okuma, eleştirel okuma, tartışarak okuma, soru sorarak okuma günümüzde kazanılması gereken

önemli okuma becerileridir. Ancak Tablo 2’de görüldüğü üzere sesli ve sessiz okuma tüm kademelerde en büyük payı almıştır.

5. sınıf seviyesinde birçok okuma yöntemine başvurulsa da okuduğunu anlamlandırmada en önemli faktör olan ve konunun ana hatlarıyla kavranmasını sağlayan özet, hiçbir metnin okuma yönteminde yoktur. Öğrenciler özet yaparak, okuma becerilerinin yanında konuşma ve yazma becerilerini de geliştirmiş olurlar ancak 5. sınıftan 8. sınıfa kadar hiçbir kademedede bu becerinin sağlanmasına fırsat yaratacak metin yer almamaktadır. Oysa müfredatta 7. ve 8. sınıf okuma yöntemleri arasında bulunan özetleyerek okuma daha alt kademelerden itibaren kazandırılması gereken bir beceridir.

Yazma becerisini de geliştiren not alarak okuma yöntemi, müfredatta 6. sınıfın okuma yöntem ve teknikleri arasında yer alırken; 5, 7 ve 8. sınıf metinlerinde uygulanmış olup 6. sınıf metinlerinin hiçbirinde yer almamaktadır. Bu durum, öğrencileri okuma sürecinde pasif kılmakta, onların önemli bilgi, düşünce ve olayları hatırlayamamalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle okuma becerilerinin yanında yazma ve konuşma becerilerini de geliştiren yöntem ve teknikler müfredatın her aşamasında yer alıp ders kitaplarında yer edinmelidir.

Okuma becerisinin yanında konuşma becerisini de artıran tartışarak okuma yöntemi öğrencilere demokratik bir tutum kazandırarak öğrencilerin demokratik konuşmanın sürecini ve yapısını öğrenmelerine yardımcı olur. (Brookfield ve Preskill, 1999:38) Öğrencilerin diğer öğrencilerin fikirlerine saygı duymasını, hoşgörü kazanmasını sağlayan bu yöntem müfredatta 7. ve 8. sınıf okuma yöntemleri arasında yer almaktadır. Ancak tüm kademelerin Türkçe ders kitabı incelendiğinde bu yönteme yer verilmediği gözlenmiştir. Tartışma, öğretim tekniği olarak metinlerin etkinliklerinde yer almıştır.

Günümüzde, yayın, tür ve sayılarının çokluğu ve her gün bunlara yenisinin de eklendiği düşünüldüğünde göz atarak okumanın önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü her metin bizi ilgilendirmez ve bu yöntem bize zaman kazandırır. Böylesine önemli bir okuma yönteminin müfredatta göre 7. ve 8. sınıflarda öğrenciye kazandırılması gerekmektedir. Ancak ders kitaplarında değil adı yönlendirmesi bile bulunmayan göz atarak okuma yöntemiyle ilgili bu durum bir çelişkidir.

7 ve 8. sınıf seviyesi öğrencilerde bilişsel olarak algılama kapasitesi artmaktadır. Buna rağmen dil becerilerini geliştirme dersinde, okuma becerilerinin yanında yazma ya da konuşma becerisini geliştirecek yöntemlere yer verilmemesi olumsuz bir izlenim oluşturmaktadır. Bununla birlikte okunan bir metnin yorumlanması ve değerlendirilmesi, okumanın ve Türkçe

müfredatı okuma kazanımlarının her zaman en önemli basamaklarından biri olmuştur.

Güncel Türkçe müfredatında eleştirerek okuma yöntemi 8. sınıf öğrencilerinin kazanımlarında yer almaktadır. Çünkü 15 yaşından küçük bir öğrencinin eleştiri yapma yeteneği tam olarak gelişmemiştir. Liseye geçiş aşamasında öğrenciler olaylara farklı açılardan bakmaya başlarlar. Piaget ve Inhelder'e göre (Ahioglu ve Lindberg, 2011: 6) ergen bir problemle karşılaştığında aynı anda pek çok faktörü içeren bileşimsel bir mantık kullanmaktadır. Eleştirel okuma becerisi üst düzey zihinsel beceriler (analiz, sentez, değerlendirme) gerektirdiğinden ilkokuldan sonra aşama aşama öğrenciye kazandırılmalıdır. Her ne kadar öğretmenler 5, 6 ve 7. sınıf aşamalarında da öğrencilerin eleştirel yorum yapmalarına önem gösterse de öğrenciler 8. sınıfa geldiklerinde kelime hazinelerinin ve deneyimlerinin de artmasıyla daha elle tutulur yorumlar yapmaya başlarlar. Zira Türkçe dersi ifade ve beceri dersidir. Buna rağmen eleştirel okuma, 8. sınıf Türkçe ders kitabında yalnızca tek metinde okuma yöntemi olarak kullanılmıştır. Günümüz koşulları göz önünde bulundurulduğunda doğru bilgiye ulaşabilmek için bu becerinin öğrencilere kazandırılması ve bu yöntemin daha çok metinde uygulanabilmesi gerekmektedir.

ÖNERİLER

1. Derslerde okuma becerisinin yanında diğer dil becerilerini de geliştiren okuma yöntem ve teknikleri kullanılabilir.
2. Serbest okuma metinleri, müfredatta yer alan; ancak hiçbir metinde kullanılmayan, okuma yöntemleriyle okunabilir.
3. Öğrencilere gelişim seviyelerine göre müfredatta yer almayan diğer okuma yöntem ve teknikleriyle ilgili okumalar yaptırılabilir.
4. Çocuğu hayata hazırlamak için ifade ve beceri durumlarına göre muhakeme/yorum gücünü artıracak okuma etkinliklerinin sayısı artırılabilir.
5. Ders kitapları hazırlanırken metin/strateji birlikteliğine daha fazla yer verilebilir.

Kaynakça

- Abasıyanık, S.F. (2019). "Haritada Bir Nokta". Hilal Eselioğlu, Sıdika Sert ve Ayşe Yücel. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 252-255). Ankara: MEB Yayınları.
- Ahioglu, E. N. ve Lindberg. (2011). "Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim". Kastamonu Eğitim Dergisi. 19 (1), s. 1-10.

- Albayrak, M. ve Erkal, M. (2003). “Başarıya Giden Yolda İfade ve Beceri Derslerinin (Türkçe-Matematik) Birlikteliği”. Milli Eğitim Dergisi. 158.
- Arıcı, A. (2009). “Okuma Eğitimi”. Ankara: Pegem Akademi.
- Arslan, A. ve Engin, A.O. (2019). “5. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7 (13), s. 67-94.
- Bilim Çocuk. (2019). “Spor ve Bedenimiz”. Şule Çapraz Baran ve Elif Diren. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 178). Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Brookfield, S. D. ve Preskill, S. (1999). “Discussion as a way of teaching: tools and techniques for democratic classroom”. San Francisco: Jossey Bass.
- Calp, M. (2005). “Özel Öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi”. (2. Baskı). Ankara: Eğitim Kitabevi.
- Çakıcıoğlu, E. (2019). “Karagöz ile Hacivat”. Hilal Erkal ve Mehmet Erkal. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf içinde (s. 179-183). Ankara: Özgün Yayıncılık.
- Çalışkan, G. (2016). “Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Türkçe Ders Kitapları: 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Yönelik Bir İnceleme”. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 4(2), 200-214.
- Göğüş, B. (1978). “Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi”. Ankara: Gül Yayınevi.
- Gülersoy, A.E. (2013). “İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi”. International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education - 2013, volume 2, issue 1 Copyright © International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education 8
- Gündüz, O. ve Şimşek, T. (2013). “Anlama Teknikleri 1. Uygulamalı Okuma Eğitimi El Kitabı”. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İbiş, N. (2019). “Bu Nehir Bizim”. Şule Çapraz Baran ve Elif Diren. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 68-72). Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Kansu, C.A. (2019). “Anadolu İmeci”. Tuncay Demirel. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 6. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 57-59). Ankara: Ekoyay Yayıncılık.
- Karasar, N. (2004). “Bilimsel Araştırma Yöntemi”. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Karatay, H. (2014). “Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama”. 2. Baskı. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Kırık, A.M. (2019). “Gündelik Hayatımızda E-Hastalıklar”. Hilal Eselioğlu, Sıdika Sert ve Ayşe Yücel. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 80-81). Ankara: MEB Yayınları.
- Kocatürk, V.M. (2019). “Yurt Türküsü”. Hilal Erkal ve Mehmet Erkal. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 117). Ankara: Özgün Yayıncılık.
- Köklügiller, A. (2019). “Dumlupınar Savaşı”. Şule Çapraz Baran ve Elif Diren. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 46-47). Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Maden, S. (2018). “Okuma Eğitimi”. Oğuzhan Sevim ve Yusuf Söylemez (Ed.) Okuma Yöntem ve Teknikleri içinde (s. 233-256). Ankara: Nobel Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). “Türkçe Dersi Öğretim Programı, (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)”, Ankara.
- Mutlu, H., Süğümlü, Ü. ve Çınpolat, E. (2019). “Türkçe Dersi Öğretim Programı (2018) Temelinde Hazırlanan Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşleriyle Değerlendirilmesi”. Millî Eğitim Dergisi, Cilt: 48 Sayı: 224, (101-121)
- Neydim, N. (2019). “Uçurtma”. Tuncay Demirel. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 6. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 74-75). Ankara: Ekoyay Yayıncılık.
- Önder, M. (2019). “Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir”. Şule Çapraz Baran ve Elif Diren. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 23-24). Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Seyfettin, Ö. (2019). “Kaşığı”. Hilal Eselioğlu, Sıdika Sert ve Ayşe Yücel. Ortaokul Ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı içinde (s. 20-22). Ankara: MEB Yayınları.
- Şahin, T. (1998). “Amerika’da ilkokul 5. sınıflarda okutulan ana dili ders kitabının değerlendirilmesi”, Dünyada ve Türkiye’de anadili eğitimi. Sempozyum Bildirileri, Ankara Üni. Ankara: Tömer Yayınları.
- Temizkan, M. (2009). “Metin Türlerine Göre Okuma Eğitimi”. (1. Baskı) Ankara: Nobel Basımevi.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN FEN BİLİMLERİ DERSİ “MADDENİN ÖZELLİKLERİ” ÜNİTESİNDE DENEY YÖNTEMİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

The Opinions of Primary School Teachers About The Use of The Experimental Method in The
“Properties of Matter” Unit of The Science Course

Serkan ÇİL

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim anabilim
Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
serkancil8398@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9850-3658>

Doç. Dr. Murat ÇALIŞOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
mcalisoglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1765-9074>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim /October2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	24.07.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	27.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 451-473	https://doi.org/10.31463/aicusbed.767673

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

iThenticate

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN FEN BİLİMLERİ DERSİ “MADDENİN ÖZELLİKLERİ” ÜNİTESİNDE DENEY YÖNTEMİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ¹

The Opinions of Primary School Teachers About The Use of The Experimental Method in The “Properties of Matter” Unit of The Science Course

Serkan ÇİL – Doç. Dr. Murat ÇALIŞOĞLU

Özet

Bu araştırmada ilkokul 4.sınıf Fen Bilimleri dersi “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yöntemi kullanımına yönelik ilkokul 4.sınıflarda öğretim gerçekleştiren sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama modeli uygulanmıştır. Çalışmanın verilerini toplamak için yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya Ağrı İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilkokullarda görev yapan 4. Sınıflarda öğretim gerçekleştiren gönüllü 6 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmanın verilerinin analiz edilmesinde betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre sınıf öğretmenleri deney yöntemini birçok olumlu yönü olduğu için tercih ettiklerini belirtmişler, deney yönteminin öğrencinin derse olan ilgisini artırdığını, deney yönteminin öğrencinin akademik başarısını olumlu yönde etkilediğini bir katılımcı dışında tüm katılımcılar belirtmişlerdir. Maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemi uygulama yeterliliği açısından iki katılımcı dışındakiler kendilerini yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Deney yöntemini uygulama yeterliliği bakımından üniversitede aldıkları eğitimleri iki katılımcı dışındakiler yeterli bulmaktadır. Maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemini uygulama sürecinde malzeme eksikliği, laboratuvarın olmaması ve sınıfların kalabalık olması sınıf öğretmenlerinin yaşadığı güçlüklerdir.

Anahtar Kelimeler: Deney Yöntemi, Sınıf Öğretmeni, Fen Bilimleri, Maddenin Özellikleri, Görüş

Abstract

In this study, it is aimed to get the opinions of the primary school 4th grade primary school teachers who used the experimental method in the “Properties of Matter” unit of the 4th grade science course in primary school or who taught in

¹ Bu makale EJER congress 2019 yılında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

previous years. Case study, one of the qualitative research methods, was applied in the research. Semi-structured interview technique was used to collect data of the study. In accordance with the technique, semi-structured interview questions were prepared and presented to the expert opinions and a pilot application was made with one classroom teacher. Semi-structured interview questions were finalized as a result of pilot implementation and expert opinions. Six volunteer classroom teachers who taught 4th grade or who had taught in previous years participated in the study in primary schools affiliated to Ağrı Provincial Directorate of National Education. The interviews were recorded in the voice of the participants and transmitted to the paper in computer environment. Descriptive analysis method was preferred for analyzing the data of the research. According to the results of the research, the teachers stated that they preferred the experimental method because they had many positive aspects, and all the participants stated that the experimental method increased the student's interest in the lesson and that the experimental method affected the academic success of the student positively. In terms of the adequacy of the experimental method in the properties unit of the item, other than two participants stated that they considered themselves sufficient. In terms of the adequacy of applying the experiment method, other than two participants find their education at the university sufficient. The lack of materials, lack of laboratories and crowded classes in the process of applying the test method in the properties of the item unit are the difficulties experienced by the classroom teachers.

Keywords: Experiment Method, Classroom Teacher, Science, Properties of Matter, opinion

Giriş

Devletlerin en nihai hedeflerinden biride yeterli ve başarılı bir insan yetiştirmektir. Bu hedefi gerçekleştirmek ancak kaliteli, çağımıza uygun eğitim ile mümkündür. Kaliteli eğitim verilmesine yönelik yapılan araştırmalar sonucu geliştirilen öğrenme - öğretme yaklaşım, yöntem ve teknikleri birçok farklı düşünceyi eğitim sistemi içerisine sokmaktadır. Öğrencilerin öğrenme işinin içinde olması, yaparak ve yaşayarak öğrenme aktivitelerine ağırlık verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin merkezde olduğu ve tek yönlü bir iletişimin hâkim olduğu eğitim, çağımız öğrencilerine hitap etmemekte böylece öğrenciden beklenen hedeflere ulaşamamaktadır (Aksoy, 2003).

Günümüz öğrencileri, etrafında gördüğü her şeye karşı merak duyar bunun sonucunda da sürekli “Neden” sorusunu sorarlar. Öğrencilerimizin sorduğu “Neden” sorusuna cevap veremezsek öğrencilerin öğrenme isteklerini köreltir, hedeflediğimiz yeterli ve başarılı insan yetiştirme gayemize ulaşamamış oluruz (Aksoy, 2003).

Eğitim ve öğretim sistemleri içinde bulunduğumuz bu çağa uygun nitelikli bireyler yetiştirilebilmesini amaçlamaktadır. Günümüz eğitim anlayışı öğrencinin bilgi düzeyinin değerlendirilmesinden ziyade, bilginin birey için anlamlı ve yaşantısal hale getirilmesine dayanmaktadır (MEB, 2017).

Gelişmiş ülkeler öğretmen merkezli, öğrencilerin arka planda olduğu, ders kitabına dayalı program anlayışını terk ederek; öğrenci merkezli, derslerde öğrencinin ön planda olduğu, yaparak yaşayarak öğrenenin gerçekleştiği, öğrencinin konuları günlük yaşantısı ile ilişkilendirdiği, öğretmenin öğrenciye rehber olduğu, öğrenci merkezli programları tercih etmeye başlamışlardır (Karakuş, 2006).

Öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenebileceği, aktif bir biçimde öğrenme faaliyetlerinin içinde olacağı, bilimsel süreç becerilerini kullanabileceği bilgi ve yeterlilikler ancak iyi bir şekilde planlanmış fen bilimleri eğitimi aracılığıyla öğrencilere kazandırılabilir (Turgut, 2001).

Fen bilimleri eğitimi, çocuğun yaşadığı çevresindeki gördüğü, yaptığı ve yaşadığı zenginliğin eğitimidir. Çoğunun yediği besinin, içtiği suyun soluduğu havanın, vücudun, beslediği hayvanın, bindiği arabanın, kullandığı elektriğin, ışığın, güneşin eğitimidir.

Fen bilimleri eğitimi çocuğa, yaratıcı düşünme becerisini, eleştirel düşünme becerisini, iletişim kurma becerisini, problem çözme becerisini kazandırır. (Hançer, Şensoy, Yıldırım, 2003)

Ülkemizde fen bilimleri eğitiminin uygulamadan çok teorik bilgiler veren içeriğinin değiştirilerek, bilimsel süreç becerilerini kullanmayı hedefleyen çağdaş fen bilimleri programlarının uygulanmasının gereği benimsenmiştir (Aydoğdu, 2000).

Fen Bilimleri derslerinde başarılı bir öğretim; öğrenci, öğretmen, kazanım, yöntem ve çevre öğelerinin bulunduğu bir ortamda, bütün bu öğelerin birbirleriyle uyumlu ve karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluşmaktadır. Bu bağlamda fen bilimleri derslerinde uygulanan yöntem öğretim sürecinin vazgeçilme bir ögesi konumundadır (Ocak, 2007).

Fen bilimleri öğrenciye mevcut bilgileri aktarmaktan çok bilgiye ulaşma becerilerini kazandırmayı sağlar. Bu noktada fen biliminin en önemli amacı öğrencilerin bilim okuryazarı olarak yetişmelerini sağlamaktır. Bilim ve teknolojinin hızla geliştiği günümüzde fen bilimleri eğitimi çok farklı yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemlerin içerisinde en etkili olanlardan biride hiç kuşkusuz deney yöntemidir (Sarı,

2011). Bu yöntemin fen bilimleri alanında iyi yetişmiş öğretmenler aracılığıyla gerçekleşeceği belirtilmiştir (Hançer, Şensoy, Yıldırım, 2003).

Deney yöntemi, belli bir doğa olayının, etmenlerin denetim altında tutularak sınıf ya da deney odasında öğrencilere gösterilmek için yapılan planlı bir deneme veya sınama işidir (Doğan, 2010).

Fen öğretiminde deneysel yöntem, sınıfta ve laboratuvar ortamında temel bilgilerin uygulanarak yapılmasıdır. Öğrenciler bilmedikleri doğa olaylarının nedenlerini sorgular, çözümü belirleyip çözüm yolları önerir. Öğrenciler çözüm yollarının doğru olup olmadığını deneyler yaparak öğrenmeye çalışırlar (Annagün ve Duban, 2014). Fen bilimleri derslerinde deney yöntemi öğrencilerin öğrenme yaşantılarının ayrılmaz bir parçasıdır (Yıldız, Akpınar, Aydoğdu, ve Ergin, 2006).

Yapılandırmacı öğrenme teorisinin temel alındığı fen bilimleri dersinde kullanılan yöntem ve tekniklerin öğrencilerin fen bilimleri dersine yönelik ilgileri, tutumları, akademik başarıları ve öğrencilerden beklenen hedeflerin kalıcılığı üzerinde etkisi vardır (Akşid ve Şahin, 2011).

Fen Bilimleri derslerinde öğretmen sınıfta bulunan öğrencilerin ilgileri, ön bilgileri, sınıf mevcudu, öğrencilerin bireysel farklılıkları, akademik başarıları, ders süresi, kazanımlar göz önüne alınarak dersine yönelik uygun olan öğretim yöntem ve tekniğini seçmelidir (Apaydın ve Kandemir, 2018).

Öğrenciler için ilkökul dönemi gerek yaşamsal beceriler anlamında gerekse derslerde kazandırılmak istenen beceriler anlamında kritik bir dönüm noktası niteliğindedir. Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları yöntem ve tekniklerin öğrencileri birçok yönden hayata hazırlaması gerektiğinin bilincinde olmalıdır. Sınıf öğretmenlerinin diğer derslerde olduğu gibi fen bilimleri dersinde de öğrencilerin yaparak yaşayarak gerçekleştirdikleri, olayların nedenlerini sonuçlarını keşfetmelerini sağlayan yöntemler kullanılmalıdır (Karasu Avcı ve Ketenoğlu Kayabaşı, 2018). Sınıf öğretmenleri fen bilimleri derslerinde istenilen kalitede bir ürün ortaya koyabilmeleri için öğrencilerine üst düzey düşünme becerilerini geliştirme fırsatı sunan, öğrenciler arasında bilgi alışverişine fırsat veren, öğrencileri işin içine katan yöntem ve tekniklerin kullanılması gerekir (Aykaç,2011). İlkokullarda fen bilimleri derslerinde öğrencilerin ilgisini çekmek, merak duygusu uyandırmak, araştırma yapmak, problem çözme becerilerini geliştirmek, neden sorusunu sordurmak, gezi ve gözlem yeteneğini geliştirmek gibi becerilerin hemen hemen hepsi deney yöntemi kullanılarak gerçekleştirilebilir (Ünal ve Aral, 2014). İlkokullarda fen bilimleri dersi ile karşılaşan öğrencilere bu dersi sevdirmek görevi sınıf öğretmenlerine

düşmektedir. Sınıf öğretmenin öğrencilere fen bilimleri dersini sevdirebilmek için kullanacağı en önemli yöntemlerden biri de deney yöntemidir (İnel Ekici, 2015).

Sınıf öğretmenleri fen bilimleri derslerinde öğrencilerine yalnız bilgi aktarmakla kalmayıp, öğrencilerine düşünme, araştırma, sorgulama, yorumlama, problem çözme, neden sonuç ilişkisi kurma, somutlaştırma, doğa bilinci kazandırma, merak uyandırma gibi becerilerin kazandırılmasında ilk elden deneyim sağlayan deney yöntemini kullanmaya özen göstermelidir (Aktepe, 2008).

Deneyler, öğrencilerde fen bilimleri ve deneye karşı olumlu bir bakış açısı geliştirmekte, çocukların anlayamayacağı konuları kolaylaştırmakta, birinci elden çocuğa bilgi sağlamakta, çocukta sorgulama, araştırma, gözlem becerilerini geliştirerek onların yaşadıkları doğayı anlamalarına kolaylık sağlamaktadırlar (Faruk Doğan, 2010). Deney, devinimsel becerilerini geliştirmek, öğrenmeyi somutlaştırmak, ilk elden deneyimler sağlamak amacıyla kullanılabilir. Bu amaçları gerçekleştirmek için öğrencilerin aktif olduğu öğrenci deneyleri tercih edilmelidir (Doğanay, 2014). Her öğrenci tarafından deney yapılmalıdır. Buna olanak ve fırsat yoksa öğretmen tarafından sınıftaki öğrenciler gruplara ayrılmalı ve her grubun deneyi birlikte yapmaları sağlanmalıdır. Bu süreçte öğretmen öğrencilerine rehber olmalıdır (Sönmez, 2011).

İlkokul 4.sınıf fen bilimleri dersi öğretim programına baktığımızda Maddenin Özellikleri ünitesinde yer alan 10 kazanımın öğrencilere verilmesin de kullanılan en önemli öğretim yönteminin deney yöntemi olduğu görülmektedir. Bu ünite de öğrencilerin; duyu organları yoluyla maddeyi; suda yüzmesi ve batması, suyu emmesi, emmemesi ve mıknaatısla çekilmesi açısından nitelendirmeleri; madde kavramını kütle ve hacim kavramları kapsamında tanımlamaları amaçlanmaktadır. Ayrıca maddenin katı, sıvı ve gaz hallerinin; akışkanlık, hareketlilik ve buldukları kabın şeklini alma durumları açısından karşılaştırmaları ve ayrıca ısı etkisiyle maddede meydana gelen hal değişimlerinden erime ve donma olaylarını açıklamaları, maddeyi saf ve karışım olarak temelde iki grupta sınıflandırmaları ve günlük yaşamda sıkça karşılaşılan çeşitli karışımları eleme, süzme ve mıknaatısla çekme yoluyla ayırmaları amaçlanmaktadır. (MEB, 2018) Bu ünite de belirtilen kavramların öğrencilere kazandırılmasında kullanılması gereken öğretim yöntem ve tekniklerinin başında deney yöntemi gelmelidir.

Sınıf öğretmenlerinin derslerinde düz anlatım yöntemini kullanmayı tercih etmesi ve laboratuvar uygulamalarında deney yöntemini kullanma konusunda kendilerini yeterli görmemesi sonucunda, fen bilimleri dersinin öğretiminin en zor ders olduğunu düşünmelerine yol açmaktadır (Uluçınar, Doğan ve Nafiz Kaya, 2008). Özellikle ilkokullarda fen öğretiminde oldukça öneme sahip olan deney yönteminin uygulanabilmesi için laboratuvarlara ihtiyaç vardır. Bu noktada laboratuvarların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, öğrencilere laboratuvar kullanımında yol gösterilmesi, ilkokullara hitap eden deneysel çalışmaların gerçekleştirilmesi sürecinde sınıf öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. İllkokullarda fen bilimleri dersine giren sınıf öğretmenleri lisans eğitimi sürecinde sınıfta ya da laboratuvarlarda yapılacak deneysel çalışmalar konusunda bilgilendirilmelidir (Koç, Bayraktar, 2013). Eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına verilen kuramsal derslerin uygulamalarla desteklenmemesi fen bilimlerin de deney kullanımını olumsuz etkilemektedir (Özyar, 1999).

İllkokul fen bilimleri dersinde deney yöntemi kullanımına yönelik doğrudan bir araştırmanın tespit edilememesi bu araştırmanın ilgili literatüre, öğretmenlere, öğrencilere ve araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada ilkokul 4.sınıf fen bilimleri dersi “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yöntemi kullanımına yönelik ilkokul 4.sınıfta öğretim gerçekleştiren sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin alınması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1)“Maddenin Özellikleri “ ünitesinde deney yöntemini uygulama açısından kendinizi yeterli görüyor musunuz? Neden?

2)“Maddenin özellikleri” ünitesinde deney yöntemini kullanmak istediğinizde ne tür güçlüklerle karşılaşılıyorsunuz? Belirtiniz.

3) Sizce sınıf öğretmenleri “Maddenin Özellikleri” ünitesini öğrencilerine anlatırken neden deney yöntemini tercih etmelidir? Açıklayınız.

4)“Maddenin Özellikleri” ünitesinde ders işleme sürecinde deney yöntemi kullandığınızda öğrencilerinizin derse karşı ilgilerine yönelik görüşleriniz nelerdir? Açıklayınız.

5) Sizce “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yönteminin kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi var mıdır? Düşüncelerinizi belirtiniz.

6) Sınıfınızda maddenin özellikleri ünitesinde ders işleme sürecinde yaptığınız deneysel çalışmalardan bahsedebilir misiniz?

Yöntem

Araştırma nicel araştırma yaklaşımı kapsamında yer alan betimsel tarama modeline göre desenlemiştir. Betimsel araştırma hali hazırda var olan olguların ne olduğunun betimlenip ifade edilerek ortaya çıkarılması olarak ele alınabilir. Araştırmacı bu olgulara hiçbir şekilde dokunamaz. Olguların süreç içerisindeki işleyişini engelleyemez. Olgu neyse, nasıl işliyorsay, öyle kabul edip inceler (Sönmez ve Alacapınar, 2018).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Katılımcıların oluşturulmasında, araştırmaya katılmaya gönüllü olma, ilkökul 4.sınıf düzeyinde aktif olarak sınıf öğretmenliği yapan ya da daha önceki yıllarda yapmış olan, ilkökul 4.sınıf Fen Bilimleri dersi maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemini kullanma gibi ölçütler dikkate alınmıştır. Buna göre araştırmaya Ağrı il Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilkökuller da görev yapan 4.sınıfı okutan ya da daha önceki yıllarda okutmuş olan gönüllü 6 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin 4 tanesi erkek, 2 tanesi ise bayandır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğiyle elde edilmiştir. Çalışmada önce pilot uygulama amacıyla bir öğretmene yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Yapılan pilot uygulamaya ve uzmanların görüşlerine dayanılarak mülakat sorularına son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat formunda sınıf öğretmenlerinin 4.sınıf fen bilimleri dersi “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yönteminin kullanılmasına yönelik görüşlerini ortaya çıkarmaya yönelik 6 açık uçlu soru bulunmaktadır. Sorular belirlenirken ilgili alan yazısı taranmış, uzmanlara danışılmış, öğretmenlerle ön görüşmeler yapılmıştır. Mülakatta geçerli ve tam bilgi toplama için sürecin irdelenmesi gerekir. Süreç şunları içerir: kaynak kişinin soruları anlaması, cevap alternatiflerini anlaması, istenilen bilgi tabanına girilebilirlik ve kaynak kişinin gerekli gayreti gösterebilmesi için güdülenmesi. Ayrıca mülakatçı mülakatta olumlu bir hava yaratabilmeli, soruları özenle sormalı, uygun tepki elde etme, tepkileri kayıt etme ve yanlışlıklardan kaçınma

davranışı göstermelidir (Balcı, 2018). Verileri toplamak amacıyla gönüllü 6 sınıf öğretmeniyle mülakat yapılmıştır. Verilerin toplanması araştırmacı tarafından öğretmenlerin çalıştıkları okullarda ve okul dışı mekânlarda yaklaşık 15 günlük bir süreçte toplanmıştır. Yapılan mülakatların ortalama süresi yaklaşık 10-11 dakika arasındadır. Mülakatlar katılımcıların bilgisi dâhilinde ses kaydına alınmış ve tüm katılımcılarla mülakat yapıldıktan sonra yaklaşık 15 günlük süre içinde dökümleri yapılarak bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesi için nitel veri analiz tekniklerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan sorulara verdikleri ifadeler ve bu ifadelerden yola çıkılarak elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur:

Araştırmacı tarafından sınıf öğretmenlerine **“İlkokul 4.sınıf fen bilimleri dersi “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yöntemini uygulama açısından kendinizi yeterli görüyor musunuz? Neden?**

Sorusu yöneltmiştir. Sınıf öğretmenlerinin bahse konu olan soruya ilişkin görüşleri aşağıda belirtilmiştir;

S1: *“Evet genel anlamda yeterliyim. Basit düzeydeki deneyleri yaptım. Kitaplardaki deneyleri yapma konusunda yeterli görüyorum.”*

S2: *“Evet. 4. Sınıf kademesinde kolay oluyor çünkü işlenen konular açısından daha yapılabilir deneyler olduğu için kendimi yeterli görüyorum.”*

S3: *“Kitaplardaki deneyleri yaptırдыm. Buradaki deneyleri kendim yapabiliyorum.”*

S4: *“Kendimi çok olmasa da yeterli görüyorum. Genel anlamda deneyleri yeterli şekilde yapıyorum ama bilmediği birçok farklı yöntem vardır diye düşünüyorum. Orta düzeyde yeterliyim.”*

S5: *“Tam olarak yeterli görmüyorum. Neden yeterli görmüyorum? Ücretli öğretmenlik yaparken şartlar uygun değildi. Tabii ki okulumda çok*

güzel malzemeler olsa, laboratuvar olsa yani hiç tereddüt etmeden deney yöntemi kullanmaya çalışırım.”

S6: *“Evet görüyorum.”*

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinden dört tanesi (S1, S2, S3, S6) maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemini uygulama konusunda kendilerini yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinden iki tanesi (S4, S5) maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemini uygulama açısından kendilerini tam olarak yeterli görmemektedirler. Sınıf öğretmenlerinden S1, S2, S3 ilkökul 4.sınıf maddenin özellikleri ünitesinde yer alan deneyleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı S4 deney yöntemini uygulama açısından kendisini tam olarak yeterli görmemesinin sebebi olarak deney yöntemini uygulama sürecinde farklı yöntemlerin kullanıldığı bu konularda eksiklerinin olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinden S5 ise deney yöntemini uygulama noktasında yaşadığı eksikliği çalıştığı okullardaki malzeme ve laboratuvar olmamasına bağlamaktadır. Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine bakıldığında genel anlamda deney yöntemini uygulama açısından yeterli oldukları söylenebilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri **“Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yöntemini uygulama yeterliliği bakımından üniversitelerde aldıkları eğitime ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir.**

Sınıf öğretmenleri konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

S1: *“Üniversitede aldığım eğitim yeterli mi? Çok yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çok pratik yapmadık ama gene birkaç önemli deney yapmış olduk. Çocukların seviyelerine uygun biçimde adapte olabilecek deney mi bunlar bilmiyorum yani düşünmek lazım.”*

S2: *“Üniversitede kaliteli bir eğitim aldığımız için ve kendi yaptığımız deneylerde olduğu için burada yaptırması kolay oluyor. Bir tecrübemiz var üniversiteden gelen.”*

S3: *“Kesinlikle üniversitenin katkısı var. Bizim laboratuvar derslerimiz falan çok fazlaydı o yüzden yaptık.”*

S4: *“Üniversitelerdeki Fen bilgisi derslerimiz laboratuvarlarda işlenirdi. O yüzden hani üniversitede deney bazlı üzerinden giderdik hoca konu anlatmazdı da deney yapardık. Bu eğitimin şuan ki tutumun üzerinde etkisi çok büyük ve yararlı olduğunu düşünüyorum.”*

S5: *“Üniversitede eğitim aldım fakat akademik olarak çok yeterli görmedim. Okuldaki eğitimin aşırı bir şekilde yeterli olduğunu düşünmüyorum.”*

S6: “Aldığım eğitim bu konuda laboratuvar dersimiz vardı ortan kaynaklı bir yeterliliğimin olduğunu düşünüyorum.”

Araştırmaya katılan dört sınıf öğretmeni (S2, S3, S4, S6) üniversitelerinde aldıkları eğitimin yeterli olduğunu düşünmektedirler. S1 ve S5 üniversitelerinde aldıkları eğitimi yeterli görmemektedir. S3, S4, S6 üniversitelerindeki laboratuvar derslerinin deney yöntemi kullanımı konusunda kendilerine katkısı olduğunu belirtmişlerdir. S1 üniversitede deney yöntemi konusunda çok uygulama yapmadıklarını ve yapılan deneysel çalışmalarında öğrenci seviyelerine uygun olup olmadığı konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine, **İlkokul 4.sınıf Fen bilimleri dersi “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yöntemi kullanmak istediğinizde ne tür güçlüklerle karşılaşyorsunuz? Belirtiniz.**

Sınıf öğretmenleri soruya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

S1: “Malzeme konusunda güçlükler yaşıyoruz. Laboratuvar çevrilmiş bir oda var laboratuvar şeklinde değil çocuklar ayakta kalmak durumunda kalıyor. Laboratuvar malzemeleri yeterli değil.”

S2: “Her şeyden önce okulda materyal anlamında çok büyük bir sıkıntı var. Kaynak anlamında çok büyük bir sıkıntı var. Yani bir laboratuvar olsa Fen bilgisi derslerini çok daha rahat kalıcı bir şekilde işleyebilir öğretmenler. Öğrenci grubu kalabalıkta deney yapmak daha zor oluyor.”

S3: “Laboratuvar olmadığı için çok sıkıntı yaşıyorum. Şöyle hepsine aynı anda müdahale edemiyorum. Bir grup yaparken diğer grup yapmak istiyor içerde kaos ortamı oluşuyor. Araç-gereç olmaması ve sınıfların kalabalık olması.”

S4: “Mesela öncelikle araç-gereç eksikliğinden bahsedebilirim. Çünkü öğretim yaptığımız okulun imkanları, öğrencinin imkanları en büyük belirleyici etken oluyor. Madde ile ilgili deney yapacaksam kendim karşıyorum araç-gereçlerini bu oluyor sıkıntı. Okulumuzda laboratuvarımız yok. Araç-gereç eksikliği deneysel çalışmaları aksattıyor.”

S5: “Öncelikle çoğu öğretmenin yaşadığı bir sorun okulda yeterli malzemenin ve laboratuvarın olmaması. Deney yöntemini kullanmak istediğimizde kendi imkanlarımızla yapıyoruz bunu. Sınıf sayısı kalabalık olduğu için her öğrenciye eşit bir şekilde deney yöntemini aktaramayacağımı düşünüyorum. Gösteriyorum ama yaptırılmıyor. Uygulamada sıkıntı var.”

S6: “Genellikle okulun malzemesi tam olmuyor. Bundan dolayı ikame malzeme kullanabiliyoruz. Okulumuzda laboratuvar yok. Fen bilgisine ait hiçbir araç-gereç yok okulda.”

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin, okullarında gerekli araç-gereç olmaması, laboratuvar bulunmaması ve sınıfların kalabalık olması yaşadığı güçlükler olarak belirtilmiştir. Sınıf öğretmenleri kalabalık sınıflarda deney yöntemi kullanma konusunda zorluklar yaşamaktadırlar. Özellikle S5 sınıf sayısının kalabalık olmasından dolayı uygulamada sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir. Kalabalık sınıflarda yapılan deneysel çalışmaların gösteri boyutunda kaldığı öğrencilerin uygulama yapmadıklarını S5 belirtmiştir. Sınıf öğretmenleri okullarında gerekli malzeme olmadığı için malzemeleri kendi imkanlarıyla tedarik ettiklerini bu şekilde deneysel çalışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine “**Sizce sınıf öğretmenleri “Maddenin Özellikleri” ünitesini öğrencilerine anlatırken neden deney yöntemini tercih etmelidir? Açıklayınız.**

Sorusu yönetilmiş soruya ilişkin öğretmen ifadeleri şu şekildedir:

S1: “Çünkü mesela hayatımızda da bu böyledir yani bir şeyi bize anlatırlar onu deneyip yaşayıp daha kolay şekilde anlarız. Yani yaşantı yaparak yaşayarak olması lazım onun için deney yöntemi faydalıdır gereklidir diye düşünüyorum.”

S2: “Deney yöntemi öğrenci açısından öğrenci yaparak yaşayarak öğrendiği için öğrenci bu daha kalıcı izli oluyor. Öğretmende bir haftada anlatacağı bir dersi bir deneyle bir saatte halledebiliyor. Çünkü zaman açısından da öğrenme açısından da çok daha yararlı ve verimli deney yöntemi.”

S3: “Soyut bir konu mesela hava ben çocuklara havanın tanımını ne kadar yaparsam yapayım göremiyoruz diyorlar bunlara hissettirebilirdik hissedemediği bir şeyi hani böyle basit kalıyor tam anlamıyla oturtamıyorlar. O yüzden daha somutlaştırmış oluyoruz. Kalıcılığa da çok etkili.”

S4: “Bütün öğrencilere ulaşmayı sağlıyor deney yöntemi ya da gösteri yöntemi yani sözel yöntemle ulaşamadığım öğrencilere bu yöntemi kullanarak ulaşabiliyorsun. Ben bir deney getirdiğimde en ilgisiz olanı sıranın altında bir şeylerle uğraşanı bile acaba hoca şuanda ne yapacak diye dikkatini çekebiliyorum.”

S5: “Yaparak yaşayarak öğrenme benim için çok önemli. Sadece anlatıp geçtiğimde sınavlarda sıkıntı yaşıyoruz. Ama öğrenci deney yöntemini yaptığında belki de 10 yıl-15 yıl unutmayacak kalıcılık olacaktır.”

S6: “Su buharlaşıp yağmura dönüşüyor dediğimizde bu sadece çocuğun sözel bilgi olarak aklında ezberinde kalabilir. Ancak bunu birebir gösterdiğimde çocuk bunu kendisi bulmuş gibi içselleştiriyor ve bu bilgi o anda daha kalıcı hale geliyor.”

Sınıf öğretmenleri deney yöntemini: öğrencilere yaparak yaşayarak bir öğrenme sunması, öğrenci işin içinde olduğu için kalıcı bir öğrenme sağlaması, öğretmenin zamanı etkili kullanmayı sağlaması, öğretmene zamandan tasarruf sağlaması, öğrencilerin öğrenmesinin daha verimli olması, öğrenciler için soyut olan konuları somutlaştırması, öğretmenin kullandığı düz anlatım yöntemine göre daha avantajlı olması, öğrencilerin derse karşı ilgili ve dikkatli olmasını sağlaması, öğrenciyi ölçme değerlendirme sürecinde etkili olması, gibi sebeplerden dolayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri deney yönteminin derslerde tercih edilmesi için birçok olumlu yönü olduğunu ifade etmişlerdir. Deney yönteminin öğrenci için önemli olduğu kadar öğretmen içinde önemli olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden de anlaşıldığı üzere derslerde deney yönteminin tercih edilmesi hususunda olumlu görüşler belirttikleri söylenebilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine, **“Maddenin Özellikleri” ünitesinde ders işleme sürecinde deney yöntemi kullandığınızda öğrencilerinizin derse karşı ilgilerine yönelik görüşleriniz nelerdir?”** Açıklayınız.

Soruya ilişkin öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

S1: “Çocuklar derse ilgi gösteriyor. Yani yaptığım deneylerde soru soruyor. Hocam neden? Neden sorusunun çok önemli olduğunu düşünüyorum deneyde.”

S2: “Deney yönteminde kendileri de katıldığı için işin içerisine deney yönteminde öğrenci daha ilgili oluyor. Kendisi de derse bir şeyler kattığı için daha istekli oluyor. Deney yöntemi öğrencilerin derse karşı motivasyonunu çok olumlu etkiliyor.”

S3: “Kendileri de aktif olduğu zaman daha da çok sevdiler en çok sevdikleri ünite de bu üniteydi. İlgileri çok fazlaydı.”

S4: “Çok seviyorlar Fen bilgisi dersi en çok sevdikleri ders oluyor çünkü farklı bir şeyler yapıyorlar. Bütün öğrencilerin derse karşı ilgileri

olumlu oluyor diyemem ama yüzde doksanının olumlu oluyor. Dikkati dağınık öğrenciler daha iyi alıyor.”

S5: “Ben hepsinin ders karşı ilgisinin olacağını düşünüyorum. Akademik başarısı çok düşük olan bir öğrencinin bile derse karşı ilgisi artıyor. Öğrenci derse karşı aktif oluyor.”

S6: “Deney yöntemi kullanırken öğrenciler çok zevk alıyor. Bu yöntemi tercih ettiğimiz zaman bir anda öğrencinin sevdiği ders Fen bilgisi oluyor. Derse ilgilerini bakış açılarını kesinlikle artırıyor.”

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin tamamı deney yönteminin öğrencilerin derse olan ilgisini olumlu etkilediği yönünde görüş belirtmişlerdir. S1’in görüşlerinden yola çıkılarak deney yönteminin öğrencilerin yapılanları sorgulamasını sağladığını söyleyebiliriz. Öğrencilerin öğretmene neden sorusunu yöneltmesi onların derse olan ilgilerinin bir göstergesidir diyebiliriz. Sınıf öğretmenleri fen bilgisi derslerinde deney yöntemi kullandıklarında bu dersin öğrenciler tarafından çok sevildiğini belirtmişlerdir. S4 ve S5 deney yöntemini dikkati dağınık öğrencilerin ve akademik başarısı düşük öğrencilerin derse olan ilgilerini de olumlu etkilediğini ifade etmişlerdir. Deney yöntemi kullanılan derslerde öğrencilerin aktif olduğu bu yüzden ilgilerinin çok fazla olduğunu S2 ve S3 görüşlerinde ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine, **Sizce “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yöntemi kullanılmasının akademik başarıya etkisi var mıdır? Düşüncelerinizi belirtiniz.**

Soruya ilişkin sınıf öğretmenlerinin ifadeleri şu şekildedir:

S1: “Evet var yani kalıcılık açısından çünkü hatırlatıyor çocuğa bazı şeyleri bizzat mesela işte maddenin özellikleri konusunda ölçümler falan yapmıştık bunlar öğrenci ders başarısına yansdı.”

S2: “Bir konuda deney yöntemi kullansın bir konuda düz sunuş yolunu kullansın geriye dönük performans testi uygulansın burada görecektir ki deneye yaptığı konuda öğrenci başarısının daha yüksek ve öğrenmesinin de olumlu olduğunu görecektir. Yani demek oluyor ki zor bir konuyu deney yöntemi ile öğrenci yaparak yaşayarak derse kattığında öğrenci başarısının daha arttığını gördüm yani.”

S3: “Ben olduğunu düşünüyorum hocam. Test dağıtımda karşılığı daha hızlı oldu. Başarı daha fazla oldu. Akademik başarısı düşük öğrencilerin başarısı içinde geçerli herkes için geçerli.”

S4: “Deney yaptığımızda öğrenciden dönüt alabiliyorum ama başarısı da kendi ölçüsünde yükseliyor. Akademik başarısı yüksek öğrencileri daha

yüksek etkiliyor, akademik başarısı düşük öğrencilerde de kıpırdanmalar oluyor.”

S5: “Yani illaki başarıya etkisi olacaktır. Çünkü akademik başarısı düşük olan bir öğrenci bile ilgi ile takip ediyorsa akademik başarısı orta ve yüksek olan bir öğrenci bunu güzel bir şekilde kapacaktır. “

S6: “Bilgide kalıcılığı sağlıyor ama akademik başarı bizim ülkemizde farklı araçlarla ölçüldüğü için çok etkisi olmayacaktır. Sadece çocuğun bilişsel gelişimini artırdığını düşünüyorum. Kalıcılık sağlıyor ama akademik başarıyı yüzde yüz artırdığını söyleyemem.”

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin görüşlerine bakıldığında S6 dışındaki öğretmenlerin deney yönteminin öğrenci akademik başarısını olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Derslerde kullanılan deney yöntemi sadece akademik başarısı yüksek öğrencilere göre değil de akademik başarısı düşük öğrencilerinde başarılarında olumlu rol oynadığı görülmektedir. Yani buradan deney yönteminin sınıftaki bütün öğrencilere olumlu hitap ettiğini söyleyebiliriz. Sınıf öğretmenleri deney yöntemi kullandıklarında ölçme değerlendirme sürecinin öğrenci adına daha başarılı geçtiğini söylemektedirler. Öğrencide yaparak yaşayarak öğrenme ve kalıcılık sağlanması bakımından deney yönteminin akademik başarıda önemli rol oynadığı görülmektedir. S6 deney yönteminin bilişsel gelişime ve bilgide kalıcılığa etkisi olduğunu kabul etmekle beraber, ülkemizde akademik başarının ölçülmesinde farklı araçların kullanılmasının, deney yönteminin akademik başarıya olan katkısını olumsuz etkilediğini savunmaktadır.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine **Sınıfınızda “Maddenin Özellikleri” ünitesinde ders işleme sürecinde yaptığınız deneysel çalışmalardan bahsedebilir misiniz?**

Soruya ilişkin sınıf öğretmenlerinin ifadeleri şu şekildedir:

S1: “Özellikle kütle ve hacim ölçüm konusunda ölçümler yaptık. Karışımlarla ilgili deneyler yaptık. Hal değişimlerini yaptık, buharlaşmayı yaptık. Çakıl kum karışımını ayırmıştık işte, pirinç un karışımını ayırmıştık, kepek talaş kum karışımını falan ayırdık.”

S2: “Hacimden örnek veriyoruz öğretmen masasını verdim ben bunun bir ağırlığı var kaldırttım öğrencilere bir kütlesi var değil mi? Bunun kapladığı yere hacim diyoruz. Buharlaşma üzerine bir çay ocağımız var ve ayna var basit yapılabilecek bir deney götürüp bırakıyordum. Sınıfta kaynıyor kendi kendine nedir bu içindeki sıvı değil mi bu diyordum. Hani o suyun üzerine o damlıyor buharlaşıyor buharı görüyor.”

S3: “Hocam katı, sıvı, gazları evde yaptırDIM. İspirto ocağım olmadığı için buharlaşmayı anlatmam imkansızdı. O yüzden velilerime rica ettim. Eşit kollu teraziyle kütleyle öğrettim. Sıvının kütlelerini nasıl ölçeceğimizi anlattım. Eleme yöntemi, süzme yöntemi materyaller getirdim yine gösterdim.”

S4: “Litrelilik sürahiler var onlardan getirin diyorum onları getiriyorlar onların hacmini ölçüyoruz. Ufak mutfak terazilerinde kütlelerinizi ölçüyoruz. Karışımlarla ilgili süzme, miktatsızla ayırma, ya da eleme yöntemiyle ayırma talaşla anahtarları karıştırmıştık bunları çektirmiştik. Birde su ekleyip süzgeçle ayırdım ondan sonra buharlaşma yöntemiyle suyu buharlaştırdık falan dipte kalanları göstermişim.”

S5: “Sıvıların litresini ölçmeye çalıştık. Katı bir maddenin sıvı hale nasıl geldiğini nasıl dönüştüğünü yaptık. Katı maddelerin kütlesi nasıl ölçülür onunla ilgili deney yaptık. Sınıfıma bir çayla girdim çay bir karışımdır dedim içinde sıvı var çay var yani bununla ilgili bir deney yaptık.”

S6: “Kütle hacim üzerine pamuk herkesin bildiği pamuk deneyini yapmıştık. Farklı eşyaların farklı kütleyle sahip olduğunu göstermişim deneye.”

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri maddenin özellikleri ünitesinde kütle, hacim, hal değişimleri, karışımlar, karışımların ayrılması gibi konularda deneysel çalışmalar yaptıklarını ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine bakıldığında hepsinin derslerinde deneysel çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Sınıf öğretmeni S3 araç gereç eksikliğinden dolayı hal değişimleri konusundaki deneysel çalışmaları velilerine rica ederek öğrencilerle birlikte evde yaptırması öğretmenimizin deneysel çalışmalara önem verdiğinin bir göstergesidir. Sınıf öğretmenleri yaptıkları deneysel çalışmalarda baştan sona kadar öğrencileri işin içine kattıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada ilkokul 4.sınıf Fen Bilimleri dersi “Maddenin Özellikleri” ünitesinde deney yöntemi kullanımına yönelik ilkokul 4.sınıfta öğretim gerçekleştiren sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak için sınıf öğretmenleriyle mülakatlar yapılmış mülakatlar sonucu elde edilen verilerin analiziyle bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Genel olarak çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemini uygulama konusunda iki katılımcı (S4, S5) dışındaki katılımcılar kendilerini yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir.

Üniversitelerdeki aldıkları eğitimi S1 ve S3 dışındakiler yeterli görmektedir. Deney yöntemini uygulamada yaşanan güçlük olarak, malzeme eksikliği, laboratuvar olmaması, sınıfların kalabalık olması belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemini tercih etme nedenlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

Öğrencilere yaparak yaşayarak bir öğrenme sunması,

Öğrenci için içinde olduğu için kalıcı bir öğrenme sağlaması,

Öğretmenin zamanı etkili kullanmayı sağlaması,

Öğretmene zamandan tasarruf sağlaması,

Öğrencilerin öğrenmesinin daha verimli olması,

Öğrenciler için soyut olan konuları somutlaştırması,

Öğretmenin kullandığı düz anlatım yöntemine göre daha avantajlı olması,

Öğrencilerin derse karşı ilgili ve dikkatli olmasını sağlaması,

Öğrenciyi ölçme değerlendirme sürecinde etkili olması,

Maddenin özellikleri ünitesinde deney yöntemi kullanımının öğrencinin derse olan ilgisini artırdığını belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmeni S6 dışındaki sınıf öğretmenleri deney yönteminin akademik başarıyı olumlu etkilediğini savunmuşlardır.

Sınıf öğretmenleri maddenin özellikleri ünitesinde, kütle, hacim, hal değişimleri, karışımlar ve karışımların ayrılması gibi konularda deneysel çalışmalar yaptıklarını söylemişlerdir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri deney yönteminin, öğrencileri hayatla örtüşmelerine imkan sağlayan, öğrenciyi aktif kılan, öğrenme kalitesini artıran, öğrenmelerin kalıcı olmasını sağlayan, öğrenciyi derse güdüleyen, öğrenci öğretmen işbirliği sağlayan, öğrenilen bilgilerin hatırlanmasını kolaylaştıran, dersleri eğlenceli hale getiren, diğer yöntemlere göre üstün olan, Fen bilgisi derslerinde kullanılan basit ve etkili olan, öğrencilerin yaparak yaşayarak bilgi edinmelerini sağlayan, soyut bilgileri somutlaştıran bir yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri deney yönteminin hem öğrenci açısından hem de öğretmen açısından önemini vurgulamaya çalışmışlardır. Araştırmada deney yönteminin öğrencilerin derse olan ilgisini olumlu etkilediği, öğrencilerin deney yöntemi kullanılan derslerde daha başarılı oldukları sonucu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin derslerinde deney yöntemi tercih etmelerinde deney yönteminin avantajlarının fazla olması önemli bir etkidir. Özellikle Fen

Bilimleri derslerinde deney yöntemi kullanımının derse karşı bakış açısını olumlu yönde değiştirdiğini, bu dersin çok sevilmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Deney yönteminin önemi ve faydalarını ilişkin önemli görüş bildiren çalışmalara literatürde de rastlanmaktadır. Karasu Avcı ve Ketenoğlu Kayabaşı (2018) yapmış oldukları çalışmada sınıf öğretmenlerinin Fen ve Teknoloji dersinde en çok deney yöntemi kullandıklarını belirtmişlerdir. Kubat (2016) yapmış olduğu çalışmada Fen bilgisi öğretmen adaylarının öğretim yöntemi olarak en çok deney yöntemini kullandıklarını saptamıştır. Karakuş (2006) Deney yöntemi ve Coğrafya öğretiminde kullanılması isimli çalışmasında deney yönteminin önemini belirtmiştir. İnel Ekici (2015) ise yaptığı çalışmada sınıf öğretmen adaylarının çoğunluğunun fen öğretiminde deney tekniğinin kullanılmasına ilişkin olumlu görüşlere sahip olduğunu belirlemiştir. Aydoğdu (2000) yaptığı çalışmada iki grup arasındaki kimya başarısını karşılaştırmış ve deneylerle zenginleştirilmiş kimya öğretiminden yararlanan grubun daha başarılı olduğunu saptamıştır. Apaydın ve Ali Kandemir (2018) ise yaptıkları araştırmada sınıf öğretmenlerinin Fen Bilimleri dersinde yapılandırmacı öğrenme teorisinin önerdiği öğrenciyi merkeze alan yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Karamustafaoğlu (2003), basit araç-gereçlerle hazırlanmış deneylerin öğrencilerin başarılarını ve tutumlarını olumlu yönde geliştirdiği sonucuna varmıştır. Öztürk (2007), öğrencilerin fen bilgisi dersini basit malzemelerle yaptıkları deneylerle işlemelerinin başarıyı, kavram öğrenmeyi ve tutumlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Uluçınar, Doğan ve Nafiz Kaya (2008), deneysel çalışmaların öğrenci ilgisini çektiğini belirtmiştir. Literatürdeki belirtilen çalışmalardan elde edilen sonuçlar, bu araştırmadan elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni S1 ve S5 üniversitelerinden deney yöntemi konusunda aldıkları eğitimi yeterli görmemektedirler. Sınıf öğretmenleri üniversitelerde daha çok uygulamaya dayalı eğitim verilmesini savunmaktadırlar. Üniversiteler de yapılan deneysel çalışmaların çocukların seviyesine uygun çalışmalar olması gerektiğini ifade etmektedirler. Kocakülah ve Savaş (2011) çalışmalarında öğretmen adaylarının deney tasarlama uygulamaları sırasında karşılaşmış oldukları güçlüklerin çeşitli alan bilgisi eksiklikleri ya da özgüven eksikliğinden kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir. Uluçınar, Doğan ve Kaya (2008) da benzer şekilde çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin lisans ve hizmet içi eğitimde fen ve laboratuvar uygulamaları hakkında öğrendikleri bilgilerin eksik olmasını ve

esas alanlarının fen bilgisi olmamasını önemli bir sorun olarak belirtmişlerdir.

Deney yönteminin kullanılmasında sınıf öğretmenleri karşılaştıkları güçlük olarak, okullarda laboratuvar olmaması, araç-gereç olmaması ve sınıfların kalabalık olmasını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri deney yöntemi kullanma konusunda istekli olduklarını fakat imkânların yeterli olmadığı üzerinde durmuşlardır. Okulun deneysel anlamda araç-gereçten yoksun olması öğretmenlerin konuları daha çok düz anlatım yöntemiyle işlemesini gerektirmektedir. Deney yönteminin daha çok tercih edildiği Fen Bilimleri dersinde düz anlatım yöntemi kullanılarak nasıl kalıcı öğrenmeler gerçekleştirileceği de ayrı bir soru işaretidir. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri deney yöntemiyle işledikleri derslerin öğrencide daha kalıcı öğrenmeyi sağladığını belirtmişlerdir. Koç ve Bayraktar (2013), yaptıkları araştırma sonucunda öğretmenlerin büyük bir kısmının malzeme bulunmadığı durumlarda deneylerden vazgeçmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Aydoğdu, (1999) yaptığı çalışmada laboratuvarlarda malzeme eksiklerine ilişkin sıkıntıların yaşandığını belirtmiştir. Uluçınar, Cansaran ve Karaca, (2004) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin araç-gereç eksikliği ve sınıf mevcudunun fazla olmasını gerekçe göstererek laboratuvar deneylerini etkin bir şekilde kullanmadığını saptamıştır. Geçer ve Özel (2012), Fen ve teknoloji dersi öğretmenleri kalabalık sınıflar, laboratuvar ortamı, malzeme eksikliği gibi bir takım sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yıldırım ve Güngör Akgün (2015), yaptıkları çalışmada öğretmenlerin laboratuvar kullanımında bilgi eksikliği, kılavuz kitap ve çalışma kitabının olmaması, araç-gereç eksikliği, pekiştirme amaçlı etkinliklerin olmaması gibi güçlüklerle karşılaştıklarını belirlemişlerdir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri genel anlamda maddenin özellikleri ile ilgili ders kitaplarında yer alan basit araç-gereç gerektiren deneyleri yapma konusunda kendilerini yeterli görmekteyler. Koç ve Bayraktar (2013), araştırmalarında öğretmenlerin dörtte birinin ders kitabındaki tüm deneyleri yaptırdığı, diğerlerinin de malzeme yeterliliği ve konulara verdikleri önem durumuna göre deneylerin çoğunu yaptıkları ortaya konmuştur. Sarı (2011), yaptığı çalışmada basit araç-gereçlerle fen deneylerini gerçekleştirme ve yapılan deneylerden yararlanarak yeni deneyler gerçekleştirebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Önen ve Çömek (2011), yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının basit araç-gereçlerle Fen öğretimine ilişkin olumlu görüşler belirttiklerini söylemiştir. Yapılan

çalışmaların sonuçlarının bu araştırmanın bulgusuyla benzerlik gösterdikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri maddenin özellikleri ünitesinde deney yönteminin önemi üzerinde durmuşlardır. Bu konuda olumlu görüş bildirmişlerdir. Sınıf öğretmenleri maddenin özellikleri ünitesinde deney yönteminin uygulanmasında laboratuvar olmaması, malzeme eksikliği ve sınıfların kalabalık olması gibi durumlarda güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Alan yazında yapılmış çalışmalar sınıf öğretmenlerinin görüşlerini destekler niteliktedir. Sınıf öğretmenleri bu güçlükleri veli, öğrenci, öğretmen işbirliğini sağlayarak aşmaya çalışmışlardır. Okullarında malzeme olmayan sınıf öğretmenleri deneysel çalışmalarda kullanılacak malzemeleri kendileri tedarik etmektedir. Görüldüğü gibi öğretmenlerimizin fedakârlığı da deney yönteminin uygulanmasında etkin rol oynamaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak aşağıdaki öneriler yapılabilir:

Sınıf öğretmenlerinin lisans eğitimlerinde deney yöntemiyle ilgili teorik değil de uygulamalı çalışmalara ağırlık verilebilir.

Sınıf öğretmenlerine lisans eğitimlerin de verilen deneysel çalışmaların ilkökul öğrenci seviyesi baz alınarak yapılması öğretmenlerin başarılı olmalarını sağlayabilir.

Sınıf öğretmenlerine deney yöntemi uygulamaları konusunda alan uzmanları tarafından hizmet içi eğitimler verilebilir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından müfredatta yer verilen basit araç-gereçle yapılabilen deneysel çalışmaların sayısı artırılabilir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilkökullara küçük laboratuvar derslikleri kurulabilir.

Sınıf öğretmenleri deney yöntemi kullanım sürecinde yaptığı çalışmalarla ilgili zümreleriyle işbirliği içinde olmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, B. (2003). "Deney Yöntemi ile Atmosfer Basıncı Konusunun Öğretimi Üzerine Bir Model". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 207-226.
- Aydoğdu, C. (2000). "Kimya Öğretiminde Deneyle Zenginleştirilmiş Öğretim ve Geleneksel Problem Çözme Etkinliklerinin Kimya Ders Başarısı Açısından Karşılaştırılması". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 29-31.

- Apaydın, Z. ve Kandemir, A. M. (2018). “Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Dersinde Kullandıkları Öğretim Yöntem, Teknik ve Değerlendirme Araçlarına İlişkin Görüşleri”, *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 70-78.
- Aktepe, V. ve Aktepe, L. (2008). “Fen ve Teknoloji Öğretiminde Kullanılan Öğretim Yöntemlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri”: Kırşehir
- Aydoğdu, C. (1999). “Kimya Laboratuvar Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlüklerin Saptanması”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 30-35.
- Aykaç, (2011). “Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının da Kullanılan Yöntem ve Tekniklerin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”(Sinop İli Örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 113-126.
- Akşid, F. ve Şahin, C. (2011). “Coğrafya Öğretiminde Aktif Öğrenmenin Akademik Başarı ve Tutum Üzerine Etkisi”. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 1-26
- Bilsem Örneği, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi dergisi*, 10(1), 69-80.
- Balcı, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çalışandemir, F. (2010). *Ana Sınıfı Çocuklarının Çoklu Zeka Alanlarının Gelişimine Deney Yöntemiyle Verilen Eğitimin Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, F. Ö. (2010). *Okul Öncesi Eğitimde Fen ve Doğa Etkinlikleri Saatinde Öğretmenlerin, Deney Yöntemine Yer Verme Durumlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Doğanay, A. (Ed.) (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Durmuş, J. (2009). *İlköğretim Fen Bilgisi Dersinde Kavramsal Değişim Metinlerinin ve Deney Yönteminin Akademik Başarıya ve Kavram Yanılgılarını Gidermeye Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Geçer, A. ve Özel, R. (2012). “İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretmenlerinin Öğrenme – Öğretme Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1-26.
- Güneş, H. M., Şener, N., T. Germi, N. ve Can, N. (2013). “Fen ve Teknoloji Derslerinde Laboratuvar Kullanımına Yönelik Öğretmen ve

- Öğrenci Değerlendirmeleri", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 1-11.
- Hançer, H. A., Şensoy, Ö. ve Yıldırım, İ. H. (2003). "İlköğretimde Çağdaş Fen Bilgisi Öğretiminin Önemi ve Nasıl Olması Gerektiği Üzerine Bir Değerlendirme", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13.
- İ. Ekici, D. (2015). "Sınıf Öğretmeni Adaylarıyla Farklı Fen Konularına İlişkin Deney Tasarımları Uygulamaları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 1307-9581.
- Karasu Avcı, E., ve Ketenoğlu Kayabaşı, Z. E. (2018). "Sınıf Öğretmenlerinin Derslerinde Kullandıkları Yöntem ve Tekniklere İlişkin Görüşleri: Bir Olgu Bilim Araştırması". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Karakuş, U. (2006). "Deney Yöntemi ve Coğrafya Öğretimde Kullanılması". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-19.
- Karakuş, U. (2006). *Coğrafya'da İklim Konularının Öğretiminde Deney Yönteminin Öğrenci Başarı Düzeyine Etkisi*, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Karamustafaoğlu, S. (2003). *Maddenin İç Yapısına Yolculuk Ünitesi İle İlgili Basit Araç Gereçlere Dayalı Rehber Materyal Geliştirilmesi ve Öğretim Sürecindeki Etkililiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Koç, B. ve Bayraktar, Ş. (2013). "Sınıf Öğretmenlerinin 4. Ve 5. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Deneilerine Yönelik Görüşleri ve Uygulamaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1).
- Kocakülah, A. ve Savaş, E. (2011). "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Deney Tasarlama ve Uygulama Sürecine İlişkin Görüşleri", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi*, 30(1), 1-28.
- Kubat, U. (2016). "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğrenme Öğretme Sürecinde Kullandıkları Öğretim Yöntem-Teknikleri ve Kullanım Amacının Belirlenmesi". *Qualitative Studies*, 11(4): 39-47.
- MEB, (2017). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1,2 ve 3. Sınıflar)*. Ankara.
- MEB, (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.sınıflar)*. Ankara.

- Öztürk, G. (2007). *Öğrencilerin Basit Malzemelerle Yaptıkları Deneylerin Kuvvet-Enerji Kavramını Öğrenmelerine ve Fen'e Karşı Tutumlarına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Önen, F. ve Çömek, A. (2011). "Öğretmen Adaylarının Gözüyle Basit Araç-Gereçlerle Yapılan Fen Deneyleri". *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 45-71.
- S. Annagün, Ş., ve Duban, N. (Ed.) (2014). *Fen Bilimleri Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sarı, M. (2011). "İlköğretim Fen ve Teknoloji Derslerinin Öğretiminde Laboratuvarın Yeri ve Basit Araç Gereçlerle Yapılan Fen Deneyleri Konusunda Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 27-29.
- Sönmez, V. ve G. Alacapınar, F. (2018). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Söylemez, V. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Turgut, H. (2001). *Fen bilgisi öğretiminde yapılandırmacı öğretim yaklaşımı ile modellendirilmiş etkinliklerin öğrencide kavramsal gelişime ve başarıya etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Uluçınar , Ş., Cansaran, A. ve Karaca, A. (2004). "Fen Bilimleri Laboratuvar Uygulamalarının Değerlendirilmesi", *Türk eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 465-475.
- Uluçınar, Ş., Doğan, A. Ve Kaya, N. O. (2008). "Sınıf Öğretmenlerinin Fen Öğretimi ve Laboratuvar Uygulamalarına İlişkin Görüşleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 485-494.
- Uygur, M. ve Y. Yelken, T. (2010). "Birleştirilmiş Sınıflı Okullarda Uygulanan Fen ve Teknoloji (Yeni Fen Programına) Yönelik Öğrencilerin ve Öğretmenlerin Görüşleri", *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(38), 1- 18.
- Ünal, M. ve Aral N. (2014). "Deney Yöntemine Dayalı Eğitim Programı'nın 6 yaş Çocuklarının Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi", *Eğitim ve Bilim*, 176, 279-291.
- Yeşilyurt, S. (2005). "Biyoloji Eğitimi Öğrencilerinin Biyoloji Laboratuvarında Karşılaştıkları Güçlüklerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma". *Çukurova Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 88-96.

- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, N. ve G. Akgün, Ö. (2015). "İlkokul 3.Sınıf Öğretmenlerinin Yenilenen Fen Bilimleri İlişkin Görüşleri" *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 199-218.
- Yıldız, E., Akpınar, E., Aydoğdu, B. ve Ergin Ö. (2006). "Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Fen Deneylerinin Amaçlarına Yönelik Tutumları", *Türk Fen eğitim Dergisi*, 3(2).

BATI FELSEFESİNDE FEMİNİZMİN DİNİ KÖKENLERİ
Religious Sources of Feminism in Western Philosophy

Dr. Abdullah ÇAĞIL

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
acagil@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6601-753x>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	03.07.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	04.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 475-486	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.763918

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/2, 2020, 475...486

BATI FELSEFESİNDE FEMİNİZMİN DİNİ KÖKENLERİ
Religious Sources of Feminism in Western Philosophy

Dr. Abdullah ÇAĞIL

Öz

Batı felsefesinde feminist düşüncenin mücadele etmesi gereken alanlardan biri de dini anlayış tarafından belirlenen düşünce ve eylem alanıdır. Din ile kültürün ortak etkileşimleri nedeniyle bazen bu iki kavramın etkisi birbirine karışabilmektedir. Bu karışıklığın önüne geçebilmek için doğrudan dini metinleri dikkate almak gerekecektir. Böylece hem toplumsal etkilerinin gücü hem de problemi daha net anlatması bakımından önümüzde sadece İncil ve Tevrat kalacaktır. Bu iki kutsal metnin belirlediği düşünce ikliminde feminist hareketleri tahrik eden bir anlayışın yeşerdiğini söyleyebiliriz. Yaratılış hikâyesiyle başlayan dini anlatı, kadın cinsini hem ikinci rolde hem de baştan çıkarıcı bir kötülüğe boyun eğmiş olarak resmeder. Ancak bu, anlatının eril bir yorumudur ve feminist bir yeniden yorumlama biçiminde resim başka bir şekilde görünecektir. Dolayısıyla kadın felsefe, hukuk, tarih ve sosyoloji alanında olduğu gibi dini alanda da sonradan yaratılmış bir algının kurbanı olarak karşımıza çıkacaktır.

Anahtar Sözcükler: Batı felsefesi, feminizm, din, İncil, Tevrat.

Abstract

One of the areas with which feminist thought should struggle, in Western philosophy, is the field of thought and action determined by religious understanding. The effects of these two concepts can be intermingled, from time to time, due to the common interactions of religion and culture. To avoid this confusion, it will be necessary to consider religious texts directly. Thus, only the Bible and the Torah will be left, in front of us, in terms of both the power of their social effects and the ability they have in telling the problem in a clearer way. We can say that an understanding, which drives feminist movements, is flourished within the climate of thought determined by these two religious texts. The religious narrative, beginning with the story of genesis, portrays the female genus both in second role and as subordinated to a tantalizing evil. However, this is a masculine interpretation of the narrative, and the picture will look differently within a feminist reinterpretation. Therefore, woman will appear as the victim of a subsequently created perception within the religious field as well as within the fields of philosophy, law, history and sociology.

Keywords: Western Philosophy, Feminism, Religion, Bible, Torah.

Giriş

Bir anlayış yahut toplumsal bir alışkanlık kendisini dini gerekçelere dayandırdığı ölçüde kalıcılık olanağı bulabilir. Çünkü her şeyden önce teoriler ya da pratikler kalıcı olma iddiasını sürdürebilmek için sorgulanır olmaktan uzak bir ortama gereksinim duyarlar. Böylece bütün beşeri sistemleri zorlasalar ve hatta yaşamı çekilmez kılsalar bile hala varlıklarını sürdürme ümidine sahip olabilirler. Özellikle vahye dayalı metin geleneği bu konuda en uygun koşullara sahiptir. Sözü edilen husus dine ve onun kaynağına yönelik bir eleştiriyi amaçlamamaktadır çünkü bu öncelikle teoloji bilimini ilgilendirmektedir. Burada anlatılmak istenen konu kaynağından ve yasalarından bağımsız olarak zamanla toplumsal pratik halini almış inanışların arkasındaki okuma biçimleridir. Dolayısıyla konu köken olarak dini gibi görünse de özü itibariyle kültürelidir. Tam da burada kendimizi dinle harmanlanan ama ağırlığını kültür ve gelenekten alan uygulamalar nedeniyle sosyo-politik bir düzenin içinde buluruz. Çoğu zaman bu düzenin arkasında din değil politik bir düşüncenin yattığı düşünülür. En azından dinin bağlamının göz ardı edildiğinden hareketle söylenir bu; ancak herhangi bir düşüncenin topluma rağmen toplumsal gerçekliğe kavuşabileceğini savunmak çok kolay değildir. Bu meseleyi müstakil bir başlıkta ele alan Fatmagül Berktaş düşüncelerle toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi diyalektik bir ilişki olarak değerlendirir. “*Düşünceler ve ideolojiler*” der Berktaş, “*toplumsal gerçeklikten kaynaklanırlar; ancak karşılığında, davranışın sınırlarını belirlerler ve deneyimin anlamını tanımlarlar.*”¹

Sözü edilen toplumsal gerçeklikler kuşkusuz ataerkil anlayışa göre belirlenmiş toplumsal düzendir. Bu düzenin kurulmasında din nasıl bir görev üstlenmiştir sorusu önemlidir çünkü kadın ilk bakışta ihmal edilmiş gibi görünse de meselenin derinlerinde bir yerde razı edilmiş kadın fenomeni ile de karşılaşmak mümkün görünüyor. Kadının ihmal edilmişliğine şahit olmak için pek çok pencereden bakabiliriz ama razı edilmiş kadın görüntüsü en net olarak din penceresinden bakılınca anlaşılabilir. Sonsuz bir yaşam için geçici statülerden veya toplumsal ayrıcalıklardan vazgeçmenin fedakârlığından söz edilebilir elbette ancak sonsuz yaşama dair kadına ne vaat edilmiştir ve bunun karşılığında nelerden vazgeçmesi istenmiştir? İşte din ataerkil düzenin oluşmasında nasıl görev üstlenmiştir sorusu tam da burada açıkça belirir.

¹ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul 2016, 20.

Batı düşüncesinin oluşum sürecinde birçok dini metnin etkisi görülür ama içlerinde Tevrat ve İncil ön plandadır. Bu nedenle dikkatimizi öncelikle ve çoğunlukla bu iki kaynağa yönlentmemiz işin doğası gereğidir. Yukarıda anlatılmak istenen hususların kaynağına inmek için Tevrat'ı referans alarak başlamak bize daha net bir görüş sağlayacaktır.

Tevrat'ta Kadın

Eski Ahit'in ilk beş kitabı olarak bilinen Tevrat altı bölümden oluşur. Bu bölümlerin ilki yaratılış hikâyesini ele almaktadır. Buna göre Tanrı evreni yarattıktan sonra kendi suretinde bir varlık yaratmayı arzu eder ve insanı yaratır. Tanrı'nın kendi suretinde olan bu varlık erkek ve dişi olarak yaratılır.² Cinsiyetlerin söz konusu edildiği anlatının bu ilk aşamasında cinsiyetler arasında herhangi bir durum farkı gözetilmemiştir. Ancak daha sonra ilk insan olarak Âdem, cennet tasviriyle anlatılan bir bahçede yalnızlık çekerken karşımıza çıkar. O zaman Tanrı bu yalnızlığı gidermek için yardımcı yaratacağını söyler.³ Bu yardımcı da Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılan kadındır.⁴ Kaburga kemiği Tevrat yorumcuları tarafından kadının yardımcı rolünü tam yansıtması için uygun bir seçim olarak değerlendirilir. Baş kemiğinden değil çünkü Âdem'e baskı yapıp adeta başının etini yemesi istenmemiştir. Aynı şekilde ayak kemiğinden de değil çünkü erkek tarafından ayaklar altına alınıp ezilmesi de reva görülmemiştir. Aksine “*erkek tarafından korunmak için kolunun altından, sevmek için yüreğinin yakınından*”⁵ alınan bir kemikle yaratılması Tanrı'nın hikmeti gereğidir.

İlk başta ilke olarak aralarında herhangi bir fark gözetilmeyen iki cins burada bir statü ayrımına tabi tutulmuştur ancak kadın açısından hikâye daha da kötüleşecektir. Âdem ve Havva özelinde kadın ile erkek cenneti andıran bir yerde mutluluk içinde yaşarken bir yasayı çiğneyerek Tanrı'nın öfkesini kazanır ve yaşadıkları yerden kovulurlar. Huzurlarını bozan olay yaşadıkları yerin tüm imkânlarından faydalanmaları serbestken gidip yasak olan tek bir meyveyi yemeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Önceleri ikisinin de böyle bir niyeti yoktur ama yılan tarafından ayartılırlar.⁶

Çiğnenen bir yasa nedeniyle maruz kalınan bu öfkede şaşılacak bir şey yoktur ancak bunun bir ayartma sonucu gerçekleşmiş olması önemlidir.

² *Yaratılış*, 1:27.

³ *Yaratılış*, 2:18.

⁴ *Yaratılış*, 2:22

⁵ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu, Eski Antlaşma Serisi, Yeni Yaşam Yayınları*, İstanbul 2004, I, 34.

⁶ *Yaratılış*, 3:4.

Çünkü yılan, kadın ve erkek arasında yaşanan bu baştan çıkarma hikâyesinde kadın, yılandan hemen sonra gelir. Yani yılan doğrudan erkeğe gitmez, ona kadın vasıtasıyla ulaşır.⁷ Çünkü yılan kadında ayartmaya boyun eğecek üç özellik görür. Bunlar benlik, estetik haz ve gururdur. Benliği meyvenin yemeye gayet uygun olduğunu söyler, estetik hazzı meyvenin güzel görüntüsü karşısında etkilenir ve son olarak gururu meyvenin sunacağı bilgeliğe karşı onu kışkırtır. Çünkü yılan ona meyveyi yediğinde iyiyi kötüyü ayıracak bir bilgelik bahşedileceğini ve Tanrı gibi olacağını söylemiştir.⁸ Ancak Havva bu olayda sadece kendi zaaflarıyla hareket etmekle kalmamış aynı zamanda Âdem'e danışmayarak onun karar verme yetkisini de çiğnemiştir. Böylece insanlığın yaşam boyu karşılaştığı acı, keder, korku, ölüm gibi istenmeyen pek çok hadisenin kapısını aralamıştır.⁹ Bunun sonucunda kadın doğum sancısı ve erkeğine itaat ile cezalandırılacaktır.¹⁰

Yılan, kadın ve erkek bu olayın sonucunda tek tek cezalandırılır ama belki de hikâyenin sonunda en çok Âdem'in sitemi kulaklarda yankılanır: "*Yanıma koyduğün kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim.*"¹¹ Havva yılanı işaret ederken Âdem bu sitemiyle bir yan unsur olarak temas ettiği kadını es geçerek, direkt Tanrı'ya atıfta bulunur. Böylelikle sorumluluğu Tanrı ile Havva arasında pay ederek suçunu hafifletmeye çalışır.

Tevrat'ta kadın yaratılış anlatısının dışında sayısız yerde daha anlılır ancak bunlar çoğunlukla ay halleri gibi ilmihale konu meselelerden ötürüdür yahut birtakım kıssalar içinde önemli şahsiyetlerin karısı, kızı ya da annesi olarak konu edilir.

İncil'de Kadın

İncil'in genelinde kadın iman ve ilmihal mevzularında herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmaz. Bazen erkeklerle birlikte vaftiz olurken¹² bazen de peygamber olarak¹³ karşımıza çıkar. Hatta İsa peygamberin tebliğcisi rolünde pek de iyi şöhreti olmayan Samiriyeli bir kadının aynı kentte yaşayan insanları inanca davet ettiğini ve bunda da başarılı olduğunu görürüz.¹⁴

⁷ Kuran'da yasak meyve, cinsler arasında herhangi bir ikramın konusu değildir. Her iki cinsin de bundan yediği anlatılır. Bkz. Araf, 7/22; Taha, 20/121.

⁸ *Yaratılış*, 3:5.

⁹ MacDonald, I, 35.

¹⁰ *Yaratılış*, 3:16.

¹¹ *Yaratılış*, 3:12.

¹² *Elçilerin İşleri*, 8:12.

¹³ *Luka*, 2:36.

¹⁴ *Yuhanna*, 4:39.

Ancak Korintliler'e Birinci Mektup'ta evlilik hayatı anlatılırken kadının bedeninin kendisine değil kocasına ait olduğu buyruğu bu havayı biraz dağıtır gibi olurken devamında, kocanın bedeninin de karısına ait olduğu belirtilir¹⁵ ve gerilim ortadan kaldırılır. En azından o dönem şartlarında kadının sosyal konumu düşünüldüğünde bu buyrukta herhangi bir sıkıntı bulunmasa da problem beden ve karar ilişkisine özellikle gönderme yapılan günümüz koşullarına ertelenmiş görünüyor.

Günümüze ertelenen bir başka ve daha önemli problem ise Pavlus'un ibadet esnasında sağlanmasını istediği düzenin hiyerarşisiyle ilgilidir. Nasıl ki en verimli işler en uygun düzende ortaya çıkarsa ibadetin yüce maneviyatı da uygun düzende açığa çıkacaktır. Bu düzen de öncelikle hâkimiyet esaslarını doğru bellemekten geçmektedir. Buna göre en üst otorite olan Tanrı Mesih'in, Mesih erkeğin, erkek de kadının başıdır. Kulluğun hissiyatını olması gerektiği gibi veren hiyerarşinin en üstünde Tanrı, en altında ise kadın bulunur. Çünkü erkek, Tanrı'nın benzeri ve ululuğunu temsil ederken kadın erkeğin yüceliğini temsil eder. Ne de olsa erkek kadından değil kadın erkekten yaratıldı ve erkek, kadın için değil kadın, erkek için yaratıldı.¹⁶

Bu hiyerarşinin tesisi sadece bir başlangıçtır. Pavlus'un ideal ibadet düzenini sağlamaya yönelik olarak ilettiği buyruklar kadının ibadet esnasında uysal davranmasını da içerir. "*Kadınlar toplantılarınızda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa'nın da belirttiği gibi uysal olsunlar. Öğrenmek istedikleri bir şey varsa evde kocalarına sorsunlar. Çünkü kadının toplantı sırasında konuşması ayıptır.*"¹⁷ William MacDonald bu buyruğu yorumlarken kadınların kendi aralarında çene çalmasının ötesinde bir konuşmadan bahsedildiğini ve yasağın aslında konuşma yetkisini içeren genel bir yasak olduğunu söyler.¹⁸ Zaten buyrukta herhangi bir hitapla yetinilmemiş ve kadınların öğrenmeye yönelik bir meraktan doğabilecek konuşmaları yani soru sormaları bile yasaklanmıştır. Bunun için onlara gösterilen adres evleridir. Kocaları yahut babaları bu merakı giderebilir, onların meraklarını da Mesih giderebilir ve son olarak bütün meraklar Tanrı buyruğuyla giderilebilir. Böylece en başından belirlenen hiyerarşi tüm açıklığıyla belirmiş olur.

¹⁵ 1. Korintliler, 7:4.

¹⁶ 1. Korintliler, 11:3-9.

¹⁷ 1. Korintliler, 14:34-35.

¹⁸ William MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu, Yeni Antlaşma Serisi, Yeni Yaşam Yayınları*, İstanbul 2002, c. 2, 337.

Kadından talep edilen sessizliğe Timoteos'a mektuplarda başka bir gerekçe sunulur. Tam bir uysallık ve sükûnet içinde öğrenmesi beklenen kadına öğretme işi ve erkeğe egemenlik kurma ayrıcalığı yasak kılınıyor. Egemenlik meselesi şaşkınlığı önleyen bir alışkanlık kadar eskidir ancak öğrenme ve öğretme diye yeni bir ayrımla karşı karşıyayız. Bu ayrım sadece hâkimiyete bağlı olarak düşünülmez ve gerekçe olarak Âdem ile Havva kıssası hatırlatılarak aldatılanın erkek değil kadın olduğu vurgulanır.¹⁹

İbadet alanıyla ve dolayısıyla kamusal alanla ilgili kadının durumu bu şekildedir. Görünürde ona etkin olma fırsatı sadece evde verilmiş gibidir ancak orada da kocasına bağımlı olarak yaşaması buyrulur. Hatta kocası inançsız biri bile olsa güzel ahlak olarak düşünülen bu bağımlılık sayesinde iman etmesi ümit edilir.²⁰ Ümit edilen gerçekleşme bile huzur için olması gereken budur çünkü kadının egemenliği karmaşa ve sorun dışında hiçbir şey getirmeyecektir.²¹

Anlaşılabileceği üzere dini metinler kadının kamusal ve özel alandaki durumunu doğanın ve zamanın akışına bırakmamış, nerede kimlerle hangi koşullarda ilişki kurabileceğini tayin etmiştir. Kuşkusuz bunlar hep tarihsel olaylara matuf olarak söz konusu edilmiştir ancak evrensellik iddiasındaki her öğretisi gibi din de buyruklarının zamana ve mekâna gömülüp kalmasına rıza göstermez. Belirli bir tarihte özel bir şahsı ilgilendiren ilahi buyruk bile içinde tüm zamanlara ve insanlara yönelik bir mesaj barındırır. Böylece iki bin sene önce küçük bir beldede yaşayan kadın bugünün büyükşehirlerinde yaşayan bambaşka toplumsal statüye sahip milyonlarca kadına örnek olur. Dinin bu etkisi nedeniyle zaman ve mekân sayısız yönden değişse de kadının statüsü aynı kalmak zorundadır. Bu nedenle günümüz kadınlarının kamusal alanda karşılaştıkları herhangi bir engelde Havva'nın asırlar önce ısırdığı meyveden izler bulunur. Çünkü zaman ve koşullar değişse de ilahi kelam tüm görkemiyle orada durmaktadır.

Feminist Yorumlar

Hristiyan feminist düşüncesinde din iki açıdan incelenir. Birincisi, dini alanın doğrudan içiyle ilgilidir ve kadınların kilise ile ilişkilerine yoğunlaşır. İkincisi ise dinler tarihi ve geleneğine yönelik eleştirel tutumu ifade eder. Burada insanın yaratılış öyküsünden yola çıkarak kadın cinsinin

¹⁹ *1. Timoteos*, 2:11-14.

²⁰ *1. Petrus*, 3:1-2.

²¹ MacDonald, *Yeni Antlaşma Serisi*, III, 430.

Havva imgesi üzerinden günahkârlıkla kodlanması ve baba figürü üzerinden Tanrı'ya erkek cinsiyetinin atfedilmesi söz konusudur.²²

“Kadınlardaki öğrenme arzusunun Tanrı'nın iradesine aykırı olduğu söylenmişti bana”²³ der İngiliz yazar Mary Butts. Cinsel ayrımcılığın başladığı evre ile ulaştığı toplumsal düzeyde dinin oynadığı role dair önemli bir göstergedir bu itiraf. Herhalde toplumlar Platon yahut Aristoteles'ten çok buradan besleniyor olsa gerektir. Bu yüzden “kendileri ve cinsiyetleri için açıktan konuşmaya başlayan Avrupalı kadınların bazılarının, bunu dini bir çerçeveye ve terimler ile”²⁴ yapması tesadüf olarak değerlendirilemez.

Toplumun dini algısını sorgulamaya başlayan kadınlar kutsal metinlerden alıntılarla baskılandıkça karşı görüş ortaya koymaya çalıştılar. Bunlardan biri olan İngiliz şair Rachel Speght, yaratılış öyküsünü bir kadın gözüyle yorumlayan yazılar yayınlamasıyla meşhur olmuştur. Âdem'in Havva'dan önce yaratılmasını kadının aleyhine değil lehine bir durum olarak değerlendirmesi özellikle dikkat çeker. Buna göre kadının sonradan yaratılması ilk insanın kusurunun düzeltilmesi anlamı taşır.²⁵ Ayrıca ilk günah meselesinde kadının ayartıcı olarak suçlanıp erkeğin dolaylı olarak aklanmasını da eleştirir Speght. Evet, kadın günah işlemiştir ama erkek de ona uymuştur. Eğer erkek bu işe onay vermemiş olsaydı kadının efendisi olarak buna engel olurdu.²⁶

Diğer taraftan bu yaratılış öyküsünü, en eski yaratıcı olarak tanrıçalardan söz eden kültürlere gönderme yaparak, erkeğin otoritesi için anlatılmış politik bir kurgu olarak görenler de vardır. En azından insanın gözlemleyebildiğimiz oluş sürecine göre kadının erkekten değil, erkeğin kadından doğduğuna vurgu yapılmaktadır.²⁷

Elizabeth Cady Stanton tarafından hazırlanan *The Woman's Bible* (Kadının İncili) yaratılışı tartışma yaratan bir tarzda yorumlayarak kadının dini alandaki algısına dair en çarpıcı çalışmalardan birini ortaya koymuştur. Stanton söz konusu hikâyeden kadının konumunu düşürecek herhangi bir

²² Catherine Villanueva Gardner, *Historical Dictionary of Feminist Philosophy*, The Scarecrow Press, Maryland 2006, 45-46.

²³ Mary Butts, *The Crystal Cabinet: My Childhood at Salterns*, Beacon Press, Boston 1988, 132.

²⁴ Margaret Walters, *Feminism: a Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2005, 6.

²⁵ Lewalski, Barbara Kiefer (Ed.), *The Polemics and Poems of Rachel Speght*, Oxford University Press, New York 1996, 12.

²⁶ Lewalski, *The Polemics and Poems of Rachel Speght*, 14.

²⁷ Merlin Stone, *Tarırlar Kadınken*, 242.

mesaj çıkarılamayacağını çünkü olayda kadının değil insanın çöküşüne dair işaretler bulunduğunu belirterek başlar. Bu yüzden erkeklerin bu hikâyeyi dogmatik bir tarzda kadının düşkünlüğüne yorması şaşırtıcı gelir. Dikkatlice bakıldığında kadın başından sonuna kadar erkekten daha üstün bir tavır alır anlatıda. Zaten meyvenin yenilmesine yönelik yasak, henüz kadın yaratılmadan önce erkeğe konmuştur. Dolayısıyla yasak kadına ilahi bir sesle duyurulmadı ancak bunu kocasının fısıldayan sesi kadına duyurmuştur. Sonra erkek, yasak meyveyi kadının elinden hiçbir itirazda bulunmadan alıp yemiştir. Oysa bu ilişkide yöneten pozisyonunda olsaydı herhangi bir suç işlendiğinde yönetici olması nedeniyle sorumlu tutulacağını düşünmesi gerekirdi. Böylece altı ayet boyunca kadın yerilirken erkeğin aklanması bir buçuk satır alır sadece. En nihayetinde erkek, Tanrı tarafından sorgulandığında kadının arkasına gizlenerek kendisini temize çıkarmaya çalışır. Kadını işaret edip, o verdi ben de yedim demek suretiyle karısı pahasına kendini korumaya çalışır. Son olarak Stanton, erkeklerin böyle bir hikâye üzerinden kendi üstünlüklerini kurmaya çalışmalarına şaşırıyoruz der.²⁸

Dinin, bağnazlar yahut bir grup din adamı yoluyla insanı doğasıyla çatıştıran, en azından doğal olana karşı adeta sinsi bir düşmanmış gibi onu kuşkulu bir duruşla örgütleyen yanından söz edilebilir. Kadın bu doğal düşmanlığın içinde çoğunlukla bedeniyle durur. Arzunun kontrol altına alınması bu sayede daha kolay görünür. Ancak bu yönde tekrarlanıp duran sıkı tembihler dürtünün işaret yoluyla yasak olana meyledişini fark ettirmeden canlı tutmaktan başka bir işe yaramaz. Belki de amaç budur. Öyleyse bilgelik ağacının yemişinden tadan kadın ve erkeğin çıplak olduğunu fark etmesi dini anlatının ötesinde felsefi anlamını bulmuş olur. Çünkü çıplaklığın farkına varılması bilgeliğe ulaşma yolunda ağacın onaylanması anlamına da gelir.

Ruh ve beden ikiliğinde yüceltilen insanın ruhu mu yoksa bu yolla kadının bedeni mi alçaltılıyor? Lacan'ın da yerinde bir şekilde tespit ettiği gibi, ölümden bir beden vasıtasıyla yeniden dirilmesi beklenen İsa için Hristiyan öğretilerde ruh ne kadar önemlidir?²⁹ Hristiyan sanatları içinde çıplaklık ve beden bu kadar yaygınken baskılanan bedeni nerede bulabileceğimizi biliyor olmalıyız. Örneğin Âdem ile Havva resmedilirken cinsel uzuvlarla birlikte göbek delikleri de incir yapraklarıyla kapatılır.

²⁸ Elizabeth Cady Stanton, *The Woman's Bible*, [Elektronik Sürüm], Global Grey Ebooks, 1898, 25-26.

²⁹ Lacan, Jacques, *Encore, The Seminar of Jacques Lacan, Book XX*, Çev.: Bruce Fink, W. W. Norton & Company, New York 1999, 113.

Burada “*incir yaprağı sadece cinsel olanı değil, varlık sürçmesinin – cinsiyetlenmede (ve cinsellik yoluyla üremede) söz konusu olan varlık sürçmesinin- geride bıraktığı yaranın seçilmiş figürü olan göbek deliğini de örtmektedir.*”³⁰ Çünkü göbek deliği ana rahmine, o da bir ataya gönderme yapar ancak anasız babasız bir şekilde dünyaya gelen bu iki insan söz konusu olduğunda ata meselesi resmedilmeye olanak vermez.

Onlarla birlikte Hristiyan öğretilerde cömertçe sergilenen İsa’nın bedeni de salt çile bağlamında düşünülmez. Bakire bir anneden doğan babasız bir bedendir onunki ve baba yoksa cinsel ilişkiyle birlikte dolaylı olarak kadın bedeni de silinir ve diğer taraftan İsa’nın bedeni, fiziksel acı gibi Hristiyanlığın bütün anlam dünyasını da yüklenerek karşımızda belirir.

Bütün bu görüntülerdeki bedenler cinsellikten soyutlanarak hatta cinselliği dışlayarak sunulmuş ve böylelikle Hristiyanlık tarihi boyunca cinselliğin inkârı ile bekâretin telkini kolaylaşmıştır.³¹ Öyle ki Augustinus günahlarını itiraf ederken gerçek aşkın yanında tensel aşkı küçültmek için “*kendimi Göklerin egemenliği uğruna hadım ederek sevinçle senin okşayışlarını bekledim*”³² diyecek kadar meseleyi ileri taşımıştır.

Aslında ilk ortaya çıktığı haliyle Hristiyanlık kadınlar için Yahudiliğe oranla daha kucaklayıcı görünür. İsa’nın annesi Meryem, Magdalalı Meryem ve birçok azize gibi kadınsı figürler oldukça ön plana çıkmaktadır. Tek eşliliğin önerilmesi ve keyfi olarak kadınları boşamanın yasaklanması da kadının sosyal durumu açısından o dönemin koşullarını aşan bir gelişme sayılabilir. Ayrıca kadınların ebedi koca olarak İsa peygamberi seçip kendilerini kiliseye adanmaları da onları toplumsal ve ailevi baskılardan koruyordu.³³ Ancak sonraları bu durum kadının aleyhine olacak şekilde değişmeye başlamıştır. Öyle ki kadının adet kanının iğrençliğini, ona dokunan ağacın meyve vermeyeceğini örnek vererek anlatan Papa 3. Innocent, adet döneminde kadına yaklaşan erkeklerin ölüm cezasına çarptırıldığı ve o dönemlerde kadınların kirli sayılarak mabetlerden uzak tutulduğu Musa peygamberin kanunlarını adeta özlemle hatırlatır.³⁴

³⁰ Alenka Zupancic, *Cinsellik Nedir*, Çev.: Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları, İstanbul 2018, 210.

³¹ Anthony Battaglia, “Helenistik Beden Kavrayışı ve Hristiyan Toplumsal Etiğindeki Mirası”, Çev.: Sibel Özbudun, Sylvia Marcos (Der.), *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2006, 147.

³² Augustinus, *İtirafı*, Çev.: Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, 38.

³³ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 104.

³⁴ Lothario Dei Segni, *On the Misery of the Human Condition*, Donald R. Howard (Ed.), Çev.: Margaret Mary Dietz, The Bobbs-Merrill Company, New York 1969,

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde İsa peygamberin kadınların da aktif olduğu bir ümmet tasavvurundan ötürü kadının konumunda o dönem koşullarına kıyasla düzelme olduğu açıktır. Hatta teolojik olarak değeri yeterince vurgulanmasa da sanatçıların yapıtlarında hak ettiği ilgiyi gören Meryem hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında sanat eserleri yoluyla dinin yayılmasında etkili olmuştur.³⁵ Ancak Hristiyan teolojisinin temel taşlarından olan teslis inancı ve içeriğindeki Tanrı Baba anlayışı zamanla, dilin cinsel göstergesi nedeniyle erkeği otorite olarak konumlandırmış görünüyor.³⁶ Öyle ki kadının erkekle eşit kabul edilmesi ancak 1995 yılında yayımlanan papalık tamimini beklemiştir.³⁷

İncil ve erken dönem Hristiyanlık üzerine yapılan araştırmalar, dönemin toplumsal yapısındaki problemlere cevap vermeye çalıştığını ortaya koyar. Ekonomik koşulların yarattığı hiyerarşi ile birlikte cinsiyetler arası ilişki de bu çabadan payını almaktadır. Kadının özgürleşmesine yönelik ilk ciddi adımlardır bunlar.³⁸ Daha sonra kadının eşit dindarlığı bir tarafa insan olarak bile sorgulandığı uzun ve karanlık bir dönem geçmiştir. Nihayetinde, bugün artık kadınların konumu toplumsal düzeyde henüz yeterince güçlenmese bile din içinde, bir inancın paydaşları olarak eşit Hristiyan sayılabilecek temele kavuşmuştur.³⁹

Sonuç

Feminist düşüncüyü etkileyen dini anlayış biçimi uzun bir tarih boyunca Batı dünyasında geçerli olmuştur. Kadınlar çoğu zaman aile ve toplum içindeki rollerine politik gerçekliğin gücüne boyun eğdikleri için razı olmakla beraber, belki de en çok dini kurum ve anlayışlara başkaldırmanın korkusuyla bunu yapmışlardır. Elbette feministlerin bunu fark etmeleri de çok sürmemiştir. Bu yüzden de ilk güçlü kadın hareketleri bu alanda kendini göstermiştir. Ancak, geldiğimiz noktada ne kadar başarılı oldukları konusu

9.

³⁵ Luce Irigaray, *Meryem'in Esrarı*, Çev.: Feyan Yıldırım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012, 35-36.

³⁶ Paule Salomon, *Güneş Kadın; Cinsler Savaşının Sonu*, Çev.: Sevgi Tamgüç, Pencere Yayınları, İstanbul 1997, 58-59.

³⁷ Battaglia, *Helenistik Beden Kavrayışı ve Hristiyan Toplumsal Etiğindeki Mirası*, 153.

³⁸ Lisa Sowle Cahill, *Sex, Gender and Christian Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, 123-124.

³⁹ Margaret Farley, *Just Love: a Framework for Christian Sexual Ethics*, Bloomsbury Academic, Londra 2008, 140.

tartışmaya açıktır. Bu yüzden olsa gerek günümüz feminist hareketleri daha seküler bir tarzda kendilerini ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Batı Felsefesinde feminizm ile din ilişkisi hep bir probleme matuf olarak söz konusu olmuştur. Çünkü kadın hareketleri dini otorite mercii olan kilise tarafından desteklenmemiş aksine engellenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle ilişki teorik düzeyde kalmış ve bir tür karşıtlık hikâyesi şeklinde seyretmiştir. Pratik alanda ise neredeyse bitmiş bir ilişkidir bu ve günümüzden bakarak bir değerlendirme yaptığımızda din sadece feminist harekete mücadele edecek altyapılar sunmuştur diyebiliriz. Sonuç olarak birbirini uyumlu bir şekilde desteklemek yerine birbirine aşılması gereken kurumsal ve kavramsal engeller sunan iki farklı yapının ilişkisinden söz edebiliriz.

Kaynaklar

- Augustinus, *İtirafılar*, Çev.: Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Battaglia, Anthony, "Helenistik Beden Kavrayışı ve Hristiyan Toplumsal Etiğindeki Mirası", Çev.: Sibel Özbudun, Sylvia Marcos (Der.), *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2006.
- Berkıay, Fatmagül *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- Butts, Mary, *The Crystal Cabinet: My Childhood at Salterns*, Beacon Press, Boston 1988.
- Cahill, Lisa Sowle, *Sex, Gender and Christian Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Dei Segni, Lothario, *On the Misery of the Human Condition*, Donald R. Howard (Ed.), (Çev. : Margaret Mary Dietz), The Bobbs-Merrill Company, New York 1969.
- Farley, Margaret, *Just Love: a Framework for Christian Sexual Ethics*, Bloomsburry Academic, Londra 2008.
- Gardner, Catherine Villanueva, *Historical Dictionary of Feminist Philosophy*, The Scarecrow Press, Maryland 2006.
- Irigaray, Luce, *Meryem'in Esrarı*, Çev.: Feyan Yıldırım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Lacan, Jacques, *Encore, The Seminar of Jacques Lacan, Book XX*, Çev.: Bruce Fink, W. W. Norton & Company, New York 1999.
- Lewalski, Barbara Kiefer (Ed.), *The Polemics and Poems of Rachel Speght*, Oxford University Press, New York 1996.

- MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu, Eski Antlaşma Serisi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2004.
- MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu, Yeni Antlaşma Serisi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2002.
- Salomon, Paule, *Güneş Kadın; Cinsler Savaşının Sonu*, Çev.: Sevgi Tamgüç, Pencere Yayınları, İstanbul 1997.
- Stanton, Elizabeth Cady, *The Woman's Bible*, [Elektronik Sürüm], Global Grey Ebooks, 1898.
- Stone, Merlin, *Tanrılar Kadıncı*, (Çev.: Nilgün Şarman), Payel Yayınları, İstanbul 2000.
- Walters, Margaret, *Feminism: a Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2005.
- Zupancic, Alenka, *Cinsellik Nedir*, Çev.: Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları, İstanbul 2018.

KÜRESELLEŞME, YENİ BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE

Globalization, New Approach to Regional Development and Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Arzu YILDIRIM

Şırnak Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü

a_ucar_44@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8543-278X>

Yüksek Lisans Öğrencisi Aziz AKİN

Şırnak Üniversitesi Siyaset Ekonomisi Ana Bilim Dalı

akinazizakin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9478-7590>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	13.06.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	24.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 487-512	https://doi.org/10.31463/aicusbed.753189

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

KÜRESELLEŞME, YENİ BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE ¹

Globalization, New Approach to Regional Development and Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Arzu YILDIRIM
Aziz AKİN

Öz

Küreselleşme kavramı 1980’li yıllardan itibaren etkisini daha fazla göstermiştir. Ekonomik etkileşim ile başlayan küreselleşme olgusu zaman içerisinde tüm alanlara nüfuz etmiştir. Küreselleşmeyi etkileyen en önemli iki olgudan ilki sermayenin, dünyanın her yerinde serbest bir şekilde dolaşabilmesi ikincisi ise mekân ve zaman kavramlarının sınırlarını ortadan kaldıran iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler olmuştur. Bu iki olgunun yanı sıra ulaşım imkânlarında yaşanan olumlu gelişmeler, sanayi devrimi ile beraber değişen üretim teknolojileri ve bilgi toplumuna geçiş küreselleşmeyi etkileyen diğer olgular olmuştur. Küreselleşme kavramının geniş tanım yelpazesi farklı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte bölge kavramına atfedilen anlam da değişmeye başlamıştır. Küreselleşme, sömürgeciliğin yok olması, bilgi toplumuna geçiş, teknolojik ve üretim faktörlerindeki gelişmeler gibi değişimler yeni bölgesel kalkınma yaklaşımlarına olan ihtiyacı artırmıştır. AB’ye uyum çalışmaları kapsamında yapılan düzenlemelere ayak uydurmak amacıyla yapılan yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında bölgesel kalkınma yaklaşımları da nasibini almıştır. Klasik bölgesel kalkınma yaklaşımları yerine yerel düzeyde uygulama alanı bulmuştur. Sadece bölge ile sınırlı kalmayıp ulus aşırı sınırlara da etki edecek yeni kalkınma yaklaşımlarının uygulanması gereği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de kalkınma, bölgeselcilik kavramı, bölgesel kalkınma alanında atılan adımlar incelenmiştir. Değişen kalkınma anlayışının ve uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının Türkiye üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Küreselleşme, Küreselleşme Yaklaşımları, Kalkınma, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları.

¹Bu makale 5. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı adlı 26-28 Eylül 2019 tarihli kongrede sözlü olarak sunulmuş “Küreselleşme Sürecinde Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları Üzerine Bir Analiz” adlı bildirinin genişletilmiş hâlidir.

Abstract

The concept of globalization has been more effective since the 1980s. The phenomenon of globalization, beginning with economic interaction, has effect all areas over time. The first of the two most important facts affecting globalization is that capital can move freely around the world, the second has rapid developments in communication technologies, which has eliminated the boundaries of place and time. In addition to these two phenomena, positive developments in transportation facilities, industrial revolution, production technologies and transition to information society has been the other factors affecting globalization. The comprehensive definitions of the concept of globalization have brought different approaches. The meaning attributed to the concept of region has also started to change with globalization. Changes such as globalization, the collapse of colonialism, transition to information society, developments in technological and production factors have increased the need for new regional development approaches. Regional development approaches have been affected as part of the restructuring efforts in order to keep up with the regulations made within the scope of harmonization studies with the EU. It has found application at the local level instead of classical regional development approaches. There is a need to apply new development approaches that will not only be limited to the region but also affect transnational borders. In this study, development in Turkey, the concept of regionalism, the steps taken in the field of regional development were examined. Changing the understanding of the development and implementation of regional development policy effects on Turkey has tried to reveal.

Keywords: Regional Development, Globalization, Globalization Approach, Development, New Regional Development Approaches.

Giriş

Tarihsel bir bakış açısı ile bakıldığında küreselleşme kavramının her ne kadar derin bir geçmişe sahip olduğu görülse de; literatürde genel itibari ile sanayi devrimi sonrasına dayandırıldığı görülmektedir. Kavramsal açıdan genel olarak üstünde uzlaşmış bir tarihi sürece sahip olmayan küreselleşme kavramının net bir tanımı da bulunmamaktadır. Dolayısıyla küreselleşme kavramına yönelik farklı yaklaşımlar söz konusudur. Küreselleşme; sosyal, ekonomik, siyasal, teknolojik vb. tarihsel açıdan birçok boyutla açıklanmaya çalışılmıştır. Küreselleşme yaklaşımları genel olarak ikili veya üçlü gruplara ayrılarak açıklanır. Bu çalışmada ise; Held ve Mc Grew'in gruplandırması esas alınmıştır. Küreselleşme yaklaşımları; insan hakları, özgürlük ve tek ekonomiyi benimseyen "Radikaller"; küreselleşmenin kapitalist sistemin sosyal refahını artırmak için gelişmemiş ülkeler üzerinde sömürü aracı olarak kullanıldığını düşünen "kuşkucular"; iki taraf arasında "barış gücü" olan "ılımlılar" olmak üzere üç grupta incelenmiştir.

Küreselleşme ile beraber ilk kalkınma politikaları, genel itibari ile ülkelerin gelişmiş bölgelerini daha da geliştirmeyi ve gelişmemiş diğer bölgelere kaynak transferini amaçlamıştır. Bu politikalar ile ülke kalkınması merkezî otorite çerçevesinde gelişirken; akabinde ülke ekonomisine yük olarak görülen ve kalkınma alanında eksik kalan bölgelerin fayda sağlayabilmesi yani toptan kalkınma amacıyla bölgesel/yerel bazlı politikalara dönüş olmuştur.

Bu çalışmada özellikle 20. yüzyıldan itibaren dünyada artan küreselleşme adımları çerçevesinde ülkelerin kendi aralarındaki gelişmişlik farklarını en aza indirmek veya gelişmişlik düzeylerini daha da artırmak amacıyla girmiş oldukları kalkınma çabaları, kalkınma yaklaşımları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede 1923 yılından günümüze kadar bölgesel kalkınma alanında çalışmalar yürüten Türkiye'nin yapmış olduğu politikalar, bölgesel kalkınma yaklaşımları değerlendirilmiştir. Bölgesel kalkınmada yaşanan değişim sürecinin Türkiye üzerinde yarattığı etkiler değerlendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve: Küreselleşme

Küreselleşme kavramı, doğurmuş olduğu tartışmalar ve gerçek hayatta çıkarmış olduğu sorunlar itibari ile kapsadığı konular ve ilgi alanlarının ne olduğunun tespiti için tanımlamaya ihtiyaç duyulmuştur. Geniş bir alana yayılım göstermiş olduğundan değişik ideolojik ve sosyolojik düşünceler çerçevesinde ele alınmıştır. Küreselleşme kavramı; günümüzde mikro olarak eğitimden tutun makro olarak dünya ekonomisi ve siyasetine

kadar neredeyse her alana işlemiş olan bir kavram hâline gelerek bu kavram çerçevesinde yeni olayların açıklanması amacıyla geniş bir araştırma konusu olmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin tarihsel değişimi birçok aşamaya ve döneme ayrılmıştır. Küreselleşmenin tarihsel olgusunu, kavramın karşılığı olarak ele alınan “globalization” kelimesine göre yorumlandığında, sanayi devrimi öncesi ekonomik dışı sebeplerle oluşan küreselleşme olguları ve sanayi sonrası ekonomik değişimler neticesinde oluşan küreselleşme olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Küreselleşme kavramını daha belirgin kılan olgu, sanayi devrimi sonrası büyük bir hızla gelişen teknolojik ilerlemelerdir. Teknolojik gelişmeler sosyo-kültürel ve ekonomik tüm sınırları ortadan kaldırmıştır. İmparatorlukların olduğu dönemlerde bile bu kadar farklı kültürlerin iç içe yaşadığı görülmemiştir. Nitekim sınırların yok olması, ulusların özgünlüklerini yitirmesi ve belirsiz bir toplum yapısı oluşacağı kaygısı küreselleşme karşıtlarının en çok yakındığı konulardan biri olmuştur.

Küreselleşmenin tarihsel gelişimine odaklanan R. Robertson çalışmalarında küreselleşme kavramını 5 safhaya ayırmıştır. Bunlar küreselleşmenin; 1400-1750 oluşum safhası, 1750-1875 başlangıç safhası, 1875-1925 kalkış safhası, 1925-1969 sömürgecilik (hegemonya için mücadele) safhası ve 1969-1992 belirsizlik safhalarıdır. Küreselleşmenin başlangıç safhasında coğrafi keşifler sonucu yeni ulusal toplulukların doğuşu, modern olarak takvim ve coğrafya bilgilerinin ortaya çıkması, bireycilik ve hümanizm gibi kavramlar, dünya ticaretinde artışlar neticesinde insanlar ve toplumlar arası etkileşimler ve toplumsal hareketlenmeler etkili olmuştur (Kızılcelik, 2002: 14-16).

Sanayi devriminden itibaren küreselleşme olgusu ele alındığında, Robertson’un çalışmasında belirttiği 2. 3. 4. ve 5. safhaların, yani 1750 ve sonrası, genel itibari ile küreselleşme kavramının üç ana evreye ayrıldığı görülmektedir. Birinci evre; Robertson’un çalışmasına göre 1. ve 2. safhaları kapsayan, yani 1750-1925 yılları arasında sanayi devrimi ile teknolojik buluş ve gelişmeler sonucunda hızlı bir küreselleşmenin başladığı dönemdir. İkinci evre; Robertson’un 3. safhasını kapsayan, 1. ve 2. Dünya Savaşları ile duraksayan ama akabinde iki büyük gücün (ABD ve SSCB) 1925-1965 yılları arasındaki “hegemonya için mücadele” olarak adlandırılan dönemdir. Son evre ise “belirsizlik dönemi” olarak adlandırılan 1965’ten sonra iki büyük güçten SSCB’nin zayıfladığı; siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel etkenlerin hızla geliştiği ve ulusal sınırların kâğıt üzerinde kaldığı dönemdir.

“Belirsizlik Safhası” 1992 yılına kadar belirtilse de aslında günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır. Soğuk savaş dönemi sonrası değişen dünya düzeni ve iki bloktan biri olan Doğu Bloku’nun (SSCB) dağılması, büyüme hızlarının düşmesi, işsizliğin artması, fiyatların istikrarsız bir seyir izlemesi küreselleşme akımının yerine bölgeselleşme ve bölgesel kalkınma kavramlarını öne çıkarmıştır (Karluk, 1989: 211).

Soğuk savaş döneminden sonra SSCB’nin ABD karşısında başarısız olması ile ABD baskın güç hâline gelerek uluslararası arenada ekonomiyi belirleyici en büyük etken hâline gelmiştir. Baskın güç hâline gelen ABD, ekonomide sabit kur sistemini küresel bir kabule itmiştir. Bu döneme kadar yaşanan olumsuzluklar sebebi ile azalan ticari etkileşim tekrardan artışa geçmiştir. Bu sistem ile beraber ülkelerin finans sistemi üzerinde yer alan kısıtlamalar ve denetimler azaltılarak uluslararası sermaye aktif edilmiştir. Bu sayede finansal alandaki ulusal sınırlar yerini ekonomik küreselleşmeye bırakmıştır. Ulus devletler klasik yönetim politikalarının dışına çıkarak küreselleşmeye ve serbest pazar ekonomisine uygun politikalar üretmeye başlamıştır. Neo-liberal sistem, stratejik amacının çok üstü bir başarı sağlamış ve küreselleşmenin hızlanması yolundaki tüm adımlar bu sayede atılmaya başlanmıştır. Ekonomik ve sosyo-kültürel engellemelerin “akıl dışı” veya “çağ dışı” olarak nitelendirildiği bir dünya toplumu oluşmaya başlamıştır. Ekonomik refah için küreselleşmenin birincil koşulu: tümüyle kuralsızlaşan “serbest pazar” ekonomisine bağlandırılmıştır (Yeldan, 2003: 24).

Yirminci yüzyıl itibari ile daha belirgin hâl alan ekonomik, sosyal kültürel, ekolojik ve teknolojik gelişmeler toplumsal ve devlet sistemleri üzerinde kayda değer bir değişime yol açmıştır. Bu değişim ile beraber ortaya çıkan yeni iş kolları ve artan teknolojik gelişmeler iletişim ve haberleşme araçlarının gelişim hızlarını erişilemez hâle getirmiştir. Bu durumlar sonucu mikro bazlı yerel rekabet ortamı makro bazlı uluslararası rekabete dönüşerek ekonominin dar alanı genişlemiş ve küresel bazlı serbest pazar ekonomisi oluşmuştur. Bu da küreselleşme kavramını belirginleştirmiştir. Ekonomik olarak küreselleşme kavramına bakıldığında serbest piyasa ekonomisi uluslar üstü bir hâl almaya başlamıştır. Bu durum ulusların da artık küresel düzeyde hareket etmeleri zorunluluğunu doğurmuştur (Yıldızoğlu, 1996: 14).

Küreselleşmenin zorluklarından kaçmak bölgesel kalkınma için bir yol olarak görünmemektedir. Ancak küresel ekonomi bölgelerin entegre olma fırsatını sağlayabilir. Küresel yapısal baskıların olduğu yerlerde bölgelerin gelişmesi konusunda küresel ağlar giderek daha önemli hâle geliyor (Pike vd., 2011: 24).

Küreselleşme Üzerine Farklı Bakış Açılarının Analizi

Küreselleşme kavramının uygulamaya geçiş noktasında ideolojik etkenler ve fayda-zarar ilişkisi nasıl ki küreselleşmenin tanımı ve tarihsel sürecinde farklı algılayışlar olmuşsa küreselleşme olgusunun sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik gibi etkenlere yansıtışı ve bu kavramın uygulanabilirliği de tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle kimi gruplar küreselleşmenin kendilerine faydalarından ötürü olumlu yaklaşırken kimi gruplar zararından dolayı şüpheli yaklaşmış kimi gruplar de fayda ve zarar dengelenmesine bağlı olarak bir dönüşümü gerekli görmüştür. Bu gruplandırmalar çeşitli şekillerde olabilmektedir; bu çalışmada yaygın kullanıma sahip olan Held ve Mc Grew’ın üçlü gruplandırması ele alınmıştır (Kürkçü, 2013: 5-10). Held ve Mc Grew’ın çalışmasında küreselleşme yaklaşımları: Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım, Kuşkucu Yaklaşım ve Evrimsel-Dönüşümsel Yaklaşım olmak üzere üç grupta incelenmiştir.

Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım bu grubun içinde yer alan düşünürler arasında farklılıklar olsa da sonuç aynıdır (Hablemitoğlu, 2004: 20). Neo-liberaller, radikaller ve Neo-Marksistler olmak üzere üç ayrı görüş mevcuttur. Neo-liberaller devlet gücünü aşan piyasa gücünden memnun iken diğer iki düşünce küreselleşmenin kapitalizmi ezdiğini ileri sürer (Kürkçü, 2013: 6). Bu ideolojik farklılığa rağmen artış meyline sahip bütüncül küresel ekonominin varlığından söz edilir (Hablemitoğlu, 2004: 21). Devletin tek rolü aşırı kazanım ya da kayba engel olmak için piyasayı dengede tutmaktır. Son olarak bu düşüncenin özü ortak bir “kültürel medeniyet” tir. Bu akımın en önemli destekçileri Fukuyama, Friedman, Ohmae, Giddens ve Strange’ dir.

Kuşkucu Yaklaşım yani küreselleşme destekçileri olan radikallerin tersi kanatta yer alan kuşkucular, küreselleşmenin yeni bir kavram olmadığını savunurlar. Küreselleşmenin refah devletini ortadan kaldıracağını düşünen kuşkucular, bu kavramın Neo-liberaller tarafından ortaya atılan bir düşünce olduğunu savunmaktadırlar (Özel, 2011: 93). Küreselleşme sınıfsal yapıda dengesizliğe yol açarak, bir kesimi zenginleştirirken diğer bir kesimi ise fakirleştirmektedir. Küreselleşme çok uluslu şirketlerin yanı sıra kapitalist ülkelerin ideolojilerini yaydığı bir araçtır. Bu durum piyasayı iki kesimin hegemonyasına sokarak kültürel ve ekonomik çeşitliliği yok etmektedir (Ilgaz, 2000: 4-24). Kapitalist ve liberal sistemle yönetilen ülkelerin ekonomik ve siyasi krizlerini ortadan kaldırmak için ortaya attıkları bir görüştür.

Küreselleşme taraftarlarının belirttiği refahın aksine sömürü ile gelişmemiş ulusların ezilmesine, ekonomik kaynaklarının kapitalist kesimlerce yönetimine, kutuplaşmanın daha belirginleşeceğine ve eşit olmayan bir gelişim seviyesini doğurmaktadır. Bunun en önemli örneği, küresel bazlı ekonomik krizlerin gelişmemiş ülkelere ve bu ülkelerdeki ulusal firmalara zararları dokunurken gelişmiş ülkelere ve çok uluslu firmalara kazandırdığı karlardır. Küreselleşme, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte veya geliştirmemiş ülkelere silahsız bir şekilde fetih ve ilhakı olarak nitelendirilebilir.

Evrimsel/Dönüşümsel Yaklaşım grubunda yer alanlar, genel itibariyle ılımlı diye tabir edebilen ve diğer iki düşüncenin ortası olarak kabul edilebilir. İki zıt kutup arasında barış gücü olarak gösterilebilecek olan bu grup diğerlerinin küreselleşmedeki net çizgilerini yumuşatarak ortak bir yol bulma gayesindedir. Küreselleşme sürecinde olumsuz etkilerin yanı sıra olumsuzlarında olabileceği savunulur. Kontrollü bir yolla olumsuz durumların bertaraf edilebileceği ve iyi bir amaca yönlendirilebilmektedir. İlimlilere göre, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumu yok etmek için küreselleşmenin, az gelişmişlerin lehine bir şekilde yürütülmedir. Küreselleşme gelişim sürecinde olduğu için mevcut araçlarla en iyi olana doğru evrilmesi gereklidir. Küreselleşme kaçınılmaz bir olgu ise o zaman buna ortak bir yol ile çözüm getirilmelidir.

Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı

Genel bir tanım yapılacak olursa kalkınma; kendi kendine ilerleyebilen, büyüme, üretimde değişme, teknolojik değişimler, sosyo-ekonomik ve insan yaşamındaki değişimlere karşı sürekli iyileşme olarak tanımlanabilir (Şenses, 2004: 13). Kalkınma olgusu, artan ekonomik rekabetin ve küreselleşmenin belirginleşmesi sonucu özellikle son 50 yılda, ülkeler arası kalkınma rekabeti yerine şehirler/bölgeler arası rekabet ve kalkınma politikalarına dönüşmüştür (Ersöz, 2009: 29).

Ortaya çıkan sosyo-ekonomik kalkınma atakları, gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler için bölgesel dengesizlikleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum sosyo-ekonomik kalkınma sorunu daha küçük ölçekli mekânsal bir boyut olan bölgesel kalkınmaya dönüştürmüştür. Artan bölgesel dengesizlikler neticesinde ulusların uzun vadeli kalkınma stratejilerinin sekteye uğramaması, bölgeler arasındaki rekabet ve gelişmişlik dengesinin bozulmaması amacıyla yapmış oldukları etkinlik ve gelişmişliği arttırıcı programlar bütününe bölgesel kalkınma denir (Acar, 2006: 8). Mevcut bölgesel kaynaklarının daha verimli kullanılması veya bölgelerin dışarıdan

ihtiyaç duyduğu kaynakları bölgeye aktarmayan çalışan ve gelişmişliği arttırmaya yönelik itici bir etmendir.

Bölgesel kalkınma; tüm kaynakların etkin kullanımı, bölgelerarası sosyo-ekonomik denge, bütün şehirlerin yaşam standartlarında artış, refah, gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak, büyüme, istikrar, dengeleme ve eşitleme gibi amaçları barındırır.

Bölgesel kalkınma stratejileri; bölgesel refahı dengeli hâle getirmek, bölge genelinde refahı artırabilmek için güçlü, sürdürülebilir büyümeleri desteklemek, şehirlerin, köylerin ve kırsal alanların gelişmelerini üst seviyeye çıkarmak için refah artırıcı gelişmeleri teşvik etmek, ekonomik, sosyal ve çevresel koşulların iyileştirilmesi amaçlarını taşımaktadır (Jovovic vd., 2017: 262).

Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler

Sanayileşme ile başlayan kalkınma atakları 1950'lerden sonra yerini bölgesel kalkınmaya bırakmıştır. Bu dönemden önce bölgesel kalkınmaya ilgi akışı olmasına rağmen ilk adımlar 1950'lerden sonra atılmıştır. Bölgesel kalkınma üzerinde birçok yaklaşım ortaya çıkmasına rağmen temelleri, 1826'da "Alan Kullanım Teorisi" ile "mekânsal ekonominin" kurucusu olan Van-Thünen'in mekân ekonomisine dayandırılmıştır. İlk odak noktası olan bölgesel kalkınma öncelikle mekân ekonomisi ile başlamış ve yerini II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasından sonra makroekonomik büyüme yaklaşımlarına bırakmıştır. Mekân ekonomisi içerisinde yer alan makroekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde yer alan ekonomik modellerin eksik kalması, zaman içerisinde bölgesel kalkınma politikalarına dönüşmüştür (Acar, 2006: 68). Bu sebepler neticesinde iktisatçılar hem bölgesel hem de ulusal kalkınma için 1950'lerden sonra bölgesel kalkınma politikalarına yönelik yaklaşımlar ortaya çıkarmış ve bu yaklaşımlar genel itibarıyla geleneksel ve yeni yaklaşımlar olarak iki bölüme ayrılmıştır.

Geleneksel Yaklaşımlar

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mevcut ülkeler kalkınma adımları atabilmek, yeni kurulan devletler ise siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını tamamlayabilmek ve savaşlardan sonra sosyo-ekonomik yıkımları uğrayan ülkelerin yeni dengelerini kazanmak için iktisatçılar aracılığıyla yeni kalkınma ataklarına girişilmiştir. Keynesyen fikirlerden esinlenen iktisatçılar kimi zaman ülke kalkınmasını baz alırken kimi zamanda bölgesel kalkınmayı daha önemli görüp bölgesel kalkınmaya yönelmişlerdir (Çakmak ve Erden, 2004: 79). Bölgesel kalkınma fikirlerinde klasik iktisatçıların Keynesyen iktisat politikalarını uygulamada etkili olan bir diğer

etmen ise 1929 yılında ABD’de başlayan Büyük Buhran ve 1970 yılına kadar süren stagflasyon krizine kadar oluşan dönemde bu politikaların; büyüme, kalkınma ve makroekonomik göstergeler hususunda devlet güçlerini artırıcı rol oynamasıdır (Özaslan ve Ünlü, 2015: 66).

Sanayileşme ile başlayan kalkınma hareketleri, ülkelerin mevcut kaynaklarının iktisadi gelişme için aşırı kullanılması; kimi bölgeyi gelişime açarken kimi bölgenin ise geri kalmasına sebep olmuştur. Geleneksel kalkınma yaklaşımlarında esas amaç: bölgesel farklılığı yok etmektir. Ekonomik kaynakların belli bir noktaya daha fazla aktarılması ise başarı oranını düşürmektedir. Keynes’in refah paradigması doğrultusunda kalkınma atakları için devletin müdahaleci bir kimliğe bürünmesi desteklenmektedir. Bu durumda 1970'lere kadar geleneksel yaklaşımlarda bölgesel kalkınma politikalarında, dünyanın belli başlı yerlerindeki yöntemler baz alınmıştır. Ülkenin içerisinde yer alan tüm bölgelerin ekonomik, sosyal ve mekânsal yapıları göz ardı edilmiş, örgütlenme ve kalkınma sistemini oluşturan öğeler “modern mekânsal akılcılık” ilkelerine göre yapılmıştır (Çakmak ve Erden, 2004: 80). Geleneksel yaklaşımların diğer özellikleri ise;

- Geleneksel yaklaşımda temel hedef; gelişmemiş bölgelerin sanayileşme, modernleşme ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarındaki eksiklikleri gidererek bölge ve ülke kalkınmasına faydalı kılmaktır (Özaslan ve Ünlü, 2015: 66).

- Merkezden yürütülen planlama fikri mevcuttur.
- Kararlarda yerel halkın fikrine danışılmaz.
- Merkezden yerele yayılan bir hizmet ve planlama süreci işlemektedir.
- Küçük işletmeler göz ardı edilerek büyük devlet yapılanması amacıyla merkezî yönetimi güçlü kılan büyük şirketlere esas alınmaktadır (Çakmak ve Erden, 2004: 81).

- Bölgesel dengesizliklerle mücadelede yerel birimlerden ziyade merkezî yönetim aktif kılınmaktadır. Bölge içi yatırım artışı merkezî yönetim araçları yardımıyla alt yapı ve bölgesel geri kalmışlık teşvikler ile iyileştirilmeye çalışılmaktadır.

- Bölgenin yapısını göz ardı eden standart bir merkezî planlama anlayışı hâkimdir.

- Bu dönemde kalkınma adımları ilk olarak bir bölgede veya sektörde başlayarak diğer sektörler veya bölgelere yayılım göstermektedir (Akiş, 2011: 239).

Bu dönemde Keynes'in Bölgesel Büyüme Modeli ve Alan Kullanımı ile ilgili modeli, Marshall'ın Yığılma Ekonomisi ve F. Perroux'un Sektörel Kutuplaşmış Kalkınma Teorisi gibi birçok teori kullanılmıştır.

Yeni Yaklaşımlar

Bu yaklaşımların esas amacı yerel kaynakları daha aktif kullanmak ve toptan kalkınmayı sağlamaktır. Bu durumlara ek olarak geleneksel dönemde uygulanan politikalar; yük olarak görülen bölgeler için çareler üretmemesi sebebiyle daha rekabetçi, yenilikçi ve önceliği yük olarak görülen yerel bölgelerin kalkınmasına olanak sağlayan adımlar atılmıştır. Bu durum yeni bölgesel politikalara ihtiyacı artırmıştır. Bu dönemde yerel kaynakları etkin kullanmanın yanı sıra piyasaya müdahaleci devlet yapısı, kalkınma için tekrardan gözden geçirilmiş ve kaynakların etkin kullanımına yönelik yeni bir rol verilmiştir. Bu rol devletin daha pasif bırakmış, bölgesel ve yerel girişimlerin dikkate alındığı karma bir kalkınma anlayışını öngörmüştür (Deviren ve Yıldız, 2014: 21). Bölgesel kalkınma politikaları bu dönemden itibaren merkezî otoritenin doğrudan yardımlarından ziyade bölgedeki işgücü ve yaşam kalitesi gibi bölgenin verimliliğini artıracak yatırımlara ve yerel gelişmeye dönüşmüştür. Geleneksel politikalar daha çok işgücü olanaklarına, pazar imkânlarına, hammaddeye önem verirken, yeni bölgesel politikalar sosyal ilişkilerin varlığına, kurum ve normların varlığına önem vermiştir (Akpınar, 2005: 3). Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımları çerçevesinde kalkınmayı daha verimli kılmak amacıyla birçok model ve yaklaşım uygulanmıştır. Bunlardan bazıları:

Endojen bölgesel kalkınma yaklaşımı: Bu model ile merkezî otorite esaslı kalkınma yöntemi yerine yerel veya bölgesel girişimlerle kendiliğinden gelişme gösteren bir kalkınma anlayışı var olmuştur. Neoklasik büyümeyi esas alan kalkınma yönteminin eksikliklerini gidermek amacıyla oluşmuştur. Bu yaklaşıma göre; bölgesel alt sistemlerin daha aktif olmasını sağlamak için bütün bölgesel aktörler işbirliği yapmalıdır (Aktakas, 2006: 37).

Cazibe merkezleri yaklaşımı: François Perroux tarafından 1940 yılında geliştirilmiş bir modeldir. Buna göre ekonomik kalkınma, ulusal sınırlar içerisinde eşit bir şekilde başlamamıştır. Perroux'a göre; ekonomik kalkınma, uygun bölgelerde gelişim gösterdikten sonra diğer alanlara yayılım göstermiştir. Teoriye göre; devlet tarafından belirlenen (cazibe merkezi) bölgeye kamu yatırımları yığılmıştır. Bu durum neticesinde ortaya çıkan yeni iş imkânları, üretim kapasitesinin artması gibi dışsallıklar aracılığıyla bölgesel bazlı bir refah artışı beklenmiştir. Bu amaçla bölgeye verilen teşvik ve

sübvansiyonlar ile bölgede refah ve büyüme hedefi olmakta ve buna aracı olan aktörler ise bölgedeki girişimcilerdir (Yiğit ve Maden, 2019: 116-117).

OECD tarafından yapılan bir çalışmada da yeni bölgesel kalkınma yaklaşımının 3 anahtar özelliği yer almıştır. Bu özelliklerden (OECD, 2009); birincisi dışsal yatırım ve transferlerin pasifleştiği, bunun yerine yerel kaynaklara odaklanma, ikincisi olumsuzluklar yerine olumlu taraflara odaklanma ve son olarak merkezî hükümetin pasifleştiği yerel yönetimlerin ise aktifleştiği bir kalkınma modeli baz alınmıştır.

Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarının Türkiye Üzerine Etkileri

Öncelikli olarak bölge kavramı her ülkeye göre değişkenlik gösterebilen ve netlik atfetmeyen bir tanıma sahip olmuştur. Dünyadaki diğer ülkeler gibi Türkiye açısından da bölge kavramı netlik kazanamamıştır. Türkiye’de bölge kavramı daha çok coğrafik özelliklere göre belirlenmişti. 2002’den sonra ise Avrupa Birliği’nde Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu gibi istatistiklere göre uygulanan yöntemle göre 2002 tarih 24884 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan maddeden sonra yeni bölge anlayışına geçiş sağlanmıştır (Kargı, 2009: 31).

Türkiye’deki kalkınma anlayışı, kurulduğu ilk yıllardan itibaren özellikle 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar ile yerel kaynakların ortaya çıkarılması ve yerel sermayenin artırılması ilk hedef olmuştur. Bu çerçevede bölgedeki yerel kurumların yanı sıra bölge halkının da kendi geçimlerini mevcut kaynaklarla sağlaması, girişimciliğin artması ve bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması amacıyla özel sektörün teşviki yapılmaya çalışılmıştır (Acar, 2006: 115). Fakat düşünülen özel sektör anlayışı yerine, 1950’li yıllara kadar ulusal çıkarları düşünerek hareket edilmiş ve küresel bir kalkınma anlayışından ziyade mevcut hükümet ve liderlerin tasarlamış olduğu ulusal kalkınmacı, toplumcu, ulusal zenginliği artırıcı ve kaynakları en aktif şekilde kullanan devletçi ve müdahaleci bir anlayışa sahip olunmuştur (Levin, 2015: 282). Bu döneme kadar Türkiye’de bölgesel kalkınma adına somut bir adım atılmadığı görülmüştür.

Türkiye bölgesel kalkınma adına ilk adımlar, bölgeler arasında oluşan gelişme farklılıklarını gidermek ve sosya-ekonomik farklılıkları minimize etmek amacıyla kalkınma planları 1950’lerin sonlarında doğru gelişim potansiyeli tespit edilen 16 bölgenin belirlenmesi ile atılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar bölgesel kalkınma terimini kullanmak yerine “Kalkınma Öncelikli Yörelere (KÖY)” kavramı tercih edilmiştir. KÖY uygulaması ile kalkınma planlarında amaç daha çok, devlet eliyle gelişmemiş bölgelere kamu yatırımları yapılarak özel sektörün teşvikini sağlama ve geri kalmış bölgelerin

kalkınmasına yardımcı olmaya çalışılmaktadır. Buna ek olarak devlet tarafından sağlanan yardımlar ve teşvik çalışmaları ile kırsal kalkınma projelerinin artırılması ve uygulanması sağlanmıştır. Bu durumlara rağmen bölgesel kalkınma alanında istenilen başarı sağlanamamıştır. Sebep olarak ise ekonomik kaynakların yetersiz kalması ve bölge halkının kalkınma adımlarında yeterince örgütlenememesi olarak görülmüştür.

Diğer bir adım ise bölgesel kalkınmada planlı bir şekilde fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutları ile bir arada ele alındığı 1963'teki ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı ile atılmıştır. Bu adımlarda bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırma hedefi olmuştur. İlk adımların başarı oranı düşük olmuştur. Bu başarısızlık sonucu bölgesel gelişme bazlı birçok projenin yürürlüğe konulmasının yanı sıra Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel kalkınmada ciddi adımlar atılmak istenmiştir. Planlı dönemden 1980 yılına kadar kalkınma ile ilgili yapılan politikalarda mevcut dönemlerdeki gündemin ideolojisine uygun ithal ikameci kalkınma modelleri benimsenmiştir. Bu durum hem piyasaya müdahaleci devlet yapısını artırmış hem de iktisadi teşebbüslerde rolü artan devletin ekonomideki ağırlığını artırmıştır. Nitekim bu dönem Keynesyen ekonomik politikaların uygulandığı dönem olmuştur. Bu dönemden sonra ise 24 Ocak 1980 serbest piyasa reformları ile özel sektöre aktararak devletin ekonomideki ağırlığı azaltılmaya çalışılmıştır (Kargı, 2009: 31-32).

Türkiye'de kalkınma planları ile devletin piyasadaki egemenliğini özel sektörün gelişimine katkı sağlayan (karma ekonomi), özel sektörü güçlendirici ve dışa kapalı bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Fakat Türkiye'de KÖY'lerin geliştirilmesi politikaları çerçevesinde yapılan bölge planlaması istenilen başarıya ulaşılamamıştır (Dinler, 2010: 65). Bunun nedenlerinden bazıları, toplumsal katılımın eksik kalması ve özel sektöre aktarılan kaynakların verimli kullanılmaması olarak gösterilebilir.

2000'li yıllara kadar yapılan kalkınma planları merkezci olmakla beraber gelişmemiş bölgeleri hareketlendirme amacı gütmüştür. Bu döneme kadar kalkınma politikalarının merkezî otorite tarafından yürütülmesi hem yerel aktörleri hem de bölgedeki halkın kalkınma alanındaki katılımını geri planda bırakmıştır. Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları AB sürecinden itibaren gelişmişlik farklarını en aza indirme amacının yanı sıra bölgelerin var olan ekonomik güçlerinin artırılması, rekabette üstünlük sağlanması ve ülke bazında sosyal ve ekonomik açıdan bütünleşmeyi sağlama amaçları konusunda bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 136). Bu durum neticesinde kalkınma planlarında birçok kurum ve kuruluş

aktif hâle getirilmiştir. Karar mekanizması olan DPT'nin birçok yetkisinin dağıtılması ve planlamada çok başlılık, çatışma ve yineleme neticesinde başarısızlığı doğurmuştur (Levin, 2015: 284).

Avrupa Birliği ile gelişmeler neticesinde küresel bazlı bölgesel kalkınma politikaları benimsemeye başlanmış ve yeni bölgesel kalkınma adımlarını daha verimli arttırmak için kalkınma ajansları da bu neticede kurulmuştur. Bu ajansların kurulması ile birlikte yerel birimlere daha fazla yetkilerin verilmesi, yönetim anlayışının kabul edilmesi, karar verme süreçlerine halkın ve sivil toplum kuruluşlarının da entegre edildiği bir süreç doğru gidilmiştir. Daha şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışı ile tüm aktörlerin yönetime katılmasını esas alan bir anlayışla hareket edilmiştir. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik atılan bu adımlar rekabeti artırmak için merkezden yerele doğru güçlendirilen bir yapı oluşturulmuştur.

Yeni bölgeselcilik yaklaşımı kavramına ilk defa 1996-2000 yılları arasında uygulamaya konulan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer verildiği gözlenirse de daha sonra gerçekleştirilen Sekizinci Beş Yıllık ve Dokuzuncu Kalkınma Planlarında yeni bölgeselcilik kavramlarına daha net bir şekilde yer verilmiştir (Dulupçu vd., 2010: 247). Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planları Türkiye'nin küreselleşme yolunda dünyaya ayak uydurmaya çalıştığı dönemler olmuştur.

Sekizinci Kalkınma Planı; Uzun Vadeli Strateji çerçevesinde hazırlanmasına rağmen Türkiye'nin orta vadeli sosyo-ekonomik sorunlarını çözmeye yardımcı bir belge niteliği taşımıştır (Acar, 2006: 116). Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda bölgesel verimliliği artırmak amacıyla ulusal kalkınma, rekabet edilebilirlik, istihdama katkı sağlama ve kırsal-kent arası gelişmişlik farkını da minimize etmeye çalışılmıştır. Bu sayede yerel düzeydeki kurumsal yapıların gücü artırılmış ve merkezle uyumlu politikalar neticesinde kırsal kalkınmayı hızlandırmıştır (DPT, 2006: 91). AB uyum sürecine giren Türkiye; bölgesel kalkınma politikalarını geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu hedef çerçevesinde; girişimci kentler, öğrenen organizasyonlar, ar-ge çalışmaları, yenilikçi yaklaşımlar ve teknoloji yönelimli yönetim anlayışı gibi kavramlara ağırlık verilmiştir (Yiğit ve Maden, 2019: 119).

Homojen Bölge Sınıflandırması (1960-1970) ile başlayan bölgesel kalkınma anlayışı Polarize Bölge Sınıflandırması (1982) ve AB uyum süreci ile beraber 2002 yılı itibarıyla İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına geçiş yapılmıştır. Bunun yanı sıra bölgede gelişmişlik farklılıklarını gidermek amacıyla Kalkınmada Öncelikli Yörelere Sınıflandırılması da beraberinde uygulanmıştır (Acar, 2006: 115).

2019 yılında açıklanan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması raporunda 52 değişkenli set kullanılmıştır. 2011 yılında yapılan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması raporundan farkı TÜİK verilerinden yararlanarak il düzeyinde kişi başı GSYİH verilerinden de yararlanılmış olmasıdır. Ayrıca çalışmanın tarafsız ve doğru bir şekilde yapılabilmesi için açıklama gücü düşük olan verilerin kullanılmamasına, araştırmada kullanılan değişkenlerin bütün değişkenlerle uyumlu olmasına özen gösterilmiştir. Tablo 1’de 2017 Yılı İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması endeks değerleri ve gelişmişlik kademe değerleri gösterilmiştir. Sıralamada illerin kendi endeks değerleri de göz önünde bulundurulurken genel olarak altı tane gelişmişlik kademe sıralamasında kategoriye ayrılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre birinci kademe 9 il, ikinci kademe 15 il, üçüncü kademe 13 il, dördüncü kademe 14 il, beşinci kademe 14 il ve altıncı kademe 16 il olacak şekilde sınıflandırılmıştır (Acar vd., 2019:28).

Belirlenen 52 değişken arasından 47 değişkenin ağırlığı pozitif değer alırken 5 değişkenin ağırlığı negatif değer almıştır. Burada pozitif değer ile ifade edilmek istenen şey; pozitif değer alan değişken sosyo-ekonomik gelişmişlik ile aynı yönlü ilişkiyi anlatmakta, negatif değer alan değişkenler ise sosyo-ekonomik gelişmişlik ile aralarında ters yönlü ilişkinin varlığını göstermektedir. 2017 Yılı İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında değişkenler arasında en önemli ağırlığa sahip olan değişken internet bankacılığı kullanımı, sosyal güvenlik kapsamındaki çalışan nüfus oranı ve kişi başına düşen GSYH olmuştur. En az etkiye sahip değişkenler; işsizlik oranı, içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı ve kükürt dioksit (SO₂) ortalama değeri olduğu görülmektedir (Acar vd., 2019: 32).

Raporda kullanılan endeks değerleri kullanılarak ortaya konulan Türkiye’de illerin gelişmişlik seviyeleri altı kademe olarak gösterilmiştir. İllerin kademelenmesinde kullanılacak mükemmel sayılacak sadece bir tek yöntem ya da modelden bahsedilemez. Raporda potansiyel olarak bölgelerin kapasiteleri göz önünde bulundurulurken 52 değişken kullanılarak yapılan illerin gelişmişlik seviyeleri kademelenmiştir. Buna göre en yüksek değeri 4,807 değer ile İstanbul; en düşük -1,439 değer ile Muş arasında iller kademelere ayrılmıştır. Birinci ve ikinci kademe en gelişmiş iller bulunmaktadır. Bu bölgeler sırasıyla Marmara, İç Anadolu, Ege ve Akdeniz Bölgesindeki illerden yer almaktadır. Ayrıca Karadeniz Bölgesi’nin Karabük ili de ikinci gelişmiş kademe yer almaktadır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci

kademede yer alan bölgeler orta derecede gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Bu kademede yer alan bölgeler İç Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgesindeki iller yer almaktadır. Ayrıca İç Ege Bölgesinde olup orta derecede gelişmişlik seviyesinde olan iller de bulunmaktadır. Uşak, Kütahya ve Afyonkarahisar illeri orta derecede yer alan iller arasındadır. En son kademe olan altıncı kademede ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan iller yer almaktadır. (Acar vd., 2019: 36-38).

Tablo 1: İllerin Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

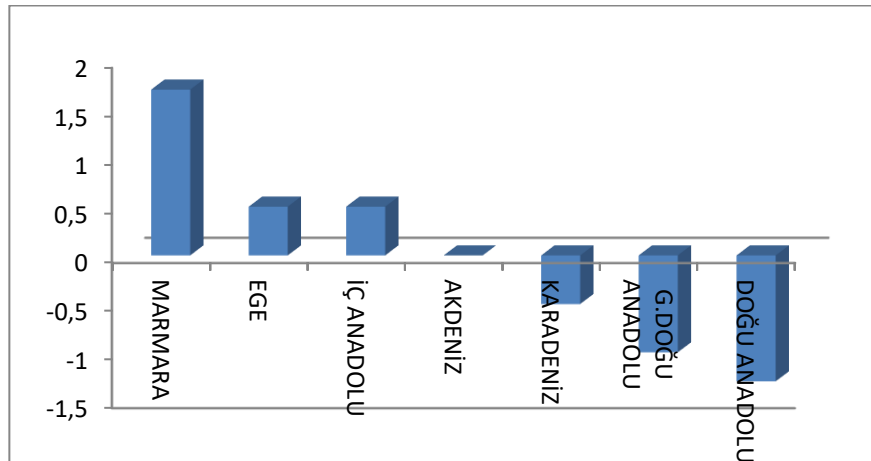
SIRA	İL	ENDEKS	SIRA	İL	ENDEKS
1	İSTANBUL	4,80772	42	KIRŞEHİR	-0,22870
2	ANKARA	3,31483	43	ARTVİN	-0,26018
3	İZMİR	2,52410	44	AFYON	-0,27246
4	KOCAELİ	1,94329	45	DÜZCE	-0,27995
5	BURSA	1,67890	46	ÇORUM	-0,32761
6	ESKİŞEHİR	1,10368	47	OSMANİYE	-0,33321
7	TEKİRDAĞ	1,05893	48	K. MARAŞ	-0,34968
8	ADANA	0,94901	49	NİĞDE	-0,35582
9	YALOVA	0,93541	50	GİRESUN	-0,36696
10	ANTALYA	0,91480	51	KASTAMONU	-0,37558
11	KIRKLARELİ	0,86287	52	TUNCELİ	-0,40003
12	DENİZLİ	0,71624	53	SİVAS	-0,40597
13	MUĞLA	0,71238	54	KİLİS	-0,41175
14	BOLU	0,60860	55	BARTIN	-0,41550
15	BALIKESİR	0,56540	56	AKSARAY	-0,45183
16	EDİRNE	0,56234	57	SİNOP	-0,48518
17	MERSİN	0,51934	58	ERZİNCAN	-0,49288
18	BİLECİK	0,50429	59	ÇANKIRI	-0,51917
19	KAYSERİ	0,47748	60	ERZURUM	-0,53286
20	GAZİANTEP	0,46175	61	TOKAT	-0,59010
21	ZONGULDAK	0,44906	62	ORDU	-0,64489
22	AYDIN	0,42025	63	DİYARBAKIR	-0,66993
23	SAKARYA	0,40404	64	YOZGAT	-0,71652
24	ÇANAKKALE	0,36924	65	ADYAMAN	-0,77647
25	MANİSA	0,34165	66	BAYBURT	-0,80176
26	KONYA	0,25254	67	KARS	-0,81944
27	KARABÜK	0,21332	68	ŞANLIURFA	-0,83158
28	İSPARTA	0,21187	69	İĞDIR	-0,89089
29	HATAY	0,19613	70	BATMAN	-0,90456
30	UŞAK	0,16867	71	GÜMÜŞHANE	-0,92501
31	BURDUR	0,14395	72	MARDİN	-0,98944
32	SAMSUN	0,08791	73	SİİRT	-1,00644
33	KIRIKKALE	0,05851	74	ARDAHAN	-1,07318

34	NEVŞEHİR	-0,07483	75	VAN	-1,09297
35	KARAMAN	-0,09852	76	BİNGÖL	-1,12469
36	ELAZIĞ	-0,10131	77	HAKKÂRİ	-1,13956
37	RİZE	-0,17840	78	ŞIRNAK	-1,13979
38	TRABZON	-0,18582	79	BİTLİS	-1,15736
39	AMASYA	-0,18591	80	AĞRI	-1,28116
40	KÜTAHYA	-0,20684	81	MUŞ	-1,43956
41	MALATYA	-0,22627	82		

Kaynak: Dinçer, B., Özasan, M. ve Kavasoglu, T., 2003, s.55

İstatistiki bölge birimleri tanımlanırken normalde bölge birimlerinin sahip oldukları nüfus, bölgesel kalkınma planları, illerin buldukları coğrafi konumları, bölgelere ait temel istatistiki veriler, illerin sosyo-ekonomik düzeyleri gibi unsurlar kullanılarak belirlenmektedir. Ancak ülkemizde istatistiki bölge birimlerinin belirlenmesinde belirtilen bu veriler kullanılmadan seçilmiştir. Ülkemizde kalkınma ajansları da belirtilen verilerin kullanılmadan belirlenmesinden dolayı birtakım tutarsızlıklar bulunmaktadır. Kalkınma ajanslarının kurulacağı merkez sayılan iller rastgele belirlenmiştir. Bu illerin belirlenmesinde nüfus ölçütü kullanılmıştır. Tablo 1’de 2019 yılında belirlenen illerin sosyo -ekonomik sıralaması yer almıştır. Tabloda ifade edilen durum daha net görülmektedir. İlk sıralarda İstanbul, Ankara, İzmir gibi iller yer almıştır. Tabloya göre son sıralarda Doğu Anadolu Bölgesi’nin illeri ağırlık kazanmıştır. Ancak ülkemizde geri kalmış bölge olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin illeri, Doğu Anadolu Bölgesi’nden daha önce gelmektedir.

Tablo 2: Coğrafi Bölgelere Göre Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi

Kaynak: Dinçer, B., Özasan, M. ve Kavasoglu, T. 2003: 75

Tablo 2’de ülkemizdeki coğrafi bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması verilmiştir. Verilen sıralamada en gelişmiş bölge olarak Marmara bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Marmara Bölgesi’ni sırasıyla Ege, İç Anadolu, Akdeniz, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Son sırada yine Doğu Anadolu Bölgesi yer almıştır. Oysa ki Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Doğu Anadolu Bölgesine göre daha az gelişmiş bir bölge olduğu genel bir kanı olarak kabul edilmektedir.

İllerin Alt Boyutlar İtibarıyla Gelişmişlik Sıralamalarına bakıldığında; SEGE-2017 raporunda illerin alt boyutlar itibarıyla gelişmişlik sıralamaları belirlenmiştir. 52 adet değişken arasından belirlenen demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi şeklinde sekiz tane ana başlık belirlenmiştir. Bu başlıklara göre her bir il için bir endeks değeri hesaplanmıştır. İllerin alt boyutlara bakıldığında birinci gelişmişlik kademesinde ve altıncı gelişmişlik kademesinde yer alan illerin genel sıralamaları ile alt boyut sıralamaları büyük ölçüde örtüşmektedir. Diğer kademelerde yer alan iller değişik değerlerde sapmalar olmuştur.

Değerlendirmeler sonucunda endeks değeri 1’in üzerinde 9 il birinci gelişmişlik kademesinde bulunmaktadır. Bu iller İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli Antalya, Bursa, Eskişehir, Muğla ve Tekirdağ’dır. Birinci gelişmişlik kademesinde yer alan bu iller ülkemizin sanayi, üretim, ihracat, eğitim ve turizm alanlarında büyük önemi bulunmaktadır. İkinci gelişmişlik kademesinde 15 il bulunmaktadır. Bu iller genel olarak gelişmişlik seviyesinde birinci kademede yer alan illerin çevrelerinde bulunan illerdir. Sakarya, Konya, Aydın, İzmir, Muğla gibi iller yer almaktadır. İllerin kendilerine özgü değerlerle öne çıkmaktadır. Sakarya ve Konya rekabetçi ve yenilikçi kapasite ile erişilebilirlik boyutlarında öne çıkmaktadır. Üçüncü gelişmişlik kademesinde yer alan 13 il bulunmaktadır ve değerleri 0,413 ile 0,170 arasında değişmektedir. Trabzon ve Kırıkkale illeri eğitim ve sağlık boyutlarında, Uşak; eğitim, sağlık ile rekabetçi ve yenilikçi kapasite boyutlarında, Burdur, rekabetçi ve yenilikçi kapasite ile erişilebilirlik boyutlarında önemli merkezler olarak kabul edilmektedir. Dördüncü gelişmişlik kademesinde 14 il bulunmaktadır ve endeks değerleri 0,054 ile -0,271 arasında değişmektedir. Hatay, rekabetçi ve yenilikçi kapasite ile erişilebilirlik boyutunda, Aksaray, istihdam, yaşam kalitesi ve erişilebilirlik boyutlarında ülke ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Sivas ise istihdam değişkeninde ülkenin gerisinde kalmaktadır. Beşinci ve altıncı gelişmişlik

kademesinde yer alan iller bazı bölümlerde sınırlı olarak ülke ortalamasının üzerinde yer aldığı görülürken; bazı bölümlerde çoğunlukla ülke ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Beşinci kademede Karadeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda yer alan 14 il bulunmakta ve -0,317 ile -0,629 arasında endeks değerleri değişmektedir. . Altıncı gelişmişlik kademesinde 16 il bulunmakta ve bu illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır (Acar vd., 2019: 67-68).

Tablo 4: Düzey-2 Bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi ve Kademesi

Düzey-2 Kodu	Bölge İlleri	Bölge Endeksi	Bölge Kademesi	Bölge Sıralaması
TR10	İstanbul	4,051	1	1
TR51	Ankara	2,718	1	2
TR31	İzmir	1,926	1	3
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	1,359	1	4
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1,281	1	5
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1,227	1	6
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	0,884	2	7
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	0,802	2	8
TR52	Konya, Karaman	0,618	2	9
TR22	Balıkesir, Çanakkale	0,498	2	10
TR62	Adana, Mersin	0,380	2	11
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	0,286	2	12
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	0,283	2	13
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	0,168	2	14
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	-0,015	3	15
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-0,059	3	16
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-0,104	3	17
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	-0,137	3	18

TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	-0,197	3	19
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	-0,285	3	20
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	-0,287	3	21
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-0,459	3	22
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-1,220	4	23
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-1,424	4	24
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-1,468	4	25
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	-1,506	4	26

Kaynak: (Acar vd., 2019: 67-68).

Tablo 3'te Düzey-2 İstatistiki Bölge Birimlerine Göre Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması verilmiştir. Bilindiği gibi Türkiye'de ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzer özelliklere sahip illerin sınıflandırılmasıyla (Düzey-3) 26 Düzey-2 istatistiki bölge birimi oluşturulmuştur. Buna göre Düzey-2 bölgesinde yer alan illerin sosyo-ekonomik açıdan homojen bir durum sergilemedikleri için il sıralamasında yüksek ya da düşük sırada yer alan herhangi bir ilin bölge sıralamasında altta ya da üstte yer aldığı görülmektedir.

Enerji üretimi ve tarım arazilerinin verimini artırma esaslı olan GAP kapsamında, 19 HES (yıllık 27 kilovat-saat enerji üretimi) ve 22 baraj (1,8 milyon hektar sulama alanı) hedeflenmiştir. 2018 itibari ile faaliyete geçen 13 (hedeflenen enerji yatırımının %74'ü) HES ile 20,6 milyar kilovat saat enerji üretimi kapasitesine ulaşmıştır. GAP bölgesindeki bu santraller Türkiye hidroelektrik enerji üretiminde 2015 yılında %44,4'lük bir katkıya sahip oluştur. Parasal anlamda bu üretimin ülke ekonomisine katkısı 27,27 (1 kWh=6 cent) milyar dolardır. 2019 yılının sonuna kadar ise 473,3 milyar kWh elektrik enerji üretimi ile 28,4 milyar dolar parasal değere sahip olmuştur. Tarımda sulama için 19 baraj yapılarak bölgedeki sulama hedefinin %53'ü gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında 1.102 olan işletme sayısı ve 39.102 istihdam edilen kişi sayısı 2018 yılında 4.733 işletmeye çıkarılarak istihdam edilen kişi sayısı 234.958'e çıkarmıştır. 2002 yılında 689 milyon dolar olan ihracat geliri 2019 yılında 9,2 milyar dolara çıkarak Türkiye ihracat geliri içerisinde %1,9 olan payını, %3,44 oranında artırarak %5,34 seviyesine çıkarmıştır. Sağlık

açısından 2002 yılında 63 hastane 8.223 yatak kapasitesi 2018 itibari ile 130 hastane 20.541 yatak kapasitesine ulaşarak bu dönem aralığında hastane ve yatak kapasitesine ulaşmıştır. Türkiye'nin en büyük kargo havalimanı 2007 yılında bu proje kapsamında gerçekleşmiştir (www.gap.gov.tr).

Faaliyete açılan işletmelerle hem Türkiye geneli işsizlik oranında hem de işsizlik nedeniyle bölgenin ülke içi göç oranında sabit veya azalan bir seyir göstermesine katkı sağlamıştır. Ulaşımında kat edilen gelişim ile bölgenin sınırlarına komşu olan Suriye, Irak ve İran gibi ülkelerle ekonomik etkileşimler (ithalat-ihracat) artış göstererek bölgenin yanı sıra ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Sağlık alanında elde edilen gelişmelerle bölgede 2002 yılında binde 48,3 olan bebek ölüm oranı 2018 itibari ile binde 13,1'e düşmüştür. Bu çerçevede Türkiye geneli hastane-yatak kapasitesi %19,1-%33,4 oranında artış gösterirken GAP bölgesinde hastane-yatak kapasitesi %33,3-%102,3 oranında artmıştır (www.gap.gov.tr).

Bu projenin bölge ve ülke üzerindeki etkilerine bakıldığında; Türkiye'de gerçekleştirilmeye çalışılan yeni bölgesel kalkınma yaklaşımlarının ve kalkınma planlarında gerçekleştirilen değişimlerle ülkedeki gelişmiş bölgelerin daha çok gelişimi için ayrılan kaynakların gelişmemiş bölgelere aktarıldığında, gerek geri kalmış bölgenin gerekse de ülkenin ekonomik ilerlemesine ne denli bir katkı sağlayacağı bu örnekle görülebilmektedir.

Doğu Karadeniz Kalkınma Projesi (DOKAP); 2011 yılında Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi'nin uygulamalarının koordinasyonunu ve bu projeler dâhilinde bulunan illerdeki yatırımların takibi ve bölgenin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla kurulmuştur. 11 ili kapsayan bu proje kapsamında ve 5 temel eksen (turizm ve çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma, altyapı ve kentsel gelişim, sosyal gelişim ve yerel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesi), 20 alt eksen, 128 ana eylem ve 325 alt eylem yer almıştır. Bu kapsamla bölgenin istihdam oranını artırarak işsizliği minimize etmek ve bölgenin işgücüne katılım ve ihracat oranını artırma hedeflenmektedir. Proje kapsamında en çok harcama yapılan il Tokat en az ise Bayburt ve en çok harcama ulaşım, alt yapı ve çevre düzenlemesi gibi kalemlere ayrılmıştır (www.dokap.gov.tr).

Doğu Anadolu Projesi (DAP); kapsam alanı içerisinde bulunan 15 ilde yürütülecek yatırımların ve projelerin koordinasyonunu sağlamak ve bölgenin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların yaşam kalitesini ve kalkınmasına fayda sağlamak amacıyla kurulmuştur. DAP üç ana hedef (ekonomik, sosyal ve çevresel) 7 öncelikli alan (insan kaynakları gelişimi, örgütlenmenin

yaygınlaştırılması, altyapı, mera ıslah ve yönetimi, çevre kalitesi, yoksullukla mücadele ve finansman) üzerinde yürütülmeye çalışılmaktadır (www.dap.gov.tr).

8 ili kapsayan Konya Ovası Projesi (KOP), 5 ana eksen, 26 alt eksen, 92 eylem ve 243 projeden oluşmaktadır. Ana eksenleri, toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilirliğini sağlama, ekonomik güçlendirme, altyapı geliştirmesi ve kentleşme, beşeri ve sosyal yapının güçlendirilmesi ve son olarak kurumsal kapasitenin artırılması olarak sıralanmıştır. Öncelikli hedef olan tarım ve sulama alanında sürdürülebilirliği sağlayarak sanayi, ticaret, ulaşım, enerji alanlarında güçlü bir altyapı hazırlığı neticesinde bölgenin ihtiyaç duyduğu birçok sosyal, kültürel ve ekonomik kaynaklara ulaşımı kolaylaştırmaktır. Bu proje için 2004-2018 yılları arasında 9 milyar 927 milyon TL kaynak tahsisi yapılmıştır. Proje kapsamında en çok pay ayrılan alanlar ulaştırma altyapı ve enerji olmuştur (www.kop.gov.tr).

Türkiye'nin bölgesel kalkınma alanında başlattığı kalkınma planları değerlendirildiğinde ilk beş kalkınma planı bölgeler arası dengesizliği gidermek amacıyla merkezî otoritenin güdümünde büyük ölçekli kamu yatırımları ile ortak kavram, araç ve amaçlara hizmet etmesi bakımından geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımına örnek teşkil etmiştir (Dulupçu vd., 2010: 247). Bu çerçevede yukarıda da bazı örnekleri (GAP, KOP, DAP, DOKAP) olan kalkınma projeleri uygulanmaya çalışılmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türkiye'de uygulanmaya konulan GAP'a kadar bölgelerin planlı, yerel kurumları ve halkı aktif konuma getiren bir program uygulanmamıştır. Bölgesel planlar daha çok merkezî yönetimin yapmış olduğu planların bir uzantısı olarak bütünlüğünü bozmayacak şekilde düzenlenen ulusal planlar içerisinde yer almıştır. Altıncı Kalkınma Planı'ndan itibaren yerel kaynakları baz alan yeni bölgesel kalkınma yaklaşımına geçiş sağlanmıştır (Kargı, 2009: 32).

Sonuç

Küreselleşme kavramı farklı boyutları ile kabul edilmesi gereken bir olgudur. Yani; sadece ekonomik veya kültürel bir alanı kapsayan bir kavram değil, sosyal, kültürel, ekonomik, ekolojik, sosyolojik, teknolojik ve politik birçok boyutu bir arada taşıyan ve domino etkisi yaratan bir kavram olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Küreselleşme olgusu gerek kuşkuçular gerek radikaller gerekse de ılımlılar tarafından kaçınılmaz olan bir kavram olmuş olsa da yaklaşım tarzları bakımından hep farklı algılamalara açık ve tartışmaların odağı olmaya devam edecektir. Küreselleşme olgusu ile beraber

bölgesel gelişme ve bölgesel politikalar kalkınma için önem arz etmeye başlamıştır.

20. yüzyıldan itibaren dünya devletlerinin, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere öncül olmak amacıyla giriştikleri dünya savaşları neticesinde sosyo-ekonomik bazlı birçok olumsuz sonucun ortaya çıktığı görülmüştür. Bu sonuçların giderilmesi amacıyla girişilen politikalarda özellikle 1950'lerden sonra kalkınma kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bununla hedeflenmek istenen esas olgu durağan veya gerileyen sosyo-ekonomik faaliyetlerin ilerlemesidir. 1980'lerden sonra kalkınma programlarında belli başlı bölgelere yönelim ülke geneli kalkınmaya engel olmuş ve birçok bölgeyi bağımlı kılmıştır. Ülkeler gelişim ve ilerleme hedeflerinde gelişmemiş bölgelerin ülke kalkınmasına destek sağlayarak bağımlı durumdan çıkmaları için bölgesel kalkınma çalışmaları başlatmıştır. Bu çerçevede kalkınmanın nasıl olacağını irdelemek amacıyla yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunun akabinde ise bölgesel kalkınma için hedefler ve bu hedefleri gerçekleştirmek için faaliyetler yürütülmeye başlanmıştır.

Yeni yaklaşımla beraber sadece ekonomik büyüme değil sosyal ve yaşam standartların da yükseltilmesi önemsenmiştir. Yeni yaklaşımlarda temel amaç merkezî otoritenin daha pasif olduğu, yerel aktörlerin yanı sıra halkın daha aktif olarak, gelişmemiş bölgelerin kaynak transferiyle yük olmak yerine mevcut kaynaklarla ulusal kalkınmaya faydasını maksimize etmektir. Yeni yaklaşımlara geçişin bir diğer önemli sebebi ise kalkınma adımlarında bölgesel örgütlenme konusunda eksikliklerin olmasıdır.

Kalkınma adımları çerçevesinde Türkiye'de bölgeler arasında var olan gelişmişlik düzeylerini dengede tutmak amacıyla kurulduğu ilk yıllardan itibaren politikalar geliştirerek sosyo-ekonomik anlamda refah seviyesi yükseltme amaçlanmıştır. Türkiye'de kalkınma adımları 1980'li yıllara kadar yapılan kalkınma plan ve politikalarında daha çok devletçi bir yapı baz alınmış belli bölgelerin gelişimi ve kalkınması üzerinde durulmuştur. Devlet transferleri ve teşvikleriyle sürdürülen kalkınma politikalarında yerel halk ve aktörler göz ardı edilmiştir. Kalkınma planlarında bölgeler arası gelişmişlik farkları minimize edilme hedefi konulmuşken politikaların bu yöntemde olması hedeflerin başarı oranını çok düşük seviyede bırakmıştır. Bu da gösteriyor ki kalkınma adımlarında bölgesel kaynakların aktif kullanılmaması ve alınan kararlarda sadece merkezî otoritenin söz sahibi olması başarısızlığı doğurmuştur.

Dünden bugüne yürütülen kalkınma politikalarının öncelikli hedefleri, bölgeler arası gelişmişlik düzeyini minimize ederek istihdam,

işgücü, iç-dış göç ve milli gelir gibi konularda gelişim sağlamaktır. Bu çerçevede yukarıda da belirtildiği üzere birçok kalkınma projesi yürütülmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin kalkınma politikalarında tarihsel sürece bakıldığında başarı oranının bir hayli düşük olduğu görülmüştür. Bu durumun öncelikli sebebi ülkede değişim gösteren iç ve dış siyaset, politik çıkarlar doğrultusunda önceliklerin farklılaşması, merkezi ve yerel yönetimler arasında ortak bir bölgesel iradenin bulunmaması, ekonomik ve finansal krizler neticesinde oluşan finansal sorunlar, kurumlar arası koordinasyon ve denetim eksikliği gibi birçok sebep başarısızlıkta temel rol oynamıştır. Bu sorunlardan ötürü uzun yıllardan beri yürütülen kalkınma politikaları ve projelerinde görüldüğü üzere hedeflenen göç, işsizlik, istihdam ve işgücü eksikliği, gelir adaletsizliği ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları gibi asıl kalemler istenilen düzeyde gelişim gösterememiştir.

Bu durumu gidermek amacıyla öncelikli yapılışı gereken olgunun bölgesel tanımlamada Türkiye'deki bölgesel farklılıkların daha iyi bir şekilde tespit edilmesi ve bölge sınıflandırılmasının daha belirgin bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bir diğer olgu ise tarihsel sürecin büyük çoğunluğunda göz ardı edilen yerel kaynaklar, aktörler, halkın harekete geçirilmesi ve kalkınma politikalarında geliştirici bir rol üstlenmesinin önünün açılması gerekmektedir. Bölgesel eşitsizliklerin artış göstermesi veya bir bölgeye daha çok odaklanılması ülkenin sosyal, ekonomik ve demografik yapısında zararlar verdiği tarihsel süreçte görülmüş bir gerçektir. Yerel kaynaklar ve aktörler aktif edildikçe bölgesel eşitsizlikler daha minimize hâle gelecektir. Bölgesel kalkınmayı daha iyi hâle getirecek bir diğer olgu ise Türkiye'deki bölgelerin daraltılması ve bölgelerin gelişimi için yerel/bölgesel kurumların ve ajanslarının sayısında artışa gidilmesidir. Bu durumla bölgelerin mevcut kaynakları daha aktif olarak ortaya çıkartılabilecektir.

Kaynakça

- Acar, T. (2006). Bölgesel Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesinde İnsan Kaynağının Rolü ve Balıkesir İli Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Programı, Yüksek Lisans Tezi, <https://doi.org/10.16953/deusbed.62106>
- Acar, Salih; Mustafa Caner Meydan; Leyla Bilen Kazancık; Mustafa Işık. (2019). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE_17, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 3, Araştırma Raporu Sayı: 3, ISBN: 978-605-7679-02-4

- Akiş, E. (2011).“Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı.44, (237-256), <https://doi.org/10.11611/yead.463230>
- Akpınar, R. (2005).“Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması ve Uygulamaları”, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, https://doi.org/10.1501/sbfer_0000001968
- Aktakas, B. G. (2006). Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455230>
- Çakmak, H. ve Erden, L. (2004). Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye’den Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi 6/3, ss.77-96, <https://doi.org/10.17065/huniibf.103643>
- Deviren, N. V., Yıldız, O. (2014).“Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri”. Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 44, Temmuz-Ağustos, s. 1-35, <https://doi.org/10.21121/eab.2017123471>
- Dinçer, B., Özasan, M. ve Kavasoğlu, T. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Ankara:DPT Yayınları.
- Dinler, Z. (2010). Cumhuriyetimizin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları. İçinde: Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri: Kalkınma Ajansları. ed. Birol Akgül & Nisfet Uzay. Bursa: Ekin Yayınevi, ss.53-66, <https://doi.org/10.17823/gusb.181>
- DPT (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Dulupçu, M. A., Sungur, O. & Keskin, H. (2010). Bölgesel Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye’de Kalkınma Planlarına Yansımaları: Kalkınma Planlarının Yeni Teoriler Açısından Değerlendirilmesi. 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezî, Ankara, 239-248, https://doi.org/10.1501/avraras_0000000028
- Ersöz, C. (2009). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları: Türkiye’de Köy’lere Yönelik Bir Uygulama (1975-2001). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı,

- Genel İktisat Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, <https://doi.org/10.16953/deusosbil.439642>
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara.
- Ilgaz, C. (2000). Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması. İstanbul, İ.Ü İletişim Fakültesi Yayını, s.4-29.
- Jovovic, R., Draskovic, M., Delibasic, M., Jovovic, M. (2017). The Concept of Sustainable Regional Development- Institutional Aspects, Policies and Prospects. Journal of International Studies, Vol: 10, No:1, <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2017/10-1/18>
- Kargı, N. (2009). “Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye’nin Bölgesel Politika Analizi.” Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl:2 Cilt:1 Sayı:3, s. 19-40, <https://doi.org/10.18092/ulkidince.348070>
- Karlık, R.(1989). Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politikalar. Beta Yayınevi.
- Kızılcıkelik, S.(2002). “Kapitalizmin Diasporası Olarak Küreselleşme”, Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı:6,Ocak.
- Kürkcü, D. D. (2013). “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, Cilt: 3, Sayı: 2, s.1-11 <https://doi.org/10.7456/10302100/001>
- Levin, Ö. (2015). Küreselleşme Karşısında Bölgesel Gelişme Şansı ve Türkiye’nin Tutumunun İrdelenmesi. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01>
- OECD (2009). “Regional development.” Directorate for Public Governance and Territorial Development.
- Özaslan, A. ve Ünlü, H. (2015). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Değişim ve Kalkınma Ajansları.” Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7 Sayı:13 s. 64-83, <https://doi.org/10.20875/makusobed.323893>
- Özel, A. H. (2011). “İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi.” Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, s.91-98, <https://doi.org/10.31454/usb.376499>
- Pike, A., Rodriguez-Pose, A., Tomaney, J. (2011). Handbook of Local and Regional Development. <http://www.regscience.hu:88/record/418/files/Demo-Book-2017-055.pdf>, (19.12.2019).
- Şenses, F. (2004). Neo liberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?. Kalkınma ve Küreselleşme, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü
(2014). Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014- 2023 “Daha Dengeli, Topyekûn Kalkınma”,
<https://doi.org/10.3848/iif.1994.105.2420>
- Yeldan, E. (2003). Küreselleşme Surecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldızoğlu, E. (1996). Globalleşme ve Kriz. Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Yiğit, A. G., Maden, S. I. (2019). “Bölgesel Kalkınma Politikalarındaki Dönüşüm: Yeni Bölgecilik Yaklaşımı ve Türkiye Yansımaları”. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı: 3, s.113–120, <https://doi.org/10.18506/anemon.420459>
- www.gap.gov.tr,
<http://www.kop.gov.tr/sayfalar/kop-eylem-plani-2014-2018/67>
https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-eylem-plani-2014-2018_suzpdf-243756-rd_43.pdf
<http://www.dap.gov.tr/eylem-planim/dap-eylem-plani-2014-2018/>
<http://www.gap.gov.tr/istatistiki-veriler-sayfa-63.html>

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE NASREDDİN HOCA ÇİZGİ FİMLERİ ÜZERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

A Comparative Analysis of Nasreddin Hodja's Cartoons From Past to Present

Doç. Dr. Ömer YILAR

Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

omery@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3560-0028>

Mustafa Halit KAKŞA

Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

mustafahalitkaksa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0158-6691>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	24.06.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	03.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 513-538	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.757250

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/2 2020, 513-538

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE NASREDDİN HOCA ÇİZGİ FİMLERİ ÜZERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

A Comparative Analysis of Nasreddin Hodja's Cartoons From Past
to Present

Doç. Dr. Ömer YILAR
Mustafa Halit KAKŞA

Öz

Türk kültürü, barındırdığı şahsiyetler bakımından oldukça zengindir. Nicelikteki bu zenginlik, nitelikte de kendini göstermektedir. Bunun en büyük örneklerinden biri Nasreddin Hoca'dır. Nasreddin Hoca, Türk kültürünün temsil gücü yüksek, ünü dünyaya yayılmış bir fıkra tipidir. Bir kültür hazinesi olan Hoca, Anadolu'nun aynası niteliğindedir. Bu özelliği, kültürümüzü taşıyıp gelecek nesillere aktaracak olan çocuklarımızla Hoca'nın tanışıklığını gerekli kılmaktadır. Günümüzde bu gerekliliği, çocuklar için oldukça popüler hâle gelen çizgi filmler yerine getirmektedir. Araştırmamızda milli kültürümüzün evrenselleşmiş tiplerinden biri olan Nasreddin Hoca'nın konu edildiği çizgi filmler belirlenerek, incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma nitel yaklaşımla ele alınmış, doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu amaçla Nasreddin Hoca'nın hangi çizgi filmlerin kahramanı olduğu, bu çizgi filmlerde Nasreddin Hoca'nın hangi fıkralarına yer verildiği, çizgi filmlerde sunulan Nasreddin Hoca tipi ve kendisiyle özdeşleşmiş fıkralarıyla ne kadar örtüştüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Nasreddin Hoca ile ilgili geçmişte birçok çizgi film yapıldığı, çoğu çizgi film senaryosunun Hoca'nın fıkralarından oluştuğu, günümüzde Nasreddin Hoca'nın dönüşüme uğrayarak fıkralarından bağımsız bir karakter olarak çizgi filmlerde yer aldığı ve genel anlamda Nasreddin Hoca tipine sadık kalındığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nasreddin Hoca, Çizgi Film, Fıkra, Kültür

Abstract

Turkish culture is very rich in terms of the personalities it has. This richness in quantity also manifests itself in quality. One of the most important examples of this is Nasreddin Hodja. Nasreddin Hodja is a character of anecdotes with a high representation power of Turkish culture and its reputation spread around the world. Being a cultural treasure, Nasreddin Hodja is a mirror of Anatolia. This feature makes it necessary for Nasreddin Hodja to get acquainted with our children who will carry our culture and pass it on to future generations. Today, cartoons, which have become very popular for children, fulfill this requirement. In our research, cartoons about Nasreddin Hodja, one of the universalized characters of our national culture, are determined and tried to be examined. The research is carried out with a qualitative approach, and document analysis procedure is used. For this purpose, it is tried to determine in which cartoons Nasreddin Hodja is the hero, which narratives

of Nasreddin Hodja are included in these cartoons, how much of these cartoons align with the characters of Nasreddin Hodja presented in the cartoons the anecdotes that are identified with him. As a result of the research, it is concluded that many cartoons were made about Nasreddin Hodja in the past, that most of the cartoon scenarios consisted of Hodja's anecdotes, that today Nasreddin Hodja is transformed and appears in cartoons as a character independent of his anecdotes, and generally, the cartoons are loyal to the Nasreddin Hodja character.

Keywords: Nasreddin Hodja, Cartoons, Anecdotes, Culture

Giriş

Çizgi filmlerin sayısı günümüzde giderek artmaktadır. Dünyada kitlesel izleyici ile buluşması 19. yüzyılın sonlarına denk gelen çizgi filmlerin, fotoğraf temelinde sinemanın etkisiyle ortaya çıktığı bilinmektedir (Can 1995: 9-10). Türkiye'nin çizgi filmlerin gelişimi açısından dünyanın gerisinde olduğu söylenebilir (Yağlı 2013: 711). İlk denemeler 1930 - 40'lı yıllar arasında karikatüristlerin çabasıyla başlamış, ardından tamamen çizgi filmle uğraşan bir kuşakla hareketlenmiştir (Alicenap 2015: 12). İlk deneme yapan isimlerin başında Vedat Ar gelmektedir. Bahsi geçen bu ilk denemelerin içeriğini ise kısa metrajlı reklam filmleri oluşturmaktadır (Can 1995: 13).

İlk reklam içerikli olmayan çizgi film denemeleri, kültürel öğeleri barındırmaktadır. Türk kültürüne ait konular ve karakterler, bu çizgi filmlerin temelini oluşturmaktadır. "Evvel Zaman İçinde", "Az Gittik Uz Gittik", "Dede Korkut", "Hacivat ve Karagöz Uzayda" isimli çizgi filmler ilk örnekler arasında sayılabilir (Alicenap 2015: 13).

Türk çizgi film serüveninde asıl gelişimin görüldüğü yıllar 1980'li yıllardır. Bu yıllarda Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) yerli çizgi filmler için destek başlatmıştır. Yapımcılar bu destekle beraber TRT için uzun metraj milli çizgi filmler üretmişlerdir. Türk kültürü için önem arz eden şahsiyetler, bu dönemde çizgi filmlerin içerisinde çok daha fazla yer bulmuşlardır. Boğaçhan, Deli Dumrul, Evliya Çelebi gibi kişi ve karakterler ilk yapımların kahramanlarıdır (Alicenap 2015: 15).

Bir diğer önemli gelişme ise 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. Bu yıllarda TRT, çocuklar için televizyon kanallarında çizgi filmlere yer verilmesi gerekliliğini belirterek bu çizgi filmlerde Türk kültürüne ait öğelerin bulunmasını bir zorunluluk haline getirmiş ve kanunlaştırmıştır (Uçan 2018: 1136).

Bu gelişmeyi 2008 yılında TRT Çocuk kanalının açılması takip etmiştir. Devletin resmi kanalı niteliğinde tematik bir çizgi film kanalı olan TRT Çocuk, tüm

gün boyunca çeşitli yaş gruplarına yerli çizgi filmler sunmuştur. Çizgi filmin çocuklar üzerindeki olumlu etkilerinden en üst düzeyde faydalanmak adına çizgi film kanalının milli oluşu, ülkemiz için oldukça önemli bir adımdır. Çünkü çizgi filmler özelinde medya, çocuğun öğrenmesinde etkili bir faktördür. Birey medya aracılığıyla gelenek, görenek ve ahlaki kavramları öğrenir (Pehlivan 2019: 24). Çizgi filmler hem bir kültürün yaşatılmasında hem de gelecek nesillere aktarılmasında keyifli zaman geçirme amacının yanında yol gösterici yapımlardır (Akça ve Baran 2018: 223). Kültürümüzün yaşatılması, korunup gelecek nesillere aktarılmasında en önemli varlıklar muhakkak ki çocuklarımızdır. Çocuklar, kendi kültüründen izler taşımayan çizgi filmleri izlemesi sonucunda kendi kültürüne ait olmayan kodları öğreneceklerdir (Samuk 2018: 35). Bu da kültürün yaşatılması ve aktarımı noktasında hata anlamına gelecektir. Bu nedenle onların muhatap olduğu her içerikte kendi kültürümüze ait öğeler yer almalıdır (Üzer ve Çetin 2018: 2051).

Bu öğelerden biri de mutlaka Nasreddin Hoca'dır. Nasreddin Hoca dünyaca tanınmış Türk şahsiyetlerindendir (Koşay 1964: 3). "*Nasreddin Hoca, ülkelerin sınırlarını eşeği üzerinde aşan, kartviziti kahkaha olan bir dünya vatandaşıdır.*" O, zamanı ve devirleri aşarak yıldan yıla gelişen (Bekki 2018: 1050), her geçen gün gençleşen bir zenginliktir (Cabbarov 1996: 45). O Almanya'da (Glade 1996), Çin'de (Nasrattınoğlu 1996), Fransa'da (Önder 1996), Arnavutluk'ta (Plana 1996), Kazakistan'da (Kadırova 2017), Azerbaycan'da (Nail 2018) karşımıza çıkmaktadır. Nasreddin Hoca'nın dünyaca şöhretli oluşunun birçok sebebi vardır. Fıkralarının ahlaki ve eğitici fikirleri sunuyor olması (Koçar 1996: 36), güldürülerinin ölçülü ve oldukça geniş anlama sahip olması, fıkralarının bilgeliğe, dünya görüşünün ise iyimserliğe dayanması (Kayayerli 1996: 12-14) bu sebepler arasında sayılabilir.

Nasreddin Hoca bir âlim, bir kadı, bir hoca, bir imamdır. Onu diğerlerinden ayıran şey: "...sözlerinin mecazlarla, nüktelerle söylemesi, manaları lâtîfe ve nükte kabı içinde sunmasıdır." O, çocukla çocuk olabilen, insanlara şefkat ve merhametle yaklaşan, her yaşta öğrencisi olan bir öğretmendir (Uluçay 2018: 121). Nasreddin Hoca sevimli, sempatik, yardım sever, paylaşımcı, var olanla yetinmesini bilen, medrese eğitimi görmüş, kadılık yapmış biridir (Sağlık 2003: 59-64). O, beyaz sakalı, cübbesi, eşeği ve kavuğu ile zihnimize kodlanmıştır (Uçan 2018: 1139). Hoca tutumlu, hazırcevap, kötü alışkanlıkları olmayan, akılcı ve eleştiricidir, Hayal gücü oldukça zengin, hazırcevap, tatlı dilli güler yüzlüdür (Tokmakçioğlu 2004: 53-58).

Onun fıkralarında amaç ilk anda eğlendirmek gibi görülse de

düşündürmektir. Fıkralarının arka planında insanın zaafı ve gerçekliği yatar. O, tutumlarımızı, davranışlarımızı, alışkanlıklarımızı, dünyaya bakış açımızı eleştirmemizi sağlar (Aktulum 2011: 16). O, su katılmamış Anadolu ve doğudur (Tokmakçioğlu 1981: 20). “*Halk Hoca’dır*” (Tokmakçioğlu 1981: 21). Hoca’nın şahsiyetinde ve fıkralarında kültürümüzü, benliğimizi çok net bir şekilde görmemiz mümkündür (Azar 2017: 183). O, Türk kültürünü geçmişten geleceğe taşımakta olan zirve şahsiyetlerdendir (Özdemir 2010: 28). Hoca, çok yönlü bir kültür aktarıcısıdır (Azar 2017: 189). Onun fıkralarında bahsettiği kimlik, Türk kimliğini yeterli derecede betimleyen bir kimliktir. Hoca en başta bir Türk’tür ve Türk insanını temsil etmektedir. Kişiliği ve fıkralarında kültürümüze ait motifler barındırmaktadır (Sakaoğlu 1992: 169).

Bu özellikleriyle Nasreddin Hoca ve fıkralarının bir kültür aktarım aracı olarak görülmesi gayet doğaldır. Fakat Nasreddin Hoca ve fıkraları sadece bir kültür aktarım aracı değildir. Hoca ve fıkraları eğitici yönüyle de ön plana çıkan yapıdadır (Arıcı 2018: 604). Hoca ve fıkraları yardımıyla çocukların kelime dağarcığı gelişir, kültürel değerler ve normları aktarılır, çocuklarda edebi bir zevk oluşturulur. Hoca’nın fıkraları düşündürür, çeşitli değer eğitimleri sunar, konuşma becerilerini geliştirir, ders esnasında kullanımı tekdüzelikten kurtarır ve eğlendirir (Sakaoğlu ve Alptekin 2014: 73-79). Nasreddin Hoca ve fıkralarıyla birçok eğitsel ileti çocuklara sunulabilir. Bunlardan bazıları şöyledir (Arıcı 2018: 615-616):

- Elimizdekilerin değerini bilmeliyiz.
- İnsanlar özeleştiri yapabilmelidir.
- Yalan söylememeliyiz.
- İnsanları dış görünüşlerine göre değerlendirmemeliyiz.
- Her şeyi gereğinden fazla merak etmemeliyiz.
- Dürüst davranmalıyız.

Araştırmanın Amacı

Nasreddin Hoca, hem şahsiyeti hem de kendisiyle özdeşleşmiş fıkralarıyla yeri doldurulamaz bir zenginliktir. Değeri günden güne anlaşılan Nasreddin Hoca birçok araştırmaya konu olmuş, birçok açıdan incelenmiştir. Onu yabancılara dil öğretimini konu alan bir araştırmada (Akkaya 2013) veya fıkralarının eğitsel değeri ile ilgili başka bir araştırmada (Asilioğlu 2008) görmek mümkündür. Nasreddin Hoca ve fıkraları, bazen ekonomik açıdan (Özdemir 2008), bazen felsefi açıdan (Tığlı 2019) incelenmiştir. Hoca yeri geldiğinde ders kitaplarında aranmış (Ulutaş ve Kara 2017) yeri geldiğinde Hoca ve fıkralarıyla zaman kavramı açıklanmaya çalışılmıştır (Okcu 2017). Dedebağı (2007) Hoca’ya eğitsel açıdan, Demirtaş (2012)

değerler eğitimi çerçevesinden bakmıştır. Kimi çalışmalarda Nasreddin Hoca fıkralarındaki insan kadrosu incelenmiş (Cenikoğlu 1998), kimi çalışmalarda mizah teorilerine göre fıkraların tahlilini yapılmıştır (Bayraktar 2010).

Nasreddin Hoca ve fıkralarının zenginliği, görüldüğü üzere Hoca ve fıkraları üzerine yapılan araştırmaların çeşitliliğini de beraberinde getirmektedir. Fakat yapılan alan yazın araştırması neticesinde Nasreddin Hoca ile ilgili çizgi filmlerin doğrudan incelendiği özel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan birkaç çalışmanın da daha genel konularda olduğu, bu çalışmalarda yer yer Nasreddin Hoca'yı içeren çizgi filmlere değinildiği tespit edilmiştir. Oysaki çizgi filmlerin ilk gelişen dil beceri alanı olan dinleme becerisini geliştirdiği (Selin ve Bayram 2015: 96), hem kişisel hem de toplumsal gelişime katkı sağladığı, benlik oluşumu ve kişilik gelişimini olumlu anlamda etkilediği (Temizkan ve Atasoy 2016: 580), rol modellerle karakter gelişimine yardımcı olduğu (Yıldız 2015: 855) bir gerçektir. Bahsi geçen çizgi filmin çocuklara sağlayacağı faydalarla beraber Nasreddin Hoca'nın kültürel bir zenginlik oluşu, Nasreddin Hoca ve çizgi film ilişkisini mecburi kılmaktadır. Bu mecburiyet ve alan yazında böyle bir çalışmaya rastlanmayışı, araştırmamızın çıkış noktası olmuştur. Bu anlamda çalışmanın alan yazında var olan bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Ayrıca çalışma sonucunda geçmişten günümüze Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan çizgi filmler toplu bir şekilde görülebileceğinden, Hoca ile ilgili alan yazına bu manada katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılan bu nitel araştırma, Nasreddin Hoca ile ilgili çizgi filmlerin karşılaştırmalı incelemelerini içermektedir. Araştırmada geçmişten günümüze kadar yapılmış olan Nasreddin Hoca ile ilgili çizgi filmler belirlenerek analiz edilip yorumlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Türkiye'de geçmişten günümüze Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan çizgi film çalışmaları nelerdir?
2. Çizgi filmlerde Nasreddin Hoca'nın hangi fıkraları yer almaktadır?
3. Çizgi filmlerde Nasreddin Hoca tipi ve fıkraları herhangi bir dönüşüme uğramış mıdır?

Yöntem

Araştırma, nitel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Nitel araştırmalarda sayılarla ifade edilemeyen veriler toplanır, analiz edilir ve yorumlanır. Amaç, sonuçları sayısal verilerle genellemeler yapmak değil, araştırmanın amacı olan konuya ilişkin derinlemesine bilgi edinmektir (Kurtuluş 2010: 35).

Araştırmada nitel yaklaşım içerisinde yer alan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde, araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı ve film, video, fotoğraf gibi görsel materyaller analiz edilir. Araştırmada incelenecek veri kaynaklarının görsel doküman olan çizgi filmler olması nedeniyle bu yöntem seçilmiştir. Doküman incelemesinin, ulaşılması mümkün olmayan kişi veya kurumlara müracaat edileceği zaman kullanılabilmesi, tepkiselliğin olmaması, uzun süreli zamana yayılan bir yöntem olması, görece düşük maliyette olması gibi birçok avantajı vardır (Yıldırım ve Şimşek 2018: 189-193).

Araştırma amaçları doğrultusunda veri kaynaklarını belirlemek için amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan “Maksimum Çeşitlilik Örnekleme” kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemeinde amaç, veri kaynağı sayısını artırarak bir genellemeye varmak değil, veriler arasında ortak ya da paylaşılan durumlar olup olmadığını bulmak ve durumun farklı boyutlarına da ulaşabilmektir (Yıldırım ve Şimşek 2018: 118-119).

Bu amaçla Nasreddin Hoca ile ilgili var olan çizgi filmleri belirlemek için ilk aşamada alan yazın taraması ile konu hakkındaki kitap, tez, makale vb. yazılı kaynaklara ulaşılmış, bu kaynaklarda bahsi geçen Nasreddin Hoca ile ilgili çizgi film çalışmaları listelenmiştir. Ardından listede yer alan çizgi filmlerin video içeriklerine ulaşmaya çalışılmıştır. Video içeriklerine ulaşılan çizgi filmler listede ayrıca işaretlenmiştir. İkinci aşamada ise alan yazında karşılaşılmayan Nasreddin Hoca çizgi filmleri, televizyon kanallarında ve video paylaşım sitelerinde taranmış, bulunan çizgi filmler listeye eklenmiştir. Birinci ve ikinci aşamada elde edilen bulgular doğrultusunda, veri kaynakları kronolojik olarak sıralanarak araştırma soruları çerçevesinde veri analizi yapılmıştır. Listedeki yer alan çizgi filmlerin tümü, video içeriklerinin var olup olmadığına bakılmaksızın araştırmanın birinci sorusuna cevap vermek için bulgular kısmında sunulmuş, ikinci ve üçüncü sorusuna kaynak oluşturabilecek video içeriğine sahip veri kaynağı olan çizgi filmler de ikinci ve üçüncü soru doğrultusunda ayrıca incelenmiştir.

Bulgular

Araştırma amaçları doğrultusunda yapılan tarama neticesinde Nasreddin Hoca ile ilgili toplam 14 çizgi film çalışmasına rastlanılmıştır. Bu çizgi filmlerin bir kısmı seyirci ile buluşma şansını yakalarken bir kısmı çeşitli sebeplerden dolayı yayınlanamamıştır. Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan her çizgi film çalışmasının önemli olması ve araştırmanın ilk sorusu olan “Türkiye’de geçmişten günümüze Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan çizgi film çalışmaları nelerdir?” sorusuna cevap vermek amacıyla, tüm çizgi film çalışmaları bu bölümde sunulmuştur. Nasreddin

Hoca ile ilgili karşılaşılan ilk çizgi film, 1951 yılındaki “Evvel Zaman İçinde” dir. Bu tarihten itibaren Nasreddin Hoca ile ilgili çeşitli çizgi film çalışmaları yapılmıştır. Araştırmanın yapıldığı 2020 yılı itibariyle “Şeker Hoca” ve “Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu” isimli iki çizgi film hâlen televizyon kanallarında yeni bölümleriyle yayınlanmaktadır. Bu çizgi filmler ile ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Evvel Zaman İçinde (1951)

Şekil 1: *Evvel Zaman İçinde Çizgi Filminin Afişi (URL1)*

Nasreddin Hoca ilk kez 1951 yılında yapılan “Evvel Zaman İçinde” isimli çizgi filmle karşımıza çıkmaktadır. Çizgi filmin hazırlanmasında ciddi bir çaba harcanmış, 40 kişilik bir ekip tarafından bu proje yürütülmüştür. Bu çizgi film, yapımcısının ve sahibinin Turgut Demirağ olduğu “AND Film” şirketince Yüksel Ünsal’a yaptırılmıştır. Çizgi film, geleneksel animasyon olarak da isimlendirilen hücre animasyonu tekniğiyle hazırlanmıştır. Çizgi film üç bölümden oluşmaktadır: Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Güldüren Sultan (Uçan 2018: 1137).

Çizgi filmde, bir arkeolog araştırma yapmakta ve araştırmasında birçok tarihi eseri keşfetmektedir. Son kazısında bir testiye rastlar. Kazara bu arkeolog testiye devirir ve testinin içinde bulunan su, masanın üzerindeki masal kitaplarına dökülür. Ardından suyun temas ettiği kitaptaki çizimler canlanır. Kurgu ana hatlarıyla bu şekilde başlar. Suyun döküldüğü ilk kitap Nasreddin Hoca’nın ikincisi Keloğlan masallarının üçüncü ise Güldüren Sultan’ın yer aldığı kitaptır (Kaba 2014: 176; Ürkmez 2017: 89). Nasreddin Hoca ile ilgili olan çizgi filmin senaryosunu Hoca’nın fıkraları oluşturmaktadır (Uçan 2018: 1137).

Bu çizgi film, banyo için gönderildiği Amerika Birleşik Devletleri’nde maalesef kaybolmuştur (Alsaç 1994: 47). İçeriği ile ilgili birkaç resim günümüze ulaşan kaynaklar arasındadır. Bu resimler arasında çizgi filmin afişi de bulunmaktadır (Şekil 1).

? (1963)

Türkiye’de çizgi filmler başlangıçta genel olarak reklam amacıyla hazırlanmaktaydı. Bu örneklerden biri de 1963 yılında karşımıza çıkmaktadır. Karikatürist Oğuz Aral tarafından Nasreddin Hoca ile ilgili reklam amaçlı yapılan

bir çizgi filmin olduğu bilinmektedir (Tokmakçioğlu 1981: 62). Fakat bu çizgi filmle ilgili herhangi bir içeriğe rastlanmamıştır.

Hoca ile Hırsız ve Hoca ile Hırsızlar (Nasreddin Hoca Yarışması, 1978)

Çizgi filmlerin gelişimine katkı sağlayan çalışmalardan birisi de düzenlenen çizgi film yarışmalarıdır. 1978 yılında Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen Nasreddin Hoca yarışmasına Tonguç Yaşar “Hoca ile Hırsız”, Tunç İzberk “Hoca ile Hırsızlar” isimli çizgi filmleriyle katılmışlardır. Bu yarışma sonucunda Tunç İzberk ve Tonguç Yaşar, yapımları ile birincilik ödülünü paylaşmışlardır (Alsaç 1994: 49). Bu çizgi filmlerle de ilgili herhangi bir içeriğe rastlanmamıştır.

Kültür Bakanlığı (1979-1980)

Başlangıçta reklam sektöründe ilerleme gösteren çizgi filmler, 1979- 1980’li yıllarda bu sektörün dışına çıkmış ve farklı amaçlar için hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda Kültür Bakanlığı da çizgi film üreticilerine 10 adet Nasreddin Hoca çizgi filmi sipariş etmiştir. Fakat filmlerin yapımında yaşanan problemler nedeniyle bu çizgi filmler hayat bulamamıştır (Pazarbaşı 2018: 33).

Nasreddin Hoca Çizgi Film Yarışması (1982)

1982 yılında yasaklanan Akşehir Nasreddin Hoca Uluslararası Karikatür Yarışması yerine, Nasreddin Hoca Çizgi Film Yarışması düzenlenmiştir. Bu yıl hazırladıkları çizgi filmlerle Murat Havsa ve Yıldız Cıbroğlu birinci, Atilla Ergün ikinci, Bekir Susam üçüncü olmuşlardır. Yarışmada ayrıca Timuçin Tarhanlı, Feza Baykal ve Türker Ede de yarışma çerçevesinde özel ödüle layık görülmüşlerdir (Alsaç 1994: 49).

Nasrettin Hoca (1983)

Nasreddin Hoca ile ilgili diğer bir çizgi film ise Solak Prodüksiyon tarafından yapılan “Nasrettin Hoca” dır. Bu çizgi film serisi 1983 yılında yapılmış, “Ya Tutarsa” fıkrasının işlendiği ilk bölüm, Fransa’da yapılan bir festivalde ödül almıştır. Çizgi film Ümit Solak tarafından hazırlanmıştır. Ümit Solak bu çizgi filmin 19 bölümden oluştuğunu ve toplam 90 dakikalık bir eser olduğunu yaptığı bir röportajda belirtmektedir (URL 2).

Çizgi filmin video içeriklerinden sadece iki bölümlük bir parçasına ulaşılmıştır. Bölümler incelendiğinde, her bir bölümde bir fıkra olacak şekilde çizgi film senaryosunun kurgulandığı anlaşılmaktadır. Bu iki bölüm kukla temelli stop motion tekniğiyle hazırlanmış ve bölümler “Kedi Nerede”, “Allah Versin” gibi işlendiği fıkranın isimleriyle sunulmuştur.

Bu Zamanlar Nasreddin (1988)

Türkiye’de bireysel gayretlerin yanında üniversitelerde de çizgi film çalışmaları yapıyordu. Başlangıçta üniversitelerin güzel sanatlar ve iletişim fakültelerinde ve ilgili yüksekokullarda canlandırma ile ilgili dersler yer almaktaydı. Sonraları üniversitelerde çizgi filmlerle ilgili müstakil bölümler görülmeye başlandı. Bu anlamda açılan ilk bölüm ise 1990 yılında Anadolu Üniversitesi bünyesinde yer alan Güzel Sanatlar Fakültesi’ndeki “Çizgi Film Bölümü” idi .

Üniversite bünyesinde Nasreddin Hoca ile ilgili ilk ciddi çalışma ise 1988 yılında Anadolu Üniversitesi Uygulamalı Güzel Sanatlar Yüksekokulu’nda gerçekleştirilmiştir. 1988-1989 öğretim döneminde grafik ana sanat dalı son sınıf öğrencileri arasından çizgi film ana seçmeli dersini alan öğrenciler, “Bu Zamanlar Nasreddin” isimli renkli çizgi filmi yapmışlardır. Erim Gözen’in öğretim görevlisi olduğu derste, dokuz öğrenci bu filmi yaklaşık 6 ayda tamamlamıştır. Türk mizah karakterlerinden en önemlisi olan Nasreddin Hoca’nın fıkralarının farklı yorumlandığı bu film, 4. Ankara Film Festivali’nde Özendirme Ödülü’nü almıştır (Alicenap 2014; Aşlıoğlu 2019: 33).

Nasreddin Hoca (1990)

Nasreddin Hoca ile ilgili diğer bir yapım ise Nasreddin Hoca’nın kendi ismiyle 1990 yılında hazırlanmış çizgi filmidir. Bu çizgi film Nedret Çatay yapımcılığında, Tunç İzberk tarafından hazırlanmıştır. Çizgi film, çocuğa hitap etmesi açısından canlı renkler seçilerek hazırlanmıştır. Nasreddin Hoca çizgi filmi kadro yetersizliği, izlenme kaygısı, maddi yetersizlikler gibi çeşitli sebeplerden dolayı yayın hayatına devam edememiştir (Uçan 2018: 1140).

Çizgi filmin senaryosu Nasreddin Hoca fıkralarından oluşmaktadır. Çizgi filmin bazı bölümlerinde fıkralar bir anlatıcı tarafından hikâyeleştirilerek desteklenmiştir. Nasreddin Hoca toplam beş bölümden oluşmaktadır. Çizgi filmde bölümlerin isimlendirilmesinde, anlatıldığı fıkranın isminden faydalanılmıştır. Toplam 15 dakikadan oluşan bu çizgi filmin bölümleri ise şöyledir: Kedi Eti Yedi, Kuyuya Düşen Ay, Hoca ile Eşek, Parayı Veren Düdüğü Çalar ve Tavuğun Suyu.

? (1993)

1993 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı milli kültürümüzü, çocuklara dini ve milli değerler çerçevesinde aktarmak amacıyla Nasreddin Hoca ile ilgili bir çizgi film üretilmesini istemiştir. Fakat bu çizgi filmin akıbeti ile ilgili bilgilere ulaşılamamaktadır (Göktepe 2015: 73).

Nasreddin Hoca (?)

Belirlenen bir diğer çizgi filmin yapımcılığını Sertac Yapım üstlenmiş, senaryosunu Orhan Bal yazmıştır. “Nasreddin Hoca” isimli bu çizgi filmde animasyonlar, Orhan Bal ve Erdiñ Semen tarafından çizilmiştir. Orhan Bal günümüzde halen çizgi filmler üretmekte olan Düşler Evi Çizgi Film Stüdyosu’nun da sahibidir. TRT Çocuk kanalında yayımlanan Kare adlı çizgi film, kendi yapımcılığında ve çizimleriyle hazırlanmıştır. Nasreddin Hoca isimli çizgi filmin yapım yılı ile ilgili bilgilere ulaşamamıştır. Çizgi film toplam 44 dakikadan oluşmaktadır. Çizgi film, Nasreddin Hoca’nın fıkralarını izleyicilere sunmaktadır.

Çizgi filmde bölüm adlandırması yapılmamış ve yer verilen fıkraların isimleri belirtilmemiştir. Çizgi filmde karşımıza çıkan ilk fıkra “Gözünüz Aydın, Filin Dişisi de Geliyor” fıkrasıdır. İkinci fıkra ise şöyledir: Bir adam Hoca’ya seslenir. Hoca bu sırada evinin çatısında çalışmaktadır. Hoca’yı aşağı çağırır. Hoca inmek istememekte, adamın ne söyleyecekse aşağıdan söylemesini istemektedir. Hoca istemese de inmek zorunda kalır. Adam, Hoca’dan sadaka ister. Hoca para vermek istemez ve boşu boşuna aşağıya inmekten de memnun değildir. Adamı yukarı çağırır. Adam zor bela yukarı çıkar. Hoca “Allah versin.” diyerek adamı aşağıya gönderir. Bu fıkranın, Nasreddin Hoca’nın “Allah Versin” isimli fıkrası olduğu düşünülmektedir.

Nasreddin Hoca (?)

Bir diğer çizgi film ise video paylaşım sitesi içeriklerinde yer alan Nasreddin Hoca isimli çizgi filmidir. 3 bölümden oluşan çizgi filmin video içeriklerine ulaşabilmekte fakat yapımcı, senaryo vb. bilgiler yer almamaktadır. Özdemir (2009: 622) de yine bu çizgi filmle ilgili bahsi geçen bilgilere yer vermemiştir. Çizgi filmin 40 dakikalık olduğunu ve içerisinde “*Ay Kuyuya Düşmüş, Acemi Bülbül, Göle Maya Çalmak, Kavuk, Dünyanın Ortası Neresi, Sana Ne?, Bahardan Memnun Olmayanınız Var mı?, Şimdi Bir Kuşa Benzedin, Parayı Veren Düşüğü Çalar, Uykuma Kaybettim de Onu Arıyordum, Bana İnanmıyorsun da Eşeğe mi İnanıyorsun?*” gibi fıkralarının işlendiğini söylemiştir. Ayrıca bu çizgi filmin, www.ottomstore.com adlı internet sitesinde satışa sunulduğunu da belirtmiştir. Fakat günümüzde bu site aktif değildir.

Çizgi filmin senaryosunu Nasreddin Hoca’nın fıkralarının oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca fıkralar bir anlatıcı tarafından yer yer hikâyeleştirilmiştir. İlk karşımıza çıkan bölüm “Ay Kuyuya Düşmüş” fıkrasını içeren bölümdür. Bu bölüm 9 dakikadan oluşmaktadır. 12 ve 16 dakikadan oluşan 2. ve 3. bölümler, 1. bölümün aksine tek bir fıkra değil birden fazla fıkra içermektedir. 2.bölümde “Uykumu Kaybettim de Onu Arıyordum”, “Bana İnanmıyorsun da Eşeğe mi İnanıyorsun?”,

“Parayı Veren Düdüğü Çalar”, “Acemi Bülbül” gibi fıkralar yer almaktadır.

Kilometre Taşları: Nasreddin Hoca (2012)

Bu çizgi film, bir devlet kanalı olan TRT Okul kanalında yayınlanmış olması nedeniyle çalışmamıza alınmıştır. Yapım, Nasreddin Hoca'nın hayatını anlatan tek bölümlük bir çizgi filmidir. Toplam 5 dakikadan oluşan bu çizgi filmde Hoca'nın ailesinden, çocukluğundan, eğitim hayatından, mesleği ve birkaç fıkrasından bahsedilmektedir. Çizgi filmde Hoca'nın hayatı ve kişiliğinin daha çok dini boyutta ele alındığı söylenebilir. Çizgi filmde bahsi geçen fıkralar “Göle Maya Çalmak” ve “Kazan Doğurdu” fıkralarıdır. Bu fıkralar çizgi filmde ayrıca anlatılmamıştır.

Şeker Hoca (2016)

Şeker Hoca çizgi filmi, araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle Diyanet TV kanalında yeni bölümleriyle çocuklarla buluşmaya devam etmektedir. Çizgi film Netco Animasyon Stüdyosu tarafından hazırlanmaktadır. Yapımcısı İsa Doğmuş, senaristleri Aziz Furkan Karakuş, Filiz Şakar ve Özge Sunar'dır. Çizgi film bölümleri ortalama 10 dakikadır ve araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle 51 bölümü yayımlanan bu çizgi film 2016 yılında hazırlanmaya başlanmıştır.

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemde geçen çizgi filmde Nasreddin Hoca'nın başından geçen maceralar senaryoyu oluşturmaktadır. Senaryoda yer verilen fıkralar da alışılmışın dışında bir bakış açısıyla işlenmiştir. Çizgi filmde Nasreddin Hoca fıkralarını anımsatacak cümlelere atıfta bulunmaktadır. Fıkranın tamamına yer verilmeden Hanımının Hoca'ya söylediği şu cümle ile fıkra akıllara getirilmiştir: “*Hocam sen demez miydin, bana inanmıyorsun da eşeğe mi inanıyorsun?*” Bu anlamda senaryonun, fıkraları ele alış bakımından geçmişte Hoca ile ilgili yapılan çizgi filmlerden farklı olduğu söylenebilir.

Çizgi filmler, Diyanet İşleri Bakanlığının televizyon kanalı olan Diyanet TV kanalında yer aldıklarından, sıkça dini ve ahlaki içerikli mesajlar barındırmaktadır. “*...Hem peygamberimiz şaka da olsa yalan söylemeyin, der.*” veya “*Siz, siz olun doğru yoldan ayrılmayın çocuklar...*” gibi konuşmalar bu duruma örnek verilebilir. Buna ek olarak Hoca çizgi filmde Kuran-ı Kerim öğretirken ve ilahiler söylerken görülmektedir.

Çizgi filmde dikkat çeken bir diğer husus ise bölüm bitişlerinde Hoca'nın kısa dörtlüklerle değerler açısından önerilerde bulunmasıdır. Aşağıda bu dörtlüklere verilebilecek örnekler yer almaktadır.

Gözlemeler tandırda,
Karakaçan ahırda,
Dinlemeden anlamadan,
Hiç kimseyi suçlama.

Güzelse güldürür şaka,
Kötüyse vah vah halimiz bir başka,
Şakalarına kandım sandın amma,
Sen de ettiğini buldun sonunda.

Oyun üstüne oyun,
Bir acayip atışma,
Sakın ola karıcığım,
Hoca ile atışma.

Sorunları geldiğinde,
Sırası ile çözesin,
Dostunun kıymetini,
O gitmeden bilesin.

Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu (2017)

Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu çizgi filmi Kerem Tülün ve Nurullah Yenihan yapımcılığında Mustafa Murat Boyacı yönetmenliğinde hazırlanmaktadır. Ayşe Banu Başarıcı tarafından senaryosu yazılan bu çizgi film, 2017 yılı itibariyle TRT Çocuk kanalında izleyicilerle buluşmuştur. Günümüzde yayın hayatına yeni bölümleriyle devam eden bu çizgi filmin araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle 16 bölümü bulunmakta ve her bölümü ortalama 11 dakikadan oluşmaktadır.

Çizgi film, bir bilim adamı olan Cemil'in evlerinin bahçesinde yer alan bir ağacın kovuğunda zaman makinesi yapma çabası ile başlar. Zaman makinesine "Nasreddin Hoca Fıkraları" adlı kitap yanlışlıkla düşer, zaman makinesi çalışır ve Nasreddin Hoca ve eşeği yaşadığı tarihten günümüze ışınlanır. Bu ilk bölüm, senaryosu bakımından "Evvel Zaman İçinde" çizgi film ile benzerlik göstermektedir. "Evvel Zaman İçinde" çizgi filminde testinin içindeki suyun Nasreddin Hoca kitabına dökülmesiyle Hoca hayat bulurken bu çizgi filmde aynı görevi zaman makinesi yapmaktadır. Birinci bölümde yer alan başlangıç hikâyesinin ardından gelen diğer bölümlerde, Nasreddin Hoca'nın günümüze ayak uydurma maceraları anlatılmaktadır. Nasreddin Hoca çizgi filmde teknolojiyi kullanmakta, sıra dışı sporlar yapmakta, okuma-yazma öğrenmekte, otomobil kullanmakta, müzik çalar dinlemekte, tabletle oyun oynamakta, sosyal medya platformlarını kullanmaktadır.

Bu çizgi film "Şeker Hoca" çizgi filminde olduğu gibi fıkraları çizgi filmin

odağına almamıştır. Çizgi film senaryosu fıkralar temelinde hazırlanmadığından birkaç fıkra hariç Hoca'nın fıkralarına yer verilmemiş, kültürel bir şahsiyet olarak tipi ön plana çıkarılmıştır. İlk bölümde, Hoca ağaca çıkarken, çocukların ayakkabılarını alacağı düşüncesiyle ayakkabılarını yanına alıp boynuna asması yer verilen en temel fikradır. Bu fikranın “Ağaçtan Öte Yol” fıkrası olduğu anlaşılmaktadır. Bunun haricinde çizgi film kahramanlarından olan bir çocuk Hoca'nın hafızasını kaybettiği bir anda “Kazan Doğurdu” fıkrasını Hoca'ya anlatmaktadır.

İnceleme

Araştırmanın 2. ve 3. soruları için veri kaynağı olarak belirlenen çizgi film ve bölüm sayıları Tablo 1’de sunulmuştur. Bu çizgi filmler, araştırmanın 2 ve 3. sorularına cevap vermek adına incelenmiştir.

Tablo 1: *Araştırmanın 2.ve 3.Soruları Doğrultusunda İncelenen Çizgi Filmler*

No.	Yılı	Adı	Bölüm Sayısı
1	1951	Evvel Zaman İçinde	1
2	1983	Nasrettin Hoca	2
3	1990	Nasreddin Hoca	5
4	?	Nasreddin Hoca	1
5	?	Nasreddin Hoca	3
6	2012	Kilometre Taşları: Nasreddin Hoca	1
7	2016	Şeker Hoca	51
8	2017	Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu	16

Tablo 1 incelendiğinde Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan çizgi filmlerden 1 no.lu, 4 no.lu ve 6 no.lu çizgi filmlerin tek bölümden, diğer çizgi filmlerin seri halinde birden fazla bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Bu çizgi filmlerden 1, 2, 3, 4, 5 no.lu çizgi filmlerin senaryolarında Nasreddin Hoca'nın fıkraları işlenmişken 6 ve 7 no.lu çizgi filmlerde senaryo, fıkralardan bağımsızdır. Fıkraların senaryoyu oluşturduğu çizgi filmlerde bölümlerde yer verilen fıkra sayıları birbirinden farklıdır. Örneğin, 2 no.lu çizgi filmin her bölümünde bir Nasreddin Hoca fıkrasına yer verilmiş, 4 no.lu çizgi filmin bir bölümünde toplam 10 fıkra sunulmuştur.

Çizgi filmlerin yapıldıkları yılda var olan teknolojik imkânlarının, yayınlanan bölüm sayılarının, bölüm sürelerinin, senaryolarının ve fıkraları sunuş şekillerinin farklı olması sebebiyle yer verilen fıkra sayısının karşılaştırılması doğru

bir yaklaşım değildir. Buna rağmen içlerinde en fazla fıkraya yer verilen çizgi filmler, 23 fıkra ile 7 no.lu ve 18 fıkra ile 5 no.lu çizgi filmlerdir. En az Nasreddin Hoca fıkrasının bulunduğu çizgi film ise 2 fıkra ile 8 no.lu çizgi filmidir.

Bu çizgi filmlerde toplam 63 Nasreddin Hoca fıkrası ile karşılaşılmıştır. Bu fıkralar yer verilme sıklıklarına göre sıralanarak Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Çizgi Filmlerde Yer Verilen Fıkralar

Fıkra	Yer Verilme Sıklığı	Yer Verilen Çizgi Film/Filmler
Ciğeri yiyen kedi	4	2, 3, 5, 7
Marifet cübbe ve kavukta ise al sen oku	4	4, 5, 7, 7
Dünya'nın merkezi neresidir?	4	4, 5, 7, 7
Kazan doğurdu	4	4, 6, 7, 8
Allah versin	3	2, 4, 7
Parayı veren düdüğü çalar	3	3, 5, 7
Eşeğe mi inanıyorsun bana mı?	3	5, 7, 7
Ya tutarsa?	3	5, 6, 7
Bindiği dalı kesmek	2	1, 7
Ay da çıktı ama ben de neler çektim?	2	3, 5
Suyunun suyu	2	3, 7
Allah'ın işine karışılmaz	2	4, 7
Uykumu kaybettim onu arıyordum	2	5, 7
İyi ki gömleğin içinde ben yoktum	2	5, 7
Sana ne	2	5, 7
Birlikte gelin	1	1
Neler çektiğimi görün	1	3
Gözünüz aydın filin dişisi de geliyor	1	4
Allah'ın rahmetinden kaçılmaz	1	4
Bağdat'a gitmem gerekir	1	4
Hırsızın hiç mi suçu yok?	1	4
İçinde gitmeyin de neresinde giderseniz gidin	1	5
Benim kuşumun düşündüğünü görmüyor musun?	1	5
Haydi, sen de dişini çektir	1	5
Tarifesi ben de kaldı	1	7
Elin ağzı torba değil ki büzesin	1	7
İnşallah ben geldim	1	7
Hanım ipe un sermiş	1	7

Ben senin delikanlılığı mı bilirim	1	7
Sen en iyisini bilirsin	1	7
Ağaçtan öte yol	1	8
Acemi bülbül	1	5
Bahardan memnun olmayan mı var?	1	5
Bak şimdi bir kuşa benzedin	1	5
Turşuyu sen mi satacaksın ben mi?	1	5
Ben de birini tıraş ediyorlar sanmıştım	1	5
Toplam	63	

Tablo incelendiğinde 63 kez yer verilen Nasreddin Hoca fıkrasının 36'sının farklı olduğu, "Ciğeri Yiyen Kedi", "Marifet Cübbe ve Kavukta İse Al Sen Oku", "Dünya'nın Merkezi Neresidir?", "Kazan Doğurdu" fıkralarının en çok yer verilen fıkralar olduğu görülmektedir. Ayrıca "Marifet Cübbe Ve Kavukta İse Al Sen Oku", "Dünya'nın Merkezi Neresidir?" fıkralarının aynı çizgi filmin farklı bölümlerinde tekrar kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkraları farklı zamanlarda, farklı yerlerde çeşitli amaçlar doğrultusunda sürekli güncellenmiştir (Başgöz 1998: 87; Daşdemir 2014: 211). Özellikle popüler kültürün de etkisiyle bu fıkralar gerek elektronik gerekse basılı ortamlarda metinler arası ilişkiler yöntemiyle yeniden üretilerek orijinal halinden uzaklaşmış; bambaşka metinler hâline gelmişlerdir (Sağlam 2017: 2695). Bu durum araştırma kapsamında incelenen fıkralarda da görülmektedir. Farklı çizgi filmlerde yer verilen aynı fıkraların metin olarak birbirinden farklı oldukları görülmüştür. Örneğin, "Ciğeri Yiyen Kedi" isimli fıkranın sunulduğu 2 no.lu çizgi filmdeki fıkrada Hoca et satın alır ve hanımına pişirmesi için getirir. Hanımı eti pişirir ve tadına bakayım derken tüm eti yiyerek bitirir. Hoca gelip de eti göremeyince hanımı, eti kedinin yediğini söyler. Hoca da kediyi tartar ve kedinin eti yemediğini anlar. 3 no.lu çizgi filmde yer alan fıkrada Nasreddin Hoca yine et alır ve hanımına bu etle kebab, kavurma, çorba, etli pilav yapmasını ister. Hanımı arkadaşlarıyla eti yiyip bitirir. Hoca gelip de eti göremeyince hanımı, eti kedinin yediğini söyler. Hoca da kediyi tartar ve kedinin eti yemediğini anlar. 5 no.lu çizgi filmde Hoca oğlundan et alıp eve götürmesini ve annesinin kızartma yapmasını ister. Hanımı bu eti kızartır ve arkadaşlarıyla beraber yer. Hoca gelip de eti göremeyince hanımı, eti kedinin yediğini söyler. Hoca da kediyi tartar ve kedinin eti yemediğini anlar. 7 no.lu çizgi filmde fıkrada tamamen işlenmemektedir. Hoca hafızasını kaybettiğinde, Hoca'ya bu fıkraya hatırlatılmaya çalışılır. Bu çizgi filmde diğerlerinden farklı olarak et yerine ciğer denilmektedir. Görüldüğü gibi fıkralar çizgi filmlerde farklı olay örgüleriyle

işlenmekte, aralarında farklar yer almaktadır. Sakaoğlu ve Alptekin (2014: 166) ise Nasreddin Hoca isimli eserlerinde bu fıkrayı şöyle anlatmaktadır: Hoca hanımına ciğer gönderir. Akşam döndüğünde karşısında ciğer yemeği bulamaz. Hanımı, ciğeri kedinin yediğini söyleyince Hoca baltayı alıp saklar. Hanımı neden baltayı sakladığını sorar. Hoca da, ciğeri yiyen kedi yüz akçelik baltayı yemez mi, diye karşılık verir.

Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan çizgi filmlerin senaryoları birbirinden farklıdır. Bu farklılık, Nasreddin Hoca tipinin çizgi filmde nasıl sunulduğunu, fıkralarının ne şekilde kurgulandığını doğrudan etkilemektedir. Araştırmanın 3. sorusuna cevap vermek amacıyla Hoca'nın karakteri ve fıkralarının çizgi filmlerde ne şekilde ele alındığı, herhangi bir dönüşüme uğrayıp uğramadığı ile ilgili incelemeler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 2: *Evvel Zaman İçinde - 1951 (1 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 3)*

1 no.lu çizgi filmde Nasreddin Hoca'nın görsel olarak klasik tasvirine uyumlu olduğu; cübbesi, kavuğu, eşeği ile çizgi filmde sunulduğu görülmektedir. Yer verilen fıkralar incelendiğinde, fıkraların çizgi filme aktarılırken çizgi filmin yapıldığı yıl itibariyle geçerli olan şartlar göz önünde bulundurularak çeşitli değişimlere uğradığı görülmektedir. Bunu Nasreddin Hoca'nın eşeğiyle giderken ışıklı trafik işaretlerine rastlamasından anlamaktayız. Bu durum Nasreddin Hoca fıkralarının yeniden kurgulandığı şeklinde yorumlanabilir (Uçan 2018: 1137).

Şekil 4: *Nasrettin Hoca - 1983 (2 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 4)*

Şekil 4: *Nasrettin Hoca - 1983 (2 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 4)*

2 no.lu çizgi filmde Hoca, hanımı, eşiği ve halktan kişiler çizgi filmde yer verilen tiplerdir. Çizgi film Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem özelliklerini yansıtır yapıdadır. Çizgi filmde Hoca'nın fıkraları işlenmekte, Hoca'nın klasik tasvirine uygun olduğu da görülmektedir. Bu anlamda Nasreddin Hoca tipi ve fıkralarının herhangi bir dönüşüme uğramadığı söylenebilir.

Şekil 8: Nasreddin Hoca - 1990 (3 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 5)

Şekil 8: Nasreddin Hoca - 1990 (3 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 5)

3 no.lu çizgi film incelendiğinde, Nasreddin Hoca'nın klasik tasvirine uyumlu olduğu; eşiği, hanımı ve halktan kişiler ile çizgi filmde yer aldığı görülmektedir. Fıkralar çizgi filme aktarılırken Nasreddin Hoca'nın klasik tasvirine bağlı kalınmış, çizgi film Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem özelliklerine uygun imgelerle sunulmuştur. Çizgi filmde Hoca'nın fıkraları var olduğu şekliyle seyirciye aktarılmıştır. Bu anlamda Hoca ve fıkralarının herhangi bir dönüşüme uğramadığı şeklinde yorum yapılabilir.

Şekil 6: Nasreddin Hoca - ? (4 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 6)

Şekil 6: Nasreddin Hoca - ? (4 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 6)

4 no.lu çizgi filmde dönem özelliklerini yansıtan görsel imgeler, kullanılmaktadır. Çizgi film incelendiğinde Hoca, hanımı, eşiği ve halktan kişiler çizgi filmde yer verilen tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasreddin Hoca'nın diğer çizgi filmlerden farklı olarak klasik tasvirinden kısmen farklı şekilde sunulduğu görülmektedir. Çizgi filmde dikkat çeken bir nokta da Hoca'nın Timur'la çeşitli sahnelerde karşımıza çıkmasıdır. Çizgi filmde yer verilen fıkralar incelendiğinde fıkraların var olduğu şekliyle senaryoya aktarıldığı, herhangi bir dönüşüme uğramadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular, Hoca'nın tip olarak kısmen dönüşüme uğradığı fakat fıkralarının dönüşüme uğramadan sunulduğu şeklinde yorumlanabilir.

2. Şekil 10: Nasreddin Hoca - ? (5 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 7)

Şekil 10: Nasreddin Hoca - ? (5 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 8)

5 no.lu çizgi filmde genel olarak Nasreddin Hoca tipi aslına uygun çizilmiştir. Çizgi filmin ilk bölümünde Hoca ve hanımı yer alırken, 2. ve 3. bölümde diğer çizgi filmlerden farklı olarak Nasreddin Hoca çocuğuyla görülmektedir. Çizgi filmdeki görsel imgeler, Hoca'nın yaşadığı dönem izlerini taşımaktadır. Çizgi filmde yer verilen fıkralar, senaryosunu fıkraların oluşturduğu diğer çizgi filmlerden farklı şekilde sunulmuştur. Bir olay örgüsü içinde birden fazla fıkra işlenmiştir. Örneğin, Hoca alışveriş için pazara bir şeyler satmaya gider. Pazarda bulunduğu zaman içerisinde birçok fıkra anlatılır. Sonra ise evine döner ve gün biter. Bu bağlamda fıkraların kısmen dönüşüme uğradığı söylenebilir.

Şekil 12: Kilometre Taşları Nasreddin Hoca - 2012 (6 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 9)

Şekil 12: Kilometre Taşları Nasreddin Hoca - 2012 (6 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 9)

Hoca'nın yaşam öyküsünün anlatıldığı 6 no.lu çizgi filmde sunulan Nasreddin Hoca tipi klasik tasvirinden farklıdır. Bu çizgi filmde Nasreddin Hoca eşeğinin yanı sıra anne-babasıyla da görülür. Çizgi filmin Hoca'nın yaşam öyküsünü anlatması sebebiyle, yaşadığı dönem özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Senaryoda ise Nasreddin Hoca fıkralarından yalnız ikisine değinilmekle yetinilmiştir. Bu

fıkralar “Kazan Doğurdu” ve “Ya Tutarsa” fıkralarıdır.

Şekil 14: Şeker Hoca - 2016 (7 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 10)

7 no.lu çizgi filmde Hoca bulunduğu dönem itibariyle seyirci ile sunulmakta; eşi, hanımı, çocuğuyla karşımıza çıkmaktadır. Diğer tipler incelendiğinde giyimi, konuşması Karadeniz bölgesine ait olduğu düşünülen Laz Cemal isminde bir tip dikkat çekmektedir. Diğer bir dikkat çeken tip ise doktor rolünde olan Lokman Hekim'dir. Hoca bu çizgi filmde ahalinin problemlerine akılcı çözümler üretmekte, sorularına hazır cevaplılıkla karşılık vermektedir.

Çizgi filmde fıkralar senaryoyu oluşturmamakta, Hoca'nın yaşadığı dönemde kendi tipine uygun şekilde yaşadığı maceralar işlenmektedir. Bu kurgu içerisinde kimi zaman fıkraların sadece ismi geçmekte kimi zaman çeşitli dönüşümlere uğrayarak anlatılmaktadır. Bu duruma örnek olarak çizgi filmin 24. bölümünde yaşanan şu olay verilebilir: Nasreddin Hoca hafızasını kaybeder. Hoca'nın hafızasını yerine getirmek için Hoca'ya, “*Hocam senin kazan doğmuş sonra da ölmüş. Kedi burada ise ciğer nerede, ciğer burada ise kedi nerede hoca? Göle maya çaldım ya tutarsa. Dünyanın merkezi tam burası ölçmek ister misin? Bana mı inanacaksın yoksa eşeğe mi?*” denir ve hafızası yerine getirilmeye çalışılır.

Fıkranın tümünün anlatıldığı fakat dönüşüme uğradığı örneklerden biri ise şöyledir: Hoca'ya birisi pazarda bir eşiğin götürüldüğünü gördüğünü söyler. Hoca, “Bana ne.” diye karşılık verir. Hoca'm herhalde size götürülüyordu deyince de “O zaman sana ne.” der. Nasreddin Hoca'nın bu fıkrasında Hoca'nın eşiği değil baklava tepsisi götürülmektedir. Bu durum başka bir fıkrada da karşımıza çıkmaktadır. 8. bölümde Hoca'ya gelen biri dişinin ağrıdığını ve ne yapması gerektiğini sorar. Hoca da çözüm bulamayınca adam, “Sen nasıl Hoca'sın başındaki kavuktan utan.” şeklinde çıkarır. Hoca kavuğu uzatarak, “Keramet kavukta ise al kavuğu da memleketin dışçısı sen ol.” der. Bu iki örnek çizgi filmde yer verilen fıkraların dönüşüme uğradığı fakat verilmek istenen mesajın sabit kaldığı şeklinde

yorumlanabilir.

Çizgi filmde diğer çizgi filmlere kıyasla deyim ve atasözüne sıkça yer verildiği dikkat çekmektedir. “Ne ekersen onu biçersin.”, “Akılsız başın cezasını ayaklar çeker.”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”, “Derdini söylemeyen derman bulamaz.”, “Ummadığın taş baş yarar.”, “Ava giden avlanır.”; “ettiğini bulmak”, “oyuna gelmek”, “payına düşeni almak”, “başına iş gelmek”, “dersini almak”, “üstüne iyilik sağlık”, “kedi olalı bir fare tutmak”, “yerin kulağı olmak”, “ağzının tadını bilmek”, “başa gelmek” çizgi filmde geçen deyim ve atasözlerine örnek verilebilir.

Şekil 16: Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu - 2017 (8 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 11)

Şekil 16: Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu - 2017 (8 no.lu) Çizgi Filminden Bir Kare (URL 11)

8 no.lu çizgi film Nasreddin Hoca'yı günümüze taşımaktadır. Bu özelliğiyle diğer çizgi filmlerden ayrıldığı söylenebilir. Çizgi filmde sadece Hoca ve eşeği görülmekte hanımı ve çocuğu diğer çizgi filmlerde olduğu gibi karşımıza

çıkılmamaktadır. Geçmişten günümüze ışınlanan Hoca'yı günümüzde Cemil, Zehra, Ayşe ve Kerim karakterleri karşılamakta ve maceralara beraber atılmaktadırlar. Hoca, kurnaz ve akıllı tavırlarını bu yıllarda da sürdürmekte, problemleri zekice ve olağandışı şekilde çözmeye devam etmektedir. Çizgi filmde sunulan Hoca tasviri, Hoca tipine uymakta, günümüze asli özelliklerini kaybetmeden ayak uydurmaya çalışmaktadır. Nasreddin Hoca sıra dışı sporlar yapmakta, otomobil kullanmakta, sosyal platformlarda fotoğraflarını paylaşmaktadır. Çizgi filmde Hoca geçmişte kullanılan kelimeleri kullanmakta, günümüzdeki karşılıklarını bilmemektedir. Alışveriş merkezi yerine kervansaray, televizyon yerine akıllı kutu, ayakkabı yerine çarık kelimesi bu duruma örnek verilebilir. Bu nedenle bu çizgi filmde Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem ile günümüzü kendi çabalarıyla sentezlemeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Çizgi filmin senaryosunda Hoca'ya ait fıkra azdır ve Hoca fıkralarından bağımsız bir karaktere dönüştürülmüştür.

Sonuç

Geçmişte Nasreddin Hoca ve fıkraları birer sözlü kültür ürünü iken günümüzde görselliğin ilgi çekiciliği ile şekil değiştirmiş ve birer görsel medya ürününe dönüşmüşlerdir. Hoca ve fıkralarıyla ilgili birçok çizgi film yapılmıştır. Araştırma sonucunda ilk örneği 1951 yılında olmak üzere toplam 14 çizgi film çalışmasına rastlanmıştır. Bu çizgi filmlerden 8'inin içeriğine ulaşılabilmiş ve ayrıca incelemiştir. Çizgi filmlerin genel olarak şahıslar ve özel şirketlerce üretildiği, devlet bünyesinde yer alan kurumların da çizgi film yapımlarına öncülük ettikleri görülmektedir. Çizgi filmlerin üretilmesi noktasında dikkat çeken bir husus ise çizgi film yarışmalarıdır. İçerikleri günümüze kadar ulaşmasa da bu konuda yarışmaların düzenlenmesi, Nasreddin Hoca çizgi filmlerinin sayısının artmasına sebep olmuştur.

Veri kaynağı olarak belirlenen çizgi filmler incelendiğinde, geçmişte üretilen çizgi filmlerin hem bölüm sayılarının az olduğu hem de yayın ömürlerinin günümüzdekilere kıyasla daha kısa olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında, geçmişte televizyon kanallarında çizgi filmlere belirli saat aralıklarında yer verilirken günümüzde tüm gün çizgi film yayını yapan televizyon kanallarının hayata geçmesi, çizgi filmlere yönelik talebin artması ve teknolojinin gelişimiyle çizgi film yapım sürecinin kolaylaşması olduğu söylenebilir.

Çizgi filmler senaryolarının geçmişten günümüze doğru bir dönüşüm içerisinde olduğu görülmektedir. Daha eski tarihli çizgi filmlerin odağında sadece Hoca'nın fıkraları varken günümüzde Nasreddin Hoca'nın fıkralarından bağımsız bir şekilde ele alındığı çizgi film örneklerine rastlanılmaktadır. Bu durum Nasreddin Hoca'nın fıkralarından bağımsız nitelikli, zengin bir kültürel şahsiyet olarak fark

edilmiş olması açısından önemlidir.

Çizgi filmlerde toplam 63 Nasreddin Hoca fıkrasına yer verildiği belirlenmiştir. Bu fıkralardan 36'sı müstakil fıkradır. En sık yer verilen fıkralar, "Ciğeri Yiyen Kedi", "Marifet Cübbe ve Kavukta İse Al Sen Oku", "Dünya'nın Merkezi Neresidir?", "Kazan Doğurdu" dur. Boratav (1996) Nasreddin Hoca'nın 594, Duman (2008) ise 1555 fıkrasına eserlerinde yer vermişlerdir. Sakaoğlu ve Alptekin (2014) yaptıkları çalışma neticesinde Nasreddin Hoca'nın yüzlerce fıkrasının olduğunu, bunların 124'ünün Nasreddin Hoca'ya ait olabileceğini düşünmektedirler. Bu sayılar dikkate alındığında çalışmamız içerisinde incelediğimiz çizgi filmlerde yer verilen fıkra çeşitliliğinin nispeten az olduğu düşünülebilir.

Çizgi filmlerde yer verilen fıkralar incelendiğinde, fıkraların birçoğunun dönüşüme uğramayıp olduğu gibi sunulduğu, dönüşüme uğrayan fıkraların ise vermek istediği ana mesajı halen taşıdığı görülmektedir.

Çizgi filmlerde karşımıza çıkan Nasreddin Hoca tipi hem görsel hem de karakteristik özellikleri bakımından genel olarak Hoca'ya uymaktadır. Bu çizgi filmlerden 8 no.lu "Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu" isimli yapım Nasreddin Hoca'yı ele alış bakımından dikkat çekmektedir. Çizgi filmde Nasreddin Hoca'nın bir tip olmaktan çıkıp asli özelliklerini kaybetmeden bir karaktere dönüştüğü görülmektedir.

Kaynaklar

- Akça, R. P. ve G. Baran (2018). "Çizgi Filmlerin Türk Kültürüne Ait Özellikler Açısından İncelenmesi: "Pepee Örneği"". Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8(17), 215-224.
- Akkaya, A. (2013). "Anecdotes in the Scope of Teaching Turkish as a Foreign Language: Nasreddin Hodja Anecdotes". Milli Folklor, (100), 171- 181.
- Aktulum, K. (2011). "Bir Ana-Metin Olarak Nasreddin Hoca Hikâyeleri Üzerine Kimi Dönüştürmeler". Milli Folklor, 23(91), 12-24.
- Alicenap, Ç. T. (2014). "Yerelden Evrensel Japon Anime Ve Manga Sanatı". Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 7(7), 31-60.
- Alicenap, Ç. T. (2015). "Kültürel Mirasın Çizgi Film Senaryolarında Kullanılması". Türklük Bilimi Araştırmaları, (37), 11-26.
- Alsaç, Ü. (1994). Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arıcı, A. F. (2018). "Eğitsel Yönleriyle Nasreddin Hoca Fıkraları: Bir İçerik Analizi". Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(3), 602- 621.
- Asilioglu, B. (2008). "The Educational Value of Nasreddin Hodja's Anecdotes". Childrens Literature in Education, 39(1), 1-8.

- Aşılıoğlu, E. (2019). "Türk Animasyon Sineması Tarihi ve Günümüz Türk Animasyon Sineması". Turkish Cinema Researches. (Ed. E. Doğan) London: IJOPEC.
- Azar, B. (2017). "Farkındalık Ekseninde Bir Kültür Aracı: Nasrettin Hoca". Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 5(11), 182-191.
- Başgöz, İ. (1998). "Nasreddin Hoca Hikâyelerinin Tarih İçinde Değişimi". VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi. 18-21 Haziran. Bursa. 83-89
- Bayraktar, Z. (2010). Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasredin Hoca Fıkralarının Tahlili. (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bekki, S. (2018). "Nasreddin Hoca'dan Temel'e Türk Fıkralarında Mizah Unsuru Olarak Mülemma". Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7(2), 1047-1054.
- Boratav, P. N. (1996). Nasreddin Hoca. Ankara: Edebiyatçılar Derneği. Cabbarov, T. (1996). "Dünyanın Oğlu Özbek-Türk Nasreddin Hoca".
- Nasreddin Hoca'nın Dünyası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Can, A. (1995). Okulöncesi Çocuklara Yönelik Televizyon Programları İçinde Çizgi Filmlerin Çocukların Gelişimine ve İletişimine Etkileri. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cenikoğlu, G. T. (1998). Nasreddin Hoca Fıkralarında İnsan Kadrosu. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşdemir, Ö. (2014). "Sanal Ortamda Pazarlama Aracı Olarak Yeniden yazılan Nasreddin Hoca Fıkraları". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(29), 210-219.
- Dedebağı, H. (2007). Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitim Yönünden Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Demirtaş, T. (2012). Değerler Eğitiminde Edebi Ürünlerden Yaralanma: Nasreddin Hoca Fıkraları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Duman, M. (2008). Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Glade, D. (1996). "Almanların Nasreddin Hoca'sı". Nasreddin Hoca'nın Dünyası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Göktepe, E. (2015). Geçmişten Günümüze Hareketli Görüntü Ve Türkiye'de Animasyonun Gelişimi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaba, F. (2014). "Çizgi Filmlerde Grafik İfade ve Konu Açısından Kültürel Etkiler: Türk Çizgi Film Örnekleri". Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 8(3), 163-181.
- Kadırova, M. (2017). "Türk Cumhuriyetlerinde Nasreddin Hoca: Kazakistan Örneği". Uluslararası Konya'da Vuslat Sempozyumu, 231-237.
- Kayayerli, M. (1996). Dünyayı Güldüren Türk: Nasreddin Hoca. Ankara:

- T.C. Kültür Bakanlığı.
- Koçar, Ç. (1996). "Türkistan Halk Edebiyatında Nasreddin Hoca". Nasreddin Hoca'nın Dünyası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koşay, P. H. Z. (1964). "Birkaç Söz". Nasreddin Hoca. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Kurtuluş, K. (2010). Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Türkmen Kitabevi. Nail, T. (2018). "Azerbaycan Nasreddin Hoca Fıkra Külliyyatı da Yayınılandı". Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (46), 241-246.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1996). "Çin Halk Cumhuriyeti ve Uygurlarda Nasreddin Hoca ile İlgili Tespitler". Nasreddin Hoca'nın Dünyası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Okcu, A. L. E. (2017). Nasreddin Hoca Fıkralarının Zaman Kavramı Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önder, M. (1996). "Fransa'ya Uzanan Nasreddin Hoca". Nasreddin Hoca'nın Dünyası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir, N. (2008). "Kültürel Ekonomik İmge Olarak Nasreddin Hoca". Milli Folklor, 20(77), 11-20.
- Özdemir, N. (2009). "Sanal Kültür Ortamında Nasreddin Hoca". 21.Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Özdemir, N. (2010). "Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca". Milli Folklor, 22(87), 27-40.
- Pazarbaşı, B. (2018). "Televizyonda Yayınlanan ve Ana Teması Şiddet Olan Çizgi Filmlerin İçerik Analizi". Intermedia International e-Journal, 5(8), 28-41.
- Pehlivan, B. M. (2019). "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türk Çizgi Filmlerinde Anne ve Baba Temsili Üzerine Bir Çalışma". Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 1(2), 15-27.
- Plana, Ş. (1996). "Arnavutluk ve Kosova Arnavutlarında Nasreddin Hoca". Nasreddin Hoca'nın Dünyası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sağlık, Ş. (2003). "Nasrettin Hoca'nın Türk Dünyasının Ortak Şahsiyeti Olarak Maske ve Ruh'taki Görünüşü". İlmî Araştırmalar, (15), 53-70.
- Sakaoğlu, S. (1992). Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Sakaoğlu, S. ve A. B. Alptekin (2014). Nasreddin Hoca. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Samuk, O. (2018). Çizgi Filmlerin Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selin, A. ve B. Bayram (2015). "Çizgi Filmler ile İlkokul Öğrencilerinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma". Ana Dili Eğitimi Dergisi, 3(4), 84- 99.
- Temizkan, M. ve A. Atasoy (2016). "Söz Varlığının Gelişimi Açısından Çizgi Filmler Üzerine Bir Değerlendirme (TRT Çocuk ve Minika Çocuk Örneği)". Milli Eğitim Dergisi, 210, 577-599.
- Tıgılı, G. (2019). A Philosophical Inquiry into Nasreddin Hodja Stories. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tokmakçioğlu, E. (1981). *Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tokmakçioğlu, E. (2004). *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*. İstanbul: Genç Yayıncılık.
- Uçan, B. (2018). "Türk Çizgi Filmlerinde Kültürel Kodlamalar". *Journal of International Social Research*, 11(55), 1134-1144.
- Uluçay, M. (2018). "Eğitimde Gelenekten Faydalanma: Nasreddin Hoca Örneği". *The Journal of Social Science*, 2(3), 117-125.
- Ulutaş, M. ve M. Kara (2017). "Türkçe Ders Kitaplarında Nasreddin Hoca ve Fıkraları". *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 9(3), 63-87.
- Ürkmez, B. (2017). "Turkish Animation: A Contemporary Reflection of the Karagöz Shadow Play". *Animation in the Middle East*. London: I.B.Tauris.
- Üzer, M. ve Ş. Çetin (2018). "Küçük Hezarfen Çizgi Filminde Yer Alan Millî Kültür Unsurlarının İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2049-2079.
- Yağlı, A. (2013). "Çocuğun Eğitiminde ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü: Caillou Ve Pepee Örneği". *Electronic Turkish Studies*, 8(10), 707-719.
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, E. M. (2015). "Çizgi Film ve Bilgisayar Oyunlarının 5-6 Yaş Grubu Çocukların Sanatsal Gelişimi Üzerine Etkileri". *Electronic Turkish Studies*, 10(15), 841-856.

İnternet Kaynakları

URL1

https://tr.wikipedia.org/wiki/Evvel_Zaman_%C4%B0%C3%A7inde#/media/Dosya:Evvel_Zaman_%C4%B0%C3%A7inde.jpg (Erişim Tarihi: 11.04.2020)

URL2

<http://www.animasyongastesi.com/seyredemedigimiz-nasrettin-hoca/> (Erişim Tarihi: 28.05.2020)

URL3

<http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/canlandirmalar/evvelzamanicininde.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2020)

URL4

<https://alkislarlayasiyorum.com/icerik/169464/nasreddin-hoca-bosnakca-dublajli> (Erişim Tarihi: 18.05.2020)

URL5

<https://www.seyredelim.com/video/19348/nasreddin-hoca-fikralari-izle/> (Erişim Tarihi: 21.05.2020)

URL6

<https://www.youtube.com/watch?v=jJBIX2WDxNI> (Erişim Tarihi: 21.05.2020)

URL7

<https://www.youtube.com/watch?v=76LI2rr0hl0&list=PLOowH66-i-S4nn5xzQWWRlm9X2BQ1Io5u> (Erişim Tarihi: 23.05.2020)

URL8 <https://www.youtube.com/watch?v=GmIW6HDL7ds&list=PLOowH66-i-S4nn5xzQWWRlm9X2BQ1Io5u&index=2> (Erişim Tarihi: 23.05.2020)

URL9

https://www.youtube.com/watch?v=N_Mefj9v1q4&t=227s (Erişim Tarihi: 25.05.2020)

URL10

<https://www.youtube.com/watch?v=4PYEDhKZ13E&t=295s> (Erişim Tarihi: 26.05.2020)

URL11

<https://www.youtube.com/watch?v=YHG5gtFMMYA&t=416s> (Erişim Tarihi: 29.05.2020)

TUZLUKÇU NİNNİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Investigation on The Lullabies of Tuzlukçu

Ali YİĞİT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

yigitalii@outlook.com.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6633-7253>

Prof. Dr. Akif ARSLAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

aarslan@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5475-767X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim/October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	13.08.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	29.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 541-553	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.780032

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/2, 2020, 541-553

TUZLUKÇU NİNNİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN INVESTIGATION ON THE LULLABISES OF TUZLUKÇU

Ali Yiğit

Prof. Dr. Akif ARSLAN

Öz

En yaygın tanımıyla ninniler; çocuğu uyutmak amacıyla, özel bir ezgiyle söylenen türkülerdir. İşlevleri, özellikleri ve icrası bakımından birçok disiplinin inceleme alanına girmekte ve kaynaklık etmektedir. Çalışmanın amacı Tuzlukçu ilçesinde toplumun hafızasında yaşayan ninnileri yazıya geçirmek, incelemesini yaparak Türk edebiyatına ve Türklük bilimine kaynak oluşturmaktır. Çalışmada literatür taramasından yararlanılmış, ilçenin beş mahallesindeki canlı kaynaklardan görüşme yöntemiyle ürünler ve bilgiler toplanmış, toplanan ürünlerin incelemesi yapılmıştır. Ayrıca, imkân bulunan yerlerde icra ortamı ve icra yöntemine dair bilgiler toplamak için gözlem yapılmıştır. Çalışma sırasında 13 canlı kaynaktan 35 ürün derlenmiştir. Derlenen ninnilerin biçim ve icra özellikleri ortaya konmaya çalışılmış ve konu bazlı tasnifi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: ninni, derleme, halk edebiyatı, Tuzlukçu

Abstract

Lullabies with the most common definition; are folk songs sung with a special melody to put the child to sleep. In terms of its functions, features, and execution, it is included in the scrutiny of many disciplines and is a resource. The aim of the study is to write down the lullabies living in the memory of the society in Tuzlukçu district, and to create a resource for Turkish literature and Turkish science by analyzing them. In the study, literature review was used, products and information were gathered from live sources in five neighborhoods of the district by interview method, the collected products were examined, and observations were made in places where it was possible to collect information about the environment and the method of execution. Thirty-five products from thirteen living sources were collected during the study. The form and performance characteristics of these collected lullabies were tried to be revealed and classification based on subject was realized.

Key Words: lullaby, compilation, folk literature, Tuzlukçu

Giriş

Bireyin dünyaya gelmesiyle birlikte tanıştığı ilk edebi ürünler ninnilerdir. Ninniler; çocuğu uyutmak, sakinleştirmek veya oyalayabilmek gibi amaçlarla genellikle anne veya başka bir aile büyüğü kadının ezgili şekilde söylediği ve oluşturulduğu toplumun kültürünü yansıtan manzum

eserlerdir (Artun, 2009; Akyol, 2014; Uğurlu, 2014). Kökenine baktığımızda, ninni kavramı Anadolu Türkçesinde “nennen yapmak” fiilinden türemiştir (Karakaya 2014). Divânu Lugâti’t-Türk’te “balu balu” şeklinde karşımıza çıkan ninnilerin tarifi şu şekilde yapılmıştır: “*Kadının, beşikte çocuğunu uyutmak için kullandığı bir ünlem.*” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2018: 547). Bu sebeple ninniler, Türk toplumunun köklü geçmişe sahip kültür miraslarından biridir.

Ninniler, nadir olarak yazanı belli olsa da anonim halk edebiyatı ürünleri içerisinde değerlendirilir. Aça (2013: 247), Dilçin (2013: 290) ve Kaya (2013: 802-803) gibi araştırmacılar tarafından ninniler, türkülerin konularına göre sınıflandırılmasında alt başlık olarak ele alınmıştır. Türkülere gerek biçim gerekse konu ve ezgi bakımından belirgin bir sınır çizilememesi, türkünün bir nazım şekli veya tür adı olamamasından kaynaklanır ve bu nedenle türkü kavramı “Türlere özgü ezgiler” olarak tanımlanır (Oğuz 2001: 16). Yakıcı (2007: 48) ise türkülerin nazım şekli olmadığını fakat mâni, türkü, gazel gibi nazım şekillerinde türküler olduğunu belirtir ve buna dayanarak türkünün bir nazım türü olduğunu söyler. Her iki görüşe göre de türkü, bir nazım şekli değildir. Bunun doğal sonucu olarak en belirgin ayrımı içerik ve işlevi olan ninniler de birer türkü olarak kabul edilebilir. Bu durumda diğer türlere özgü ürünlerin de kimi zaman ninni olarak işlev kazanabileceği söylenebilir. Nitekim Umay Günay’ın (1982: 918; akt. Uğurlu 2012) Amil Çelebioğlu’nun eserini tanıtırken “ninni yerine geçen türler” maddesine yer vermesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Ninniler, Coşkun (2013) tarafından işlevsel halkbilimi bağlamında ele alınmış ve anne-çocuk arasında iletişim aracı, kadın-toplum ilişkisini yansıtan bir araç, kültürel değerleri aktarmada bir araç olarak kullanılmıştır. Bu durumda ninnilerin bir başka özelliği ise tasnifinde izlenen yolun diğer birçok manzum eserin aksine biçim özelliklerine dayalı değil konu üzerine dayalı olmasıdır. Çünkü işleviyle ön plana çıkan bir ürünün yapısal özelliklerinden ziyade ne anlatmak istediği ürünün değerini yansıtmada daha büyük bir öneme sahiptir.

Ninniler genel olarak konularına göre sınıflandırılmıştır. Amil Çelebioğlu, ninnileri, konularına göre dokuz başlık altında toplamıştır (Çelebioğlu, 1982). Doğan Kaya ise bu sınıflandırmayı on dokuz başlığa genişletmiştir. Ayrıca sınıflandırmasında temel aldığı değişkenleri çeşitlendirerek yapılarına göre, konularına göre, söyleyen kişiye göre, söylenme zamanı ve ortamına göre incelemiştir (Kaya, 2014). Oldukça kapsamlı bir çalışma yapan Necati Demir ve Fikriye Demir ise ninnileri konularına göre yirmi dört başlık altında toplamıştır (Demir ve Demir, 2014). Yine bir başka detaylı sınıflandırma çalışmasını Emine Uğurlu ninniler üzerine hazırladığı doktora tezinde kırk bir konu başlığı ile hazırlamıştır (Uğurlu, 2012). Konu sınırlaması olmamasının doğal sonucu olarak daha çok veriye ulaşıldığı sürece bu başlıkların daha da artırılması mümkün olacaktır.

Bu çalışmanın amacı; halk bilimi çalışmaları açısından bakir kalmış Tuzlukçu yöresinde ninni söyleyen son nesli kaybetmeden bu kültür öğelerinin tespiti ve korunmasını sağlamak ve yazıya geçirmektir. Geçmiş Kanuni devrine dayanan Tuzlukçu, on beş haneli bir oba olarak kurulmuştur (Tuzlukçu Kaymakamlığı İnternet Sitesi, 12.10.2020). Bugün ise varlığını Konya iline bağlı bir ilçe olarak sürdürmektedir. Literatürde bu ilçede yapılmış herhangi bir halk edebiyatı ürünleri üzerine çalışmaya rastlanmamıştır. Buna dayanarak özgün veri elde etmenin daha olası olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle bu çalışma Tuzlukçu ilçesi halk edebiyatı ürünleri üzerine yapılmış ilk çalışmadır. Araştırmada derlenen ninnilerin biçim özelliklerinin, icra yönteminin ve ortamının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma Konya ili, Tuzlukçu ilçesinin; Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle, Orta Mahalle, Pazar Mahallesi ve Koraşı Mahallesi olmak üzere beş mahallesini kapsamaktadır. Adı geçen beş mahalleden toplamda on üç kaynak kişi ile görüşülmüştür.

Araştırmada öncelikle doküman taraması yapılarak ninnilerin genel özellikleri, farklı bağlamlarda incelemeleri ve tasnifi konusunda izlenecek yol belirlenmiş, daha sonra önceden hazırlanmış sorularla sahaya inilerek canlı kaynaklar tespit edilmiş ve bu kaynaklarla 10.10.2019-04.11.2019 tarihleri arasında bire bir görüşülmüştür. Görüşme, veri akışını engellemek adına olabildiğince sohbet havasında ve kaynak kişi üzerinde baskı oluşturmayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler kaynak kişilerin rızası ile kaydedilmiştir. Kaynak kişilerin bir bölümünden ninniler yazılı olarak da talep edilmiş ve ezgili söyleyişle metin arasındaki farklar incelenmiştir. Bununla birlikte kayıt altına alınan ürünlerin tamamı yazıya geçirilerek incelemelerde bulunulmuştur. Ortam ve materyal incelemesi içinse gözlem yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular

Tuzlukçu Ninnilerinin Biçim Özellikleri

Bu bölümde derlenen ürünler ölçü, uyak şeması, nazım birimi ve hane sayısı bakımından incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1: Ölçü Bakımından Tuzlukçu Ninnileri

Ölçü	f	%
Sekizli hece ölçüsü	24	68,57
Ölçü bakımından kusurlu	7	20
Serbest ölçü	2	5,71
Onlu hece ölçüsü	1	2,86
Yedili hece ölçüsü	1	2,86
Toplam	35	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere incelenen ninnilerin büyük çoğunluğu sekizli hece ölçüsüyle oluşmuştur.

Tablo 2: Uyak Şeması Bakımından Tuzlukçu Ninnileri

Uyak şeması	f	%
Düz uyak	32	94,43
Çapraz uyak	2	5,71
Sarmal uyak	1	2,86
Toplam	35	100

İncelediğimiz ninnilerin uyak şemasının tamamına yakınının düz uyaktan oluştuğu Tablo 2’de görülmektedir.

İncelenen ninnilerde genellikle ilk iki dize ve son iki dize kendi içinde bütünlük oluşturulmuştur. Fakat son dize anlamlı bir yargı belirtmeyip “ninni kuzum ninni” gibi ifadelerden oluşuyorsa ilk üç dizenin kendi içinde anlamlı bütünlük sağladığı da görülmektedir:

Nenni nenni nestenesi,
Ay Bursa'nın kestenesi,
Okka çeker beş tenesi
Nenni de kuzuma nenni.

Tablo 3: Nazım Birimi Bakımından Tuzlukçu Ninnileri

Nazım birimi	f	%
Dörtlük	29	82,86
Üçlük	5	14,28
Altılık	1	2,86
Toplam	35	100

Tablo-3’te görüldüğü üzere incelenen ninnilerin büyük çoğunluğunun nazım birimi dörtlüklerdir. Üçlükler ise normalde dört dizeden oluşup

dördüncü dizesi “nenni kuzum nenni” gibi kalıp ifadelerden oluşan birimlerdir.

Tablo 4: Hane Sayısı Bakımından Tuzlukçu Ninnileri

Hane sayısı	f	%
Tek haneli	32	91,43
İki haneli	3	8,57
Toplam	35	100

Tablo-4’te görüldüğü üzere incelenen ninnilerin tamamına yakını tek haneli yapılar oluşturmaktadır.

Tuzlukçu Ninnilerinin İcra Yöntemi

Bu bölümde, ninninin yazılı metni ile icra sırasında ortaya çıkan farklılıklar ve icra eden kişiye bağlı farklılıklar incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Farklı kişilerden derlenen aynı ninni, farklı ninnilerle bir araya getirilmiş ve farklı sıralama içinde yer almıştır. Ninni söyleme, ağırlıklı olarak tek haneli ninnilerin seçilerek tesadüfi sıralanmasıyla gerçekleşir. Birden fazla haneli yapılar ise bütünlüğünü koruyarak bu tesadüfi sıralamanın içinde yer alabilir.

İcra sırasında haneler arasında “*ee, ee!*”, “*e kuzuma e!*”, “*ay, ay!*” gibi ünlemlere veya sesleniş ifadelerine yer verilir:

Nenni nenni neneyikli,
Gül bahçesi güneyikli,
Yanı çifte halayıklı,
Halayıklı oğlum nenni.
E kuzuma e!
İstanbul'un yolu iki,
Gözlerime girmez uyku,
Acep baban yolda mı ki?
Nenni yavrum, sana nenni!

Ninni söylenirken kullanılan ezgi, ninniye göre farklılık göstermemektedir. Ninni söyleyen kişi, büyüklerinden öğrendiği veya zamanla kendi oluşturduğu ezgiyle söylemektedir. Örneğin aynı kişi bildiği tüm ninnileri aynı ezgiyle söylemekle beraber iki farklı kaynaktan dinlenen aynı ninni farklı ezgiyle söylenmektedir. Dolayısıyla ezgi ayrı ayrı ninnilere özgü değil icracısına özgüdür.

Ninniyi ezgili söylerken genellikle ilk dizinin ilk durağında ya da hem ilk hem üçüncü dizelerin ilk duraklarına “kuzum” ifadesi eklenir:

Aş dediler *kuzum* aştım dağı,
İç dediler içtim ağı,
Çekemedim *kuzum* bu gurbetliği,

Nenni kuzum sana nenni!

Duraklara “kuzum” ifadesi, başka bir türe ait sayılabilecek ürünlerin ninni olarak icrasında da kullanılmaktadır:

Vardım *kuzum* kuyunun başına,
Başımı koydum taşına,
Gelen geçen de okusun,
Neler de geldi başıma!

Tuzlukçu Ninnilerinin İcra Ortamı

Bu bölümde kaynak kişilerin ifadelerine ve -imkân bulunan yerlerde gözlemlere dayandırılarak ninnilerin icra edildiği ortam incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Ninniler genellikle bebeği salıncakta sallarken uyutmak için söylenmiştir (KK1, KK2, KK4, KK11). Tavan salıncığının geçmişte Tuzlukçu’da oldukça yaygın kullanılan bir çocuk uyutma aracı olduğunu kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır:

“*Beşik âdet değil idi. Beşiği ya demirci yapacak ya marangoz. Salıncacı (salıncak) icik (azıcık) ip, iki değnek, bi de bezle kendimiz yapardık. Benim bildiğim, aklımın erdiği, salıngaç var bi. Anca zengin olanlarda beşik var mı bilmem?*” (KK11).

İlçedeki eski evlerde genellikle kerpiç kullanılmış olup tavanı da kara örtü diye tabir edilen toprak yığılı çatıyı tutan ve evin içinden açık bir şekilde geçen ağaçlardan oluşmaktadır. Bu ağaçlara sarılı veya çiviyle asılı iki kat halatın arasına bir bebek yastığı ve minderi sığacak kadar aralı bırakılarak çarşafı dolanmasıyla, yerden bir veya bir buçuk metre kadar yüksekte, salıncak yapılmaktadır. Bebek salıncığa kundaklı bir şekilde yatırılır. Salıncığın halatlarından birinin köşesine ip bağlanır ve bebeği uyutacak olan kişi oturduğu yerden bu ipi çekerek bir yandan salıncığı sallarken bir yandan da ninni söyler (KK9, KK11, KK13). İlçedeki ilk betonarme yapılarda salıncak kurmak için tavanda iki demir askı, salıncak kurmak için inşaat sırasında yapılırsa da günümüzdeki modern yapılarda bu alışkanlık terk edilmiş ve salıncaklar yerini büyük ölçüde modern beşiklere bırakmıştır (KK12). Bu salıncakların nadiren kendine yer bulabildiği mekânlar ise bugüne gelmiş eski yapılardır (KK2).

Bu değişimden ninni söyleme geleneğinde de kendini göstermiş ve ninniler sosyal medya platformları aracılığıyla da çocuğa dinletilmeye başlanmıştır (KK2).

Tuzlukçu Ninnilerinin Konularına Göre Sınıflandırılması

Ninniler sınıflandırılırken literatürde genel kabul görmüş olan konu sınıflandırması yapılmıştır. Bundan önceki sınıflandırma yapılmış çalışmalardan (Çelebioğlu, 1982; Kaya, 2014; Demir ve Demir, 2014; Uğurlu, 2012) yola çıkarak sekiz konu başlığı belirlenmiş ve ninniler bu başlıklar altında toplanmıştır.

Konusu Övgü-Sevgi Olanlar

Derlenen ninniler arasında konusu övgü veya sevgi olan sekiz ninni tespit edilmiştir.

Gül ağacını budamışlar
Gülü göya koksun deyi
Nar ağacını budamışlar
Narı büyük olsun deyi
Allah da seni bize vermiş
Dünya eğlencesi olsun deyi (KK10).

Dağda gezer, bağda gezer
Ailesine güller cizer
Benim kuzum nerde gezer
Nerde gezen kuzum nenni (KK7).

Eserik indi yelleri
Iğranır hurma dalları
Yazı yazar ak elleri
Kuran okur kuş dilleri (KK6).

Uyu uyan kaldırayım
Sana neler aldırayım
Koynuna gül doldurayım
Gül dolduğum kuzum nenni (KK5).

Nerden gelin oynamadan
Dar sokağı boylamadan
Allah seni bana vermiş
Arayıp da soylamadan
Nenni kuzum nenni derim
Uyu kuzum büyü derim
Evler senin damlar senin
İçi dolu mallar senin
Oturmuş da nakış işler
Mendilini pullar senin.
Nenni kuzum nenni derim
Uyu kuzum büyü derim (KK9).

Nenni desem adın dilden
Kurusun gömleğin yelden
Ben de seni sakınırım

Esen yelden kötü dilden (KK6)

Nenni nenni nenevikli
Gül bahçesi güneyikli
Yanı çifte halayıklı
Halayıklı oğlum nenni (KK9).

Karşı dağın eteği
Eteği bülbül yatağı
Derdimin dert ortağı
Dert ortağım kuzum nenni (KK8).

Konusu Özlem-Ayrılık Olanlar

Derlenen ninnilerden beş tanesinin konusunun özlem-ayrılık olduğu tespit edilmiştir.

Kara koyun kuzulamış
Tırnacığı sızılamış
Gurbetteki senin baban
Sılasını arzulamış (KK3)

İstanbul'un yolu iki
Gözlerime girmez uyku
Acep baban yolda mı ki
Nenni yavrum sana nenni (KK9).

Aş dediler aştım dağı
İç dediler içtim ağı
Çekemedim bu gurbetliği
Nenni kuzum sana nenni (KK10).

Kara koyun kuzulamış
Tırnacığı sızılamış
Gurbetteki amcası da
Yeğenini özlemiş (KK10).

Kara koyun kuzulamış
Kuzusunu arzulamış
Askere giden yavrular
Sılasını arzulamış
Kara koyun meler gelir
Dağı taşı deler gelir
Askere giden yavrular

Sılasına döner gelir (KK13).

Konusu Yakınma-Şikâyet Olanlar

Derlenen ninnilerin üç tanesinin konusunun yakınma-şikâyet olduğu tespit edilmiştir.

Nenni desem nenni bilmez

Yatıp uykusunu üyemez

Bebek küçük haldan bilmez

Nenni kuzum sana nenni (KK6).

İstanbul'un kuyuları

Çayır çimen kıyıları

Ne hayırsız emmeleri

Gelmez oldu dayıları (KK9).

Vardım kuyunun başına

Başımı koydum taşına

Gelen geçen de okusun

Neler de geldi başıma (KK1).

Konusu Sitem Olanlar

Derlenen ninnilerin beş tanesinin konusunun sitem olduğu tespit edilmiştir.

Ak koyunun kuzusuna

Muskalar yazdırayım pazısına

Ak alınının kara yazısına,

O da Allah'ın emri mi kuzum (KK4).

Ev yapalım, dam yapalım

Çıkalım nardan bakalım

Baban gelmiş diyene de

Sırmalı yağlık takalım (KK3).

Aş dediler aşım dağı

İç dediler içtim ağı

Boynum eğri benzim sarı

Ben çekemem ahı zarı (KK7).

Benim kuzum aş istemiş

Aşına kaşık istemiş

Salıncaçları beğenmemiş

Konya'dan beşik istemiş (KK10).

Nennileyim seni dilden

Göğneyin kurusun yelden

Sakınırım seni dilden
Sakındığım kuzum nenni
Nennilesem nenni bilmez
Yatsa uykusunu almaz
Benim oğlum haldan bilmez
Haldan bilmez kuzum nenni (KK1).

Konusu Dilek-Temenni Olanlar

Derlenen ninnilerin dokuz tanesinin konusunun dilek-temenni olduğu tespit edilmiştir.

Nennilerim senin olsun
Uykum gözlerine dolsun
Benim uykum senin olsun
Mevla'm sağlık, sıhhat versin (KK13).

Nenni nenni nenni derim
Ak evlerin gülü derin
İller kazansın da kızım
Sen ye derim (KK9).

Nenni nenni nennisine
Nenni çeker kendisine
Ben de kızımı verecem
Konyalı birisine (KK9).

Atlar gelir et içinde
Nalları parlar kışında
Ben oğlumu asker itcem
Yedi bin asker içinde (KK11).

Evine varayım güzün
Evinde bulayım üzüm
Uyku dolsun iki gözün
Uykular tutmayan kuzum
Nenni kuzum nenni derim
Körpe kuzum uyu derim (KK9).

Ay İstanbul ay Bursa
Yürüyen gemiler dursa
Babandan bir mektup gelse
Sen okusan, ben dinlesem (KK12).

Nenni nenni nelediğim
Al kundaklar doladığım
Uzun ömür dilediğim

Nenni kuzum nenni (KK7).

Samanlık dolu saman
Yedi yılı sayaman
Eller düğün yapıyor
Kuzum düğünün ne zaman (KK7).

Nenni derim kuzum ne seslenir
Kafeste bülbül beslenir
Benim yavrum büyüdüğüce uslanır
Sen büyü de kuzum konuşalım
/Emrik kuzum sana nenni (KK10).

İstanbul'un kuyuları
Çayır çimen kıyıları
Ben kızımı gelin idiyom
Siz de gelin dayıları (KK10).

Konusu Öğüt Olan Ninniler

Derlenen ninniler arasında konusu öğüt olan iki ninni bulunmaktadır.

Arap atlar eşkin olur
Çaylar akar coşkun olur
Yerine düşmeyen gelin
Ölmez kuzum dertli olur (KK4).

Arap atlar eşkin olur
Çaylar akar coşkun olur
Yerine düşmeyen gelin
Ölmez ama şaşkın olur (KK10).

Konusu Beddua Olanlar

Derlenen ninniler arasında konusu beddua olan bir ninni bulunmaktadır.

Uzun kavak uzamasın
Yaprağını bezemesin
Seni kötü gören gözler
Kör olsun da göremesin (KK2).

Konusu Olmayan Ninniler

Derlenen ninniler arasında konusu olmayan bir ninni bulunmaktadır.

Nenni nenni nestenesi
Ay Bursa'nın kestenesi
Okka çeker beş tenesi
Nenni de kuzuma nenni (KK7).

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma ile on üç canlı kaynaktan otuz beş ürün derlenmiştir. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak Tuzlukçu ilçesinden derlenmiş ninnilerin ağırlıklı olarak 8’li hece ölçüsüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde ninnilerin ölçüsünün 8’li ve 7’li hece ölçüsü olduğu bilgisi yer almaktadır (Uğurlu, 2012; Solmaz ve Korkusuz, 2019). Fakat bu çalışma ile incelediğimiz ninnilerin ölçü bakımından çoğunluğunun 8’li hece ölçüsü olması yanında 7’li hece ölçüsü ise en düşük orana sahip ölçü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Derlenen ninnilerin ağırlıklı olarak tek dörtlükten ve -mâni tipi olmak üzere- düz uyaktan oluştuğu görülmüştür. Şimşek (1989) ile Solmaz ve Korkusuz (2019) tarafından farklı yörelerde yapılmış derleme çalışmalarında da ninnilerin benzer özellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Derlenen ninnilerin icrası sırasında söyleyen kişinin tercihine bağlı olarak dizelerdeki ilk duraklarda kuzum, yavrum, kızım vb. ifadeler ekleyebildiği tespit edilmiştir. Derlenen ninnilerin çocuğu uyutma sırasında icracı tarafından tesadüfi olarak sıralandığı, bu sıralama sırasında haneler arasında “ee ee!”, “e kuzuma e!”, “ay ay!” gibi ünlemlerin eklendiği görülmüştür.

Derlenen ninniler konularına göre sekiz başlık altında sınıflandırılmıştır. Konusu dilek-temenni olan 9, övgü-sevgi olan 8, özlem-ayrılık olan 5, sitem olan 5, yakınma-şikâyet olan 3, öğüt olan 2, beddua olan 1 ve konusu olmayan 1 ninni tespit edilmiştir.

Ninni söyleme geleneği eskisi kadar güçlü şekilde devam etmemekte hem üretimi hem icrası azalmaktadır (Solmaz ve Korkusuz, 2019). Bu durum zamanla ninni gibi sözlü kültür öğelerinin toplum hafızasındaki yerini kaybetmesine neden olacaktır. Bu sebeple, bu çalışma gibi ssözlü kültür ürünlerinin kayda geçirildiği ve incelendiği çalışmaların hem Türklük bilimine hem halk edebiyatı çalışmalarına kaynaklık etmesi beklenmektedir. Konya ili halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da Tuzlukçu ilçesi ve mahalleleri bu çalışmalara, görüldüğü kadarıyla, konu olamamış dolayısıyla sözlü edebiyat ürünlerinin kalıcılığını sağlayamamıştır. Bu çalışmanın ninni türü özelinde yapılacak çalışmaları destekleyeceği gibi Tuzlukçu ve yöresinin halk bilimi çalışmalarına açılmasında fikir oluşturacağı ve araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aça, M. (2013). “Halk Şiirinde Tür ve Şekil”. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. (Ed. M. Öcal Oğuz) Ankara: Grafiker Yayınları, s. 246-251.
- Akyol, P. K. (2014). Kültürel Değişme ve Teknolojinin Etkisiyle Şekillenen Günümüz Ninnileri. Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (69), 127-142.
- Artun, E. (2009). Ortak Türk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları , -Türk Halkları Edebiyatı II – Beynelhalk Uşaq (Çocuk) Edebiyatı Kongresi Materialler (Bildiriler) 1. Kitap, Bakü: Qafqaz Ün.Yay.

- (http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tumview.php?id=4381 adresinden erişilmiştir. Erişim tarihi: 04.06.2020)
- Coşkun, N. Ç (2013). Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım. *Turkish Studies (Elektronik)*, 8/4, 499-513.
- Çelebioğlu, Â. (1982). *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul: Ülker Yayınları.
- Demir, N. ve Demir, F. (2014). *Türk Ninnileri* (3. Baskı). Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Dilçin, Cem (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (Tıpkıbasım)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 290.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karakaya, Z. (2014). Göstere Bilimsel İşlevler Açısından Ninniler. *Milli Folklor*, 61, 44-57.
- Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil, Makam*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Solmaz, E. ve Korkusuz, G. (2019). Alaşehir Yöresi Ninnileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Folklor Akademi*, 2(2), 294-310.
- Şimşek, E. (1989). Çukurova (Kadirli-Kozan) Ninnileri Üzerine Bazı Düşünceler. *Milli Folklor*, 1(2), 18-19.
- Tuzlukçu Kaymakamlığı, Tarihçe (<http://www.tuzlukcu.gov.tr/tarihce> adresinden erişilmiştir. Erişim tarihi: 13.10.2020)
- Uğurlu, E. (2012). *Türk Dünyasında Ninni (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurlu, E. K (2014). Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni. *Milli Folklor*, 13(102), 43-52.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaynak Kişiler

Sıralama alfabetik olarak ve “(Kaynak Kişi Numarası) Soyad, Ad (Doğum Yılı), Yaşadığı Yer, Mesleği, Kendisine Aktaran” olarak sıralanmıştır.

- (KK1) AKSU, Fadimeana (1935), Aşağı Mahalle, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK2) ATAR, Birgül (1963), Orta Mahalle, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK3) DEMİR, Hacer (1968), Yukarı Mahalle, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK4) DEMİR, Satı (1952), Yukarı Mahalle, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK5) HARMANCI, Ayşe (1944), Orta Mahalle, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK6) KARA, Fadime (1943), Koraşı Mahallesi, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK7) KORKMAZ, Ümmügülüm (1932), Orta Mahalle, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK8) KORKMAZ, Zeliha (1938), Yukarı Mahalle, Annesinden öğrenmiş.
- (KK9) KÜÇÜK, Aynur (1963), Orta Mahalle, Ev Hanımı, Kayınvalidesinden öğrenmiş.
- (KK10) KÜÇÜKÇOBAN, Cemile (1960), Pazar Mahallesi, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK11) YİĞİT, Cemile (1944), Pazar Mahallesi, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK12) YİĞİT, Sultan (1968), Aşağı Mahalle, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.
- (KK13) YİĞİT, Şükran (1954), Pazar Mahallesi, Ev Hanımı, Annesinden öğrenmiş.